

LL
Q 78 de R Quintilian

(M. FABII QUINTILIANI)

DECLAMATIONES
["MINORES"]

QUAE SUPERSUNT CXLV;

RECENSUIT

CONSTANTINUS RITTER

325445
17. 3. 36.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

MDCCCLXXXIV

LIPSIÆ: TYPIS B. G. TEUBNERI

Printed in Germany

PRAEFATIO.

Reliquiae operis, ut vel ex titulis singularum declamationum licet intellegere, aliquanto maioris hae proferuntur. Ex 388 enim quae integrum corpus efficiebant non minus 243, et illae quidem amplissime tractatae atque diligentissimis sermonibus illustratae, interierunt.*)

Inscribebatur liber ab eis qui priores in publicum ediderunt titulo Quintiliani declamationum minorum (adiectis ad nomen auctoris a quibusdam verbis: quae putantur), ut distinguerentur scilicet a 19 illarum copiosius tractatarum libro, qui et ipse in codicibus et editionibus Quintiliani nomen prae se fert. Sed variis de causis non satis aptus hic titulus putandus est. Primum enim excepta fortasse summa non sunt iustae declamationes, si quidem hoc nomen est controversiae schola-

*) Fragmenta deperditarum declamationum illa videntur esse, quae laudantur a Lactantio, div. inst. I, 21 vol. 1 p. 52 Fritzsche: optime igitur Quintilianus in Fanatico: „istud, inquit, si deus cogit iratus est.“ V, 7 ib. p. 241 Quintilianus . . in Capite obvoluto: „nam quae, inquit, virtus esset innocentia, nisi laudem raritas dedisset?“ VI, 23 ib. vol. 2 p. 54 Quintilianus . . „homo, inquit, neque alieni matrimonii abstinens neque sui custos.“ Etiam Hieronymus, qui aliis locis Pseudo-Quintiliana spectat, nescio an Quaest. Hebr. in Genes. III, 1 p. 353 Vall. loquatur de aliqua ipsius Quintiliani controversia. — Copiosius de his rebus tractatum in libro meo „die quintilian. Declamationen, Freiburg et Tübingen 1881“, p. 209 sqq. et 253 sqq.

sticae per omnes partes perfectae, quae non solas quaestiones et ossa illa orationis exhibeat (cf. Quintil. inst. or. II, 6, 1 sqq., Sermones decl. 270 et 314). Divisiones sunt potius vel medium quoddam pleraeque (quot quidem non solo „sermone“ continentur) inter declamationem et divisionem genus efficiunt, Albutii illis similes, de quo apud Senecam (proem. lib. VII) legimus illa: „raro totam controversiam implebat: non posses dicere divisionem esse, non posses declamationem: tamquam declamationi multum deerat, tamquam divisioni multum supererat.“ Alios quoque praeceptores et omnes certe eos, qui minus id spectabant ut delectarent quam ut docerent discipulos, simili ratione existimaverim scholas suas habuisse.

Et Quintilianum quidem non aliter consuevisse facere, apertis ipse verbis exponit (inst. or. II, 6, 1 sqq.): „fuit etiam“, inquit, „in hoc diversum praecipientium propositum, quod eorum quidam materias, quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti divisione dirigere latius dicendo prosequerentur, nec solum probationibus implebant, sed etiam adfectibus. alii, cum primas modo lineas duxissent, post declamationes, quid omisisset quisque, tractabant, quosdam vero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. utile utrumque et ideo neutrum ab altero separo: sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus viam, quam revocare ab errore iam lapsos . . . utraque autem ratio miscenda est, et ita tractanda, ut ipsae res postulabunt.“

Titulus capituli eius, ex quo petita sunt haec verba, in codicibus est: de divisione et parenchiresi; quae vox mihi videtur in eum sensum accipienda, ut praecepta

significentur ad tractanda themata uberius proposita, quae tamquam admota manu discipulis viam monstrent et plus quam nuda illa divisio subministrent. Itaque non alienum videamur facere, si divisiones et parenchireses inscriberemus. Ceterum fuisse libro hunc titulum non contenderim, praesertim cum illi capitum tituli dubitationem habeant et ab Halmio e contextu verborum in apparatus removeantur.*)

Magis probabile illud, ut artis rhetoricae titulum demus. Quam enim olim professus sententiam sum (quintil. Declam., p. 255 sq.): cuius hic fragmenta tractamus librum esse eundem illum qui memoratur in inst. or. I pr. 7—8, hodie quoque teneo. At tamen ne ita quidem inscriptum ei fuisse ausim pro certo ponere. Itaque ne temere et obiter videar quae adhuc placere aspernatus, non muto quem priores editiones habent titulum declamationum: maneat ille quidem; sed id plus quam supervacuum ut adiciatur 'minorum' vel 'quae putantur'. Docui enim et demonstravi**) esse haec Quintiliana, alterum illud corpus maiorum quas dicebant declamationum falso Quintiliani nomine appellari.

*) Licet tamen non sint ab ipso Quintiliano praefixi, ad grammaticum certe nescio quem pertinent, neque intellegere possum unde nata sit illa parenchiresis vox, quae semel alibi (apud Ciceronem) legatur cum significatione prorsus alia, nisi usitata grammaticis fuit.

**) Docuit potius et satis dilucide omnibus, qui modo velint perpendere, exposuit in sua editione Aerodius; quae egregii viri sententia ut caderet in oblivionem inde factum, quod eius editio, cum sola Parmensis auctoritate niteretur, post vulgatum codicem Montepessulanum (A) non poterat ultra cum ceteris contendere. Ipse conquisivi Aerodii argumenta et confirmavi tanta adiecta mole, ut persuasum habeam non iterum fore ut neglegantur.

Libri manuscripti non amplius tres exstant, quos ABC literis notavi.*)

Summae auctoritatis est A = Montepessulanus, codex bibliothecae scholae medicae, no. 126, quem Bursianus in praefatione editionis Senecae his verbis describit: „formae quadratae, saeculo X in membrana scriptus. Pagina recta folii primi legi nullo modo potest; in ora superiore paginae versae manus saec. XIII scripsit ‘Liber Scti Theodorici auferenti sit anathema’, in pagina recta folii 2 manus multo recentior ‘P. Pithou’ et ‘ex libris collegii oratorii Trecensis’. Continet autem codex primum declamationes Quintiliani; excerpta e controversiarum (Senecae sc.) libris incipiunt inde a folio 88, in cuius pagina recta legitur: HIC IAM INCIPIT SENECA DECEM RETORV̄ FELICITER. Folii autem 89, quod initium praefationis libri I controversiarum continet, dimidia pars abscissa est. Post Senecae libros unum folium superest, cuius magna pars prae maculis legi nequit, cui inscriptum est: INCIPIT EX CALPVRNIO FLACCO EXCERPTAE·EXCERPTA·X·RETHORV̄ MINORVM·VXOR TYRANNICIDA. Scriptus autem codex ab homine satis indocto, qui haud pauca quae calami lapsu erraverat ipse ex eo quod descriperat exemplari correxit.“ Indoctum fuisse hominem praeterea ex literarum verborumque coniunc-

*) Quae in Catalogis librorum mss. memorantur Quintiliani declamationes exceptis libris ABC diligentius inquirenti semper deprehenduntur 19 illae nescio cuius scholastici „maiores“. Mansit controversia de uno libro, quem Gottlingius in schedas suas retulerat (transcriptas in Blumii bibliotheca Italica p. 226) Messinensi, bibliothecae S. Placidi, monachorum S. Benedicti, membranaceo fol. folior. 61. Verum hic cum ceteris illius bibliothecae libris mss. anno 1848 igne consumptus est.

tione temeraria prorsus apparet; veluti 189, 19 sq. scribit: „non apparui ti biancillam non esse non tamquam liberare pugnavit.“ Saepissime vocem unam vel plures praeterierat quas postea in vacuis versuum intervallis vel in margine supplevit; semel, fol. 24 verso, dimidium paginae in medio declamationis contextu transiluit, verba (p. 115, 17—117, 10) „[quis] miratur — non solverit,“ quibus in fine post decl. 388 proprium foliolum (88) dedit, quod repetens proxima incipit ita: „quis hunc in matre quis miratur adfectum.“ In margine folii 24 versi eadem manu eodemque atramento adscriptum illud „Υ. require in finem sub talino (= tali nota?) 1-0-1.“ Manserunt lacunae, non nullae, quarum quaedam, velut p. 235, 29; 238, 8 ceterorum librorum ope possunt expleri.*)

Etiam literae verborum singulares vel plures saepissime correctae reperiuntur. Quas omnes correcturas et supplementa sub A b signo comprehendendi, signo A a priorem codicis scripturam notavi. Recentiore tamen illam, quam in Seneca Bursianus dignovit manum, non invenio in Quintilianeis, nisi quod in voce adulescentis per omnem paene librum correctum est u et illi quod prius scriptum fuerat o superscriptum est pallidiore

*) Aliquotiens etiam illud librario accidit, ut propinqui alicuius vocabuli vel sono captus vel literis praestriatus mutaverit aliqua et assimilando corruperit. Exempla sunt illa: 336, 10 sq. sufficit? sufficientes, 352, 28 ad vocationis advocamus, 389, 28 factum iuvenis adfectum. Quae verba cum in eundem modum depravata in B sint, qui nonnullos alios locos praeterea similiter corrupit (cf. 268, 5; 353, 15; 364, 26 — aliquanto plura exempla exhibet editio P), omnino in verbis similiter vel incipientibus vel terminantibus, ubi vitiosum quid esse videbatur, non dubitavi longius a traditis literis recedere nec temeraria iudico, quae pagg. 11, 13; 58, 21; 60, 18 conieci.

atramento u. Ceterum etiam alias correcturas, quatenus ad literas singulares pertinent, facile concesserim illi recentiori manui deberi. Quaternionum et foliorum numerus plenus videtur. Fortasse in fine Calpurnii Flacci aliqua interciderunt; sed Quintiliani prima declamatio quod trunca est, numero 244 notata, et priores omnes desiderantur, ad archetypum librum referendum est. Quod docet subscriptio illa „habet (archetypus sc.) hucusque controversias numero CXLIII.“ Idem ex priorum paginarum condicione potest colligi. Pleraque enim habent non continua, sed verborum ac sententiarum fragmenta tantum, inter quae de consilio vacua relicta sunt spatia, punctis distenta. Apparet in eo exemplari, ex quo fluxit codex A, aliquot paginas corruptas atque corrosas fuisse. Neque tamen interius penetrasse tineas existimaverim pluraque, quam quae habemus, adeo mutilata in archetypo exstitisse, neque, ut exstiterint, illud futurum fuisse, ut in alium inde librum a librario transcriberentur. Ceterum, ut recte ait Bursianus, prima codicis pagina quae finiebatur illis „asper exactor . . .“ (4, 3) et ultimi folii magna pars hodie nequit legi. Plurimum atramentum insuper diffusum et pulvere concretum calami tractus delevisse videtur.*)

Exstant autem in codice praeter verba declamationum sermonumque continua et capita declamationum et subscriptionem illam breves notae non paucae, in margine (exteriore praesertim) adscriptae generis varii. Pertinent enim aliae ad res, aliae ad verba, aliae ad dispositionem oratoriam: illis lumen aliquod orationis, translatoria, quam Seneca (I pr. 23) dicit, sententia

*) Legit et descripsit primam paginam Pithoeus in sua editione (cf. p. XXII).

vel argumentatio subtiliter ducta vel finitio significanter constituta designatur, comprehendentibus breviter argumentum rei vel apposita notae voce, vel N, Q litterarum compendiis quasi digito eam demonstrantibus; alterae illae, quae videntur a grammatico profectae, repetunt singulares aliquas voces, scriptura vel declinatione vel significatione memorabiles (plenas partim, partim omissa in quo nihil momenti est exitu); demique ad dispositionem pertinent illa: narratio, argumenta, similia.

Quas notas omnes recepi in apparatus criticum et diductis literis distinxī.

Contuli librum anno 1880, mense septembri. Postea cum adornanti mihi editionem nonnulla parum certa essent visa, de eis locis edoctus per literas sum a viro doctissimo et humanissimo A. Bonneto, professore Montepessulano.

B = Monacensis, MSc. lat. 309, chartaceus, formae quadratae, anno 1494 vel paulo ante, ut videtur*), scriptus manu eleganti ac dilucida et optime conservatus. Incipit media demum in decl. 252 his verbis „executiamus. submitit“ (p. 32, 17); summam, prorsus ut A, habet declamationem 388, cuius post ultima verba leguntur illa (fol. 147 recto) „Incipiunt ex Calpurnio flacco excerptę. Excerpta Decem Rhetorum minorum. Uxor tyrannicida“. Et sequuntur continuo, omissa Seneca, Calpurnii declamationes excerptae, non illae modo priores, quae in libro A insunt, sed omnes 51. In fine subscriptio (fol. 160 vers. in medio) „Explicitę ex Calpurnio Flacco excerptę“.

Notae in codice non sunt nisi una (p. 303, 18. 19),

*) cf. p. XV**).

non ab ipso librario adscripta: „rohemium“ et „pilogus“, primis vocabulorum literis abscisis ab eo, qui ut coniungeret Quintiliani et Calpurnii declamationes cum illis quae hodie eodem volumine continentur „aliquot rhetorum panegyricis“ (alia charta, alio atramento, propriis paginarum numeris satis distinctis) forficulam margini adhibuit.

Saepius quae in codice A adiecta in margine sunt recepit B in contextum verborum, veluti 59, 7; 64, 13; 261, 17; 195, 16, cum rursus in ipso verborum contextu A praebet nonnulla, quae in B nusquam apparent et manifesto per errorem inrepserunt. Hinc, opinor, efficitur, notas illas marginales ad aliquam certe partem iam in eo libro ex quo codex A descriptus est, nonnullas etiam in eo, ex quo B descriptus est, fuisse.*)

Contuli librum Tubingam mihi permissum anno 1881.

C = Chigianus, fol. H. VIII, 262 „chartaceus, eleganter scriptus“, eiusdem fere, ut videtur, cuius B aetatis.***) Incipit ab eisdem, a quibus B, verbis; sub-

*) Quae ratio cum intercedat inter codicum A et B (vel potius BC, ut protinus docebo) scripturam, ius et officium quodammodo mihi inde subnasci iudicabam, ut si quae otiose et inepte dicta et conquisita ex propinquis sententiae viderentur, ea vel tradita ab omnibus codicibus delerem, id quod pagg. 171, 8—9; 203, 11; 235, 8; 238, 24; 334, 15 (secutus Schultingium); 347, 2 feci aut certe an facerem dubitavi. Omnia porro ea, quae sunt oratoriae dispositionis, cum partim in uno libro media inter verba declamationis legantur, in altero deprehendantur apposita in margine vel desiderentur, partim in solo codicis A margine existent, praeterea plerisque declamationibus omnino desint, reieci in apparatus. Exclusi etiam illa, quae ante declamationes 285, 308, 351, 384 leguntur „coloratae, tractatae declamationes“ etc., secutus priorum editorum exemplum, quamquam equidem vix crediderim ab aliquo lectore haec inducta.

***) In catalogo bibliothecae sub titulo Quintiliani saec.

scriptio post finem declamationis 388 (fol. 81 v.) eadem, idem Calpurnii declamationum numerus, similia (fol. 90r.) ultima verba „Explicit ex Calpurnio Flacco excerptae.“

Collatae in meum usum sunt intercedente perofficiose Augusto Mau, V. C., declamatio 252 (quantum eius superest), decll. 266, 267, 268, 269, 270, 271; praeterea de singulis quibusdam locis declamationum 255, 260, 314, 325, 350, 377, 382 certior factus sum per amicum, qui studiorum causa aliquod tempus Romae degebat.

Consentiunt verba artissime cum codice B; ubi discrepant, saepius C ad codicis A scripturam accedit; verum numquam potiora hac tradit ita ut non et B eadem exhibeat et ne uni quidem loco in ceteris libris (AB) pariter corrupto quae in notitiam meam pervenerunt codicis C scripturae potuerunt auxilium vel medelam adferre.***) Itaque non nimis neglegenter mihi visus sum facere, ubi integrum hunc quidem librum excutere nolui.

XIV, sub titulo Calpurnii eiusdem codicis tempus saec. XV proditur.

**) Iam post constitutam recensionem novis excerptis a Mavio summa facilitate mihi permissis cognovi: omnes, quos ut desperatos signo† notaveram locos eisdem literis in libro C quibus in B tradi, praeter illos novem paginarum 317, 348; 180, 210, 219, 367, 370, 372, 440, quorum priores (duos) congruere cum libri A scriptura, ceteros leviter discrepare ita: ultima pelagi — intelligitis etc. . . conscripta etc. — formule — ign. quo dic. — probatum — profecerunt; praeterea congruere B et C, ubicumque editio Parmensis a B longius discedit (82, 19—20; 94, 16; 162, 7—8; 291, 10; 436, 4), neque rursus usquam, ubi error aliquis Parmensis ad codicis B scripturam potest referri, (cf. p. XV sq.) eiusdem in C posse causam inveniri; denique legi: 50, 21 defendamus sane (sicut in B); 62, 20 hostem dicere q. hic laeserit; 75, 5 invenire (sicut in B); 77, 21 ignominiosos vacare omni nota (sicut in A); 137, 7 hoc modo odorationem (sicut in B).

Aliorum codicum deperditorum vestigia deprehenduntur apud XVⁱ et XVIⁱ saec.ⁱ viros doctos. Et prima quidem harum declamationum mentio videtur a Rudolfo Agricola (1443—85) fieri. Cuius in libris de inventione dialectica insunt illa III, 14: „(nec tamen adeo vitandus ordo rectus, ut credamus non interdum ratiocinationem totam proferendam,) quod et Quintilianus fecit in ea declamatione quae inscribitur ‘ignominiosus contra tres rogationes’. Ergo, inquit, si et lex ignominiosum vult esse eum, qui ter contradixerit nec tenuerit: et hic contradixit ter nec tenuit, quomodo non sit ignominiosus inveniri profecto non poterit.“ Deprompta haec ex decl. 263, ubi (p. 75, 3—6), excepto illo ‘invenire’, prorsus eadem verba in BC legimus, similia in A. Quo efficitur, secunda parte XVⁱ saec.ⁱ librum declamationum, BC codicibus propinquum, in Germania delituisse.

Sed eisdem fere temporibus ablatum e Germania aliquem declamationum librum et missum in Italiam esse docemur per Io. Ant. Campanum, qui in epistola*) ad Fr. Piccolominium, cardinalem Senensem, (qui postea

*) Titulus epistolae est censurae in Quintiliani declamationes. Legitur in editione „omnium Campani operum“, Venet. 1495 vulgata, fol. LXIII vs./LXIV rect. atque in editionibus epistolarum Campani; unde in Burmanni et aliorum editiones recepta est. — Verisimile est ipsum Campanum, tum cum comes cardinalis Senensis, legati in conventum imperii Germanici missi, Ratisbonam venerat anno 1471, librum indagasse et deportandum trans Alpes curasse. Multas enim eum in illo itinere perscrutatum esse bibliothecas Germanicas ex compluribus eius epistolis, velut ultimi libri nona (in qua illa insunt „magna copia librorum vetustissimorum in tota Germania est: patent aditus omnibus: mirum in modum observantur etc.“) et sexti libri ab ultima tertia (in qua descripti a se in Germania codicis mentionem facit). apparet.

Pii III nomine ornatus summum pontificatum adeptus est,) data haec scribit: „Centum et triginta sex Quintiliani declamationes ad te nuper e Germania missas Quintiliani esse (sic) arbitror, (ut) etc. . . Coniecturam facere ex ipso codice licet, primum quod trecentas sexaginta fuisse ostenditur, quem numerum nescio an alius quam Qu. impleverit; deinde quoniam Qu^o attribuuntur; nec multo post Quⁱ tempora exscriptum tam vetustum codicem puto, ut errari tam recenti memoria vix potuerit. . . Subsequuntur in codice declamationum Senecae X libri . . . Secundum has Calpurnii Flacci exceptae quaedam paucae perbrevesque sententiae. . . Post hunc ‘Finis Excerptarum’ subscribitur literis maiusculis et ‘Antonii Iuliani’ . . . ac mox et ‘extemporaneae Quintiliani’ promittuntur, ut facile appareat, subsecuturas fuisse extemporaneas“.

Videtur hic liber fuisse in bibliotheca cardinalis Senensis; Campanus, ut anno 1468 institutionis oratoriae editionem vulgaverat, ita fortasse declamationes edere ipse in animo habebat vel aliis saltem censura sua, ut ederent, commendare*) voluit. Non est facta proximis annis editio, et codex perisse videtur. Senae nulum, ut comperi, eius vestigium. Sed ex Senensi bibliotheca plurima literarum monumenta („Urkunden“) vel ipsa vel transcripta deportata esse Romam in Chigia-

*) cf. quae in laudatione viri, epistolarum editioni, Romae 1495 et Venetiis 1502 fol., adiuncta Michael Fernus dicit: „Nemo litteratorum ausus eo tempore quicquam fuisset edere, qui illius ante iudicium sententiamque non explorasset. Magnam is labori suo gloriam addidisse ducebat, cui huius commendatio accessisset. Hinc nemo in tota impressorum Hesperia ea tempestate opus imprimendum suscipere velle videbatur, cui illius commendationis epistola non praeluxisset.“

nam bibliothecam legimus in Blumii Itinere Italico (Gottingae 1834, IV p. 227 sq.). Iam illud incipit simillimum veri fieri, Chigianum, de quo supra locuti sumus, librum C, descriptum esse ex illo Campaniano, cuius manifesto ab eisdem verbis initium fuit.*) Nec minus B, artissime cum C coniunctus, prope contingere ad illud vetus exemplar videtur. Quod cum inventum sit in Germania, ubi inde ab illo tempore nullum harum declamationum certum vestigium est, nescio an ipsum fuerit illud Agricolae notum et ab eo laudatum exemplar.

Fortasse idem deperditus liber memoratur et describitur tertia de codice declamationum facta mentione ab eo qui principem editionem curavit, Thadaeo Ugoletto Parmensi, anno 1494. Qui in praefatione „cum me, inquit, provocares, ut M. Fabii Quintiliani . . declamationes emendarem . . aut saltem qualescumque apud me essent impressoribus quotidie efflagitantibus traderem, . . in hoc quam lubenter adquievi, in altero enixe repugnaui“ . . et, cum multa depravata essent „in his libris corrosis,

*) 136 quidem Campanus declamationes memorat; sed nec Parmensis editio plures promittit, neglectis illis quae praeterea continet declamationis 137^{ae} (no. 252) reliquiis. Quod autem 360 plenum numerum fuisse contendit et de Calpurnio Flacco, non Calpurnio, loquitur si quis voluerit in argumentum contra nos adducere, illa obicio: videri Campanum, cum censuram suam componeret, codicem ipsum non secum habuisse sed scribere de prius aliquando inspecto atque facillime ita potuisse fieri, ut non modo calami lapsu sed etiam memoriae errore aliquid peccaretur. Senecae vero praetermittendi eis qui libros B et C scripserunt plena ratio fuit, si iam antea illius viri controversiae typis vulgatae erant; quod cum principes editiones sint annorum 1490 et 1492, verisimillimum est (cf. p. XV**). Illa denique ‘Antonii Iuliani’ et ‘Extemporanea Quintiliani, nomina et titulos inanes, in transcriptis libris desiderari, nemo mirabitur.

squalidis ac carie obsitis, utpote nuper e ruderebus erutis, quae ex unico exemplari emendare desperarem: malui ut qualescumque essent.. in lucem postliminio redirent, quam a tineis, ut maior eorum pars (intellegit manifesto priorem illam, decll. 1—252 continentem) corroderentur. Confusas tamen antea leges, argumenta, declamationes, sermones.. separavimus et in pristinam formam redigere curavimus. Correximus etiam nonnulla librariorum vitia, temporum nequaquam: multa intacta omisimus, ne forte magis depravavimus*)." His ex verbis colligendum videtur ad summam similitudinem expressa in Parmensi nos habere vetustissimi alicuius codicis verba. At inspicientibus Parmensem illud facile apparet, fluxisse ex recentioris aetatis codice B, nihil minus quam corroso, carie obsito**). Cuius rei argumenta ex multis pauca eaque gravissima sufficiant haec. Scribunt libri

p. 153, 18 illo fratris vitam petit B, illo fr. v: p. P
 p. 165, 12 nullo iur^o B, nullo viro P
 p. 163, 19 potuis | se (fracto verbo medio in exitu
 versus, quem hic et in insequentibus exemplis
 indicare vult illa linea dividens |) B, potius se P

*) Re ipsa Ugoletus multa in deterius vertit, correxit oppido pauca.

***) Quod si ab initio certum perspectumque mihi fuisset, nihil curae habuissem in apparatus quid traderet P recipere. Ceterum si pendere editionem P a codice B evictum est, illud simul certum, scriptum hunc codicem esse non post annum 1494 (quo est facta editio). Etiam in catalogo Monacensi XV° saeculo datur. Sed Laubmannus et Meyerus, quem ipse de sua sententia interrogavi, XVI° potius dare volebant. Tamen cum scriptor operam manifesto dederit, ut quam diligentissime et ad ipsam regulam exscriberet literas, non posse de tempore satis certo iudicari concessit neque perpensis eis quae proposui argumentis quidquam reliqui futurum, quam ut accedatur catalogo.

p. 211, 12 confiteami | ni necesse B, confiteamini ni
nec. P

p. 267, 4—5 ^ω q
. . . . dixit, patrem (ita ut supra distin-
guendi signum, post dixit positum, fortuito in
versu superiore sit ^ω q) B . . . dixit in patrem P
denique, cui loco plurimum tribuo momenti,

p. 140 fuerat tuae curae, tuae severitatis
intervenire | et aliquid facere fortius. ego fortunae
agendas esse gratias puto q | emissus dicitur etc. B
. . . fuerat tuae curae, tuae severitatis inter-
venire | emissus dicitur etc. P.

Quid igitur? Mentitus est Ugoletus, de libris cor-
rosis et e ruderibus brevi ante erutis locutus? Non
opinor. Atqui si habuit veterem codicem, cur non tra-
didit operis? Describendi eius, ut descriptus liber in
manibus illorum esset, satis iusta ratio fuit, si no-
luit inquinari vel pessum dari librum suum, antiquitate
verecundum et pretiosum. Verum ne suum quidem sibi
habuisse iudicaverim istum librum, mutuatum potius esse
ex Senensi bibliotheca. Ita, si probabilia haec con-
icio, non potuit ipse ille vetustus codex, quem red-
dere debebat incorruptum, in officinam demitti, neque
tamen inmerito illum Ugoletus descripsit ut fundamen-
tum suae editionis.

Firmandae coniecturae accedit illud, quod ne B
quidem liber, unde nata est sine dubio Parmensis et
quem intercedere iudico intra illam et vetustum de quo
Ugoletus verba facit exemplar, ipse fuit in officina:
nulla eius habet vestigia et, quod gravius est, distinc-
tiones versuum et membrorum saepius discrepant inter
B et P, neque literae capitales eisdem semper locis

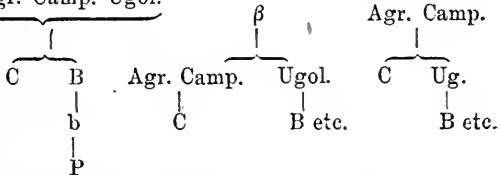
usurpantur; persaepe praeterea aliqua verba, quae per compendia non multum discrepantia inter se scribi solent, mutata inter se, veluti tamen et tantum, etiam ubi in B et in P omnibus literis expressa sunt. Atqui certe non tanti esse poterat liber B Ugoletto, si idem vetustiore illum librum suum habebat. Haec ergo, ut paucis repetam, de omnibus illis quorum initium erat aut est a declamatione 252 media, libris velim statuere. Vetus exemplar fuisse unum: quod primo in Germania usui fuisse Agricolae (et nescio an etiam Cornelio Agrippae cf. p. 16 n), tum translatum Senam a Campano inspectum esse, deinde per aliquod tempus concessum Ugoletto*) eumque suis usibus et praeparandae editioni librum descripsisse, descriptum eleganti scriptura librum, Monacensem nostrum B, iterum describendum curasse, ut fieret exemplum**) operis, quod pessum ire inter eorum manus non tanti esset. Eodem fere tempore etiam Chigianum librum C ex illo vetusto Senensi

*) Qui eundem Campani et Ugoleti librum esse persuadere sibi non poterunt, facillime commune utriusque archetypum sument. Sed ne illud quidem extra omnem rationem, si quis credat librum Ugoleti ex Campaniano, multo fortasse ante quam transferretur in Italiam, esse descriptum.

Tabulam igitur illustrandae rei hanc proponere velim:

Sed ne tales quidem imagines utique falsae indicandae, quales hae sunt:

cod. Agr. Camp. Ugol.

**) Quod exemplum editionis litera b notamus.

descriptum esse. Cuius ipsius fata ultra persequi non possumus.

Minus certa de veteribus codicibus testimonia haec accedunt: Ulricus Fabricius (1489—1526) in librorum suorum tabellas retulerat „centum Quintiliani declamationes“, quae tamen post mortem eius a perscrutantibus bibliothecam non repertae sunt, ut auctor est Justinus Gobler, qui processum illius viri iudicarium primus evulgavit (anno 1541).*)

Tum Jo Alb. Fabricius in bibliotheca Latina II. p. 321 (editionis anni 1773) haec prodit „etiam Qu. Marius Corradus lib. I. epist. 9. Quintiliani declamationes 136 memorans, quas sua manu descriperat et a se emendatas a Gryphio volebat excudi . . . Praeter principem autem editionem Parmensem usum se esse testatur duobus codicibus mss. lib. I epist. 11.“ Quorum prior pars extra controversiam est, sed plus quam dubium mihi, num recte interpretatus sit, quae Corradus dicit de fontibus suis. Excerpto epistolam (scriptam Romae, eodem ut videtur anno, quo nona, 1547) et prima eius verba adpono. „Sebastiano Gryphio, Lugdunum. Declamationes ad te misi, tantum (ut spero) non mendosiores. Erant enim scriptura omnino contaminatissima. Adhibita est a me diligentia, quanta maxima potuit: sed Romae antiqui libri non erant, quibus ea in re uti possem ac ne novi quidem, praeter unum, qui puero mihi Neapoli erat missus; et alterum . . . Hic est . . . impressione Par-

*) Verba in epistola editioni praemissa haec sunt: „in ultima illa ad Caesarem (Carolus sc.) in Hispaniam profectio, in qua occubuit, quosdam (codices sc.) secum extulisse aut alioqui sublato esse verisimile est, quos iam frustra e suo chirographo desideramus: ut sunt inter cetera . . . centum declamationes Fabii Quintiliani . . .“

mensis; . . Tertius . . litera erat eadem qua meus. Praeterea vero neque librorum neque doctorum hominum, qui nunc Romae sunt, respondit quisquam sibi hunc librum ante fuisse cognitum . . . Non ergo me retardare tantum potuit, antiquos libros quod non haberem, quantum incitare, ne aliquando paucissimi, qui exstarent, amitterentur“ etc. *) Equidem mihi persuasum est, Corradum nullis usum esse libris mss, quos videtur intellegere de antiquis loquens. Novi tantum praesto ei sunt tres, quorum duo, cum eadem litera fuisse dicantur, eiusdem editionis videntur exemplaria, Mediolanensis opinor, quae ipsa nulla alia est, quam repetita Parmensis.

Licet vero fuerint ille, quem suum dicit (missus Neapoli) et alter simillimus ei liber non typis impressi sed manu scripti, momenti tamen „contaminatissimae scripturae“ eorum non multum tribuerim et facile existimaverim, fuisse non alios quam B et b libros, quorum alterum habemus, alterum non desideramus.

Editionem declamationum neque Sebastiani Gryphii, cui destinaverat Corradus recensionem suam, trium illorum librorum ope constitutam, invenio eam, quae haec nostra („minores decll.) contineat, **) neque Hu-

*) Proxima quoque verba digna quae hic exscribantur: „Mira enim paucitas in Italia, et silentium de his in scriptis doctorum hominum. Semel *ὑπόθεσιν* Hieronymus protulit“ (cf. Quintil. Decll. p. 209 sq.) „nescio an ex iis, quas ad CCLII interiisse cognovimus. Patrum nostrorum memoria Iacobus Sadoletus (nat. 1477, † 1547) ac de transalpinis hominibus Rud. Agricola et Cornelius Agrippa (nat. 1486 † circa ann. 1535) respexisse ad argumenta ex his CXXXVI mihi videntur.“ — Sadoleti et Agrippae locos ad quos haec spectant invenire mihi non contigit.

**) Ceterum Gryphianae posteriores, inde a nona anni 1555 mihi non inter manus fuerunt, sed ex catalogis tantum notae sunt.

gonis Portensis, ad quem falso missus erat libellus et ipsum Lugdunensem, ullam.

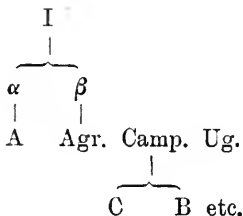
Praeterea, si certus auctor est Caspar Barthius (ad Pap. Stat. Theb. IX, 169 pag. 96/7) „etiam Basilius Faber (1520—76) qui scholasticum lexicon Latino-Germanicum scripsit, se aliquot centenas Quintiliani declamationes habuisse easque Oporino excudendas dedisse scribit in Quⁱ commemoratione“; quam in lexico illo non invenio. Libri an manu scripti fuerint, admodum incertum; editio Oporini nulla exstat.

Denique Latinium (1513—93) in notis editionis Burmannianae ter (p. 438, 439 bis) legimus „ex MSS“ aliquid protulisse, quod paululum discedit a codicis A, in quo solo hi de quibus loquimur loci exstant, scriptura. Sed errorem aliquem puto subesse nec ex mss., sed ex se potius Latinium hausisse. (In „lucubrationibus“ eius, editis Romae 1659, nihil inest, quod ad declamationes Quintiliani pertineat).

Restat, ut postquam BC librorum inter se et cum eis qui deperditi memorantur codicibus coniunctionem illustravimus, libro A quoque iam demus suum locum et plenum constituere conemur codicum quasi stemma.

Est autem A non modo plenior quam BC et novem declamationibus auctior, sed etiam scripturae in univ-ersum haud dubie potioris. Propius igitur, quantum licet intellegere, abest ab illo exemplari archetypo, quod signo I libet notare. Litera α notamus exemplar illud, ex quo fluxit A; quod cognovimus X^o saec.^o fuisse mutilatum, deperdita parte priore et primis paginis, quarum initium erat a decl. 244 media, manifesto situ corruptis deletisque ad aliquam partem earum literis. Controversia potest moveri de illo,

an eundem codicem duplici signo notaverimus α et I, hoc est, an ex eodem exemplari descriptus haberi possit A et liber Campani. At vix poterit, ut opinor: nisi forte ad id confugimus, accepisse Campanum (vel Piccolominium) librum non integrum et intercidisse aliqua dum liber ex Germanica bibliotheca transfertur in Senensem. Integer enim liber si non plus 136 (vel 137) declamationes continebat, ut descriptus sit ex α , recentior erat quam A; at litterae eius, si credimus Campano, erant antiquissimae, et haud facile persuaserim mihi hunc virum, qui multus, ut epistolae eius docent, erat in libris manu scriptis evolvendis et excutiendis et summa laude apud aequales florebat, adeo potuisse falli, ut Xⁱ vel XIⁱ saec.ⁱ manum iudicaret Romanam et paene aequalem ipsi Quintiliano. Plena igitur hac tabula omnes, de quibus certius aliquid sciri potest, codices comprehendam:

Plures inter I et α atque β interponere literas, ut longius absit archetypum, nihil attinet. — Qui Campani et Ugoleti libros discernunt, facile illam, quam supra eis adposui tabulam, adiectis I, α , A (et β) notis supplebunt.

Editiones priores quantum reperire potui, hae sunt:

1494 *Parmensis Ugoleti*, de qua supra (pag. XIV sqq.) copiosius disserui.

Repetita est 1509 Parisiis apud Jo. Parvum (Petit).

1563 *Parisina Aerodii*, typis Frd. Morelli excusa, sola *Parmensis* (et *Parisinae illius Parvi*) ope, sed summa cum sagacitate constituta a viro iuris peritissimo et, quamquam paucos post annos obscurata est edito per Pithoeum codice A, ne hodie quidem inutilis. Qui cum *Parmensi* instituerit comparisonem vel locos attenderit eos qui pari in codice A atque in editione P corruptela laborant, non tenui laude dignum opus facile profitebitur. (cf. V**).

Repetita haec editio est Mediolani 1619.

1580 *Parisina Pithoei*, apud Mamert. Patisson excusa, quae sola praeter *Parmensem* nititur libri manuscripti fide et illa quidem optimi codicis A, *Montepessulani*. Habet et habebit aliquid momenti, cum quod diligentissime secuta est vetus exemplum tum quod etiam primam illam codicis paginam transcripsit, cuius hodie ne una quidem litera dignosci potest.*) Adiungit declamationibus *Calpurnii Flacci* 51 excerpta et dialogum de oratoribus. Summae aliquot paginae notis datae, quibus aut perscribuntur codicis verba, ubi quid supra correctum est ab editore, aut servatis ita ut tradita in A sunt verbis adduntur coniecturae. Diligentiae editoris etiam haec argumenta. Sed tamen desideratur ea subtilitas, qua qui hodie editoris munere fungitur uti par est.

*) Itaque quae ex *Pithoenana* depromo primae paginae verba, non A, sed Pi signo in apparatu critico notavi.

Praesertim illud offensioni est, quod cum plerumque Pithoeus literis vet. cod. vel vet. exemplar velit intellegi suum exemplar, eodem compendio promiscue interdum etiam Parmensem notat vel, plus semel, nescio quem alium librum.

Repetita editio est multifariam: primum, ut videtur,

1594 Heidelbergae, apud Comelinum, eadem forma et eisdem typis adhibitis, tum in Genevensibus editionibus operum Quintiliani: apud Jac. Stoer annis 1604. 1618. 1625. 1637; apud Pet. Chouet 1641 et 1651. Parisina aliqua editio anni 1608 sub eodem titulo quo Stoerianae vulgata cohaerere cum eis videtur et anni 1618 alia exemplaria secundum catalogos Schweigeri (Handbuch der klass. Bibliographie, Leipz. 1834) officinae Sam. Crespini signum habent; cum Chouetianis parem titulum habere eademque continere (apud Schweigerum) dicuntur: Francofurtenses duae, altera anno 1629 apud H. Robynsonum et Gu. Fitzerum, altera anno 1657 apud Wilh. Serlinum et Londinienses annis 1641 et 1662 apud R. Withakerum impressae.

Repetitiones magis magisque discedebant a primo exemplo et deteriores, uti queritur Gronovius, fiebant. Qui novam editionem recensuit, quae

1665 ex officina Hackiana, Lugd. Bat. et Roterod. in 8° prodiit quarta; diligenter usus prioribus et novas coniecturas multas et bonas proponens.

1698 Argentoratensis Ulr. Obrechtii, typis Dulseckeri impressa, et ipsa est meriti alicuius. Secuta

1720 Lugdunensis Burmanni, excusa apud J. de Vivie.

Est splendide exornata et congestis priorum editorum aliorumque doctorum virorum (Lat. Latini, nat. 1513 † 1593; Jo. Schultingii, patris illius qui anno 1659 natus est Schultingii; Pet. Francii nat. 1646 † 1704) notis et epistolis satis comoda, ceterum mirae negligentiae.

1784 Bipontina, „ad optimas editiones collata studiis societatis Bipontinae“, non multum differt a Pithoeana.

1821—25 Parisina recognita a Dussodio (Dussault), in bibliotheca classica latina per N. E. Lemaire edita. Expressit, ut ait ipsa, in declamationibus Burmannianam editionem, collatam cum Obrechtiana et vetustioribus quibusdam.“ Notas quoque et epistolas a Burmanno communicatas repetit et plenior, quam ibi est, editionum tabulam proponit.

Transcripta ex hac dicitur summa,

1824—26 Taurinensis, ex typis Jos. Pomba.

Novae editionis pridem desiderium esse nemo negaverit. Jam Orellius (in epist. critica ad Madvigium, praemissa Ciceronis Oratori, Bruto etc., Turici 1830)*, acerrime invectus in Burmannianam, ad suscipiendum id opus exhortatus est. Suscepi et quantum potui in perficiendo eo studium consumpsi. Desiderabuntur et vituperabuntur non nulla: quae maxime opus erant facto videor mihi fecisse, atque habeo persuasum hac editione non modo quod declamationes oblivioni iam paene datas, quas esse ipsius Quintiliani abhinc tres annos demonstravi, in lucem rursus protuli gratiam

*) Quae epistola „emendationes“ prodit „Almari Rancineti, iureconsulti Burdigalensis (n. 1498 † 1559), a Bongarsio margini Pithoeanae editionis adscriptas.“

me aliquam mereri, sed superasse etiam aliquantum Gronovii et Obrechtii editiones (quae certe illa maxime vulgata Burmanniana potiores sunt).

Adhibui in meum usum quam diligentissime eorum omnium, qui priores operam suam declamationibus dederant, notas, praecipue vero E. Rohdii adiutus sum observationibus*), quas liberalissime mihi permiserat tam frequentes, ut vix ullam paginam possis perlegere, cuius non locus unus aut alter, corruptus vel desperatus antea, restitutus et explanatus sit illius viri felicissima et illustri emendatione. Ne ipse quidem mihi videor restituendis verbis prorsus defuisse nec nulla eorum, quae manum emendatricem exspectabant, pristinae sanitati restituisse.

Perfectum non esse opus optime ipse intellego. Excusationi tamen sit etiam illa, de qua disserui, controversiarum forma non perfectarum nec plene explicatarum, sed primis tantum lineis circumscriptarum. Aliena enim urbano et expolitiori sermoni vox, minus diligenter usurpata dictio, sententia non plane suo loco posita, quae in exornato opere certissima signa essent turbati stili, nescio an hic paulum offensionis habeant; tamen quousque pertinere possit neglegentia sermonis, ita ut non desinat omnino esse Latinus, brevi incuriae et ineptiae confinio, de ea re, puto, viri docti aliquantum inter se dissentient. Saepius etiam in salebroso illo stilo potest in controversiam vocari, an sententia aliqua artius cohaereat cum priore, an sequentem propius contingat, an proprium aliquid velit exponere; nec minus utrum praeceptori per sermonem

*) Rohdii coniecturae ubi congruebant eum eis quae ipse mea sponte in commentarios meos retuleram, in apparatu critico non *Ro*, sed *Ro et Ri* apposui.

monenti et viam demonstranti an actori per continuam declamationem loquenti tribuenda sit — verba nimirum declamationis et sermonis plus semel inter se confusa in mss — dubium fieri potest. Altera in eo inest difficultas, quod forenses res his declamationibus prae-
parantur et tractantur, et leges insuper, quibus continentur causae, magnam partem incertae sunt, quippe non ex Romano tantum iure petitae, sed etiam ex Graeco, vel etiam constitutae inani scholasticorum fictione. Non sine causa igitur eorum, qui priores curam in corrigendis et explanandis verbis posuerunt, iure consulti plurimi fuerunt, atque Aerodii illa, non posse haec nisi certe iuris perito emendari, nescio an ulterius pertineant quam ad confusa illa et foede depravata editionis P, de qua loquitur ipse, verba.

De scriptura haec moneo: secutum me esse Brambachium (Hülfsbüchlein z. lat. Rechtschreibung) ita ut, ubi inter duas formas liberam optionem admittit, eam eligerem quam codex A, et ipse non semper sibi constans, praeberet; contra cuius tamen auctoritatem scribebam incohare et Fleckeiseni monita (50 Artikel) observans: arcessere, quae scriptura promiscue cum illa accersere in codice A usurpatur. Brambachio in eo non obtemperavi, quod s post x, quod perraro invenitur in A, oppressi. Nominativos et accusativos pluralis tertiae omnes per -es declinavi, quamquam „omnis, partis“ aliaque similia nonnumquam in harum declamationum codicibus inveniuntur.*)

*) Sunt autem illa: partis 235, 28; 414, 19 AB — propinquitatis 245, 9 mortis 284, (4.) 7 A — omnis 135, 6 infelicis parentis 154, 1—2 absentis 363, 8 B. Manifesto solo librarii errore factum, ut i et e literae permutarentur, id quod saepissime in codice A deprehendimus, veluti in illis: collegere, demicare, demissus, exestimare, sterelis; praeterea

Gratias non modo eis quos supra nominavi viris doctissimis, sed omnibus qui aliquo opere me adiuverunt, habeo agoque maximas.

Scr. in monasterio Blaburensi mense octobri 1884.

C. Ritter.

crebro ita, ut A b corrigit, A a tamen scribat: constetit, deffido, desertores (gen. sing.) mesere, meseratio; ae quoque haud raro loco i literae positum: exaestimo, et vice versa: primum pro praemio; i ubi e desideratur et corrigitur nonnumquam ab Ab: dispicere, perdidissit etc. Confunduntur etiam u et o: formosos (nom. sing.) adolescens (cf. p. VII sq.), adfectos, fructos, voltus etc.; pro totos in Aa legitur alicubi totus, in Ab tutos. Quas scripturas longum fuit in apparatu omnes notare. Illa quoque plerumque neglexi et obiter hic memorare satis habeo: h literam saepe vocali in initio vocabuli vel ante simplicem vocem in composito proponi eandemque rursus eisdem locis, ubi non supervacua est, omitti, veluti in illis: habundaverunt, hac (= atque), heram (imperf. verbi esse), hoccidi, hodia, honera etc.; abeo, adibuit, eres, exhaustis, exortata, oc etc.; d et t saepe in fine vocabuli commutari: aput, at, illut, istut, quot; rursus: ad, inquit; ti et ci syllabas non discerni: conditio, fidutia, obitis, sollititissimus; hospicia; inter m et n saepe p interponi: dampnum, dampnare. — In B quoque codice complura similia sunt, praesertim permutata in compositis di et de et in litera h ponenda paulo minor inconstantia. Propria codicis haec: cybus, foelix, foemina, sequutus, sequuturus, similia; saepe etiam scribit hylaris, locuplex. Ab A etiam in eo differt, quod ante q m semper in n, d plerumque in c permutat: quicunque, tanquam, utrunque, quod numquam A, quicquid, quod raro ille liber habet.

NOTAE.

A = cod. Montepessulanus — Aa = prior scriptura; Ab = correcta scriptura.

Pi = cod. Montepessulani prima pagina, a Pithoeo transcripta.

B = cod. Monacensis — Ba = prior scriptura; Bb = correcta scriptura.

C = cod. Chigianus.

P = editio princeps Parmensis.

Aer = Aerodius.

Bu = Burmannus.

edd. = priores (quaedam) editiones.

Er = Francius.

Gr = Gronovius.

Obr = Obrechtus.

Pi = Pithoeus.

Ran = Ranconetus.

Ro = Rohdus.

Ro et Ri = Rohdus et Ritter.

Sch = Schultingius.

corr. = correxit. *////* signum est rasurae.

om. = omisit. *X* " " literae erasae.

sec. = secundum. *†..†* " " lacunae.

† — † verba inclusa significat esse turbata.

[—] " " " tradita a MSS non posse seruari

< — > " " " contra librorum MSS fidem adiecta.

Literis iacentibus distinguuntur in contextu verborum omnia correctae; diductis literis in apparatu critico scribuntur notae marginales. (Praeterea illa N et Q sunt notae marginales, in codice A adscriptae.)

Quae ipse conicci aut correxi, asterisco * notavi.

TITULI DECLAMATIONUM.

- CCXLIV. <Adultera a marito exule occisa.>
- CCXLV. <Depositum infitiator.>
- CCXLVI. Soporatus fortis privignus.
- CCXLVII. Raptoris divitis bona.
- CCXLVIII. Octo anni duplicis imprudentiae.
- CCXLIX. Abolitio adulteri fortis.
- CCL. Sortitio ignominiosorum.
- CCLI. Rapta sterilis repudiata.
- CCLII. Parasitus raptor candidatae.
- CCLIII. Tyrannicida volens dedi.
- CCLIV. Exul accusator et sententiae pares.
- CCLV. Transfugae excludendi.
- CCLVI. Furiosus trium filiorum pater.
- CCLVII. Nuptiae inter inimicorum filios.
- CCLVIII. Fortis contumax patri forti.
- CCLIX. Pauper naufragae liberator, maritus.
- CCLX. Pastor abdicatorum.
- CCLXI. Aequatio patrimoniorum.
- CCLXII. Maritus virginis raptor.
- CCLXIII. Ignominiosus contra tres rogationes.
- CCLXIV. Fraus legis Voconiae.
- CCLXV. Ignominiosi pulsator in templo.
- CCLXVI. Ex proditore exule fortis.
- CCLXVII. Flens ad arcem depositor tyrannidis.
- CCLXVIII. Orator, medicus, philosophus.
- CCLXIX. Dives sub tyranno auctionatus.
- CCLXX. Rapta ex duabus geminis.
- CCLXXI. Ter fortis contra tertium fortem.
- CCLXXII. Orbata proditrix.
- CCLXXIII. Debitor adulter.
- CCLXXIV. Tyrannus fulminatus.
- CCLXXV. Heres ob adulterum fratrem.
- CCLXXVI. Bona raptoris qui se suspendit.
- CCLXXVII. Praegnans adultera.
- CCLXXVIII. Expositor petens cum forti decem milia.
- CCLXXIX. Dives speciosi adulter.

- CCLXXX. Raptor reversus.
 CCLXXXI. Abdicandus cum gladio.
 CCLXXXII. Tyrannicida veste muliebri.
 CCLXXXIII. Cynicus disertus filius.
 CCLXXXIV. Adulter sacerdos.
 CCLXXXV. Imperator exulis filius.
 CCLXXXVI. Adulter fratris ex sponso.
 CCLXXXVII. Fortis filius proditionis rei.
 - CCLXXXVIII. Tyrannicida filiorum duorum.
 CCLXXXIX. Amator filiae.
 CCXC. Abdicans reductum ob furorem.
 CCXCI. Adulter uxoris, qua cesserat fratri.
 CCXCII. Laqueus Olynthii speciosi.
 - CCXCIII. Tyrannus victae civitatis.
 CCXCIV. Dives proditionis reus.
 CCXCV. Demens ex vinculis fortis.
 CCXCVI. Exul tace.
 CCXCVII. Meretrix ab amatore forti caecata.
 CCXCVIII. Rusticus parasitus.
 CCXCIX. Ossa eruta parricidae.
 CCC. Adultera apud filium indicem rea.
 CCCI. Rapta a divite pro ancilla.
 CCCII. Auctoratus ob sepeliendum patrem.
 CCCIII. Proditionis rei fortes.
 CCCIV. Tria praemia divitis sacerdotis.
 CCCV. Exules a divite pugnare inter se coacti.
 CCCVI. Expositus negatae matris nuptias petens.
 CCCVII. Consciens veneno proditoris.
 CCCVIII. Duo testamenta.
 CCCIX. Raptor convictus.
 CCCX. Fortis bis adulterii damnatus.
 CCCXI. Addictus manumissus.
 CCCXII. Heredes de deposito.
 CCCXIII. Falso caedis damnatus.
 CCCXIV. Ego te, pater occidi.
 CCCXV. Fortis pater desertoris.
 CCCXVI. Flens luxuriosi pater.
 CCCXVII. Imperator provocatus a filio.
 CCCXVIII. Legatum inter libertos.
 CCCXIX. Adultera venefica.
 CCCXX. Multati socius.
 CCCXXI. Invicem venefici frater et medicus.
 CCCXXII. Abdico te nisi desinis.
 CCCXXIII. Alexander templum dedicans.
 CCCXXIV. Bona sacrilegi.

- CCCXXV. Hereditas fidei commissa.
 CCCXXVI. Legati filius victima pestilentiae.
 CCCXXVII. Sterilis trium noverca.
 CCCXXVIII. Discordes fratres.
 CCCXXIX. Sepultura tyranni, qui se occidit.
 CCCXXX. Abdicandus qui alit adulteram matrem.
 CCCXXXI. Bis damnatus iniuriarum, tertio absolutus.
 CCCXXXII. Divitis et pauperis testamenta.
 CCCXXXIII. Pauper impensis divitis disertus.
 CCCXXXIV. Proditoris accusator ex defensore.
 CCCXXXV. Infamis in novercam vulneratus.
 CCCXXXVI. Ager communis et novae tabulae.
 CCCXXXVII. Seditio populi et exercitus.
 CCCXXXVIII. Lis de filio expositoris et repudiatae.
 CCCXXXIX. Rogatio Demosthenis.
 CCCXL. Novitius praetextatus.
 CCCXLI. Res furtiva improfessa apud publicanos.
 CCCXLII. Ancilla in archipiratae nuptias missa.
 CCCXLIII. Circumscriptor pauperis, divitis raptoris socer.
 CCCXLIV. Redempta meretrix a divite pauperis filio.
 CCCXLV. Pauper ad tyrannicidium mercede conductus.
 CCCXLVI. Tutor filii sui in adoptionem dati.
 CCCXLVII. Absente marito rumor et nuptiae.
 CCCXLVIII. Cum proditoribus carcer incensus.
 CCCXLIX. Raptoris pater, dementiae reus.
 CCCL. Aqua frigida privigno data.
 CCCLI. Exul index tyrannidis.
 CCCLII. Reustyrannidis, qui deliberavit victor arma deponere.
 CCCLIII. Dispensatores torti.
 CCCLIV. Moriatur antequam nubat.
 CCCLV. Tutor lenocinii reus.
 CCCLVI. Filius pro meretrice patris suam redimens.
 CCCLVII. Uxor non relinquens ob adulterium caecatum
 CCCLVIII. Exposito pulsatori amputatae manus.
 CCCLIX. Lis publicani de unionibus.
 CCCLX. Lis de dotibus socrus et nurus.
 CCCLXI. Depositi rapti quadruplum.
 CCCLXII. Invicem pulsatores patrum.
 CCCLXIII. Vestiplica pro domina.
 CCCLXIV. Conviciator pauper occisus.
 CCCLXV. De vi septem iudices.
 CCCLXVI. Legatus filius proditoris occisus.
 CCCLXVII. Luxuriosi pater fortis.
 CCCLXVIII. Alens patrem rapta abdicata.
 CCCLXIX. Armis sepulchri victor.

- CCCLXX. Rapta competitrix divitis filiae.
CCCLXXI. Viri fortis pater reus proditionis.
CCCLXXII. Pulsator educatoris expositus.
CCCLXXIII. Ornamentis redemptus.
- CCCLXXIV. Abdicatus heres ob tyrannicidium.
CCCLXXV. Fortis filius proditionis rei, frater desertoris.
CCCLXXVI. Expositus iuratus ob nuptias educatoris filiae
<abdicandus>.
CCCLXXVII. Vocatus a patre in militiam venenum terens.
CCCLXXVIII. Auctor pacis abdicandus.
CCCLXXIX. Dives a parasito sacrilego reus caedis.
CCCLXXX. Crux scripta servo non danti venenum.
CCCLXXXI. Noverca torta filiam consciam dicens.
- CCCLXXXII. Tyrannicida conductus.
CCCLXXXIII. Rapta male tractata.
CCCLXXXIV. Virgo immolata pestilentiae.
CCCLXXXV. Lenoni reus, qui meretrici amatorium dedit.
CCCLXXXVI. Iphicrates cum gladio.
CCCLXXXVII. Fortis abdicans servatum desertorem.
CCCLXXXVIII. Avia testis.
-

M. FABII QUINTILIANI DECLAMATIONES.

CCXLIV.

<Adultera a marito exule occisa.>

<INPRUDENTIS CAEDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EX-
ULET. ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OC-
CIDERE. — Inprudens caedis damnatus cum 5
ante expletum poenae quinquennium noctu do-
mum ad visendam uxorem revertisset, in ad-
ulterio eam deprehendit; occidit. reversus post
quintum annum caedis reus est.>

<DECLAMATIO.>

10

. . . manifestum est, et in hac tamen civitate
extra controversiam praecipue . . . positum . . .
eos, qui a se homines occisos esse fateantur, teneri
lege. qui distingues igit. sa . . . ere. „Occidisti ad-
ulteros.“ Quis igitur dubitat hoc in <hac> civitate a 15
legibus permissum? Adulterum, inquit, cum adul-
tera liceat occidere: quid aliud feci? „Sed non

2 * <adultera a. m. e. occisa>; — <exul reversus ante
tempus, caedis reus> *Pi* || 3—9 * <inprudens etc. — caedis
reus est.> || 10 <Declamatio.> *Pi* || 11 . . . manifestum etc.
hic et in insequentibus versibus spatio punctis distento Pi |
*[et] (?) || 12 *positum <non omnes continuo> eos (?) || 14
*occidi[sti] (?) || 15 <hac> *Ro*

licuit occidere tibi“: et in hoc omnem calumniam suam contrahit, <ut> neget, mihi licuisse occidere: primum, quod ius civis non habuerim eo tempore, quo exul eram; nec ad me iura pertinuisse, quod
 5 exulo. Si in perpetuum exilium missus essem, forsitan posset de hoc quaeri, an ad <me> leges pertinuerint, cum illud ex lege fieret, quod exularem. quinquennale vero exilium dubium est, quin
 processerit absente me, neque erat causa,
 10 propter quam vis inferretur ei, qui imprudens occidisset. non damnabatur animus, aut sceleris ea poena erat. „Sed ut pertinuerit, inquit, ad te lex, <occidere> tamen tibi non licuit, cum ad occidendum venire non licuerit. lex enim quinquennio te
 15 iubet exulare.“ Puta me contra ius rediisse <et> si <c mecum> in praesentia <age>, tamquam contra ius redissem. non tamen mihi obicere debes, quod occiderim, sed quod <reverterim.> . . tingente fecisse contra leges . . contra illam tamen legem
 20 feci ad iudicium pertinet sic etiam redire mihi licuisse hoc rerum occidere licere . Ergo lex quae significat omnia quae adversus adulteros scripta est, ut contra alias leges ab exilio, nec homines occi-
 25 dere licuit: sed quemadmodum homine erant ita rever . . .

SERMO.

Locus potens, [quomodo] quantum liceat adversus adulteros. Sed in hac controversia facere oportet

2 *contrahit. negat Pi || 6 ad leges pertinuerim Pi, corr. Ro || 10 *ius auferretur (?) || 11 animo Pi, corr. Pi, cf. indicem I. || 12 lex . . . tamen Pi, l., <occidere> t. Ro || 15 rediisse si . . in praesentia . . Pi, corr. Ro || 18 *<reverterim.> || 19 *legi Pi, an lege (?) || 28 patens Pi, corr. Ro (cf. indic. I) || *[quomodo]

quod in omnibus fere ut quotiens communem dixerimus locum, ad proprium revertamur. communis est locus adversus adulteros omnes; proprius adversum hos adulteros.

DECLAMATIO.

5

Itane mulier impune peccassit, quae calamitatem viri sui pro occasione habuit bus erat, cui quinquennium breve videbatur. aequale enim illud fuit adult narrabatur cuius opinio dum frequens; sed paene continuum ac perpetuum fuit. 10
Ne quis autem existimet *nunc* adult(erium) unius tantum vindicandum: <pertinet> ad exemplum totius civitatis.

CCXLV.

<Depositum infitiator.>

15

QUI DEPOSITUM INFITIATUS FUERIT, QUADRUPLUM SOLVAT. Qui filium luxuriosum relinquebat, pecuniam apud amicum deposuit et mandavit ut redderet emendato. peti(i)t adolescens pecuniam <adhuc luxurians, ille infitiatus est et 20 iudicio cum adolescens contenderet vicit. postea frugi facto partem depositi obtulit.> ille quadruplum petit.

1 *communibus Pi || 11 cum adult Pi, corr. Sch, *in adult(erio hoc) un. t. vind. <iniuriam: pertinet> (?) || 12 vindicandum . . . ad Pi, vind. <pertinet> ad Sch || 15 <Depositum infitiator> Pi || 20 adhuc luxurians, ille infitiatur. postea frugi facto partem depositi offert *supplevit Ro, verba repetens ex 5, 11 et 28; *reliqua ipse adieci conferens 4, 20 et 5, 19 sqq.* Altera et quae fortasse nihil minus placeat emendatione adhibita possit scribi: petiit ad. pec. adh. lux. amicus habere se (cf. 5, 12) negavit et apud iudices evincit. postea ultro emendato iuveni partem pecuniae reddidit: ille q. p.

SERMO.

. videtur hic adulescens tamen
 asper exactor. . . quoniam persona nobis proponitur
 amici, et amici hoc ipso, de quo agitur, probati.
 5 nam ita facilius ostendemus, omnia eum fecisse
 adulescentis ipsius causa, si ne reus quidem usquam
 ad odium compellitur.

DECLAMATIO.

Depositum qui infitiatus fuerit, quadru-
 10 plum solvat. Infitiari est depositum nolle solvere.
 itaque ne actio quidem haec dari potest, nisi ad-
 versus eum, qui damnatus fuerit. eo<dem> enim
 tempore quaeratur necesse est, an habeat pecuniam
 et an infitietur: neque omnino quadruplum solvere
 15 debet, nisi simul <simplicem summam se debere>
 convictus. Quare si hanc tantum negasset aliquando
 et postea obtulisset, non tamen poterat videri qua-
 druplo obligatus, cum hoc ipsum quadruplum cum
 ea summa *abnuerit*, quae nega<ba>tur. Quid si et
 20 absolutus est hoc iudicio, cum in quadruplum dam-
 nari poterat? neque enim ideo debet quadruplum
 solvere, quia potuit ne simplum quidem solvere. si
 ipsam pecuniam, quae a patre tuo apud amicum
 <deposita est, repetere> velles, non liceret tamen
 25 tibi rem iudicatam retractare. Hoc ergo fieri potest,
 ut rem non potueris repetere, poenam rei petas?

2 verba sermonis prima mutilata qui susceperit sanare,
 legat quae in sermone declamationi CCCXVI praemisso me-
 dio, item quae in sermone declamationis CCCXLVI obser-
 vanda discipulis praecipiuntur || 5 ostendamus **Aa** || 6 istius
Ab || 7 compelletur (?) *Ro* || 12 *eo<dem> || 15 nisi simul
 <utriusque> conv. *Ro* || *<simplicem s. s. debere> || 16
 hic *Ro* || 19 habuerit **A**, abnuerit (?) *Ro* || nega<ba>tur *Ro* ||
 20 [hoc] (?) *Ro* || 22 quia oportuit <eum> ne etc. *Ro* || 23 ami-
 cum velles **A**, <deposita fuerat petere> *Bu* || 26
 poenam repetas *Pi*

SERMO.

Haec circa ius, illa circa aequitatem: qui quadruplum ab infitiatore petit, illa dicere solet: oportet poenam esse avaritiae et adfici supplicio cupiditates. neque enim aliter fides constare pot[er]it apud homines, nisi metu contineatur. depositum [hoc] eo magis vindicandum, quod fere secreta sunt citra probationem. non potest omnino in hoc arguere avaritiam.

DECLAMATIO.

10

Depositum quo tempore petisti? luxuriosus adhuc. si voluisset confiteri, habere s[e] pecuniam, nondum tamen debebatur. non est in depositis simplex condicio. deponitur aliquid, quod quando-cumque repetitur, reddendum est: deponitur aliquid in tempus. hoc quomodo depositum erat? ut acciperes, cum luxuriari desisses. quo tempore repetebas, adhuc lururiabaris. non debebatur ergo nec potest videri infitatus, quod eo tempore negavit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti. „Quare tamen negare maluit, quam hoc iure uti?“ Quoniam te luxuriosum spes adhuc pecuniae faciebat. an non hoc est, quod te fecerit frugi? didicisti tibi pecuniam <frugalitate> et labore servandam.

At mehercule vereor, ne cito obtulerit: sine dubio tu discussam luxuriam vis probare avaritia; at haec ipsa accipiendae pecuniae fames alias videtur prodero cupiditates. satis erat homini frugi, quod

5 pot[er]it *Fr* || 6 om̄s **A**, omnes *edd.*, *corr.* *Ro* || contineatur *Bu* || 7 [hoc] *Ro* || 8 potes *Ro* || 12 noluisse **A**, *corr.* *Ro et Ri* || *haberes pec. **A**; si voluissem conf. habere me *Sch* || 14 *aliud (?) || quandoque **A** || 15 *aliud (?) || 18 luxuriaberis **Aa** || 19 vidari **Aa**, vindicari vel iudicari **Ab** || infitatum **A**, *corr.* *Ro* || 24 post pecuniam 15 vel 16 literarum spatium vacuum relictum in **A** || *<frugalitate> || 26 et **A**; *corr.* *Pi*

accepisti. Itaque et alias quoque condiciones frugalitati tuae ponit amicus paternus: si vixeris, quomodo videris fecisse, si tenendi potius patrimonii, quam auferendi habueris curam, est adhuc quod tibi
5 possit tribuere patrimonium paternum; sed adhuc habet suum.

CCXLVI.

Soporatus fortis privignus.

Qui fortiter fecerat, bello imminente soporem ab
10 noverca subiectum bibit. causam dixit tamquam desertor. absolutus accusat novercam beneficii.

DECLAMATIO.

Etiam si, iudices, eventus proximae causae satis
15 videri potest etiam in hanc quoque pronuntiasse, primum tamen doloris mei professionem dissimulare non possum, quod novercam ante accusare non potui. debeo quidem sententiis iudicum omnia; homo tamen, gravissimam iniuriam passus, adhuc tantum
20 absolutus sum. Verum me quamvis praecipue in hoc iudicium agat ultio † talis illud quidem † periculum fallit: hodie constituetis, an merito absolutus sim. inter summa discrimina rei publicae non fuit
venenum
25 ego deserui. Si quid autem ad hanc praeteritorum indignationem adicere etiam forma[m] ipsa[m] iudicii potest: illud certe est, quod nulla possit tolerare patientia, quod se mihi contendit noverca beneficium dedisse. vos aestimabitis, quid de persona hac sentiatis: non fecisset
30

3 coepisse (?) Ro || 21 an *ultio, tamen ne ill. (?) || 22
*abs. sim inter s. d. rei publicae. „non f. i. ven.“ (?) || 25
quis A, corr. Pi || 27 *forma[m] ipsa[m]

hoc mater; certe, quod mihi satis est, pater non fecit.

SERMO.

Quotiens finiendum erit, primum intueri debetis, quid utraque pars velit; deinde id quod vult 5 quam brevissime complecti. Quare negat venenum esse, qui pro rea dicit? quia non occiderit, neque sit mortiferum. quare dicit venenum esse, qui accusat? quoniam medicamentum sit et efficiat aliquid contra naturam. ergo non est satis id modo 10 videri venenum, quod occidat. sed haec omnia venena sunt. ad tuam quidem finitionem etiam mortiferum istud erit. nam cum id ageres, ut desererem, desertorem poena sequatur: etiam id, quod deesse huic medicamento videbatur, adieceras. 15

DECLAMATIO.

Veneficii accuso. veneficam dico, quae soporem dedit. unde tibi <in> hos usus venena? notiora sunt quaedam pernicie et experimento deprehenduntur, adeo ut aliqua publice dentur. hoc quid 20 est? quid tu vis vocari? in tempus venenum, quo mens auferitur, quo corpus gravatur, quo membra solvuntur. saepe in scelere virtutis est nosse veneni modum, eo magis quod videmus copia constare, quod temperamento quodam, ut stetur citra 25 mortem. Si quis accusare te veneficii voluisset illo tempore, quo sane non vacabat, si protulisset cor-

4 sqq. = Inst. or. VII, 3, 20 sq.

6 bravissime A || 7 reo A, corr. Gr. || 11 sed nec o. v. <mortifera> s. Ro || 15 adiceres vel adieceres non satis clare exscriptum habet A, corr. Ro, conferens quem in indice I adscripsi locum || 17 veneficium Aa || 18 <in> Pi || 21 quod A, corr. Gr. || 22 auferetur Aa || 27 non vacabam Obr, <mihi> n. vacabat Ro, sed cf. indic. I.

pus meum, quod non solum motu [corporis], familiae conclamatione excitari non potuit, sed bellitumultu et fragore signorum et trepidatione totius civitatis: victurum promitteres? Veneficium finitione docui, veneficium periculo docui: volo dicere et de animo. Potionem istam cui dedisti? quo tempore dedisti? privigno dedisti. si alio tempore dedisses, deceptam te putarem: nunc excogitasti potionem, quae me lege occideret.

- 10 Equidem si me interrogas, vixisse me illo tempore non arbitror. quid eram? pro dii immortales! aut in qua parte naturae locavit me noverca? bellum mihi nuntiatum est, et hominem, quem non peregrinatio detinuit, non absentia ulla a periculo
15 civitatis relegavit, <somnus vinxit>. quid actum sit, manente me intra muros, commilitones mei narra-
verunt: dicitur ingens fuisse proelium, commissa utrimque acies, dubia saepe victoria et huc atque illuc spes inclinata, cum interim miles, in quo plu-
20 rimum fiduciae, in quo maximum momentum videbatur, in nulla parte visus auditur. quid plus contingere potuit hosti, si perissem? non alio modo audivi bella, quam avorum proavorumque temporibus. At si mihi detur emendatio praeteritorum,
25 utinam noverca illud statim venenum dedisset, quo vita auferretur! illa potione consumptum tota civitas ad rogam tulisset, celebrasset laudes, etiam temporis discrimen multum attulisset admirationis. illa dicerent homines: »non tulissemus haec, si vi-

1 corporis A, exclusit Ro; sed nescio an alius genitivus substituendus sit || 3 frigore Aa || 4 scientia A, finitione (?) Ro || 5 esse periculo Aa || 9 quã Ab || occiderit A, corr. Fr || 11 enim A, corr. Ro || 15 <somnus vinxit> Ro conferens 9,21: devincta mens || acta Aa, acti Ab, corr. Ro || 18 utrumque Aa || 23 proavarumque Aa || 24 nota: Si m det¹ emendatio praeteritorum A || 26 auferetur Aa

xisset.« „Ego, inquit, *tamen* animo bono feci. Erubescite matres, quae amplexae armatos iam liberos impiae tamen iam estis mei exemplo. inventa est tota civitate <una quae> magis amaret, una quae parceret: noverca.“ non dico de his ad- 5
huc, quae secuta sunt; non illam iudicii contumeliam: interim tamen, quid mihi potuit gravius accidere? quam ego, dii deaeque! perdidit occasionem? obtulerat deus tempus merita geminandi: venerat dies adprobandi, quod fortiter feceram, id 10
non fortunam fuisse. felices commilitones mei: hostium terga vidistis, calcastis cadavera, victoriam publicam clamore laeti retulistis: at ego, »quando pugnandum est?« interrogavi; longamque illam novercae noctem tandem emensus non mente, non 15
gradu constitui, ac mihi vicisse cives meos accusator indicavit.

Videor ex magna parte [et]iam adprobasse causam proximo iudicio. quo enim modo absolutus essem, nisi illa accusatori dicerem »vis tenuit et 20
devi<n>cta mens?«

CCXLVII.

Raptoris divitis bona.

<BONA>MARITI UXOR ACCIPIAT. Adulescens locuples rapuit; priusquam optaret puella, misit ad eam 25
propinquos rogatum, ut nuptias haberet. auditis illa precibus tacuit et flevit. percussit se adulescens. priusquam expiraret, optavit illa nuptias. petunt bona propinqui et uxor.

1 tantum A, corr. Pi || 2 armatus Aa || 4 <una quae> Pi || 10 fecerat Aa || ad A, corr. Pi || 11 *fortuitum (?) || 16 grado Ab || 18 [et]iam Ro || 20 sum A, corr. Ro || 21 devi<n>cta Gr || 24 <bona> Ro || 27 nupt. optaret Ro

SERMO.

Demonstranda vobis est via: videte, quid utraque pars velit, quid utraque pars dicat, et illud quam fieri potest brevissime et significantissime
 5 comprehendite. ut puto, dicit haec puella: »uxor sum. nuptias enim optavi. optando statim maritum habere illum coepi: necesse enim erat illi marito esse, si viveret: nec tempore fit matrimonium, sed iure.« † Haec ergo comprehendenda
 10 sunt finitionibus. dicit pars diversa: »non fuisti uxor; non *nupsisti enim illi*: optione tradita es quidem illi, sed statim discessit post vocem.« hoc finitione comprehendendum est: uxor est, quae femina viro nuptiis conlocata in societatem vitae venit.
 15 <illa in societatem vitae non venit.> tum non est tradita. illa quid dicit? »uxor est, cuius cum viro matrimonium factum est.« pars diversa hoc dicit. † Finitio interim dicitur falsa, interim parum plena. nos neque falsam possumus dicere partis adversae
 20 finitionem, neque parum plenam: nec tam in subvertenda ea morari debemus, quam in confirmanda nostra. sit ergo, ut non infirmandum finitionis genus, ita ad convincendum nimis plenum. nam pos-

18 sqq. = Inst. or. VII, 3, 19. 23 sq.

5 puta **A** || 8 sit **Aa**, ut **Ab**, corr. *Gr* || parimonium **Aa**, patr. **Ab** || 9 *haec ertohēc **A**, haec certo *Pi* || 10 *finitione(?) || 11 subsisti **A**, corr. *Pi* || cum illo **A**, corr. *Ro* || tradita quidem **Ab** || 15 <illa in soc. v. n. ven.> *Ro*. an scribendum: *quae femina v. n. c. i. s. v. v. tum non <sufficit si> est tradita (?) || tu[m] non es[t] tr. *Pi* || 17 pactum *Gr* || contradicit *Sch*; partis diversae finitio interim etc. (deletis illis hoc dicit) *Ro*; fortasse sententiarum ordine immutato scribendum: 9 *sed iure. [haec ergo comprehendenda sunt finitionibus.] dicit p. d. etc.—post vocem. hoc <si> fin. comp. est, uxor etc.—tradita. <pars diversa hoc dicit.> Illa q. d. etc.—factum est. [pars diversa hoc dicit] <Haec ergo comp. sunt finitionibus.> ceterum cf. indic. *I* || 21 orari **Aa** || 22 ut ut **Ab** || infirmanda et 23 convincenda nimis plena **A**, corr. *Pi* || 23 non **Ab**, om. **Aa**, corr. *Ro*

sumus uxorem dicere ea⟨m⟩, quae viro per nuptias tradita in societatem vitae venit, sed non tantum haec uxor; sicut non negaremus uxorem, si ita finiretur: »uxor est, quae per nuptias a parentibus in matrimonium tradita in societate multis annis 5 fuit,« ⟨cum tamen⟩ illud a parentibus tradita non necessarium in finitione uxoris sit. ista falsa quidem non sunt, sed plerisque detractis erit adhuc uxor. fingamus enim factas esse nuptias, consecutam statim alterius mortem: erit profecto uxor, 10 etiam te confitente, tradita, si in societate vitae non fuerit. quomodo ergo ista societas vitae adiecta non quidem mentitur, sed *excedit* necessarium: ita illud quoque, nuptiis conlocata efficit uxorem: sed non haec solummodo erit ⟨uxor⟩. fin- 15 gamus enim nuptias quidem fecisse nullas, coisse autem liberorum creandorum gratia: non tamen uxor non erit, quamvis nuptiis non sit collocata. Videamus igitur, si ista supervacua et circumfusa sunt, ⟨qualis⟩ finitio huic nomini suffici⟨a⟩t. neque 20 enim hoc intueri debetis, quid desit, sed quid satis sit.

DECLAMATIO.

Dixi uxorem esse, cuius cum viro matrimonium factum est. quid amplius? nam sicut coitus 25 atque congressus citra ius non efficeret uxorem, ita uxor etiam citra haec manet. Id ex cotidianis et in frontem incurrentibus adprobari potest. nam ut ab ipsis incipiam: comprehendo uxorem duxisse

1 enim dicere ea **A**, *corr.* *Ro* || 3 finiremus **A**, *corr.* *Sch* || 5 anis **Aa** || 6 ⟨cum tamen⟩ *Ro* || 8 quidam **A** || 11 tr. etsi *Sch* || 13 *adicit necess. **A** || 15 hoc **A**, *corr.* *Ro*, *conferens vers.* 2—3 || *⟨uxor⟩ || 15—17 fingamus e. n. q. f. n. c. a. l. c. g. n. tamen *om.* **Aa** || 20 ⟨qualis⟩ *Ro* || suffici⟨a⟩t *Ro* || 21 *expectatur: quid circum sit || 25 sicut **A** || 27 η / ε̄x cotidianis et in frontē icurentib; **A** || 29 ipsis ⟨his⟩ inc. *Sch*; an *ip. ⟨nominibus⟩ inc. (?)

dici: hoc ante noctem, hoc ante congressum, hoc primo statim iure; et fortasse in aliis possit videri necessarium expectare: hic de nuptiis convicimus. est quidem ius matrimonii expletum, tamen expecto
 5 et coitum et, id quod peto, patrimonium iungendum: haec in eiusmodi condicione non sunt expectanda, quia antecesserunt. raptor si non occiditur, iam maritus est. Id sic quoque accipitur: qui maritus erit, non est caelebs; quae uxor, non vidua,
 10 aut virgo. de utraque vos persona ergo volo interrogare. putemus statim optione finita quaeri de adolescente. diceresne illum esse caelibem? at si diceres, illa occurre<re>t. dic igitur caelibem: uxorem potest aliam ducere: virginem hanc aut viduam non diceres. at de altera quaeri supervacuum
 15 est. si viduam: interrogo, an esset aliquis, cuius nuptiarum habitura esset ius puella. crederem igitur, neque illam virginem <aut viduam> esse constare et illum non esse caelibem. si haec uxor et
 20 ille maritus, nunc quaero, cuius ille maritus, cuius haec uxor? Nuptias tamen in domo <desideras>. Nuptiae in aliis sint sane necessariae — quamquam ne id quidem utique ius exigit, causam tamen <nuptiae> in domo hanc habent ostendendae
 25 voluntatis, filiam tibi, aut eam ipsam coniu<n>gi, quae sui habet potestatem —: hic quod nuptiae efficiunt, optio fecit. videamus, an etiam fortius atque vehementius: quippe illic voluntas, hic etiam necessitas quaeritur. ausim dicere utique in hoc

3 haec A, corr. Ro || 4 patrimonii explendum A, corr. Gr || 5 circuitum A, corr. Gr || matrimonium A, corr. Gr || 7 antecesserint A, corr. Gr || 10 e[r]go (?) Ro || 12 ille occurret A, corr. Sch || 15 dicere A || 18 * <aut viduam> || 20 maritus. Non qu. Ro || 21 * <desideras> || 24 <nuptiae> Ro || habeto A, corr. Ro || 25 coniu<n>gi Pi || 26 hoc A, corr. Ro || 28 hoc Aa || 29 aut sim Aa

genere litis, nullas esse digniores, quae retineant maritorum hereditates, quam eas, quae uxores ex raptu esse coeperunt; quoniam post raptum nulla uxor est, nisi beneficio suo. ac forsitan inde etiam lex ista descendit. 5

Ad illa libet pervenire, ad quae pars diversa vocat: an haec digna sit, quae uxoris nomen accipiat. Si hoc tantum dicerem: meruit hereditatem pro iniuria, posset tamen videri hereditas ista genus quoddam satisfactionis. Amata est ab adolescente. 10 debet hoc quoque valere in portione litis huiusce; nihil ille maluit, quam ista bona, etiamsi viveret, esse communia. ille fecit his bonis hanc legem. speravit de ea adolescens. ideo rogare ausus est. Nuptias petiit puella — non dico nunc de iure —: 15 cogitate, quantum beneficium dare voluerit; immo, quod ad ipsam pertinet, dederit: remisit iniuriam raptae virginitatis ea, cui lex et morte[m] vindicare permisit.

„Sed sero hoc dedit.“ Etiamsi huius tarditate 20 factum esset, non illius festinatione, noli tamen mirari pudicam, si castitas non statim irae suae imperare potuit. satis praestat rapta, quae non cito optat. „At enim iam vulnerato optavit, quoniam moriturum sciebat: captavit hereditatem.“ Num 25 igitur animum puellae a primis temporibus raptor ignoravit? magnum clementiae argumentum. cui potestas adeundi magistratus statim, *permissa* continuo vox, qua se et iniuriam suam ulcisceretur, finiret onera pudoris sui: audit rogantes diu. pri- 30 mum hoc praeiudicium eius est, quae exorari possit. rogari velle, pro <e>rogato est. Hoc tantum

6 atq; Aa, adq̄ Ab || 10 abolescente A || 11 quoque hoc A, corr. Ro || 18 morte[m] Gr || 20 tarditatem A || 28 emissa A, corr. Bu || continua A, corr. Pi || 31 p̄iuđia A || 32 *<e>rogato; exoratione Sch

non satis erat, iudices, si dicerem: non negavit. atqui dolor erumpit, et numquam fere ira silentio continetur. miseret me adulescentis optimi alioqui et nimis verecundi, quod sic animum eius inter-
 5 pretamini. Satius erat dicere: non negavit—: audeo dicere, iudices: promisit: neque <enim> unum promittendi genus est. voluntas hominum non tantum voce signata est. an vero si manu promisisset, aut vultu annuisset, dedisse[t] fidem et confirmasse
 10 spem puella videretur <: non videbitur>, quae facie adfectum, quae totis oculis misericordiam prodidit? flevit: idem fecit, quod illi, qui rogabant; ad mentionem periculi, ad mentionem carnificis, uberes lacrimas profudit. certe non video adfectum,
 15 qui occidat. „Sed tacuit.“ Alioqui hoc vos exi<g>ebatis ab ea, quae modo virgo fuerat, quae hoc nomen paulo ante perdiderat, ut de nuptiis loqueretur, nisi ubi necesse erat? „At post vulnus optavit.“ Ecce maiorem misericordiam: suscepit raptoris
 20 sui misera curationem; queritur quippe de fortuna, quod beneficium perdidit. neque enim revellere poterat tam alte exactam manum. misera existimabat, hoc eum fecisse causa miserationis. Pervenit tamen aliqua ad illum laetitia datae salutis:
 25 etiamsi brevis, tamen grata est voluptas. ad voce<m> eius audita<m> certe oculos sustulit; si nihil aliud, hoc certe solatii tulit, non mori se tamquam damnatum; non illum, quamvis semianimem atque

1 rūdē A || 2 dolorem rumpitur A, corr. Pi || ira fere A, corr. Ro || 6 nūd A, illud edd. || <enim> Sch || 7 voluntas hominum non tantum voce signata est η A || 9 an A, corr. Pi || vultu Aa || dedisse[t] Pi || 10 puellam videret Aa || <non videbitur> Gr; videretur. quae f. a. q. t. o. m. prodidit, flevit, idem f. etc. Pi || 15 aliqui Aa || exi<g>ebatis Pi || 17 praediderat A || 19 suscepi Aa || 20 for////na Aa || 21 divellere A, corr. Ro || 25 ad voce<m> e. audita<m> Bestius; at voce e. audita edd.

palpitantem, invasit carnifex, non vulneratum cruentumque per ora populi traxit, non illi caput, vel examini, lege recisum est. pro immitis! qui de summa clementia tam triste fecisti exemplum.

CCXLVIII.

5

Octo anni duplicis imprudentiae.

INPRUDENTIS CAEDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. EXULEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Qui caedem per imprudentiam commiserat, abiit in exilium. ibi tertio anno exilii aliam 10 caedem similiter commisit. explevit tempus quinquennii ex eo tempore, quo iterum occiderat. redeuntem illum post octavum annum occidit quidam intra fines. reus est caedis.

DECLAMATIO.

15

Non continuo occisus homo ad crimen et ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat. quotiens autem licet, etiam oportet. exulem occidere intra fines licet. Id ius dupliciter efficitur. aut enim redit, cui omnino <non> licet, 20 aut <cui> non redire nisi <post tempus> licet. Nescio, an ex iis duobus etiam iustius videatur occidi, cum redit contra leges, qui aliquando iure rediturus sit. illum enim sane cupiditas patriae et ultima desperatio cogat aliquando furtum facere 25 iuri. praeterea cum aut ita revertantur exules, tamquam in hoc fallant, aut ita tamquam iis facere li-

2 p ora ppti traxit η A || illud A, corr. Ro || 3 exanimae legi A, exanime, lege edd., corr. Ro || pro immitis <casus>! (?) Ro, conferens 14, 20 || 4 fecit A, corr. Sch || 6 dulcis A || 20 cui non licet Pi, cui omnino <non> l. Sch || 21 aut non redit nisi licet A, corr. Ro || 23 qui redit c. l. cum al. (?) Ro || 27 his A, corr. Ro

ceat, aliquanto magis ii occidendi sunt, qui palam contra ius revertuntur. illis enim remissum furtum non utique nocet in exemplum, neque is, qui se agnoscit contra ius reverti, diu intra fines mansurus est. is vero, qui contra legem sciens redit, temptat iura vincere, et in impudentia sua perseveraturus est.

Videamus nunc, an *ei qui cum revertisset, occisus est, reverti tempore illo licuerit.* »Inprudens caedis damnatus quinquennio exulet.«
 10 utrum hoc intellegimus, singulis caedibus quinquennium esse constitutum *et interesse aliquid, quotiens quisque peccaverit* <an nihil interest, quot quisque occiderit>? —: Nulla invenietur ratio, qua duae
 15 caedes octo annis exulatum efficiant. nam si imprudens caedis damnatum quinquennio exulare oportet, nihil intererit, quot quisque occiderit. ego igitur hoc dico: quotiens commissa sit caedes, totiens quinquennium esse ponendum. Et hoc satis
 20 firme tueri ali[en]arum rerum exemplo possumus. fingamus talem legem, ut qui furtum fecerit, solvat quadruplum; ponamus quamlibet poenam ei, qui iniuriarum fuerit damnatus: num dubium est, quin quotiens iniuriam commiserit, totiens passurus sit et poenam? ergo si animadversio contra
 25 singula delicta constituta est, hic bis deliquit: bis puniri debuit; decem annis exilium implere debuit. „Sed ex eo, inquit, tempore, quo sequentem

1 aliquando A, corr. Pi || hii A || 4 divi Aa || 6 in om. Aa || 8 an sicut A, corr. Ro et Ri; an huic qui Gr || decessisset A, corr. Ro, redisset Gr || 9 liceat A, corr. Sch || 12 *an interest A || 13 *(an n. i. q. q. occiderit); fortasse simplicius 12—14: an <non> interest al. q. q. peccaverit? —: nulla etc. || 15 annorum Fr || 16 *damnatum <obiter> qu. (?) || 17 quod A || 19 η h^c satis firme tueri alienarum rerum exemplo possumus A || 20 ali[en]arum Gr || 23 iniuriam Aa || 24 iniuriarum A || 25 et om. Aa

caedem commisit, quinquennium explevit.“ Nihil mea refert, utrum sequenti caedi non reddiderit tempus quod debebat etiam priori. nam si quinquennium ex triennio numeras, illud prius non est satis plenum: si adsignas priori caedi suum tempus, non coepit 5 exulare sequenti caedi, nisi post quinquennium. explica enim mihi medium illud biennium. an hoc dicis: »nihil interest«? dic mihi, quo modo magis exulaverit, quam si unum occidisset. quod est istud contra leges compendium, ut idem illud biennium 10 prioris poenae ultimum sit, sequentis primum? libet interrogare tamquam praesentem. illo medio tempore utri exulasti? cuius hoc morti lex praestitit? Fingamus enim duos statim occisos, ut duos, ita etiam plures, et ad quemcumque numerum: 15 nulla differentia est inter eum, qui in uno lapsus est et eum, qui satisfactionem pluribus debet? „Inprudens caedis damnatus quinquennio exulet.“ ista ratione statim poterat post quinquennium redire, siquidem hoc dicere satis est: »caedem 20 imprudens commisit, quinquennium exulavit.«

Videamus nunc, quam rationem secuta sit lex constituendae eiusmodi poenae, quam me hercule videtur mihi potiore clementia, quam iustitia constituisse. pro morte hominis innocentis, pro vita 25 quinquenni denique constituit absentiam. Ego quidem inprudens illius vel in hoc mirari satis non possum, quod festinavit tam cito in patriam reverti. est enim, ut sibi aliquis unum casum remittat et semel lapsus errore se humanae necessitatis 30 excuset: hic vero, qui commisit iterum idem, quo exilium meruit, computatis diebus atque horis le-

11 paene A || 24 priore A, corr. Fr; maiore Gr || 25 prae A || p A || 26 quinquennio A, corr. Pi || inique (?) Ro, an *demum (?)

gem tantummodo inspexit, non etiam crimina sua numeravit, nihil verecundiae suae adiecit, nihil pudori. quis autem indignari potest eum interfectum, qui occiderit duos? nam si ulla hoc loco miseratio
5 est, debet esse pro illis.

Haec dicerem tamquam de eo, ad quem lex pertineret, quae caedem imprudentem damnaret: lex quomodo constituit? Imprudentis caedis damnatus quinquennio exulet. Nihil mea interest,
10 an imprudens occiderit. non enim ius *ita* constitutum est, ut qui imprudens occiderit, quinquennio exulet: sed <ut> qui caedis damnatus imprudentis sit, quinquennio exulet. hominem occidit in exilio fortasse imprudens: constitui tamen oportuit, ab
15 imprudente esse occisum. nam quotiens aliquis interfectus est, aut id quaeritur, an omnino interfectus sit ab eo, qui arguitur, aut id, an ab imprudente, aut per imprudentem sit interfectus. hic quid certum erat <ab illo> interfectum esse hominem,
20 sed ab imprudente *interfectum* esse pronuntiari oportuit. Non modo alterum quinquennium debuit legi, sed perpetuam [paene] poenam. imprudentis caedis damnari genus absolutionis est. hoc illi non contigit. remittamus tamen in praesentia perpetuam
25 poenam. de illo quis dubitabit, non posse eum damnari, nisi post exactam iam quinquennii proprii poenam? fingamus illi quinquennio peracto redire licuisse: accusari tum debebat, tum damnari, tum in alterum quinquennium abire.

30 Et, rogo, quid interest idem istud quo tempore

6 habet dicerem Aa || 10 iustitia const. A, corr. Obr, iure ita const. Gr || 12 <ut> Ro || 18 per imprudentiam Pi || 19 quid Pi || <ab illo> Ro || 18—20 aut per i. s. i. h. q. c. e. i. e. h. s. a. imprudente om. Aa || 20 *ιτδ̄ ε̄ε̄ A || 22 [paene] Ro || 26 exactam Aa || 28 cum A, corr. Ro || 29 abisset A, corr. Ro; an *ut in a. e. abiret (?)

exilii fecerit? si peracto iam quinquennio, aut in fine certe quinquennii hominem per imprudentiam occidisset, num dubium, quin vobis confitentibus alterum quinquennium <fu>erit debiturus? Ita bene illi cessit, quod hominem citius occidit? 5

SERMO.

Haec fere sunt, quae in themate sunt posita. Ut imprudens occidisse videatur, supervacuum habeo quaerere quidquam de animo illius, quamvis duos occiderit. 10

CCXLIX.

Abolitio adulteri fortis.

NE LICEAT CUM ADULTERA MARITO AGERE, NISI PRIUS CUM ADULTERO EGERIT. Coepit agere maritus cum eo, quem adulterum esse dicebat. 15 bellum incidit. inter moras iudicii fortiter pugnavit is, qui accusabatur. peti<i>t praemii nomine iudicii abolitionem; impetravit. vult <ille> agere cum adultera, CD.

SERMO.

20

An semper cum adultero prius agere necesse sit? an hic egerit? an, etiam si quid defuit actioni, quoniam tamen publico iudicio interceptum est, non debeat huius actionibus nocere? quae mens fuerit praemium dantis rei publicae? utrum uni abolitionem iudicii, an per coniunctionem utriusque et adulterae dederit? summum quod in omnibus controversiis est, utrum aequius sit? 25

4 * <fu>erit || 17 pugnavit///it///is A || * peti<i>t || 19 * <ille> || 22 actione Aa || 25 reip. Aa, reip. Ab || utrumum Aa || 26 *coniecturam A || utri[u]sq; Pi

DECLAMATIO.

Adulterii ream defero.

Puto, hoc auribus vestris non novum crimen est: quod satis est, non ab hac coepi. Qualem causam pertulerim, sic aestimare potestis: petitur altera abolitio: ille optavit, haec praescribit, neuter negat. Postea videbo, an isti oporteat tantum praestari, quantum viro forti. interim semota personarum ratione ipsam excutere legem volo. Ne liceat, inquit, cum adultera agere marito, nisi prius cum adultero egerit. Differo, illa quae fecit; differo, quae passus sum: hoc in praesentia dico, non utique semper exigi, ut prius agatur cum adultero. id vobis, iudices, facillime persuaderi poterit, si non tam iniustos, 15 neque tam imprudentes existimatis legum latores fuisse, ut necessitate praestringerent ea, quae praestari non possent. satis sine dubio lex ipsa dicendo: Ne prius cum adultera agatur, quam cum adultero actum fuerit, ostendit, se de his 20 loqui, quorum uterque accusari potest. Admonebo tamen uno aut altero argumento, quantum lex ipsa, si ita accipitur, passura iniuriam sit. fingamus enim, adulterum vel sua voluntate vel *etiam* interveniente fato statim decessisse: hoc iustum poterit 25 videri, ut quoniam alterum debito supplicio fata subtraxerint, altera quoque impunitatem mereatur? fingamus, a<du>lterum conscientia criminis profugisse, nullo modo facere sui potestatem: numquid exigetis, ut ideo cum adultera non agatur, quoniam 30 adulter crimen verum esse confessus sit? nullo modo id iustum videri potest. nam is, qui dicit: cum adultero prius agere debes, illud dicit: prius cum adultero age. fingamus enim, vel a te ipsa,

23 ita A, corr. Ro || 24 facta Aa || 25 facta A || 27 *a<du>lterum || 33 *cum adultero, <deinde cum adultera> age. fingamus autem etc. (?)

vel ab alia nobis adulterii rea hanc quoque proponi praescriptionem. nonne illa patronorum defensio firmissima erit: »habet adulterum; lex te ab illo ordiri iubet. quid transilis?« † hoc in hanc non potest dici. † Quis igitur credat eius condicionis 5 esse iura ulla, ut aliquid non liceat et necesse sit? nam si mihi hoc ab ea dicitur: „accusa prius adulterum,“ ad te venio, res publica: accusare adulterum volo.

Haec dicerem, si non incohassem, si nihil fe- 10 cisssem. nunc egi cum adultero, et si contentus essem voluntate legis, agere volui: per me <non> stetit. habet lex animum meum. coepi, egi, nec lex utique ullo scripto hoc comprehendit, ut mihi necesse sit agere usque ad finem. nam etsi iudices 15 consedissent et absolvissent, ego tamen egeram. apparet igitur, non exitu iudicii constare actionem, sed introitu. igitur si absolutus esset is, quem tuum adulterum dicebam, agere mihi tecum licebat, et ista praescriptio nulla esset: nunc non licebit 20 agere, quia se confessus est absolvi non posse? egi. puta enim eadem statim die, qua reum detuli, interrogari te: quid faciam? *agamne?* cum album descripsi, cum iudices reieci, per illas omnes moras iudiciorum, longas nimium et pro nocentibus com- 25 positas, quid aliud feci, quam ut agerem? non infitiaberis me agere coepisse. quisqui(s) agere coepit <agit>, quia semel contigit rem. cum agere coepi <egi>, neque enim videri possem agere coe-

2 defersio A || 4 an *quid transilis [hoc] in hanc? non potest dici. *vel:* prius in h. n. p. dici. (?) || 8 resp̄ A, respondeo *edd. usque a Pithoecana; sed cf. 19, 25 et 22, 27* || 11 contemptus A || 12 lege agere (?) *Ro* || <non> *edd.* || 23 an ante cum A, *corr. Ro;* an *deinde cum (?) *vel* an [an] c. (?) || 27 quid qui ag. coep. quia s. cont. num cum A, *corr. Ro., an* *agit [quia] simul cont. rem (?) || 29 <egi> *Obr* || possum A, *corr. Ro*

pisse, nisi egissem. ergo quantocumque tempore egi, nihil obest non consummasse. neque enim eum, qui non vicit, negaveris pugnasse; neque eum, qui fructus non percepit, negaveris possedis; aut eum, qui naufragium fec[er]it, negaveris navigasse.

„Sed abolitionem peti(i)t.“ Vel hoc argumento satis iusto probare possum, egisse me. tum igitur, cum abolitio petebatur, quid ego eram? actor, ut
 10 opinor, et accusator. quid ille erat? reus, opinor. atqui hoc nomen numquam in eum, adversum quem non agitur, cadit. tu hodie quid pugnas? ne adversus te agere incipiam. nam eventus, ut tu vis videri, dubius est. contra(ria) multa acci-
 15 dere possunt adhuc, propter quae iudicium ipsum non agatur. praescribis tamen, ne agam, id est, ne nomen tuum deferam, ne te legibus obligem: cum igitur tecum acturus sim, statim (ago); si(c) cum illo iam egi. Sed putemus non contineri actionem
 20 non finito iudicio: si tamen (non) mea culpa accidit, quo minus iudicium finiretur, satis iniuriae passus sum in priore iudicio, et potest apud aequos iudices pro actione perfecta haberi; quoniam mihi agenti consummare non licuit. Dixi igitur ea, quae ad causam
 25 pertinebant, neque semper priorem adulterum accusari posse, et a me actum esse, etiamsi non esset perfecta actio, tamen quoniam re publica interveniente et lege viri fortis perfecta non esset, proinde eam haberi oportere, ac si ego fecissem, quidquid volui.
 30 propius accedere ad † confessionem † huiusce rei

1 quant(ul)ocumque *Ro* || 4 peper.cit **Aa** || 5 *fec[er]it||
 6 peti(i)t *Sch* || 9 abolitione **Aa** || ergo **Aa** || 14 contra-
 (ria) *Ro* || 16 nunc **Aa** || ne *om.* **Aa** || 18—19 sim statim si
 cum illo iam egissem putemus *etc.* **A**, *corr.* *Ro* || 20 (non)
Gr || 25 accusare **Aa** || 26 eet **A**, *an* *est (?) || 28 perfecti **A**
 eet **A**; *an* *est (?) || 30 confusionem (?) *Ro*

volō. Crimen adulterii duos continet. ex iis ne-
cesse est qui cum adultero prius agit, agat et cum
adultera. num igitur hoc mihi dicere potes[t]: prius
me agere tecum non oportere? secundo te loco
ream detuli, secundo loco produxi ad magistratus. 5
at quidquid secundum est, habeat aliquid prius ne-
cesse est. haec natura ita sunt copulata, ut si cum
adultero egi prius, tecum agam: si non egi, ago
tecum prius, tamquam cum adultero iam egerim.

Reliquum est intueri, iudices, voluntatem quo- 10
que rei publicae, quae fu(er)it tempore illo, quo
praemium dabat. peti(i)t abolitionem vir fortis, ut
opinor, sibi, nec potuit accipere, nisi quam petiit.
alioqui si hoc tempore suam abolitionem petisset et
tuam, primum omnium duo praemia petisset; sed, 15
quantumlibet meritis eius deberemus, nemo tamen
passus esset duplici praemio unam honorari militiam.
tuam abolitionem quare (illi) [ipsi] concesserimus?
nam abolitionis (ipsi) [illi] concedendae ratio quae-
dam fuit; etiamsi peccavit, etiamsi gravem uni fecit 20
iniuriam, redemit tamen hoc virtute, redemit san-
guine, redemit vulneribus: in te quid spectabit ab-
olitio? quod vitiis tuis et cupiditate illum quoque
bonum alioqui, ut apparuit, civem adulterum fecisti?

Scio, iudices, hactenus pertinere actionem ad 25
hodiernum iudicium, nec quae sum obiecturus, cum
mihi accusare permiseritis, hodie dicenda sunt. quo-
modo deprehenderim, quo[s] teste[s], relinquo: illud

2 egit *Obr* || 3 potes[t] *Ro et Ri* || 4 oportet **A**, corr.
Ro, an *agere tecum? non opinor (?) || 5 pduxad **Aa**, pdux
ad **Ab** || 9 *iam egero **A**, exclusit *Ro* || 11 *fu(er)it || quae **A**,
corr. *Pi* || 12 peti(i)t *Ro et Ri* || 13 petit **Aa** || 15 ut qu. **A**,
corr. *Ro*, at *Obr* || 16 meritum **Aa** || 17 eēt dup///plici **A** || *In-*
tra 7 sunt copulata et 18 abolitionem in margine transverso
stilo inscriptum sua quo us q. po **A** || 18 quaere **Aa** || *(illi)
[ipsi] || 19 *(ipsi) [illi] || 22 spectavit **A**, corr. *Ro*, spectaret
Sch || 28 quo[s] teste[s] *Pi*

tantum, qualem hanc putetis esse feminam, quae defendi noluit? quamquam hoc iam prior ille confessus est, qui cum fortiter fecisset, cum recenti meritorum gratia niteretur, plus tamen putavit apud
 5 vos valere virtute[m et] religionem et fidem vestram, sicut vere putavit. hodierno igitur iudicio apparebit, an illi abolitionem petere necesse fuerit. Non estis exhortandi mihi ad tuendam castitatem, civitati ante omnia necessariam. matrimoniis, etiamsi
 10 ego tacuerim, scitis contineri civitatem: his populos, his liberos et successionem patrimoniorum et gradum hereditatum, his securitatem domesticam. quomodo enim peregrinabimur? quomodo ad colendos discedemus agros? quae nobis securitas dabitur
 15 suscipientibus legationes publicas, euntibus in militiam, cum frequenter bella sint? Potest vobis contingere, ut et praemium viro forti dederitis et tamen adulterium vindicemus.

CCL.

20 [Sortitio ignominiosorum.]

QUI INIURIARUM DAMNATUS FUERIT, IGNOMINIOSUS SIT. IGNOMINIOSO NE QUA SIT ACTIO. Duo
 25 adolescentes invicem <iniuriarum> agere coeperunt. sortiti sunt, utrius iudicium prius ageretur. is, qui sorte vicerat, egit et damnavit iniuriarum. damnato agere volenti praescribit.

SERMO.

Patronum necessario dabimus. nam etiam ut agere illi liceat, est tamen ignominiosus.

5 virtute[m et] rel. Ro || 9 omnis A || matrimonia A ||
 bona matrimonii A || 15 militia A || 21 iniuriam A || 23
 <iniuriarum> Ro || 25 his A

DECLAMATIO.

»Ignominioso ne qua sit actio.«

Si hodie primum deferret, necesse habebat pati
 condicionem fortunae suae: nunc praescribendi tem-
 pus abiit. tum enim praescribere debuisti, si po- 5
 teras, cum delatus es, et in hoc ipsum praescribere,
 ne deferret. neque enim ulla praescriptio incohata
 iudicia peragi vetat, si incohari aliquando prohibet.
 actio isti, cui praescribis, data est: nec data solum,
 verum etiam incohata. invicem rei fuistis. quid enim? 10
 tu initium putas actionis, cum iudices consederint,
 cum ad dicendum surrexerit orator? minime. hunc
 enim tu vicisti felicitate *sortitionis*, et lex, quae igno-
 minioso non dedit actionem, hoc [ex]spectavit, ne
 omnino in causam educendi potestatem haberet, ne 15
 reum faciendi, ne in periculum perducendi. quae si
 omnia iam facta sunt, tempus praescriptionis transiit.
 Accedit et illud, quod quaerendum est, ignomi-
 nioso ne qua sit actio iniuriarum: <an> earum,
 quae factae sint, postea quam ignominiosus esse 20
 coepit. fecit iniuriam aliquis ei, fecit frustra igno-
 minioso. videtur minus peccasse, quam si aliquem
 civem, cui integer status es[se]t, laesisset. hunc con-
 temptum utique noluit damnationis lex esse, nisi
 post damnationem. hoc autem, de quo quaeritur, con- 25
 fitearis oportet, actum esse ante damnationem. <non>
 tam ignominioso noluit <lex> esse actionem, quam
 ignominiae vindictam; ut si ius emendi auferretur
 damnato, manerent tamen ea, quae emisset, antequam
 damnaretur. ergo non tempore praescribis, nec perire 30
 ea causa potest, cuius origo ante damnationem est.

8 [si] Ro, <et> si Pi || 12 arator A || 12—13 haec enim
 tu fecisti A, corr. Ro || 13 fel. actionis A, corr. Gr, cf. ind. I ||
 14 [ex]spectavit Pi || 19 fortasse *ign. quarum non sit a.
 ini.? || <an> Ro || 23 es[se]t Ro || 26 <non> Ro || 27 <lex>
 Ro || 27—28 fortasse *tam ign. n. l. e. act., ut ign. vind.:
 quam si ius etc. || 28 auferetur Aa || 31 ei A, corr. Pi

Haec dicerem cuicumque et in quacumque ac-
 tione: tecum agere invicem coepit, et agere coepit
 iniuriarum. quantopere autem voluerit huiusmodi
 peragi iudicia legum lator, ostendit, cum iniuriarum
 5 damnatum ignominiosum esse voluit. quare si ap-
 paruerit, te malam causam habere, incipis rem in-
 iquissimam postulare, ut tales poenas, quales prae-
 scribis, patiatur. nam si tam gravem rem et tam
 intolerabilem lex iniuria[ru]m putavit, ut ei, qui
 10 commisisset tale delictum, omne ius poenae aufer-
 ret: quaerendum de te quoque est; quod etiam
 sorte factum est, ut prior ageres, non quia atrocius
 erat, quod querebaris. quid porro? hac ipsa sorte
 non hoc quaesitum est, uter prior ageret? iam hoc
 15 ergo, de quo contendimus, constitutum est. illa enim
 sorte duo iudicia ordinata sunt: et tu[m], cum ac-
 cusares, eras reus, et proximo loco reus.

<SERMO.>

Haec ad ius, illa ad aequitatem.

20

<DECLAMATIO.>

Quid adeo iustum, quam te damnari, s<i> iniuriam
 tum fecisti? non enim ignominioso fecisti, et for-
 tasse per te stetit, ut iniuriam hic quoque faceret.
 ali<o>qui tu, si quam fiduciam haberes innocentiae
 25 tuae, nonne his ipsis, quibus excludis illum, con-
 fideres? quid times? accusabit te, neminem postea
 accusaturus. caecidit te: fecit iniuriam, confitebi-

3 iniuriam Aa || 6 apparuerit Aa || 9 iniuria[ru]m Gr ||
 11 qu. deo qu. A, corr. Sch, de eo Pi || [et]iam Sch, [quod]
 etenim (?) Ro, fortasse *quod etiam<si> s. f. e. u. p. a.
 non [quia] atr. || 13 forte A, corr. Pi || 16 *dum Aa, tum
 Ab || 17 proximo Aa || 18-20 <Sermo.> h. a. i. i. a. a. <De-
 clamatio.> Pi || 21 quod A || dampnaris ini. A, corr. Pi || 24
 ali<o> qui Pi || 27 confite[bi]mur Fr

mur; probabimus tamen istud iure accidisse. Quanta diffidentia in te causae est, qui post ista trepidas? et in nobis quanta fiducia, qui post hanc <in>felicitatem, post hanc fortunam confidimus, dignos nos apud iudices futuros, qui vindicemur? Iniquissimum 5 alioqui est tantum fortunae sortis illius licuisse, ut hoc videatur quaesitum, uter ignominiosus esset.

CCLI.

Rapta sterilis repudiata.

INTRA QUINQUENNIIUM NON PARIENTEM REPUDIARE 10
LICEAT. INIUSTI REPUDIUM SIT ACTIO. Quidam uxorem, quam ex raptu habere coeperat secundum optionem, intra quinquennium non parientem dimisit. agit illa iniusti repudii.

DECLAMATIO.

15

Iniusti repudii accuso.

Neminem adeo fore alienum a bonis moribus credo, qui dubitet, parum istud [in]iuste factum esse, quod quae summum dederat beneficium vitae, ne id quidem obtinuit apud maritum, quod prae- 20 stitit. itaque calumnia resistit et impugnat iustum esse repudium, quod maritus iure aliquo fecerit. ego porro non hanc interpretationem istius verbi video, ut iura spectanda sint, sed illud † aliquando †, uti iustitia spectetur. nam illud iniustum repudium 25 est, quod iustitiae contrarium est.

Verumtamen si ad illa revocemur iura, nihil tamen ad hanc pertinebit. istam enim legem et hoc beneficium habeant fortasse ii, qui nuptias ex

1 occidisse A || 3 <in>felicitatem Pi || 18 *[in]iuste || 24 sed plus aliquanto Sch || 26 iustitiae et Aa || 28 istam ta enim Aa || lege A || 29 hii A

aequo fecerunt, qui tradentibus parentibus: ad eos vero, ad quos necessitas pertinet nuptiarum, nihil ista lex. non magis enim repudiare licet, quam non nubere liceret. duas enim poenas adversus
 5 raptos constituisse lex videtur, alteram mortis, alteram nuptiarum: leviolem hanc et beneficio propiore, tamen *et ipsam* non sine necessitate. quod si lege non defenderis, profecto iniustum divortium est.

10 Sed fingamus, te lege defendi: reliqua haec sit quaestio, an facere debueris. beneficium te accepisse summum manifestum est: vitam tibi dedit laesa, dedit vitam perituro per supplicia, per dedecus. pro his nihil non praestari oporteret
 15 uxori. quid aliud exegit, quam ut uxor esset? „At enim non pariebat intra quinquennium.“ Si tibi eam parentes conlocassent, aut ipsa nubendi tempus elegisset, dicerem: »non semper fecunditas properat, aliquando dilata veluti pleniores fructus reddit.« Haec vero et rapta est, antequam destinaretur, antequam idonea nuptiis videretur, et habuit maritum in amores praecipitem, in cupiditates pronum; et cum invisam fuerit marito, potest videri, quod non peperit, pudicitia, non sterilitate fecisse.
 25 Tu porro quidquid licet, statim putas esse faciendum; quidquid asperrimum leges, quidquid crudelissimum habent iura, occupas. voluisses animum talem fuisse puellae illo tempore, quo ad genua iacebas? Haec vero non tantum marito, sed etiam rei pu-
 30 blicae reddere plenam potest rationem. nam etiamsi non habet filium, asservavit tamen iuvenem, tamen hominem, tamen civem.

7 *et tamen illa A, e. t. illa(m) Pi || 8 legem A || 10 hoc A || *erit qu. (?) || 18 eligisset A || 20 destinaretur ÷ (= est) A || 27 habet A || 28 ienua A, corr. Pi || 31 ut servavit Lat.

CCLII.

Parasitus raptor candidatae.

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. RAPTOR DECEM MILIA SOLVAT. Pauperis et divitis filiae sacerdotium petebant. rumor erat, futurum ut pauperis filia sacerdos crearetur. rapuit eam parasitus divitis. decem milia accepta a divite solvit e lege. accusat pauper divitem inscripti maleficii.

SERMO.

10

Pleraeque controversiae sub hac lege positae duas quaestiones habent, ex ipsis earum verbis tractas: an inscriptum sit, quod obicitur, et an maleficium sit? <sed> quod frequenter dixi, non semper utramque: quoniam fere ubi de inscripto constat, quaeri solet de maleficio; si de maleficio convenit, in contraversiam venit, an inscriptum sit. In hac controversia tertia quoque adiciatur quaestio necesse est, quae generalibus constat duabus: an huius maleficium sit? sed pro hac media eximitur. non enim quaeri potest, an sit maleficium: neque enim in rerum naturam cadit, ut quisquam mortalium id maleficium neget, cuius poenam solutam esse contendat. quaeremus ergo, an inscriptum sit? et an huius maleficium sit?

25

DECLAMATIO.

Inscripti maleficii agitur.

Cum maximam partem defensionis adversarius in hoc ducat, ut inscriptum esse maleficium neget, poterat

3 inscripta Aa || \bar{X} . solvat A || 7 \bar{X} . acc. A || 14 <sed>
Ro || 16 si de maleficio om. Aa

brevis condicione decidi, ut diceret, qua alia lege cum illo consistere potuerim: nunc callido et vetere ac diu iam excogitato consilio legem non ad reum refert, sed ad crimen; et tamquam ego nihil aliud, quam
 5 de amissa virginitate filiae querar, recitat legem, quae contra raptores scripta est. ego autem, etiamsi cum ipso agerem, qui rapuerat, poteram tamen non contentus decem milibus, quae accepi, in argumentum inscripti maleficii lege agere etiam cum para-
 10 sito. lex enim, quae decem millia solvere raptorem pro ablata virginitate voluit, contra eos scripta est, qui nihil aliud egerunt. differunt autem haec et personis et temporibus et locis. nam ut pulsatus civis iniuriarum aget: si magistratus erit, maie-
 15 stas crimen obligabitur; si legatus erit, bello vindicabitur et iure gentium; et eadem pecunia sublata ex privato furtum erit, ex sacrario temploque sacrilegium: sic raptor eius, quae nihil aliud, quam virginitatem ultum ibit, decem millia solvet: alia
 20 erit condicio eius, qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam, quae sacerdotium petebat, immo ne ingratus sim adversus beneficia populi iam, quantum in illo erat, acceperat. longa ratio est, quoniam in argumentum tantummodo causae huius de iniuria
 25 parasiti loquor. Tu autem mihi non debes recitare legem, quae contra parasitum scripta est, cum quo non ago, sed contra te, qui inscripti maleficii reus es lege. neque enim hoc, quod dicitur raptorem [X milia] e lege solvere oportere ei solves, qui
 30 dicat: »rapuisti,« <sed ei>, qui dicat: »raptorem summisisti«, sed ei, qui dicat: »comitia turbasti«,

1 bravi A || 2 cum alio A, corr. Gr || 8 .X. milibus A || 14 cuius A || magestatis A || 15 obligavitur Aa || 16 vindicavitur Aa || ex iure g. Sch || 19 .X. millia A || 21 nèn ingr. A || 23 quamquam Sch || 29 est lege Aa || 30 <sed ei> Ro

sed ei, qui dicat: »sacerdotium abstulisti«. haec crimina, si quam aliam legem habent, transfer sane actionem meam; si nullam *aliam* habent, cur praescribis adversus maiorum diligentiam et exquisita ingenia, quae <ius> scripserunt? Est igitur inscriptum. 5

An maleficium sit, si modo ista, quae obieci, vera sunt, neminem dubitaturum arbitrar.

Illud tamen et iudicio non alienum et adfectibus meis necessarium est dicere, quantum maleficium sit. diligentissime maiores hanc videntur excogitasse legem, qui cum scirent, nullam tantam esse prudentiam, nullam immo tam certam divinationem, ut omnia, quaecumque ingeniis malorum excogitari umquam po[tui]ssent, providentia caventium videret: hac lege omnem malitiam veluti quadam indagine cinxerunt, ut quidquid aliarum legum effugisset auxilium quasi extrinsecus circumdaretur. Ego autem, iudices, non de his, qui hanc legem conscripserunt, sed de ipsa rerum natura queror, in ipsis inscripti maleficii reis nullum delictum esse servatum. summisit aliquis raptorem: inscriptum maleficium est. quid poenae adicitur, quod adversus petriticem, quod adversus eam, quae sacerdotium, ut dixi, iam prope acceperat? tantum etiam in ipsis suppliciis habiturus lucri in compendio numeret, quod plus malefecit. 25

Reliqua igitur una quaestio est, an hoc, quod filiam meam rapuit, quod illo tempore, quod post illud populi iudicium, credatis non a divite effectum. nihil argumenti ex moribus istius ducam, etiamsi qualis sit, quam dissolutus, quam luxuriosus ac perditus, satis vel uno argumento probari potuit: 30

3 nullam eam **A**, corr. *Ro et Ri* || 5 <ius> *Sch*, fortasse (hanc) legem *Ro* || 6 obiecta (?) **Aa** || 11 quod cum **A**, corr. *Ro* || 13 maiorum **A**, corr. *Pi* || 14 po[tui]ssent *Ro* || 19 legum natura *Bu* || 24 quae dixi **Aa** || 32 perd. argumenti satis **Aa**

parasitum habuit. Inter haec, ut opinor, posita est religionis vestrae cunctatio, iudices, ut despiciatis, utrum parasitus sua voluntate, an quoniam id diviti praestabat, rapuerit. „Parasitus rapuit“. Quid
 5 ais? tantum illi vacavit? adeone saturitate apud te exundavit, ut vilia scorta non quaereret, qui omnibus contentus est? an solus oculos ad ingenuas et ad virgines et aliquem etiam petentes honorem attolleret? numquam hercule tam felicem istam
 10 servitutum esse crediderim, ut impetus ad inlicitas libidines haberet. hoc <tantum> dico: hanc [tantum] vult rapere parasitus? age, num vultis adiciam illud: unde manus illa, qua expugnati sumus? unde tantus ac tam profusus domus tuae tumultus? unde denique
 15 solvit, quod lege debetur? si credibile est, quod † opponitur, iam certe relictum est, ut ea parte fecerit. Et hanc tamen † partem excutiamus. submitit raptorem; habuit enim causam: eundem honorem <duae> virgines competebant; nostra filia summoveri
 20 aliter non poterat. Si incerta populi iudicia, non professae palam sententiae essent, dicerem tanti tibi fuisse vel securitatem vel indignationem. nemo est tam arrogans sui aestimator, ut accessurus ad comitia, † et periculum sortiturus humanitatis, †
 25 non malit sine adversario esse. Haec de incertis iudiciis dicerem: quid? si ad † securitates et in-

2 despiciatis A || 5 vacuit A || vacuit A, corr. Pi || 7 servus Ro || 11 habet X et Aa, hebet////et Ab, corr. edd., aleret (?) Ro || <tantum> Ro || [tantum] Ro || || 14 *prorsus A, sed in margine intra lin. 11 et 12 adscriptum profusus q̄ A || 12 non A, corr. Ro; nunc Sch || 15 solvet A, corr. Pi || debe<ba>tur Ro || <in>credibile Sch || 16 ut ex parte Gr || 19 <II = duae> Ro; virgines complures petebant Ran || 22 * [vel in]dignationis (?) an [vel] secur. vel cum indignatione (?) || 24 ac peric. B, al peric. C || *humilitatis (?) an ad com. et per., oblitus hum. (sec. Sch) (?) || 25 adversione BC || 26 *qu. s. ad † s. e. i. † acc. victus (?)

dignationes accedit metus? † manifestum erat, non futuram sacerdotem filiam tuam. forte <dubiis> argumentis hoc colligo, longa et difficili coniectura probandum puto: locutus est populus. si alia quaecumque mihi fama defendenda foret, dicerem tamen, 5 iudices: rem esse miraculo similem, quod cum pauci ad vos testes producuntur, fidei vestrae iurisque iurandi satis idonei auctores habentur; quotiens vere civitatis universae consensus et omnes, qui intra hanc sedem sunt, unum aliquid certumque dixerint, 10 rumor vocatur. in aliis fortasse falli ista possunt: utique verum dicit fama, quae de se loquitur. quis enim loquebatur? populus. de qua re? quam facturus erat populus. cum de comitiis consentiunt rumores, de se quisque dicit, »haec fiet«: hoc est 15 dicere, »hanc faciam«. non est ista fama: comitia sunt. Neque est, quod mirari, dives, aut indignari velis, in comitiis plus saepe pauperes posse: non omnia possunt opes vestrae, neque in cunctis, quae humanam continent vitam, domina pecunia est. 20 latius possidebitis et numerosiores familias vestras ignorabitis, magnam partem civitatis occupabunt domus vestrae, ingens pondus argenti praestringet oculos; sed haec intra privatum valent: cum in publicum veneritis et in campum, spectabitur in- 25 nocentia, fides. forsitan gratiae quoque non parum nobis adfert ipsa tenuitas, ubi tabellam pauperes ferunt; tum subit tacita quemque cogitatio superbiae vestrae, tum omnium, quas singulis facitis, iniuriarum. attamen in ceteris, petentes magistratus 30

1 accidit BC || 2* <dubiis> arg.; forte <calidius vel cupidius> arg. Ro || 3 l. difficilique coni. AaBC, l. et difficili a coni. Ab || 5 fama mihi B || 7 quia fidei Aa || iurique iurando Sch || 8 autores C || 13 rem Aa, reu Ab || 17 nec C || indignare AB || 18 plus semper p. B || 19 possent Aa, pñt B || 23 perstringet AB || 25 veneris AB || 29 quam AB, qua in C, corr. Pi || factis AC || iniuriam AB || 30 ac tamen A

dico atque provincias, possitis tribus emere, dispersa pecunia parare gratiam: ubi vero de sacerdotio quaeritur, et iudicium religio agit, illam populus spectat, illam intuetur, quae semper futura sit virgo, 5 quae a cultu templorum, a sacris non recessura. non vereor, ne ista videar praesentis gratia iudicii dicere: sacerdotium filiae meae ante rumorem speravi. Sed cur ego diutius circa causas maleficii istius † et morbi †? confessus est. an diutius quaeri potest, an 10 maleficium sit, cuius poenam solvat, praemium operae non clam neque secreto (quamquam ista quoque profecto facta sunt) sed palam apud magistratus in medio foro numeret? vidimus decem milia, quae parasito donasti. interrogo, quare? non est istud propter 15 longae servitutis officia, non <praemium> illarum quibus gratiam meruit contumeliarum: decem milia dedisti, quod rapuisset. nisi deberes, summa indignatione etiam vindicare volueras. nam qui candidatam sacerdotii rapuit, nocuerat exemplo et tibi.

20

<SERMO.>

Igitur et inscriptum maleficium est adversus eum <qui agit et eius> cum quo agitur et maleficium non

5 cultura **C** || 8 ergo **A** || causam **F** || 9 et morbi **ABC**, etiam moror *edd. inde a Pithoeana*, immoror *Ran* || 10 cuius] an *eius, qui (?) || 13 \bar{X} milia **A**, .X. milia **B**, .X. millia **CP** || 15 *<praemium>, an non illas q. g. m. contumelias (?) || 16 \bar{x} ded., post \bar{x} duarum literarum spatio vacuo relicto **A**, .X. ded. **BC** || 18 potueras **C** || 21—p. 35, 7 Igitur et insc. m. est adv. eum [cum] qui agit — *qua coniectura usus ego apposui* *<qui a. e. eius>, nihil eiciens — et malef. n. s. c. s. e. g. <ut> ex his *etc.*—pecuniae, ex eventu denique. <Decl.> Quis imp., qui coëg. <ostendi>: superest, ut ostendam *etc.* *Ro* — fortasse *Igitur et insc. m. *etc.* — etiam grave. Ex his apparet: et ex persona parasiti... et ex num. pecuniae, ex eventu denique, quis imp., quis coëgerit. <Declamatio:> Superest, ut ost., non qu. *etc.* (?) || 19 exemplo (*ut videtur, pro dativo accipientes*) et t. *edd.* || 20 *<Sermo:> || scriptum **B** || 21 et adv. **BC**

solum confessum, sed etiam grave, <ut> ex his apparet: et ex persona parasiti, qui numquam ad tantam peccandi audaciam processisset sua sponte, et ex persona divitis et ex causis et ex numeratione pecuniae.

<DECLAMATIO.>

5

Ex eventu denique quis impulerit, quis coëgerit, superest, ut ostendam: <et moneam> non quid parasitus acceperit, sed quid dives ipse. quaeritis, quid iste decem milibus emerit? videte filiam contra sacerdotem, videte vittas, videte honores. 10

Fortasse ego superbe faciam atque adroganter, qui tamquam privatam iniuriam, tamquam maleficium adversus me commissum persequar. quota enim ego sum portio istius indignationis? perdidit sine dubio honorem, pretiosissimum pauperum censum; perdidit 15 virginitatem filiae meae et cui modo sacerdotium sperabam, difficile inventurus sum etiam maritum: sed populus perdidit arbitrium dandi honoris et paulo ante sacerdotem creavit, quam noluit. Ite nunc et excludite campo divites et corrumpi sacra 20 vetate, de ambitu leges conscribite. comitia nostra decem milibus rapta sunt atque translata: quam sanctum illud sacerdotium fore putatis, quod stupro debetur.

CCLIII.

25

Tyrannicida volens dedi.

In duabus civitatibus vicinis tyranni erant. in altera cum quidam tyrannum occidisset, alter vicinae civitatis tyrannus peti<i>t eum in conditionem et bellum minatus est, nisi darent. 30 fert ipse rogationem, ut dedatur.

1 <ut> Ro || 2 quia A || 3 peccandi om. C || 5 * <Declamatio.> || 7 * <et moneam> || 9 .X. milibus AC, X milibus B || 10 vitastis Aa, victas B—P || 15 portio om. B || 18 * sed ABC || 19 et sacerd. cr. qu. paulo ante nol. Bu || 21 conscriptae B—P || 22 .x̄ mil. A || 23 q̄ obstrupo A || 29 * peti<i>t

DECLAMATIO.

Ut meo nomine sum vobis, Quirites, obligatus, quod quamquam necessarium et ad salutem pertinens civitatis remedium praesentis timoris re-
 5 spectu tamen mei praetermisistis: ita ipsius rei publicae nomine irascor, neminem extitisse priorem, qui pro salute communi me offendere auderet. neque id satis est; sed invenio, qui adulentur, et ne a me quidem latam hanc rogationem existiment
 10 respectu mei recipiendam. cum quibus mihi consistere fortius atque etiam, si ita res exigat, acerbius necesse est: cum in id quoque periculum venire intellegam optionem meam, an hoc velim.

Satis erat mihi dicere: rogationem fero utilem
 15 civitati. ista enim speciosa dictu et v<a>na quadam imagine honesti circumdata non respiciunt praesentes necessitates; si tantas vires haberet civitas, ut bella suscipere, ut frangere impetus tyranni posset, non tam diu servissemus, non illum cruentissimum dominum unus ex insidiis occidisset. atque ego, etiamsi plurimum esse virium in hac civitate spectarem, bene tamen redimi capite unius civis pacem putarem. facile est ista in contionibus et conciliis despiciere dicendo: iam si exercitus hostium intra fines nostros fuerit, si ardere villas, si frugifera succidi, si fugam rusticorum in urbem, si compulsa intra muros pecora viderimus, si moenia oppugnabuntur, si turres quatentur, si ad dilectum ab amplexu matrum iuvenes rapiuntur: quam sero
 25 paenitebit tam caro uni pepercisse? Et si quid tamen

2 ut om. P || sim B || 5 ita om. P || 9 existimet B—P || 10 consiste XX Aa, consistete Ab, resistere B || 11 acervius A || 13 optionem] rogationem Aer, sed cf. scholasticam illam legem tyrannicidarum in decll. 288. 345. 382 || 15 civitatis AaB || v<a>na Aer || 16 imag. hominis tam. circ. B || recipiunt Ran || 21 *virium AB, quod probat Ro || 24 consiliis AB, corr. Gr || di s p̄ A || dispiciere Aa, om. B || 28 quatiantur A

deforme habitura civitas fuit, dedito (ut subinde dicitis) tyrannicida, id omne mea rogatione detractum est; omni pudore liberati estis: invitum non de<di>dissetis; quod ad vos pertinet, bellum suscipere maluistis. sed hoc est praecipue, quare ego hanc 5 ferre debeam rogationem. ego pro civitate tam grata, pro populo tali, non subibo quaecumque periculum?

Sed non solum rei publicae, verum etiam mea interest, hanc recipi rogationem. quem vultis enim 10 ponite eventum: periculum mihi mortis est. quid? ego non satis vixi? non enim annorum numero nec spatio aetatis terminari certum est fortium virorum vitam, sed laude et fama et perpetuae posteritatis immortalitate. Ita dii faciant, ut magnum 15 exemplum posteritati etiam poena dare possim. satis <vixi>. videbitur mihi omnia facere fortuna, ut tyrannicidium meum maius sit. sed illud interim vereor, ne tyrannus ex me petat famam lenitatis. habet enim apud malos quoque multum 20 auctoritatis virtus, et forsitan hoc ille ambitiose faciet, ut potestate contentus sit. quidquid est, videat me et illa civitas vicina: multum illis servientibus prodero. videant, quo vultu tyrannum feram, quam interritus tribunali eius adsistam, quam 25 me nihil minae, nihil supplicia ipsa moveant. potest fieri, ut exhortetur illos hic animus meus, haec mea mens. Vobis quidem custodire pacem, reddere quietem maius ipso tyrannicidio puto. nam si bellum imminet, si periculum universa civitas 30 habet: quod illum, cuius nomine mihi gratias agitis, occidi, maximam vobis iniuriam feci.

3 omne **A** || 4 de<di>dissetis **Pi** || 16 posteritatis **Aa** || 17 <vixi> **Ro** || 23 videant **B** || 28 mea *om.* **P** || 31 sagittis occidi **Aa**, agittis occ. **Ab**

CCLIV.

Exul accusator et sententiae pares.

EXUL, QUI SECRETUM AD REMPUBLICAM PERTINENS
 INDICARE VOLUERIT, HABEAT IN CIVITATEM
 5 REDEUNDI POTESTATEM, ET SI INDICAVERIT,
 MANEAT IN CIVITATE. Exul dixit se habere,
 quod de adfectata tyrannide diceret. venit in
 civitatem. postulavit reum. is aequis sententiis
 absolutus est. fert quidam rogationem, ut ma-
 10 neat. CD.

SERMO.

Potest venire in dubium, quo genere divisionis
 uti nos in hac controversia oporteat. videtur enim
 quaedam posse dicere etiam citra rogationem ad-
 15 vocatus huius exulis, per quae ius manendi vindicet.
 utrum ergo haec, quae citra rogationem quoque
 pro illo futura sunt, dicemus ante principium, an
 statim rogationem? species eo ducit, ut, quoniam
 et praecedant et leviora videantur, [et] prima sint.
 20 sed ratio diversum mihi suadere videtur, ideo quod
 necessaria nobis quaestio superabit: an haec rogatio
 contra legem feratur; in cuius parte sint necesse
 est illa, quaecumque dicturi sumus: an videatur
 hic etiam alia lege remanere potuisse? an rogatio-
 25 nem ferre oporteat ad singulos pertinentem? an
 contra legem? an haec rogatio contra legem sit?
 an meruerit ille remanere?

3 setretum A || 8 his A || 12 gnē B || 13 videatur A || 15
 per q̄ B, per quam P || 17 illa B || sint AP || 18 st. post
 rog. B, *quam lectionem secuti sunt edd.* || ut quomodo et B ||
 19 levior aut videatur A || *[et], ea Lat || 21 sup. ha ne
 rogatio A || 26 sit om. A

DECLAMATIO.

Si aut minus verecundus esset is, quem rogatione
 mea retinere in civitate constitui, aut iudicia felicius
 expertus: nihil contione, nihil conscripto meo,
 nihil denique opera rogationis opus esset. prima 5
 igitur carere hac invidia vel propter hoc possum,
 Quirites. nemo enim crediderit, me rogatum ab eo
 ad vos processisse, qui ipse ut remaneat non laborat.
 Verum ille quidem multas, atque utinam minus
 potentes, huius propositi sui causas habeat: 10
 ego praeter cetera propter hoc quoque eum existimo
 esse retinendum, quod manifestum fecit, ad indicium
 tyrannidis adfectatae venisse non remanendi cupiditate.
 quod nisi vetustissimum ius, Quirites, eos, qui
 secreta ad rem publicam pertinentia indicassent, 15
 remanere in civitate iussisset: forsitan dicendum
 mihi necessario existimarem, qua gratia hic pressus,
 quibus inimicitii in exilium esset actus. sed quid
 necesse est repetere haec, quae videtis? et quod ad
 animum quidem illius pertinet, satis vobis est, ut 20
 existimo, probatus: quod quamquam damnatus,
 quamquam in exilium actus, reipublicae tamen non
 potuit irasci: indicium professus est. viderimus an
 verum: interim tamen nihil eum finxisse manifestum
 est, quod persuaderi tam multis utique potuerit. 25
 causam qua condicione dixerit damnatus, exul, contra
 potentem, contra gratiosum, quid necesse est
 diu dicere, quando is exitus iudicii fuit, ut non
 plures sententiae pro adversario fuerint? non enim
 causa victus est, sed legibus, sed publica humani- 30
 tate. quae quidem ipsa me in hoc exhortata est, ut
 rogationem ad vos de retinendo cive ferrem in civitate
 tam misericorde.

4 scripto **B** || 5 operationis rog. **A** || primum *Pi* || 6 hanc
Aa || 7 habeo **A** || 16 in civitate *om.* **Aa** || 24 virum **Aa** || 28
 his **A** || 30 causam **Aa** || iust' **B** || 31—33 quae q. i. m. i. h.
 e. e. u. r. a. v. d. r. c. f. i. civitate *om.* **Aa**

Negant rogationem esse recipiendam, quae ad singulos homines pertineat. Ego porro hoc in eo iure, quod perpetuum et in omnia tempora scribitur, existimo esse servandum. potest enim dici
 5 mihi: »in honorem hominis unius obligabis tempora futura, et omnes eadem necessitate constringes«. At quotiens ad praesens tantummodo tempus rogatio fertur, ne ferri quidem, nisi de singulis, potest. quod si hanc tollimus consuetudinem, nec
 10 duces ad exercitus *eligemus*, nec provincias decernemus, nec imperia prorogabimus: omnia enim ista rogationibus ad singulos pertinentibus consummantur.

„At enim contra legem rogatio est.“ Si confiterer, dicerem tamen *nullam* ferendae rogationis esse
 15 causam, ubi lex est. quid enim necesse est convocari tribus, contrahi populum, si idem effici iure vetere et iam olim constituto potest? igitur si rogatio supervacua, ubi lex *iam* est: non fere poterit
 20 ferri, nisi contra alicuius legis voluntatem. et hoc tamen apud quos dicitur? video enim praescriptione *m(e)* excludi posse iudicio. at in rebus parvis ac † periculosis †, ista iudex recipiat. ceterum quidem quotiens de iure populi agitur apud populum, cui
 25 mutare, cui obrogare, cui ferre quas velit leges, accipere quas velit rogationes liceat, numquam se <et commodum suum> ipse deminuet. Quomodo tamen rogatio ista contra legem [et contra commodum suum]

5 obliga B || 7 itaque qu. A, ita qu. B, corr. Aer || 10 ducemus AB, corr. Ro, delegemus Sch || 11 pro g A' || 15 non AB, corr. Sch || fer re Aa, n. fere Ab || 19 lex *non est AB, l. [non] e. Sch || non ferri poterit nisi B || 21 dicitur Ob || praescriptione m(e) Ob || 22 ut B; fortasse *et || 23 ac privatis Ran, ac <minus> periculosus Aer, ac periculo suo Ob || 24 agitur om. A || 27 se] de A || <et comm. suum> Ro || diminuet P et edd. || 28 [et c. comm. suum] Ro

contraque eam, quae hunc in exilium misit? non iure novo, sed vetere atque olim constituto reversus est, manere etiam citra hanc rogationem potest. de quo priusquam loquar, necessario illud, quod ab adversariis frequentissime obiectum est, depellendum videtur. „Cur enim, inquirunt, si remanere suo iure poterat, expectavit rogationem?“ Ut verecundia ei adeo nihil apud vos prosit, ut etiam in causa plurimum noceat: ante omnia non miror hominem iudicia totiens infeliciter expertum, tot in civitate inimicos habentem, nihil temptasse privatim. litigavit innocens reus: damnatus est. detulit adfectatae tyrannidis reum (ut pars iudicum putat) manifestum: impedimento publicae humanitatis victus est. hodie citra rogationem contra ius vestrum, contra potestatem populi pugnabit? ille tamen mihi alias, et, ut dixi, graviores in exilium abeundi causas videtur habuisse. absolutus est quidem reus, sed innocentem se esse accusatori nondum persuasit. ego vero non miror, quod hic timet adhuc civitati, quod velut independentem quandam omnibus nobis ruinam suffugere et evitare, quod praevidit periculum, cupit: sed tanto magis retinendus est. Putemus alioqui citra rogationem talem institutam esse legem, qualis esset, si hic in civitate remanere vellet. lex quid dicit? »qui secretum ad rempublicam pertinens indicare voluerit, habeat remanendi potestatem.« nemo dubitabit, an indicaverit.

Verba igitur legis pro nobis omnia, sed ad interpretationem voluntatis vocamur. nec enim scrip-

4 quod *om.* A || 9 hominum A || 10 iudicia *om.* B || 13 adfectata et tyr AaB || 15 contra AB, *corr.* Aer || 16 pugnavit AB || 20 tim. at hic B || 21 civitatem AB, *corr.* Gr || 25 *expectatur* *qualis deberet esse vel qu. esset, ut h. i. c. r. posset

tum putant esse, nisi quod certum approbatum sit; negant indicari, nisi id, de quo non dubitetur. ego autem existimo, legum latori non defuisse eloquendi facultatem, ut <si> approbatis demum his, quae detulisset, remanere in civitate exulem vellet, id ipsum plane aperteque dicere<t>. *nunc* contentum puto esse legum latorem voluntate[m] eius <qui> *detulit*. satis est igitur, ut nihil finxerit, nihil cupiditate revertendi mentitus sit, nihil denique ideo fecerit, ut remaneret. vos quid dicitis? mentitum eum vultis? interrogemus partem iudicum. non accuso nunc reum: evasit, absolutus est; habet beneficium legis. illud *tantum* contentus sum dicere, fuisse aliqua, quibus index moveretur: illa, quae moverunt iudicum partem, illa, quae tot tristes sententias effecerunt. Iam ergo animum dignum habeo emendatione fortunae: cum adfectari tyrannidem putaret (sic enim loquamur), non dissimulavit; non ultionem putavit; non, cum ipse patriam perdidisset, invidit: sed venit in civitatem, et suscepit gravissimum laborem et novas inimicitias et recentem aemulationem. non excepit divitem ab indice fortuna.

Haec ego dicerem, etiamsi victus iudicio esset. nunc fortiter hoc possum contendere, quod fuisse dicitis eum causa inferiorem. quid est igitur? lex iubet eos absolvi, qui pares sententias tulerint. imputabitis istud publicae misericordiae, imputabitis humanitati: non ego arguo hanc legem, sed dico esse communem. eodem enim tempore non

1 *melius* *nisi <de eo> quod *etc. sed maxime mihi placet Ranconii coniectura*: nec enim secretum putant esse *etc.* || ac probatum *Ob*, et approb. *Sch* || 4 <si> *Ro et Ri* || 6 dicere<t> *Ro et Ri* || non cont. **AB**, corr. *Sch* || 7 voluntatem eius retinuit **AB**, corr. *Ro*; 6—7 fortasse *<hoc> non cont. p. e. leg. latorem: voluntatem eius retinuit *cf. 2, 10 et ind. I* || 10 fecit **B** || 13 tamen **AB**, corr. *Ro* || 14 iudex **B** || 16 talem ego anim. *Ro* || 17 affectare **B** || 28 arg. nunc leg. *Ro*

id modo quaesitum est, an adfectatae tyrannidis reum damnari oporteret, sed illud etiam, an hunc remanere in civitate oporteret. quod si pares sententiae periculo prosunt, pro utroque sunt. an vero adfectatae tyrannidis reus absolvatur, quoniam non 5 plures pro accusatore, quam pro reo sententiae fuerunt: hic, qui periculi, qui exilii vel eandem, vel uti<que> graviorem poenam †experiretur†, non eandem experiretur legis humanitatem.

<SERMO.>

10

Haec de iure, haec de rogatione: illa iam de aequitate.

<DECLAMATIO.>

Dignum esse existimo, qui maneat in civitate. pericula nostra tentavit; servitutem rei publicae 15 discutere, quantum in ipso erat, voluit. Nescio, an plus debeamus, si ad iudicium non certis argumentis perductus sit. nam si manifesta detulisset, si ea, de quibus dubitare nemo nostrum posset, crederetur cupiditate manendi in civitate fecisse. solam pietatem 20 in causa iudicii habuit, qui in urbem detulit litem, et litem iniustam condicione: ex altera parte solus et exul, damnatus: ex altera parte homo potens, gratosus. omnia ista diligenter perpendite: intellegetis, non esse sententias pares. quid est igitur? 25 [cur] Ego etiam pro ipso, qui absolutus est, reo existimo esse manere hunc in civitate. Illud dicere pro re publica satis erat: habe<bi>mus in civitate

5 affectet tyr. **Aa**, affecta e etyr. **Ab** || 6 pro eo **ABa** || fuerit (?) an fuerit (?) **A** || 7 qui] dī **A** || vel uti<que> **Aer** || 10 <Sermo.> et postea <Declamatio.> **Pi** || 15 <sus>tentavit **Ro** || 21 causā **B** || *qui incertam det. l(?) || 22 iniusta[m] **Gr** || homo solus **B** || 23 homo om. **B** || 26 cur recte eiecerunt **edd.** || etiam om. **B**

custodem. inquireret adhuc. forsitan omnia iam videre non potuit exul, non omnia tam clare perspicere. hoc visum pro opinione eius, qui absolutus est: non timebitur, quamdiu hic fuerit in civitate. immo
 5 hercule si mentitus est, si fictum detulit crimen, satis alioqui daturus est poenarum inter inimicos potentes, et inimicos gratiosos.

SERMO.

† Totam † autem existimo commodiorem esse
 10 partem diversam: suadeo his, qui dicturi sunt, in illam potius incumbant.

CCLV.

Transfugae excludendi.

Inter duas civitates bellum erat. in alteram multi
 15 transfugae veniebant. fert quidam legem, ne recipiantur.

SERMO.

Proxime ad suasorias accedit hoc genus: nam et suasoriarum [et] legis suasio et dissuasio est.
 20 Ergo dicet is, qui legem feret, non esse honestum recipere transfugas, nihil prodesse, forsitan † . . . † ad finem belli. summum: illud, propter quod lex fertur, periculosum esse.

DECLAMATIO.

25 Etiam si non esset in eo statu bellum, ut honesta cogitare vacaret: vel cum periculo tamen op-

1 inquirat AB, corr. Ro || 2 clara AB || 3 visuri A, visuri B, corr. Ro || 7 et inter inim. P || 8 DECLAMATIO AB || 9 totam] quoniam (?) Ro || 10 dicituri A || 11 incumbit A || 18 proximae A, proximas B || 19 *[et] || 20 dicit B || fert B || 21 fortasse nihil prod. posse ad f.

tima et ad famam itura^o fecisse fortasse honestius foret, quamvis obstare utilitas videretur. nunc minus laudis *multo* plus tamen securitatis *habet*, honesta facere.

Nemo igitur dubitaverit turpissimos esse, qui 5 transfugerint. spectemus enim rem ipsam, neque eo decipiamur, quod utile videtur, hostis est qui facit: aliter constituamus, <in>quam, ut intellegamus, potuisse hoc et nostros facere. numquam prodest malum exemplum; etiamsi in praesenti occasione 10 quodam<modo> delectat, in futurum tamen altius nocet. proximos existimo esse eos transfugis, a quibus transfugae recipiantur. hoc natura simile est, facere scelus et probare. an si quis nostrum transfugisset, non ipsum modo pessimum civem et omnibus suppliciis 15 dignum iudicaretis, sed infamia etiam, qui reciperent, [et] velut auctores scelerum, velut magistros turpitudinis *corrigeretis*: idem non reflectemus in nos?

Tandem utilitate ducti, in auxiliis habituri sumus, quos recipiemus? fingamus, eam civitatis esse 20 fortunam, ut auxiliis opus sit: hos in auxiliis? scilicet qui, cum ex altera parte intuerentur patriam et memoriam pueritiae et necessitudines omnes, ad fortunam tamen inclinaverunt: *fortiore* pro nobis sacramento, *proniore* animo stabunt? adeo facilius 25 est, in istis scelus deprehendere, quam paenitentiam. inutile ergo militum genus, nobis minime necessarium. quippe etiam hi, qui recipiendos

2 quam ut **A B**, *corr. Sch* || 3 *immo **A B** || *est **A B**; *correxi* h̄t; fert *Ro* || 8 <in>quam *Ro* || 9 pot. et hoc et n. **B** || 10 occ. *quadam **A B**, quiddam *Fr*, quadam <tenus> *Ro*; *fortasse* in pr. quidem occ. || 13 haec **Aa** || 16 etiam qua si **B**, si qui *Aer* || 16 *receperunt **A B** || 17 mag. scelerum turp. **Ba** || 18 colligeritis **A**, collegeretis **B**, *corr. Bu* (?) || 24 *proniore* **A B**, *corr. Sch* || 25 *post* „stabunt“ transfugas non esse recipiendos *scribit A*, quod iam *Pithoeus cognovit in marginem esse removendum, alii falso retinuerunt, cfr. prolegg.*

esse transfugas <dicunt>, hoc dicunt, in superiore esse loco nostram civitatem. neque enim amore nostri, sed metu imminentis fortunae transfugiunt. An facilius deposituros propositum bellandi hostes
 5 putamus, si plures transfugerint? minime. nam hi, qui bellum gerere contra nos non audent, si locum in civitate nostra non habuerint, saepe deponendi belli auctores erunt: nunc in privatum sibi singuli consulunt. est magnum in singulis mo-
 10 mentum; ac si praeclusa haec fuerit spes, quod singuli faciunt, universi suadebunt.

Haec dicerem, etiamsi nihil ex istis metus esset: nunc vero non possum non confiteri sollicitudinem meam: quotiens oculos circumtuli et singulas
 15 castrorum metior partes, non aliter quam si vallum hostis invaserit, alienos habitus, aliena arma video; versantur inter domos nostras, inter templa, inter muros, in mediis rei publicae visceribus. an aliquid mali velint facere, postea videro; interim:
 20 possunt. ego istud † credidi scelus, cum a singulis spes est, cum a paucis spes est: cum a plurimis, iam consensi. † Novum hercule genus artis: supervacuum est cuniculos fodere et per occultos specus ingenti labore exhaustis terris in mediam subito
 25 emergere civitatem: supervacuum est redimere proditorem et scelus pecunia pacisci. videntes palam, immo gaudentes etiam accepimus intra viscera hostem. vos aestimabitis, an suspectum debeatis habere, quod ad tantum numerum per singulos pervenerunt:
 30 nemo illos recepisset, si universi venissent. omnesne

1 <dicunt> *Aer* || 3 nostri *om.* **B** || 4 ad fac. **A B** || 6 intra nos **B** || 10 si fuer. praec. h. sp. **B** || 17 nostros **A** || 20—22 *Sch* proposuerat ergo ist. <non> credidi sc.; ego istud <non> cr. sc., cum a singulis suspicio esset, c. a p. suspicio esset: cum a pl., i. consensi *Ro* || 28 aestimatis **B** || susceptum **B**

hi desperaverunt? omnesne <sibi> consulere ac prospicere voluerunt? adeone facilius est transfugere, quam cadere? omnes hi reliquerunt in civitate coniuges in ludibrium atque contumeliam eorum, qui se a scelere maximo ulcisci velint: manifestiore<m> qua<n>dam coniectura<m> capere possumus: num minus animi sine his, num minus pertinaciae desertis? age saepe, hoc non cogitatis, quod nec custodiunt nec reprehendunt, nec portas praeccludere nec publica retinere cura tanti putant. miratur 10 aliquis timere me hostes, quod isti transfugiunt: illi me non timent. caveamus, obsecro, dum plures sumus.

CCLVI.

Furiosus trium filiorum pater. 15

Qui tres filios habebat, duos per furorem occidit; a tertio sanatus abdicat eum.

DECLAMATIO.

Poteram, etiamsi non irascerer, abdicare, tamquam bonus pater. omnia de fortuna mea timeo, 20 omnia de tam fragili ac tam mutabili mente: et propter hoc dimittendus mihi a domo filius erat, ne incideret in meum furorem. Sed quatenus et causas quoque abdicationis interrogor, id [est] <quod> cogit me frequentius malorum meorum me- 25 minisse: quamquam inter praecipua, propter quae abdicem, hoc est, quod mihi ista narranda sunt, dicam tamen.

1 <sibi> *Sch*, omn. <suis> c. a. p. noluerunt? *Ro* || 3 hii **A** || 4 l. ac. c. **A** || 5 qui ea sc. **B** || 5—6 manifestiore<m> qua<n>dam coniectura<m> *Sch* || 7 animis **B** || 8 quod nec cust. nec rep. n. p. p. n. p. ret. cura t. p. **ABC**, om. pleraeque *edd.* || 17 senatus **A** || 24 quoque] qd **A** || [est] *Ro* || 25 <quod> *Aer*

Imputo filio meam orbitatem. respondebit: „non ego occidi.“ scio: mea manu factum est; ipse ego pater, qui genueram, qui educaveram, per viscera liberorum ferrum exegi. credo enim tibi, et orbitatem tamen tibi imputo; tibi aestimo illam ex die mei doloris: quaedam ignorare simile non passi est; tunc liberos perdidit, cum perdidisse me sensi. esto, gravem sine dubio manibus meis iniuriam fortuna fecerat; posuerat tamen huius rei in ipso animo
 10 remedium illo tempore, quo furere et agi dementia videbar. frequentius in ea cogitatione eram, ut crederem esse cum liberis omnibus. abstulisti mihi ignorantiam malorum. quanto miserabilior fui ex die meae sanitatis! furiosum me non sic cecidi; tum
 15 lacerare vestes, tum verberare vultus meos coepi. omnia igitur haec non in aliam vim accipi debent, quam si filios meos ipse occidisses, quam si ipse abstulisses. unde tantum boni, ut reddere possis illam valetudinem, illum furorem?
 20 Quod unum possum praestare infelicissimis illis iuvenibus meis, praestabo: ne quis eorum morte gaudeat, ne cui prosit, quod filios meos occidi.

CCLVII.

Nuptiae inter inimicorum filios.

25 Qui habebat filium et divitem inimicum, captus a piratis scripsit filio de redemptione. ille cum pecuniam non haberet, offerente divite filiam suam, duxit eam in matrimonium et pecunia <eius> redemit patrem. reversus ille imperat
 30 ut dimittat; nolentem abdicat.

1 meo AB, corr. Ro || 2 manu / actum B || 6 est is tunc B || 10 m in marg. A || 11 cogitatione B—P || 13 ignorantia B || 18 ut om. P || 19 valetudinem AB || 26 piratus A || 29 *(<eius>)

DECLAMATIO.

Si ab alio redemptus esset pater <et> statim, ut redisset a gravissima fortuna, [et] abdicare me instituisset, dicerem tamen: quid intra tam breve tempus commisi? quid tam scelerate a me factum 5 est, ut ira patris praecederet ipsam gratulationem? nunc certum habeo, indigna quaedam expectare vos facinora, cum abdicetur filius, qui redemit. est sine dubio istud non meum beneficium, et omne redempti patris munus ad socerum redit. ego tamen navi- 10 gavi; ego periculosa maria ingressus sum, ut redimerem patrem, quemadmodum ipsum dicere audistis; quaedam etiam non *patienda* passus sum. Quae ei ratio abdicationis est? „Non obsequeris, inquit, mihi.“ 15

Si hoc ad abdicandum satis esset, supervacua erant omnino iudicia ista. cur enim nobis defensionis potestatem dedistis, si nihil nostris consiliis libertatis relictum est? servi me hercule quaedam liberius ex bona mente faciunt, et aliquando indicium 20 fidei putant pretio empta mancipia non paruisse. filios vero quis dubitavit unquam esse plerumque suae potestatis? ut ea praeteream, quae sub tam bono patre ne argumenti quidem causa referenda sunt, nec dicam, »non coges templa incendere, non 25 coges operibus publicis manus adferre«: leviora certe nostrae auctoritatis esse manifestum est, ut sententiam iudices dicere <liceat, qualem> velimus,

2 <et> *Pi* || 3 [et] *Pi* || 13 facienda **AB**, corr. *Aer*, *f*-tenda *Sch* || 16 ad *om.* **A** || 17 omnia **A** || ipsa **AB**, corr. *Sch* || 19 Bonae conscientiae indicium esse libertatem **A** || 21 <im>putant (?) *Gr* || 22 veros **B** || 23 uti ea praetereaque sub **B** || 26 manū **B** || 27 mediocritatis **AB**, corr. *Ro.*, *proponens* auctoritatis vel (cf. *indic. I*) libertatis || 28 <liceat, qualem> *Ro*

ut testimonium non ad arbitrium parentum red-
 dere, †immo† suadere, quod animus dictaverit. quod
 si licet aliquando etiam contra patris voluntatem
 ea, quae alioqui reprehensionem non merentur,
 5 filio facere: nusquam tamen libertas tam necessaria,
 quam in matrimonio est. et hoc dicerem, si quae-
 reretur hoc iudicio, an mihi aliqua ducenda esset.
 ego eligam, cum qua victurus sum; ego comitem
 laborum, sollicitudinum, curarum ipse perpendam.
 10 quis enim amare alieno animo potest? nunc vero
 firmius hoc esse atque facilius coepit: uxorem iam
 duxi (non dico quare) meo impulsu, mea voluntate.
 eripuerat enim te mihi fortuna dederatque mihi
 illam miseram libertatem. Repudium igitur impe-
 15 ras et copulatos iam diu diducis animos. neque
 enim hoc tu spectaveris, quod cum uxore mea
 non diu vixi. sine dubio secundum nuptias pro-
 fectus sum, continuo me peregrinatio exceptit: [et]
 vel hoc ipso iniquius est repudiari eam, quae certe
 20 non potuit offendere.

Descendamus sane ad hanc quoque necessita-
 tem, ut imperante patre etiam repudium filius de-
 beat pati: quid de ipsa, quam repudiari vis, que-
 rar? sane pater fuerit inimicus: cur haec nurus
 25 esse desinat, quam nihil peccasse tu quoque con-
 fiteris, qui expellis? negas idoneam esse matri-
 monio meo locupletem. quam vereor, ne cui videatur
 pater sic inimicus diviti esse coepisse. non<ne>
 enim fortuna in utramlibet partem intuenda est?
 30 an vero apud me noceat puellae, quod dives est,

1 red. ideo s. P; cf. decl. 378 || 6 matrimonium fu-
 turi mariti semper iudicio permittendum A || 7 iu-
 dicio hac mihi A, iudicium i ac mihi B, corr. Pi || 10
 nunc enim f. B || 11 cepi B || 17 diu non B || 21 defendam-
 us B || 23 queratur B || 26 negant Aa, negat Ab B, negas
 P || 28 cepit Ba, cepisset Bb P || *non<ne>

cum apud patrem illius non nocuerit mihi, quod pauper sum? „Dives est.“ Numquid ergo hoc dicere potes: „superbior erit et fastidiet?“ securus sis, pater: petiti sumus, empti sumus. „At inimicus, inquis, fuit.“ Volo adhuc sic loqui, tamquam 5 odia utraque parte durent. non oportet immortales esse inimicitias, et ita demum tutum perpetuumque esse <potest> humanum genus, si amor ac fides nullam habuerint oblivionem, ea rursus, quae aliquo †incommodo commutantur, † brevi morte deficient. 10

Sed non est diu mihi in hac parte commorandum, quae certe satis potens apud divitem fuerat. inimici nomen habuerit aliquando (nec quaero, quam immerito, nec quaero, quam iniuste): modo redire in gratiam cum eo potuerim. Sed hoc solum 15 reprehendit, quod se absente omiserim cum divite inimicitias. ita, opinor, feci hoc contemptu patris, feci vilitate. Restitui nos in integrum putate, iudices: captus est pater meus a piratis, vincla et ultimos metus patitur et ea, quibus gravius id 20 tantum est, quod imminet. hoc scio, hoc ipsius epistolis cognovi; hinc redimi potest. duram putate condicionem poni: nonne subeunda est? si piratae hoc mihi pollicerentur, ut vicarias pro patre manus acciperem, non recusarem catenas; si ob- 25 ligarer faenore, aes alienum tamen non timuissem, ut redimerem patrem. Duxi puellam honestam, locupletem: ego tamen (si ulla mihi dicenti fides est) non hoc in ista condicione spectavi. ille me movit,

3 poteris **Ba** || 4 ut **B** || iniquus **Aa** || 5 nolo **B** || v. si adh. **Aa** || 8 <potest> *Pi* || sic am. **Aa** || 9 habuerit **B** || al. inc. committuntur *Ro*, an *al. cum comm. commut.(?) || 11 mihi diu **B** || 12 fuit **Aa**, <non> fuerat *Ro* || 18 restituite **B** || 19 aspiratis **Aa** || 22 redimini **A** || 24—25 si pir. sic mihi pol. etc. — man. acciperent (?) *Ro* || 27 duxi — locupletem *om.* **B** || 28 dicendi **B** || 29 condiciones peccavi **A**

ut beneficiis vinceremur. sed neque in me ille probavit aliud, quam pietatem. vidit fletus meos, vidit totius animi atque etiam corporis defectionem: sic homini, inter principes nostrae civitatis numero, coepi bona esse condicio.

Itaque intellego mihi, iudices, non in hoc tantum laborandum, ut iram patris mitigem, ut leniam: illud est partium mearum, illud vobis adhibitis rogo, in gratiam velit redire iam cum propinquo meo, cum redemptore suo. non enim iactabo meam pietatem: illius opus est, quod redemi.

CCLVIII.

Fortis contumax patri forti.

SI DUO AUT PLURES FORTITER FECERINT, DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT. VIR FORTIS OPTET QUOD VOLET. Pater et filius fortiter fecerunt. peti*<i>*t pater a filio, ut cederet sibi praemio; non impetravit: cessit ipse et abdicat.

DECLAMATIO.

20 Etiam si dissimulari posset, quae causa patri fuisset, ipsum tamen hoc abdicatione dignum erat, aliquid petenti negasse. quantum enim mihi praestare poterat, ut paria redderet? non iam imputo illa vulgaria, lucem et ius libertatis et usum vitae.
25 hoc imputo: quod fortiter fecisti, roboris et corporis mei, meum est: animus iste ad contemnenda pericula paratus ex meo fluxit. ego te diu praeceptis feci virum fortem, proxime quidem etiam exemplo.

4 homines B || 5 cepit B || 8 legniam Aa || 16 et et B—P || 17 *peti*<i>*t || 18 imperavit A || 22 petente B || 25 hoc hoc A || rob. ut corp. Aa || 25—27 rob. <est> et corp. mei; meus est animus iste a. c. p. paratus: ex m. fl. Ro || 26 contentenda P

quantumcumque sit istud, quod peto: non indicare satis est? non desiderium pervenire in notitiam tuam sufficit, nisi preces adhibuero, nisi auctoritatem paternam summisero? multum peccaveras, etiamsi praestitisses.

5

Nunc vero quid a te petieram? ut mihi praemio cederes. non dico, quid fuerit secuturum. Sane ita sit constituta lex, ut in iudicio contendamus, ut citra periculum feratur de nostra virtute sententia: non erat aequum cedere te, ut non dicam 10 patri, seni? tibi adprobandae virtutis multa tempora supersunt; tu sperare id, quod hodie cesseris, potes: mihi indulset fortuna hunc supremum honorem. inter extraneos quoque et alienos est aliquod privilegium aetatis. honores prior peterem: ad si- 15 gnandum advocatus, prior <signarem, sententiam prior> rogarer. in his etiam minimis observationibus inhumane non cederes honorem lateris.

Age vero, non praeter hoc etiam dignior praemio fuit virtus mea? non est tam admirabile, cum 20 fortiter facit iuvenis: hoc aetas postulat, hoc robur iuventae poscit; paene turpe est, non fecisse: hoc est honore dignius, vicisse annos et ultra aetatem durantes agere virtutes. eo tempore fortiter feci, quo cogi non possem, ut militarem. utrum tandem 25 vis <non> magnum esse, quod ego feci; an minus esse <eo>, quod tu fecisti?

Videamus nunc haec, quis fuerit secuturus exitus, si in ista contentione praemii idem animi ego quoque habuissem: armis contendendum erat et 30 laetissimo alioqui domus nostrae proventu gravis-

14 aliquid **Aa** || 15 priopeterent **A** || 16 *<signarem s. prior> || 18 inhumanum ne ced. **B** || 19 indignior **B** || 20 in iuvenibus virtutem non satis esse laudandam **A** || 26 <non> *Ro* || <eo> *Ro* || 28 haec quis **A** || aequis **A**, haec qui **B**

simum *vulnus* et crimen inurebatur. iam video, quare non cesseris. hoc tibi praemio maius videbatur, committi cum patre et parricidium facere iure; hoc profecto etiam in acie [facere] cogitasti et, cum
 5 imitareris virtutem meam, non optandi ius, sed pugnandi quaerere videbaris. ego quantum est in te, in medio foro et universa spectante civitate filii manu trucidatus sum vel, quod est gravius, occidi: tu perseverasti, cum me cupere sic videres. etiam-
 10 num interrogo, staturusne contra fueris? dic *verum!* nam si <non> fuisti perseveraturus, vide an gravius etiam crimen sit, patri negasse, quod praestare poteras. Habe ergo praemium istud, quantumque in eo honoris est; sed contentus esto adpellasse
 15 rem publicam: discede de domo mea. non iam ultionis gratia facio, sed etiam securitatis: insomnes noctes ago et ad omnes terreor strepitus; nulla mihi segura nox est: habeo in domo filium, qui me potuit occidere. nam praemii quidem gratia strinxisses ferrum contra patrem et in conspectu civitatis populique parricidium fecisses, ut heres citius fias, ut bona mea occupes: homo tam cupidus non audebis parricidium facere secretum?

Non ignoro omnium fere, qui abdicantur, hunc
 25 esse morem, ut acta iam causa ad preces convertantur et mitigare patres rogando velint: hocine tu concipis animo posse fieri, ut exores?

1 funus AB, corr. Obr || vides AB, corr. Ro || 4 profesto B—P || [facere] Sch || 5 imitaris B || 5—6 pugnā dividebas A || 8 occidere B || 10 staturuꝝ nec contra A || *dicturum AB, dic ntrum! Obr, fortasse: st. c. fueris dimicaturum vel et dimicaturus || 11 *<non> || N A || 17 noct. aget ad Ab || 19 petivit B || strixisses A, strinxisse B || 21 populorum P || fecisse B || 26 hoc metu conc. B || 27 fieri om. B

CCLIX.

Pauper naufragae liberator, maritus.

Dives cum amico paupere et filia navigabat. naufragium fecit; extulit filiam divitis pauper. rumor erat, eam nupturam cuidam nobili iuveni. 5
 quodam tempore in domo divitis tumultus fuit: inventi sunt una pauper et puella; ab utroque dictum est vitiatam puellam. imperavit filiae dives, ut nuptias optaret. educta ad magistratum optavit. postea comperit dives, 10
 non esse vitiatam puellam. imperat, ut relinquat pauperem; nolentem relinquere abdicat.

SERMO.

In omnibus quidem abdicacionis controversiis, quatenus pro liberis dicimus, summissa debet 15
 esse actio, et satisfactioni similis. In hac tamen controversia istud aliquanto magis servandum est. nam et filia est, quae abdicatur, et hic pater aliquid etiam boni et clementis viri fecit, et nobis tutissimum, uti hac etiam bonitate. 20

DECLAMATIO.

Non ignoro, iudices, quantum causae nostrae oneris accedat ex persona abdicantis, non propter illud commune, quod pater est: sed quod pater indulgentissimus, amicus optimus, etiamsi quando 25
 iniuriam accepisse videtur, mitissimus. Itaque priusquam defensionem adgredimur, in hoc satisfaciemus animo nostro, ut gratias agamus ante omnia filiae nomine. quam sic amavit, ut eam diduci a se ne navigaturus quidem voluerit; cui ad magistratus 30

7 ab om. B || vitiata puella B || 10 magistrum P || 16 esse om. B

eductae praestandum putavit, ne qua occisi hominis infamia inquinaretur; quam tradidit amico suo, quod iam dici potest, optimo marito. Proximum est ab hoc, ut amici quoque et (si permittit) generi mandata perferamus. sunt autem similia: nam et plurimum cum eo vixit et nulla causa, nullo diductus est loco et usque in hoc tempus in ea fuit opinione, ut se crederet vivere beneficio istius. Erat profecto felix domus, si in illa prima simulatione hi manere voluissent. sed dum hanc quoque beneficiis optimi senis referre gratiam volunt et simpliciter fatentur omnia: inciderunt ambo in hanc dicendae causae necessitatem, dum scilicet ambitiosus gener vult videri socero suo innocentior, quam videbatur. Equidem peractis gratiarum agendarum mandatis hoc primum puto, ut isti (si permittit) gratuler. filia eius, probissima puella ac verecundissima, nullam accepit iniuriam; amicus et gener nullum scelus fecit. nam si quid tale cogitare et in animum inducere potuisset, illo tempore vitiandi habuit occasionem, quo naufragam in litus evexerat. Reliqua pars actionis meae non tam ad defensionem, iudices, spectat, quam ad deprecationem. nam nulla profecto certior ratio est, quam ut istum priorum temporum admoneam.

Hic enim, iudices, adulescens, (quod in hoc demum iudicio audivimus a divite dici) pauper, unam sibi domum, quam coleret, elegit, unum hunc, cui fidem suam inpenderet. ac brevi moribus, sanc-

3 <et> quod *Sch* || 4 ab hoc *om.* B || 7 deductus AB || 10 humanae res valuissent B || 11 voluit B || 12 fate-
retur B || 14—18 vult v. s. s. i. q. v. e. p. g. a. m. h. p. p.
u. i. p. g. f. e. p. p. a. v. n. a. i. a. e. gener *om.* Aa || 16
istis permittit A || 22 defectionem Aa || 23 iudicii B || spectat
om. B || 26 hoc quidem iud. B || 27 audimus A || 29 brevioribus B

titate, innocentia fecit, ut inter omnes etiam superioris fortunae carissimus videretur. itaque hercule, cum peregre proficisci destinasset, quamquam navigationum pericula non ignoraret adulescens, tamen secutus per maria, per tempestates. non 5
 nimium de fortuna querimus: etiamsi naufragium illud multos metus, longam vexationem, aliquod attulit detrimentum, tamen rem difficillimam expressit, fidei experimentum: in illa omnium trepidatione, in qua pro sua quisque salute sollicitus nihil de 10
 proximo cogitabat, cum inter fluctus et turbati maris minas vix evadere ac suae quisque consulere saluti videretur, non me hercule miror, quod quamvis optimus pater filiam tamen respicere non potuit. quis enim hoc crederet posse fieri, ut non modo 15
 saluti suae consuleret, verum etiam suscepto onere infirmitatis alienae evadere in terram et vincere imminentis fortunae *impetus* posset? itaque non servus ullus tam fidelis, non libertus tam beneficio obligatus manumittentis fuit, ut hoc subire periculum 20
 posset. unus amicus (nondum enim illud faciebat tamquam gener) accepta humeris suis puella per tot difficultates, per tot pericula, nihil pro se ipso sollicitus, tulit. quam istud non humanae tantum op[er]is, sed divini cuiusdam beneficii 25
 arbitrandum est? *tunc* hos coniunxistis *copulastisque*. fortunae nihil necesse habeo diutius hoc imputare, tamquam non intellectum. non perdidit beneficium: et puella se nihil non huic debere credidit et pater ita interpretatus est *munus* illud, ut 30
 existimaret amico in se ac suos omnia licere. ru-

11 fructus A || 13 minor Aa || quid A, quomodo B, corr.
 Fr || 16 verum quã A || honore A || 18 eminentis AB, corr.
 Gr || metus AB, corr. Ro || 25 humani t. operis AB, corr.
 Ro || 26 est om. B || cum A, tum B, corr. Ro || culpastisque
 AB, corr. Aer || 30 *maius AB || istut A || ut om. B || 31 ex-

mor itaque in civitate non quibus alias solet causis
 exortus est: sed homines, dum indignantur, nescio
 cui iuveni optimo et nobili dari puellam, convicium
 moribus huius tamquam ingrati fecerunt. intellego,
 5 iudices, quam difficili ac velut scopuloso loco ver-
 setur oratio mea. quomodo narrem istud, quod
 confessi sumus? illud puto tutissimum est: rapere
 voluit (huic enim certe crimini ignoscitis): inde
 tumultus, inde voces repugnantis, inde fortasse etiam
 10 nimia puellae querela, quod audaciam pro iniuria
 tulit; quod se raptam, quoniam ille rapere voluis-
 set, proclamavit. nec is sane negandum existi-
 mavit et, quamquam nihil acciderat tale, *amico* suo
 confessus est. illud certe manifestum est: pater
 15 filiam putavit irasci. itaque sollicite quoque, nec
 pro imperio tantum patris, sed etiam pro auctori-
 tate, pro † sententia † deprecatus est. tum admo-
 nuit illam: memento hunc esse, cui vitam debeas;
 hunc esse, qui te ex periculis servaverit maris. quanta
 20 illa gratulatio! quanta patris laus fuit! quam felix
 domus! nihil deerat *felicitati* nostrae, si raptor fuis-
 set. his moribus suis, <h>ac tanta bonitate me-
 ruisse visus est pater, qui non falleretur: indica-
 verunt integritatem. quo speraverant futurum, ut
 25 magis amarentur, incidunt in offensam. nisi forte
 invicem ludimur, et nos pater mutuo mendacio
 tentat; quare non omnia statim simpliciter dixerim-
 us, minatur. Dii faciant, ut iste sit eventus, qui
 adhuc in hac domo omnium periculorum fuit.

istimare B || 1 qui aliis assolet causis B || 4 opinor A, opimo
 B, corr. Aer, opulento Gr || dare A || 8 ignoscis A || 10
 mimia A || 11 quomodo B || 12 his AB || 13 animo suo AB,
 corr. Obr || 14 certum B || 17 dum Aa || 20 laus patris B || 21
 *gratulationi AB, cf. 56, 9 || 22 <h>ac Bu || 24 quomodo
 B || 25 am. quia incidunt Aa || 27 statim om. B

Nostrum tamen, quatenus forma iudicii proponitur, <ut> agatur defendentis imitatio. Nam si te prorsus irasci existimarem, optime pater, illa dicerem: filiam abdicas. nondum defendo factum, nihil de isto crimine loquor: satis tuta esse potest 5 apud indices. fulmen istud patri adversus ferociam adolescentiae datum est, adversus filios, qui peccare plus possunt. filia vero vix nutricum minas tulerit, vel eorum, a quibus educatur, tristitiam. Et ut virgo pertineat ad patrem, tamen nupta 10 pertinet ad maritum. post <diem> illum, quo spes liberorum incohata est, quo in nepotes usque cogitationem misisti, quid aliud potes exigere a filia tua, quam quod placuit ei, cui conlocata est? si la[e]tius agendum esset, illud dicerem: abdicare 15 propter matrimonium non potes. paulo fortior recusaret etiam nubere, nisi cui voluisset: haec subiecit in hoc se imperio tuo, ex arbitrio patris nupsit. paulo fortius vindicari debet matrimonium iam factum. Ut etiam nuptias imperare possis, repudium 20 imperare non potes eius, ad quem puella legibus et magistratibus et iureiurando pervenit.

Verum contra haec paulo *altius* repetit abdicationem et non est contentus ea obicere, propter quae iudicium est: „mentita est, inquit; patri de raptu 25

1 nostra **AB**, *corr.* *Ro* || 2 proponitur agitur **AB**, *corr.* *Ro* || 3 optione **B** || illam **B** || 5 tutā **A**, tutum **B**, *corr.* *Pi* || 6 patrum **AB**, *corr.* *Ro* || 7 adolescentiā **A** || epote (*cf. vers. 14* nepotes) *et brevi intervallo distans* filias abdicare non // // // // debere **A** || adversus filias abdicare non debet filios **B**, *adv. f. abd. n. debet plus fil. P* || 11 <diem> *Ro* || 12 inde potes **B** || 15 la[e]tius *Aer* || abdicari **B** || 16 potest **AB** || 17 nisi nupsit cui vol. **B** || 19 vindicare **AB**, *corr.* *Gr* || 20 est iā **B** || *nuptae (?) || 21 imperari n. potest **B** || 22 et p magistratus **B** || 23 paulo latius repetit **AB**, *corr.* *Aer*; paulo latius: <altius> repetit *Ro* || 25 menata **Aa**, minata **B** || raptu **A**

mentita est.“ Defendam, iudices? absoluta sunt. ego vero malo esse crimen, ut patri plus debeamus. Deceptus es: ita malles filiam tuam raptam esse? Volo sic defendere puellam, tamquam factum sit
 5 ipsius culpa. haec quid? »ignosce. non est hic amor: gratus animus est.« an illa sibi ullum fidelio-
 10 et naufragia et cetera, quae nihil divisione egent, nomina. Sed omnem hanc culpam maritus ad se trahit: »nihil tantum puella cogitavit; quidquid est istud, ego feci; qualecumque istud est, meum consilium est. tu ignosce, qui soles.« recedere iubes
 15 a marito tali? qua tandem causa? pauper est. non solebat hoc illi apud te nocere †relinquam nec dico † pauperem: nam in matrimonio quidem filiae, quod solebat *sufficere*, te auctore nupsit, te hortante nupsit. redde rationem illius sententiae.
 20 quamvis putares turpe, tamen cogitasti, quid praestitisset filiae tuae.

SERMO.

In summa parte declamationis utrumque producemus et pro utroque pariter rogabimus, *sed*
 25 aliquanto magis pro marito misero. decet enim

1 defiendo ista iudices B || 3 \div A, est B, corr. Aer ||
 5 ignoscis Aa B, ignoscit Ab, corr. Ro || 7 secundum A || 9
 fructus Aa || 18 *sol. nocere AB, qua ratione ductus correxerim exposui in prolegg.; nam in matrim. qu. filiae, <si> quod s. noc., <non nocuit>: te auct. etc. Ro. fortasse: *nam <si> in m. qu. f. hoc sol. nocere: te auct. || 20 *putaretur pem Aa, putari turpem Ab, putarem turpe B || quis pr. Aa || 21 quid filiae A || 24 rogamus A || *et al. AB || 25 *d. en. ill. amare AB

illum amare. dicat se moriturum. †totum est enim
in eodem.†

DECLAMATIO.

Periturum se adfirmat: quo tu illum exemisti,
cum ad magistratus eductus est. hic animum tuum 5
exigit priorem, hic illam misericordiam.

CCLX.

Pastor abdicatorum.

Dives adulescens abdicatos recipiebat et de suo
alebatur. laesae rei publicae reus est. 10

SERMO.

In plerisque controversiis plerumque hoc quae-
rere solemus, utrum ipsorum persona utamur ad
dicendum, an advocati: vel propter sexum, sicut <in>
feminis, vel propter aliquam alioqui vitae vel ipsius, 15
de quo quaeritur, facti deformitatem. Hic adulescens
et honestus est et, cum sit locuples quoque, nihil
tam turpe commisit, ut illi pro se loqui fas non
sit. ego tamen existim<o d>andum esse advocatum.
primum, quod etiamsi quid remissius ac liberalius 20
fecit, aetate excusari potest. non consentiunt autem
haec inter se, ut idem <et tantum roboris habeat,
ut pro se ipse dicere possit> et tantum infirmitatis

1 totum] iterum (?) Ro || 2 eo[dē]. declamatio Sch || 4
fortasse *petiturum se adf. quo etc., nimirum mortem ex
lege raptarum || 4 quod tu A, cum tu B, corr. edd. || 14
<in> Ro || 15 aliquam malitiam vitae C, quod haud scio
an sit praefendum || 18 praesol loqui Aa || fas loqui B || 19
existimandum ABC, corr. Aer || 21 excusare BC || 22 <et tant.
rob. h. u. p. s. i. d. possit> Ro; similia suppleverant Aer
et Sch

animi, ut hac excusandus sit. alterum illud est, quod, si defensionem ultra excusationis terminum proferimus, laudandus est adulescens. arroganter autem faciet et tumide, si coeperit se ipse laudare: 5 praesertim iactaturus id, quod facere possit a fortuna esse. dabimus ergo illi, his causis, advocatum.

DECLAMATIO.

Non necesse erat mihi, iudices, de facti huiusce, quod in crimen vocatur, ratione disserere. scio quid 10 advocato satis sit. sufficiebat hoc solum, si eximerem legi reum: et cetera fiant fortasse pro dignitate, fiant pro conscientia, pro laude: ad vos id unum pertinet, an lege, qua cognoscitis, obligatus sit, qui accusatur. quae res vobis, quo atrocior est, hoc diligentius 15 intuenda est. sit tolerabile formula errare et in petitione pecuniae non uti iure concesso: aliquis caput hominis perperam petit, ut terreat, ut occidat? Rei publicae laesae quaedam sunt, iudices, ad quorum pronuntiationem oculi sufficiant. satis erat 20 accusatori ostendere, si quid hic laeserit: aliqua publicorum operum incensa, eversa vel corrupta navalia, arma usibus belli erepta; aliquid denique eorum, quae publice possidemus, (ea sunt enim rei publicae) deterius huius fraude atque iniuria factum. 25 Cetera habent suas leges, sua iura, suas actiones. si hos, quos recepisse dicitur, occidisset, non tamen rei publicae laesae iure teneri videretur. sint igitur

1*animo AB || hec B, hic CP || 4 si se coeperit ipse B || 5 id quod] quod id *malit Ro* || 9 quod A || 11 et si cetera B || 12 an gele Aa, an legi B || 14 vis A, om. B, corr. Sch || 1 (= est vel) hoc A || 15 si tol. B || 16 nonne iure B, nonne vere P || 20 acc. hostem edere quam hic B || 21 impensae versa A, impense v. B, corr. Pi || 24 facta AB, corr. Gr || 25 cetera h. s. l. s. iura om. Aa || 26 hoc Aa || 27 tenere videatur Aa || sunt B

ista gravia, quae obiciuntur: aliquid fecisse clementer, contra duros et asperos patres interposuisse misericordiam pro sua aetate: non hoc vidit lex, quae recitata est, non voluntas eius, quicumque conditor iuris istius fuit. haec ego fortius dixi, quia 5
 <nihil>remissurus sum. Quid enim obicitur? „Abdicatos recipit et sua pecunia alit“.

Ut gravissime iudicemus de hoc crimine: stultitia est et supervacuas inpensas facit. quis est iste, qui nobis, tamquam pater, irascitur? „Patrimonium consumis et alioqui splendidas opes cotidie effundis.“ Quae tandem ista inter se pugna est? legem recitas laesae rei publicae et agis quasi abdicēs. Sic respondebo tamquam abdicanti: ignosce: iuvenis est; non satis <ei> roboris, nondum 15
 satis iudicium confirmare potuit. et tamen si faciendae sunt inpensae, si perdendum aliquid, non potest honestiore via inpendere. non meretricibus donat; non in parasitos profundit; non illi magno cupiditates suae constant: sumptuosus est misericordiae. 20

Libet etiam augere crimen et, si qua nesciunt accusatores, indicare. vos eum largiri tantum abdicatis putatis? —: iste aliquid et mendicantibus porrigit; iste et multos, fortunae iniuria lapsos, sustentat atque erigit. »quid faciam, inquit, animo meo? 25
 quotiens infelicem vidi aliquem et necessarii etiam victus egentem, lacrimas tenere non possum. Invidiam mihi facere videtur patrimonium meum: pulsant frontem meam caeduntque, etiamsi taceant, ipso habitu, ipsa tristitia, ipso silentio; sed et ro- 30
 gant et provolvuntur ad genua. nec mihi illa saltem

6 <nihil> Sch || 8 stultas et sup. B || 10 imp̄ A || 13 ages A || quos abd. B || 14 N A || 15 <ei> Ro || 16 iudicii AB, corr. Ro || 20 misericordia AbB || 21 quod B, quid P || 22 largitatum A || 25 ad qua erigit Aa || cum fac. B || autumo meo B || 26 N A || aliquā A || 27 egentes Aa || 28 videntur B || 27 cedunt qui B

simulata, ut plerisque, excusatio superest, ut dicam: non possum.«

Tu vero tanto, adulescens, fortior atque omni laude, non in nostra modo tempora, sed etiam in
 5 futura omnia saecula dignior, solus mihi mortalium videris usum pecuniae intellexisse; <nec> frustra tibi aequa fortuna tantum patrimonium dedit et in breve humani tempus aevi, veluti grande pondus inposuit. relinquendum erat istud et res transisset
 10 ad alios: quandoque locupletem fecisset nescio quem mors liberalis. libet vobiscum loqui nostro nomine, avari parciq̄ue, qui aliquid non fecisse sordide iam etiam scelus existimatis. non sunt ista <au>ferenda nobiscum nequē ad inferos servata per
 15 vitam fortuna persequitur. tolle usum, quid est pecunia? Quis igitur usus honestior? nullus. nec hic lege possit fieri reus, si hanc ipsam pecuniam, quam per tot beneficia divisit, per gulam ventremque transmitteret. nihil obesse rei publicae videretur,
 20 si vitiorum institores hos eosdem sumptus divisissent. ego vero huic comparare ne illos quidem timeo, qui aliqua in re publica opera posuerunt. haec enim muta et inhumanis tantum constructa muneribus speciem modo et brevem quendam usum voluptati-
 25 bus nostris attulerunt. at hercule referamus ad illam, de qua modo locutus sum, speciem: quanto pulchrius integrum populi vultum, inlibatam dignitatem civium servasse? si ad utilitatem: quanto

6 <nec> *Ro* || 7 aliqua **A**, aliquando **B**, alioqui *Gr*, *corr.* *Ro* || tanti **A** || dedi<sse>t et postea inposui<sse>t *Gr*, fortasse intellexisse. frustra t. aliqua f. t. p. dedit etc. — inposuit? || 13 [iam] *Sch* || pecuniam non esse claudendam **A** || existimatis pecuniam non esse claudendam **B** || 14 <au>ferenda *Ro* || ad feros **A** || per vitam *om.* **B** || 19 obesse tibi videretur **B** || 20 divissent **A**, diluissent (?) *Ro* || 23 humanis **Ab** || tamen **AB**, *corr.* *Gr* || manibus **A** || 24 sp. modicam *Gr* || 25 adtulerint **A** || 26 quomodo **A**

melius ac maius, servasse suum numerum civitati, suos ordines? an vero illos, qui ingentes noxiorum familias occisuri tamen pascunt, plausu fovebimus et in omnibus spectaculis adulatione multa prosequemur: hunc, qui partem civium, levibus offensis 5 miseram, sustentat ac paenitentiae suae suorumque integram servat, lege etiam gravissima prosequemur? quid enim nobis tam naturale, quid ab ipsa providentia magis datum concessumque videri potest, quam alere homines ac sustinere? muta me hercule 10 animalia, quae venire ad manum et mansuescere queunt, non humanum modo, sed etiam voluptuosum est alere ac pascere. quid de homine dicam? quisquamne magis negotium publicum, non civitatis modo, sed totius rerum naturae agit, quam qui 15 animal hoc deo proximum et in contemplationem omnium, quaecumque mundo contigerunt, constitutum porogat producitque? qui opes suas in publico posuit, quo locuplete nemo pauper est, nemo eget?

O misera tempora! hoc defendendum est? scilicet illud honestius, liberos sublato iamque in 20 adulescentiam provectos pellere domo et prohibere penatibus et omissa emendandi cura sic punire, ut his succurri non liceat. „Abdicatos in domum recipit et pascit.“ Sic istud, tamquam sacrilegos, tamquam homicidas, tamquam latrones? si tam grave 25 crimen est aetate labi, si tam inexpiabile offendisse aliquando paternam severitatem: novas excogitate leges, asperiora aliqua constituite supplicia. hos si pascere non licet, parum est abdicare. Audite, 30

3 occisorum **Aa** || 4 adulationē multa **A**, ad ultionem multam **B** || 10 multa **B** || nihil esse int̄ laudem genera sublimius quam hominibus alimoniā non negare **A** || 17 continentur (?) *Ro* || 18 qui *om.* **B** || 20 *N* **A** || 22 prorog̃ **A**, *cf. vers. 17* || 25 tanquam homicidas *om.* **B** || 30 parvum **B** || audite audite p. **A**

patres, quae optimum adolescentem ad misericordiam moverint, quae ad liberalitatem; aliquid et discite. nulli horum obiectum est, quod venenum patri parasset; nulli, quod percussorem in fata parentis sui conduxisset. creditis, iudices: alioqui puto non tam levem subituros fuisse poenam sub tam asperis patribus. quid est igitur? amavit ille meretricem et intra concessos adolescentiae lusus (licet aliud parentibus videatur, natura tamen dantos) forsitan minus tenuerit cupiditatum frenos. en quod fames emendet. ille ductus aequalitate cum sodalibus iniiit paulo tempestiviora convivia. en quod mendicitas coërceat. ille liberalius vixit et, quomodo crimen istud hoc tempore est, aliquid fortasse donavit. non vultis in his causis, in hac criminum summa, misereatur hominum, qui dicunt, »et tu iuvenis es«.

At nimium diu, iudices, sic defendo optimum iuvenem, tamquam istud abdicatis praestiterit. non iam abdicatis: rei publicae (fortius libet agere) imputo; et magis imputarem, si tales essent, quales eos accusator esse contenderat. nihil est periculosius, iudices, in hominibus mutata subito fortuna; nihil ad vilitatem sui pronius miseris delicatis. iuvenes in magnis patrimoniis atque in summa nati dignitate, subito excussi, non dico opibus, sed necessariis etiam ad victum spiritumque ultimum sustinendum, non redibunt ad opus cotidianum, non sufficient assiduo labori; superest, ut audeant ali-

4 fata A || 5 condixisset AB || 6 subitoroffuisse A || 7 amav(er)it Fr || 8 adolescentule A || 10 forsitans A || cupiditatum B || 12 tempestiora AaB || 13 quando (?) Ro || 16 et cum iuv. A, et dum iuv. B, corr. auctor incertus ap. Pi || 19 *istum A, iustum B, victum Pi || nolo iam abdicare AB, corr. Gr || 21 quales om. B || 22 eos om. B || accusatores se B || contenderet A, conderet B, corr. Ro || est om. B || 24 utilitatem AB, corr. Aer || N A || 29 assiduos labores B

quid, vel propter quod moriantur. tot hos, quos obicitis, (nam turbam quoque abdicatorum esse dixistis) emittite subito nudos, omnium egenos: ipsisne aliquis poterit irasci, si quid fecerint? si in latrocinia se praedasque miserint? quantumlibet animis nostris 5 remittamus, ac totam innocentiam credamus esse persuasionis, multum contra iustitiam necessitas valet. ac si nihil adversus alios, adversus se certe multa fecissent. ornatamne rem publicam atque adiutam, iudices, crederetis, si horum fortissimus 10 quisque venisset in ludum atque arenam? si paulo mollior frons ad laqueum, ad praecipitia, ad qualemcumque vitae festinasset exitum? tum civitas felix, tum numerus iste minus invidiosus fuisset?

Volo, iudices, relicta iam hac, quam ad rem 15 publicam composui, defensione, transire ad eos, qui praecipue irasci videntur, patres dico ipsos, qui abdicaverunt. quibus hoc primum, iudices, dico: quam acciptis iniuriam? malis vos sane filiis levastis et exonerata sunt vestra patrimonia. sinite illos perisse 20 et, velut expositos in aliqua solitudine aut in maria proiectos, nihil ad animum vestrum, nihil ad cogitationes pertinere: fortunam sibi quaerant. quid ad vos, quid sint, postquam vestri esse desierunt? renati sunt novumque fatum quodammodo sortiti. 25 num invidiam vobis faciunt? hoc enim malebatis fortasse, ut oculis vestris sordidati obversarentur, ut inpexi squalidique incederent? verecunde nomine severitatis dissimulatur vestra crudelitas: minus vos

1 quod *om.* P || abiicitis B(?) *et edd.* || 2 *quoque turbam A || 4 si quis f. A || 6 ac multum innocentiae (*dat.*) credamus inesse pers. (?) Ro || 8 *at si AB || 17 patres dico *om.* B || 18 optime contra patrum duritia A || 21 expos A || aliquam solitudinem B || 27 obversi//// A || 28 inpexi A || inplexi A, implexi B—P || verecundae AB—P || 29 servitutis AB, *corr.* Pi || Q A

malos patres putavimus. quod quidem animadversioni sat est, pendunt poenas magnumque supplicium miseri luunt. an vos in hoc demum creditis <expletam> paternam animadversionem, si esuriant, 5 si inopia omnium deficient atque tabescant? illud parum est, notari infamia? illud parum est, exulem esse domus suae, larum suorum? nunc vos putatis esse felicem quemquam horum aut hilarem? experiatur aliquis et revocet. Et haec quidem, iudices, duris atque asperis patribus, illa *mollioribus*: 10 »speravi, inquit adulescens, aliquam inpetus vestri paenitentiam. credidi futurum, ut aliquando succurrerent initia infantiae, blandimenta pueritiae. reservavi filios iudiciis vestris et, si quando igno- 15 sceretis, in integro habui. vos, aestimatis causis, propter quas expulistis, si crede[re]tis: »satis poenarum dederunt«: ego illud praesto, illud promitto: »nihil postea turpiter fecerunt.«

Ne tamen nimium iactare atque imputare vi- 20 deatur, illum quoque misericordiae suae ordinem confitebimur. »unus, inquit, fuit primo, qui sollicitaret hanc nimiam liberalitatem, aequalis alioqui et in studiis comes et in lusibus. hic fecit exemplum: ausus est rogare proximus; nec adhuc illud 25 onerosum patrimonio videbatur. inde factus est ordo; et iam legem mihi videor dixisse misericordiae. cui negarem? omnes idem rogabant, omnes idem excusabant, omnes idem pollicebantur. ego vero, inquit, quamdiu fuerit hoc patrimonium, sic

1 animadversionis adest B || 4 *<expletam> || 5 illud p. e. n. infamia om. B || 6 parvum B || 9 et om. B || 10 meliora AB, corr. Sch, molliora auctor incert. ap. Aer || 14 si aliquando P || 15 causas AB, corr. Ro || 16 crede[re]tis Ro || 21 confitebitur AaB || 22 at qualis B. || 24 proximum B || 25 patrimonium AB, corr. Aer || 26 micordiae A || 27 omnes id. rog. om. B

ero, sic utar: et si defecerint omnia, non tamen pauperem me putabo neque egentem, sed pro illis paternis possessionibus hos ostendam cives; pro illo faenore hunc populum. et quae tanta patribus ira, quae tanta infelicitas nostrae civitatis, quod 5 rei publicae fatum, ut istud diutius aut pluribus necesse sit <defendere>? et ne vobis multum videar imputare: non sunt isti onerosi [isti] facultatibus meis; non quos ampla, quia sic a parentibus meis constituta est, fortuna graves sentiat: [quia] 10 vivimus parce. quantum est enim, quod accipiunt? quantum est, quod exigunt? vos fortasse plus consumpseritis, patres, qui studia fovistis, qui ad hanc aetatem usque <pro>vexistis: mihi servare cives satis est. ac nihilominus quod in istos impendo, si cre- 15 ditis, ipse frugalius vivo: quidquid in hos confertur atque congeritur, de meo est; detrahitur adulescentiae voluptatibus, detrahitur concessis alioqui, quamdiu in his annis sumus, cupiditatibus. duo simul assequor: quod et liberalius et frugalius vivo.« 20

CCLXI.

Aequatio patrimoniorum.

In qua civitate frequenter tyranni erant, fert quidam legem, ut patrimonia aequentur.

SERMO.

25

Haec quoque aliquotiens tractata controversia est et per summas digeri potest.

1 vertar **Aa** || 2 paup. reputabo **A** || 6 factum **AaB** || 7 <defendere> *Aer*; <probare> *Fr* || 8 [isti] *edd.* || 9 non q. a. q. s. a p. meis *om.* **Aa** || 10 [quia] *Ro* || 12 est *om.* **B** || 14 vexistis **A**, *corr. Sch* || **N** **A** || 19 cupiditatum **AB**, *corr. Ro*

DECLAMATIO.

Primum incusamus legem non satis significanter scriptam et multa obscura in se habentem. nam hoc non satis distinxit, utrumne patrimoniam nunc demum aequari oporteat, an quotiens aliquod eminebit. at si vere remedium id solum pro re publica est, perpetuum esse debe[a]t, et ideo lex repudianda, quia hoc non satis dispexit. Si haec vis est legis istius, ut sit de aequalitate patrimoniorum, idem census omnibus detur: omnes paene dies, omnia tempora necesse erit in hac partitione consumi, si quis frugalis vixerit, si quis luxurios*i*us vixerit.

Est praeterea contra leges omnes scripta haec lex. quippe nullum ius non ita compositum est, ut suum quisque habeat et alieno absteineat.

Sed ne servari quidem potest. quid enim futurum est? praetereo illud, quod aliqui negotiabuntur, aliqui adquirent, aliqui frugaliter vivent: quae ratio reliquendae hereditatis erit? quae ratio testamntorum? cum is, qui creverit hereditatem, continuo plus sit habiturus, quam ceteri, et divisurus cum his, qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt.

His adiciamus, quod etiam inutilis est, duabus praecipue causis. nam et frugalitatem eorum, qui servaturi sunt, imminuet et luxuriae eorum, qui consumpturi sunt, prospiciet. cur enim quisquam

2 — p. 71, 2 *Sermoni vindicat Ro*, ab 71, 3 (haec) *Declamationis initium faciens* || 5 aliquid P || 6 an AB, corr. Ro || 7 debe[a]t Ro || 8 dispe \bar{x} A || 9 *expectatur* *de <perpetua> aequalitate p. vel, id quod Gronovius vult legi, sit <semper> aequalitas p. || 12 frugalis Gr || luxurios*i*us Gr || 14 praeterea B || 15 nulli minus B || 21 crevi h. N A || 22 cont. non plus B || 23 cum is A || 24 habuerint Aa || 25 du. praeterea caus. AB, corr. Ro, qui etiam suadet ut scribamus: praeterea his adic. q. e. i. e. duab. caus.

servet, tam perditurus aliena luxuria, quam sua?
 cur enim non quisque abutatur?

Haec de ipsa lege dixisse satis erat, remota
 temporum aestimatione: nunc videamus, quid sit,
 propter quod ponatur. „Frequentes tyranni sunt.“ 5
 Primum, quam iniquum est, ideo quod aliquos
 improbos habeas, exui patrimoniis paternis atque
 avitis eos etiam, quos bonos esse cives con-
 stabit? nam si tyrannidem timemus: erat ali-
 quanto aequius in personas eorum, qui possent rei 10
 publicae esse suspecti, dirigi actiones, quam poe-
 nam esse publicam metus (ut dicitis) publici. Ad-
 ice, quod ne praecipua quidem causa est adfectan-
 dae tyrannidis magnitudo facultatum. quin ex di-
 versis facilius aliquando occupaverint tyrannidem 15
 hi, quorum fracta ratio, quorum clauda fortuna,
 et qui stare re publica salva non possunt. deinde
 adeo non inhibetis ista re tyrannidem, ut si qui
 in civitate nostra dementes sunt, etiam causam
 habituri sint adfectandae tyrannidis. nam si quis 20
 tyrannidem occupat, ut aliena bona possideat, quanto
 facilius ad tyrannidem perveniet, ut sua vindicet,
 sua recipiat?

CCLXII.

Maritus virginis raptor.

25

INIUSTI REPUDIUM SIT ACTIO. Qui habebat uxorem,
 rapuit virginem. nuptias rapta optavit; ille
 repudiavit uxorem: agit illa iniusti repudii.

2 quisq^o P || 4 existimatione P || 7 ex suis patr. B || 14
 facultatum Aa || adverso (?) Ro || 15 aliquando AB, corr.
 Sch || 17 reip A, in republica B || *[de]inde (?) || 18 instare
 B || 20 st' (= sunt) B || qui A || 26 uxorem] virginē B

DECLAMATIO.

Lex iniusti repudii maxime necessaria ad continenda matrimonia et his praecipue moribus, quibus finem tantum necessitas fec(er)it, super omnes
5 leges tuenda est.

Repudiatam ab hoc uxorem esse manifestum est. reliquum est, ut aliquid repudiatæ obiciat. ita demum enim potest esse iustum repudium, si meruit id, quæ repudiatur. Ne ipse quidem tam im-
10 pudens est, (quamquam non desit audacia) ut crimen ullum fingat in uxorem: necessitate defenditur. poteram dicere, aliud esse iustum. nam lex iniusti repudii spectat utramque personam; nec satis est, id modo intueri, quid maritus facere debuerit: ve-
15 rum id quoque intuendum est, quid pati debuerit uxor. quare licet tu necessario repudiaveris, hæc iniuste repudiata est. hæc dicerem, si non tua culpa accidisset, ut repudiares. Sed miror, si in hac civitate diligentissima iuris ulla lex contra alteram
20 scripta est, aut hoc prudentissimi constitutores iuris non viderunt. quomodo necesse est, quod iustum non erat?

„Rapta, inquit, nuptias meas optaverat.“ Non est hoc tale, quale si diceres: tyrannus coëgit;
25 quale si diceres: aliquis, cui potestatem dederat res publica, hoc iussit; senatus aut populus pertinere id ad rem publicam existimavit —: ut rapta repudiare coëgerit, ut cogi posses, tu fecisti. et ipsum hoc repudii tempus male computas. tunc repudiatam tu
30 credis uxorem, cum res suas sibi habere iussa est? cum egredi de domo? —: uxorem tunc repudiasti, cum

4 necessitatis P || fec(er)it Ro || 7 relictum B || 8 se mer. A || 11 nullum AaB || 12 <aliud necessarium> Aer || 16 tunc cessario A, nunc necessario B || 24 coëg. quare A || 25 alii A || alii A, aliquid B || 28 posset AB || 30 haberi B || 31 de om. AaB

rapuisti; cum potestatem huic legis adversus te dedisti; cum egisti, ut raptae adversus te liceret, quantum adversus caelibem licet. rapta raptoris mortem vel nuptias optet: hanc potestatem adversus te vitiata habuit: ecquid intellegis, iam 5 non esse uxorem, quae non obstat? ego te adeo non puto defendi hoc genere patrociniū posse, ut quocumque alio modo dimisisses uxorem, meliorem tamen causam fuisses habiturus. egregia hercule defensio. dico, »repudiasti uxorem pudicam, obsequentem, fidelem«. respondes mihi, „sed rapui; sed alienam domum expugnaui“. Pessimus maritus videreris, si amorem in aliquam meretricem deflexisses, si ancillarum cupiditas a geniali <te> toro avocaret. iam tum non eras maritus, cum animus 15 tuus spectabat vacantes; et hoc si tantum libidine et cupiditate fecisses, repudiū tamen causa ad te rediret. Quid? si ne credibile quidem est, nisi eo pacto factum hoc esse, ut tibi raptori ignosceretur? an vero tu in tantum periculum venisses, ut raperes maritus, ut crimini tuo hanc quoque adiceres invidiam? nisi succurritis, iudices, inventum est iam, quomodo uxores optimas repudiare liceat. prospicienda tantum virgo est, rapienda est. ceterum defendemus istud: quod nullo genere licet facere, 25 licet specie necessitatis.

Praeter haec illud quoque, iudices, intueri oportebit, quo<modo> maximorum istum criminum ali-

2 legisti A || 5 ecquid A || et quid B || 6 te om. B || adeo te non AB, ad. non te P || 8 dimisisse B || 9 tum A, cum B, corr. Ro; an *ut <si> quoc. a. m. d. u. m. etiam (?), cf. 83, 16 || 13 amore A || 14 geniali A || <te> Ro || 16 spectaverat vocantes B || 17 repudiatae AB, corr. Gr || 18 sane cred. quid est B || 22 nisi si curr. Aa || 25 licet facere species (omisso licet) B || 27 illud quoque quod int. B || 28 *quo<modo> || istius A, socios Ro

qua tamen vindicta contingat. per se indignum erat, raptorem inpune fecisse; indignum erat, iniuste repudiatam esse uxorem: utrique crimini una poena erit, levis quidem. et sane habeat hoc
 5 lucrum magna nequitia, quod non fere puniri pro meritis potest. ab illa quidem rapta vindicabi nos ipsa.

CCLXIII.

Ignominiosus contra tres rogationes.

- 10 QUI TRIBUS ROGATIONIBUS CONTRADIXERIT NEC TENUERIT, IGNOMINIOSUS SIT. Duabus quidam rogationibus contradixit; non tenuit. tertia rogatio ferebatur, qua ignominia remittebatur notatis: contradixit et huic; non tenuit. dicitur
 15 ignominiosus.

DECLAMATIO.

Qui tribus rogationibus contradixerit nec tenuerit, ignominiosus sit.

- Lex manifesta <et> (fortasse supervacuum est
 20 *ad*dicere, verumtamen permittitur et hoc dicere) iusta. quis <enim> maiore ignominia dignus est, quam homo inquietus, qui publicis utilitatibus ter obstiterit? qui ne metu quidem ignominiae ad silentium compelli, saltem tertio, potuerit?

- 25 Ergo de lege dubitari nihil potest: videamus, an hic in legem inciderit. tribus rogationibus contradixit. num fallimur numero? num aliquid adversus istum mentimur? non [ut] opinor, ipsum saltem

1 contineat AB, quos sequitur Ro, corr. Gr || ind. est Aa || 2 iniustam A || 3 criminis AB || 6 ab ea qu. B || vindicavit nos ipse AB, corr. Gr || 14 notis B || 19 manifeste Gr || * <et> || *ista dicere AB || [et] iusta Sch || 20 *permittit lex AB, cf. SO, 3 || 21 * <enim> || maiora ign. Aa B, maiore a ign. Ab || 28 [ut] Pi

dicere ausurum. bis iam contradixerat, bis non tenuerat. proxime dixit: non tenuisse eum scimus. ergo si et lex ignominiosum vult esse eum, qui ter contradixerit nec tenuerit, et hic contradixit ter nec tenuit: quomodo non sit ignominiosus inveniri 5 profecto non poterit.

Non negat se in hanc legem incidisse: sed eadem rogatione, cui contradixit, solutum esse contendit. placuisse enim publice, ut omnibus ignominiosis nota remitteretur. Non miror istum tam 10 frequenter contradicere: vim legum parum perspicit; quo pertineant rogationes, aut dissimulat aut ignorat. ferri profecto rogatio, quotiens poena aliqua remittitur, non potest, nisi de his, qui poena iam tenentur. Id vel cogitatione eius, qui tulit rogationem, vel aestimatione populi, vel ipsa rei natura perspiciamus: Is, qui ferebat rogationem, num aliquid cogitare de eo potuit, qui non erat ignominiosus? non, ut opinor. neque enim hic iam ter contradixerat rogationi, nec an tertio contradicturus 20 esset, divinari poterat. ergo qui ferebat rogationem, nihil de eo cogitavit. Populus, cum in consilium mitteretur et miseratione hominum moveretur, de his cogitavit, qui ignominiosi iam erant. fortasse motus est numero, fortasse motus est personis, fortasse motus est causis. hic neque in numero esse poterat: nondum enim ignominiosis accesserat; neque causa miserabilis, qui ne damnatus quidem esset; neque persona. ergo nec qui ferebat rogationem, nec qui accipiebant, de hoc cogitaverunt. Nunc ipsam rei naturam intueamur. quid remitti potest, nisi quod *debetur*? haec rogatio nihil

2 *dixerat AB || 4 hic contradixerit ter A || 5 non sit om. A || 11 parumper aspicit AB || 21 divinare AB, corr. Gr || 22 *in suffragium (?) || 27 ignominiosus B || 28 mirabilis A || 29 ferebāt P || 30 accipiebat AB—P || 32 creditur AB, corr. Ro

aliud fuit, quam ignominiosorum in pristinam statum restitutio. tu nondum eras in ea fortuna, ut restituendus esses. „Sed eodem, inquis, tempore ego ignominiam merui, quo remissa est.“ Postea
 5 dicam, quam dignus ista sis ignominia: interim ista temporis computatione excludo. quamvis enim ea rogatio recepta sit, cui tu tertio contradixisti: ante tamen rogatio recepta est, quam tu ignominiosus esse coepisses. Lex enim quid dicit? Qui rogationi
 10 ter contradixerit neque tenuerit, ignominiosus sit. de praeterito et de perfecto iam transactoque tempore loquitur. cum de rogatione ageretur, contradicebas: nondum eras ignominiosus; nondum enim rogatio erat <recepta>. at cum
 15 cepta est rogatio, tum, quia non tenueras, ignominiosus esse coepisti.

Illud etiam adiciendum videtur, neminem umquam digniorem fuisse ignominia, quam te. viderimus enim, quales illae fuerint rogationes, quibus
 20 antea contradixisti. utiles utique: receptae sunt enim et pro re publica placuerunt. enimvero huic aliquis rogationi contradicit tam misericordii, tam leni, quae civium numerum ampliat? si alius quilibet contradixisset, inhumanam rem fecisset. at tu
 25 istud contradicis, ne ignominiosi restituantur, homo <non> extra periculum positus. dignus es ergo, ut patiaris ea, quae pati omnes voluisti. nisi forte sic intellegimus istam receptam rogationem, ut nemo sit umquam omnino in civitate nostra ignominiosus.
 30 at <si> id vel populus voluisset, vel ille, qui ferebat <rogationem>, abrogasset potius hanc legem,

2 tu *del.* Ab || 5 ista/// A, istas B || sis *om.* B || ignominias AaB || 5—6 istam t. computationem (?) Ro || 7 rogatione cepta B || 11 perf. intransactoque B || 14 <recepta> Pi || 15 dum quia A || 19 rogationis A || 22 misericordia talem q̄: B (m. t. quā P) || 26 <non> Sch || 29 omnino *om.* B || 30 an id AB, *corr.* Aer

quam novam constituisset, † rogationem appellaret de his tantummodo latam qui erant ignominiosi illis remisit istam veniam. fortasse isti placebunt, † si plures inciderint in eandem sortem, in eandem condicionem.

5

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

Idem tempus est ignominiae meae et receptae rogationis. nam natura prius est, ut ego non teneam, quam ut recepta lex sit. nam si ego tenuissem, lex recepta non esset; quoniam non tenui, recepta lex est. igitur ignominia mea praecessit tempus rogationis. prius apud animos suos constituerunt homines, non parere contradictioni meae, quam rogationem receperunt. antequam tabella referretur, antequam excuteretur numerus populi, ego iam non teneram. rogatio nondum erat recepta, nisi posteaquam dinumeratae sunt populi sententiae. † hoc ergo tenuit. † atque etiamsi hoc tempus mihi non remitteret totam ignominiam, lex tamen, quae ignominiosos vacare omni nota voluerat, remiserat mihi duas illas contradictiones. non enim facit ignominiam tertia contradictio, sed tres. quod si duae illae praecesserant, quae ma-

3 remisitis tamèn veniam *literis tis in ras. scriptis* **A** || 1—4 *censeo ita corrigenda* *qu. n. constit. [rog. appell.] de h. t. latam, q. e. ignominiosi. illis rem. ist. poenam (vel constituerunt veniam). fortasse iterum placebit (vel idem placebit), si etc., nam illa rogationem appellaret in margine credo ad verba rogationem abrogasset, quae supra lego, adscripta fuisse et inde vitio inrepsisse. quae qui persuadere sibi non poterit legat: constituisset: rogationem acceperunt etc., constituisset: <nunc> rog. appellarat *Ro*, rog. approbavit *Gr*, <nec> rog. appellarent *Sch* | illis remisit ignominiam *Aer* || 9 natora **A** || non t. q. u. r. l. s. n. s. e. t. l. r. n. e. q. n. t. r. l. e. i. i. mea om. **Aa** || 12 igitur nomina **B** || 13 constituerint **A** || 19 ad quae **B** || 21 qu. ignominiosis demi notam vol. **B** || 23 fecit **B** || 24 ovae **Aa**

iorem partem ignominiae conficiunt, id quod iam me premebat, remiserant.

CCLXIV.

Fraus legis Voconiae.

5 NE LICEAT MULIERI NISI DIMIDIAM PARTEM BONORUM DARE. Quidam duas mulieres dimidiis partibus instituit heredes. testamentum cognati arguunt.

DECLAMATIO.

10 Antequam ius excutio et vim legis, quae per se satis manifesta est, intueor, primum illud apud vos dixisse contentus sum: adsum testamento. eventum huic legi dabit religio vestra, et excussa parte utraque sententiam formabit(is). Interest tamen
15 supremæ hominis voluntati legem favere, ut quod de bonis suis constituit in supremis dominus, fecerit iure. Nec me confundit, quod ex diverso sunt propinqui. iactent, ut volent, sanguinis coniunctionem: ego intellego quasdam fuisse causas, propter
20 quas is, qui hos cognatos habebat, aliis moreretur heredibus. ac si in hac parte haberent fiduciam, arguerent testamentum tamquam impium, tamquam inofficiosum. nunc apparet, neque de personis earum, quae heredes sunt institutae, dici
25 apud vos posse, neque eorum, qui sibi contra testamentum vindicant, merita proferri. Solum enim ius excipiunt et circa legem calumniantur. quae lex tamen qualis est? ne liceat mulieri plus quam
30 quere. etiamsi forma iudicii unius est, apparet

14 sententiam formavit A, sententia formidabitur B, corr. Ro, sententia formabitur Ran || 15 lege A || fovere BbP || 17 iure om. B || 20 his A || qui hos om. B || mereretur B || 22 arguerunt, corr. Pi || 24 diu Aa || dici possunt apud vos ipse neque B || 28 nec l. B

tamen, *duabus* cum *heredibus* esse litem. quaero igitur ab istis, utram eligant, *cum* qua malint consistere. neque enim litigant de bonorum parte, sed totum arguunt testamentum.

Incipiamus igitur ab ea, quae prior scripta est. 5
quid in hac parte testamenti vitiosum est? vetatur plus quam dimidiam partem bonorum relinquere: dimidiam partem patrimonii accipit. excutiemus postea, quale sit illud, quod consecutum est: interim hoc ius firmum est, nec everti sequentibus 10 potest.

„At enim ius illa quidem habuit capiendi: sed ea, quae postea scripta est, non habuit.“ iterum interrogabo: quare? „quoniam plus quam dimidiam partem patrimonii relinquere feminae non potuit.“ 15
Atqui haec quoque non plus quam dimidia parte patrimonii heres instituta est. nec video rationem, cur id, quod illi capere licuit, huic non liceat, cum in eodem scripta sit testamento. manifestum est, nihil posse calumniae admittere verba legis ac 20 *scriptum*.

Nunc peritissimi litium homines ad interpretationem nos iuris adducunt. non enim hanc esse legis voluntatem, quae verbis ostendatur, videri volunt. quorum ego prudentiam, iudices, magnopere 25 miror: tantum vicerunt illos maiores nostros, illos constitutores iuris, illos, qui rudem civitatem legibus ac iure formarunt, ut hoc approbare conentur, defuisse his sermonem, defuisse consilium. Ac priusquam rationem ipsius legis excutio, interim hoc 30

1 vobis cum legibus esse l. A, nobis c. l. e. l. B, corr.
Gr || 2 in qua AB, corr. Sch || 3 nec B || 7 dimidiam partem
bonorum relinquere om. B || 8 accipit A, accipi B, accepit
Sch || 9 qualis B || 10 hoc infirmum A || verti B || 12 quidem
illa AB, corr. Ro || 20 *ac scripti A, ascripta B

dico, iudices: perniciosissimam esse civitati hanc legum interpretationem. nam si apud iudicium hoc semper quaeri de legibus oportet, quid in his iustum, quid aequum, quid conveniens sit civitati, super-
 5 vacuum fuit scribi omnino leges. et credo fuisse tempora aliquando, quae solam et nudam iustitiae haberent aestimationem. Sed quoniam haec ingeniis in diversum traheba[n]tur nec umquam satis constitui poterat, quid oporteret, certa forma, ad
 10 quam viveremus, intituta est. hanc illi auctores legum verbis complexi sunt; quam si mutare et ad utilitates suas pervertere licet: omnis vis iuris, omnis usus eripitur. nam quid interest, nullae sint an incertae leges? lex illa complexa est: ne plus
 15 liceat, quam dimidiam partem, mulieri relinquere. neutri ex his, quibus adsumus, plus dimidia parte relictum esse manifestum est; et apparet potuisse legum latorem [ut], si partem demum patrimonii pervenire ad feminas vellet, partem uti-
 20 que viris relinqui, id ipsum cavere[t]. neque id magno aut difficili circuitu effici potuit: sed vel sic scripta lege, ne plus quam dimidia pars patrimonii ad feminas perveniret. interrogo enim: si
 25 <qui> pluribus feminis, sed minores aliquanto portiones reliquerit, quae tamen computatae et in unum contractae plus quam semissem patrimonii efficiant: quaero, an moveri lis possit? nam si movetur lis: non hac (ut opinor) lege litigabitur, qua

2 iudices B || 4 sit *om.* B || 5 scribo Aa, scribere B || 5 non oportere per disputationem legum cauta perverti A || 6 iustitiae *om.* B || 7 legum aest. B || 8 in *om.* B || diversam A || traheba[n]tur *edd.* || 11 verbis *om.* P || 12 suis viris B—P || 14 nec B || 17 esse *om.* B || 18 [ut] Ro || 19 pervenire ad fem. *etc.* — 22 pars patrimonii *om.* B || 20 relinquere A, *corr.* Ro || caū A || caveret A, *corr.* Ro || 22 *n plus A || 23 *perveniat (?) || integro P || 24 *<qui> || 25 con A || 28 ac B—P || legi B—P

plus quam dimidiam partem patrimonii relinquere
 feminae non liceat, cum ex illis nulla dimidiam
 partem acceperit. sive ad totam nos vocas compu-
 tationem: nihil interest, quantum cuique feminae
 relinquatur. Quid? si ne ratio quidem repugnat 5
 scripto et verbis legis istius? quid enim putas vo-
 luisse legis latorem, cum hoc ius constitueret? ne
 feminae nimias opes possiderent, ne potentia earum
 civitas premeretur. hoc ergo adversus singulas con-
 stituit, et ad evitandas opes feminarum satis hoc 10
 quaesitum, ne uni plus quam dimidia pars patri-
 monii relinqueretur. ceterum quidem illud non
 caverunt leges, ne plures feminae eodem testamento
 scriberentur; non hercule magis, quam illud, ne
 plures hereditates iisdem feminis relinquerentur. 15

CCLXV.

Ignominiosi pulsator in templo.

SI QUIS IN TEMPLO INIURIAM FECERIT, DECEM MILIA
 DET EI, CUI INIURIAM FECERIT, DECEM MILIA
 CIVITATI. IGNOMINIOSO NE SIT ACTIO INIURIA- 20
 RUM. Quidam ignominiosum pulsavit in templo;
 decem milia petit magistratus nomine civitatis.

DECLAMATIO.

Si pudor commendandus est, cuius difficillima ra-
 tio est in lite pecuniaria: non nobis litigamus, ac 25
 ne rei publicae quidem et civitatis nomine avari
 sumus, et haec omnis actio non tam lucri gratia
 et acquirendae huius pecuniae constituta est, quam

5 quid sane B || 6 scriptio Aa || 7 nec fem. Aa || 8 earum
 om. A || 10 vitandas B || 15 hisdem Aa B, hiisdem Ab || 19
 milia om. A || 24 rito Aa

in ultionem deorum immortalium et templi (ut proprie dixerim) expiationem.

Nec minus manifestum ius est, quam integer pudor. lex enim palam scripta est, ut »is, qui in
 5 templo iniuriam fecerit, decem milia det civitati.« mihi hoc satis est, qui civitatis nomine litigo. sed totam legem a nobis pars diversa legi desiderat. »decem milia, inquit, ipsi, qui iniuriam acceperit, decem civitati«: et hoc
 10 cludere temptat civitatem, quod ipse, qui iniuriam acceperit, non habeat actionem. sane contumeliosus et pro cetera morum suorum petulantia adversus magistratum vestrum audax, qui praescribere temptet civitati, tamquam ignominiosae. Facile, ut opinor,
 15 constabit, nihil ad nostram actionem pertinere, quam legem habeat ipse, qui pulsatus sit. existimemus enim, esse aliquem non ignominiosum in templo pulsatum, sed vel dedisse huius iniuriae veniam, vel alio aliquo impedimento agere noluisse:
 20 num ideo ne civitas quidem ius suum tuebitur, ut omnia inpune fecerit?

Verum ne ipse quidem adversarius tantum in exemptione fiduciae habet, quantum in ipsa iniuriae interpretatione. non enim iniuriam dicit esse, quod
 25 ignominiosum pulsaverit, cui actio non est. ego, iudices, plurimum interesse existimo, utrum quid facere liceat, an vindicare non liceat. non enim continuo, si ignominioso actio non datur, licet adversus ignominiosum facere, quod quisque velit. tale

4 his A || 8 \bar{X} milia A, X. milia B || ipsum A || 9 decem civ. etc. — 11. acceperit om. B || 14 ignominioso Ab || 19 impedimento A || 20 nec civ. B || 19—20 impedimento non iure civitas P || 22 ne om. P || 23 exemplo AB, corr. Ro || fiduciae habeat Aa || in om. B || 24 nos AB, corr. Aer || *dicimus esse AB, dicendam esse Ro || 25 iniuriosum B || 27 liceat Aa || 29 facere om. B

est ignominiosum pulsare, quale furtum sine teste
 facere: ut damnari quidem non possit, admittere
 tamen non debuerit. quin ex hoc ipso, quod igno-
 minioso actio non datur, apparet esse rei publicae
 actionem. quid enim lex eripuit, si eius demum 5
 rei non dedit actionem, quam facere licuit? non
 autem ius peccandi adversus ignominiosos dari, uno
 et brevi et manifesto videor argumento probaturus.
 quem pulsare licet, occidere licet. atqui ignominio-
 sum si quis occiderit, caedis lege tenebitur. quare? 10
 quoniam actio huius necessario ad alium pertinet.
 apparet ergo, non tibi aliquid adversus ignominio-
 sum licuisse, sed ignominioso nihil pro se licere.
 itaque ignominiosus non aget tecum iniuriarum: tu
 tamen iniuriam feceris; et hoc ad poenam eius vitae 15
 ac turpitudinis pertinebit, quod tu non dabis poe-
 nas peccati. Haec dicerem, si ubicumque pulsasses
 ignominiosum: nunc ut iniuria non sit aliquo loco
 pulsasse ignominiosum, iniuria tamen est in templo
 pulsare. nam si id est utriusque nostrum confessione 20
 iniuria, quod manifestum est non esse iure factum:
 ut tibi ius fuerit alibi pulsandi ignominiosum,
 (quod non esse iam docui): in templo pulsandi ius
 non fuit.

Haec ego [ita] dicerem, etiamsi omnis ista ultio 25
 pertineret ad eum, qui iniuriam accepisset: nunc
 res duplex est, crimina duo sunt eius, qui in templo
 pulsaverit. quid enim lex dicit? „qui in templo
 iniuriam fecerit, decem milia denariorum

7 ignominiosus A || 11 post pertinet, ultimum folii 17
 recti in codice A verbum, in margine inferiore legitur mise-
 rere, cf. decl. 350 extr. || 13 ignominiosum nihil Aa || 14 agit
 AB, corr. Gr || 17 dicerent B || 18 nunc ut etc. — 19 igno-
 miniosum om. B || *ali[qu]o (?) || 21 esse re f. A || 22 pul-
 sandū B || 23 temp. tamen puls. B || 25 ista B, [ita] Ro;
 sed cf. ind. I || 28 pulsatus sit AB, corr. Gr. || 29 ·X̄· AB

det ei, cui iniuriam fecerit, decem milia civitati." non si haec iuncta atque contexta sunt, continuo unius legis habent vim et proprietatem. id sic cognoscite: duos a[u]ctores habent; nec potest videri una lex, cuius pars ad privatum, pars ad rem publicam pertinet. ergo <et>si iuncta sunt ista (ut dixi), duas causas habent. pars est legis eius, quae vindicat templum. ergo ut remittatur tibi ea, quae pertinet ad *privatum*, restat ea, quae pertinet ad civitatem. duae enim sunt iniuriae in hoc tuo facto, et ideo duae poenae.

An vero iniquum videri potest, eum, qui in templo pulsaverit, decem milia civitati dare? quid enim magis in ulla re publica curari observarique oportet, quam religionem? sane petulantia aliis locis mediocrem habeat reprehensionem: in templo vero, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo tacitam etiam mentem nostram custodimus, pulsare velut in solitudine, velut in secreto quodam, non est ferendum. dic nunc: „ignominiosus erat“. sed in templo. captis urbibus vis hostium ac metus religione templorum defenditur. qui iam arma ferre non possunt, qui salutem suam tueri fuga nequeunt, circa aras iacent. in templo pulsasti hominem; rem petulantem fecisti inter sacra, fecisti religiosissimo loco. Et utcumque, temeraria licet, aliqua ratio tamen appareret facti tui, si impetu lapsus esses, si ductus ira: nullam petulantiam magis odi, quam quae se propter hoc

2 atque] et B || sunt om. B || 4 si B || a[u]ctores *Aer* || non Aa, haec B, nec Ab || 6 <et> si *Ro* || 8 remittantur t. e. q. pertinent a. t. restant B || 9 ad templum AB, corr. *Aer*, ad pulsatum *Gr* || pertinent AaB || 13 pulsaverit om. A || X AB || dari A || 15 putulantia A || 17 pascimus A || 18 etiam tacitam ment. B || 28 tui et si B

exerit, quia putat licere. Est sine dubio et hoc ipsum dignum odio, persequi hominem fortasse infelicem, verecundum certe, † quod confessus sit †. sane mereatur ille poenam ulteriorem: manibus tuis parce, parce animo tuo; aut certe relinque <non> 5 istius impudentiae locum. respicere ad ictus tuos coëgisti patres fortasse, qui vota faciebant: tumultuosa lite aliqua nescio an etiam publica sacra turbasti. quomodo enim cecidisse te existimemus, qui faciebas hoc tamquam liceret? 10

CCLXVI.

Ex proditore exule fortis.

BIS DE EADEM RE AGERE NE LICEAT. In quadam civitate proditionis damnatus missus est in exilium. bello eadem civitate laborante revo- 15 cati sunt exules. is, qui proditionis damnatus fuerat, fortiter fecit. petit, ut iterum causam suam agat. accusator praescribit, quod bis de eadem re agere non liceat.

SERMO.

20

Initia communia habet controversia: praemium peto lege concessum sine exceptione. sequuntur et illa, ut iustum quoque sit, virum fortem optare, quod velit. secunda illa quaestio est, an contra legem optare liceat? in qua illud dicere solemus, 25 nullum praemium posse inveniri, quod non contra

1—3 *Nescio an* *fortasse verecundum, infelicem c. *postea fortasse* quod confessus sit *vel* certe. et concessum sit sane: mereatur || 1 et sine d. B || 5 parce (*alt.*)om. B || certe l relinque A || <non> Ro || 5 addictos Aa || 19 licet A || 22 conc. est sine BC

legem aliquam sit: et ideo magnam esse virorum
 fortium potestatem, quia supra iura omnia sit.
 deinde comparabimus etiam leges et dispiciemus,
 utram servare magis e re publica sit, si utique altera
 5 tollenda sit. postea veniemus ad id quoque, an
 utique ista praescriptio valere debeat semper, hoc
 est, an etiam in publicis causis bis de eadem re
 agere non liceat. in quo illud dicetur: privatis li-
 tibus, quoniam et minus momenti et plus numeri
 10 habeant, succursum esse hac lege: publicas actiones
 maiores esse, quam ut cadant exceptione. insequer-
 tur denique illud, ut dicamus, etiamsi in aliis publicis
 causis bis de eadem re agere non liceat, non tamen
 eam condicionem esse prodictionis; *cum* in ceteris
 15 fortasse de poena tantum et periculo quaeratur
 eius qui accusatur, in causa prodictionis de totius
 civitatis discrimine litigetur. illud <quoque> quaera-
 mus, an ista praescriptio ad eos tantum pertineat,
 cum quibus agitur: patiente eo, qui accusatur, li-
 20 ceat bis agere.

DECLAMATIO.

Putemus te esse, qui velis accusare, <me> reum
 non contradicere: quis tamen prohiberet, quo mi-
 nus iterum accusarer? ergo quod tibi liceret facere
 25 me patiente: necesse erit me optante.

2 omnia iura BC || 3 legem ABC, corr. Sch || despiciemus A || disp A || 4 e re publica] rei publicae B, rep. C || 6 deb. super h. BC || 8 non om. P || in qua AB || dicitur P || 9 quomodo BC || moventi Ba || 10 sic cursum Aa || 11 maiores quam BC, maioris quam P || 12 ducamus AaC || 13 ne lic. AC || 14 quō A, quam BC, quomodo edd., corr. Sch || 17 <quoque> Sch || 22 <me> Sch || 23 tamen] tum Ran || 24 interim ABC, corr. Aer || ego A

SERMO.

His excussis quaestionibus veniemus ad aequitatem. Dicemus hoc esse pro nobis, dicemus hoc esse pro re publica.

DECLAMATIO.

5

Opto, ut causam iterum dicam. nec me fallit, quam multa praeteream, quae mihi lege concessa sint. sed quis tandem me innocentem, quis dignum conversatione vestra putaret, si aliud optarem? est pro me. non enim et tum ideo tantum defensus 10 sum, ut in civitate remanerem, ut essem vobiscum: sed ut probarem me innocentem, nihil contra patriam meam esse molitum. et nunc non est satis, si mihi ignovistis, si me civem vestrum publica necessitas fecit. ego vero si merito damnatus sum, 15 si quid tale, quale contra me pronuntiatum est, feci: non utor isto beneficio.

Non sit pro me, sed est pro civitate. homicidii damnatus, etiamsi merito exulabat, si revocatus est, potest de eo dici, »satis dedit poena- 20 rum«; alia scelera finem suppliciorum acceperint: vos proditorem in civitate sinetis esse? cum totiens bella interveniant (non dico de extremo illo discrimine: tanti non est metus cuiusquam), toto animo adversus hostem nisi, non respicietis? non 25 expavescetis? est pro re publica.

Sed accusatoris quid interest? aut quid est, cur

7 praeter ea P || mihi om. C || 10 post pro me 6—8 litterarum spatium vacuum in C || 12 ut approbem B, ut approbarem C || 13 non om. P || 14 si (prius) om. B || 15 necessitate Aa || 18 est ABC, corr. Sch || sed pro civ. B || 21 scere Aa || 24 tantine est metus quisquam A, tanti inest m. qu. B, corr. Ro || 25 advers A, adveri C || nisi om. BC

iniquiore condicione <non> dicturus sim hodie causam,
 quam antea dixi? tum detulerat eum, cui nihil ob-
 ici posset: hodie defert damnatum. hoc inprimis
 mihi obiciet, quod contra me sententias tulerint
 5 sanctissimi iudices, quod proditorem me esse pro-
 nuntiaverint. obiciat, et sic defendam. Et ne quis
 me, iudices, sic audiat, tamquam ego de his querar,
 qui pronuntiaverunt: si istud invidiosum iudicibus
 esset, poterat videri non inmerito praemio meo
 10 aliquis obstare. sed non semper iudicum culpa est,
 cum innocens damnatus <fu>erit: aliquando testis
 corrumpitur; aliquando parum diligenter causa de-
 fenditur; aliquando reo nocet et ipsa fiducia. vul-
 tis scire, hoc non pertinere ad iudicum pudorem?
 15 —: nemo contradicit, nisi accusator.

CCLXVII.

Flens ad arcem, depositor tyrannidis.

ADFFECTATAE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Qui tyranni-
 dem deposuerat sub pacto abolitionis, iuxta
 20 arcem flens deprehensus est. adfectatae ty-
 rannidis reus est.

DECLAMATIO.

Non fui, iudices, dubius eo tempore, quo pae-
 nitentia iuvenilis temeritatis rem publicam legibus
 25 ac <populi> potestati reddidi, quin mihi multum

1 iniquiore — hodie *om.* B, cum iniquiore *etc. vel* cur
 aequiore *Gr* || <non> *Ro* || sum A, *corr. Gr* || 2 tum] cum C ||
 <r>eum *Bu* || 1—3 causam q. a. d. t. d. e. c. n. o. p. hodie
om. Aa || 4 sententiam B || tulissent C || 5 qui P || pronuntia-
 verunt P || 8 quid BC || iniuriosum P || 10 iudicium Aa || 11
 <fu>erit *Ro* || 13 re A || 14 iudicium A || 18 aff. rei tyranni-
 cidis sit P || 20 aff. et tyr. B || 23 dubius iudices B || poeniten-
 tiae C; quo iuv. tem. itpenentiae *remp.* B || 25 <populi> *Gr*

vexationis, sive ab iratis sive ab invidis, immineret. Neque enim iste accusator odio futurae tyrannidis in iudicium descendit, nec mihi ullum imminere periculum ex eo crimine, quod intentatur, intellego. quapropter et initio actionis et per omnem orationem nihil magis faciendum mihi esse intellego, 5 quam ut invocem publicam fidem: ut id quod remisistis, cuius oblivisci optimum putastis, non intra verba modo primumque promissum steterit, sed penitus animis ac mente impetrasse videar. 10

Reliqua adeo longe a suspitione adfectatae tyrannidis aberunt, ut propius spectent ad posteriorum temporum paenitentiam. lacrimas quidem † meas si hic in iudicio temporibus etiam in hac pace tranquillitate degendum est, † cum sint exorandi 15 adhuc animi, multorum sustinenda malignitas. haec mihi omnia arx fecit. an ego possim non flere, quotiens cogito, quos habuerim parentes, quam domus famam, quas spes adulescentiae infelici temeritate, damnandis cupiditatibus everterim, ut sentio, 20 in perpetuum? nihil est enim, quod accusator meus simulatione quadam † ad ea †, quae praeterierunt, obliqua malignitate obicere conetur. Ego me fecisse quod nollem et scio, iudices, et confiteor: et quamdiu vixero, semper hoc <in> animo 25 <et> tota mente inhaerebit. neque tamen illas,

2 nec B || hodie AB, corr. Pi || 8 putasti B || 10 <ab> animis Sch || 11 longa susp. B, longe susp. C || 12 proprius B || p[oste]riorum Pi || 13—15 lacr. qu. miras! si his in iud. etc. Obr., lacr. qu. in arce <fudi: quid mirum?> si his in iud. etc. Ro. *Mihi videbatur scribendum*: *lacr. qu. meas <arguis> [si] hic in iudicio, temporibus etiam <...is>, in hac p. et tranquillitate: flendum est, cum etc. || 14 h. parte tr. B || 15 <et> tranquillitate edd. post *Pithoeanam* || 16 adhuc inimici Ran || 17 ara B || possum AB || 22 ad ea AB, alta ea C, et ea Gr || praeteriere B || 23 obliq; A, obliqui BC, corr. Gr || Q A || 24 iudicium A || 25 *<in> || 26 <et> Sch || *neque enim ABC

quae me tetigerant suspiciones, pertinere ad praesentem defensionem puto, securissima re publica. nescio quid illud fuerit, an alienis cupiditatibus obstiterim, dum meas *finio*. omnia ista absoluta
 5 esse credo eo tempore, quo inter me remque publicam convenit, ut haec omnia memoriae exciderent, ut non ad leges, non ad odium pertinerent: tunc certe laudabatis. sed quemadmodum apud vos moderationis famam consecutus sum, ita
 10 apud me ipsum haec quoque gravis verecundia animo fuit, quod videbar hoc fecisse tamquam †moderator†. Quid postea? satellitesne contraxi? aut arma habui? aut divisi pecuniam? aliquid inter amicos continui? quid obici mihi potest in futu-
 15 rum, cum praesertim adfectatio tyrannidis multa crimina et quae non coniectura colligi oporteat, verum manifesta, *comprehendat*?

„Apparet, inquit, cupiditas tua: fles enim iuxta arcem.“ Si confiterer depositae potestatis illius paenitentiam, dicerem tamen, aliud esse adfectare tyrannidem, aliud cupere. Verum quid signi, quid argumenti istae lacrimae habent? flere miratur aliquis hominem? „Sed iuxta arcem fles.“ Num ego possum continere lacrimas, quotiens illum lo-
 25 cum video, a quo tam libenter descendi? illic mihi succurrit infamata adulescentia; quotiens arcem vi-

2 reip̄. A, spe B, reip̄ C || 3 nec quid A, nequid BC, corr. Ro || 4 cum meas B || m. simul omnia ABC, corr. Gr, *dum m. <exuo> vel <abicio>. simul omn. (?) || 7 exciderint AB, corr. Ro || 10 apud me ipsum. Haec quoque edd. excepta Obrechtiana, cuius distinctionem et ab Rohdio probatam supra secutus sum; quamquam ne ita quidem locus mihi videtur sanatus esse || gravius B || 13 ad arma habui ante divisam ABC, corr. Ro || aliqui AC || 16 quae coniectura AC, quae non iactura B || 17 manifestum BC || deprehendit. Aa, deprehendat AbBC, corr. Aer || 18 flens A || 20 potentiam C || illud B || 23 flens A || 25 tum P || illinc Ran || 26 vidis A, vidi C

deo, succurrit: inde has inimicitias. sero me, accusatores, deprehendistis. quantum me putatis flevisse, antequam descenderem? istius enim adfectus argumentum lacrimae habent. ceterum adfectare tyrannidem sperantis est, erectioris animi sunt ista crimina, fletus remissi, fatigati. tu id mihi criminis eius argumentum vis videri, cuius desperatio est. quaero enim ex te, unde istum fletum putes? nam si adfecto, si spero, si rediturum me ad ea, ex quibus invitus descenderim, puto: quae causa lacrimarum est? si vero hoc est, quod animum meum torqueat, quod ex illo fastigio descenderim, quod ex aequo vivam, quomodo adfectare possum, quod scio mihi non posse contingere?

Eodem revolvatur oratio necesse est, unde coepit. ego publicam appello fidem, quae inter piratas sacra est, quae inter armatos hostes inducias facit, quae deditarum civitatum iura conservat. qualecumque istud est: promisistis, censuistis. Ac de me quidem nihil. mihi enim iam taedio vita est, iamque hae lacrimae cotidianae accesserunt prope ad vota mortis: illud videte, an si aliquem *<in>* re[i] publica[e] error aut fortuna, si quem aut consilium aliquod aut temeritas *luserit*, detis locum paenitentiae, permittatis emendari, velitis meliores fieri cives.

1 succurrunt **B**, succurrerunt **C** || inde hae inimicitiae **B** || sero me accus.] Sermo (*rubro colore scriptum*). Accus. **B**, sermo Accus. **C** || 2 deprehendis **A** || 4 affectate **AB-P** || 5 est *om.* **B** || 6 remisi **AB** || 7 ius arg. vis **P**; tu in me criminis vis argumentum id videri, quod desperationis est *Gr* || 13 possum *om.* **B** || 19 *an* *consensistis (?) || ac *om.* **B** || 23 **<in oppressionem>* rei p. . . miserit (?) || **<in>* re[i] publica[e] || 24 miserit **ABC**, *corr. Ro* || 25 potentiae **B** || velitis ne mel. **B**

CCLXVIII.

Orator, medicus, philosophus.

Contendunt orator, medicus, philosophus de bonis
 patris, qui testamento eum heredem reliquerat,
 5 qui se probasset amplius prodesse civibus.

DECLAMATIO.

Lex contentionis et formula et omne praescrip-
 tum ex testamento patris pendet: cuius vis non
 est ea, ut quaeratur, quae professio ex nostris spe-
 10 ciosissima (quamquam sic quoque vincerem), sed
 quae civitati sit utilissima. nihil est ergo, quod
 ingenia iactent, nihil quod ex animo suo tantum
 referant: quaeritur, quis omnibus prosit. sit philo-
 sophia res summa: ad paucos pertinet; sit eloquen-
 15 tia res admirabilis: non pluribus prodest, quam
 nocet. sola est medicina, qua opus sit omnibus. et
 patrem quoque nostrum id voluisse, ut hanc, quam
 in contentione reliquisset videtur, partem quodam-
 modo civitati daret, manifestum est. non sibi uti-
 20 lissimum, non amicis utilissimum, non de patre
 optime meritum: proprie quid ferre ex testamento
 suo voluit, qui fuerit utilis civitati. ergo et ae-
 qualiter ad omnes medicina sola pertinet et nulla
 25 tam necessaria est omni generi hominum, quam
 medicina. Reliqua conferamus.

Ac mihi primum agendum est cum fratre phi-
 losopho, cuius ego in hodierna contentione propo-
 situm mirari satis non possum. nihil enim videtur

5 prob. amp. pbasse civ. A, prodesse ampl. probasset
 civ. B || 9 quae professio om. B || 11 sint A || 12 nihil qu.
 ad amicos suos t. ref. Ro || 13 hominibus P || sit om. BC ||
 16 quae B || 21 proprium auctor incertus ap. Pi; proprii
 Ro || 26 est confratre C || 28 enim ht re phil. B, enim habet
 in ph. P, enim habet ph. C

habere philosophia praestantius, quam quod modicis contenta est, ampliores opes non desiderat. nam si cupiditates easdem quas ceteri habe[n]t, non video, quid prosit. Neque me praeterit, iudices, quam multa dici adversus hanc professionem ab his soleant [sed persona fr̄is mei impedit me ut ego non dicā quae possunt contra philosophum], quorum libertatem non impediunt personae. quippe hos illi et vanos vocant et otiosos et in ambitum ipsum, contra quem maxime disserere videntur, al- 10 ligatos: mihi cum fratre quaestio est. Haec ergo leviora dixisse satis est, philosophiam non esse necessariam. ego enim mores nasci puto et propriam cuiusque naturae virtutem. alia forsitan discantur; quaedam experimentis cognoscenda sunt: boni mores 15 constant voluntate. id patere diversis utriusque partis exemplis potest. nam et optimos viros citra philosophiam fuisse constabit et studiosos sapientiae usque ad ultima exempla scelerum nequitiaeque venisse. non enim, ut opinor, ex istorum scholis 20 abstinentiam didicere Fabricii, Curii nec, ut mortem contemnerent, Decii consecuti sunt [nec] vetera horum explicando monumenta. tulit civitas populi Romani liberatores Brutos, tulit Camillos, antequam ulla istius artis simulatio inreperet. iam vero si 25 ex diverso intueri placeat, quis ignorat, ex ipsa Socratis, quo velut fonte omnis philosophia ma-

3 vituperatio philosophiae **A** || habe[n]t *Ro* || 4 neque a me poterunt iudices **B** || 5 ab iis **C** || 6 Sed persona f. m. i. m. u. e. n. d. q. p. c. philosophum *om.* **AC** et *pleraeque edd.*; fortasse paucis correctis verba et persona fratr. imp. me u. e. n. d. q. p. c. philosophum *post* quaestio est *in vers. 11 inserenda* || 10 videtur **AC** || 13 enim] autem **A** || <nobiscum> nasci (?) *Ro* || 19 scel. atque nequitiae **B** || 21 Fabritii **B** || 22 [nec] *Gr* || 23 populi **R** **A**, populis **B** || 24 liberiores **ABC**, *corr. Aer* || Camelos **Aa** || 27 velit **A** || omnes **B** || philosophi iam man. **B**, philosophia emanasse **C**

nasse creditur, schola evasisse tyrannos et hostes patriae suae? non est igitur necessaria philosophia. Atqui *etiam* ut studio perveniri ad sapientiam possit, via tamen eius <in>certa est. namque ut omnes
 5 in unum philosophos contraham, non tamen inter eos constare potest, quae potissimum secta *adsciscenda* nobis, quibus praeceptis parendum sit. pugnant inter se atque dissentiunt et perpetuam hanc per saecula litem trahunt. aliis summum bonum vo-
 10 luptas habetur; quidam id in nuda virtute posuerunt; nonnulli miscere ista conati sunt atque confundere et ex bonis corporis animique et eorum, quae extra essent, ad finem vitae beatae perveniri posse exstimaverunt; delectavit quosdam modus
 15 omnium. iam vero quanta circa deos pugna? quidam nihil agi sine providentia credunt, alii curam deorum intra sidera continent; quidam in totum deos sustulerunt; quidam cum hoc erubescerent, cura vacare utique dixerunt. hi nos ad administra-
 20 tionem rei publicae hortantur; illi nihil periculosius civilibus officiis credunt. quosdam videas odio pecuniae ferri nudos expositosque, veluti ad provocandas calamitates; sunt, qui voluptates non animi modo, sed etiam corporis inter praecipua
 25 ducant bona. quibus credam? quibus accedam? quidquid probavero, plures negaturi sint. nec porro quaecumque praecipiantur, stare possunt. ergo et

3 atqui enim **AB**, *corr. Sch* || 4 <in>certa **Pi** || 5 constare inter eos **A** || 6 discenda **ABC**, *corr. Ro* || 7 sit *om. B* || 12 et *ante* eorum *om. B* || 14 pervenire **B** || 14 existimarunt **B** || modos **B**, mors **C** || 15 hominum **ABC**, *corr. Bu* || deos circa **Aa** || 16 nihil] in hoc **B** || credunt] et ordine **P** || 18 erubescunt **ABC**, *corr. Gr* || 19 vocare **Aa** || utraque **ABC**, *corr. Pi*, iraque **Aer** || hii **Aa**, ii **C** || 21 videor **B** || 22 veluti] tanq^u **Ba** || 24 animo **B** || 26 plurisne pluris neg. **B** || 27 stare *om. AC*

non necessariam esse philosophiam et difficilem electionem esse diximus; atque inter ipsos etiam plerosque philosophos constat vix posse percipi. Neque ego ignoro, esse quosdam, qui †quamquam nomen sapientiae facile atque avide (ut sic dixerim) dederunt, tamen quidam † sapientem ex fabulis repetunt, et inter eos, qui studuerunt, qui elaboraverunt, nullum adhuc inventum esse confitentur. verumtamen, ut aliqua etiam de universo loquamur: quis usus ipsorum virorum? militiaene 10 utiles, an civilibus officiis? quid in his deprehendas, praeter fictam frontem et perpetuum otium et quandam ex arrogantia auctoritatem? Verum sint ista (ut dicitur) magna: ego haec ad formam legemque paterni testamenti voco. quid civitati prosunt? am- 15 putant vitia? nimirum nemo luxuriosus est, nemo pecuniae cupidus. Haec de philosopho dixisse satis est: transeamus ad oratorem.

Quem intellego fiducia eloquentiae ad hanc descendisse causam. multum se valere in iudiciis putant; rapiunt malas aliquando causas. et sane si iustitia valeat, quid est eloquentia? quid ergo civitati conferunt? illa enim sane remittamus: omne circa verba studium et, cum rerum natura beneficio suo ita homines instruxerit, ut nulla res non voce 25 explicetur, supervacuum quendam in exornando la-

1 esse om. B || diff. esse elect. B || 3 pluresque B || 6 sapientiam AB, corr. Aer || 7 ex fabulis reip. tunc AC, ex f. rei pu. tunc B, corr. Sch || 4—6 tamen quidam] t. idem Gr, qui tamquam nomen s. f. a. a. u. s. d. dederunt, tamen quidam sapientem etc. Ro, *qui quamquam nom. sap. <studiosorum> fac. a. a. u. s. d. ded., tamen idem (vel ipsum) sapientem etc., cf. Cic. Tusc. V § 8 sq. || 11 utilis ABC || Q A || 13 arrogantiam A || 14 formulam Aer || 16 nimirum ne lux. A, nimirum lux. B || 18 vituperatio oratoriae A || 20 putat B || 22 quid est eloquentia om. B, qu. sit el. Ro || 26 exhorando A, exorando BC, corr. Leidensis ed.

borem. eodem redeunt omnia. quid civitati profuisti? Advocatione tua defensus est aliquis: sed laesus, qui ex diverso erat. eripuisti periculo reum: unde scio, an nocentem? innocentia quidem per se valet.
 5 damnatus est aliquis accusante te: unde scio, an eloquentiae vitium sit? Quid ego de privatis loquor? civitatum status scimus ab oratoribus esse conversos: sive illam Atheniensium civitatem, quondam late principem, intueri placeat, accisas eius vires
 10 animadvertemus vitio contionantium; sive populi Romani statum excutere voluerimus, nonne gravissimas seditiones, nonne turbidissimas contiones eloquentissimus quisque habuit? nonne illi Gracchi ad evertendam rem publicam his veluti armis succincti accesserunt? Quid ego dicam, quantum civitati nocuerit eloquentia? sibi nocuit. summos utriusque partis oratores videamus. nonne Demosthenem illum oppressum veneno suo scimus? nonne Ciceronem in illis, in quibus totiens placuerat,
 20 rostris poenae suae expositum? Haec dixisse satis erat. nam si civitati nihil utilitatis adferunt hi, cum quibus contendit, satis erat, relictum esse me solum.

Aliqua tamen de medicina dicam; non me hercule iactandi mei causa, sed commendandae artis
 25 ipsius, cuius auctores ante omnia accepimus deos: sive (ut maxime reor), ut haec infirmitas hominum haberet adiumenta aliqua atque solatia; sive tantum huic arti tribuere maiores; ut eam vix crederent

1 redeant BC || profuistis B || 4 an <non> nocentem Ro || 6 ergo B || 6 civitatum BC || 7 illa in Ath. civitate B || quandam Aa || 9 accisas om. B, abscisas C || 10 P. R̄. AC, publicae rei B || 12 contentiones Ab || 16 *profuerit AB, obfuerit Aer || 17 partis] gentis (?) Ro || 18 suppressum C || 20 poena sua BC || haec disse Aa, occidisse B || satis erat om. B || 21 nam si vitati A, nunc si civitati B, nunc sic civ. P, relictum esse nam si civitati C || aff. hic A, aff. ii C || 22 erat] claret Ro || 24 iactandum mei Aa || 27 aliqua sive sol. C || 28 eum ABC

humanis potuisse ingeniis inveniri; sive ipsa medicina per se sacrum est. Contendamus sane apud securos: si quem (quod absit omnibus) subita deprehenderit valetudo, oratoremne consulet? quid nunc ego enumerem, contra quot fortunae iniurias 5 medicina advocetur? illam valetudinem, qua spiritus frangitur? an illam, qua visus periclitatur? an illam, qua vulnera curanda sunt? an illam, qua debilitati occurritur? removeam medicinam: tu, philosophe, consolaberis? quod hominum genus est, 10 qui sexus, quae aetas, quae non utilitatem ex hac petat? itaque, etiamsi medicina vinci fata non potuerunt, productus tamen usque <eo> a me pater noster, qui tres liberos habebat.

CCLXIX.

15

Dives sub tyranno auctionatus.

DEPOSITI SIT ACTIO. Pauper et dives amici erant. pauperi duo filii erant adulescentes. cum tyrannus esse coepisset in civitate, dives facta auctione discessit. rumor erat, pecuniam apud 20 pauperem esse depositam. tyrannus arcessiit pauperem: torsit ipsum, torsit et filios eius. cum ille pernegaret, penes se esse, dimissus est. postea tyrannus occisus est. redi<i>t dives: petit pecuniam, quam se deposuisse apud pau- 25

1 venire **Aa**, veniri **Ab** || ipsu **A** || 2 contendimus **Ro** || 3 q. absit ominus **Fr**, q. a. omen **Gr** || 5 fortune **A** || 7 periclitantur **AB** || 8 coranda **A** || 10 philosophiae **P** || consulaberis **B**, consuleris **Ran** || 11 hoc **ABC** || 12 petet **B** || itaque si **B** || vinei facta **Aa** || patuerunt **A** || 13 usque ad eam **AC**, usque ad ea **B**, <eo> usque per eam **Fr**, usque ad eam aetatem **Sch**, usque a me **Ro** || 16 tyranne **Aa**, tyrranne **Ab** || 18 erant **om.** **AB** || 21 accers **A** || accersit **B** || 24 *redi<i>t || 25 de se posuisse **A**

perem dicit, et duos servos, quos solos exilii comites habuerat, in quaestionem pollicetur.

DECLAMATIO.

Depositum peto.

5 Scio hunc esse ordinem probationis, ut primum ostendam <me> habuisse pecuniam, quam deponerem. de hoc nemo dubitat: dives fui. etiamsi me cupiditas amici ad duos servos redegit, aliquando tamen numerabar inter principes huius civitatis. et ut sciatis, pecu-

10 niam non satis esse, patrimonium meum detinet: si domum, si mancipia, si vendita esse omnia, si in pecuniam redacta constabit. Superest, ut deponendae pecuniae habuerim causam. fuisse me in metu fortunae huius, quam patior, manifestum est;

15 nihil minus fuisse rationis, quam ut mecum pecuniam ferrem, liquere omnibus credo. nec illud tantummodo dico, ne persequeretur tyrannus: ne quis itineris casus auferret, ne fugientem onus ipsum gravaret. potestis aliquid etiam ex ipso fugae comitatu colligere: ne servos quidem amplius quam

20 duos duxi. deponendi fuit ratio. Proximum est, ut quaeramus, apud quem deponendum fu<er>it. apud aliquem in civitate. <in civitate> quis amicior mihi? in quo plus esse fidei existimavi? hoc probandum

25 diutius foret, nisi sciretis: constitit inter omnes. dicat iste quam multa volet adversus famam, dum tamen constet nil aliud esse istam, quam <con>sensum civitatis. si ab universis tamen ad singulos vocamur, et tyrannum testem dabo. illum quidem

1 dixit ABC || 6 *<me> || 8 ad hos serv. Aa, ad vos s. BCa || 11 domus P || mancipii B || 12 redicta Aa || constabat Ca || 17 quit A || 22 fu<er>it Sch || 23 <in civitate> Ro || 27 nihil BC || *<con>sensum cf. Quintil. Inst. or. V, 3 famam atque rumores pars altera consensum civitatis vocat

neque ego laudo; sed ipsa vitia eius, ipsa scelera facient huic rei auctoritatem: ubi pecuniam credidit esse, *quam* quaerebat? <adeo> non dubitavit, ut torto tibi et perneganti non crederet, ut quaestionem usque in liberos mitteret.

„Sed in tormentis, inquit, perseveravi.“ Quam honeste feceras, si redderes. „Sed et liberi perseverarunt.“ Nam et tu fortasse propter illos perseverasti. Neque ego dubito, quin prius istud a fide feceris: sed te male (ut sic dixerim) docuit patientia. indignum putasti, tam multa passum esse propter alienam pecuniam. illud certe manifestum est, hinc tibi venire fiduciam negandi, quod negasti. si tortus non esses, mihi illa sufficerent: pecuniam habui; deponere debui; apud neminem alium deponere illam debui; sciunt servi mei. mutasti animum post istud tormentum. Si tamen tibi magnum videtur in tormentis esse momentum: et isti torqueantur. Rem quidem facio miseram: do in quaestionem (iam dices mihi) »servos«. sed qui propter hoc servi sunt, ut torqueantur; alioqui non eram tam ingratus, ut in hoc nomine adhuc eos detinerem, qui mecum soli fuissent. sustinebitis igitur tormenta, fidelissimi comites; sustinebitis quaestionem, optime meriti: sed ignoscite. facilius est egestatem ferre in hac natis. me onerat maiorum meorum dignitas, onerat prioris consuetudo vitae, onerat etiam fama: et omnino de innocentia mea quaeritur.

1 vitia est ipsa **Aa** || 3 qui **ABC**, *corr. Ro* || <adeo> *Ro* || dubitabit **AaB** || ut torto *etc.*] intorto *etc. Ca*, et torto t. e. p. n. credere[t] *Gr* || 5 inlteretur **B** || 6 inquis **C** || 9 qui **ABC** || <bon>a fide *auct. incert. ap. Aer* || 10 docui **P** || sapientia **BC** || 17 istum instrumentum **A**, illud tormentum **P** || 18 videretur **AC** || *torquerentur **ABC**, torquebantur *Aer* || 19 quaestionem iud. mihi **C** || 24 **N A**

Indebitam pecuniam ab amico peto et hunc potissimum, quem calumniarer, elegi? cum si *defodi*, si abscondi, cum, si hic vere pauper est, ne damnato quidem sim recepturus: rem incredibilem, in
 5 qua me dementiae crimine damnari necesse est! ante omnia perdidisse me omnem pecuniam dico, ne dives esse possim; ideo demum mentior, ut mihi cum duobus servis tortis, si tamen quaestioni superfu-
 10 exilio fui, qualis cum tyrannum fugerem? ego si calumnior amicum meum, gravio-rem poenam ferre non possum: perdo quidquid peto.

Et quam causam irascendi tibi habui? quid tantum mali fecisti mihi, ut ego non sim tormentis
 15 [is] tuis contentus? Scio, dici simile aliquid etiam ex parte diversa: quem sibi usum fore pecuniae, dicet. ante amnia hoc dissimile est: quod pauperi alioqui et duorum liberorum patri (quae res acerbiorem paupertatem facit) tamen secreta pecunia
 20 et abdita adfert securitatem. nam ut possessiones non pares, ut familiam non emas, non laxiore habites domo, adversus fortunam tamen tutus es: tibi pecunia hoc praestat, ut sis pauper securus. adice illud, quod tu de longioribus temporibus cogitas. in summa, si vincis, aliquam tamen potes
 25 spectare rationem: ego cur litigem, quid est? ut aliquid auferam? quid habes, nisi depositum? ego me, iudices, hanc pecuniam perdidisse scio. nam ut damnetis, quo manu(m) mittam? perseverabit enim in

1 indebita C, an debitam B || 2 cal. relegi Aa, calumniare relegi B || *effodi ABC, defodit Gr || 3 abscondi A || 4 inquam B || 8 quaestionis A || 9 sin minus C || 14 male fecisti AC || 15 istius ABC, corr. Sch; isti[u]s Aer || 16 pecuniae fore C || 20 adfert] addit B || 24 quod om. B || 26 litigam Aa || 29 quo A || manumittam ABC, corr. Aer; manus m. Pi || perseveravit ABC

ista simulatione homo, quem nec tormenta vicerunt. omnis litis huiusce causa mihi in hoc est, ut defendam pudorem meum. Tu tamen inveni, ubi perdidderim! nescis? quaere! hi servi a me non recesserunt: hi consciï sunt omnium; hi mihi irasci 5 possunt, si tormentis sine causa offeruntur. „Non est tamen aequum, comparari fidem tormentorum. ex altera parte liberi et ingenui torti sunt, ex altera parte servi.“ Non facit *status* pertinaciam, sed causa mentiendi. ergo quomodo ego dico: »perseverasti, ut pecuniam lucrifaceres; spectasti sequentia tempora, spectasti lucrum«, sic tu dic: servi mei quid spectaturi sunt? quid ex hoc consequentur? et vos quidem tyrannus (ut parcissime loquar) dimisit: tu arbitrio tuo torque: quidquid passus 15 es, quidquid adicere inveniendae veritatis gratia potes, adhibe, dum spiritus erit, dum loqui poterunt. quaere, an negent: et si perseveraverint, aude dicere, homines in tormentis solere mentiri.

CCLXX.

20

Rapta ex duabus geminis.

QUI CAUSA MORTIS FUERIT, CAPITE PUNIATUR. Ex duabus geminis adulescens alteram rapuit. ea se suspendit. pater alteram eduxit ad magistratus et praecepit illi, ut mortem raptoris optaret. adulescens putavit eam esse quam raperat. duci eum iussit magistratus. postea 25

2 omnes lites huiusce causae **AB** || 3 perdidderim quaere tu servi **B**, perdidderim nescis servi **C** || 6 tormentis **A** || 8 et om. **A** || 9 *servi <torquebuntur> (?) || ista res **ABC**, corr. *Gr* || 10 ego quomodo dico **A** || perseveretis **B** || 13 consequuntur **Aa** || 15 tor. et qu. **B** || 17 adhibendum spes erit **B** || 18 aut edicere **C** || 21 e **B** || 26 putabat **C**

compertum est, quid accidisset. accusatur pater,
quod causa mortis fuerit.

SERMO.

Facilis et in promptu ratio est huic seni, quod
5 pertinet ad adfectum [paenitentiae], quod pertinet
ad aequitatem. nisi tamen etiam iure defenditur,
verendum erit, ne illum flentem iudices damnent.
diligenter ergo pugnare circa legem debebimus. et
sane asperiores in controversia partes fortasse recti
10 declamatoris relinquunt. divisio paene hoc proprium
habet, ostendere ossa et nervos controversiae: et,
secundum meum quidem iudicium, idem praestare
declamatio debet. nam sine his, de quibus locutus
sum, caro ipsa per se quid sit intellegitis. sed in
15 declamatione vestienda sunt haec, ut ex † illis inte-
rioribus † vires habeant. finiamus ergo necesse est,
quid sit causa mortis. tota enim lis et omne dis-
crimen controversiae in hoc positum est. nam si
ad finitionem partis adversae accedimus, ut causa
20 mortis sit, qui attulerit causam alicui moriendi,
per quem factum sit, ut aliquis moreretur: nullo
modo defendere nos possumus. neque enim dubita-
bitur, quin per hunc factum sit, ut ille moreretur,

1 quod **ABC**, corr. *Ro* || occidisset **B**, accessisset **C** || accu-
sator **C** || 5 effectum **BC** || *[paenitentiae] affectum; <im>paeni-
tentiae *Ro*, adferens p. 108, 10sq. || 7 erit om. **BC** || 9 asperiore
usi contr. **B** || recte declamatores **BC** || 10 poenae **ABC** || pri-
mum **Ca** || 12 secundum et m. **ABC** || 15 fortasse: *ut exinde
integriores v. h. vel ut ex illis inductis interiora v. h. vel
etiam ut ex inductis decorem et v. h. cf. *Quintil. Inst. or.*
cum alios locos tum V, 8, 2 atqui cetera...nervis illis qui-
bus causa continetur (scil. probationibus) adiciunt inducti
super corporis speciem || 20 quid **B**, quicquid **C** || causa mali
cui **B** || 22 dubitatur **B**

qui filiam ad magistratum produxit, qui praecipit, ut mortem raptoris optaret. nos ergo causam id esse mortis dicemus, quod nullis extra accidentibus causis mortem homini adferat, quod solum mortem homini intulerit. deinde dicemus, si accedendum 5 sit finitioni partis adversae, frequenter etiam honestissima in hanc calumniam cadere posse. subiungemus quaestionem, an possit quisquam accusari, quod causa mortis fuerit, in eo qui iure sit occisus. sequitur quaestio, an hic iure sit occisus. 10 post haec licebit nobis dicere illa, quae sola dicuntur.

DECLAMATIO.

Qui causa mortis fuerit, capite puniatur.

Satis ostendit ipsa poena, eum demum teneri 15 hac lege, qui idem commiserit, quod si occidisset. neque enim gravius quidquam adversus eum, qui sua manu interfecerit, constituere potuit legum lator, quam adversus eum, qui causam praestitisset. ergo ex similitudine poenae etiam crimen par exi- 20 gere debetis. Hoc quo pertinet? ne existimetis veram illam esse finitionem, quam pars diversa complectitur: ut per quemcumque steterit, uti homo occidatur, is continuo causa mortis fuisse videatur. alioqui ista ratione et ille, qui nocentem accusavit, 25 causa mortis fuit; et ille, qui testimonium in reum dixit, etiamsi verum id fuit, causa tamen mortis haberi potest; et ille, qui adulteros marito prodidit,

1 filium A || perduxerit AaP, perduxit AbBC, corr. Gr ||
 3 excidentibus AC || 6 honestissimam in B || 7 caedere A || 8
 posset Aa || 11 *qu. <hodie> sola (?) || 16 hac lege om.
 BC || si] qui Fr || 18 legem lator A || 19 causum A || 20
 ergo et sim. ABC, corr. Ro; *ergo [et] sim. (?) || 21 quoq;
 B || 23 uti] vi vel vis Ca || occ. si cont. ABC, corr. edd., hic
 Aer || 25 accusaret C || 28 maritos BC

causa mortis haberi potest; et ille, qui sceleratum
 produxit in publicum. cur igitur hi accusari ista
 lege non possunt? quoniam non per ipsos tantum
 stetit; quoniam iure perierunt hi, quibus mors al-
 5 lata est. sed hanc partem reservemus. interim vi-
 deamus, quid sit causa mortis. nos id dicimus cau-
 sam esse mortis, quod homini mortem attulerit
 solum; quod nullis extra accidentibus causis noxium
 fuerit; quo homo periturus fuerit, etiamsi nil ipse
 10 fecisset.

Id <ne> quod dicimus, tale est? intuendae sunt
 res ipsae, quae in crimen deducuntur. produxi filiam
 ad magistratum: quid hoc ad inferendam per se
 pertinet mortem? praecepi, ut mortem optaret. de-
 15 trahe, quod ille raptor est; detrahe, quod et lex
 raptorem interfici iubet; detrahe, quod filia mortem
 raptoris optavit: ipsum, quod ego feci, mortem ho-
 mini adferre non potuit. non possum e<r>go videri
 causa mortis homini fuisse. quid feci? quod inno-
 20 xium erat, si nihil ille fecisset. fingite enim, haec
 accidere potuisse: produxi filiam; optare mortem
 iussi: ignoret sane, quae sit ad magistratus educta:
 si potest dicere »nihil tale admisi«, nihil nocuerint
 ea, quae ego feci. quid ergo illi causa mortis fuit?
 25 quod rapuit, quod <raptori> lex mortem constituit.
 Et hoc paene adversariorum confessione manifestum
 est: non agunt cum ea, quae optavit. neque ego
 sum tam durus ac demens, ut pro salute filiam

2 deduxit B || hii A, ii C || 3 quando non P || 4 hii A,
 ii C || 5 reservem BC || 6 quod C || quae causa mortis et
 interim A || 8 quod solum null. AC, quod null. *omisso so-*
lum B || 9 quod B || nihil B || 11 id <ne> Ro || 14 poenitet
 P || 17 raptoris *om.* B || 18 potui B || 19 hominis BC || quod
 illi noxium C, *quod mutata distinctione nescio an receptae*
lectioni praeferendum sit || 22 sanet A || magistratum seducta
 B, magistratum deducta C || 25 <raptori> Ro

meam periculo meo opponam: sed uti mihi hoc argumento licet, quoniam et illa tuta est. eadem enim, quae dicuntur a me, ab illa dicerentur: »optavi mortem; num tamen hoc nocuisset, si adversus alium fecissem?« quemlibet adprehendi ex 5 turba circum stantium credite; huius mortem optari: num occidetur? non, ut opinor. non ergo ipsa optio in causa mortis est, sed id, propter quod optio valet. tuta est hac defensione filia mea: et (ut dixi) sententia quoque accusatorum segura. quid mihi ac- 10 cedit supra haec? unum adhuc patrocinium. non enim hoc tantum dico: si ille non rapuisset, causa mortis non fuisset; sed illud etiam: si filia mihi non paruisset, causa mortis non fuisset.

Haec, si non iure occisus esset, si errore tan- 15 tum perisset, dicerem: nunc illud utique inter me et partem diversam conveniat necesse est, non posse eum accusari, qui vel unus attulerit mortem nocenti[s], si erit unus ex his, de quibus paulo ante loquebamur: vel accusator, vel testis, vel iudex, vel 20 index.

Videamus igitur, an iure raptor sit occisus, et sic agamus, tamquam adhuc vivat, tamquam adhuc de eo quaeratur, an occidi raptorem oporteat. non educo alteram filiam ad magistratus; nihil ut optet, 25 praecipio: filia mea vitiata est; ob hoc peri<i>t: dico raptorem occidi oportere. nec statim nitor

6 *optavit **ABC** || 7 non ut puto **C** || non enim ipsa **Ba** || ipsa opinio **ABC**, corr. *Aer* || 9 tota **Aa** || 10 sententiae **BC** || accedit **ABC**, corr. *Aer*; quid? <quod> m. accedit supra h. u. a. patrocinium? *Sch* || 11 patrocinium *om.* **B** || 13 non *om.* **B** || 14 fuisset **A** || 13—14 sed i. e. s. f. m. n. p. c. m. n. fuisset *om.* **Aa** || 16 diceret **Aa**, dicere **P** || 17 patrem diversum **B** || 18 *unus vel **ABC** || nocenti[s] *Sch* || 20 loquebar **P** || vel videam vel index **B**, vel victus vel iudex **C** || 24 non ne duco **BC** || 25 aliam **B** || oportet **AaBC** || 26 ab hoc **BC** || peri<i>t *Aer*

illa aequitate, ut dicam, *quam* iustum sit, eum, qui intulerit iniuriam, interfici, cum perierit illa, quae accepit: de iure ipso loquor. lege comprehensum est, ut rapta raptoris mortem vel nuptias optet. ut opinor, una causa legis huius fuit, ut de raptore secundum voluntatem raptae constitueretur. alioqui multa accidere possunt, propter quae rapta non optet. fingamus vitiatam esse eam, quae loqui non possit: num impune iniuriam fecerit, quoniam miserae fecit? nutum nempe eius aut vultum aut aliquod signum animi intueri oporteret. at id non est optio, nec satis verba legis explebuntur: occideretur tamen raptor, si id velle raptam intellegeremus. fingamus valetudinem consecutam raptae, ut educi ad magistratus non posset: deerit aliquid legi; vindicari tamen eam tanto magis oportet, quod credibile erit, etiam ipsam valetudinem ex iniuria natam. Quod si non utique (ut ex his manifestum est) vocem raptae exigi oportet, sed solam voluntatem: videamus *iam*, an quae rapta est, mori raptorem voluerit. plusne vobis videretur, iudices, si apud magistratum locuta esset, quam quod ad magistratum venire non ausa est? quod oculos suos ostendere circumstantibus, ostendere luci non potuit, ipsa sua manu vitam misera finivit? da vires: occidet prius, quae propter hanc iniuriam perit. dubium est scilicet, quid fac-

1 *quod ABC || 3 de om. P || 4 vel n. o. u. o. u. c. l. h. f. u. d. r. s. v. raptae om. Aa || 7 accedere A || 8 raptam B || obortet Aa, oportet BC || 10 miseram effecit B, misera eff. C || 11 oportet B || 13 raptoris ud velle A, raptor si id ille velle B || 14 valetunem A || 15 receptae BC || ut ea educi A, ut te ea duci B, ut deduci C || 16 aliqui A || ea P || 17 oportet, quod credibile erit, etiam ipsam valetudinem ex iniuria natam. Quod si non utique (ut ex his manifestum est) vocem raptae exigi oportet, sed solam voluntatem: videamus iam, an quae rapta est, mori raptorem voluerit. plusne vobis videretur, iudices, si apud magistratum locuta esset, quam quod ad magistratum venire non ausa est? quod oculos suos ostendere circumstantibus, ostendere luci non potuit, ipsa sua manu vitam misera finivit? da vires: occidet prius, quae propter hanc iniuriam perit. dubium est scilicet, quid fac-

tura fuerit, si vixisset? raptorem ergo perire oportuit. Iam fortiter dico: quid interest, quomodo perierit? cur ergo, si hoc modo poterat occidi, falso alteram filiam eduxi? <si> dicerem: luctus confunderat, si *dicerem*: dolor suadebat, ignosceretis tamen: 5 nunc mihi necessarium consilium praesens iniuria dedit. duas filias habueram, rapta erat altera, perierat: munienda domus fuit, et voce potissimum alterius virginis soror vindicanda, ne quis dubitaret, quid factura esset <in> iniuria sua. 10

Partis quidem adversae impudentiam mirari satis non possum. causam mortis esse existimant eum, propter quem <quis> perierit, <et> cum eum, qui causa mortis fuerit, occidi oportere constet, [et] raptorem perisse indignantur, cum certum 15 sit, filiam meam propter raptorem perisse. hoc isti causam mortis vocant. cur ergo occisum vindicari oportet, quem certum est, si viveret, occidi oportere? et haec omnia, quae pro causa mea dixi, quibus collegi, me non esse obligatum huic legi, 20 non temporis causa nec praesentis periculi fingere me vel ex eo manifestum est, quod raptorem aliter occidi. nam si id esset causa mortis, quod isti videri volunt, hac lege me ulcisci potuissem.

Iamdiu me, iudices, circa iura morari scio longe- 25 que recessisse a paternis adfectibus. ergo ego in ultionem filiae meae nihil feci, nisi quod licuit?

3 hoc modo si B || 4 <si> Gr || confunderat B || 5 si liceret ABC, corr. Gr || ignosceret istamet B, ignoscere istud tamen C || 7 habuerant Aa || altera altera AbB || 8 fuerat B || potissimum A || 10 <in> Aer || 13 *<quis> p. <et> || 14 *cui ABC || occidi oportet et haec omnia quae pro causa mortis fuerit occidi oportere constet et rapt. B; occidi oportet ad haec o. q. p. c. m. f. o. op. c. e. rapt. C || 15 *[et] || 16 ista BC || 17 vocat C || 18 *esset AC, esse B || si viveret] constaret B || 23 occidi <licebat> Ro || quid B || 24 me om. A || 26 paternis A || ego om. P || 27 ultione BC

adii magistratus, fortio^{re}m puellae vocem imperavi,
 quia tutum erat? ego vero totos in medium pro-
 fero adfectus: nec mihi in cogitatione tum lex fuit,
 nec iura respexi, sed quae proxima vindicandae
 5 infelicis filiae via occurrit, hanc intendi, hanc secu-
 tus sum: bene cessit, quod et licuit. age, si non
 habuissem, quam educerem ad magistratus, cuius
 vice me ulciscerer: non in publico, non in foro his
 me senilibus manibus vindicasset? tu, fortuna,
 10 facies quod occurrerit: iam non potes efficere, ut
 paeniteat. filiam perdidisti: scio hoc minimum esse
 malorum meorum. sunt, qui gravissimum existiment
 unicos perdere, et quotiens non habeant ad quod
 solatium respiciant calamitates, videtur sine medi-
 15 cina dolor: hoc gravius est, iudices, perdere alteram
 e geminis. cotidie mihi occurrit imago funeris mei;
 quo magis placet filiae verecundia, quo magis pro-
 bitas, hoc validius subeunt cogitationes: talem miser
 perdidisti. si tamen hoc vulnus intulisset fortuna, si
 20 casus, communi mortalitatis condicione solarer me:
 nunc miser filiam quomodo perdidisti? ante omnia
 nec virginem, nec nuptam. quales ego infelix vul-
 tus, caesos alioqui laceratosque ac laqueo tumentes,
 pater vidi! qui me metus, qui intus aestus agitant?
 25 quae fuit verecundia illa, quae ultionem expectare

1 ad hi A || imparavi A || 2 totum Aa || totus Aa, tutos
 Ab || 3 dum Aa, cum P || 4 respexit Ab || 7 quam edocerem
 A, qua me ducerem B || 10 potest B—P || 12 sunt qui gra-
 vius esse unum de filiis perdere quam unicum, sunt qui
 gravissimum etc. habet A, manifesto ex margine archetypi
 codicis verba gravius esse — unicum recipiens, sunt qui ge-
 minans. — In eandem sententiam disputat Pseudo-Quinti-
 lianus decl. VIII § 22 || *existimant ABC || 13 qu. non h.
 aliquod solatium resp. A, qu. aliquod sol. quod resp. B || 14
 calamitatis ABC, corr. Ro || 15 §§ gravius eē unum de
 filiis perdere quam unicum A || 16 ex C || 22 ergo B ||
 24 agitavit C

non potuit? horret animus recordari, refugiunt cogitationes. misera quid passa est! nec sane in causa raptus amor fuit, non propositum matrimonii, non cupiditas nuptiarum: nihil horum cogitavit, qui nesci<i>t, quam rapuisset.

5

CCLXXI.

Ter fortis contra tertium fortem.

Pauper et dives inimici erant. pauperi unus filius, diviti tres. fortiter pugnaverunt pauperis filius et unus ex divitis filiis; e lege fortes armis 10 contenderunt. occisus est divitis filius. iterum alter divitis filius cum filio pauperis fortiter fecit et de praemio dimicans occisus est. tertio bello is quoque qui residuus erat divitis filius fortiter fecit, et idem ille pauperis filius. dives 15 prohibet filium pugnare: non parentem abdicat.

SERMO.

Prima illa communis omnibus fere ex abdicatione pendentibus controversiis quaestio, an utique necesse sit facere filio, quidquid pater iusserit; in 20 iis tamen controversiis, quibus de praesenti agitur, non de praeterito. duo enim genera scitis esse abdicationum: aut obicitur, quare fecerit filius aliquid, aut obicitur, quare non faciat. asperius est illud genus abdicationum, in quo iam praeteriit crimen 25 nec emendationem recipit. in hoc lenius versantur patres et filii paulo liberius, in quo est emendationi[s] locus.

3 raptus N A || 5 nesci<i>t Obr || 7 Declamatio. Ter fort. B—P || 10 e lie fortes Aa || 11 iterum autem d. C || 13 est om. B || 14 quoque is ABC, corr. Ro || 15 fecit om. A || item Ran || 23 ut ob. B, aut cum ob. C || 23—24 quare f. f. a. a. obicitur om. Aa || 24 asp. et ill. BC || 25 praeterit ABC || 27 emendationi[s] Aer

DECLAMATIO.

Ergone omnia necesse est facere liberis, quaecumque patres imperant? multa sunt, quae fieri non possint; et ideo iudicium constitutum est ad-
 5 versus abdicantes, quoniam recipiebat natura, ut etiam patres aliquando aut errarent aut iniuste imperarent.

SERMO.

Illis argumentis adiuvari solet haec quaestio.

10

DECLAMATIO.

Si imperes filio, ut sententiam dicat contra quam existimat; si testimonium iubeas dici eius rei, quam ignorat; si sententiam in senatu — haec magis civilia et in medio posita, † si ex nostra libertate †
 15 argumenta repetenda sunt — si capitolium me incendere iubeas, arcem occupare: licet dicere, haec sunt, quae fieri non oporteat.

SERMO.

Secundo loco quaerimus, an abdicari possit
 20 propter id, quod facere vult e lege.

DECLAMATIO.

Postea videbimus, ius istud utrum tale sit, ut permittat mihi pugnare, an tale, ut iubeat etiam.

4 possunt **AaB** || 6 aliquñ err. **B** || 8 Sermo *om.* **BC** || 9 illis arg. ad. s. h. qu. *om.* **C** || 10 Declamatio] Sermo **BC** || 12 quem **A** || 8—15. Sermo. Illis *etc.* — quaestio: si imperes filio *etc.* — in medio posita. Declamatio. Ex nostra lib. arg. rep. sunt. si capitolium *etc.* *Ro* || 15 Capitoleum **A** || 17 oportet **B** || 19 *posset **ABC** || 20 fac. licet *Ro* || 22 ius istud **A**, lusisti **B**, ius isti **C** || verum **F** || 23 etiam interimere si **AB**

interim etsi utor mea potestate, non debeo tamen incidere in poenam huius offensionis.

SERMO.

Tertio loco quaerimus illud, an pugnare viris fortibus etiam necesse sit. haec quoque quaestio 5 in multis controversiis tractata est. secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO.

Si plures fortiter fecerint, de praemio armis contendant. Iubemur pugnare; cogimur 10 etiam, si ego nolero. hoc unum acturi sumus, ut me adversarius timere putet.

„At enim de praemio iubet contendere: et si praemium remittitur, non est necessaria pugna.“ At id ipsum lex complexa est, ne praemium remit- 15 tatur, cum de praemio contendere armis iubet.

SERMO.

Post haec dicemus, domui etiam honestam esse hanc contentionem; adiuvabimus propositionem nostram ipsius patris iudicio. 20

DECLAMATIO.

Primo filio pugnare permisisti. iterum quamvis experimentum triste, quod nunc maxime mihi opponis, iam haberes, pugnare tamen permisisti. quid est, cur de me pessime sentias? 25

4 tertio hoc l. A || pugnarem A || 6 tracta C || 10 cogemur Aa || 11 nacturi (?) Ro || 12 pudet B || 13 ad A || 15 ad AB || est ut pr. C || rem. c. d. praemio om. BC || 18 domui Sch || 19 nostram propositionem C || 23 cum maxime Gr || oppones ABC, corr. Gr || 24 promisisti C || 25 cur] q B || sententias A

Omnis abdicationis causa ex timore tuo pendet.
 et est quidem istud inconsultum et sibi repugnans,
 abdicari filium indulgentia patris et aliquem carere
 liberis orbitatis metu. verum hanc quoque detra-
 5 here tibi sollicitudinem volo. Erat illud, quod [a]
 bono patri et a pio <filio> dici posset: etiamsi
 periculosum sit, tanti est mihi. non tam me ducit
 gloria militaris, nec fama victoriae. vindicandi
 mihi fratres sunt. an ego, qui paulo ante arma
 10 (ignoscat patria, ignoscant leges) minore sacramento
 tuli et contra hostes sine respectu mei sanguinis-
 que pugnavi, ubi mihi vindicandi sunt fratres, et
 duo fratres, non pugnabo? non vel discrimen vitae
 subibo? ego accederem tuo consilio, si timerem.
 15 Sed multa sunt, quae me faciant fortiozem. ante
 omnia, adversarius iam fatigatus est: cogita, quo-
 tiens pugnaverit. non dico, quid fecerint hostes:
 non inde<fensi> ceciderunt fratres mei. fortiozem
 me faciet melior conscientia, fortiozem faciet et
 20 causa pugnae. ille pro praemio pugnaturus est,
 quod iam bis accepit: ego pugnaturus sum pro
 fratribus, pro pietate. fortiozem me faciet et for-
 tuna. solet fatigari: solet, posteaquam nimium in-
 dulsit, in fine deficere. facit me fortiozem etiam
 25 usus quidam: pugnantem illum saepius vidi. scio,
 quid maximum fratrem meum fefellerit; quomodo
 is, qui secundo loco pugnabat, deceptus sit. Illud
 autem plus quam verecundum et erubescendum
 nobis est: pauper pugnare filium suum non vetat.

2 et] est **B**, *om.*, et fortasse recte, **P** || 3 abdicare **BC** || 5
 tibi detrahere **C** || quod a bono patre et a pio dici **ABC**,
corr. Obr || 10 minores **BC** || 11 meo **AC** || 17 pugnaverit. non
 d. qu. fecerim in hostes: n. inde c. f. m. *Gr* || 18 *inde-
 <fensi>, inpune *Ran* || 19 melior c. f. m. faciet *om.* **BC** || 20
 et *om.* **C** || 22 proprietate **Aa**, proprietatem **B** || 25 quidem
ABC || 26 meum *om.* **B** || 27 secum dolo cum p. **B**

quantum tu adicis illi animi, quod times? sed forsitan et incautiorem illum faciat haec ipsa fiducia. Illud scio, favebit pugnanti mihi populus; scio futurum, ut dii immortales stent pro mea parte. non solus mihi stare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas. si quid est in animo praesagii, si quid in mente ipsa, spe[i] concipio victoriam: neque aliunde haec pertinacia venit. non precibus tuis, non minis terreor.

Alioqui quid agis abdicando me, nisi ut non pugnem incolumi rerum mearum statu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta. si vero cum hac me infamia dimittis, iam nunc dico: arma dimittam.

CCLXXII.

Orbata proditrix.

15

QUI CONSILIA PUBLICA <E>NUNTIAYERIT, CAPITE PUNIATUR. Ad colligendum filii corpus nocte processit mater. comprehensa ab hostibus et torta indicavit auxilia venire. quibus oppressis de vinculis effugit et nuntiavit cuniculum agi. oppressis hostibus rea est, quod consilia publica <e>nuntiaverit. C. D.

SERMO.

Potior in hac causa controversia, quam lis est. lis enim circa unum factum versatur: in qua illae sunt quaestiones, an hoc enuntiare sit? an etiamsi hoc est enuntiare, quisquis enuntiavit, puniendus sit? an haec punienda, quod enuntiaverit? cetera vero

1 tu dicis B || 2 illum] illudi A || faciet C || 4 dii mihi mort. B || 5 commilitio A || 7 ipsa, spe[i] Ro || 16 <e>nuntiaverit Gr || 19 inducant Aa || 22 <e>nuntiaverit Gr || 23, 24 Sermo C. D. B || 24 lis A || 27 renuntiare A || 28 ceterae B

controversiae maiorem cumulum habent: occisum praesidium et oppressus hostis et filius ille et <mulier> hac causa egressa portas. haec themata tractanda sunt omnia; sed curae habendum, ut suo
5 quidque loco tractetur.

DECLAMATIO.

Qui publica consilia enuntiaverit, capite puniatur.

Possum mirari, iudices, hac lege ream esse femi-
10 nam; neque <id> ideo dico, quoniam non etiam gravius puniendum sit, si mentem prodendae rei publicae, perdendae civitatis in hoc sexu deprehenderimus: sed publica consilia quomodo in feminam ceciderint, invenire non possum. quam quidem ego postea
15 adfectus necessitate merito defendam: interim defendere verbis legis volo. Nam ut confiterer sic enuntiarum consilia, satis poterat tamen vindictae in eam expensum videri per tormenta. deinde nec consilia enuntiasse videtur, quae nobis rursus quid
20 hostis ageret nuntiavit. quid enim dicitur fecisse? indicasse venire auxilia. hoc neque nostrae civitatis est consilium, neque ullius alterius iam tantum consilium. enuntiare vero aliud esse, quam confiteri, nemo adeo ignarus est loquendi, ut ne
25 sciat. enuntiatio voluntatem habet et animum non coactum, confessio expressam dolore multo necessitatem. Sed intellego, non eam esse personam, de qua loquimur, ut satis sit eximere eam accusationi.

Volo ire per singula, cum tamen illud prius

1 tumultum Aa, tumulum Ab, cumultum B || 2 * <mulier>; <haec> Ro || 9 mirare Aa || iudicium ac l. A || 10 <id> ideo Gr || quomodo B || 11 punienda AB, corr. Ro || 17 paterat Aa, poterit P || 22 est om. B || illius B || 25 enuntiatio A || 26 confessio A || expressi doloris B || dolore invito Ran

interrogavero vos, iudices, an eadem ira, eademque poena dignos putetis eos, quos fortuna, quos vis, quos dolor coëgerit confiteri aliquid: et eos, quos odium rei publicae, spes praedae, amor hostis in hanc egerit prodicionem? quod si nullo modo apud 5 quemquam bonorum virorum potest videri simile iam et quemadmodum in hostes inciderit videbimus et quanta necessitate confessa sit. Ac satis erat primum illud dicere: quae filium in proelium misit; cuius partus et sanguis in proelio stetit; cuius filius, 10 dum nihil carius habet patria, dum propulsare hostem vel morte sua vel sanguine, vel postremo corpore ipso morari studet, spiritum pro nobis in certamine amisit, ita profecto institutus, ita a matre dimissus: hanc accusari aequum est, cui<us> misereri 15 satis non possumus? Nocte egressa est. quis hunc in matre [quis] miratur adfectum, tamquam novum? ego vero plura confitebor, et quae forsitan plane admiratione eius digna sint. noctem illam tenebrasque non timuit, horridam ipsius loci, in quo 20 pugnatum erat, imaginem tulit. haec per sanguinem humanum et per fracta tela et per mixta virorum equorumque corpora quaesivit filium suum: et ne in totum nulla sua culpa incidisse in hostes videatur, planxit et deos invocavit. Neminem puto hactenus 25 irasci calamitatibus: cetera iam imputari ipsi non possunt. hostibus confessa est— nondum dico torta: illud satis est dicere, femina. si me hercule primae tantum minae ac timor ille exercitus, qui modo feliciter pugnaverat, confudisset feminam, orbam, 30 stupentem malis, erat tamen res digna venia: con-

6—7 possunt haec videri similia, et qu. *Gr* || 13 incertum in ea misit **B** || 15 cui<us> *Gr* || 17 [quis] *Ro* || 19 eius] etiam *Gr*; fortasse: *ego v. pl. <eius> conf. e. q. f. p. a. [eius] d. s. || 19 noctem illa[m] *Ro* || 22 mista **B** || 24 [n]ulla *Ro* || 27 dico contra **P** || 30 confundisset **B**

fessa est, cum torqueretur. ubi tantum robur animi,
 ubi tam firmam solidamque mentem, quae non do-
 lore vincatur, non ignibus cedat, non verberibus
 ingemiscat? hanc vero satis fortiter ac supra sexum
 5 suum fecisse credo, quod nihil dixit, antequam tor-
 queretur. in his tamen necessitatibus, in his malis
 num demonstravit aditus, quibus in urbem venire
 possent? num proposita nostra, num occultam
 civitatis voluntatem patefecit? cum torqueretur,
 10 minata est.

„At oppressa sunt auxilia a sociis missa.“ Si
 damna bellorum deflere hic, iudices, vacat: plura
 perdidimus; et aciem illam, quae circa filium mi-
 serae huius iacet: tot fortissimi cives nostri ceci-
 15 derunt. si vero lex ista belli est, si nulla umquam
 tam incruenta victoria contigit, quae non haberet
 aliquam tristitiae recordationem: pensavimus omnia
 ista victoria *secuta*; ut possit videri secundis omni-
 bus et quadam providentia pro nobis deorum im-
 20 mortalium factum, ut haec caperetur. intrassent
 civitatem hostes; nobis et somno sepultis et securis
 ab omni cogitatione bellorum totus subito in visce-
 ribus ipsius urbis hostis apparuisset exercitus
 nec prius desisset, quam incenderet, opprimeret,
 25 diriperet.

Hic, si placet, feminae animum et in amore<m>
 patriae adsumptas culpate vires. discussit <vin-
 cula:> vincula illa, quae (ut parcissime dicam)
 hostis inposuerat, femina, anus, torta rupit. quae-
 30 ritis, quo animo fecerit? cogitate, quid passura fue-
 rit deprehensa: torta est, antequam offenderet. ite-

8 proposita A || 18 *ista victoria recuso ut possit
 AB, isto victore retuso Obr, ista victoria: rectius ut p. Ro||
 hominibus B || 21 securitate AB, corr. auct. incert. ap. Aer||
 23 hostis Gr || 24 desiisset B || quin inc. P || 25 deperiret
 Aa, deriperet Ab || 26 amore<m> || 27 <vincula> Ro

rum ingressa nocturnum iter, non confusa tenebris, non periculo, vicit cursu aetatem, sexum, infirmitatem: † secuti † cives, quidquid dixerat, quidquid fecerat mater. salus ergo civitatis et victoria, qua nunc gaudemus, huic debentur. hoc est enuntiare? 5

CCLXXIII.

Debitor adulter.

MARITUS DEPREHENSI ADULTERI BONA POSSIDEAT. ADVERSUS SPONSOREM SIT ACTIO, QUAE ADVERSUS DEBITOREM. QUOD DEBITOR NON SOLVERIT, 10 SPONSOR SOLVAT. Quidam debitorem suum in adulterio deprehendit. bona omnia ex lege occupavit: petit debitum ab sponsore. ille C. D.

SERMO.

Priusquam venimus ad causam, praeparare 15 debebimus animum iudicis pro ipsa persona sponsoris.

DECLAMATIO.

Petitur a nobis pecunia, quam non accepimus, non consumpsimus, non in ullum rerum nostrarum 20 usum convertimus. etiam cum istud periculum est sponsoris, miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbat. hoc quo pertinet? non ut extorqueam vobis, iudices, religionem: sed ut intellegatis, quod profecto cognoscitis, non esse exigendum 25 a sponsore creditum, nisi iure summo. De quo priusquam loquor, etiamnum ea, quae humanitatis et consuetudinis gratia dici solent, non omitto:

2 infirmitate A || 3 sicuti B || 5 enunciari B || 8 possidebat B || 16 sponsoris non in illum reum pro nostra B || 20 cons. nec in B || illum A; ullum rerum nostr. om. B || 24 iudicium A || 28 amitto A

debitorem adpellasti? cum ipso, cui dederas pecuniam, egisti? non enim aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere a debitore non possit. inhumane exigis, iniuste petis: pecuniam, quam credideras, recepisti; nihil mea interest, qua via. quidquid est istud, quod a te ad debitorem tuum pervenit, penes te est. sponsor porro in hoc accipitur, ne creditor in damno sit. vis scire, quam sponsorem appellare non possis? —
 10 debitorem appellare non potes. Et quoniam confitendum est, eandem esse causam meam, quam debitoris, nec tu aliud videri vis: volo sic agere, tamquam petas a debitore, semota illa ratione, quod honestior persona sponsoris est; detracto eo,
 15 quod debitor adulter est, quod deprehensus est, quod punitus est. fingamus ergo petere te a debitore, cuius nos sponsores sumus. respondere pro debitore tuo volo. recepisti omnia; quaecumque possedi, ad te transierunt: in his, quae possedi, erat
 20 debitum tuum: totum habes, immo plus habes. adversum haec quid respondes? „Lege mihi bona debitoris tradita sunt, quoniam eum in adulterio deprehendi.“

Non facimus legi isti controversiam: quid tamen
 25 continet? ut ad te bona debitoris pertineant. bona porro quae sunt? ut opinor, ea quae detractis alienis deprehensa sunt. finge alium creditorem fuisse eius, quem tu deprehendisti: num dubium est, quin, quamvis ad te bona pertinerent adulteri, recepturus
 30 tamen suum creditor fuerit? ponamus nunc debitorem sine sponsore: rationem, ut opinor, [de]po-

2 alter **ABa** || 4 posset **Aa** || 6 quo ad deb. **Ab** || 9—10 spons. app. non potest et quon. **B** || 17 non **A** || 20 debitum] creditum *Gr* || 22 e. inalterio d. **Aa** || 24 fecimus lege **B** || istam **AB**, *corr. Fr* || 25 continetur **B** || 28 debitum **B** || 30 p. enim nunc d. **A**, p. etiam nunc d. *Sch* || 31 deponeres **A**, *om. B*, *corr. Sch*

neres: detracto aere alieno omni, detractis oneribus bonorum quod residuum ex patrimonio fuisset, id tibi lex concederet. quem igitur calculum cum alio posuisses, ponas necesse est tecum. nam patrimonii in alium transitori ea ratio est, ut primum credito 5 satisfiat. partem tamquam debitor solvit, partem tamquam creditor accipis. etiam nunc fingamus alios creditores et nihil in patrimonio quod supersit; id ut manifestius atque apertius dicam, sint possessiones huic deprehenso, sint mancipia, supellex, sit 10 aes alienum, cui aeri alieno non sufficiant ea, quae in patrimonio sunt: occupabis mancipia, occupabis supellectilem, creditores inanes excuties atque dimittes? non potest hoc aequum videri tibimet ipsi faeneranti. omnia igitur ea, quae apparent, in 15 creditum et in aes alienum transissent; tu, quamvis legem haberes, qua tibi adulteri bona deberentur, nihil tamen ex eius adulteri bonis, qui nihil haberet, recepisses. sic ergo tecum debitor tuus loquitur: »bona mea, id est, quod liberum in patri- 20 monio meo est et quod proprie meum, ad te transire debet lege. prius solvo: et quid interest ego solvam, an tu auferas?« Non debet ergo tibi is, cui pecuniam credidisti: multo minus ego, qui profecto solutus sum, si alter iam solvit. quid 25 enim alioquin facere me vis? integro statu debitoris mei si a me petere maluisses, ad debitorem reverterer; si debitor decessisset et bona eius ad heredem pervenissent, ad heredem redirem, id est, bona persequerer patrimonii, pro quo ego sponondi. 30 †idem es reus,† a quo fui repetiturus, si quid tam-

2 quo B || 4 posuisti AB, corr. Gr || 9 sint ut p. B || 11 non insuffuciant A || 12 sunt om. B || patr. quae occ. Ba || 13 demittes AB || 14 timet B || 16 in eas A || 22 legem B || prius <debitum> sol. Ro || 28 deceset Aa || 29 *pervenirent et reddissem AB || 31 idem esses reus Gr, esset Sch; malim: et esset reus || a q. fugere petiturus A, a q. sui rep. P

quam sponsor solvissem: nunc ad te transiit patrimonium, <tu> coepisti vicem habere heredis. quid enim interest, iure testamenti a defuncto veniat ad te hereditas, an lege a vivente? si patrimonium
5 mihi persequi licet, ad te redeam necesse est. ita istud, quod accipere non potes, si posses accipere, solveres.

SERMO.

Haec de iure, illa iam de circumscriptione huius
10 sponsoris.

DECLAMATIO.

Ego fortiter spopondi sine periculo pro eo homine, qui bona habebat: tu quousque avaritiam perduxisti? parum est faenerari civibus? sine aliqua
15 tua fraude factum videbitur, ut qui aliena pecunia utebatur, incideret in hoc potissimum adulterium? sed inciderit sane (neque enim mihi causa pro illo hodie dicenda est): quod protulisti habes; et plus
20 quam protulisti habes: est, quod in rationes tuas tamquam creditor referas; est, quod in lucrum tamquam maritus referas.

CCLXXIV.

Tyrannus fulminatus.

25 QUO QUIS LOCO FULMINE ICTUS FUERIT, EODEM SEP
PELIATUR. TYRANNI CORPUS EXTRA FINES ABICIATUR. Tyrannus in foro fulminatus est: quaeritur, an eodem loco sepeliatur.

2 * <tu>; <nunc> coepisti *edd.* || 4 lege adiuvente B || 6 si potuisses acc. *Ro* || 9 illam de *Aa* || 12 eo] quo B || 14 faenerare AB || 17 neque eiz B || ullo A || 18 et pl. q. p. hab. *om.* B || 19 quod numerationes B

SERMO.

In legum cōparatione multa quaeri possunt, sed varie in quaque controversia. interim quaeri solet, an privata altera, altera publica sit? et utrum militaris altera, altera pertinens ad civilia officia? 5 hic omnia fere cetera paria sunt: utra utilior et magis necessaria civitati sit, quaerendum est.

DECLAMATIO.

Nondum rem comparo: interim, utrum magis necessarium putatis esse, servari eam legem, quae 10 ad sepulturam alicuius pertineat, an eam, quae ad poenam tyranni? si in totum lex altera tollenda sit, *nec in* praesens modo tempus, sed in universum: sine utra tandem facilius civitas stabit? fulmine icti ut eodem loco sepeliantur, quo sunt percussi, 15 ad quam tandem civitatis pertinet utilitatem? at hercule ut insepultus abiciatur tyrannus, ad vindictam, ad securitatem pertinet. non satis putaverunt maiores, eas poenas adversus tyrannum constituere, quas possit excipere in vita. multos magis 20 tangit sepultura; ad cogitationem post se futurorum plerique gravius moventur. vultis scire? —: propter hoc litigatur. est ergo utilior.

Quid? si de eo quaerimus hodie, ad quem leges, nisi in poenam eius scriptae, non pertinent? exiit 25 se tyrannus, *dum* erigit; supro leges <se> [im]ponendo extra illas se posuit: hominem occidere non licet: tyrannum licet; expugnare domum fas non est: arcem expugnabit optimus quisque; insidiatus

3 interim A || 13 haec praes. AB, corr. Aer || 14 Q A || si neutra B || 25 *eximit (?) || 26 et er. AB, corr. Ro || <se> Aer || [im]ponendo Pi || 28 fas est Aa || 29 expugnavit AB, corr. Aer

civi, etiamsi non effecerit scelus, poenas tamen legibus solvet: at qui hoc idem adversus tyrannum fecerit, etiamsi deprehensus fuerit, laudabitur. lex praecipue ista ad eos pertinet, qui alioqui sepe-
 5 liendi sunt, idque verbis legis ipsis manifestum est: quo quis loco fulmine ictus fuerit, eo sepeliatur. apparet, non de sepultura quaeri, sed de loco sepulturae. magis aliquanto esse contraria legi huic videretur, si ita scripta esset, ut fulmine
 10 icti sepelirentur: tum enim ipsa sepultura illis adsignari videretur, nunc tantum locus. et porro cui sepultura non dari debet, adsignari locus debet? [sed] Tyrannus fulmine ictus est — non dico, quo loco, nec adhuc ad tractatum huius invidiae
 15 accedo —: hoc illi proderit? si nobis libertatem humanae manus et mortalia consilia attulissent, traheretur publicis manibus corpus extra fines et unusquisque vexatione eius ludibrioque gauderet; nemo non suam manum esse, quae traheret, suas
 20 vires optaret: quoniam scelera eius atque flagitia ab ipsis diis immortalibus condemnata sunt, quoniam patientiam nostram ac servitatem numina non tulerunt, continget illi honor? hoc enim voluit ille, qui fulmen vibravit? hoc cogitavit, cum illud no-
 25 xium caput sacris flammis petivit? parum erat sepeliri tyrannum, nisi in foro etiam sepeliretur? quonam fato ego nostram civitatem, iudices, laborasse in illo homine crediderim, si praeter ea, quae adversus nos singulos universosque fecit, partem
 30 speciosissimam civitatis et celeberrimam nobis ablaturus est!

2 atque A || 6 sepelietur A || 8—9 minus aliqu. e. c. lex huic vid. Ro || 9 *lex huic AB; an cont. lex ista huic (?) || 10 adsignare A || 11 num B || 12 non dari non debet Aa || adsignari l. debet om. Aa || 13 [sed] Ro || 16 traherent B || 20 putaret AB, corr. Ro || 25 perum Aa || 27 quoniam A || Q A || l. nullo h. B || 28 crediderit A || praeteream B || 29 vos B

Si me hercule aliqui liberalis civis, immo si optime meritis in foro fulmine esset ictus, dicerem tamen excipienda quaedam. *non enim* omnes casus providere legum latores potuerunt: nec templa excepta sunt. forum, quod mihi templum quoddam 5 pacis videtur, in quo iura exercentur, propter quod leges valent, bustis occupabimus, infaustis cineribus polluemus? totum hercule potius relinquamus tyranni sepulcro; mutemus locum iudiciorum.

PARS ALTERA.

10

SERMO.

Ut sepeliatur, superstitione sola effici potest, ut in comparatione legum illud potentissime dicamus, eam legem magis esse servandam, quae deorum gratia scripta sit, quam quae hominum: adversus 15 tyranni *sepulturam* hominibus tantum esse scriptam, et scriptam levissimam partem ultionis: hoc vero, quod constitutum est, ut quo quisque loco fulmine ictus esset, eodem sepeliretur, religionis esse. 20

DECLAMATIO.

Neque hoc propter personam neque in honorem alicuius scripsisse potest legum lator videri, sed in reverentiam deorum. fas non est, inde submoveri ictum illum: quomodo sederant flammae, ita con- 25

1 aliquis B || 3 *immo neque AB || 3—4 immo neque o. c. p. l. l. p. et templa e. s. Ro || 5 forum mihi quidem t. B || 6 iure A || 7 occupavimus B || 8 p. forum herc. B || 9 mitemus P || iudiciorum B, tu deorum P || 10—12 Pars altera. ut sep. s. sola. Sermo. Effici B || 12—13 potest. hinc in comp. (?) Ro || 13 potissime Sch; fortasse *potentissimum || 15 *adv. t. ultionem hom. AB, adv. t. u. legem hom. Sch || 16 esse scriptum Aa || 17 <in> leviss. Ro || 18 locus B || 24 est vi subm. B || submovere AaB || 25 // ictum Ab, hictum (?) Aa || ill. in quem sed. B || sederant] fuderant coni. Ro

cremandum corpus universum putaverunt. existimatis locum illum corpori datum? fulmini datus est.

„At tyrannus fulmine percussus est.“ Hoc magis omnia religiose et cum cura deorum facere debemus.

5 „Sed in foro sepelietur tyrannus?“ [quam magis] mihi inter cetera etiam hoc quoque provisum esse fato a diis immortalibus videtur, quod illi loco destinatus est. nemo inire forum nostrum poterit, quin videat illud sepulcrum. protinus enim sequatur
10 cogitatio necesse est: tyrannus fuit ille, et fulmine ictus est, et ob hoc poenas diis immortalibus dedit. quotiens noxios cruci figimus, celeberrimae eliguntur viae, ubi plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu possint. omnis enim poena non tam ad
15 <vin>dictam pertinet, quam ad exemplum.

CCLXXV.

Heres ob adulterum fratrem.

QUI OB ADULTERIUM PECUNIAM ACCEPERIT, IGNOMINIOSUS SIT. Maior frater minorem in adulterio apprehendit. pro <eo> rogante patre et
20 abdicationem eius promittente, dimisit. abdicatus est adulter. mortuo patre inventus heres, qui deprehenderat: ignominiosus dicitur.

DECLAMATIO.

25 Qui pecuniam ob adulterium acceperit, ignominiosus sit. Hanc legem adversus eos primum constitutam esse dico, qui pecuniam acceperunt, ut adulterium committeretur, ideoque ignominiam adiunctam, quod viderentur rem fecisse le-

1 existimans B, existimamus P || 5 quam om. P; *[quam magis]; ubi magis? Gr, quis magis? Ro || 7 facto AaB || 8 potest AB, corr. Ro || 9 illum Aa || pr. eum sequ. auctor incertus ap. Pi || 11 penam B || 15 dictum AB, corr. Ran; delictum Aer || N A || 20 <eo> Pi || 23 deprehenditur B || 25 adv. est pr. Aa || 26 dico om. B

nonis. verum etiam si ei quoque tenentur, qui in
 poenam commissi adulterii pecuniam acceperint, is
 tenetur, qui pecuniam accepit. in mea causa utrum
 contendis? pecuniam me accepisse, cum dimitte-
 rem? non probabis. alioqui si hoc putares esse pe- 5
 cuniam accipere, abdicari fratrem, statim detulisses.
 postea videbo, qua causa dimissus sit: interim nego
 hoc esse pecuniam accipere. sine dubio est tam
 manifestum, ut nulla interpretatione egeat, quid sit
 accipere pecuniam. Ego tamen non sum conten- 10
 tus hac defensione, nisi illud probavero, ne spem
 quidem pecuniae oblatam. quid enim mihi polli-
 citus est pater? si dimissem, futurum ut ab-
 dicaret fratrem meum. heredem testamento etiam
 eum, quem abdicasset, quis vetabat <institui? vel> 15
 substitui in locum abdicati alium heredem? Non
 possum ergo videri propter pecuniam dimissem,
 etiamsi propter hoc tantum dimissem: nunc vero
 quam multa fuerunt, propter quae dimitterem? si
 hoc tantum me movit, quod frater erat: erat tamen 20
 satis plena defensio; et quod minor frater, et quod
 sub patre frater: ut etiamsi ipsi non parcerem,
 tamen et patris et mea causa non debuerim occi-
 dere. nunc vero quis dubitet exorari me debuisse,
 cum pater peteret? putemus nihil patrem esse 25
 pollicitum, nullam mihi ultionem promisisse: quis
 non impium me, quis non sceleratum putaret, si
 non impetrasset? nunc vero promisit ultionem
 plenior, integris inviolatisque manibus meis et

1 si hic qu. A, sui qu. B || 2 *acceperunt (?) || 4 pecu-
 nia mea acc. A || 5 putaris AB || 6 distulisses AB || 13 di-
 missem A || 14 fratrem m. h. t. e. e. q. abd. om. B || 15
 <institui? vel> Pi || 16 sustitui B-P || Q A || herendem A ||
 18 pr. iocatam B || demissem AB-P || hunc B || si propter
 h. t. d. nunc om. Aa || 23 deb. accipere B || 26 praestitisse
 AB, corr. Sch

ipse pater severus; neque enim est, quod putetis defuisse ei gravitatem, defuisse ad vindictam animum: abdicavit; et non fecisse hoc eum temporis causa manifestum testamento fuit. ergo nec pecuniam mihi pollicitus est pater, et ego alias causas dimittendi habui, quam pecuniam, et ille abdicatus est, non ut ego lucrum facerem. nec enim persuaderi cuiquam poterit, eum, qui abdicatus sit, haec passum esse causa mea, quando plenior mihi vindicta contigit. brevis enim poena mortis est: nunc diu eget, diu male audiet.

CCLXXVI.

Bona raptoris, qui se suspendit.

RAPTA RAPTORIS MORTEM AUT BONA OPTET. Raptor se suspendit. rapta optat bona.

DECLAMATIO.

Rapta raptoris mortem vel bona optet.

Raptam hanc esse, pro qua loquor, constat; ab eo raptam esse, cuius bona optat, non negatur; lege datam esse potestatem utrum vellet, convenit inter nos. quid est igitur, quod obstat?

Negant dandam esse optionem puellae, quoniam perierit raptor. id nulla lege exceptum, nullo scripto verbo cautum est. interpretatione igitur optionis nituntur. videamus haec qualis sit. „lex, inquit, quae optare vel mortem vel bona permittit, hoc satis significat, ex duobus optandum esse. quoniam igitur iam alterum optari non potest, ne optioni quidem locus est.“ <Si> hanc legis vim esse con-

1 nec B || 4 fecit Pi || 6 demittendi A || 8 potest AB, corr. Ro || 11 ege<bi>t Pi || 17 mortis A || 23 innulla (= est nulla?) A || 24 temporis AB, corr. Pi, an *legis(?) || 25 *inquit || 27 sig^t B || 29 <si> Aer || contenderemus AB, corr. Aer

cederemus, ut ex duobus esset optio eligenda puellae, duo tamen haec esse contenderem, natura et vi. neque enim si raptor nobis subductus est, mors ipsa nihil est. Sed quomodo non satis est unum superesse? cum etiamsi duo essent, non potuerit 5 optari nisi unum, et haec duo ita demum potenter a parte diversa proponerentur, si essent iuncta. nunc vero discreta sunt ipsa legis scriptura: »mortem vel nuptias;« ita duo: simplicia, singula sunt tamen. praeterea <si> lex ita scripta es<se>t, ut eligi 10 iuberet: posset opponi vel electioni, <ni>si ex pluribus non esse[t]: nunc optio potest esse etiam singulorum. Et illud, iudices, ante omnia intueri vos oportet <et>, si quid ex lege inclinandum sit, spectare, ut quam minimum ex eadem pereat. adver- 15 sarius enim queritur, aliquam verbi interpretationem perire: nos totam legem, totum ius. tolerabilis enim esset mihi cum adversariis contentio, si quaereretur, an hoc optare puella deberet: nunc id agunt, ut nihil optet, et nova quadam ac perversa 20 actione nituntur, ut bona raptoris optare puella non debeat, quia optare nil aliud potest, quam bona.

„At non est aequum, et mortem raptoris contingere et bona.“ Sed hoc eo pertinet, ut si mortem optarit, optare non debeat bona. ita demum 25 enim et mortem ei contigisse raptoris dicemus et bona. aequum est enim interpellari posse optionem [etiam] facto ipsius, alieno vero iniquissimum. quare

1 *si **A B**; fortasse: si esset ex du. etc. || fortasse *optio agenda || 126, 29—127, 2 hanc leg. v. e. conced., si ex d. e. omnino eligendum puellae. duo tamen etc. (in ultimis Schultingium secutus) *Ro* || 3 nec **B** || subditus **Aa** || 5 cum iam si **Aa** || 6 d. petenti a **B** || 7 praeponerentur **B** || 10 <si> *Ro* || es<se>t *Ro* || 11 si ex pl. n. esset **AB**, corr. *Ro* || 12 nuno **B**, in una **P** || 13 iudicium **A** || **Q A** || 14 *<et> || ex om. **B** || 17 tolerabilius **B** || 19 quaererent **B** || 21 nitantur **B** || 22 nil **A** || nihil **P** || 25 optavit **AB**, corr. *Ro* || 27 interpuellari **Aa** || 28 *[etiam]; tantum *Sch*

si per hanc *stetisset*, ut raptor periret, — quamquam possem dicere: illud non optavit, et legi non est satisfactum« — haberet tamen aliquam rationem saltem falsa eius calumnia. nunc quid fecit puella, 5 ut raptor moreretur? Itaque huic non tantum in hoc labor est, ut bona raptoris accipiat: sed in illo maior aliquanto, ut vobis adprobet, quid optatura fuerit, si viveret. duas enim sine dubio poenas adversus raptorem lex constituit, alteram tamen 10 mitem: nec semper hac † cogitata et publicata † crudeli illa et sanguinaria tenetur. hodieque [alioqui] nonne merito a vobis, merito a civitate reprehenderetur, si aliud non optando hoc ostenderet et fecisse raptorem, quod ipsa esset optatura?

15 Hinc transeunt ad coniecturam et suspicari vos volunt ea, quae probare non possunt. „non enim, inquit, est credibile periturum fuisse raptorem, nisi hoc optaturam scisset puellam.“ Ante omnia, cum dicitur scisse, illud ostenditur, posse probari, 20 quomodo scierit. quaero enim a vobis ipsis adversariis, quomodo colligatis scisse eum, cum non liqueat hoc vobis? si quid est, adferte et ad iudicem. unum argumentum est <id> ipsum, quod perierit. hoc etiamsi mortis fecit metu, potuit tamen natu- 25 raliter fuisse timidus: etiam nullo accepto signo, propter quod vitam desperaret, confusione tamen et proprio animi sui perisse motu. nunc vero credibile non est, quemquam perire mortis metu. quid enim timuit ulterius? quare etiam credibilius vide- 30 tur mihi, idcirco perisse eum, quod optaturam puellam bona existimaret. sunt enim plerique, qui mor-

1 hanc testis sed AB, corr. Aer || 2 lege B—P || 3 habere B, haberē P || 4 puellam Aa || 7 nobis B || *quod AB || 8 fuerat B || 10 nec saepe in hac comitate publica (?) Ro || 11 illi AB || sanguinarie A, sanguinariae B, corr. Aer || *alioquin A, alioqui B, exclusi || 14 fecisset B || 17 est] esse P || 22 liceat B || 23 <id> Ro || 29 alterius AB, corr. Aer || quaere A

tem potiozem, quam egestatem putent, quibus delicate educatis (ex deliciis enim haec licentia facta est) intolerabilis videatur nuda vita illa et omnibus, quibuscumque antea abundaverunt, destituta. hoc igitur est credibilis et hoc puella voluit et in hoc 5 perseverat.

Et certe nulli tolerabile aut aequum videri potest, <ut> in gravissima iniuria, qua virginitatem perdidit, qua florem aetatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura praerepta est, neque 10 mortem optaverit neque bona accipiat.

CCLXXVII.

Praegnans adultera.

SUPPLICIA PRAEKNANTIIUM IN DIEM PARTUS DIFFERANTUR. Praegnantem in adulterio deprehen- 15 sam occidit maritus: reus est caedis. C. D.

DECLAMATIO.

Cum reus agar caedis, nihil fortius confiteor, quam a me occisos homines et, si quid numerus quoque adicere invidiae potest, duos. verum istud 20 non potest videri saevitia, non crudelitas, quae per leges venit: occidere adulterum licet cum adultera. ex alia parte nascitur origo huius calumniae.

„Praegnantem, inquit, occidisti, et supplicia praegnantium lex differre in diem partus iubet.“ 25 Ut confiterer hoc esse supplicium atque eo nomine appellandum, fortiter tamen dicerem, leges omnes, quaecumque de suppliciis scriptae sunt, ad eos pertinere, qui damnati sunt, qui in iudicio convicti,

2 sancta B || 3 illa vita B || 4 ante Aa || 8 <ut> Gr || quia B || 9 p. quae f. B || 10 N A || 13 praegnas Aa || 14 praegnantum A || 15 praegnatem eodemque modo postea saepius A || 16 Contra dicit B || 18 agor B || 19 quidem B

qui per ministeria publica et carnificum manus occiduntur. nam et ceterorum supplicia ante iudicium non solent esse et non nisi per magistratus exiguntur, non nisi certa *legum* ordinatione: hoc
 5 ius scriptum est mariti dolori; hoc ius ille conditor conscriptorque legis huius voluit esse privatum. non magis ergo tempus aut diem praestitui[sse]t adulterae, quam manum carnificis, quam sententiam iudicis, quam imperium magistratus. Quid?
 10 si ne differri quidem hoc supplicium potest? non enim dubium est, quin lex de his loquatur, qui quandoque sint in rei publicae potestate. damnatus aliquis custodia publica continetur, carcere continetur: potest de hoc supplicium sumere
 15 magistratus, cum voluerit. adultera dimissa non redit in manum mariti. nec hoc tantum in lege est, ut adulterae supplicium differri non possit, sed illud etiam, ut non tantum adulterae pereant. nam lex, cum occidere mihi adulterum cum adultera
 20 permittat, manifeste illud ostendit, non posse eos diversis temporibus occidi, ac, si alteri remittatur supplicium, impunitatem etiam alteri dandam. ergo non solum praegnantis supplicium, etiam ut sic loquamur, sed etiam adulteri non differendum tantum,
 25 sed tollendum omnino fuisset. Quid? si <ne> hoc quidem supplicium appellari convenit? habent enim omnia haec nomina suam proprietatem. non semper homo <merito occisus> supplicio adfectus dici potest; non ubicumque poenam habes,
 30 etiam supplicium est. nomen hoc est publicae

1 occiduntur AB || 4 lege ordinationum AB, corr. Ro et Ri || h. inscriptum B || 5 iuris B || 7 praestitui[sse]t Ro || 12 fit B || 15 demissa ABa(—P) || 18 parcant P || 20 permittet B || 23 supplic A || ut etiam B || 25 quod si hoc AB, corr. Sch || 28 <merito occisus> Ro || 29 habent AB, habetis Sch

animadversionis, nomen exactae per magistratus poenae.

„Indignum fuit occidere eam, quae praegnans facta est.“ Nondum dico, quanto gravius peccaverit: interim, cuius miseretur? infantis, ex adulter<i>o 5 fortasse concepti? et, iudices, interrogo vos, cuius rei gratia legem cavisse existimetis illi[us], qui erat conceptus a nocente femina? non est credibile, legem prospexisse ei, cui rerum natura datura fortasse non erat lucem, qui an nasci posset, dubium 10 fuit; qui etiam odium ex ea, quae conceperat, mereretur. quare ergo scripta lex est? pro patribus, qui nihil fecerunt. indignum enim visum est, etiamsi mortem meruisset mater, auferri filium innocenti patri. si ergo lex pro me scripta erat, non 15 potest videri contra me valere. in hac vero <re> ne illius quidem, quicumque futurus sit, movere vos miseratio potest. quis enim illum agnosceret? quis educaret? cum manifestum esset ex crimine, ex flagitiis, ex ea re, quae morte punitur, esse conceptum? 20 Ipsam vero adulteram adeo oportuit occidi, ut nulli unquam irasci magis leges debuerint. ultra commune flagitium est praegnans adultera: aliqua hoc tempore, quo salvo pudore a marito secubaret, cum adultero volutata est? et cum animalibus 25 mutis etiam, quorum libido ratione <non> continetur, haec tamen sit natura, ut posteaquam conceperint, omnem refugiant venerem: matrona ne pudore quidem partus, ut vos dicitis, iam instantis moveri potuit, ut pudicitiam, si non marito, at 30

4 quantum B || 5 adulter<i>o Pi || 6 concepit AB, corr. Aer || 7 illi[us] Ro || 10 lucem om. B || 14 auferre A || 15 *dixero AB || 16 <re> Ro || 19 educeret AB, corr. Aer || cr. et fl. B || 25 volutata Aa || 26 locus communis in ea quae adulterium gravida commiserit A || <nulla> ratione cont. Aer, r. non tenetur Pi || 30 merito Aa || aut f. g

futuro certe filio praestaret. illa igitur prior damnavit ventrem suum. Victurus autem fuit ille, si ego adulteram non occidissem? non novimus hos mores turpissimarum feminarum, ut oderint
 5 puerperia? ut filios, velut indices aetatis suae, abominentur?

CCLXXVIII.

Expositor petens cum forti X milia.

VIRI FORTIS PATER DECEM MILIA ACCIPIAT. Is, qui
 10 videbatur filium habere, decem milia, cum ille fortiter fecisset, accepit. postea iuvenem pater naturalis agnovit, solutis alimentis recepit. petit decem milia.

DECLAMATIO.

15 Decem milia a me petis: quo iure? qua causa? credidisti? an deposuisti? an ex alicuius rei venditione pretium ad te pertinet? nihil horum. nullus inter nos contractus fuit: nisi quod mihi nuper aliquid debuisti. legem adfers, qua patri viri fortis
 20 decem milia dari oportet; cuius quidem summae si non praestetur fides, petitio (ut opinor) a re publica est. nam ut iam constet, uter accipere debuerit, illud tamen respondeas mihi velim, quis dare debuerit. si patri debetur, debet res publica. vide-
 25 rimus, an ego a civitate recte acceperim: tu non potes accipere, nisi a civitate. At ego accepi id, quod tibi debebatur? Puta me in praesentia con-

3 novissemus B || 5 abominetur B—P || 10 decem .X. AB hic et postea saepius || 18 contractus A || 19 vir B || 23 illud t. r. m. v. q. d. debuerit om. B || vellem Aa, vellem Ab || darem A || 25 recte a. t. n. p. a. n. a. civitate om. B || 26 potest Aa

fiteri: repetet fortasse, qui dedit. interim, tibi non alius debet, quam qui mihi dedit.

Sed volo nunc agere etiam rei publicae causam et sic respondere tibi, tamquam istud a magistratibus petas. non est tempus hoc actionis istius. 5 quando enim filius tuus fortiter fecit? multum iam transisse tempus ante hanc actionem confiteberis. interrogabo, ubi fueris. etiamsi te peregrinatio detinuit, etiamsi absentia in causa fuit, quo minus acciperes, dicam tamen pleraque iura tempore cir- 10 cumscribi. si vero et in civitate fuisti et praesens eras, cum honoraretur filius, ut nunc res est, tuus: interrogo, cur non petieris? nam ut non acceperis, sufficit hoc, quod non petisti. non eras illo tempore pater, quia nesciebas te esse. non debebatur 15 igitur tibi eo tempore, quo res publica debuit.

Illud quoque interrogo<r>, quomodo factum sit, ut ego acciperem. pater viri fortis eram. Quorum utrumque breviter ostendere iudici necessarium est: et me tum patrem fuisse, cum decem milia debe- 20 bantur patri viri fortis, et te non fuisse ideoque te non accepisse. patris enim <nomen> non tantum naturae illo initio contine[n]tur: satis est plerumque ad hoc ius, videri. num dubium est, quin si intestatus decessissem, antequam tu agnosceres, 25 aditurus ille hereditatem, quasi filius, fuerit? num dubium est, quin si honores peterem, profuturus mihi tamquam filius fuerit? num dubium est, quin si (quod longe ab eius animo et moribus abest) pulsasset patrem, non iniuriarum tantum lege tene- 30 retur; si occidisset, non caedis tantum lege poenas

3 debuit **ABb**, deXxit **Ba**, corr. *Sch* || 13 petieras **B** || 17 interrogo<r> *Ro* || 18 quorum utrumque **A** || 20 fuisset **Aa** || 22 patres enim non t. natura et illo in. continentur **AB**, corr. *Ro*, conferens 138, 11 || 24 videri] vocari *Aer* || non **B** || 29 quid **B**

daret? quod si haec omnia in confesso sunt, ne magistratus quidem erraverunt eo tempore, quo decem milia dederunt mihi. Si intestatus tu decessisses, ad alios quoslibet tua pertineret hereditas.
 5 vis scire, quam pater non fueris? —: recipere illum nisi solutis alimentis non potuisti. lex tibi dicit: »alienus est et tibi, ut pater esse incipias, emendus«. iam illa profecto citra interrogationem sunt, cuius tulerit nomen, in cuius censum delatus sit.
 10 nimium diu de re iudicata.

Reliquum est, ut intueamur, uter nostrum hac pecunia dignior esse videatur. [et] ut breviter dicam: tu exposuisti, ego sustuli. scio, te coepturum altius, ut dicas, „genui“. hoc est quare tibi debeamus irasci: quantum ad te pertinet, non habet res publica virum fortem; aut illum ferae laceraverunt, aut aves diripuerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista. ex meis ille beneficiis natus est. Intuendum nobis etiam illud
 20 praecipue est, quae causa constituendae legis huius fuerit, aut unde ortum sit, ut non contenta civitas fuerit praemium ipsi viro forti dedisse, sed etiam patrem huius honorandum censuerit. ideone honoratum putamus patrem, quod genuerit? an ideo
 25 magis praemio dignum civitas existimavit, quod educasset, quod inpensas fecisset? vis scire, quam hoc verum sit? —: pecunia honoravit. si quid pietatis est, quod inputare nos rei publicae praeter alimenta possumus, illud est: »sic educavi, talia
 30 praecepi, sic formavi mores.« non est satis hoc in-

1 in conf A || 3 mihi dederunt B || 4 perveniret B || 9 censu[m] Sch || 11 ut om. A || 12 [et] Ro || 15 habere respu. B || 17 diripuiverunt Aa || 18 iste Aa || 19 veneficus B || 22 vero A || 23 censuerunt B || 24 ideo] eo B || 26 qu. inpensasset vis Aa || inpensas A || 28 pietas P; pietati inest Ro

dignum, quod talem tibi filium feci? Sed haec utcumque videri possint tolerabilia: illo tempore, quo pugnabat filius noster (vindicabo enim mihi semper hoc nomen, neque a beneficiis meis appellatio ista discedet), qualis uterque nostrum fuit? non ego 5 sollicitus de muris pependi? non ego omnes excepti ab acie redeuntis? non nuntios sollicitus captavi? at tu securus eras, tamquam id, quod volueras, cum exponeres, contigisset. age, redeuntis vulnera quis religavit? sanguinem quis abluit? ad templa quis 10 duxit? quis gratulatus est? sciebasne iam tum esse officium tuum, an confiteris ad te haec non pertinuisse? dissimules licet, et videatur alioqui hoc contra causam meam: sciebas, et illum esse apud me passus es. haec decem milia agnovisti. 15 non te moverunt tituli adulescentis, non illa gloria de eximia virtute, quam ego praeceperam. hac fiducia alimenta solvisti; computas mecum, ut solus omnium mortalium et expositum receperis et lucrum feceris. 20

CCLXXIX.

Dives speciosi adulter.

ADULTERUM AUT OCCIDERE AUT ACCEPTA PECUNIA DIMITTERE LICEAT. Dives pauperem, speciosi patrem, de stupro filii appellavit; ille tacuit. 25 iterum adiecta pecunia appellavit; ille tacuit. tertio appellatus uxorem filio dedit. puerdivitem cum uxore sua deprehensum accepta pecunia dimisit. abdicatur a patre.

1 utrumque AB—P || 6 omnis B || accipi P || 7 captivi Aa || 11 tūm B, tuum P || 12 <illud> (hoc) esse off. t. (?) Ro || haec] ha B || 13 alioquid Aa || 19 mort. exp. B || 21 CCLXXXI B || 24 licet A

DECLAMATIO.

Priusquam venio ad aestimationem criminis et propriam iudicii huiusce summam, necesse habeo id dicere, quod in oculos uniuscuiusque vestrum, iudices, incurrit: abdicatur puer. nolite illum aestimare ex hoc, quod maritus est; in quo illud praecipue, iudices, vereor, ne apud animos vestros suspectus sit inpudentiae ac videatur intra hos annos nimium cito virum egisse: uxorem pater inpuberi dedit. quid igitur haec aetas committere potuit tanta animadversione dignum? lex abdicacionis adversus ferociam iuvenum constituta est. haec vero infirmitas adeo nocentis nomen non recipit, ut vix recipiat innocentis.

Si tamen perseveras abdicare tamquam iuvenem, superest, ut ego quoque tamquam iuvenem defendam. Vultis igitur, iudices, dicam illa omnibus fere abdicacionum iudiciis vulgata pro liberis: »non ego luxuriatus sum; non ego meretricem amavi; non paterna bona vitiis consumpsi?« Sed si hoc proposuero, respondebitur — potest enim —: „adulteros, inquit, non occidisti.“

Dicamus et tamquam pro marito: non habes ius abdicandi propter hoc, quod lex huic permisit. vereor, ne risum mereatur haec defensio mea, tamquam hic utrumlibet potuerit. sed potuerit sane marito vel occidere adulterum, vel accepta pecunia dimittere licet. non potes propter id irasci, quod iura huic permiserunt. loquatur maritus cum animo suo, loquatur cum adfectu suo, cum propria animi sui natura. si propter hoc licet ab-

3 huius B || 5 incurrerit B || addicatur A || 9 inpub A || 12 iuveni B || 15 abdicere A || 16 superest u. e. q. t. iuvenem om. B || 17 illa dicam iudices B || 18 ferre AB || 26 sed potuerit om. B || 27 occiderit AB || 28 potest A

dicare, istud quod fecit maritus non licet. alio-
qui enim tolerabilius et certe humanius erat, arbi-
trium vel occidendi adulteri vel accepta pecunia
dimittendi transferri ad patres, quoniam certe levius
est vetare aliqua, quam punire. 5

Sic defenderetur, si iure tecum ageret. ipsius
vero facti vel hoc modo rationem facile reddidis-
sem: non est istud turpe, quod lex permittit. „ac-
cepta pecunia dimisisti.“ nisi oporteret, nec liceret.
an vero parum sancti illi videntur fuisse maiores, 10
illi constitutores iuris, qui civitates adhuc velut
antiquo illo errore confusas ad certam vivendi for-
mam redegerunt? illis non est visum nefas acci-
pere pecuniam, sed et hanc plenam animadver-
sionem putaverunt; sicut pleraque delicta puni- 15
untur: neque enim semper usque ad mortem per-
venitur. Credo autem illum, quisquis fuit legis
huiusce constitutor, illa intra se cogitasse, non om-
nium animos maritorum durare ad sanguinem; esse
quosdam mitiores, qui ne conspiciere quidem cruo- 20
rem sufficerent. multi se a gladiatorum vulneribus
avertunt, et quamquam nemo dubitet et illud spec-
taculum in parte esse poenarum, tamen nequissi-
morum quoque hominum suprema pericula habent
suam gratiam. De spectaculo loquor: cogitaverunt, 25
quanto esset difficilius occidere; ac scierunt futu-
rum, ut si unam hanc mortis poenam contra adul-
teros constituissent, saepius inpune committeretur
adulterium. constituerunt ergo poenam et secun-

1 alioquin A || 5 vetere Aa || 6 defendetur sed iure B ||
7 vero vero A || modo orationem B, m. ad orationem
P || 10 vero om. B || 14 sed et] sed et ad B || ha[n]c poe-
na[m] Pi || animadversionis AB, corr. Ro || 16 nec B || 17
perveniunt AB, corr. Ro || 22 tamquam AB, corr. Pi || 24
habent suam om. B || 29 secundam] servadū P

dam: prospexerunt infirmioribus, prospexerunt lenioribus. forsitan cogitaverunt et illud, non omnibus futuras esse vires; ita temperaverunt severitatem, ut vindicaret se quomodo quisque posset.

- 5 Dixi tamquam pro iuvene, dixi tamquam pro marito: dicendum est tamquam pro inpubere. non me hercule satis constituere apud animum meum possum, an huic adulteros licuerit occidere. quo enim tandem modo defenderetur filius tuus, si quis
10 extitisset, qui diceret, »occidisti homines nondum maritus. neque enim vis ista nominis huiusce appellatione prima consistit, nec satis est maritum tantum osculo putari.« postea nudari filium atque in conspectu iudicum constitui coëgisset; atque inter-
15 rogaret, an ille maritus esset, qui fieri pater non posset. Ac si tantum illi, tamquam adultero, irasceris, satis erat hoc dicere pro filio tuo: »puto, nondum habebat mariti dolorem. ad vulnera adulteri et caedem et tristissimum occidendi hominis ministerium magno quodam impetu et (ut sic dixerim)
20 furore opus est. nec miror eos concitari, qui veterem matrimonii consuetudinem, qui pudorem cubi- culi, qui spem liberorum expugnatam esse credunt, qui illos occultos atque inenarrabiles patiuntur
25 aestus: non potest uxorem suam sic odisse, qui adhuc amare non potuit.«

Verum illi quoque parti respondendum est, qua vindicandam priorem iniuriam fuisse dicit; de qua hodie, dum abdicat, multa vehementer graviterque
30 dixit: cum fieret, tacebat. non existimo adeo inimicum filio suo patrem, quamvis abdicet, ut ali-

1 levioribus B || 4 vindicare AB || possidet Aa || 5 dixit B || dixit B || 8 licuerit adulteros B || 11 nec B || 14 iudicium A || 18 habeat P || 19 occideri B || 27 quia A; quam B

quid turpiter suspicetur praeter id maledictum, quod ipse audivit, quod intra verba constitit. maximo atque admirabili potius experimento gravitatem huius pueri severitatemque, iudices, diligetis: quia is, qui tantum nefas concupierat, ipsum puerum appellare non ausus est. facilius illi fuit loqui cum hoc patre, hoc severo, et loqui non semel et pecuniam polliceri et adicere pretium. tum iste tamen non adiit magistratus, non vociferatione saltem invidiam facere apud populum conatus est: tanto facilius est exigere magnum animum, quam praestare. si hominem occidere facile est, tum feriri oportuit, cum de stupro filii tui loquebatur, cum tuarum id partium, tui animi, tuarum etiam virium fuit. nam fingamus sane istud matrimonium fuisse: quis tamen omnium mortalium hoc exigat, ut fortius uxor quam filius vindicetur?

Sic ego hunc defenderem, iudices, si occidere noluisset. rursus mihi ad id redeundum est, ex quo defensionem huius ingressus sum. ecquid vos cogitatis aetatem, ecquid videtis annos, ecquid semoto illo nuptiarum mimo atque inani tantummodo nomine virum esse cogitatis et dignum, qui abdicetur, quod hominem non occiderit? itane tu pater bonus es, qui caritate filii neglecta imitatus es pueri infirmitatem adversus eum, qui de stupro filii tui te appellare ausus est, quem punire, etiamsi tibi moriendum esset, debuisti? tu huic irasceris, qui ex duobus adulteris nulli eorum par erat; qui certe praestitit tibi, quantum plurimum potuit. diu moratus est, detinuit: dum pecunia adfertur, dum

4 iudicis B || 5 concupiverat B || 10 est om. A || 14 partim Aa || 19 ex om. P || 20 ingressus sum AP, ingressū B || ecce quid Aa, et quid *itemque postea* B || 22 nupt. in uno atq. B || 25 puer AaB || 26 tupro A || 28 irasci B || 29 ex (*in marg.*) A || eorum obelo notat Ro || 30 praestita B || 31 est om. AaB

rependitur, dum numeratur, fuerat tuae curae, tuae severitatis intervenire et aliquid facere fortius. ego fortunae agendas esse gratias puto, quod emissus dicitur, qui potuit erumpere.

5

CCLXXX.

Raptor reversus.

RAPTA RAPTORIS AUT MORTEM OPTET AUT NUP-
TIAS. Quidam rapuit et profugit. raptam pa-
ter alii conlocavit. rediit postea qui rapuerat.
vult illum ad magistratus educere pater: pa-
10 titur ille se educi; rapta tacet; maritus con-
tradicit.

SERMO.

Actionem oportet esse summissam et blandam.
nam primum omnium dicendum est ei adversus so-
15 cerum; deinde ita dicendum est, ut sciamus hoc
agere eum, ut socer sit. praeterea causa illius
nihil habet firmitus, quam <si> sit aliena. etiam
sollicitudo quodammodo temperanda est, ut neque
desperare neque securus esse videatur. [sed] mo-
20 dus et color declamationis sic ducendus est; quae-
stiones illae erunt, an educi rapta nisi protinus
<non> possit? an etiam si tempore interposito po-
test, possit tamen post nuptias? an quia ante educi
non potuit raptor, nunc educi debeat? quo animo
25 pater educere ad magistratus velit? an patiente eo,

1 *repetitur AB; an dum pec. repetitur, dum adf. (?) ||
2—3 et aliq. f. f. e. f. a. e. g. p. quod om. P || 3 ergo A || 4
poterat B || 5 CCLXXXII B || 13 electionem B || 16 cum B ||
17 quam <si> sit Aer, quam <ut> sit Ro, fortasse * qu. si
esset || 18 Q A || 19 desperare A || nec sec. B || *[sed] || 19—20
sed m. e. c. d. scite duc. Ro || 22 duci B || 23 <non> Ro ||
int. possit p. B || 24 deduci B

qui educendus est, contradicere liceat? an aequum sit? quo animo hic *contradicat*.

Scio posse quaeri, an illa quaestio, quae ad personam pertinet, † et in prima parte ponenda est, quae a me supra constituta est. ego aliquid in hoc 5 ordine etiam themate spectavi, quo loco ponitur illud, quod tacente raptore hic loquatur, quid velit spectari † et illud, quod adfectibus, qui secuturi sunt, magis haec quaestio, quam ulla alia coniuncta est. 10

DECLAMATIO.

Si contradiceret ipse, qui rapuit, id est, si timeret, sic pro se ageret: educere tibi ad magistratus raptorem non licet, nisi statim. quare? quoniam omnium vel poenarum vel praemiorum tempus 15 aut constitutum est aut praesens. quotiens finitur dies, expectandus, quotiens vero non differtur, praesens est. itaque sicut <si> dies finiatur, nihil ultra eum iuris futurum est: ita die non praefinito proximum esse manifestum est, <ut> nihil ultra 20 praesentem iu<ri>s sit. id porro, quod in quolibet

2 educat **AB**, corr. *Sch* (cf. *vulgatam illam notam cd* = contradicit) || 4 in *om.* **Aa** || 7 ordinem **P** || 9 spectare **B** || 2-8 contradicat? scio posse *etc.* — pertinet, [et] in p. p. p. sit <non> qua[e] a me s. c. est. ego al. i. h. ordine<m> etiam thematis sp. quo <ultimo> loco p. i. q. t. r. h. loquatur † quid velit. † spectavi et illud *etc.* *Ro*, quem sequi velim, certe dum probabilius aliquid proferatur. *Subiungo quae ipse tentaveram, cum partem fortasse veri contineant:* contradicat? — quo loco p. illud: quod tac. r. h. loquatur, quid velit? (cf. p. 38, 21 sq. an haec rogatio contra legem feratur? — in cuius parte sint necesse est illa *etc.*) scio posse qu. et postea ego al. i. hoc ordine etiam thematis sp. vel fortasse ergo al. i. hoc themate etiam ordinem spectavi (hoc — spect. secundum *Aer*). an spectate (?). spectate et ill. || 13 magistratum **B** || 18 sic **B** || <si> *Aer* || 19 iuri **A** || 20 <ut> *Aer* || 21 proximum **AB**, corr. *Ro* || ius sit **A**, iussit **B**, corr. *Ro*

iure alio manifestum foret, in hac lege <etiam> apertius est. quid enim dicit? rapta raptoris mortem vel nuptias optet. neutra res est, quam differri oporteat: sive is est raptor, qui poenam mereatur, non meretur advocacionem; sive ignoscitur raptori, non debent habere moram nuptiae vel incohatae. Si tantum non statim educeres, haec fortiter dicerentur: nunc educere vis post nuptias. utrum igitur iure prius an aequitate consistes?

10 Ius ipsa legis positione manifestum est. nam cum raptam educi in hoc iubeat, ut mortem vel nuptias optet: manifesto ostendit, eam educi oportere, cui utrumque liberum sit. Praeterea iam ne raptae quidem nomen habere potest, quae nupta
15 est. sicuti nomen pupillorum legitimo tempore finitur; sicuti orbam nemo post nuptias dixerit; sicuti virginis appellationem nox illa maritalis aufert: ita ne rapta quidem dici potest, quae maritum habere coepit. licet igitur raptae permissum sit quo-
20 cumque tempore optare, nuptae optare permissum non est.

Haec ex lege manifesta sunt, illa ex aequitate. Ante omnia non tam duram esse lex voluit conditionem, ut semper raptor puniretur. ideo et misericordiae locum fecit. et idcirco iam non ad ipsum tantummodo, qui rapuit, sed <magis> etiam ad eum, qui duxit, pertinet, qui certe nihil peccavit, qui certe manere potuit. Hoc loco mihi illud opponitur, non potuisse ante educi eum. Quasi
30 vero intersit causae, qua ratione ius interierit. „pro-

1 <etiam> *Ro* || 4 op. suis sive *P* || mereretur adv. *P* || 7 hoc *AB* || ducerentur *B* || 13 liberū *A* || 14 post *P* || 15 nomen *B* || 19 raptori *B* || 25 idcirco *Aa*, iccirco *B*; *fortasse* *adice quod || 26 <magis> *Sch* (cf. 143, 22) || 27 eduxit *AB*, eam duxit *Sch* || 28 q. c. nihil manere *Aa*, q. c. remanere *B*

fugerat, inquit, raptor.“ scio, quid facillimum sit dicere: persecutus esses; inquisisses; si verus hic dolor, si vera indignatio erat, non omisisses. non hoc illi profuit, quod profugit: sed illud, quod redire permisisti. fortasse enim contentus fueras 5 hac ipsa poena exilii, satis vindicatum te crederas. Ne illud quidem verendum, ne raptoribus exemplum profugiendi permittamus, si optari adversus eos amplius non potuerit. satis enim magnum supplicium hoc est et certum. nam is, qui perman- 10 serit, sperare et nuptias poterit, etiamsi mortem timebit: ei vero, qui profugerit, exilium sine dubitatione erit patiendum.

Haec diceret ipse, quae nunc ego dico, quoniam ille non dicit et obstare nihil [hoc loco] putat ius. 15 <Hoc loco> si non possem reddere rationem, iudices, quantum mea interesset id quod vindico, illud tamen responderem: pro iure loqui nemini non licet. conveniat inter vos fortasse (hoc est, quod me sollicitissimum facit): loquar tamen pro lege, loquar pro 20 aequitate. quid? si vero hoc (ut paulo ante dixi) aliquanto magis ad me, quam ad raptorem pertinet? periclitor enim nuptiis, periclitor matrimonio, non una nocte cognito, nec propter errorem fortasse nec propter iniuriam, sed delecto, sed pro- 25 bato, sed inpetrato.

Temptat me adversus haec socer spe fallere, et non palam ostendit, quid sit optatura ista blanditur tamen rationi: libenter, iudices, credo, re-

2 esset inquisisset et 3 omisisset **AB**, corr. *Aer* || 5 fueris **AB**, corr. *Ro* || 15 [hoc l.] *Ro* || putatus si n. **Aa** || 16 <hoc l.> *Ro* || 19 me *om.* **A** || 25 delicto **B** || 26 imperato **B** || 28 optaturus **AB**, corr. *Ro* || ita blanditur tamen actioni **AP**, ita tamen blanditur actioni **B**, corr. *Ro* || 29 iudicium **A** || 28—29 ita bl. tamen, ac si non inhibente me iudicium, credo, rem. esset etc. *Obr*, at blanditur tamen affectioni. libenter, indices, credo: rem. est *Sch*

mansura est in meo matrimonio. Misereor raptoris, neque ego primus coepi. misereor: erravit fortasse. ut scelus commiserit homo, dum periclitatur, etiam imago poenae me confundit. hoc cum mihi accidat,
 5 quid accidere potest puellae? neque ego tamen illum defendo. fecit enim rem improbam, fecit rem inconsultam: sed exulavit, sed abfuit. Haec si confiderem: illud vero ad metus pertinet. et tamen non ego de uxore diffido, non de animo illius dubito;
 10 alioqui minus sollicitus essem. scio meruisse me, ut amarer, scio obsequium, scio omnia maritalia officia plena indulgentia consecutum. illud dubito qui<d> possit, cum educta fuerit ad magistratus, cum ille periturus iacuerit ad pedes, cum produxerit
 15 propinquos, cum amicos. quare alius dicat uxori meae: »amo et ideo rapui«? quare sit, qui contra me dicat: »misere<re>«? timeo favorem illum populi, misericordiam civitatis. quid autem fieri iniquius potest, quam abduci mihi uxorem, propter quam
 20 aliquando raptor ausus sit reverti? qui ipse satis indicavit, non esse legi locum, cum reversus est. confundit me maxime spes illius: cum timeret profugit: at nunc educi se patitur.

Silentium quidem uxoris meae ego vero neque
 25 suspectum habeo, neque timeo: decet hoc matronalem pudorem; et si educta ad magistratus fuerit, hoc illam maxime facturam arbitror, ut taceat. quare, socer, tu opta. si hoc quaesisti educendo raptorem ad magistratus, ut confunderes, ut terre-
 30 res, ut te metu illius vindicares: intellectum arti-

1 miseXxe Aa, misereor Ab || 2 misereor A || erravi B || 5 ego om. P || 7 exulavit Aa || confidere B || 11 obsecutum AB, corr. edd. || 13 qui<d> Sch || 14 acuerit B, acurrerit P || 15 vixor Aa || 17 misere<re> Obr || 18 feri A || in. pater pot. P || 21 indicavit AB, corr. Ro || quod AB, cum (vel eo, quod) Ro || 23 ac AB, corr. Ro || 25 nec B || 26 sic ducta B || 30 te met illius B, temet illius P

ficium tuum est: non timet. tuere nuptias, quas iunxisti, tuere matrimonium, quod copulasti: istum raptorem puta abesse.

CCLXXXI.

Abdicandus cum gladio.

5

Qui abdicatur contradixit. inter moras iudicii stricto gladio occurrit in solitudine patri; rogavit, ut sibi abdicationem remitteret et co<e>git iurare. iuravit ille et accusat filium parricidii.

SERMO.

10

Narratione praeparandum est, ut quoniam nulla certa causa est abdicationis, videatur pater parricidii suspicione fecisse et has insidias praevidisse. quaestiones illae sunt: an ad legem parricidii satis sit probare, hoc [in] reo propositum fuisse? an hoc 15 propositum huic fuerit?

DECLAMATIO.

Primum hoc mihi responde, an occisuri habitu fueris. non enim tibi proderit dixisse: „non feci.“ numquam mens exitu aestimanda est. nam et qui 20 impetum in patrem stricto gladio fecisset, retentus diceret: »non occidi«; si venenum paratum deprehendissem, diceres: »non occidi«. quin etiam, si permittitur ista defensio, et ille potest dicere se non occidisse, qui percussorem summiserit. 25

Satis ergo est probare animum parricidae. superest, ut cogitetis, an hic animum habuerit. si occultius esset coniectura ducenda, dicerem turpem adulescentem; dicerem, abdicatus est: et si innocens,

2 iunxisti A || 6 contradicit A || intra mores A || 8 co-
<e>git Bip || 12 parter A || 15 [in] Ro || 22 N A || 25 suum mi-
serit B || 26 sitis Ab || 28 dicenda AB || 29 edulescentem A

magis potuit irasci«. sed quid causam infirmo dicendo? in aliqua vos positos specula putate illa, quae facta sunt, videre. abdicatus in solitudine est: locus opportunus insidiis; habet gladium: instrumentum parricidii; accedit ad patrem manque sublata »rogo« dicit, immo: iubet. non sunt enim preces, ubi negandi libertas non est. utriusque intuemini animum et, si videtur, prius meum. occisurum te non dubitavi ideoque ille severus negare non potui. reliqua a vestris animis interrogate: is qui armatus rogat, quid facturus sit, si non impetraverit? duo sunt, opinor, inter quae quaestio interposita videatur: hic si non imperasset, aut occisurus fuerat aut moriturus. non dico, utrum credibilius sit, utrum facilius. exorare me volueras? quanto opportunius alibi rogasses, alio tempore: cum primum abdicatus es, adhibitis propinquis <et> amicis. quid facit ad preces solitudo? ista instrumenta sunt parricidii, haec occasio, hic locus, hoc tempus. si abdicarem te, moriturus fuisti? — reum parricidii ago. quid superest igitur, nisi ut vindicaturus fueris eam, quam iniuriam vocabas?

„Non, inquit, occidi.“ Hoc quidem [in] genere nemo non defendi potest, cui voluntas paricidii obicitur. „non, inquit, occidi.“ <quid>? si dicerem, difficilius putasti, — scelera propius admota plus habent horroris? si dicerem, obstitit tibi vis numinum et tacita quaedam illius solitudinis religio? nunc vero manifestum est, cur non occideris: distulisti hunc animum, dum heres fieres.

1 poterit **AB**, corr. *Ro* || qui **A** || 3 vide **Aa**, videri *Ro* sec. *Bu* || solitudine **Aa** || 5 manusque **A** || 6 sullata **B** || ro- gat, dico? —: immo iubet *Sch* || **N** **A** || 8 videt quia pr. **A** || occ. non dubit uri **Aa** || 14 fuerit **B** || verum **P** || 17 <et> *Pi* || 23 [in] *Gr* || 25 <quid> *Ro* || 27 **N** **A** || obsistit **B** || vis non- minum **Aa**, ius minimum **P** || 28 regio **A**

CCLXXXII.

Tyrannicida veste muliebri.

TYRANNICIDAE PRAEMIUM. Tyrannus cum in arcem duci iussisset cuiusdam sororem, frater habitu sororis ascendit et occidit tyrannum. eodem 5 habitu magistratus illi, praemii nomine, statuam collocavit. iniuriarum reus est.

DECLAMATIO.

Animus liber est, nec interest, quo habitu statua ponatur. varia gentibus consuetudo est, et hoc 10 tibi honestius erit: inter multos tyraunicidas notabilis eris, in eadem re, in qua pro sorore venisti. bella quoque insidias habent. statua ergo tua non transibitur; habitus faciet, ut interrogent transcurrentes. iam illa tempora cogita, quibus senex ali- 15 quis narrabit, fuisse te, qui inexpugnabilem arcem intrares pro sorore: puerum adhuc fecisse fortiter. debes igitur mihi beneficium, quod tyrannicidium tuum semper monstrabitur.

CCLXXXIII.

20

Cynicus disertus filius.

Disertus Cynicum filium abdicat. C. D.

DECLAMATIO.

In quacumque parte non parentem iuste abdicat.

6 il. premiine st. Aa, il. premii st. Ab || 10 et ac t. Aa
11 honestus Aa || erat AB, corr. Gr || 11—12 notabilis erit
Aa || re] veste Gr || 14 N A || transibit ut h. B || 15 cogit a
qu. B || 16 quin exp. A, qui exp. B || 17 pp sorore A || 21
Cynicus B || 22 Cynicum A || 24 N A || non parente B

rem. ideo enim vos sustulimus, ut nobis obsequamini, et certe nullus excusatus a patre non probatur, quam qui non probat patrem. scilicet nos stulti, qui forum, rei publicae dignitatem tuemur.
 5 discede ab insipiente, ab insano.

Sed non necesse habeo, iudices, diu commendare vobis officia civilia, in quibus iam diu satisfeci: omnis mihi actio in dispicienda vita filii posita est. videte, ut alia taceam, habitum ipsum. ceteros
 10 enim, quos abdicant patres, sine narratione culpa abdicare non possunt: in hoc filio satis est ad odium habitum ostendere. quis est iste filii habitus? quae sordes? quid mihi hanc invidiam facis, ut cum habeas patrem, cibum ab aliis petas? adversus
 15 fortunam te exerces? quid enim accidere gravius potest? frigus, famem pateris, ne quando accidant? et ideo aliquid pateris, ne quando patiendum sit? vos vero novo genere ambitus admirationem miseria captatis. inde illa inpudentia, quod verecundiam
 20 inter crimina ponitis † et appellationem quoque passim nuper dedistis †. omnis vero philosophiae tractatus alienus moribus nostrae civitatis est. tamen utique placuerat: nonne aliae sectae iustiores? attenderes Physicis; quaereris, utrumne ignis esset
 25 initium rerum, an vero minutis editus et mirabilibus elementis perpetuus hic mundus, an mortalis esset. Viderint alii: ego in te hanc patientiam torporis ferre non possum. in alias te spes sustuli; de dignitate tua cogitabam.

2 excusatus B || 4 dignitate intuemur B || 6 abeo A || 7 civiliam Aa || 8 dip A || 14 cibum itemque saepius B || petas. IN CYNICOS adv. A || 17 ideo A || pateris Aa || 18 adorationem AB, corr. Ro || 20—21 fortasse * appellatione quoque pessima perdidistis; appellationem qu. passionum perdidistis Obr || 24 fisicis A, phisicis B—P || 25 mutabilibus Ro || 27 viderint te al. P || 28 corporis AB, corr. Ro

Quod si abdicationem ferre non potes, si carere hereditate malum iudicas: deprehensus es, damno pecuniae moveris et detrimento famae: et homo, qui has ipsas opes cotidie incusas, tamen concupiscis. <in>dig[n]us es igitur. verum fateamur ea- 5
<que> quae sentimus, nec nos extra rerum naturam ambitus ponat. cuius enim est hominis, pugnare cum moribus et damnare se?

CCLXXXIV.

Adulter sacerdos.

10

SACERDOS UNIUS SUPPLICIO LIBERANDI HABEAT POTESTATEM. ADULTEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam sacerdotem deprehendit in adulterio et eum sibi ex lege inopunitatem petentem occidit. reus est caedis. 15

SERMO.

An sacerdos adhuc fuerit deprehensus, id est, an <non> eo momento, quo deprehensus est, perdiderit ius sacerdotis? an si adhuc sacerdos erat, potuerit se postulare in hoc crimine? an *optare* usquam 20 nisi in publico possit.

DECLAMATIO.

Quod mihi sufficit: adulterum deprehendi. neque enim ulla excipitur persona, et turpius est adulterium in sacerdote. 25

„Legem, inquit, habuit.“ Hoc tale est, quale si ignosci sibi velit dux proditor, vitiator pupillae

1 potest **A** || 2 malium **A** || 5 <in>dig[n]us *Ro* || ea<que> *Ro* || 8 et *om.* **P** || 10 adultera **Aa** || 13 deprehendere **B** || adultero **Aa** || 14 cum **B** || 18 <non> *Gr* || 19 sacerdotii *Ran* || 20 occidi **AB**, *corr. Aer, cf. 150, 8* || 23 nec **B** || 24 illa **AB** || 27 venit **Aa**

tutor. sed finge, me ex suspicione egisse cum illo
 adulterii: nempe damnatus caruisset sacerdotio.
 adice, quod lex potestatem servandi concedit alte-
 rius. scriptum est, ut qui civem servaverit, hono-
 5 retur: numquid potest praemium accipere, qui se
 servav<er>it? aut iniuriarum damnari, qui se pul-
 saverit? Praeterea lex adulterii prior est, quam
 sacerdotis. sacerdos enim optat in publico: quod
 si adulter[um] tetigerit, evasit. Quid? quod ille
 10 pro duobus petebat; nam adultera sine adultero
 non poterat occidi: et tunc utique caedem commi-
 ssem.

CCLXXXV.

Imperator exulis filius.

15 PRAEMIUM VICTOR IMPERATOR ACCIPIAT. Imperator,
 cuius pater in exilio quinquennii erat, vicit.
 aliud praemium peti<i>t. reversus pater post
 quinquennium abdicat.

SERMO.

20 Pater hic et honestus et miser est, ut qui <ex-
 ul> filium imperatorem habeat. quaestio, an quin-
 quennii illius, quo pater exulavit, filio sit ratio
 reddenda? — colorate:

<DECLAMATIO.>

25 Adfert quidem iste tale patrocinium, ut me ne-
 get exulem fuisse. sed timuit, ne si ego essem re-
 vocatus, transferretur imperium.

4 coronetur *auct. inc. ap. Pi* || 5 nunc quid **A** || se *om.*
Aa || 6 *servav<er>it || 7 *adulteri (?) || 8 sacerdotii *Ran* || 9
 adulterum **AB**, adulterium **P**, *corr. Sch*, adultero obtigerit
Ro || 10 petabat **A** || 14 imperatori **AB**; imperatoris **P** || 17
 *peti<i>t || 20 <exul> *Pi* || 23—25 Colorate *litteris maius-*
culis scriptum habet A, *rubro colore pictum B*; *conf. decl.*
CCCLXXXIV; reddenda. <Declamatio.> Colorate adfert
edd. || 25 quidam **A**

CCLXXXVI.

Adulter fratris ex sponso.

ABDICARE ET RECUSARE LICEAT. RAPTA RAPTORIS
AUT MORTEM OPTET AUT NUPTIAS. Peregrinantis quidam fratris sponsam rapuit. puella 5
deprecante patre raptoris nuptias optavit. iuvenis reversum fratrem et in adulterio deprehensum, cum pro illo pater deprecaretur, occidit. abdicatur.

SERMO.

10

An omnia, quae adversus voluntatem patrum admissa sunt, debeant abdicacione puniri? an propter id debeat abdicari, quod lege fecerit?

DECLAMATIO.

Feliciores patres sic irasci solent: »nihil non 15
facere debuisti secundum meam voluntatem: obicio tibi munus lucis.« iactat se potestas illa patrum etiam in magistratus, etiam in victores. Non exigo tamen, ut facias, quod iubeo: peto, ut facias, quod rogaverim. Quod si certe non sufficeret ad abdi- 20
cationem, multum proficeret ista defensio: non dicit, tamquam patri: „oportuit facere,“ sed: „licuit mihi,“ tamquam alieno. „lex est, quae permittat adulterum cum adultera occidere.“ sic agam hoc tamquam caedis causam? quod si facerem, 25
ignosceretur mihi. Maior sit eorum libertas, qui <ultra> matrimonia iunxerunt, qui per vota vene-

2 fortasse * ad. fratris uxoris (vel fratriciae) e. sp.; ad. fr. sponsae *Aer*; ad. fr. ex sponsa *Ro* || 5 puelle **A** || 11 omnium **B** || 12 *sint (?) || 13 abdicare **B** || 17 illa illa **B** || 18 exingo **Aa** || 19 facias] patiaris *Sch* || 20 suff. addicationem **A** || 21

et
proficeris et ita def. **Aa**, proficeris **Ab** || dici **B**, dicis *Ro* || 25 numquam **A** || 27 *<ultra>; an cum Gronovio scribendum qui patrimonia iunx. (?); cf. 12, 5; quos matr. iunx. *Ro* || nota **P**

runt: vos vero, qui nuptias facitis in poenam, ad quos uxores per lictorem deducuntur, id vindicare non potestis, quod sic impetratis. Sed ut omnia praetermittam: nihil praeter animum patris aestimare debuisti. ceteris forsitan defendi legibus pos-
 5 sis: ea, quae ad patris te obligavit voluntatem, exui non potes. ab dico te, vel quod unicum, vel quod alterum perdidisti.

Eligat ipse, qualem sortiri velit patrem, mitem
 10 an fortem; det mores, dum custodiat quos dederit: cum adulteros occideris, necesse habes severum patrem sortiri. ab dico raptorem — necdum dico, cuius: hoc certe dico —: rapuisti virginem, pacis faciem turbasti, fecisti propter quod iuste occidi
 15 posses. adisti me praeterea, et propter te sollicitus fui; quod erat gravissimum, necesse habui rogare. si rapuisti fratris tui sponsam, non sufficit severitas; non sum iracundus: non est haec vulgaris libido, sed incestum. tu expugnare absentem fra-
 20 trem ausus es et fecisti, ut videretur puella parum pudice fecisse.

Quid respondes? quid dicis? solent ista sic defendi: „iuvenis erravi, et amore lapsus sum.“ vis igitur ignoscam? nihil est gratius <quam> imposi-
 25 tam severitatem personae detrahi. do vitiis veniam: habes patrem lenem, mitem; sceleribus ignosco —: redde rationem, cur nunc tu occideris fratrem. quod tantum scelus inveniri potest, quod parricidio vindicandum sit? ubi sunt illa praecepta, quibus
 30 monebam, ut concordessent fratres? parum est dicere, voluisti occidere —: potuisti; non dirigit

4 praemittam B || patris] praesens P || 6 patris] praesens P || 9 elegat A, eligit P || velle AaB || 10 dederis B || 13 cuius hoc certe dico cuius hoc certe dico A || 15 praeter A || 16 rogari B || 22 dices B || 24 gravius AB, corr. Gr || <quam> Gr || 26 abes A || mitem Ab || 27 N A

mens? non soluta dextera est? non obstipuisti propius scelere admoto?

Sed qua causa occidisti? „violaverat matrimonium“; adice „frater.“ non contingere tibi sic agere quasi marito. tu enim profecto nocens, qui sponsam abduxisti sic amantem. nunc intellego, quantam iniuriam fecerim puellae, quae coacta est te habere maritum, cum altero carere non posset. acrius incalescunt ignes legitimi, utique cum inciderunt in rudes animos.prehendisti in adulterio? si ullus in te pudor est: maritus fuerat, si per te licuisset.

CCLXXXVII.

Fortis filius proditionis rei.

Prodicionis reus citatus est, qui duos filios habebat, ex quibus alter fortiter fecit, alter deseruit. petiit pater a filio, ut abolitionem iudicii peteret. ille fratris vitam petiit et adfuit patri. absolutus pater abdicat filium; ille C. D.

SERMO.

An quidquid pater voluit, filio facere necessesit? an viro forti? an abdicari propter praemium possit?

DECLAMATIO.

Duo haec, ut opinor, obicis mihi, pater: et quod desertoris vitam optaverim et quod abolitionem iudicii non optaverim. Optavi vitam: puta nocentis, sed fratris. alieni quoque iuvenis, aequalis mei,

4 contingere Ro || 8 carere om. P || 9 posses P || 11 item p. Aa || 14 p (in marg.) A || 15 quid filios Aa || 17 *petiit || 19 frater B || 20 contradicit B

misertus fuisset: subisset illa cogitatio: »infelices
 huius parentes!« non tam reprehensione dignus est
 desertor, quam laude vir fortis. Post hoc obicis
 mihi, quod de innocentia tua nihil timui. sciebam,
 5 quomodo vixisses, quomodo causam tuam egissem.
 ego enim domum nostram in acie defendi. accedit,
 quod qui semel delatus est reus, non potest ab-
 solvi, nisi accusetur; omnes dixissent: »causae pa-
 tris diffidi[sse]t vir fortis.« nihil aliud † egissem
 10 quidem †: et quid futurum erat? si impetrassem,
 non absolvereris: si non impetrassem, damnareris.
 adfui tibi — non imputo; neque enim tu ideo ab-
 solutus es: vicit causa, vicit innocentia. ego nihil
 imputo, nisi quod bene speravi de causa tua. ec-
 15 quid igitur, pater, gratularis tibi? omnes salvi
 sumus. nam de fratre noli desperare: saepe rediere
 virtutes. iam domi habet exemplum. in periculo
 mortis fuit: scit, quale sit deserere, quale fortiter
 facere. denuntio tibi, frater, tollas istam igno-
 20 miniam.

CCLXXXVIII.

Tyrannicida filiorum duorum.

Qui duos filios tyrannos occiderat, petit praemii
 nomine, ut tertius in exilium proficiscatur.

25

SERMO.

Indubitate pater hic timet, ne et ille tyrannus
 fiat; sed non debet illum facere suspectum: alioqui

1 infelicis h. parentis **B** et *edd.* || 1—2 »inf. h. p. n. t.
 r. d. e. d. q. l. v. fortis.« *Ro* || 8 pateris **B** || 9 diffidis; set
Aa, diffidis; et **Ab**, diffidisset **B**, *corr. Gr* || 11 absolveris
AaB || 13 vicit causa vicit causa vicit inn. **A** || 14 tua tua
A || 13—14 vicit causa v. i. e. n. i. n. q. b. s. d. causa tua
om. **Aa** || 16 salvi mus **Aa** || 18 de sorore **B** || 19 fortite **A** ||
 istam *om.* **A** || 26 in dubietate **B** || 27 *fortasse* * fac. aperte
 suspect. *vel* 27 *sq.* fac. susp.: al. r. erit, n. mitt. in exil., susp.

reus erit; non mittetur autem <in> exilium <nisi> suspectus.

<DECLAMATIO.>

Tyrannicida optet, quod volet.

<SERMO.>

5

Prima illa communia: nihil excipi. illud proprium, plus deberi huic tyrannicidae, qui senex duos et filios occiderit. invidiosum itaque erat, si quid petisset pertinens ad gratulationem.

DECLAMATIO.

10

Tyrannos genui: nunc opto, ut filius exulet. quod mihi et citra praemium licebat, hoc et pro praemio peto et pro ipso iuvene. nihil dico de fato domus nostrae, non persequor rationem quoque metus mei: illud interim contentus sum dicere: 15 supervacui sunt metus, nihil inminet; sed <nec> expectat ista plerumque sapientia gravior. quid tu accidere credis illis, qui liberos habent? quid maritis? pater timeo. seu rationem metus habe[n]t, sive (ut maxime vereor) fatum istud est domus 20 nostrae. ignoscas enim, quod filios meos ultra mortem persequor: nihil de illo timui, qui primus tyrannus fuit; iisdem praeceptis erat educatus, quibus tu; illo occiso timere non debui, ne quis ex vobis idem cogitaret: occupavit tamen arcem alter, non 25 in totum sua culpa: difficile fuit obstare illis, qui convenerant tyranni prioris velut ad heredem. non

1 <in> *Aer* || <nisi> *Sch* || 3—5 * <Declamatio.> t. o. q. v. <Sermo>; cf. *decl.* 315 || 6 comminia *Aa* || 9 periisset *Bu* (*nescio quo auctore*) || 16 <nec> *Ro* || 17 expecat *Aa*, et spectat *Pi* || 19 pater meo *Aa* || *sed *AB* || *habe[n]t || 20 mereor *AaB* || factum *Aa* || istius *P* || 22 prius *Aa* || 23 hiisdem *A*, hisdem *B* || 25 occupavi *B* || 27 tyranno priore et *A*, tyranno priore ut *B*, *corr. Sch*

potes tutus esse in ea civitate, in qua timeris. » nihil cogitasti.« timeo, dum innocens es; vereor, ne si quis te occiderit, videatur tyrannicidium fecisse.

CCLXXXIX.

5

Amator filiae.

QUI CAUSA MORTIS FUERIT, CAPITE PUNIATUR. Speciosam quidam filiam, de amore confessus, amico dedit servandam et rogavit, ne sibi redderetur petenti. post tempus pet*(i)*it. non accepit. suspendit se. accusatur amicus, quod
10 causa mortis fuerit.

SERMO.

Custodienda est amici persona, ut, quamquam de re nefaria, non tamen sine respectu amici lo-
15 quatur et actione tota misereatur illius, illud vero, quod periit, laudet et magis desperatione eum fecisse dicat, quam cogitatione turpissimi amoris.

DECLAMATIO.

Antequam dico, quo crimine reus sim, dicendum
20 est, cui dicar fuisse causa mortis. periit amicus meus. non esse hoc vulgare nomen ipse monstravit. hunc igitur occidisse dicor nulla lucri spe: nam filiam relinquebat; nulla offensa: nam et illam mihi credidit, et ego nihil feci extra praeceptum. quid-
25 quid est igitur, quod obicitur mihi, ex bona mente proficiscitur. Videamus tamen, an ubi animus accusari non debet, ius haereat.

1 N A || poste Aa, pōt (= potest) B || tuus B || 4
CCLXXXIIIJ B || 9 *peti*(i)*t || 16 perit AB || laudaet A || fe-
cisse om. Aa || 19 quod Aa || 23 ille A || 27 non potest debet
B, n. potest d. P

Quaeritur, qui(s) sit causa mortis. accusator dicit: per quem factum sit, ut aliquis moreretur; si quis, quod natura mortiferum sit, adversus aliquem fecerit. quae si sequenda definitio est, accusabitur et ille, qui alicui suaserit peregrinationem, 5
<si> deinde is aut naufragio perierit, aut latrocinio; ipsi convictus infamabuntur, ex quibus cruditas et interitus. nihil igitur hic factum est, quod omnibus mortiferum. nam sicut telum omnibus mortiferum est, ita causa mortis est, quae occidit omnes. de- 10
trahe huic amorem: nihil erit, propter quod moriatur.

Volo tamen causam facere difficiliorem. non deposuerit apud me filiam, nihil praeceperit: tamquam melior amicus defendere filiam, in qua pater furebat, volui. non enim amor erat, qui sic stimu- 15
labat. abduxi, custodivi. nonne recipere non debuit, qui periit, quod non recepit? non reddidi. duxisset in ius, per iudicem peteret: hoc si fecisset, mea laus erat. Sed libenter cedo: ipse fecit rem admirabilem, fecit, ut in laudem verteret hoc ipsum, 20
quod turpiter amabat. quem tum enim illi animum fuisse putatis, cum in illo furore tenuit tamen adfectum patrum? perduxit ad amicum, deposuit. „At enim petivit postea.“ Si animum illius metiri velimus, intellegemus, non fuisse petiturum, nisi 25
quod sciebat me <non> redditurum. secutus est illum impetum animi sui. „at enim petiit.“ adice praeterea suam rem, et non acceperat: sed ne peteret, deposuerat.

1 qui A, quid B, corr. Aer || 3 mortis ferum A || 6 <si> Ro || 7 coñ A || coniuncto B || cr. set int. Aa || 13 a Aa, ad B || 15 fuerebat Aa || 17 reddi Aa || 18 dixisset unius B || petere B || si om. Aa || 20 in om. A || 21 enim om. B || illū A || 22 putas Aa || 23 posuit petivit B || 24 ill. postea metiri B || 25 n. f. depositurum Ro || 26 <non> edd. || 27 prodiit A'B, corr. auct. incert. ap. Aer || 28 pre cetera A, pro cetera B, corr. Aer || sanitatem A, sanitate B, corr. Ro. an * adice pr. restituta sanitate et non acceperit (sec. Aer) (?) || non om. Aa

Haec satis plena defensio esset, si qua ego divinatione colligere potuissem, utique periturum, si non reddidissem: deceptit me, quod ante fortius tulerat. neque enim hoc dico, redditurum me fuisse, si periturum patrem scissem; optime partes amici custodissem, si non reddidissem.

CCXC.

Abdicans reductum ob furorem.

Luxuriosus abdicatus furere coepit. reductus a patre, sanatus abdicatur.

DECLAMATIO.

Si conscius mihi, iudices, ullius culpaes essem propter quam iterum abdicarer, scitis mihi non defuisse tacendi verecundiam. sed facile fuit prius silentium: primum, quod sperabam fore exorabilem patrem; deinde, quod certum erat, propter quod abdicarer. nunc intellego, in multas me mitti posse suspiciones, cum expellar ab optimo patre: nec mihi ullo modo poterat ignosci, si offendissem statim. tota igitur actione hoc mihi obtinendum est: nihil me fecisse. nec mihi, iudices, in animo est, excusare vitam priorem nec ut me dicam numquam dignum fuisse abdicatione, sed ut me putem diu fecisse abdicatum. illa <non> narrabo, quam indul-

2 adque Aa || petiturum AB, corr. Aer || 3 reddissem A, reddidisses P || 8 ductum A, eductum B || 12 illius B || 13 abdicare B || 17 miti A || 18 expella A || 19 nullo Aa || si off. talem (?) Ro; sed cf. Pseudo-Quintil. decl. 9, 11 p. 199 Bu. abdicas me pater tam cito? vix salutatis laribus expellor || 20 obiciendum AB, corr. Bu || 22 unquam B || 23 putem diu fecisse A, putem d. fuisse B, probem tacuisse Gr, putem digne fuisse Ro, fortasse * probem digne fecisse || 24 <non> Pi || narratio B

gens mihi ab aetate prima fuerit pater, quod fortasse etiam corruperit mores meos, nec illud: error adulescentiae, haec aetatis natura. luxuriosum putat(e) fuisse: ego tamen insanus <non> eram, et defendendus quidem, si contradixissem. sed perseveraturum patrem negabant propinqui: sic factum est, ut dolorem silentio premerem, qui clusus atque intra cogitationes receptus abstulit mentem. ceterum tamen (si verum velimus loqui) † mutus † fuit. quas hic ego patri gratias agam? reduxit me non sentientem; adhibuit curam, laborem: miserum me! sanatus sum. sacra maiorum, deos penates non sentiens tenui: nemo <non> gratulatus est amicorum: nunc expellor respiscens. felices, qui possunt omni vita sua parentibus dicere: »quid feci?« dicam tamen: quid postea feci? si luxuria intolerabile malum, ignovisti.

„Ego, inquit, te, quoniam demens eras, reduxi.“ ubi estis, qui me putabatis infelicem? ego vero dementiae gratias ago: non quidem sollicitudinem patris sensi, sed nec abdicationem. quid mihi cum tam veloci remedio? pater optime, fallax ista velox medicina. ego scio, quos animi aestus intus feram. crede, pater, iam aliquas <dis>similes rerum imagines video. redit igitur dementiae prior causa. quare mihi, si non ad praesens tempus, ad futurum tamen rogandus es. succurre, qui soles.

2 corripere Ab || 3 nec AB, corr. Ro || putat(e) Ro || 4 <non> Sch; [in]sanus Gr; sed fortasse servata codicum scriptura legendum: luxur. putat fuisse: ego tam. insanus eram etc. || 7 premerem B || cogitatione A, cogitationem B || 8 receptis Aa || abstulit A || 9 mutu Aa, motus B, mitis Ro; expectatur *saluti vel exoptatum fuit vel etiam non tam miser fui || 10 sententem A || 11 adhibuit AB || 13 <non> Fr || 17 reduxisti Aa || 17 patiaris B—P || 21 ta A || fallax ista B || 23 sim. rerum imag. A, sim. imag. B, corr. Ro, qui praeterea coniecit similes priorum imag. || 24 reditur dem. Aa, redit iterum dem. Sch || 26 que Aa

CCXCI.

Adulter uxoris, qua cesserat fratri.

Qui duos filios habebat uni uxorem dedit. altero
 aegrotante et dicentibus medicis, animi esse
 5 languorem, intravit stricto gladio minatus se
 moriturum pater, nisi causam indicasset. con-
 fesso, amari a se fratris uxorem, frater petente
 patre cessit. ille in adulterio eam cum priore
 marito deprehensam occidit. abdicatur.

10

DECLAMATIO.

Ingressus actionem, interrogo, qualem patrem
 velis: gravem et severum an facilem et ignoscentem?
 non dubito, quin adulescens vindicato modo matrimo-
 nio malit me severe agere. - talis igitur pater
 15 obicit tibi, quod in amorem incideris cuiusquam:
 non est istud nisi lascivientis animi. iam si haec,
 quam adamasti, nupta est: tu alienam matronam
 aliter, quam leges permittunt, aspexisti. adiciamus
 huc: fratris uxorem. intellego me, iudices, fictae
 20 huic personae sufficere non posse, itaque tacebo.
duc, duc, te sequor. paulo ante dicebas: corrumpere
 fratris uxorem ausus es[t], istud incestum est.

Set forsitan dices „amavi adulescens eam, quae
 domi erat, cuius conversatio continua etiam invitos
 25 ad se oculos poterat deflectere“. Ignoscamus amori:
 obicio igitur tibi occisos a te homines ex eadem
 causa, qua tu amasti. null<i>us est tam vilis ho-
 minis sanguis, ut non manus inquinet. deinde
 hanc ego severitatem aliis permiserim: tu qui et

2 quae Aa || 6 confessio Aa || 11 quale A || 12 N A || 13
 quia B || 19 iudicium A || 21 dic dic AB, corr. Ro; an *dic
 tu; te sequor: p. (?) || 22 *es[t] || 23 *dicet AB || 21—23 cor-
 rumpere f. u. a. est, ist. i. est. sed fors. dicet: »amavi etc.«
 (ut sint interfecti verba) Ro; sed cf. decl. 286 || 24 erant A ||
 27 N A || null<i>us Sch || 29 quod AB, corr. Ro

ipse amasti, nonne tibi, cum <eum> deprehendisses, imaginem cernere visus es tui casus? quid diutius differo dolorem? —: fratrem occidisti. scio, iudices, quorundam scelerum eam esse magnitudinem, ut augeri verbis non possint. fratrem tuum occidisti, 5 servatorem tuum, qui, ut tu viveres, matrimonium solvit; et, quod gravius est, non longe erat: in eadem domo futurus tradidit tibi uxorem, qua carere non poterat. et hoc adulterium vocas? ita est adulter ille, et tu maritus? istud ego adulterium 10 quondam manu mea iunxi; ipse auspices adhibui, optavi longam concordiam. maiores habet vires ignis, qui legitimis facibus accenditur. non est tam facile desinere, quam cedere. nunc intellego, iuvenis, quantum mihi praestiteris: amabas. coibant ergo 15 furtim et flentes, ut satisfacerent invicem. ita tu, cum hoc videres, non erubuisti? non deprehendi visus es, quasi adulter? non me hercules ferrem te tantum querentem. vides enim: liberorum causa[m] amabas, matrimonium cogitaveras: adulteros tu di- 20 cis iacentes in geniali toro? duri me hercule viderentur, si cito oblivisci coniugii potuissent. occisus est iuvenis filius, dum rem facit boni mariti. non erubescam, iudices, post gravissimum dolorem descendere in hanc quoque causae partem, ut obiciam, 25 quod uxorem occideris bene meritam, quam sic amasti. Sic de innocentia miserorum ago, tam-

1 <eum> Sch || 2 tui] ni B || qui B || diut. est diff. P || 5 possit B || 6 observatorem B || 10 ut tu maritus. Ro || 11 iunxisse aus. B, iunxi et aus. P || aupicies Aa || 17 ebuisti Aa || 18 est Aa || mehercule B || 18—19 ferentem tantum B || 19 fortasse *quid est enim?, sed cf. ind. I || liberorum] miserorum Gr et Sch || causa[m] Obr; cf. Pseudo-Quint. decl. II, 7 p. 45 Bu: uxor, cuius haec sola reverentia est quod videtur inventa causa liberorum || 20 amabant, matr. cogitavere Sch || tu iudices iac. A || 22 si om. Aa B || 23 filius om. A || 25 ut om. B || 27 ammavi Aa

quam hic de capite quaeratur. non sufficit dolori meo, quod mihi filium abstulisti, qui tibi adsedi, qui ad languentem cum gladio sollicitus intravi. ego eosdem cibos eadem mensa, qua tu, capere
 5 non possum, nec illam manum videre, quae fumare mihi adhuc filii mei sanguine videtur. semper mihi armatus videris, numquam solus occurris. ite ante oculos laceratus filius, hunc iuxta nurus optima, nurus obsequentissima; clamare videntur: »tu nos
 10 occidisti, tu, qui nos iniuria prius distraxisti. quid necesse erat solvere matrimonium? obreptum est credulitati tuae: non amabat, qui potuit occidere.«

CCXCII.

Laqueus Olynthii speciosi.

15 Victis Olynthiis cum ab Atheniensibus publice dividerentur hospitia, specioso puero quidam obtulit hospitium. ille se postero die suspendit. accusatur hospes, quod causa mortis fuerit.

SERMO.

20 Duplex quaestio est, iuris et facti. nam etiamsi vis inlata est, quaeritur: an causa mortis sit? sequens potior: an propter vim perierit? circa ius illud est, ut finitione tractetur. is enim causa mortis argui debet, qui mortem intulit. cum vero quis
 25 sua manu perierit, non debet hoc reus tantum fecisse, ut quis mori velit, sed ut necesse habeat.

1 hic *om.* B || feratur B || sufficit Aa || 4 cybos B || 5 nec] ne B || 7—8 videris n. s. o. i. a. o. laceratus *om.* P || 9—12 *melius* »tu *etc.* distraxisti.« quid n. e. s. m? o. c. crudelitati meae *etc.* (*sec. Sch*) || 11 N A || 12 crudelitati B || 13 CCXII B || 14 Olyndi Aa, Olynthii Ab, Olinthii B || 15 Olinthis Aa, Olyntis Ab, Olinthiis B || publice Aa || 24 agui A || quis] qui B || 25 habebat AB

DECLAMATIO.

Vim dicor attulisse. Quis queritur? quae pro-
 clamatio? inpunitum reliquit eum, propter quem
 moriebatur? si erubuit indicare, multis tamen aliis
 generibus queri potuit: »propter hospitem morior.« 5
 nec credibile est, eum pepercisse hospiti, qui sibi
 non pepercit. Sed suspicionibus agitur: „formoso,
 inquit, hospitium pollicitus es“. Viderint isti, qui
 prodigis omnes oculis intuentur: mihi tempore illo
 nullus Olynthius formosus visus est. „scilicet enim 10
 sollicitabat lacrimis, squalore.“ male sentitis de
 puero, *qui* adversa fortiter tulit. „Cur tamen obtu-
 listi?“ Atheniensis sum. adsignentur fortasse in-
 vitis civibus, qui cum liberis, qui cum coniugibus
 veniunt, qui secum habent comitatum: miserabilior 15
 est puer solus. „At cur eadem nocte <se> sus-
 pendit?“ Utrum hoc re admirabile videtur, an
 persona? [an tempore?] miratur aliquis, Olynthium
 potuisse hoc Athenis? <an tempore?> illud enim
 est tempus doloris. saepe ad retinendam vitam 20
 prosunt ipsa pericula: redit metus, posteaquam de-
 siit instare hostis; tunc cogitatio fortunae, tunc
 vacat dicere: »est iam, qui sepeliat.« ipsa me her-
 cules officia admonere illum potuerunt fortunae
 prioris: patuit quidem domus, sed non sua; excepere 25
 servuli, sed alieni. forsitan et illa cogitaverit:
 »semper ergo alieno munere vivendum est«. Inte-
 rim sive illud Olynthii fa[c]tum fuit sive impatien-

2 quae clamatio B || 3 inpunitur A || 4 sic B || 7 augetur P || 8 viderunt Aa || 9 oculis omnes B || 10 Olynthius A, olynthius B || 11 sollicitabar Aer || 12 si AB, corr. Aer || 13 Atheni-hesis A || invitis] multis B || 16 eadem susp. B, tandem se susp. Aer || 17 hac B || rem Aa || 18 personam Aa || 18—19 [an tempore] m. a. O. p. h. A. <an tempore> Ro || 18 Olynthyum A || 21 desivit A, desunt B || 23 mehercule B || 25 excipere AB || 27 interi seu ill. B || 28 Olynthi A, Olynthi B || fa[c]tum Pi

tia ipsius, nullius maior iniuria est, quam mea. perdi beneficium et adhuc suspectus sum. habiturum me putabam, qui veniret in locum liberorum.

5

CCXCIII.

Tyrannus victae civitatis.

VIRO FORTI PRAEMIUM. Quidam fortiter fecit. petit praemio tyrannidem victae civitatis.

DECLAMATIO.

10 Omnia danda esse viris fortibus dico; nec in-
merito danda, utique ex victis. non aerarium in-
quieto, non sacerdotium rapio: peto, ut sint hostes
in mea potestate. ac primum omnium interrogo, quis-
<quis> est iste qui prohibet, iuste<ne> peterem etiam
15 eversionem hostium? ac tum nescio quis iste non
stetit in acie? illi si vicissent, tyrannide se vindica-
rent. sic agere volo, tamquam futurus crudelis: me-
ruerunt. vindicari potestis sine invidia. de me que-
rantur, cui aliquid iam irascuntur. tyrannidem in-
20 ponere volo: asperiora narrabo. plurimos ex illa
civitate manu hac occidi. sed numquid vobis videor
avarus, libidinosus? aliter crevi. eadem ergo ra-
tione hoc peto, qua fortiter feci. sic praesidia in-
ponemus. tamdiu tyrannus ero, quamdiu poterunt
25 rebellare.

2 habiturum Aa || 6 tyrannis vitae civ. Aa || 8 vitae
Aa || 9 Declamatio om. B || 10 omni addanda Aa, omnia
damna B || 13—14 quis<quis> est i. q. prohibet, iuste<ne>
Ro || 13—16 fortasse* ac pr. o. interr., quis est i. q. pro-
hibet? an tum n. q. i. n. st i. acie? iuste p. e. e. hostium:
illi si vic. etc. || 16 si om. B || tyrannides et vind. B, tyrannidâ et v. P || 19 irascantur B

CCXCIV.

Dives proditionis reus vir fortis.

Dives proditionis accusatus fortiter fecit. petit praemii nomine accusatoris mortem. ille non recusat, sed postulat, ut ante peragatur iudicium. 5

SERMO.

Accusator sic agere debet, ut manifestum sit, illum tantum rei publicae causa postulare; non quia non sit illud verum, ut si damnaverit, vivat: sed 10 quia difficilius impetraturus est, si intellectus fuerit nullo iure adiuvari posse.

DECLAMATIO.

Si te proditorem postea dixissem, quam tu mortem meam optasses, viderer tamen et rem utilem 15 postulare et non contra legem tuam desiderare. quid enim optasti? mortem accusatoris, de qua lis non est. nihil est, quod ad praemium confugas; nihil est, quod utaris legis tuae potestate: non recuso, quo minus accipias, quidquid optasti. nihil 20 petisti praeter mortem. Si exigis, ut accusator statim occidatur, alterum praemium petis. at haec voluntas fuit tuae petitionis? nihil interest, si illam qui dabant praemium ignoraverunt: et ideo tibi nemo contradixit, quod videbaris purgasse contu- 25

2 viri fortis praemium P; Dives proditionis reus. — VIRO FORTI PRAEMIUM. Dives etc. *edd.* (cf. 147, 3 et 164, 7) || 10 illū A, illum B, *corr.* Aer || 11 ficilius Aa, difficilium Ab || int. est null. Aa, int. est fuerit null. Ab || 12 viro P || 14 prodigitorem Aa || 15 rem inutilem B || 18 ad om. B || 22 pr. pensi ad h. B || 23 nihic int. Aa, ni int. Ab || 25 videbatur AB, *corr.* Ro, videbatur purgare <te velle> Aer; an *videbatur purgasse <te> (?)

meliam tuam. nihil tibi lex profuisset, si abolitionem petisses. nunc duo vindicas praemia, ut nec causam dicas et hominem occidas. ergo non utique comprehensum in praemio est, statim accipere, 5 et quotiens nullum praefinitum est tempus, incipit esse in potestate dantis. si abolitionem petis, alterum praemium est. Et cuius tandem iudicii petis abolitionem? non privata disceptatio venit in quaestionem, non pecunia<e> lis, quamquam tunc quo- 10 que leges commendarem et morem iudiciorum —: ne agaris reus, postulas. ad summam rei publicae pertinet. dico proditum populum, dico tempus constitutum. quantum est, ut neques? si maxime festinas, apud hos ipsos agi iam potuit; eadem 15 hac mora, qua reicimur, potuit pronuntiari. nihil est, quod timeas, si innocens es. accessit tibi magna pars patrocinii: fortiter fecisti. super illam potentiam divitiarum venit nova gratia; nec potuisti magis experiri, quantam tibi gratiam fecerit ista 20 militia: mortem accusatoris accipere potuisti. quid est istud, quod non putas eadem gratia inpetrari posse tuam salutem?

SERMO.

In summa parte paene irate dicet hic accusator. 25 nam subinde interponet [Declamatio]: »si vultis, si vestra interest, quid ad me, qui periturus sum?«

2 vincas Aa || 4 occidere AB, corr. Ro || 7 primum A || 8 obliationem A || disceptationē (= d. one) B || 9 pecunialis AB, corr. Aer || 11 reum AB, corr. Aer || 12 constitutum A || 14 aeadem A, ac eadem B || 15 reicimus A, reiici mas B, corr. Ro || 17 pars] spes (?) Ro || 18 n. gloria gratia Ba || 19 fecisti Aa || 20 malitia Aa || mōtem B || 24 in summum aperte paene A, in summam apertae poenae B, corr. Ro; fortasse *[paene] || 24 dicit AB, corr. Ro || 25 interponit A, it' potitur B || 25 [Declamatio] Ro || 26 urā A || periturus sum] rursus B

<DECLAMATIO>.

Vos suadeo caveatis, et suadeo permittatis, dum volo: merueratis enim ne vellem. caputne meum tam cito donastis? tam facile innocens occisus est in ea civitate, in qua sibi putat aliquis 5 tam facile posse contingere, ne reus fiat? quid est ergo? nondum omnes exuimus adfectus: faciam vobis hanc invidiam, ut sciatis a vobis occidi bonum civem. neque enim quisquam expetet, ut hoc iudicio dicam, quomodo prodiderit, quo pre- 10 tio, quo tempore, quo loco. Si vultis haec audire, date diem; si ne hoc quidem impetro, non meruistis. et hoc me mea causa non facere, cui non possit esse manifestum? expediebat alioqui mihi vivere, expediebat suspenso ac sollicito transigere haec 15 tempora? fortius est, quod differo mortem, quam quod mori non recuso.

CCXCV.

Demens ex vinculis fortis.

Dementiae damnatus a filio et alligatus ruptis vin- 20 culis fortiter fecit. praemio peti<i>t restitutionem. quam cum filio contradicente accepisset, abdicat filium.

SERMO.

Filius optabit, ut pater sanus sit; dicet id genus 25 furoris fuisse, ut intermissionem haberet.

1 <Declamatio> Ro || 5 aliqui AB || 9 expectet B || 13 fecere A || posset Aa || 17 mortem B || 21 *peti<i>t || 25 optavit AB || d. hoc g. B

DECLAMATIO.

Coeperam gratulari: ecce, iterum sollicitor: iam irascitur pater. quod ad me pertinet, non alia ratione contradico, quam ne pater domi sine custode
 5 sit. non aliter itaque hanc causam agam, quam proxime egi, etiamsi in illa nocuit *moderatio*. diu ego tui valetudinem patris, donec tam manifesta esset, ut damnarem etiam invitus. tradita est curatio mihi. quam diligenter hoc egerim, aestimate: videtur hic esse sanatus. nec <tamen>
 10 illud argumentum sanitatis est, quod rupit vincula: saepe faciebat hoc ipsum. quod in hostes impetum fecit, quod praemium peti<i>t, ago gratias fortunae: visus est sanus.

15 Quid obicis? „egisti, inquit, mecum dementiae.“ Si non tenuissem, tamen licuerat. datum est hoc ius contra patrem. legum lator prospexit senectuti: ideo medicinam filiis imperavit. cum vero sanaverim, poteram videri impius, nisi detulissem. non est
 20 indulgentia permittere sibi furorem. Sed alligavi. hoc si iniquum esset, non liceret. deinde obicies, quod non custodivi? testor deos, non recessi a custodia, donec me bellum avocavit. At contradixi praemio tuo. hoc simile est ei, quod defendi.
 25 sed non dicam: »recentia tua fecerunt merita, ut obtineres: an debueris, apparebit«. non desinam optare, ut hanc causae meae partem malam facias. duret ista animi tui quies: scias quibus irascaris, scias quos ames.

1 Declamatio A || 6 ante ratio AB, corr. Ro || 8 est A ||
 10 hoc AB, corr. Ro, praeterea suadens nunc || <tamen>
 Ro || 14 satus Aa || 18 filius B || 21 inimicum Aa, inicum
 Ab || 22 qui A, q B || 24 defendis et AB, corr. Ro || 26 de-
 buerim AB, corr. Aer || apperebit A || 27 faciam AB, corr.
 Gr || 29 amas A

CCXCVI.

Exul tace.

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE. Inprudens caedis damnatus ex lege in exilium quinquennium missus est. intra 5
fines a fratre ad cenam vocatus cum parasito fratris litem, fratre iam dormiente, conseruit et a parasito clamante » exul tace « ex lege interfectus est. quo comperto parasitum abiecit adulescens, a patre abdicatur. 10

DECLAMATIO.

Obicimus adulescenti ante omnia, quod parasitum habuerit. abdicationi hoc satis erat, ut si quid pater nolit, numquam emendet. quare nihil est, quod dicas mihi, numquam istud obiecisti. quid 15
enim hinc colligis aliud, quam ut te abdicet indulgens pater? quid enim est parasitus, nisi comes vitiorum? turpissimi cuiusque facti laudator? unum tamen videbatur esse solatium, quod eiusmodi vita ad homicidium usque non perveniret. 20

Obicio tibi, quod fratrem intra fines invitasti. fuerit quantalibet causa convivii, melius [eo] certe ipse ad fratrem isses. manet hoc ipsum inter causas abdicationis: obici tibi potest, quod tam impius es, ut fratrem post illam miseram fortunam non vide- 25
ris, nisi ad te descendentem. nam illi ignosci pot-

8 parato si cl. Aa || damnante B || inter interfectus A ||
9 qui Aa || abierit P || 12 adolescentia in te B || paratum
Aa || 17 nolet A, nollet B, corr. Sch; an *noluerit (?) || 15 mi
Aa, mii Ab || 16 hoc AB, corr. Ro || 17 a quid Aa, aut quid
B || parasitus A || 18 laudatio A || 18 huius modi B || 20
pertineret B || 21 finem B || 22 melius ea c. A, m. eo c. B,
corr. Lat.; an *m. tu c. (?) || 23 ad fratrem om. B || 22 tam
ipsius est frater p. B || 25 quod AB, corr. Ro

est, vel cum periculo venienti: [nihil] tibi vero quis ignoscat, qui cum sine periculo ad illum ire posses, in id discrimen adduxeris fratrem tuum, ut eum etiam parasitus posset occidere.

- 5 Obicio tibi, quod adhibueris cenae tertium. si hoc factum pietatis est, opus est secreto. Obicio, quod parasitum potissimum adhibueris: hoc enim vacabat misero, hoc exuli? cenabat cum parasito! cetera iam intellego non pertinere ad abdicatio-
- 10 nem. altiora sunt crimina et suis legibus digna, non tamen debent ideo lucriferi, quod in patrem inciderunt.

- Obicio tibi occidendi fratris consilium. si accusator essem, si te in culleum peterem, illa dixissem:
- 15 persona crimini idonea est: habes parasitum; et causa occidendi manifesta est: coheres es fratris. occasio adiuvit consilium: intra fines occidi potest; minister non defuit: parasitus in tua potestate est. cetera vero cui non etiam manifesta sint? parasitus
- 20 sine tua voluntate convitari fratri tuo auderet? homo in adulationem natus, homo, cuius famem tu tantum propitius differebas, non fecisset utique quo te putaret offendi. dormis (hoc tibi in praesentia credatur): non putabat tibi posse nuntiar?
- 25 et tamen incredibile est te dormisse hoc tempore, hoc loco: convivium erat; et quale convivium? frater invitatus. ita ille convitari ausus fuisset, si te amantem fratris vidisset? credo parasitum etiam insultasse fortunae filii mei. »tace, dixit, exul« pa-

1 ven. nihil t. A, ven. mihi t. B, corr. Lat || 4 paratus Aa || 6 fartum A || 5—7 cenae t. s. h. f. p. e. o. e. s. o. q. p. p. adhibueris om. B || 8 exusuli A || 15 [et] Ro || 16 manifesto A || 17 in fines Aa || 20 conviri Aa || 21 homo i. a. natus om. B || 22 tantum tu AB, corr. Ro || prodigus Bu (cf. 176, 10) || 23 potearet Aa || 24 mundari Aa || 25 incredibile Aa || 26 fratre Aa || 27 conviaci Aa || 28 amem Aa

rasitus: homo, puto, qui contumeliam non ferebat. »tace, exul!« parum enim eum graviter torquebat sola fortuna, parum enim graviter irascebatur errori, nisi etiam parasitus obiecisset. non fecisset hoc ergo te invito. puta tamen cadere 5 hanc in animum parasiti indignationem: illud certe in casum non cadit, ut gladius in triclinio fuerit; [multa, quae singula accidere possunt, universa extra casum sunt.] ut convitari incipiat <ei>, cuius occidendi ius habuerit; adice his, ut tu dormias, cum fratrem invitaveris; ut visurus fratrem post longum tempus nihil sis locutus, praesertim nondum exacta nocte, cum adhuc vigilaret ille miser exul. et fortasse accidere somnus hic potuerit inter plures: tres estis, et omnis sermo in angusto est. 15 incredibilius hoc faciet ortum inter fratrem tuum parasitumque iurgium: ad latus tuum iacet ille, qui clamat »exul, tace!« quomodo fieri potest, ut ne ipsius quidem caedis tumultu excitatus sis? fierine potest, ut gladium frater tuus non viderit, non te 20 excitaverit, cum periclitaretur?

His omnibus manifestum est, hoc tantum quaesitum patrocinio esse, quod parasitum in praesentia dimisisti. glorieris enim licet, quod non tecum interfectorem fratris habeas: itane hoc tandem 25 satis fuit dimittere inpunitum, dimittere in-

5 hos **A** || 6 hanc *om.* **B** || 7 quod **AB**, *corr.* *Ro* || in clinio **Aa** || 8—9 multa *etc.* — sunt *delevit hic, in versum 13 post ius habuerit assumpsit Ro; mihi simul non suo loco posita esse intellego, videntur e scribae alicuius calamo fluxisse, cf. quae adnotavi ad 45, 25. 93, 6 sq. 108, 12 et in prolegg.* || 8 multaque sing. **B** || 9 extra causam sunt **Aa**, extracta subsunt **B** || incipit caius **Aa** || 10 oc. huius **Aa** || 11 invitaberis **B** || 12 scis **A** || 13 huc exularet **B** || 14 exulet et f. **AaB** || occidere **B** || somniis **B** || huc **B** || 1619 intra **B** || caecidis **Aa** || fieri non **AB**, *corr.* *Sch.* || 21 periclitaret **AaB** || 22 quia his **Aa** || 23 patrocinium **AB**, *corr.* *Gr* || 25 interfectorū **A** || patris **BaP** || 26 demittere *bis* **A**

violatum? magni adfectus iura non spectant. sed ne dimisisti quidem bona fide. nam et sustineri absens potest. nec dubito, quin expectetur mors mea. Ut *vero* non solum iustae, sed etiam miserabiles causae abdicationis sint, filium perdidit eo tempore, quo miser erat. non licuit saltem in patria, non in domo sua extremum illi spiritum effundere: sed quod est contumeliosissimum, manibus parasi et inpune occisus est, quem indignum erat
10 inpune saltem male audisse.

CCXCVII.

Meretrix ab amatore forti caecata.

QUI EXCAECAVERIT ALIQUEM AUT TALIONEM PRAEBEAT AUT EXCAECATI DUX SIT. Meretricis amator fortiter fecit. occurrentem sibi meretricem
15 excaecavit. petit illa, ut eodem duce utatur. recusat ille et offert talionem.

DECLAMATIO.

Si quis, iudices, lege adversus eos, qui excaecaverunt, ita composita, ut aut talionem patiantur
20 aut aliquatenus solatium iniuriae praestent, litem esse audiat, altera parte similem fortunam exigente, altera mitiorem partem legis amplectente, profecto existimet hanc mulierem id postulare, ut excaecetur
25 is, qui sibi oculos eru(er)it: illum autem virum fortem fiducia meritorum erga rem publicam sperare, posse fieri, ut contra voluntatem quoque eius,

3 quin A || 4 ergo AB, corr. Ro || 6 miserat non A;

miser <exul> Ro || psaltem in ^{patria} tem A || 12 forte A || acata vel aecata Aa, cecata AbB || 14 duxit m. Aa || 16 ducentatur Aa || 22 audiant B || fortunae B || 25 *eru//it A, eruit B || 26 fortem om. B

quae vindicatur, oculos defendat. nam et hic dolor gravissima passae convenisset, et illud naturale est, ut bona oculorum intellegant etiam qui eruerunt. id omne diversum est. haec, quae excaecata est, cui erepta lux est, cui omnis vita in tormentis agenda est, miseretur quondam amatoris sui: ille, qui excaecavit, vult istam nimium vindicari; idque si faceret paenitentia, utcumque consolandus nobis esset. nam et poteramus suspicari, hanc istius postulationis esse rationem: <quod> cum excaecaverit meretricem, quam amavit, nunc oculos offerat, causa ambitus fieri.

Negat fas esse, ut vir fortis manum meretrici praestet, ut iter demonstret: apparet, illum esse caecandum. Atque id tamen praetenditur modo, iudices: ceterum causa postulationis istius manifesta est. videt miseram feminam durare in hoc non posse, ut excaecet, neque id agit, ut graviolem patiatur poenam, sed ut neutram: oculos habeat, quos haec eruere noluit <nec> ducis opera fungatur, quod iam recusat. Nos tamen necesse habemus his respondere, quae proponuntur, et adversus talionem sic agere, tamquam excaecari voluerit. illa etiam, quae ab ipso iactata sunt, nos quoque referemus, fuisse istum virum fortem, pugnasse pro re publica, plurimum nobis profuisse manus eius atque oculos. his enim omnibus profecto hoc efficitur, ut illum excaecari non necesse sit: neque ei nocebit illa ho-

2 passe A, parte B || 4 <hic> id omne Sch || 5 rapta B || lux om. Aa || 6 miserator Aa, miseretur AbB, misereor P || 7 vultis tam B || id eque AB || 7 Q A || 8 penitentiam B || 11 auferat B || causam AB || 12 negant B || 13* illam esse cecatum A, illam esse cecatam B || 14 tandem B || 17 ut in caecet Aa, ut excecet Ab || nec B || 18 haberet A, habere B, corr. Gr || 19 <nec> Gr || fugatur Aa || qm̄ (= quoniam) A, quoniam B, corr. Pi || 21 aliquem AB, corr. Obr || 22 excecere Aa || noluerit AB, corr. Gr || ille A || 24 reip̄ A || 27 nec B || nocuit AB, corr. Ro

nestissima militia: propugnator fuit civitatis. quon-
dam partem aliquam voluptatis in hanc inpen-
derat: sed fecit illum arrogantiorē ipsa virtus.
Neque tamen nobis adhuc persuaderi potest, ut vir
5 fortis, qui amaverit aperte, qui non erat laesus
ulla meretricis iniuria, oculos volens eruerit. for-
tunam illud putamus fuisse, ut si lex permetteret
neutram ultionem, forsitan totum ius remitteremus.
nunc oculos eius servamus, qua possumus.

- 10 Lex ita scripta est, ut is qui excaecaverit, aut
talionem patiatur aut duois opera fungatur.
inter has duas res quaestio est. antequam com-
paro, illud interrogare volo, cuius causa scriptam
legem esse puta<ti>s? dubitari non potest, quin scripta
15 sit ei, quae vindicanda est; ne illud quidem in du-
bium veniet, optionem quidem harum duarum (ut
ita appellem) poenarum esse in potestate exigentis.
quid enim aliud cogitasse legum latorem putamus?
illum utique, qui excaecasset, credidit esse punien-
20 dum, adeo ut ne illi quidem ipsi qui vindicabatur
permiserit totam legem remittere. illa igitur fuit
cogitatio: »meruit quidem qui eruit oculos, ut et
ipse perdat; si tamen † habuerit † misericordem, si
inciderit in eum, qui aliquatenus † reddere † irae suae
25 rationem posset, gratiam referat huic postea. eligi
ergo ab ea poena debet, quae gravissimam iniuriam
passa est. puta istud esse asperius, quod recusas:
fortasse propter hoc ipsum pati debeas. oculos eru-
isti mulierculae sine dubio; et adice, si vis, meretrici:
30 tamen quos eruere non licebat. non es dignus,

1 qm̄ A, quoniam B, corr. Ro || 2 inpenderet Aa || 4 vobis
B || 5 a parte B || 6 erueret AB, corr. Ro || 7 fecisse AB, corr.
Sch. || et si Ro || 10 ita om. P || 14 esse legem B || puta<ti>s Ro ||
16 ultionem AB, corr. Lat. || quidam Ab || 16—17 d. vita ap.
Aa || 17 pugnarum B || 22 queruit A || 24 an *addere vel ad-
hibere (?) || 25 *hae Aa, haec AbB || 26 quaed Aa || 29 mulier
cum lesit ne Aa || 30 l. nos es B

qui patiaris, quod vis. Haec dicerem, si tecum asperius contenderem: nunc ante omnia rei publicae causa[m] tecum ago. aequum est, salvos esse hos oculos et incolumes: multa adferunt casus, frequens bellum est. Detegemus tibi etiam huius mulier-
 5 culae adfectus, quo magis te rem tam gravem fecisse paeniteat. haec excaecare te non potuit. meminit temporum superiorum, meminit illarum, quas aliquando communes habuistis, voluptatum, meminit amoris tui. digna est, cui manum commodes. nam 10 id quoque lex iustissime constituit, praestet oculos, qui eruerit, et in vicem erutorum luminum ipse succedat. „At enim forti viro turpe est hoc officium subire.“ Scilicet illa honestiora, debilitatem pati, et † ferre infestos numinibus † oculos. non 15 erit talis ista debilitas, qualis esset, si illam in acie passus esses. tu, qui recusas dux esse meretricis, non cogitas futurum, ut tibi oculi propter meretricem eruantur? verum meretur hic ipse pudor tuus, propter quem parcamus oculis tuis. 20

CCXCVIII.

Rusticus parasitus.

Rusticus parasitum filium abdicat. ille C. D.

DECLAMATIO.

Non ignoro, iudices, quamquam non a forensi
 25 contentione solum, sed ab universa civitatis conversatione longe remotus, hoc praecipue fieri misera-

3 causa[m] *Ro & Ri* || equom **A** || hosculos **Aa**; tuos oculos (?) *Ro* || 7 haec cecare **Aa** || memini **B—P** || 8 quasi al. **A**, quis al. **B** || 9 habuit **AB**, *corr.* *Ro* || voluptatē **B—P** || 12 vice meritorum **B** || 14 silicet **A**, scilicet et **B** || 15 f. inf. omnibus *Gr*, f. defectos luminibus *Sch*, eruere inf. num. *Ro* || 18 ibi **A** || 23 abdicat // // // // // c. d. **A**

biles eos, qui paternae animadversionis notam deprecantur, quod periclitari de praeteritae vitae dignitate videantur, de qua certe sollicitum esse filium meum incredibile est. quantulum est enim, quod abdicatus erit, qui iam parasitus est? quem ego, iudices, tam obstinate non praeceptis solum meis, sed etiam precibus resistantem, utinam possem dicere contumacem: nunc hanc licentiam concepit animo servitutis. multum enim illi (ut res est) fiduciae facit gratia adolescentis locupletis et prodigi, qui non aliter, quam si de proprio mancipio ageretur, in hoc vires suas ostendit. infelix et ille: tam turpem enim filium habeo, ut etiam ipsi obiciatur. nec me praeterit, unde haec frequentia: concurrerunt ad spectandos duos rusticos, et *id* forsitan hoc ipso indicante. merito, si[c] iste ridetur, cuius nomen equidem nec intellego nec interpretari possum, quod vocatur: verum nescio quid esse turpius, quam luxuriam puto. quo magis autem hac eius vita erubescam, facit memoria nostrae.

Mihi rus paternum erga labores gratissimum, non frugalitati tantum suffecturum, sed et delectationi, si coleretur, a<c> dominis duobus. hoc cum † dio evenissem † ne haec quidem ducendae uxoris et educandorum liberorum onera recusavi, ut relictum a parentibus meis relinquerem filio meo. de quo ipse non questus sum; nam videbatur labo-

2 praeterita A, praeterita te B, corr. Aer || 7 precipibus Aa || *possim AB || dicet Aa || 9 illud Aa || 12 ipse Aa || 15 hii A, hi B, corr. Ro || haec AB, corr. Gr || 16 si[c] edd. || 18 unum AB, corr. Lat, an *(unum) tamen (?) || esset A || 20 *fecit AB || memoria A, memoria B || nostri AB, corr. Gr || 21 post „mihi.“ Narratio rubro colore scriptum legitur in cod. B || lus pat. B || gravissimum B || 22 *frugalitate A, fragilitate B || sed om. Aa || *delectatione AB || 23 oc cum A || a<c> Ro || 24 dico AbB || evenisset B || 23—24 hoc cum diu <solus> coluissem Ro || 25 onerare cursavi B

riosus. misi in civitatem: delicatior venit et redire properavit. et primo quidem deformavit tantum diligentior cultus; dehinc procedente tempore saepe fragrantem mero vidi, redolentem unguenta, et iam plura perditae vitae signa. cum interrogarem, respondebat, esse locupletem amicum. despiciebam e[ti]am amicitiam dicebamque: »quamdiu iste locuples erit?« donec <eo> res rediit, ut etiam de salute eius timerem. ad domum divitis veni, [non enim] nomen inter non agnoscentes requisivi: 10 parasitus inventus est. et place<re>t rustico patri? erubui.

Nondum te, iuvenis, ad comparationem voco utriusque vitae: in praesentia hoc uno contentus sum: suscipe[re] laboris mei partem. satis sine 15 te laboravimus; iam deficit aetas, iam quietem postulat senectus: et ego delicatus sum. abdicent me licet boni mores, tamen clamo: ego te mihi genui. non ergo cogitabis, quid mihi debeas? illae terrae gratiam referunt, nec quidquam inveniri potest in 20 rerum natura, in quo labor pereat. de abdicatione tu quereris? prior patrem reliquisti. quando enim videre te mihi licet? quantum absum ab orbitate? inpono, iudices, adfectibus meis, qui nihil adhuc inter querelas habeo, nisi desiderium. Iam irasci 25 necesse est; nondum tamen ad ultimam tui contumeliam venio: obicio tibi luxuriam. si hoc tantum diceremus »vivis inter meretrices et lenones«,

2 deformavi B || 4 fragrantem AB, corr. Fr || 7 e[ti]am Gr || qu. este elocuples er. Aa, qu. est locuples er. Ab, qu. veste locuplex er. B, qu. vero iste Aer || 8 donec resedit AB, donec res eo redit Sch || 10 [non enim] Ro || place<re>t Ro; placeat Gr || nos agnoscentem B || 11 patre A || 13 invenissem AB et pleraeque edd.; corr. Sch || 15 suscipe[re] Aer || tui AB, corr. Ro || in te AB, corr. Obr || 17 abdicant AB, corr. Ro || 19 debebas P || illo A || 20 referre B || 25 abeo A || 28 vives B

dignus es<ses> abdicacione: [et]iam [si] parasitus ha-
 be<ri>s, inter aliena servitia numeraris, et tibi lu-
 xuria obicitur etiam non tua. omitto interim, ex
 5 quo genere vitae in istud transieris, sub quo insti-
 tutus patre. dissimulata et remota persona mea
 parasitum abduco. num me irasci putas? —: mi-
 sereor: [ubi] haeserunt tibi vitia civitatis. videtur
 habere hoc primum odium rusticitas. si bona pa-
 terna consumpsisses, iure abdicareris: libertatem et
 10 ingenuum pudorem consumpsisti. Qui melior ille,
 cui servis? pudet dicere, quo pretio hereditatem
 emancipaveris. gulae servis et, sicut muta animalia,
 obiectis cibus in istam cecidisti servitutem. iuvat
 autem cibus post opus. multa quidem video diversa
 15 genera vitae, nec probabilia omnia: ceterum tamen
 hoc novum est et inauditum, contumelias in quaestu
 habere et iniuria<s> pacisci. iuvat illa te residua potio
 et ex locupletis cena nescio quid <non> intactum. cae-
 dentis manus oscularis et ferrum portas, fame peri-
 20 turus, si ille nihil malefecerit. alios enim fortasse
 parasitos ars aliqua commendet: tu quid potes, mi-
 ser, nisi vapulare? habent hoc quoque deliciae di-
 vitum: malunt quaerere omnia contra naturam.
 gratus est ille debilitate; ille ipsa infelicitate dis-
 25 torti corporis placet; alter emitur, quia coloris
 alieni est. haec (ut res est) accessit nova elegantia
 inter perversas delicias, habere rusticum. ridiculum

1 es<ses> *Ro* || 1—2 etiam si parasitum habes **AB**, *corr. Sch*; ceterum *cf. 169, 15 sq.* obicimus adulescenti ante omnia quod parasitum habuerit || 7 *[ubi]; misereor tibi: haes. *Ro* || 8 hoc] nunc *Sch* || 11 libertatem *Aer* || 12 emancipaveris **Aa**, mancipaveris **B** || sic **A** || 13 in istam c. s. i. a. cibus *om.* **B** || 16 contumelia **B** || 17 pacisci **A** (*in marg.*) || iniuria pasci **AB**, *corr. Ro*, *ex margine codicis A* recipiens pacisci || 20 ille inhi **B** || 21 pars **B** || 22 malum **AB**, *corr. Pi* || **N A** || 24 illa ipsa **Aa** || 25 caloris **B—P** || 26 accersit **B** || nova **XX** eligantia **A**, nove ligantia **B**, novae elegantiae **P**

hoc, quod durus, quod inhabilis, quod filius meus. qualia, dii deaeque, damna!

Intellego, cum quo mihi filio res sit: non commendabo illi laborem honestum et bonam cotidie conscientiam et operam, etiam civitatibus servien- 5
tem. agam causam per vices anni, [non] numerabo fructus: luxuriosum filium ad delicias voco paratas. ingentis pecuniae concupiscis feras? demens ipse venare. avibus onerari fercula gaudes? fructus nostros, nisi succurris, infestant. quidquid 10
illic lautum est, nos misimus; et fructus curvatis ramis ad manum paratos habemus. compara, si videbitur, vestris nivibus meos fontes; compara inclusis intra parietes aquis perennes fluminum lapsus. quae tanta vobis nemora? quid est istic admirabile, 15
nisi ruris imitatio? ad has te delicias pater voco. ipse durum desidia solum sulcis aperiam et aratro senex incumbam: tu tantum impera. non misereris paterni avitique fundi, obsiti sentibus? circa beati fructus: nos desidia male audimus. quot iam per- 20
didimus annos! tu vivis aliena liberalitate. At si te nulla horum miseratio tenet, ignoscas mihi: ducimus quendam adversus ipsas terras consuetudine adfectum: non vendes tu agellum meum, non paternos avitosque cineres et ossa alicui pretio cenae 25
unius addices. quatenus infeliciter filium sustuli, quaeram aliquem, qui colat.

1 \tilde{m} s A || 2 dedeaeque Aa, dideaeque Ab, dicere B || 3 est AB, corr. Ro || 4 coditiae A || 5 etiam in civ. B || 6 [non] numerabo Pi, annumerabo Obr || 7 luxurium Aa || 9 venire P || 10 succurreris P || 11 curbatis A || 12 paratum B || cum parari videtur B || 13 vestros nivibus meis AB, corr. Gr || 13—14 inclusi sint. Est inter par. B || 16 oris vel roris Aa || 20 audivimus A || quod AB || 22 ulla horum miseratio B || ignoscis B || 26 infoelicium B || 27 colet B

CCXCIX.

Ossa eruta parricidae.

PARRICIDAE INSEPLTI ABICIANTUR. SEPULCRI VIOLATI SIT ACTIO. Decedens pater mandavit filiae ultionem, dicens se duorum filiorum veneno perire. puella reos postulavit. inter moras unus se occidit et sepultus est in monumento maiorum. alterum cum damnasset et insepultum proiecisset, eius quoque, qui sepultus fuerat, ossa eruit et abiecit. accusatur violati sepulcri.

SERMO.

An utcumque sepultum eruere non liceat? an ei non licuerit, quae potuit <sepulturam> prohibere? an etiam, <ut> non iure fuerit sepultus? hinc speciales quaestiones, utrum lex damnatum tantum parricidii, an revera parricidam prohibeat sepeliri? an ille parricida fuerit? in hoc probativae duae, altera παθητική, altera πραγματική, id est, adfectus et iuris quaestiones. an damnatus sit sua sententia, qui sibi manus attulit? an et de illo iudicatum sit, cum frater eius convictus sit? an non possit quisquam mortuus damnari? etiam ut alius nemo possit, an <non> is utique potuerit, qui in reatu periit. † ultimae pelagi † qualitas, in qua totius controversiae vires sunt: quale huius factum, utrum venia dignum an damnatione sit? in qua tractatione παθητικῶς pro re publica indignandum.

4 pater om. P || 6 moras <iudicii> Ro || 7 unius B || 10 N A || 14 <sepulturam> Ro || 15 qutatu A || * <ut>; an etiam <ille> non i. f. sepultus? Ro || 17 illa B || 18 pateticae A, patheticae B || 19 pragmaticae A, premathice B || 20 suae sententiae B || 22. coniunctus B || posset B || 23 alias A, filios B, corr. auct. incert. ap. Aer || 24 Q A || <non> Ro || 24—25 ultima peragitur qu. edd. a Pithoena, ultima delicti qu. Ro, an *ultima solet (debet) peragi qu. (?) || 27 pateticos A, patheticos B

DECLAMATIO.

Sepulti ergo essent et aeterna quiete conditi iacuissent parricidae manes iuxta patris latus? ut, quod diis hominibusque vide[a]tur indignum, tumulto tectus videretur, cui leges terram negant; in 5 cuius cruciatus cum omnia commenta sit antiquitas, citerior est tamen poena quam scelus; cuius statim ora oculosque a iudicio lex iussit obduci, ne hunc iucundum caeli aspectum polluerent tetri oculi; cui lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago 10 portum, morienti terram, defuncto sepulcrum negat. quem in poena<m> sua<m> iubet vivere, huic tumulum et exequias persolvi fas fuit? adeone omnia <iura> perierunt, ut ex duobus meliore loco habendus sit manifestior parricida? 15

Tu vero, puella tam honesti adfectus, quidquid tacita pietate suggeris, vel his audientibus refer. mihi crede, modo adprobasti, nihil te de fratribus tuis solere mentiri. »dies, inquit, noctesque miseranda patris umbra circumvolat, qualis erat cum 20 mandatum daret; modo minax atque effera, repente summissa, his me vocibus (ut sciatis) appellat: „tu quidem, filia, parricidam postulasti; eodem crimine, iisdem argumentis, communibus ut<r>ique legibus iudiciisque, qui supererat damnatus est. nunc unus 25 superest dolor, quod parricida sepultus est, quod

2 de subplico cullei et paene, parricidarum
 A || 3 manūs B || 4 vide[a]tur Ro || tumulto Aa || 7 tamen est
 B || 8 abduci AB, corr. Aer. || 9 iocundum AP || 10 fuitati
 mare Aa, fuiti mare Ab, fuit at in mare B, fuit at in mane
 P, corr. Aer || 12 in poena<m> sua<m> Fr; fortasse *in
 poena sua iub. tabere || 13 persolvit B || Q A || vas fuit A, affuit
 B, corr. Pi || <iura> Ro || 14 habendum B || 17 verbis
 aud. A || 21 maendatum A, mandatam B || 24 hiisdem B ||
 re
 comminibus A || ut<r>ique Pi || 25 superat A

- aeterna quiete compositus sepulcro meo parricida patrem premit. aude nunc aliquid puella fortius, et ab hoc utique me vindica, quem ego occidi. expulsus sedibus meis contactum illius fugio. quid
 5 agis, infelix puella? ecquid agnoscis alterum patris mandatum?" itaque ut primum accessit ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage, impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam inferis monstra in lucem redundare visa sunt.«
- 10 Dii boni, post haec quisquam queretur, cur ex duobus parricidis neuter iace<a>t tamquam pater, uterque tamquam frater!

CCC.

Adultera apud filium iudicem rea.

- 15 Apud communem filium iudicem ream adulterii fecit maritus uxorem. matrem absolvit adulescens. pater eandem detulit in iudicium publicum et damnavit. abdicat filium.

SERMO.

- 20 De ante actis temporibus non tantum est quod adulescenti nihil obicitur, sed etiam quod proxime iudex placuit patri. quorum ratio cum constet, poterat non improbi, vel non manifesti erroris peti venia. sed prius iure defendendus est.

DECLAMATIO.

Obicis sententiam; non dico, qualem: iudex pronuntiavi[t]. dispiciendum tibi fortasse fuerit, ad

3 ob B || <per Sch.> quem ego <bis Ro> occidi || expulsū B || 5 haecquid A, et quid B || 6 accessi *edd.* || 8 in editum A || inferio Aa || 9 visi B—P || 11 iace<a>t Ro || 15 adulteri AaB || fecit *om.* B || 16 matre A, mater B || 22 iud AB || placuit ratio p. Ba(—P) || 26 pronuntiavit AB, *corr. Sch* || 26 dispiciendum AaB

quem venires, diligentius excutiendi mores: nulla iudici libertas est, nisi pronuntiare licet, utrum voverit. fortasse erraverim in despiciendis causis, minus prudentiae habuerim iuvenis: ego nihil aliud debeo, quam fidem. an tu ea condicione litigabas, 5 ut pronuntiare pro te necesse esset? Hoc dicerem, si in quocumque iudicio sententiam tulissem. aliquanto fortius <agendum> est, cum iudex a te sim electus: hanc, quam nunc eripis, c[l]aritatem in iudicio dedisti. 10

Quid tamen pronuntiavi, et in qua causa? Ream absolvi. non dico, quam ream, nec cuius criminis: hoc dico: male audire plerumque iudicium nimia severitas solet nec unquam in convicium nisi asperae sententiae veniunt. ideo absolutos publica 15 illa acclamatio prosequitur: a damnato tristes recedunt, et victricis quoque partis silentium est. absolvi. si hoc invidiosum, si hoc criminosum est, quomodo me putem potuisse defendi, si damnassem? Absolvi matrem meam. hoc non eo pertinet fortasse, ut debuerim crimen remittere. multa ignorantur patimur. mihi mater innocens visa est. obiciebas tu adulterium — nihil necesse est tractare de causa, praesertim cum nihil sit ablatum defensionis —: mihi tamen omnia, quaecumque in ma- 25 trem meam dicebantur, incredibilia sunt visa. respuebat illa †...† magis apud me agebat causam mater mea, dicens: »scis quomodo te amaverim,

2 iud AB, videre P || si Aa || utrum A || 3 despiciendis AaB || 4 debeo] habeo B || 7 aliquando AB || 8 <agendum> Ro cfens 66, 20 et 203, 3 || 9 c[l]aritatem Gr || in om. AaB || 12 non <dum> Ro || 13 iudicium AB || 14 in om. B || convicium A, coniunctum B, coniunctum P || 15 absolutus B || 22 ignorantur B, ignoranter P || innoscens Aa || vis B || 23 obitiabas A || 24 fortasse* solum vel sublatum || 27 illa †...†, magis Ro || causa AB—P

quomodo educaverim; nihil mihi obiectum est in aetate prima, nulla fabula ante partum secuta est: ream facit anum et iuvenis matrem.« tu me iudicem faciebas, illa testem. accedebat his illud etiam,
 5 quod non existimabam tam asperam illam dissensionem, nec veram esse litem, quae ad filium ducebatur. videbamini mihi quaerere intercessorem. aliud fortasse fuerit, quod te postea concitarit: illo tempore nihil facere melioris mariti, nihil indulgentioris potuisti. ad eum iudicem perduxeras uxorem, qui damnare non posset.

„At enim postea hoc crimen probavi.“ Non iam respondeo ista, quae dixi, † aliis muneribus accipere iud extraneorum naturam qua † fortasse iratior
 15 existi. non semper erroris odium penes cognoscentes est: aliquando causa profertur negligentius, interim defenditur. si matrem meam nunc audias, dicit, se ad illos iudices venisse securam, et obstitisse sibi fiduciam prioris sententiae; utitur in
 20 defensione <m> claris ac nobilibus exemplis, damnatos mihi Camillos et Rutilios narrat. verum quicumque iste exitus fuit, habuerit suum finem. si crimina in me explet (neque vereor), plura confitebor, quam obicis: et cum damnata esset mater mea,
 25 flevi et graviter tuli.

2 famula **Aa** || 5 tamen **B** || 8 concitant **Aa** || 9 meliores **B** || 11 **Q A** || 13—15 aliis auribus accepit iudex extraneus: utriusque fort. ir. existi. *Gr*; al. aur. acciperet i. extraneorum causam, qua f. ir. exitisti *Obr*; nec quod fort. ir. extiteris *Sch*; fortasse* al. munerib. accipere iudices extraneam causam: <damnasti>, quia fort. || 15 conexisti **Aa**, existis **Ab** || cognoscentis **AbP** || 16 perfertur **AB**, corr. *Aer* || 18 iudē **A** || 19—20 defensionē <m> *Gr* || 20 dampnatis **A** || 21 Rutilius **AB—P** || 22 suum filium **Aa** || 22—23 an *criminari me expedit (?); si crimina i. m. expues, n. vere or <et> pl. c. *Sch* || 24 et co d. **Aa** || 25 flevit **Aa**

CCCI.

Rapta a divite pro ancilla.

Pauper divitem invitavit ad cenam. erat in ministerio puella pauperis. interrogatus pauper a divite, quatenam esset, dixit ancillam. discedens 5 a cena dives eam rapuit. educta ad magistratus puella ex lege raptarum nuptias optavit. dives accusat pauperem circumscriptionis.

SERMO.

Etiam si reus est hic pauper, non tamen mihi 10 videtur aspere et concitate contra divitem acturus: non tantum accusator dives illi, sed gener est, et nos non sumus iracundi: rapta nuptias optavit.

DECLAMATIO.

Si alio accusante dicerem causam, sciebam et 15 expertus proxime eram, esse nobis aequam etiam adversus divites libertatem. sed me, quamquam indignissime petar, non tam lex, quam ratio prohibet a conviciis.

Ego hunc amicum semper optavi, etiam ante- 20 quam essem socer, et colui et aliquid etiam supra vires facultatum mearum in excipiendo eo ausus sum. atque id me fecisse ante omnia confiteor, ut *patronum* haberet filia mea. nunc vero eum mihi fortuna ipsa generum dedit, quem maxime dilige- 25 bam. tota itaque haec, quae pro innocentia mea adhibebitur, non tam defensio erit, quam satisfactio.

11 aspure A || concit A || contrate A || 13 nos] nostris Ro || non om. Aa || abtavit Aa, obtavit Ab || 14 *Narratio AB || 15 sic P || 16 esset A || 17 divitem Aa || 21 esse A || colui aliquid A || supera Aa || 22 facultatum B || 24 potioem AB, corr. Gr || 27 satiff A

fortasse detrectet: sed tamen audebo, ne nos fasti-
 diat. non sum quidem locuples, sed quotus quis-
 que? inops censu, sed integer, sine crimine, sine
 fabula: non indignus aliquando huic diviti visus,
 5 qui amicus vocarer, ad cuius mensae quoque so-
 cietatem abundans et locuples accederet: et existi-
 maram fore hoc quoque inter causas amicitiae, si
 cenulam diviti pauper fecisset, non illam beatam,
 nec qualem hic potest, non instructam ministeriis
 10 — unde enim nobis? omnia proferenda sunt in
 medium, cum praesertim iste nos propius <non>
 cognoverit. quidquid illud fuit, ne dedignaretur di-
 ves, maxima cura paravi, ipse composui, et post † se-
 curitatem † modo conviva<e> serus accessi. sed opus
 15 erat ministerio. hoc paraveram mihi non pecunia,
 non emptione; sed uxorem ducendo, educando hanc
 puellam. admiratum credidi, quod hic sexus mini-
 straret; eoque magis mihi pudori fuit confiteri,
 esse filiam meam. nam neque erat is cultus, et
 20 notitia nobis adhuc nova; et tamen, si de me quo-
 que interrogasset, respondi: »servuli tui sumus.«
 non persuadeo tamen mihi, ut crediderit. neque
 enim irritare tam delicatas eius cupiditates potuis-
 set ancilla, nec fecit, quod adversus hanc condicio-
 25 nem fieri fortasse potuisset: rapuit tamquam inge-
 nuam. ideoque cum educeretur ad magistratus, ni-
 hil recusavit, nihil iuri nostro opposuit; nisi forte
 hoc quoque in causa erat, quod ducebatur securus.

1 detractet B || iam A, tam B—P || aude bone B—P ||
 2 locuplex hic et postea B || et AB || 6 accederet Aa, accide-
 ret B || et om. P || existimaret AB, corr. Ro || 7—8 sice nul-
 lam Aa || 11 <non> Sch || 12 non ded. Aa || 13 *parte curavi
 AB, p. cur. <ipse>, ipse comp. Ro || 13—14 sedulilatem Gr ||
 14 conviva<e> Gr || 15 u a ū A || 17 admiraturum Ro || 18 pu-
 dori mihi B || 19 nanque B || 22—23 neque tamen AB, corr.
 Aer

unde enim nobis adversus istum tantos animos, ut vindicæmur? quomodo hanc invidiam potuisset ferre paupertas, si occidere filia mea voluisset iuvenem inter principes civitatis? non tamen usque eo hoc, iudices, valet, ut non dederim beneficium. 5

Ubi ergo circumscriptio est? quam quidem legem arbitrator propter eos maxime latam, qui circa forenses insidias aliquem scripto callidior cepissent. ceterum ut longius interpretatio veniat, non tamen erit dubium, circumscriptionem esse inevitabilem fraudem, id est, in qua factum eius demum aestimetur, qui accusatur. singula ergo aestimemus. Invitavi ad cenam — quæ hic circumscriptio est? — pauper divitem. venisti: ago gratias; habuisti honorem et illud humile limen intrasti et adisti mensam, ad quam cum venire coepimus, deos invoca<vi>mus. † alioqui ius in me humanitatis † est nostra frugalitas, quæ vobis utique velut refectionem quandam et quietem præbet. inter vestras quoque epulas non semper illa ponuntur peregrinis petita a litoribus et silvis: aliquando haec vilia, quæ rure mittuntur, adhibetis, quæ emere nos pauperes possumus. cenasti tamen hilaris, et, ut vis videri, etiam liberalius bibisti. quare tamen invitavi? quoniam promerenda nobis est vestra potentia. si qui me detulisset reum, defenderes; si quam iniuriam timerem, rogarem te per ius mensae communis. non est igitur in hoc circumscriptio, quod ad cenam invitavi. cetera uti-

5 in **AB**, corr. *Ro* || hoc *om.* **P** || beneficio **B** || 6 ubi e. circ. *om.* **B** || 8 callidior *om.* **B** || 9 decepissent *Ro* || veniet **A** || 10 ∩δ (*in marg.*) **A** || 12 existimetur **B** || 14 est *om.* **B** || 17 *invoca<vi>mus || in me **B**, me **P**; al. summae hum. *Ro* || 18 fragilitas **A** || utique quæ **AB** || 21 a *om.* **AbB** || 22 rōre **Aa**, rare **P** || 23 <et> nos *Ro* || 23—24 hylaris ut v. **B** — **P** 27 rogassem **A** || 28 prius **AB**, corr. *Pi*

que ad crimen legemque non pertinent. Sequitur ergo, ut sit proximum crimen, quod in ministerio fuerit filia mea. iterum accusabitur paupertas. quid ergo nos facere iubes? emere non possumus; 5 etiam si quid ex cotidianis supererat laboribus, educatio exhaustit. mutuemur ergo et alienis ministeriis lautitias vestras imitemur, quantum potest quis <que>. apud vos illi greges ministrorum, apud vos aurum et argentum. ministerium ergo fuit ex meo. non 10 est istud deforme pauperibus: nam et si in aliud diei tempus incidisses, tum quoque tibi videretur ancilla: vidisses pensa facientem. filia igitur ministravit, sicut mihi solet. nisi veritus essem, ne tibi invidiam fieri putares, nisi me frequenti hu- 15 manitate in honore posuisses, ego ministrassem. Hinc quoque remove, quod tu fecisti: non est circumscriptio, quod interrogatus verecunde respondi et, cum mihi tecum coepisset novus usus, erubui videri sine ancilla. hoc mali habet ambitus. pec- 20 casse me fateor: dicendum fuit verum. sed hac poena potes esse contentus: non inpune feci. *en* quae a me facta sunt, haec sunt: hi<n>c me circum- scriptionis accusa, nihil ipse feceris. num enim, si tu nihil concupisses, non rapuisses, poterat mihi 25 obici circumscriptio? hoc ergo exigis, ut ego nocens sim non ex meo facto, sed ex tuo.

Age, res quidem ipsa crimine caret, sed animus suspectus est? quid est igitur? me credibile est circumscribendi mente fecisse? invitavi, ut raperes? 30 neque enim poterat dubitari, quin quaereres, quae ministraret; et cum interrogasses, certum erat fore,

6 intuemur B || 7 lautitias A || mittemur B, imitatur P || quis<que> Sch || 10 est om. AaB || 12 pensa A || 14 invidia A || 19 ābitus A || 21 et AB, corr. Ro || 22 hi<n>c Ro || 25 ut ergo n. Aa || 27—28 animos dispectus Aa || 30 quae-rens B—P

ut protinus cupiditas aliqua in animum tuum descenderet; et cum concupisses, ut raperes. quae si nulla ratione, nulla divinatione provideri potuerunt: apparet non propter id factum, quod sperari non potuit. quid enim in causa fuit, cur raperes? cultus 5 videlicet te inlexit? hic enim adici solet ad speciem —: talis ministrabat, ut necesse esset ancillam esse mentiri.

Tu porro (permittas etiam aliquid mihi libertatis) rapiebas, vel<ut> ancillam? —: tu raperes ancillam 10 eius, apud quem paulo ante cenaveras? sed non credidisti, ancillam esse. possis tu fortasse huc usque descendere, ut non fastidias pauperes: numquam cupiditas tua usque ad mancipia descendet. ac si forte cepisset oculos tuos [petisses], quid 15 opus erat vi? non munusculo sollicitasses? non, si contumacior esset, pro tua illa comitate a domino petisses? potuisti ergo scire, etiam antequam raperere inciperes. in ipso vero raptu non apparuit tibi ancillam non esse? non tamquam libera repu- 20 gnavit? non proclamavit patrem? nullam vocem meam audisti? fieri non potest, ut non eruperit ingenuitas, quae aditura erat magistratus.

Aut ego fallor, aut de hac tota causa iudicatum est: nam si quid feceram fraudis, apud magistratum 25 agere debuisti. „circumscriptus sum, ancillam putavi.“ necessitatem raptoris agnovisti.

Non puto te obicere, quod nuptias optavit. sed nec ego inputo; sicut ne gratulor quidem hoc matrimonio. mihi magis convenisset gener, cum 30

9 *permittis AB, permittite *edd.* || 10 vel<ut> *Gr* || 14 descendet Aa, descendit Ab || 15 [petisses] *Gr* || 16 sollicitasti et postea petisti AB, corr. *Gr* || 17 at omnino B || 19—20 apparui ti biancillam A || 22 meam *absurdum iudicat Ro; fortasse* *voc. eius. || 24 ut ego f. A || 30 magis c. g. c. q. mihi om. B

quo mihi par convictus, apud quem, si forte cenarem, uxor ministraret. tu tamen quid circumscriptione ista perdidisti? uxorem non habes locupletem: nihil enim magis, quam pecuniam desideras? o te dignum, qui duceres parem! tunc scires, quae discordiae, quae contentiones, quam frequens mentio dotis, quam erecta ex aequo cervix. utique in his tuis deliciis, in his cupiditatibus tibi liceret amare aliquam ancillam, deperire aliquam ministrarum. at nunc habes uxorem non ambitiosam, non exacturam comitatus, sed quae tota ex tuo vultu pendeat. laborare consuevit: habebis ancillam. Tu tantum [etiam]si quid ego offendi, mihi irascere: nihil illa fecit, nihil illa peccavit; iussa fecit, in ministerio patri paruit: ad illam hoc tantum pertinet, quod optavit.

CCCL.

Auctoratus ob sepeliendum patrem.

GLADIATOR IN QUATTUORDECIM GRADIBUS NE SEDEAT. Quidam ut patrem sepeliret, auctoravit se. die muneris productus sub titulo causae rudem, postulante populo, accepit. postea patrimonium statutum per leges equitibus adquisivit. prohibetur gradibus.

25

DECLAMATIO.

Postea dicam, qua causa paene gladiator factus sit, postea hoc, quod obicitur, in laudem vertam:

3—4 locupletem utile eē divitibus uxores pauperes ducere nihil *etc.* A || 4—5 des. et te d. B || 7 recta Aa, erectae B || 10 at om. B || 13 [etiam]si Ro || 14 nihil pecc. A || visa P || 15 fuit AB, corr. Sch || 18 auctoratus hic et postea Ab || 21 sed die numeris B || 22 sudem Ba || 22 statum AB || 27 quod dicitur A || veram B

interim incipere libet ab ipsa lege. ius certe sedendi implet ingenuitas et census. quaerendum est ergo, an hic gladiator sit aut fuerit. non sumus magni legis interpretes: non ludum, nec arenam, nec armorum [in]scientiam complexa est, sed gladium. 5 cui dubium est, id exigendum esse in eo, ex quo nomen gladiatoris ductum est? gladiator igitur est, qui in arena populo spectante pugnavit. nam neque orator est, qui numquam egit causam; neque accusator, qui reum in iudicium non deduxit; neque reus, 10 qui causam non dixit. videamus et ipsius periculi causam. quaero, an si creditor post datam pecuniam operas remisisset, diceres eum gladiatorem fuisse?

„In ludo fuit.“ Fuerunt doctores et medici et 15 ministri: neque tamen [in] illo nomine tenentur. „Productus est.“ <Sed> et alii multi, spectaculi gratia. „sed adfuit pugna<e>“. † sed animum tenetis † cum praesertim hic ordo ex laude militiae hoc nomen acceperit. non ergo pugna per se turpis est, sed 20 inhonesta pugna. dedit enim et familiis nomina: hinc Corvini, hinc Torquati, hinc Opimi. illum ergo maiores prohibuerunt theatro, qui vilitate, qui gula se auctorasset. mutuatus est pecuniam, ut patrem sepeliret; mutuatus unde potuit: et quo 25 turpius putas esse sic mutuari, hoc honestius fecit. vidit enim, quid sibi accidere posset auctorato, sed illud crudelius putavit, si pater insepultus iaceret: gladiatores sepeliuntur. isti accusatores et Cimoni illi, quod patris corpus vicario corpore redem<er>it, 30

3 magnae B || 5 [in]scientiam auct. incert. ap. Pi || insereñt A || 7 glađ A || 8 harena B || expectante A || 9 orator A || 9—10 accusator A || 10 reus A || 16 [in] Lat || 17 <sed> Ro || 18 pugna<e> Aer || sed <et> alii multi equites (?) Ro || 24 gila Aa || auctor A || 27 possit AB—P || 30 qui AB, corr. Gr || redem<er>it Gr

crimini darent. „Sed indicavit populo, quare venisset in ludum.“ Non pugnaturus, *tantum* ut notius fieret exemplum. num te, popule, iudicii tui paenitet? quomodo postea vixit? quam frugaliter adquisivit? quam parce? quam laboriose? ausim dicere, neminem sic ex hoc ordine, nec ex alio.

CCCIII.

Proditionis rei, fortes.

10 PRODITIONIS REI CAUSAM DE VINCULIS DICANT. Qui
 <proditionis> rei facti erant, ruptis vinculis fortiter fecerunt. praemio petunt, ut soluti causam dicant.

SERMO.

15 An reis dandum praemium? an proditionis reis? an his, quos non civitas armavit? an contra legem dandum sit? et hanc legem? et hoc tempore? an tollatur summa legis, etiam si vis extenuetur? quamente petant? quid utilius?

20

CCCIV.

Tria praemia divitis sacerdotis.

SACERDOS TRIA PRAEMIA ACCIPIAT. VIRO FORTI PRAEMIUM. Dives sacerdos inimici pauperis filium sacrilegum uno praemio liberavit. eundem [in] adulterii damnatum secundo praemio
 25 absolvit. bello patriae pauper fortiter fecit,

1 crimen AB, corr. Gr || 2 ut om. B || notius Aa || n. illis fieret B || tunc AB, corr. Ro || 3 tum AB, corr. Ro || popule A || 4 qua B || 10 <proditionis> Ro || 23 filium om. B || sacrilegium P || 24 *in adulterio Aa, in adulterio AbB, in adulterio <deprehensum et> Aer

filius ille deseruit. vult eundem tertio praemio sacerdos liberare; petit praemio vir fortis pater, ut occidatur.

DECLAMATIO.

Utra lex antiquior? belli utique prior; sacerdotium pacis res est. tua ad unum pertinet, haec ad omnes. mihi lex debet, tu legi. utrius legis hoc tempus? ego dignior sum praemio, quam tu. me viro forti contigit victoria, te sacerdote admissum sacrilegium. Haecenus de personis: transeamus ad optionem. ego hodie primum opto, tu bis optasti; et ego melius opto desertoris mortem, quam tu vitam sacrilegi. sacerdos, castra vindico: disce tu vindicare templa. [quid, si contra legem petis? unius vitam iam ter optasti.] comparavi publicas personas, nunc compa(rabo)rem. tu optas numquam, nisi de alieno: ego de meo. <quid? si contra legem petis? unius vitam iam ter optasti.>

Quamquam quid mihi cum lege? dum ne veniat adulter ille, ille sacrilegus, ille desertor in penates meos. sciet, quanto meliore patre natus sit, quam inimico. armiger, da gladium: vindicabo ego illum maritum, vindicabo templum. legem habeo et viri fortis et patris. innocentem filium habui autem huius sacerdotium: sub isto primum expilata templa.

1 illū B || 7 lege B || utrius [legis] etc. Ro: fort. *5—8 belli ut. prior. utrius leg. h. tempus? sacerdot. pac. etc. — tu legi. ego dignior || 9 forte AB, corr. Aer || 11 opinionem AB, corr. Aer || 11 tu b. o. e. e. m. opto om. B || 12—14 an *ego m. o. d. mortem <vir fortis>, quam t. v. sacrilegi sacerdos. castra v. etc. (?) || 15 ortasti A || 14—15 [quid etc. — optasti.] Ro. || cum paravi B || 16 num comparem AB, corr. Gr || 17—18 <quid etc.—optasti.> Ro. || 22 det B || ego om. B || 23 abeo A

furorem hoc iuvenis mei putabam: fiducia erat. multum est, dives, colere templa: plus tamen sua tueri, incendere hostium templa. cur enim, si quidquam tua vota proficiunt, cliens tuus deseruit? mihi debetur praemium quod petiero. possum et tuam mortem, possum tibi auferre sacerdotium.

CCCV.

Exules a divite pugnare inter se coacti.

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE. Duos pauperes dives, inimicos suos, imprudentis caedis quinquennii exilio damnatos, intra fines deprehensos, dimicare inter se datis gladiis coëgit. commortui sunt. accusatur iniusti supplicii.

15 DECLAMATIO.

Nisi praecipua, iudices, inpotentiae voluptas divitibus videretur, ut sceleribus suis etiam gloriantur: fuerat tanti miserrimorum civium perire vindictam, si possit tacere, qui fecit. haec enim est exacti iniusti supplicii manifesta iniuria, quod exco- gitavit, quomodo ab inimicis mors exigeretur et ipsis inputaretur.

Homines innocentes cum damnarentur quoque, infestos inter se concurrere coëgit; quos etiam in calamitate fortuna coniunxerat, iussit ut invicem se occiderent (quod gravissimum illis fuit) scientes.

1 hunc *Ro* || 2—3 sustinere **AB**, *corr. Ro*; p. t. <ea vel nostra> sustinere, plus inc. *Sch* || 5 petiero **A** || 8 adiute **B** || 12 infra **B** || 13 cum mortui **B** || 16 nisi] cum *Gr* || voluntas **B** || 18 fuerant **Ab** || 21 et *om.* **B** || 23 damnarent quia quoque **Aa**, damnaretur quoque **B** || 24 confestim **AB**, *corr. Gr* || cogit **B—P** || 25 calamitates **B**

aestimate, iudices, quid timuerint, qui hoc fecerunt. quamvis autem, iudices, adicere invidiam sceleribus numerus soleat, nos tamen confitebimur, inter solatia doloris nostri esse numerandum, quod ambo perierunt. sic miseros commisit, ut si unus vicisset, post quinquennium redire non posset. sive igitur constare vobis, iudices, debet ultio: nulla unquam res sic contra leges excogitata est, <quam> ut intra fines deprehensum <exulem> exul occideret, sive crudelitatis exigere debe[a]t poenam vestra iustitia: non satis habuit, quod adversus miseros lex irata conscripserat. quanto enim gravius tulerint supplicium, quam meruerant, vel sic aestimate. hoc inimicus elegit, et inimicus pauperibus iratus: haec enim odia altissime sedent, cum aliquis his, quos contempsit, irascitur. innocentiae fiducia contra opes istius steterant, non tamen futuri pares, nisi duo fuissent. contra gratiam armaverunt misericordiam sui, donec ambo in periculum capitis adducti. testes enim non defuerunt. quantum tamen valuit innocentia! constitit inter omnes non potuisse illud nisi ab imprudentibus fieri. incredibile est, iudices, quanto difficilius finibus careant, qui exilium non meruerunt. amplectebantur miseri pro furto extremum patriae solum, non me hercule scio, an alicuius insidiis perducti, an aliqua humanitatis facie impulsus: nihil probare possum: ambo perierunt. si tamen intueri <rei> naturam volueritis, apparebit profecto, non casu eos in eum locum potissimum venisse, in quo ab inimico deprehenderentur. depre-

3 numerus] nostris P || 5 miseras B—P || commi A || 6 possit B || 7 untio Aa, legum ultio(?) Ro || 8 si B || <quam> Ro || 9 <exulem> Aer || 10 debeat A, debebat B, corr. Ro || 14 hoc minutus el. B || 16 contempserit P || narratio A; irascitur. Narratio (*rubro colore scriptum*) innoc. B || 18 duos AB || 20 enim AB, corr. Gr; autem Aer || 24 pro P || 25—26 scin al. B || 28 <rei> Ro

hendit enim, tamquam expectasset. minus quidem miserrimos cives confuderat istius aspectus; iugulum contumaciter parabant. »iampridem mortem contempsimus, nec inimicitias adversus te suscepimus, nisi lucis vilitate. occide: numquid plus potes?« risit animos; et »adhuc nescitis, inquit, quantum opes virium habeant: efficiam vos inimicos«. tradi utrique gladium iubet et custodiri in primo impetu manus; circa flagella et ignes et omnis tyrannicae crudelitatis apparatus. quantos enim fuisse credis metus, qui effecerunt, ut concurrere illis expediret? o misera condicio! magna necessitate victa libertas est. tunc rogaverunt, donec iste crudelis lanista »concurrite, inquit: in istas innocentes manus venitis prudentes; non continget innocentibus mori«. quae miserorum inter binos metus cunctationes! occidere coacti sunt eos, quorum miserebantur. quid ego faciem tristissimi illius *contentionis* narrem? quid vulnera? quid sanguinem? quid gemitus? tu saltem fortuna melius: uno uterque fato iacet. te tamen, dives, interrogo, quid de illo facturus fueris, qui superfuisset? hoc est puras manus habere? hoc nobis pro innocentia imputas? nocentem fecisti ipsam infelicitatem et, tamquam parum esset exigere poenas, supplicia infamasti, id denique coëgisti, quod defendere non potuissent, nisi coacti.

Iniusti supplicii ago. non est mihi lex inter-

2 conspectus P || iugulū A || 5 occidere B || 6 animo B, fort.* amicos || 7 opus B || 10 omnes AP || apparatus AaB || 13 tunc] diu Gr || 15 initis AB, mitis P, corr. Ro, qui tamen malit || 14—15 en istas inn. manus polluitis pr.; et istas in m. committite pr. edd. ab Aerodiana || contingit A || 17 bonos B || cunctatio nec occ. AB, corr. Pi || 18 ergo A || 18—19 tristis si nullius B || 19 temporis AB, corr. Ro || 24 putas B || 25 quanquam B || esset et A || 26 idemque B

pretanda. omne iniustum supplicium est, quod non est exactum secundum legem. da igitur ius mihi, quo perire debuerint. „Exulem intra fines liceat occidere.“ Quod satis est: non occidisti. quidquid aliud factum est, contra legem est. sit ⁵ aliquid mitius, sit aliquid clementius: non licet; nec tibi licebit ignoscere. »exulem intra fines liceat occidere.« neminem, iudices, eorum, qui iura condiderunt, tam asperum et trucem existimo fuisse, ut tantum scelus crederet posse fieri. metu ¹⁰ sine dubio fines nostros elusit exulibus; magnam tamen illis, qui deprehendissent, inposuit difficultatem. exulem intra fines deprehendisti: occide, si potes; sed occide tua manu, sume carnificis animum. sequetur quandoque te ista conscientia, et quam ¹⁵ quam impunitus sanguis manabit tamen usque ad animum. quae sunt istae deliciae, ut tu velis inimicos tuos incruentis manibus occidere? exulem intra fines liceat occidere: si deprehensos detinuisses, iniustum supplicium esset. nemo ²⁰ inter poenas exulis constituit mortis expectationem. istud, quod nutum tuum diutius vident, quod arrogantiam ferunt, iniustum supplicium est. non licet tibi gladium supra cervices diu tenere; non licet iugulo necem admovere lente. tu eos deti- ²⁵ neas intra fines, quibus venire non licuit? occide vel statim vel, si differre potes, miserere. nondum dico, concurrere —: praesente te <alterum> alterius cervicem ferire coëgisti: iniustum supplicium est.

„Mori debent.“ † Qua lege in qua scriptum est ³⁰

16 manabat B || 18 *inprudētis m. AB, inprudētibus m. edd. || 23 fuerunt Aa || 25 iugulo A || iugulum P || 27 defferre A, deferre B || 28 praestantis AB, corr. Ro (cf. 198, 27) || <alterum> Gr || 30 debet AB || 30sq.: qua lege? in qua scr. est cui licet, occidat Ro; fortasse *qua in lege scr. est ita »(exules) occidantur«? (cf. 201, 13 sqq., 207, 10 et decl. 383 fin.)

cito occidat † putate, iudices, huius furoris ad vos causam referri: ex duobus exulibus intra fines deprehensis ab altero occisus est alter. statim cum hoc agere iniusti supplicii volo. quis tibi gladium dedit? quomodo potest fieri, ut is debeat occidere, cui necesse est mori? nemo, ut opinor, absolv(er)et. fieri non potest, ut si damnanda fuerit audacia, non sit vindicanda necessitas. cum illorum crimen foret, si voluissent: tuum sit necesse est, quia coëgisti. Si concurrissent et viverent, iniusti tamen supplicii agerem. facile est vitae damnum: abstulisti miseris innocentiae opinionem et ut pessimum gladiatorum genus perire iussisti. non potueras absolvi, si infelicibus missionem dedisses. quos composuisti? homines eiusdem civitatis, eiusdem fortunae, eiusdem inimicos. plurimum tamen adhuc ad dolorem pertinet, quod te spectante pugnarunt: ille gravissimus dolor, quod ad inimici voluptatem satisfacerent. misera condicio necessitatis! gloria infelicibus erat, facere quod nolles: quam contumaciam vicisti!

Proponite ignes et <flagella>, constituite ante oculos illud crudele spectaculum, sedentem hunc altius, armatos circa servos. neque enim profecto sine praesidio magno, sine certa securitate ferum commisit inimicis. qui dolor miserorum, quod quemquam vulnerarent isto praesente! certum habeo: et hortatus est et laudavit illum, qui prior percussit. omnia licet feceris, neuter tamen amicum suum occidisset, nisi scisset expedire, ut uterque moreretur. si bene miserorum innocentiam novi, non tantum tibi, quantum optaveras, contigit:

2 causam] tamen P || 3 altero B || 5 is om. B || 7 absolv(er)et Ro || 18 damnaverūt B || 21 velles AB, corr. Gr || 22 <flagella> Ro cfs. 196, 9 || 26 inimicus B || 28 est om. B || 29 *percussi<sse>t (?) || feris B || 32 n. tamen tibi quoniā op. P

concurrerunt lateribus nudis. omnia tu licet crudeliter excogitaveris, fecerunt tamen bonum exemplum.

CCCVI.

Expositus, negatae matris nuptias petens. 5

Maritus peregre proficiscens praecepit uxori, ut partum exponeret. expositus est puer. maritus peregre uxore herede decessit. post tempus quidam adulescens, cuius aetas cum expositio-
nis tempore congruebat, coepit dicere se filium 10
et bona sibi vindicare. inter moras iudicii bello idem adulescens fortiter fecit. petit praemio nuptias eius, quam matrem dicebat, manente priore iudicio. C. D.

DECLAMATIO.

15

Non ita me prima frons causae callidissima optionis simulatione decipit, ut mulier ista matrimonio c[r]edat, quod hodie nemo peteret, si non recusaretur: illud magis vereor, ne iuvenis, qui eius quam matrem esse dicebat nuptias optat, 20
videatur velle ad verum pervenire, ac vos latentium natalium credatis experimentum, quod mulier, quae post amissum maritum per tot annos, qui facere poterant ab infantia virum fortem, sic complexa est viduitatem tamquam genus pudicitiae, hunc 25
iungere sibi venere sera et polluere complexibus non vult filii sui, si vixisset, aetatem. Intellego itaque, non tam multa mihi contra praemium dicenda, quam contra argumentum: sic componenda actio est, tamquam nos audiant iudices illi. non 30

1 omnia] erã P || tu om. B || 5 negante Aa || 18 credit Aa, credat AbB, corr. Obr. || illis A || 21 ad A, at B, corr. Aer || 27 aequalem Ro || 28 dicendam B || 30 alii Aer, cfs. 204, 3

tamen iuvenem pari captione ludemus. fecisset, fecisset hoc astuta mulier, anus inverecunda, ut iuveni curioso offerret hanc fatigati corporis partem. erat dignus, qui dum alterius patrimonium petit, perderet etiam praemium suum. sed mulier simplicissima, (si quid mentiri posset [si] non exposuisset,) palam se nolle profiteretur. hoc pudori satis est: si quid iusseritis, culpa cogentium est. quid interim proficit adulescens ille? nam si praeiudicium est, quod haec recusat: et illud sit argumentum, quod hic optat. cuius quidem pudori propter recentia merita cupio consultum. magna tamen cupiditatis invidia inquinat laudem, si cum alienum patrimonium petat, non putat sua referre, utrum hereditatem illud faciat, an dotem.

Haec quidem minus sollicita fuit priore iudicio; tunc enim pudor salvus: nunc totos necesse est proferre gemitus. »semel, inquit, infeliciter nupsi. peregrinabatur maritus; illuc ierat, unde non est reversus: tamen misera concepi et, quantum uterus crescebat, tantum accedebant exequiae. convenerunt ad parientem consolantes propinqui. haec passa sum suasore marito, qui me fecit heredem. quis potest illum diem referre sine lacrimis? vivum funus gremio tuli; quam paene expiravit in manibus meis! deinde periit ille, qui iusserat: quam paene potui non exponere! quid mihi cum hac hereditate? effecit, ut filium magis desiderarem.« falsas putate voces, si postea nupsit. ille desiderabatur infans. sic, puto, effectum est, ut aliquis se filium diceret. haec quidem fabula adlata est, tamquam temere

1 laudemus P || fecisset *om.* AaB || 2 inverecundia Aa || 5 simp. set qu. Aa || 6 [si] Gr || 8 vixeritis B || 10 recussat Aa || 12 tamen *om.* B || 19 infeliter A || peregrinabitur A || 22 de gravida expositura A || 24 post AB || 26 expirat Aa || 29 *efficit AB || 30 si ipsa nupsit P

crediturae. sed postquam se perspici sensit iuvenis differre coepit. nihil iudicium magis trahit, quam diffidentia petitoris. ante consummavimus bellum. non fraudabo te, iuvenis, gloria tua. tu fugasti hostes. felices, si qui tibi sunt parentes! utinam 5 credibilia finxisses! effeceras, ut te cuperet agnoscere. Hic libet adloqui iuvenem: tu quidem fortiter fecisti, sed minor corporis virtus; plus est in animi moderatione: ne quid inprobe petas, ne videaris isto animo litigasse. 10

„Licet, inquit, mihi optare, quod velim.“ Nul- lum manifestius improbae optionis argumentum est, quam vim legi adhibere. quis enim dicit » ne- cesse est«, qui dicere potest »oportet«? non tamen hoc <iuris> natura recipit, ut tam gravi servitute 15 [iuris] obstrinxerit rem publicam, qui legem dicebat. sibi sane tulerit iura simplicius aetas vetus, minor- que fuerit verborum custodia, cum intellecturi non timebantur. has enim primas rudibus illis ac mi- litaribus viris existimo placuisse leges, quibus inter 20 continua bella praemium non avaris virtutibus dabatur. Neque ego crediderim, optionem tunc illam respexisse ad onera rei publicae. liberalis erat populus ex praeda. testis carminum antiqui- tas, ubi illi primi heroës canebantur. bellator huic 25 currus, huic ducum exuviae, nonnullis captivae forma praestantior, <cuius> ultima sors habebatur, quam- libet nobilis peteret. legistine circa decennis belli

1 perspiciens sit B || 2 N A || 4 consummabimus AB || 6 efficeret B || cuperet A, cuperent *edd.* || agnosceret Aa Ba || 8 aïo B || 11 vellem Aa || 12 non debere leges simplici-
 datas maligne int̄pretari A || optimis B || 13 adhiberi B || 14 potest *om.* P || 15 tantum P || <iuris> Ro || 16 [iuris] Ro || 17 minor P || 19 illis ē m. B, illis et m. P || militibus A || 21 avarus Aa, avarius B; avarum Ro || 22 ergo Aa || 26 nonnulli B || 27 formae B || 27 pr., <cuius> ultima Ro, <quae> ultima *Sch*

exuvias contendisse clarissimos reges? haec sacra sunt merita, haec coniurata virtus. hoc erat illud »quod volo«. si vero isto verbo immodice abuteris, respondebit tibi res publica: »quid mihi prodest vicisse, si adhuc aliquid negare non possum? sic mecum loqueretur victor hostis. quid? si templorum incendia petas, legum abolitiones? hoc modo et nuptias matris optaras.« Quanto iustius tibi mulier privata respondet: »non pro me tantum militasti: appella rem publicam, appella magistratus. non potest a privato dari, quod ab omnibus debetur. haec dicerem, si aliquid ex rebus meis concupissem: nunc matrimonium petis, quod tibi contingere non potest sine invidia captivitatis.« si tamen urbe capta invocaret manes mariti, non auferret hostis et misereretur eius, quae amare defunctum videretur. tibi cum hac quomodo potest convenire, cuius matrimonium non peteres, nisi cum ea litigasses? vis scire, quid sint nuptiae? —: aspice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo. non potest quisquam dare, quod constat duorum voluntate. utcumque tolerabile esset, si virginem peteres, quae nullo suspiravit adfectu, quae adhuc rei publicae matrimonium debet. est praecipuum ius senectutis, quoniam non omnia subit omnis aetas: non perpetuo

1 contendere P || 3 ill. »quod volo« Ro || immodico AB, corr. Gr || habitiaris Aa, habuteris Ab, habituris B, habiturus P || 4 non omnia danda iis qui premiū petunt A || mihi om. A || 7 obliviones AB, corr. Pi || 8 optares AB, corr. Ro || 9 tamen AP || 12 concupisset Aa, concupisces P || 13 petes AaB || 15 c[apt]ivitatis Ro || 18 videre Aa, videtur B || 18 reconvenire P || peteres quae nullo suspirat affectu nisi Aa || 18—19 cum ex ea A || 19 ligasset Aa || 22 matrimonio consensum necessarium et annum nuptias iuvenibus non concedendas A || 23 suspiravit Ro || 26 una AB, corr. Pi; non una subit omnia aetas Sch; fort. non omnia s. una aet.

senatorem citat consul; est sua legationibus requies; cum hos habueris annos, iam non militabis.

Cogis nos agere fortius. non omnibus praemium debetur: non petet servus, non petet peregrinus. tu hanc adserendo matrem incertis te parentibus 5 esse confessus es. ut optare possis, primum te necesse est filium probes. perseveras? sic agam, tamquam velit. nuptiis tibi opus non est hoc tempore: militare debes, excubare, vigilare. ab hac te voluntate non debebat nec mater abducere. aut tu, 10 si quietem mavis, duc uxorem parem. [bene dictum]. compositis aetatibus coacta matrimonia tamen facile fastidiunt<ur>: sive non habet omne, quod licet, voluptatem, seu continuis vicina satietas, sive durum est, quod necesse est. <inter pares quoque 15 annos citius femina senescit, neque amatur anus uxor nisi memoria.> quid si adfert inpares annos? in hac aetate ne olim quidem iuncti se amant. operies flammeo canos? ut inducta in cubiculum quomodo blandiatur? quomodo appellet? nam tu 20 matrem vocabis. [inter pares quoque annos citius femina senescit, neque amatur anus uxor nisi memoria.] tu fortasse † nunc velis †: illum annum expecta, qui veniet: non eundem gradum ultima aetas facit, nec decedit suprema vita, sed corrui. 25 non ipsam petis et tua nihil interest, uxor sit an mater.

Satis diu fictis respondimus: nunc ars aperienda

2 habuerit B || 10 debead Aa || ac tu AB, corr. Ro || 11 patrem Aa || *benedictam AB, quod recte quidem emendaverunt editiones, sed in marginem reiiciendum esse ut lectoris nescio cuius approbantis notam non intellexerunt || 13 fastidiunt<ur> Obr || 14 convicinis P || sitietas Aa, societas B || 15 est post necesse om. B || 15—17 <inter pares etc. — memoria> Ro || 17 adfret Aa || 19 flã me ũ A || canes Aa || ut om. P || 21—23 [inter pares etc. — memoria] Ro || 24 expecta P || 26 *sed AB || 26—27 sit amator Aa

est. non conscientiam nostram temptat, sed verecundiam, ut huic expediat mentiri. audite igitur tamquam alii iudices. Iam primum omnium apparet, nullam esse generis, quod adfectat, probationem: alioqui praemio opus non esset. non †anus
 5 ulla, non † index. hinc est illud »nubat, nisi mater est.« una calumniae origo est, quod hanc exposuisse constat. rarum igitur est, ut expositi vivant. caducum circa initia animal homines su-
 10 mus. nam ferarum pecudumque fetibus est statim ingressus et ad ubera impetus: nobis tollendus infans et adversus frigora *mun*endus; sic quoque inter parentum manus gremiumque nutricis saepius labitur. unde nobis tantam felicitatem, ut ad
 15 infantem mors arcessita non veniat? vos ponite ante oculos puerum statim neglectum, cui mori domi expediret: *vide*(te) nudum corpus, sub caelo, inter feras et volucres. video moveri, mulier, lacrimas tuas. nemo tibi mortalium posset igno-
 20 scere, nisi iussa fecisses. alia tamen condicio est eorum, quibus obvium patrem quaerit exponentium paupertas. ille relinquitur loco celebri, hunc et libet custodire longe et *expectare* fortunam. aliter abdicatur, quem iussit exponi, qui relinquere poterat heredem. sis porro sublatus; ille, qui te educat,
 25 sci(a)t parentes. perisse patrem audit: 'cur tibi non petit patrimonium? cur istud tot annos tacet? an expectat, donec probare non possit? age, quid fu-

2 huic *om.* B || 3 *fortasse* *⟨illi⟩ alii, *cf.* 199, 14. 30 || 6 non anulus ullus, non index *Ro*; *fort.* *non anus u. n. ⟨senex⟩ ind. || hic B || 7 calumnia eorigo Aa, calumnia origo AbB || 8 igitur *improbat Ro*, *sed cf.* 224, 18 || raro evadere eos qui exponuntur A || 11 ab ad Ba, ab P || ubera A, ubere B || 12 nutridus Aa, nutriendus AbB, *corr.* Aer || si B || 15 ab A || accers A || 17 inde AB, *corr.* Ro || 22 tunc AB, *corr.* Ro || 23 spectare AB, *corr.* Ro || atr B || 24 quemvis Aa || 25 postremo P || 26 sci(a)t *Ro*

turum erat, si periisset et mater? age, <si> nollet
 filium mater agnoscere? nam huic quidem quanta
 fuerit materni nominis cupiditas, non illis tantum
 argumentis probabo, quod concepit, quod sustulit:
 sed quod maritus numquam mandat exponendum, 5
 nisi educaturae. date huic quem vultis adfectum.
 si voluit habere, facile agnoscet; si noluit, sic ex-
 posuisset, ne educaretur. et tamen fuerit fortis
 adversus infantem: plura blandimenta robustior
 aetas habet. o quantos haec ex alienis liberis 10
 cruciatus tulit! blanditur aliquis puer: »talis esset
 meus.« laudatur aliquis vultu speciosus: »talis fuit
 ille, quem perdiidi.« crescit cotidie dolor: »iam in
 foro conspiceretur, iam militaret; iam illi uxore
 quaererem«. nunc vero propiores admovet 15
 stimulos vir fortis. haec suum negaret? te parentes
 liberis suis monstrant. scilicet timet, ne † ad illam †
 matronae conveniant. si se matrem fateretur, ali-
 quid fortasse in honorem ipsius optasses. ego miror,
 quod tuo errore non utitur: et uteretur, si errare 20
 te crederet. cum ergo non nubit, aetatem suam
 intellegit; quam impares sitis, videt. est quaedam
 etiam nubendi impudicitia. a viro iam suo secu-
 baret, utique si aetatis huius filius interveniret.
 haec si nubere in istis annis potest, quomodocum- 25
 que, dicam, mater incesta est, et necesse est, umbra
 saltem sceleris laboret. cur in fabulas eat? cur
 habeant materiam maligni? vix absolvi nuptiae
 possent, si iam contra te iudices illi pronuntiassent.
 quid futurum est, si haec parata fuerit nubere et 30

1 <si> *Aer* || 4 concepi *A* || 7 agnoscit *AB*, *corr. Ro*;
 agnosceret *edd.* || 13 perdiidi *AB* || 17 libertis *AB* || 18 illus
A || 20 ut *P* || 21 cur e. n. nubit? *edd.* || nubat *B* || 23 turpe
 eē anubus nubere *A* || nubendum pudicitia *B*, nubentium
 pud. *P* || secub *A* || 25 [in] istis *Ro* || cuicumque *Gr* || 25
 incerta *B* || 27 labo////ret *A*

illi matrem pronuntiaverint? Quid autem? tu, iuvenis, si tibi nuptiae adiudicatae fuerint, ducturus es? si non duxeris, non fiet sic generis experimentum? si ducturus es, factum est. me miserum!
 5 anum ducis iuvenis! video, quid concupieris: „mater est: non vult.“ ergo mater an uxor sit; nihil interest?

Ceterum iuveni audacia in promptu: nec in hac aetate mortem quisquam miraretur. per fidem, iu-
 10 venis, bona potius opta. consuevit frugalitati; sine marito diu vixit inter gravissimas vitae calamitates, non sine solatio tamen: † meruit meritum. † et iam in fine vita est; nec de hereditate sollicita est: non habet filium.

15

CCCVII.

Conscius veneno proditoris.

CONSCIENTIAE SIT ACTIO. PRODITOR TORQUEATUR, DONEC CONSCIOS INDICET. Proditor bis tortus pernegavit; cum futurum esset, ut tertio torqueretur, amicus ei venenum dedit. reus est conscientiae.
 20

SERMO.

Duo nobis efficienda sunt, ut conscius habuerit, ut hunchabuerit.

25

DECLAMATIO.

Scio vos, iudices, posse mirari, cur ex hoc in iudicio quaeratur. prospexerat enim lex, ut conscius

1 tu om. B || 4 miseram B || 5 animum Aa || 6 vul A || 8 cetera AB, corr. Gr || inveni B—P || audaci A || 9 mortem] temeritatem Gr || 10 consuevit A || diu iuxta B || 12 meruit maritum edd. inde ab Aerodiana || 14 nec habet B || 16 veneni P || 17 haccio A || 19 tortio B || 27 prosperat Aa

per tormenta potius quaereretur. sed quatenus nequitia obviatum est legi, reliquum est, ut hic reus sit. ac primum omnium nego fieri potuisse, ut proditor conscios non haberet. intuemini naturam, intuemini magnitudinem sceleris. prodere populum, civitatem, exercitum, non est unius. in hoc mihi non est laborandum. nam lex, quae torqueri iubet, donec conscios indicet, non dubitat conscios esse. vidit enim, quanta esset inter se quodammodo sceleratorum fides, quamdiu tacerent. itaque non sic scriptum est »proditor torqueatur«, sed »torqueatur donec conscios indicet«: adeo ille, qui nondum indicavit, adhuc non est pro torto. ergo ut maioribus nostris visum est, [si] conscios habuit.

Videamus, quos habuerit. nullum factum deprendi, nullum conscientiae signum putemus, mortuum esse, antequam torqueretur: quaeramus, quos conscios habuerit. nonne illud genus quaestionis praecipendum est, quem habuerit amicum? non temere debet indicasse tantae rei conscientiam. Longa consuetudo, vetus amicitia facit, ut veniat quis in sceleris societatem. amicum igitur proditoris te fuisse negas? iam si te interrogavero, quare dederis venenum, respondebis „tormenta tertio videre non poteram: meos artus, mea lacerari viscera putabam“. iungit enim amicitias similitudo morum: nescio quomodo inter sese animorum numina vident et agnoscunt; nec quisquam amare in altero

1 nequitiam **AB** || 2 obviam est **Aa**; obviam itum est **Bu** || 7 nunc est l. **A**, non ne est l. **B** || 11 sed torqueatur **om. B** || 12 doceat **B** || 14 maloribus **A** || si **AB**, iste *Sch*, *exclus. Ro et Ri*; an *visum est <conscios habuit>. si consc. etc. (?) || 16 iudicamus **P** || deprehendi **B** || 26 arctus **B—P** || 28 non posse amicos esse nisi qui similes habent mores et **N A** || nomina **Aa**, lumina *Obr* || 29 ne **A**

potest, nisi quod tacitus probat. nec haec in nobis tantum comparatio. muta animalia si in unum conferantur, genera tamen coibunt. amicus illius fuisti; cum illo tibi seria ac ioci: non potes videri
 5 non probasse, quae non ignorasti. amicus proditoris fuisti. plus est hoc, quam si dixeris, conscium te fuisse. „At bis tortus pernegavit.“ Reddes nobis rationem, quare illi amicus tantopere fueris. dignum me hercule exemplum quod fieret in re
 10 honestiore: tu, ne ille amplius torqueretur, periculum capitis subisti; ille, ne te nominaret, bis tortus est. qui non indicat <conscium>, confitetur amicum fuisse. „bis tortus negavit.“ nihil dicam de varietate tormentorum: nondum erat tortus, qui torqueri
 15 poterat. illa, illa quaestio fuisset, quam timuisti. difficile est contra dolorem aegris durare corporibus, at facile est integro sensu perferre, quam semel indueris, persuasionem. ideo ars inventa est: illae torquent nocturnae cogitationes, illa recordatio
 20 praeteritorum, illa expectatio futurorum. illa est quaestio gravis, cum vulnera caeduntur, cum persuasum est animo, nullum esse finem tormentorum. non igitur peracta quaestio fuit.

Ducit me indignitas rei. venenum proditori
 25 dedisti. nisi aliud crimen occupassem, veneficii accusarem. venenum paravit, habuit, dedit. et primum hoc invadere libet: unde tibi venenum? ad quos casus parasti? sic illud habuisti, tamquam possis ipse torqueri. age, nondum invado tamquam
 30 proditorem; interim ago tecum magistratus nomine: cur in custodiam irupisti? quibus suppliciis hoc

1 tactus B || vobis B || 2 tantum om. Aa || 2—3 unum tantum conf. B || 5 quem AB, corr. Ro || 7 *reddis (?) || 12 <conscium> Ro || 15 qua^destio A || 15 poterat. illa questio esset quam qui visti B || 18 iodo Aa || 24 duce B || 31 irumpisti Aa

venenum luere poteras? proditor bene periit. sed redeamus ad crimen. venenum dedisti, cum scires futurum ut suspic<ar>emur: quam valde confessionem timuisti, qui subire maluisti hoc argumentum! „Amicus, inquit, erat.“ Quid a[g]lis? amicus etiam- 5 num? patri bono iam filius non videretur. antea tibi poterat ignosci, cum ignorabas: etiamnum probas proditorem. amicus ille? hoc de proditore non est misericordia. qui misereri proditoris potest, crudelis est. non ergo istud amicitiae tuae mise- 10 ratione fecisti: iam tibi nuntiabatur suprema vox. vis scire, quam hoc non amicitia feceris? —: ne torqueretur non dedisti. passus es, ut torqueretur <iterum>. iam anne tertio torqueretur, minime ad ipsum pertinebat. bene, quod magna scelera his ip- 15 sis, quibus occultari videntur, aperiuntur. dum hoc agis, ne amicus tuus fateatur, ipse confessus es.

CCCVIII.

Duo testamenta.

TESTAMENTA ULTIMA RATA SINT. INTESTATORUM 20 SINE LIBERIS MORTUORUM BONA PROXIMI TENEANT. Quidam primo testamento instituit heredem amicum, secundo facto alterum. decessit. posterius testamentum damnatum est. ambigunt de bonis priore testamento heres 25 scriptus et propinqui.

2 veneno *Aer* || 3 suspic<ar>emur *Aer* || 4 argentum *Aa* || 5 eram *AB*, *corr. Ro* || a[g]lis *Ro* || etiam non *A* || 7 pot. ignorat ignosci *B—P* || 11 nunciabar *B* || 12 viscere *Aa* || quam demum amic. *P* || 13 ut <iterum> torqu. *Aer* || 14 iam a. t. torqueretur *om. Aa* || 16 aperiunt *B* || 18 *C. FABI.*
 //// QUINTIL //// FINIUNT TRACTATE INCIPIUNT COÏ-
 LORATE *A*, *M. Fabij Quintiliani finiūt tractatę incipiunt coloratę B, similiter C* || 24 prius *B*

DECLAMATIO.

Et in more civitatis <et> in legibus positum est, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento stetur, idque non mediocri ratione. neque
 5 enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioqui potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habe<a>t et, cum omne ius nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus. proximum locum a testamentis habent propinqui; *sed* ita, si intestatus
 10 quis ac sine liberis decesserit. non quoniam utique iustum sit, ad hos pervenire bona defunctorum, sed quoniam relicta et velut in medio posita nulli propius videntur contingere. nihil est ergo, quod
 15 nos onerare temptent nomine isto propinquitatis, iactatione sanguinis et naturae homines binis iam tabulis exheredati. Et sane quotiens quaestio iuris est certi et a maioribus constituti, nihil necesse est laudare leges, quibus utimur et ad quas vobis
 20 iudicandum est.

Quaestio igitur totius causae nostrae (ut opinor) in eo consistit, an amicus meus intestatus decesserit. in qua parte delector, nihil tam obscure, nihil tam clam esse factum, ut nobis probandum
 25 sit. Interrogo vos igitur, propinqui, an hic, quem intestatum decessisse dicitis, scripserit aliquando testamentum? interrogo vos, an hae tabulae, quae ex parte nostra proferuntur, testati sint? † intellegitis a me signum an omni iure conscriptae vel

2 <et> *Aer* || 5 aliud *om.* **B** || 6 alicui potest gravius **B** || 7 habe<a>t *Ro* || 8 et] ut *Aer* || 10 sum testatus **B** || 17 exheredati **A** || exhereditati **Aa** || 20 vindicandum **B** || 26 in testamentum **Aa** || 27 hae *om.* **B** || 28 *nra* **A**, mea **B** || testamentum sint *Ro*, *cfs.* 211, 14; 212, 19 *sqq.* || sunt **A** || 29 conscribitur **B** || 28 — 211, 1 intellegitis autem signatum

tabulis soletis damnare. † non id agunt, ut *omnino* non fecerit testamentum, sed intestatum volunt videri eum, quia non semel fecerit. „Scripsit, inquit, et alteras tabulas.“ Apparet quam noluerit intestatus mori. neque ego negaverim, non uno 5 genere fieri intestatos. aut enim is est intestatus, qui non scripsit omnino testamentum, aut qui id scripsit, quod valere non possit. vos eligite, quem velitis esse intestatum. si eum, qui non scrips(er)it, non est hic, cuius de bonis agitur: bis enim scripsit. si eum videri vultis intestatum, qui vitiosum scripserit testamentum, hoc confiteamini necesse est, vitiosum testamentum esse pro non scripto. hoc igitur supremum quaero sitne testamentum? si confitemini esse testamentum, non potest videri in- 15 testatus decessisse. si non est testamentum (sic<ut> non est, quia non iure factum est) nihil obstare priori potest.

Venio nunc ad meam legem. »testamenta ultima rata sint.« habet sine dubio, si verba 20 tantum ipsa intueri velimus, hoc ius occasionem brevem calumniae. quid enim? si unum aliquis erit, quin ad vos bona pertinuerint, tamquam in-

gnatum ac omni iure conscriptum. vultis tabulas sollemnes damnare? *Sch*; intellegitis amici signum? an omni iure conscripta velut rabulae soletis damnare? *Ro*.

1 solet is **B**, solet his **P** || *utrum non **AB**, utrum <an> non *Ro* || 2 intestamentum **Aa** || 3 inquit *Aer* || 4 ut **B** || 6 his **A** || 7 scripserit **P** || *post* testamentum, *ultimum paginae 43 v. vocabulum dimidium versus erasum habet A*, *deinde nova codicis pagina incipit ab sic um qui non scripsit omnino testamentum, quae verba transverse ductis lineis delentur* || 7—8 quid scr. **AaB** || 8 valere **A** || 9 intestamentum **Aa** || enim **B** || scrips(er)it *Ro* || 12 scripsit **B** || 13 vit. esse testamentum p. **AB** || 14 sit test. **B** || 15—16 detestatus **B** || 16 sic<ut> *Aer* || 22 levem *Sch* || si eum **Aa**, si enim **AbB—P** || 23 non vitium **AB**, novitium *edd.*, *corr. Aer*, p. v. novissimum q. m. i. p. dixerimus *Gr*

scripserit testamentum? potest videri non *ultimum*, quod magis iure primum dixerimus. sed quemadmodum inter plur[im]a testamenta ultimum valere oportet: ita haec manifesta legis voluntas est, ut
 5 id testamentum valeat, post quod nullum testamentum est. neque est incredibile sine dubio, etiam ante hoc testamentum, quo ego heres factus sum, scripsisse illum alia testamenta, hominem frequenter hoc facientem. ita et ultimum videri potest, si
 10 post alia scriptum est: et si primum scriptum est, quia nullum tamen est quod vincat et potentius sit posterius, pro ultimo habendum est.

Sublatum dicunt prius testamentum posteriore testamento; neque ego infitior, si iure factum est
 15 testamentum, hoc est, si testamentum est, potentissimam esse defuncti proximam quamque voluntatem. Sed nego ullum postea factum testamentum. quid est enim testamentum? ut opinor, voluntas defuncti consignata iure legibusque civitatis. non
 20 dixerim ego testamentum, cui numerus signatorum deest; non dixerim testamentum, cui libripens et emptor familiae et cetera iuri necessaria: tabulae erunt fortasse et scriptum erit. et hoc (ut paulo ante dicebam) vestra quoque manifestum confessione
 25 est, non esse *illud* testamentum. facto enim illo dicitis propinquum vestrum intestatum fuisse. hoc propius colligamus. putemus enim factum esse unum hoc testamentum, quod damnastis: num dubium testati, id est, quin ita heredes futuri fueritis, tam-

2 plur[im]a *Ro* || 6 sim *B* || 11 postea *AB*, corr. *Ro* || 12 priore *B*, primo *P* || 13 infiteor *Aa*, non confiteor *B* || *sit *AB* || 19—20 cui n. s. d. n. d. testamentum *om. AaB* || 20 libripens *A* || 22 iure *Gr* || 25 velut *AB*, corr. *Ro*; *ceterum cf. 29 et 213, 1 tamquam et 213, 3 pro non facto* || 26 dicitur *AB*, corr. *Ro* || nostrum *B* || 29 qui in vita h. f. estis *B*

quam ille omnino testamentum non fecisset? quod si hoc pro non facto est, ne[c] testamentum quidem videri potest. fingamus fuisse ultimum testamentum: quando quaerimus? puto cum res in lite est, cum in disputatione. nec pertinet ad nos, 5 quod fuerit ultimum, sed quod sit. si ius utrique testamento constaret, fuisset illud ultimum, quod postea factum est: illo vero sublato incipit ultimum esse quod relictum est, ut in contentione cursus qui proximus ab ultimo fuerit, si desistat ultimus, 10 in nomen illius locumque succedit. ergo ut non fuerit ultimum meum aliquando testamentum, nunc ultimum est, et vos id testamentum fecistis, damando id, quod postea factum erat.

SERMO.

15

Hoc ad verba legis, illud ad voluntatem.

DECLAMATIO.

Quid putamus secutam esse legem, quae valere voluit ultimum testamentum? plura valere non poterant, et in tam mutabili natura humanorum 20 animorum diversis heredibus media lis relinquebatur. optimum videbatur esse, ut proxima quaeque voluntas duraret: hac vero sublata necesse est eam durare, quae sola est. Fecit amicus meus eo tempore, quo me instituebat heredem, legitimum testa- 25 mentum. nam et constabat ei tum iudicium; quo minus erubesco ista mutatione heredis: in eis tabulis alius legitur, quae ius non habuerunt, quae non lege conscriptae sunt, quae fortasse etiam

2 factum Aa || *ne[c] || 8—9 inc. omnia ult. P || 9 est om. P || ut om. B || tentione A, intentione B, corr. Gr || 24 es A || 26 sit Ro || 29 his AB, corr. Ro

propter hoc damnatae sunt, quod indignus heres videbatur.

<SERMO.>

In comparatione summa non recusabo, quo minus vel propinquos istos amicitiae conferatis.

<DECLAMATIO.>

Per se mihi vel sanctius nomen amici videtur, hoc enim proficiscitur ab animo, hoc proficiscitur a proposito: istud dat casus, condicio nascendi et
10 quae non sponte nostra eliguntur. me heredem esse amicus meus (quod satis est) aliquando voluit: vos numquam, <neque> eo tempore, quo iudicabat neque eo tempore, quo errabat.

SERMO.

15 Illa iam communia pro omnibus testamentis.

DECLAMATIO.

Non tantum ad heredem ista lis pertinet. aliquem fortasse amicorum honoravit, aliquem fortasse servulorum manumisit. vos poenam quandam pro-
20 pinquo vestro constituitis, ut intestatus decesserit, et bona tamquam relicta, tamquam deserta invadatis.

3 *<Sermo> || 4 qui minus **Aa** || 6 *<Declamatio> || 10 nostrae leguntur in heredem **B** || 12 <neque> *Aer*; vos neque eo *Gr* || 19—20 quandam servo vestro **B** || 20—21 d. ut b. **B**

CCCIX.

Raptor convictus.

5

Educta ad magistratum adolescentis, a quo esse vitiata dicebatur, nuptias optavit. ille negavit se rapuisse. iudicio contendit. victus est. non recusat ducere. illa optare vult.

SERMO.

Actio debebit huius adolescentis esse summissa. nam etiamsi nullo themate ad id alligatur, ut necesse sit eum raptorem videri, rei tamen iudicatae 10 facere controversiam non potest: et videtur mihi hunc modum custodire debere, ut de raptu nihil neget, nihil tamen sciat.

DECLAMATIO.

Non aliud, iudices, aut causae meae aptius aut 15 verecundiae necessarium magis est, quam ut puellae mitissimae clementissimaeque gratias agam: lege permittente omnem in me potestatem optare nuptias etiam festinavit, nondum me rogante, nondum (indicare enim simpliciter necesse est) saltem con- 20 fitente, ita facile, ita celeriter, ut vix mihi verisimile videretur, illam iniuriam accepisse. Proxima ab hac gratiarum actione debet esse confessio: peccasse me, quod dubitaverim, fateor. quid enim mihi contingere optabilius potuerat, etiam si non 25 rapuissem? sed huius qualiscumque culpae meae spes omnis in animo istius est, quae ignoscere solet. quantumlibet contradicendo peccaverim, minus

6 illa <iterum> opt. v. Aer. || 8 huius om. A || 9 all. aut nec. A || 16 verecundia B || 17 legem A || 19 nondum interrogante B || 20 indicante Aa || suppliciter B || 25 poterat P

est hoc tamen, quam quod rapui. Intellego autem, iudices, hanc primam mihi in hac causa habendam esse rationem, ne me, quod negavi, fecisse callide ac maligne existimetis. scitis, quam multa faciat
 5 error, quam multa permisceat fortuna, cum praesertim <accesserit> ad haec et obscuritas noctis et paulum liberior *usus* meri. quis enim aliter vitiator est? ignorantem haec me, a<n>tea frugi et innocentem, (non est dubitare iam fas) fefellerunt:
 10 ita vixeram semper, ita custodire probitatis meae cupieram famam, ut me peccasse mirarer. itaque (confiteor) actum de me erat, si in aliam incidissem. nam (ut dixi) neque ad genua procubueram neque propinquos aut amicos advocaveram. sed
 15 movit puellam ipsum (ut credo) ignorantiae meae periculum; persuaserat sibi, nihil me fecisse temerariae libidinis causa. nec me malo hoc animo negasse, ex hoc ipso apparere vobis potest: negavi, postquam ista nuptias optavit. gratias ago et
 20 iudicibus: emendaverunt contumaciae meae detrimentum: amiseram puellae optimae condicionem, si vicissem. ergo, quod superest, gratulemur.

Ius esse raptae optandi adversus raptorem, hoc iam non negamus: sed illud quoque aequè conveniat
 25 necesse est, bis adversus eundem raptorem optandi non esse ius. et si hoc in confesso fuerit, illud quoque teneamus, optasse iam puellam.

2 iudicium A || 4—5 faciat e. q. multa om. B || 5—6 cum pr. ad haec et AB, c. pr. ad haec <accessit> Aer, c. pr. accesserit et obsc. Bu || 7 paulo B || liberioris AB, corr. Ro || alter B || 8 ignorantia AB, corr. Ro || me atea A, mea tea B, corr. Ro et Ri || 16 temporariae (?) Ro || 18 ipso om. A || 24 sed i. quoque om. B || 26 eius B, ei ius P || confessio Ab || 26—27 teneamus sed illud quoque op. B

SERMO.

Haec sunt, quae inter utramque partem necessario conveniunt.

DECLAMATIO.

Negat optionis expletum esse ius, quod ante 5
optaverit quam certum esset rapuisse eum, contra
quem optabat. ego autem in lege nullam animad-
verto differentiam: et hoc unum exceptum, ut rapta
raptoris mortem optet. viderimus, an in contro-
versiam res adducta sit postea: interim certum est 10
hunc fuisse raptorem. ergo cum et tu rapta esses
et hic raptor esset et lex raptae optare permetteret
et tu optaveris, non video, quare non finitum ius
sit. „At postea tu negasti, te esse raptorem.“ Ideo
victus sum. feci, si vis, inprobe (differo enim istius 15
rei defensionem), feci temere: quid tamen aliud
quaeri potuit in illo iudicio, quam hoc, quam tu
merito optasses? probasti raptorem fuisse me, hoc
est, probasti te recte optasse. volui rescindere op-
tionem tuam; non contigit. 20

SERMO.

Haec circa ius, illa circa aequitatem.

DECLAMATIO.

Bis optare vis, quod etiam semel multum est.
potestatem tibi vitae ac necis lex dedit. ultra re- 25
gnum omne, ultra tyrannidem omnem est, hoc diu
licere. fulmina ipsa velociter cadunt; habet finem
aliquem expectationis securis illa carnificis. si mor-
tem optasses et nuptias optare velles, videreris

11 hanc B || 14 ac B || 17 quam tu] quantum Aa || 19 reptem B, rapte P || 25 tibi om. B || 28 ipsa Ro || 29 videris Aa B

etiam facere contra legem, et esset, qui diceret,
 »ante deliberasses, ante dispexisses; emissa vox est,
 potestatem tuam ipsa finisti«. nunc vero cum op-
 taveris nuptias, mortem optare vis. quae ista ad
 5 crudelitatem paenitentia est? Intellexit et ipsa,
 quam saevum, quam crudele sit. plus enim postea
 mali feci? ignovisti, quod rapueram; ignovisti, quod
 abstuleram virginitatem: haec nuptiis aestimasti:
 morte aestimas verecundiam? neque ego, cum me
 10 rapuisse negarem, nuptias tuas recusabam: vole-
 bam ducere non tamquam raptor, cum me hoc
 modo putarem fore cariorem, si tibi iniuriam non
 fecissem; vel fallere animum tuum volui, ne ira-
 sceris.

15 Sed et ipsi iudices hoc pronuntiaverunt, hoc
 spectaverunt. quaestionem enim fuisse putas, an
 ego rapuissem? cum ego dicerem: »non rapui, non
 hi mores sunt mei, honeste semper vixi, frugaliter
 vixi. quae probatio huius criminis mei, quis testis?«
 20 dicebantur illa contra: »periclitaris, et male tecum
 agitur? —: nuptiae sunt, de quibus litigas.« fece-
 runt iudices, quod parentes nostri fecissent: id pro-
 nuntiaverunt, in quo victus gratias ageret.

Sed spe suspendit et vult videri nunc quo-
 25 que factura, quod fecit. si beneficium vitae repe-
 tere vis: dedisti. non possum plus debere, si re-
 petis. quam autem causam habes renovandae op-
 tionis, si optatura nuptias es? si vindicari vis a
 me metu, timui; si rogari vis: rogo, et rogo per
 30 illam clementiam tuam, rogo iam tamquam mari-
 tus; et intellego, tota mihi vita hoc agendum, ut
 satisfaciam.

1 enim B, an * tamen (?) || 2 liberasses B || despexisse
 A || 6 servum B || 7 rapueram i. quod om. B || 8 nuptias B ||
 9 me om. B || 13 irascaris A || 18 hii A || 21 litigatis Aa || 27
 opinionis B || 30 plementiam A

CCCX.

Fortis bis adulterii damnatus.

BIS ADULTERII NOTATUS IGNOMINIOSUS SIT. Notatus adulterii fortiter fecit. petit praemii nomine, ut iterum accusaretur. impetravit. accusatus 5 est iterum et damnatus. dicitur ignominiosus.

DECLAMATIO.

Quanta gratia prematur in foro, quam impudenti calumnia inimicorum suorum vexetur, et hoc ipsum iudicium argumento est: videlicet contem- 10 nunt hominem militarem, nihil minus quam litibus idoneum. sed †formula† inimicitiae tum valere possunt, cum de aliquo facto mentiri licet, cum testes subornare: ceterum in his, quae ad intellectum iudic[i]um pertinent, gratia sine vitio cognoscen- 15 tium nihil est. Nemo igitur nostrum negat, ita in lege scriptum esse »qui bis adulterii damnatus est, ignominiosus sit«. ne id quidem negabitur, bis in iudicium hunc descendisse, bis contra hunc latam esse sententiam. Sed si manifestum 20 fuerit, legem non ideo esse conscriptam, ut hoc genus damnationis ignominiam faciat, si ne in cogitationem quidem cuiusquam cadere omnino potuit, aliquem ex eadem causa bis potuisse damnari, profecto manifestum est, non in aliud scriptas esse 25 leges, in aliud valere. quaero igitur ex ipsis ad-

2 damnatus] notatus B || 3 b. a. damnatus B || 6 ign. C. D. *edd.* || 12 sed formidat nihil: inimicitiae etc. *Ro* || 13 de tali f. P || 14 sub^ornare A || 15 iudic[i]um *Gr* || 16—17 ita intellige sc. B, ita intelligere sc. P || 17 quis B—P || 21 si *om.* B || 22 conscriptum A || 23 facit A || sive in B || quidem *om.* B || 24 oio non potuit B || 26 scriptis A

versariis, cur bis damnatum adulterii ignominiosum esse voluerint? ut opinor, iudices, quoniam una damnatio habebat aliam et suam poenam, geminatio criminis afferebat ignominiam; neque immerito. semel enim errare sane tolerabile sit: in eadem vero recidere, ne damnatione quidem compesci, ultra omnia videbatur. nihil ergo verba faciunt, si voluntas legis diversa atque contraria est. est autem diversa, ut apparet. Atque ego, si descendere ad hoc genus actionum vellem, ad quod me pars diversa deducit, possem contendere, vim duorum iudiciorum in his non esse. quare? quoniam lex viri fortis intervenit, et praemium eam vim habuit, ut iudicium prius tolleretur. itaque etiamsi prius <bis> damnatus et propter hoc [bis] ignominia notatus fortiter fecisset et praemii nomine restitutionem quaesisset, nihil ne duo quidem vera crimina valuisent. ergo eo tempore, quo optavit, ut accusaretur iterum, hoc optavit, ut esset pro damnato? si vero prius iudicium hoc illi praestitit et merito praestitit, in summaqu(e)idem secundo iudicio quaesitum est, an hic adulter esset, quo <iu>re accusatus esset, quoniam tamquam de innocente et de dubio *ambigebatur* ac si prius iudicium non esset: altero damnari nihil attinuit; erat enim damnatus. vel elige quod voles, accusator: utique alterum ex duobus. nam si valu(er)it illud fuisse sententiam, alterum <non> est pro sententia. prius utique illud sic colligite. non est impunitus is, qui

1 quoniam] *fort.* *non iam *etc.* — poenam: gemin. || 6 incidere AB, *corr. Ro* || 6 videbantur Aa || 7 nihil enim A || verba sunt Aa || 8 sed AB, *corr. Gr* || 11 contindere Aa, contundere Ab || 14 tolleret B || 15 <bis> d. e. p. h. [bis] Gr || 19 ut esset] ne esset *Aer* || 20 ergo AB *corr. Ro* || hoc illi et m. p. B || 21 in summa quidem AB, *corr. Aer* || quaes. sum an B || 22 quare AB, *corr. Ro* || 24 arbitrabatur AB, *corr. Gr.* || si om. B || 27 valu(er)it *Ro* || 28—29 *fortasse** n.

semel adulterii damnatus habet suam poenam. poenam hanc esse pecuniam: num igitur exigēs iterum, quae priore iudicio aut debita aut persoluta erat? atqui si <non>, tamquam singula iudicia publica, poenam suam [non] habent, non possunt 5 pro duobus numerari.

Supererat fortasse, ut causam quoque adhuc viri fortis agere temptarem. sane dissimulemus partem: quaeratur <cur> saepius sit damnatus. erant alioqui, quae movere vos possent. damnatus 10 est adulterii. sed postea fortiter pugnando ostenderat, non eos esse mores suos, non eam vitam, ut in illo credibilia haec crimina forent. sed cum optare illi liceret restitutionem, illud optare maluit, ut accusaretur, ut de vero quaeri posset. hoc non 15 sine bona conscientia fecit. cur ergo damnatus est iterum? quia damnatus erat. non putaverunt illi, qui cognoscebant priorum iudicium rescindendam esse sententiam: ita homo, qui post praemium accusabatur, sic auditus est, tamquam nondum fortiter fecisset. vos ergo, qui duobus iudiciis esse 20 dicitis damnatum, explicate, quid aliud obiectum sit altero, quae differentia duorum iudiciorum fuerit.

s. valuerit [illud] fuisse sent. alterum, <non> est p. sent. prius utique illud. <id> sic coll. || 28 <non> Obr

2 exigis A, ex his B, corr. Aer || alteram AB, corr. Ro || 4 acquisitam, quam B || <non> Ro || 5 penes suas non h. A, poenas suas non h. B, poenas duas non h. Obr, poenam s. [non] h. Ro || 8 non poss.] sed poss. A || possint Aa, posse B || 8 sane diss. <hanc> p. Aer, quod nescio an sit recipiendum || 9 <cur> Ro || esset AB, corr. Ro; quare igitur saepius est damnatus? Gr || 12 erunt B || alioqui quae A, alio quoque B, fort. *erant aliqua, quae m. v. possent: damn. e. a. (cf. 42, 14sq.) || moveri B || non AB, corr. Sch || 12 suam AB, corr. Ro || 16 optarem aliud B || 17 ut denuo qu. Aer || potuit Aa || 20 iudicium B—P || 21 quid vobis B, quid vestris P || iudicibus Aa || 22 qui tali ut obi. B

eadem adultera dicebatur, iidem testes producebantur, iisdem argumentis premebatur. hac scilicet improbitate [qua] unius causae vultis duo esse iudicia. potestis et illo modo aestimare, iudices, quam
 5 inique ista poena petatur a viro forte: statuamus duos esse, alterum, qui bis adulterium commiserit, alterum, qui bis damnatus sit. de illo ea dico
 »duo cubacula inruisti, duobus maritis iniuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti«. huic
 10 tu quid obicis? »indignatus es, quod damnatus esses; sententiae iudicum repugnasti: persuadere tibi ipse non potuisti, esse te nocentem.«

Egregiam, hercules, gratiam viris fortissimis reddimus. hic si magistratus esse voluisset, hono-
 15 res gessisset; si sacerdos esse, templis praefuisset: hoc egit praemio suo, ut ignominiosus esset? detrahe illi, quod fortiter fecit; detrahe quod optavit: non est ignominia. nondum atrocitas erat: quaecumque crimen donari meritis, donari virtuti potest.

20

CCCXI.

Addictus manumissus.

ADDICTUS, DONEC PECUNIAM SOLVERIT, SERVIAT.

25 Qui habebat domi addictum, testamento omnes servos manumisit. petit addictus, ut liber sit.

DECLAMATIO.

Intellegimus nihil nobis in hac causa vere[*cu*]n-

1 idem *ABa* || 2 hisdem *Aa*, hiisdem *Ab* || haec *B* || 3 quia *Aa*, qua *AbB*; *exclisit Ro* || esse duo *B—P* || 4 iudicium *AB*, *corr. Gr* || 5 **ipsa AB* || 6 alterum] adulterum *AbB*, adulter<os un>um *Aer* || quibus *B*, quibus *P* || 7 alterum] adulterium *Aa*, adulterum *AbB—P* || 20 nondum atrocitas res erat *B*, non damnationis atrocitas erit *Sch* || 24 addictus *A* || 25 domi *om. A* || 28 vere[*cu*]ndum *Aer*

dum magis, quam communem quendam omnium, qui in libertatem adserunt, favorem. contra quem non id modo a nobis intellegimus esse dicendum, ut praecipue ius tueamur, sed illud etiam: non minus pro eo esse, contra quem videamur agere, 5 si tamen explicet fidem, quod nos contendimus. id enim hodie quaeritur, an servus sit. de liberalitate eius, qui nos heredes instituit, nihil querimus. servos manumisit. num cui controversia movetur? num inviti eos tristesque in numero civitatis aspi- 10 cimus? alia nobis ratio cum debitoribus, alia cum ingenuis.

Neque nos fugit, velut in contrarium ire litem. nam si quis ex nobis istum servum vocaret, multa habebat profecto, quae pro se diceret, per quae in- 15 genuus videretur. quid enim lex dicit? »addictus donec solverit serviat«, ut opinor, non: servus sit. plurimum autem refert. *nam* servire merito dicimus et eos, qui in piratas inciderint, et eos, qui ab hoste sint capti: id quidem quod in- 20 genuis natura dedit, nulla fortunae iniuria eripi potest. id quamvis nulli non vestrum existimo esse manifestum, quibusdam tamen confessis argumentis ostendere volo. ante omnia [servus] hic habet nomen, est in censu, est in tribu. quorum nihil (ut opinor) 25 deprehendi in servo potest. „at intervenit ea condicio, ut servire debeat, donec solverit.“ hoc ipsum servi non est, habere in sua potestate, quando desinat servire. fingite enim, iudices, aut oblatam

2 asserunt **A** || 5 videmur **B** || 8 quaerimus **B** || 9 nunc cui **A** || 10 non inv. **B** || 18 scit **Aa** || referre **Aa**, referet **B—P** || an **AB**, corr. *Obr* || 19 dicamus **AB**, corr. *auct. incert. ap. Aer* || inspiratas **Aa** || 20 id quidem ing. **A**, id quidem quidem ing. **B**, id quod *edd.* || 21 ini. et ipsi pot. **P** || 24 [servus] *Gr* || 25 aut **AB**, corr. *Fr* || 26 aut **Ab B** || 28 desinet **B** || 29 oblatam ^{ta} **A**

esse ab illo pecuniam, aut ex hoc testamento pronuntiatione vestra liberum fieri: num inter libertinos futurus est? non, ut opinor. atqui si illud in confesso est, eum, qui a servitute in libertatem
 5 veniat, non esse alio, quam libertini loco, hic solutus hac necessitate tam ingenuus futurus est, quam fuit: manifesto ne hodie quidem servus est. alia quoque complura sunt, quae intueri licet, si velitis. servus aut domi natus est aut relictus
 10 hereditate aut emptus. hunc ex quo genere servorum ponitis? domi natum esse se non dicit, ne emptum quidem aut hereditate relictum. pendet igitur omnis haec condicio faenore. quid sequitur? ut no[me]n sit <servus>.

15 Haec ad ipsa testamenti verba: libet tamen scrutari etiam defuncti voluntatem; qua nihil potentius apud nos, nihil nostro animo sacratius esse debet. credibile est igitur, hoc eum sensisse, ut liberum esse vellet etiam addictum? servos cur
 20 manumiserit, manifestum est: delectatus est officiis, referre voluit gratiam obsequio. alius aegrum curaverat, alius peregrinantem secutus erat, alius inter tot occupationes <res> domesticas custodierat, alius hoc ipsum faenus exercuerat: voluit liberos
 25 esse, quos amaverat, a quibus amatum esse se crediderat. huic vero quid debuit, nisi iram?

„Durum tamen videtur et inhumanum, solum hunc esse in vinculis et in servitute.“ Ante omnia, si quid <est> asperitatis, in lege est, quae addictos

2 non B || libertinus A || 4 qui in servitutum in lib. A || 6 sit AB, corr. Sch || 8 alio B || 9 servus A || dominatus B || 10 temptus B || 11 dominatum B || 11—12 dic. non em. B || 12 emptione AB, corr. Ro || 14 ut nomen sit. haec AB, corr. Ro et Ri || 16 quia Aa || 17 nra A || 23 <res> domesticas Ro || 25 se om. Aa B || 26—27 iram dorum Aa, ira malorum B || 27 et mihi manum B || 29 <est> Sch

servire iussit, donec solverent. num igitur exigitis, ut dicamus aliqua pro lege? non est nostrae mediocritatis, non officii, ea quae prudentissimi maiores constituerint temptare defendere. verumtamen si intueri velitis, quid aequius constitui potest, aut 5 quo alio custodiri patrimonia vestra, fortunae sustineri possunt? an vero pecuniam aliquis accepturus per omnia vitia exhauriet, ut non alligetur ad aliquam solvendi necessitatem? dura vincla alicui videntur, dura condicio servitutis: reddat, 10 quod accepit. isti[c] non servitus constituta est, sed illud quod iustissimum est, reddendae pecuniae causa.

CCCXII.

Heredes de deposito.

15

Quidam a commilitone eiusdem ordinis depositum petebat. negavit ille se accepisse. cum res sine teste esset, <iudicio victus petitor> occidit eum, a quo petebat, et se. petitoris heres petit ab herede alterius commilitionis. 20

DECLAMATIO.

Si pecunia tantum in causa litis esset, parem videremur litigandi habere rationem: nunc illud quidem nobis extra ordinem accidit, quod litigandum est etiam propter hoc ipsum, ne sine causa 25 perierit. plurimum autem fallitur, si quis eandem condicionem putat huius iudicii ac prioris. desiit lis esse sine teste. ergo <quod> illi in priori

5 sunt veri **B** || 5—6 ante quo **P** || 8 exhauriret **B** || 11 isti[c] *Ro* || servitutis **Aa** || 12—13 pecuniae causa <servire> *Ro* || 18 <iudicio victus petitor> *Ro* || 23 habere litigandi **B** || ne illud **AB**, *corr. Aer*; nunc ill. quoque n. e. o. accedit *Ro sec. Gr* || 25 hoc om. **B** || 26 autem] enim *Sch* || 28 <quod> *Sch* || iam priori **AB**, *corr. Ro*

non erat satis pro se dicere, mihi non mediocre argumentum est. si quis enim testis idoneus fuisset, videretur huius fiducia calumniatus. quid in causa est praeter veritatem, ut aliquis id petat, 5 quod probari non possit? et infitiandi quidem depositam pecuniam manifesta ratio est, cupiditas lucri; petendi etiam non depositam, si quae probationis spes, eadem causa sit: cum quidem aliquis dicit »depositi apud te, scis ipse«, quid aliud vide- 10 tur advocare, quam deos testes? dicite igitur causam, quare petierit, si non deposuerat.

Habere pecuniam potuit: manifestum est: et ipse reliquit heredes et is, qui eiusdem ordinis fuit. multas deponendae pecuniae intervenire rationes 15 inter milites, manifestum est: longum iter incidit, periculosa expeditio. si deponenda sit, ubi credibilis est deponi, quam apud hominem eiusdem ordinis? nam praeter id, quod facilior speratur fides ex pari, est quaedam eiusdem ordinis coniunctio; 20 <nec apud superiorem> nec apud inferiorem deponi solet, cum ideo deponatur, ut recipiatur. credibile est ergo apud hominem eiusdem ordinis deposuisse. „at sine teste.“ de omnibus depositis loquar. misera hercule condicio mortalitatis, quando omnibus 25 iam, quae agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum *momen*(tum) est fidei. non satis videri potest probatum, quod duo sciunt?

Veniamus tamen (ut dixi) ad probationem. oc- 30 cidit eum, a quo pecunia negabatur. iterum quaero: qua ratione, qua causa? „odium fuit.“ unde? ego

6 cupiditatis **AbB** || 7 depositum **B** || 12 poterit **Aa** || 14 deponendo **B** || ractiones **Aa** || 15 est *om.* **B** || 18 facilius spectatur **B** || 20 <nec apud superiorem> *Ro* et *Ri* || 22 eius **A** || 23 **N A** || 26 nomen **AB**, *corr. Ro praeterea proponens numen*; ita nudum nomen est fides *Bu* || 31 ergo **ABa**(-P)

quare occidere debuerit, dico: infitiabatur. tu, ut hanc causam occidendi excludas, substituas aliam necesse est. satis argumenti erat, si occidisset clam, si ex insidiis, si tamquam negaturus. quae causa hominem in scelus egit? quid fuit, quod tantam rabiem concitaret, nisi illud, quod sciebat se dedisse? cum dicenti »apud te pecuniam deposui« respondebatur, »quis testis est? quae probatio est?« quanto animi aestu ageba[n]tur? non vobis vide[ba]tur, cum feriret, illa dixisse: »ita non deposui«¹⁰ optime me hercule mihi videtur ac militari facinore illa exclamasse: »i nunc et nega; i nunc et alienam pecuniam converte in tuas cupiditates: non uteris tamen«. Erat argumento ergo *satis*, quod occidit. quam ultra desideratis probationem? occidit statim¹⁵ moriturus. frequenter iudicia huiusmodi exercentur, ut si res in notitia dicitur esse servulorum, torqueri mancipia videamus. si mos civitatis et condicio militiae pateretur, se in tormenta obtulisset, illum poposcisset. non tibi videtur praebuisse de²⁰ animo suo quaestionem?

CCCXIII.

Falso caedis damnatus.

QUI CAEDIS REUM ACQUASAVERIT NEQUE DAMNAVERIT, IPSE PUNIATUR. DAMNATORUM SUPPLICIA²⁵ IN DIEM TRICESIMUM DIFFERANTUR. accusavit quidam et damnavit. in diem tricesimum

1 qua ratione B || 2 exclusas A || substit̄ A || 5 hominum || 9 quanti animi aestus agebantur AB, corr. Ro || 9—10 vide[ba]tur Fr || 10 illud B || 12 i (bis) hi A || 14 er. argumentum ergo tantum AB, corr. Ro, cfs. decl. 348: id satis probationi existimavi; er. argumentum e. etiam Sch; fort.* er. argumentum e. iam || 21 tuo AB, corr. Aer || 25 damnatorium B

dilata damnatio est. intervenit is, qui occisus dicebatur. petit reus poenam accusatoris.

SERMO.

Non erit alienum, advocatum dare huic accusatori. fecit rem (ut parcissime dicam) paenitentia dignam. et fortius defendetur ab alio et maiore cum verecundia patronus confitebitur, si quid confitendum est. et quotiens causa plus iuris habet, quam pudoris, ad eum transferenda est, qui non
10 erubescet.

DECLAMATIO.

Reum capitis arcessitis in ea civitate, in qua hoc grave et indignum videtur: et reum capitis arcessitis, qui ipsi intolerabilem hanc crudelitatem
15 vocatis. conveniebat eos, qui temeritatem accusationis incusant, nihil nisi certum exploratumque deferre. ergo lege occidi vultis hunc statim, qui reum caedis detulerit (hactenus agnosco: detulit enim, quem defendo) <neque> damnaverit-
20 [que]: hoc iam ad nos non pertinet. hic enim damnatus est. sequitur ergo, ut aliam legem adferamus aut hanc mutes aut hoc audeas dicere ius aliquod tibi esse constituendi.

Ad interpretationem nos vocas et ex hac lege,
25 qua litigas, aliam constituere conaris. Non est ista res iudicium, non horum, qui ad certa iura, et quidem iurati, consederunt. deflecti iura ne pro de-

- 1 delata AB || dominatio A || vecisus A || 3 Declamatio P || 4 dari B || 5 penitentiae B || 6—7 maiorem cum A || 10 erubescit AB, corr. Ro || 15 is AB, corr. Aer || 15—16 accusant nihil misertum B || 19* defendo dampnavitquem A, defendo damnavitque B || 20 non om. A || 20—21 demnatus Aa, indemnatus AbB, corr. Gr || 21—22 adferam[us] Gr || 23 constitutum AB, corr. Ro || 26 iudicium AB || 27 consedere B

fensione quidem aequum est: legem vero mutare, ut occidas et crudeliter interpretari ius, quod a magistratibus scriptum est, cuius animi est? ego legem habeo adversus eum demum scriptam, qui detulerit neque damnaverit. non scrutor, quid 5 voluerit legum lator; neque enim possum. *sera* inquisitio in praeterita est. id sive voluit esse quod scripsit, sive aliud aliquid cogitavit: hoc scripsit, hoc iure vivimus, hoc spectavit. nihil minus ferri oportet in civitate, quam ut lex decipiat. inno- 10 centem accusavi: satis est, quod damnavi. neque enim lex i[s]ta scripta est, ut, qui innocentem accusaverit, capite puniatur: sed ut puniatur, qui accusaverit nec damnaverit. quomodo ergo nihil prodesset accusatori, si non damnasset, postea 15 nocentem esse compertum eum, quem accusavit: ita ei, qui fortunam secundam iudicii tulit, non debet nocere, quod postea accidit. lex talem conditionem iudicii facit, in quo caedis accusatur reus, ut utique adversus alterum pronuntietur: aut reum 20 damnari oportet aut accusatorem. tu quid vis? ut uterque damnatus sit † an ut istud verum sit, ut damnatus sit reus et accusator? illud tamen lex voluit †. Transeo, quod perniciosum sit interpretari legem et ad ingenia utriusque converti; id quod 25 scriptum est, ne dubitaretur, dubium fieri, postquam scriptum est. descendo ad hanc quoque *contentionem* (non quia necesse est, nec quia ad vestram religionem pertinet, nec quia solvit ista

2 interpretare B—P || 6 saeva AB, corr. Gr || 7 quid B || 7 viximus AB, corr. Gr. (cf. ind. I) || fieri Aa || 12 *i[s]ta || 19 accusator A || facit iudicii Aa || 20 et utiq: B || alium AB, corr. Gr || 21 damnare B || 22—23 ut ut. d. sit? an ut i. v. s. u. d. sit <aut> reus aut accusator? etc. Ro || 24 noluit Sch || 24 *tr. quam. pern. s. (?) || 25 utriusque] cuiuscumque Aer || 28 intentionem AB, corr. Gr, interpretationem incertus auctor apud Aer

res ius iurandum, sed quia victori obtinentique causam facile est, et *libet disputare*): recte fecit legum lator, qui ita scripsit legem, ut non puniretur, *qui* condemnasset. quare? noluit accusatorem esse
 5 calumniatorem, noluit accusatorem dare aliquid odio. alioqui scimus, multa vera quidem non esse, credibilia tamen esse. accusator quid debet tibi? ut eum deferat, adversus quem argumenta habeat, adversus quem testes habeat; alioqui nocentem an innocentem qui scit?
 10 ipsi iudices hoc non pronuntiant, sed se ex animi sui sententia facere profitentur. quis autem miratur, si ea res accusatorem decepit, quae decipere iudices potuit? accusator cum id effecit, ut reus damnandus videretur, reddidit rationem accusationis. nullus
 15 autem tam *iniquus* legis lator fuit, ut errorem accusatoris punire vellet. oportet esse in civitate et accusatores: alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum. per se difficilem rationem vindictae et ultionis facimus: paene licentiam grassatoribus et latronibus damus, quod nemo accusare sine periculo capitis sui potest. sed tamen
 20 adversus haec illud remedium est, quod accusator cogitat, quid obiecturus sit. si ne hoc quidem prodest, vidisse aliquid in accusatione, motum esse
 25 probabilibus argumentis, in totum iudicia ista tollemus.

Hunc autem habuisse, quare accusaret, credite iudicibus, qui damnaverunt. „hic inimicus.“ quid illi, qui cognoverunt? quo vultis motos esse iudices,
 30 ut damnarent? non enim moti sunt auctori-

2 debet disputari **AB**, *corr.* *Ro* || 3—4 non impuniretur **B** || 4 si **AB**, *corr.* *Ro* || 5 accusarem **Aa** || 7 qui **B** || 8 adversus q. t. habeat *om.* **B** || 10—11 animis ut sent. **B** || 12 decipit **B** || 13 efficit **AbB** || utreus **A** || 15 tamen **Aa** || inimicus **AB**, *corr.* *Gr* || 16 **N A** || 19 ut **B** || 23 obiecturis **Aa** || 30 morti **Aa**

tate ipsius accusatoris; argumentis moti sunt; illis, credimus, testibus moti sunt, quos habebamus. et mihi videtur ideo constituta esse lex, quae damnatum post tricesimum diem puniri voluit, quoniam videbat legum lator posse fieri, ut deciperetur 5 accusator. itaque eius, qui non damnasset, praesentem poenam esse voluerat: nulla dilatio est. quid te movit? quid attulisti ad iudicem? hoc enim vult lex prius etiam approbari ipsi accusatori. ergo etiam voluntas legis pro nobis est, et non tantum 10 scriptum; quod satis erat; <nec> nisi ita recedamus ab eo quod proprie nostrum est, ut concessisse videamur. sed ut † transissetis †, rursus, id quod dicebam: cum suspectus esset reus, boni erat civis accusare; neque aliter stare leges possunt, neque 15 aliter civitas. accusavit — quid postea? — quoniam homo occisus videbatur.

„Hic tamen perire potuit et occidi potuit, et hoc indignum est.“ primum omnium durum est, unam iudici utrique fortunam et occidi hominem, quia 20 aliquis occidi potuerit huius culpa[e]. tam magna poena est causam [e]dicentis? Deinde hoc non tantum accusatoris culpa factum est. fortasse ita vixeras: multa petulanter, multa temere, multa cruenta commiseras. turpissimi hominis argumentum 25

2 hos **AB**, in codice **A** primum novae paginae vocabulum, corr. *Aer* || 4—5 quomodo **B** || 7 voluerunt **AB**, corr. *Obr* || delatio **AaB** || 10 etiam] et **B** || 11 <nec> nisi ita recedamus *Ro*, nunc ut rec. *Gr* || 12 habeo **B** || propter te **AB**, corr. *Gr* || 13 videamus **B** || transissetis **A**, transisset is **B**, transisset lis **P**, transissemus *Sch* || 14 dicebat **AB**, corr. *Ro* || cuius **AaB** || 15 leges stare **B** || 16 accusavi **AB—P** || postea ^w q homo **B** || 19 duram **B** || utnam **Aa** || 21 *culpa[e] || ita magna **AB**, corr. *Obr* || 22 causam edicitis **A**, causa me dicitis **B**, cum me d. **P**; corr. *Ro*; quam in me dicitis *Aer* || 23 facta **Aa** || 24 **N A**

est innocentem posse damnari. non enim dicitur corruptum esse iudicium, non versatam pecuniam. ita non erubescis? homicida visus es. tu porro tantum accusatori irasceris? non idem de te iudices
5 senserunt? non omnium sententiae?

CCCXIV.

Ego te, pater, occidi.

Parricidii reus paribus sententiis absolutus furere
coepit et dicere per furorem frequenter: »ego
10 te, pater, occidi.« magistratus tamquam de confesso supplicium sumpsit. reus est caedis.

SERMO.

Si qua erunt, quae a me in divisionibus controversiarum dicantur eadem frequentius, intellegite
15 fieri primum propter interventum novorum; deinde propter condicionem divisionum. nam hi, qui antea non audierunt pertinentia ad plures controversias, debent cognoscere: et ad praesentis materiae controversias <non> nihil interest, quomodo ego divi-
20 serim.

Est autem commune <huic> cum aliis controversiis huius materiae illud, quod reus magistratus, de cuius personae dignitate haec ipsa res satis pronuntiat. videtur etiam de ante acta vita probari,

2 reversatam Aa || 3 erubescitis Aa || 7 occidi magistratus Aa || 16 hii A || 17 controversitas Aa || 18—19 materiae illud controversias Aa || 19 <non> Ro || 21 communis cura controversiis Aa, communis cura aliis controversiis Ab B; commune cum aliis controversiis Ran; hinc commune <huic> cum aliis Ro || 22 quoq; B || 23 res om. B

eo modo, quo creatus est. secundum illud aequè commune, quod nullas similitudines executus est, nullam spem ex caede eius, quem occisum accusator queritur, concipere potuit: et officio impulsus, etiamsi lapsus est, tamen veluti legis consilio 5 deceptus est. Ut haec communia, ita illud iam proprium, quod si ullum adversus hunc adolescentem habuisset odium magistratus, magis insania eius vindicabatur. sic, cum ita praeparaverit causam, incipit de iure suo loqui. 10

DECLAMATIO.

Magistratus de confesso sumat supplicium. Durum ministerium et iniucunda honoris huius necessitas. sed quis potius leges exequetur et hominum commissa, nisi qui rem publicam ad- 15 ministrant? nemo istud faceret libenter, nisi necessitate. ergo non solum licuit mihi occidere confessum, sed etiam, si nollem, necesse fuit.

Videamus, an ille confessus sit. testes praebeam vobis? tota civitate audita vox est. ne ipsos qui- 20 dem accusatores negaturos esse confido, ipsius voce, ipsius lingua esse dictum »ego te, pater, occidi«; et non semel dictum, ne casus videretur. „at enim confessio habenda non est, nisi quae a sano proficiscitur.“ Non video, cur ad hanc interpretationem 25 deducatur vis istius verbi, quod lege comprehensum est. ego enim confessionem existimo qualemcumque contra se pronuntiationem; nec me scrutari lex iubet, qua quis causa confessus sit. immo ea na-

2 q B, qui P || 5 leges AB, corr. Sch || 7 *ut AB || illum Aa || 9 vindicabitur AaB || si AB, hic Aer || 9—10 *incipi(e)t (?) || 10 viro B || 13 iniucunda Aa || 14 exequitur AB, corr. Aer || 15—16 *administrarent (?) Aa, administrarint Ab, administrarit B; administrat Ro || 16 facere AB || 19 conf. est testem B || 22 lingua A || 28 N A

tura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur. furore impulsus est: alius ebrietate, alius errore, alius dolore, quidam quaestione. nemo contra se dicit, nisi aliquo cogente. quod enim genus confessionis exigitis? ut aliquis securus, quieta mente, nullo adigente dicat »ego patrem occidi«? atqui ipsum verbum videtur habere vim coactae veritatis. quid ergo aliud intueri debe \langle mu \rangle s, quam vocem? si semel hoc audissem, lex tamen me iam appellaret; saepius dixit; in eadem voce perseveravit. viderimus, an in aliis partibus demens fuerit: hic tamquam sanus perseveravit. de confesso ergo sumpsi supplicium, atque ad me non pertinet, an is, qui confessus est, nocens fuerit. fingite enim esse aliquem, qui aliquo modo confessus sit; hunc a magistratu occisum; postea apparuisse aliquo casu falsum fuisse, quod dixisset: num agi cum magistratu potest? lex, quae confesum puniri iubet, sententiam ipsi relinquit?

Descendamus tamen eo, quoniam filius est, ut quaeramus, an ille etiam parricida fuerit. Nec mihi necesse est dicere illa, quae ab accusatore dicta sunt. habuerit ille causas, propter quas deferret, habuerit testes suos, habuerit argumenta (et profecto creditis non sine magna fiducia delatum esse tanti criminis reum): mihi in argumentum sufficit genus absolutionis: paribus sententiis absolutus est. hoc in alio genere causae dubium sit, in parricidio vero, quod probari nemo voluit, quod

2 quid esse Aa || 5 confessionem Aa || 6 qui et amente nullo audiente B || 6 adig A || 7 atq: A || 8—9 intueri B || 9 debe \langle mu \rangle s Ro, debeo Sch || 10 apparet B || 16 alio Gr, alio quo Obr || 17—18 fuisse dixisse quod d. A || 26 reditis A || 28 absolutionibus B || patribus Aa || 29 est AB, corr. Ro || 30 pbare A

falsum esse ad vota pertinebat, diversam habuit pronuntiatio *vim*. obiectum est alicui mortalium, quod patrem occidisset; quod eum, cui lucem, cui haec beneficia rerum naturae debebat, sua manu trucidasset: et hoc pars iudicum credidit? ego vero 5 illos et probo et miror, qui absolverunt: pars tamen iudicum pronuntiavit, factum esse parricidium [pars incredibile esse]. hos movit, quod probari poterat, illos, quod negari. reus ergo suspectus et in eam partem potius accipiendus, ut fecerit. 10

Quid superest? „per dementia[m] confessus est“. at mihi pro causa mea summum videtur argumentum ipsa dementia, etiam si confessus non esset. non sine causa videlicet vetus illa et antiqua aetas tradidit eos, qui aliquod commiserint scelus, furiis 15 agitari et per totum orbem agi. ut nomina mentita sint, ut aliquid fabulae fingant: ab aliquo tamen exemplo ista <et> experimento venerunt. factum esse aliquid necesse est, ut hoc credibile videretur, sive istud dii immortales, qui non iudiciis falli, non 20 gratia circumveniri, non ignorantia decipi possunt, constituerunt. ego vero gratulor mortalitati. colite, homines, innocentiam et nullam spem impunitatis ex secreto scelerum conceperitis. licet nulli hominum prospexerint oculi, licet nulla cuiusquam 25 mortalium conscientia intervenerit: sub caelo tamen fecistis, et ille fusus per omnes rerum naturae partis spiritus adfuit: erat, erat illic potentior testis. non quidem apud iudicem dicet nec oratorum inter-

2 pronuntiationem **AB**, *corr.* *Ro* || 5 iudicium **AB** || 6 quia **B** || 7 iudicium **AaBa** || 7—8 parricidium p. i. esse *om.* **Aa**; *[pars incredibile esse] || 10 potius *om.* **A** || 11 concessus **Aa** || 15 commiserunt **AB**, *corr.* *Ro* || 16 *p* **A** || sunt **Aa** || 18 ista experimenta **AB**, *corr.* *Sch* || f. est al. **AB** || 24 *ψ* in *marginē* **A** || 25 perspexerint **B** || 26 interveniat **B** || 28 erat illic **A** || 29 non quidem ictor artibus **A**

rogabitur artibus, sed loquetur ore vestro. tu forsitan, cum miserum patrem trucidares, tollentem ad sidera manus risisti. inane hoc supra nos vacuumque cura caelestium putabas. sunt illa vera,
 5 quae extremo miseri spiritu dicebantur »dabis mihi, scelerate, poenas; persequar quandoque et occurram«. et quod ad me quidem pertinet, iudices, non aliam huius dementiae putem fuisse rationem, quae coepit post absolutionem. nec tamen illa mihi vana
 10 quorundam videtur esse persuasio, qui credunt, non extrinsecus has furias venire nec ullius deorum impulsu hanc mortalibus incidisse dementiaem, sed nasci intus: conscientiam esse, quae torqueat; animum esse, qui urat. iterum gratulor. bene hercule factum est, quod etiamsi omnes fefellerimus,
 15 effugere non possumus nos. ite nunc et dicite „demens erat, cum confessus est“. at mihi videtur demens fuisse, cum occidit. ergo quodcumque illud furoris genus, aut poena a diis immortalibus constituta aut confessio quaedam nocentis animi vid[er]etur. Videamus tamen, quomodo insanierit. si per praecipitia ferretur, dicerem, agit aliquis deorum; si in obvios *incurreret*, dicerem, ultionis quaeritur materia. nunc vox una, vox eadem ad
 20 iudices et per totam civitatem, »ego te, pater, occidi.« †invenire liceat quid factum sit†: non est dementia. »ego te, pater, occi<di>«. hoc si vos furorem vocatis, idem pars dixit iudicium. nihil

2 fratrem A || 3 hac A || 5 spm̄ A || 8—9 quae c. p. absolutionem om. Aa || 11 ullus Aa || 13 sed nos intus B || 14 iurat AB || 15 homines Aa || 21 vid[er]etur Sch || insaniverat P || 22 fereretur B || agit om. P || 23 occurreret AB, corr. Lat || 24 vox] vos bis B || 25—26 per tot. civit. e. t. p. occidi. hoc si vos *omissis reliquis* AaB || 26 invenire liceat quid id factum sit: etc. Ro || 27 occi<di> Pi || 28 dixit pars B || iudicium AaB

variatum, nihil ex more aliorum insanientium mutatum est: »ego te, pater, occidi«. longa confessio est, repetita totiens [confessio est].

Ecquid concipitis animis imaginem illam, quae hoc coëgit? stabat profecto ante oculos laceratus 5 et adhuc cruentus pater; ostendebat effusa vitalia, totus ille ante oculos locus, totum scelus mente et cogitatione † perflexum †. non potest fieri, ut per dementiam videatur totiens confessus, qui numquam negavit. ite nunc et paribus absolvite. 10

CCCXV.

Fortis pater desertoris.

VIR FORTIS DESERTOREM SUA MANU OCCIDAT. Eodem proelio, quo pater fortiter fecit, eiusdem filius deseruit. petit praemii nomine, ut eum 15 non ipse occidat.

DECLAMATIO.

Fortis praemium peto.

SERMO.

Illa communia nostis.

20

DECLAMATIO.

Scriptum est.

SERMO.

E[s]t illud commune.

3 repetit B || [confess. est] Ro || 4 haec quid A, et quid B || 8 reflexum Obr, prefixum *auctor incertus apud Aer* || 13 occidit B || 14 quod B || 24 e[s]t Ro et Ri

DECLAMATIO.

Merito scriptum est: magno labore, multis periculis consecutus sum.

SERMO.

5 Est <et> aliquid proprium controversiae huic.

DECLAMATIO.

Peto praemium fortis, qui senex fortiter feci, qui iam pater fortiter feci, qui in ea acie fortiter feci, in qua et filius meus fugit. „Sed contra legem
10 petis.“

SERMO.

Iterum illa communia. omne privilegium contra reliqua iura esse; viris fortibus non posse praemia persolvi, nisi cum aliqua inclinatione legis alicuius.
15 haec iam prompta ut comparemus: etiamsi contra legem optamus, utram tamen magis servari legem placet? utrum eam, quae honorem dat bene meritis, an eam, quae constituit poenam peccantibus? deinde specialiter: utrum eam, quae honorem viro
20 forti dat, an eam, quae poenam desertori constituit? in utraque re speciosus et apertus tractatus est: nam describere possumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur et quanto cum periculo, et excusare et dare veniam aliquam: ut natura

5 <et> *Ro*; <sed> est *Aer* || controversio **A** || 8 qui iam pater fortiter feci *om.* **A** || 9 meus fuit **P** || 14 alia **A** || 15 propria *Ran* || 21 utra **A** || 23 pugnemus **BaP** || 24 et petere ven. *Ro*, secundum *Gr* || al. et nat. **B** || an *veniam, ut natura dignam. [sit et dif. f. p., fluxum ex nota in margine apposita: esse dif. f. p.] quid m. <enim>, etc. (?), cf. prolegg.

magnum est et difficile fortiter pugnare, quid mirum, esse aliquem, qui <sibi> parcat? hic clamor ille utriusque exercitus, tela illa in [n]os et in oculos venientia et cadens secundum latus commilito, tum gemitus vulneratorum et fragor ille armorum 5 et nitor ferri. deinde cum comparaverimus leges, nihilo minus et molliamus quaestionem.

DECLAMATIO.

Non utique perit lex. quare? quoniam plurima accidere possunt, ut desertorem non vir fortis occidat. haec enim sic dixi, tamquam in punitatem desertoris peterem: nunc de poena nihil detraho desertoris, de ministro tantum, de manu tantum quaeritur. frequenter autem necesse est accidat, ut desertorem non vir fortis occidat. finge deseruisse aliquem et neminem fortiter fecisse: incolumis erit desertor? finge fortiter pugnassem aliquem, sed in ipsa pugna debilitatum, ita ut manum amitteret: numquid non necesse est subire aliquem hoc ministerium? hoc de alienis. praeterea lex, quae desertorem a viro forti occidi iussit, nihil cogitavit de hac necessitate. quaedam etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen ex-

1 dignum **AB**, corr. *Gr* || sit et dif. **AB**, corr. *Ran et Ro* || quam **AB**, corr. *Ro* || 2 *qui pereat **AB**, qui deserat *edd.* || 3 *[n]os || 4 secundū **A** || 4—5 commilitonum gem. **AB**, corr. *Gr* || 6 con **Aa** || 7 nihil hominus **A** || muliamus **B**, mulceamus **P** || 9 peperit **Aa**, periit **B** || 9—11 fortasse verba non utique etc. — occidat erant adhuc sermonis et declamatio incipiebat ab haec autem || 11 nec enim six dixi *Lat*, haec non s. d. *Obr* || 12 nam de poena *Lat et Obr* || 15 ut des. n. v. f. occidat *om.* **AaB** || 18—19 manumitteret **A**, manu amitteret **P** || 19 an *aliquem <alium> (?) || 21 forte **A**

cupiuntur. an hoc cogitatum esset, ut pater filium occideret? ut frater fratrem occideret? nam id quidem profecto vix natura ipsa videbatur admittere, ut in eadem acie pater fortiter faceret, filius
 5 desereret. itaque si illud non praemii nomine peterem, si aliter gratiam mihi retulissetis, recusarem; dicerem »non utique occidere debeo«: plus est, quod opto. lex desertorem et virum fortem nominavit. mutata sunt omnia: filius deseruit.

10 Ergo haec dixi: adhuc debetur mihi quodcumque praemium; debetur vel contra legem. mea lex utilior est rei publicae. non utique contra legem peto, quoniam multa accidere possunt, ut non vir fortis occidat. non contra legem peto, quoniam fieri
 15 non potest, ut lex hoc voluerit, ut a patre filius occidatur.

Renuntio, res publica, non utor honore constituto; nemo queretur de iniquitate praemii mei, nemo me inpotenter uti fructu virtutum existimet:
 20 non feci fortiter. erratis commilitones: blanditus est mihi imperator; decepit te fama civita[ti]s. ego fortiter, homo senex? ego fortiter, desertoris pater? at putate hoc me obtinere non posse: non utor honore virtutis, non subeo onera viri fortis; nolite
 25 mihi dare praemia: non occido desertorem tamquam vir fortis. demittite me a merito meo, liberate me nomine. Et sane quam habetis aliam vindictam? Lex occidi a viro forti desertorem vo-

1 nescio an * patrem filius scribendum sit || 6 gratias B || 7 dicerem dicerem B || 9 nomina Obr || 10 dixit Aa || mihi om. B || 11 dicetur AB, corr. Ro cfs. 242, 10. 11 || 12 est om. B || 13 accedere Aa || 17 renuntio res publica AB, corr. Ro; renuntio <praemio> rei publ. Aer || 17-18 constituo Aa, constituo Ab || 18 *queratur (?) || 19 me om. A || existimabit Fr || 20 fecisse B || errastis Ran || 21 te om. Aa || civita[ti]s Gr || 22 homo s. e. fortiter om. B || 23 me hoc B-P || 26 demittite A, dimitte B || 28 a viri fortem A

luit, tamquam inutilissimum, tamquam inimicissimum. neque enim poenam hanc viro forti constituit neque inposuit recusanti, neque ullam necessitatem nolenti. quid enim facietis, si non occidero? quis est huius constitutionis exitus? legem nullam habetis. sed vindicare vos vultis. adhibete carnificem, occidite utrumque. bene hercule exhortamini: est, quare arma senex resumam. „fortiter fecisti, plurimum rei publicae tuae praestitisti, velis nolis.“ quid igitur haec ad parricidium? „et filium occide, et parum sit tibi perdere.“ vehemens erat, si dicerem, »nolo occidere«: ignoscetis mihi dicenti, »non possum; manus illa, quae fortis dicebatur, defecit.«

Scio nunc me, iudices, reprehendi a bonis patribus, tamquam praemium optare nesciam. melior enim et indulgentior pater hoc diceret: »donate meritis meis filium. ita ego quod fortiter feci, quod tantum hostilis sanguinis fudi, quod inter momenta victoriae fui, non est pro opera duorum«? Ego, si melior essem pater, illud quoque simpliciter confiterer, deseruisse filium mea culpa. quid enim necesse fuit educere in aciem adulescentulum? quid necesse fuit rudes annos cum gravissimo hoste acerbissimo proelio componere? aut certe si tantus gloriae amor, si tanta cupido laudum, recedere a filio meo non debueram. et feci, iudices, primum, et tamquam instituerem filium rudem militiae, non procul a latere reliqui. decepit me ardor ille belli: ut primum signa canere coeperunt, ut primum †...†, totum animum percussit patria, sola virtus.

2 viri fortem **A** || 4 etiam **A** || facitis **B** || quid **Aa** || 6 vindicare **AB**, *corr.* *Ro* || vos vultis **B**, vultis **P** || 11 vehementis **Aa** || 11—12 occidere nolo **B** || 15 nesciam **Aa** || 16 indigentior **A** || hoc pater **B** || 18 tamē **B** || sanguis **AaB** || momenta **A** || 22—25 quid me amor *omisso* necesse f. r. a. c. g. h. a. p. c. a. c. s. t. gloriae **Aa** || 29 coep. ita pr. **B** || 30 *†...†

adulescentulus interim rudis in illa nube pulveris, in illa confusione permixtarum utrimque legionum virum fortem sequi non potuit. at ego infelix etiam invidiam filio feci et spolia retuli, quo minus illi
5 ignosceretur.

Quo me ducis, anime? quo me trahis, adfectus? placet causa: sed aliud optavi. nihil est, quod ex meo favore speres, iuvenis infelicissime; nullam fiduciam ex hac quantulacumque operae meae gratia
10 capias: moriendum est. debetur hoc sane disciplinae militari, debetur castrorum severitati. infelix exeuntium omen miseraeque primitiae! si alterum utique ex domo nostra destinabatis, cur non senem^o potius traxistis? quid nunc tibi proderit, miser-
15 rime adulescens, quod modestus in pace, quod pius? et si contigisset civitati felicior quies, optimus filius eras. Moriendum est. quid tibi praestare infelix pater possum? cum duceris, flebo, plangam. hos, quos sumpseram modo ex victoria publica
20 laetos habitus, abducite. merui ambitiosus pater scilicet, ne quid de militari severitate detraherem, ne viderer vir fortis desertori ignoscere. contentus fui post tot merita, favente tota civitate, ut tantum innocens essem. et ecce, iam miserantes
25 video iudicum vultus; quorundam deprehenduntur lacrimae. potui plus optare, potui. sic quoque ego te, fili, occidi. at tu, quisquis es, in quem transferetur hoc infelix ministerium, supremas audi patris miserrimi voces. hoc saltem fortunae meae praesta:
30 semel ferias.

2 utrumque Aa B—P || 4 qui minus Aa || 6 ante me Aa B || 7 est om. B || 8 me A || invenis A || 12 nomen B || 16 felicitati AB, corr. Gr; tali aetati Obr || 21 quis B || 26—27 sic ego te quoque filio B || 27—28 transfertur B

CCCXVI.

Flens luxuriosi pater.

Flens pater per publicum filium luxuriosum sequatur. dementiae reus est.

SERMO.

5

Hoc genus controversiarum paene divisionem non exigit. illa communis fere omnibus ex lege dementiae pendentibus controversiis quaestio est, quid dementia sit? et an haec dementia sit? in eo quo[d] quaerimus, quid sit dementia, et finitionibus 10 utrimque positis et omni tractatu hanc controversiam dividemus, ut quaeratur: utrum dementia ea demum accipi debeat, quae habeat aequalem mentis errorem, an etiam ex singulis vel paucis intellegi possit? Haec saepe tractata sunt: ad crimen ipsum 15 veniamus. intellego et indignari posse hunc patrem, quod reus dementiae a luxurioso fiat, et eum multa graviter et aspere dicere contra filium posse: recipit adversarii persona; sed videamus, an recipiat nostra. nam sicut paulo ante praecipiebam vobis, ut 20 personam intueremini eius, apud quem dicenda esset sententia: sic nunc quoque admoneam necesse est, ut intueamur personam, quam nobis induimus. pater hic qualis est? non acer: luxuriosum non abdicavit, non conviciatus est; etiam cum aliquid ad- 25 monendi gratia faceret, tacuit tamen. non durus: flevit enim. quidquid contra colorem talis animi dixerimus, quodam modo contra thema dicemus. consilium itaque totius actionis ex his capere de-

10 qua Aa, quoa Ab, quod B, corr. Ro et Ri || 11 utrumque Aa || 12 divide B || 13 quaequalem Aa || 17 quo reus A, quo et eius B || 18 aetas praedicere B || 19 adversari personae B || 28 duxerimus Ba

bemus, quae praecesserunt. quid aliud praecessit
 <quam> mollis invidia? ergo cum adprobaverimus, non
 uno facto dementiae esse convincendam, veniemus
 ad ordinem defensionis. ante actae vitae ratio con-
 5 stet. hoc non propterea tantum dicendum est, quod
 sic defendi reus potest, sed etiam quod invidia re-
 dit ad accusatorem. omnia, quae pro se dixerit, in
 filium dicet.

DECLAMATIO.

10 Quid feci dementer? iuvenis frugaliter vixi, pa-
 trimonium auxi, uxorem duxi, filium sustuli, hunc
 amo. „Flens, inquit, me per publicum sequeris.“
 Poterant ista et separata defendi — nam neque
 admirationi profecto cuiquam mortalium esset, quod
 15 pater filium sequeretur et separatae ab hoc lacrimae
 poterant videri non ad te pertinere —: sed ne ulla
 arte suffugere crimen accusatoris mei videar, totum
 hoc, quod obicitur, iungam. lacrimae sunt in culpa.
 fleo fortasse supervacua: sic me consolaris? sic la-
 20 crimas patris tui siccas? flendum mihi hodie foret,
 etiamsi hoc antea non fecissem.

SERMO.

Nolo quisquam me reprehendat, tamquam vo-
 bis locos non dem. si ampliare declamationem
 25 voletis et ingenium exercere, dicetis quod ad cau-
 sam huius nullo modo, ad delectationem aurium
 fortasse pertineat.

1 <quam> *Aer* || 4 vitae *om.* *B* || 7 per *B* || 13 separa-
 tim *B* || 16 poteram *AB* || sed nulla *B—P* || 19 consulares *A* ||
 21 etiam sic *Aa* || 24 si *om.* *B* || 25 volens *B* || dicentis *Ab* ||
 27 pertinet *P*

DECLAMATIO.

Nondum privatas ac peculiare lacrimarum reddo causas: interim, quis miratur flere hominem? hinc infantia incipit; in hanc necessitatem plerumque fortuna deducit. quis enim est dies, qui non triste 5 aliquid et flebile nobis minetur? si nullam aliam rationem lacrimarum haberemus, conspectus tamen hominum et ratio mortalitatis poterat elicere fletus. hae amicitiae, hae propinquitates, hi congressus, haec studia laudesque intra breve temporis momen- 10 tum occident atque labentur. quotus quisque transit dies, quo non funus accipiamus? „Flens me sequeris et per publicum sequeris.“ non totum crimen obicis: diu hoc antea domi feci. quantum temporis spatium est, quo[d] talem me vides? fleo te 15 secreto, ubi cubiculum et nox et animus sibi relictus est? „flens me sequeris.“ quod possum. miror equidem illos fortissimos patres, qui hunc animi dolorem semel recidunt et in universum flere definito aliquo temporis spatio semel queant. flens 20 te per publicum sequor: quid ergo? non misereris? gratulor crimini meo, si movi. si haec tibi gravis videtur invidia, quid opus erat accusatione? quid iudicibus? quid hac probatione dementiae? sanare me poteras. 25

Exigis tamen causas lacrimarum mearum. non me pecunia movet: divites aliquando fuimus; non illos late quondam patentes agros desidero, non faenus nec ingens pondus argenti. nuper sine modo desideravi vernulam meum. 30

5 est enim B || 7 tantum P || 9 propinquitatis A || 11 labentus quisque Aa || 15 quod AB, qui P, corr. Aer || flere AB, corr. Fr || 17 relictum A || est om. B || me om. A || quid possum? Sch || 23 erat tibi acc. Ba || accusationem Aa || 30 vernula A

CCCXVII.

Imperator provocatus a filio.

QUI PROVOCATUS AB HOSTE NON PUGNAVERIT, CA-
 PITE PUNIATUR. Filius imperatoris ad hostes
 5 transfugit. provocavit patrem. ille non de-
 scendit in certamen solus, sed acie commissa
 vicit hostes; in quo proelio et filius eius ce-
 cidit. accusatur, quod provocatus ab hoste
 non pugnaverit.

10

SERMO.

An quisquis ab hoste provocatus non pugna-
 verit, puniri debeat? an haec lex ad imperatorem
 pertineat? an hic ab hoste provocatus sit? an pu-
 gnaverit?

15

DECLAMATIO.

Qui ab hoste provocatus non pugnaverit,
 capite puniatur.

In omnibus quidem legibus solam spectari
 oportet scribentis voluntatem. verba enim ambigua
 20 et in plures intellectus ducta sunt, scribendarum
 legum causa voluntas fuit. ergo id unum spectari
 convenit, propter quod scriptae sunt. huius au-
 tem legis manifestum est hanc voluntatem esse,
 uti puniatur, quotiens commissum est, propter
 25 quod constituta poena est: supervacuum supple-
 mentum est. ut contra verba interpretatio sequatur
 aliquid, frequenter accidere potest, cum in aliis le-
 gibus, tum in hac praecipue. fingamus enim ab
 hoste provocatum aliquem aegrum; fingamus pro-

8 accusator A || 20 dubia sunt vel duci possunt coni.
 Sch || 21 voluntatis Aa || in om. A

vocatum eum, qui proximo proelio debilitatus sit; fingamus esse provocatum, quem imperator in aliam partem expeditionis ire iusserit: profecto adversus neminem horum actio ex hac lege dabitur.

Atqui mihi satis est efficere, ut alicui non pugnare liceat. nam si ulli potest dari haec venia, non dubitabitur, quin patri detur. Sed antequam naturam defendo, imperatoris volo defendere dignitatem. contendo hanc legem ad milites pertinere: primum quod inter hos fere provocatio sit, deinde quoniam legum lator numquam profecto tam iniquus fuit, ut periclitari ex eventu pugnae unius civitatem summa<mque> rei publicae vellet. fingamus enim ab aliquo ultimo militum provocari ducem: idem discrimen, idem periculum, par eventus est. adice, quod inter praecipuas virtutes est imperatoris non pugnare aliquando. sic extrahitur hostis; sic impetus subitos partis adversae frangit mora; sic interclusos commeatibus in deditionem venire fame cogimus. itaque hercule militem legimus robustum, legimus iuvenem: imperatorem facimus senem. in illis enim vis corporum et manus sola spectatur, in his consilium et ratio: quae bona procedentis aetatis in locum virium subeunt. ipsum praeterea nomen imperatoris satis significat, non exigi manum ipsius. imperare enim debet et praecipere. in summam, ab eo, qui provocatus ab hoste non pugnaverit, supplicium optime exigit imperator. ergo si hoc solum apud vos dicerem: non pugnavit dux, non pugnavit senex, non fecit

6 dari pot̄ B || 11—12 inimicus AB, corr. Gr || 12 periclitare B || ex om. P || 13 summa<mque> Aer || 16 N A || 16—17 imperatorem AB, corr. Gr || 19 commeatus A || 22 senes A || 24 praecedentis AB, corr. Lat || 25 N A || 26 exigere AB, corr. Gr || imperator enim debet pr. B

summae rei discrimen: satis tamen iusta defensio videretur.

Adhuc tamen propius accedere ad interpretationem legis volo et, quatenus pars diversa scripto
 5 innit<it>ur, etiam ipsa verba scrutari. quid tandem dicit lex? »qui ab hoste provocatus non pugnaverit.« ab hoste igitur, non a transfuga. nec umquam habuerim hunc ego perditissimo parricidae honorem, ut illum in numero ponam eorum
 10 hominum, qui pro re publica sua, qui pro patria pugnant. Et si verba ipsa intuemur, hoc satis est: si vero introspicere voluntatem voluerimus; ecquid manifestum est, non hoc sensisse legum latorem, ut ulla necessitate posset cogi pater cum
 15 filio dimicare? an vero is, qui scripsit »hostem«, non videtur scripsisse alienum? summa hac nominis utique minora complexus est. non ergo cogi potest quisquam lege, ut cum filio suo pugnet.

Hic tamen non defendetur adfectus et pietatis
 20 simulatione. »ego vero, inquit, pugnavi; sed quo modo pugnare oportebat vestrum imperatorem. unius sanguinem exigitis —: exercitum cecidi. par gladiatorum simile postulatis —: totius civitatis victoriam retuli. numerate spolia: et aestimate, an
 25 damnari debuerim, quia plus praestiti. quae sunt enim, quae lex postulet? illa quidem pugnam tantummodo meam. verumtamen videtur tacitum hoc scribentis fuisse votum, ut et hostis occideretur. utrumque praestiti: et ego pugnavi et ille occisus
 30 est. sed non continget ea perditissimo iuveni, quam quaerebat, invidia, ut videretur scelere occisus, ut

4 quatinus A || scribitur B || 5 innitur A, innitar B, corr. Pi || 8 ego pro perd. B || 9 poenam B || 10 reip A || 13 haec quid A, et quid P || 14 possit B || 19 defenditur AB, corr. Ro || 20 simulationes Aa || 21 vřum imp A || 22 sanguine AB || exercitium B-P || 26 lex om. Aa || postulat B

nobilem facinori suo exitum daret: iaceat in turba. vos oro, qui illud pugnae genus exigebatis, utrum tandem eventum concepistis animo? vicisset iuvenis senem, vicisset sceleratus pius: quantum res publica detrimenti, quantum lacrimarum, quantum 5 luctus amisso duce haberet et fractis militum animis et inclinata in posterum spe? an vero imperator vester occidisset illum temerarium iuvenem et sceleratum: eratne tanti, ut publice commissum parricidium videretur? non iram numinum, non sterilitatem morbosque et alia quibus magna scelera expiari solent timeremus? ab hoc omine commisisset aciem?«

CCCXVIII.

Legatum inter libertos.

15

Testamento quidam instituit heredem amicum et petiit ab eo, ut ex duobus libertis, quos relinquebat, utri vellet, decem milia daret. unus ex libertis peti*t*, iudicio contendit. victus est. petit alter.

20

DECLAMATIO.

Quae mihi iura, quam vetera cum patrono eorum fuerint, non est dicendum: heres sum. quanto opere hi[s] post libertatem satisfecerint, videlicet hac contumelia, qua mecum consistunt, aequè mani- 25 festum. neuter apud illum meruit, ut decem milia acciperet. quare ergo hoc testamento cavit, ut darem

1 iactat B || 2 utrum A || 5 quantus A || 8 noster AB, corr. Ro || 10 nominum Aa || 10—11 sterelitatem A || 12 hoc commine Aa, hoc homine B || 12—13 commiset A, cum misisset B || 17 petit AB || 18 decem] X A, XX B || 19 *peti*t* || 24 his post libertatem satisfecerim AB, corr. Ro || 27 vocavit Aa.

hanc summam utri vellem? non poterat aliter efficere, ut mihi isti obsequerentur. excogitavit ergo optimus omnium amicorum, quomodo isti tamquam patrono mihi obsequerentur, cum alioqui praedivinare hoc, quod accidit: nullam apud istos fore amicitiae summae, nullam nostrae coniunctionis reverentiam.

Ratio ergo testamenti talis est: ne ius quidem dubium erat, etiam antequam veniret in dubium. 10 petis a me decem milia ex testamento patroni tui: interrogo, an dari iusserit tibi? quantaelibet sis impudentiae, non mentieris. quare ne illa quidem tibi actio, quae invidiam facere solet legatum non solventibus, relicta est, ut dicas: »quod ego merui, 15 quod ego iure peto«. repetis, quod tibi non est relictum. verum hoc esse manifestum est: peti<i>t alter prior, qui sibi magis dignus videbatur; quo petente tacuisti: non tamen obtinuit id, quod nullo iure poterat obtinere, ut acciperet legatum incertum. 20 „Sed hoc ipso apparet, inquit, deberi mihi, quod ille, cum iudicio contendisset, victus est.“ Nondum diligenter verba testamenti legis? non enim hoc scriptum est tantum, ut alteri ex libertis darem: sed illud, — quo mihi et plena, et (quo 25 magis doleas) perpetua libertas relicta est —, darem utri vellem. ergo si hoc non cadit in rerum naturam, ut ego illi malim dare, qui mecum contendit, sperares; aut, si hoc probare posses, me tibi malle, forsitan iudicio quoque non inique contende<re>s. si quidem neutrum horum tale est, ut con-

5 fare Aa || 12 metieris B || 13 invidia A || legatum A || 14 discas AB || 16 peti<i>t Aer || 21 contendisse A || 22 ante diligenter ag vel ig in rasura habet A || 23 scriptam testamentum B || 25 libertatis Aa || 26 hoc om. B || 27 qui cum me B-P || 28 potes A || 29-30 contende<re>s Aer || 30 neutrum A

tra me sit, satis sit utrique vestrum separatim dicere: tibi nolo. „Sic ergo hoc respondebis semper?“ Puta me dicere: querere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti. fortasse vexare vos voluit et legatum sperare semper et alternis desperare. 5 sic tueri me volo, ut dicam semper. ante omnia enim testamento tempus non est cautum, quo solvam; ac ne caveri quidem potuit. nam qui dicit, »utri malueris« et tempus non adicit, manifesto illud quoque significat, cum volueris, utri volueris, 10 solves. adhuc ergo ambo improbi estis, ambo calumniatores. quam sapienter tacueras! si in hoc perseverasses, videreris mihi verecundior; sperarem futurum, ut diligentius servares pecuniam, quam non cupide acceperas: nunc incipit mihi videri minus ille peccasse. litigavit ante experimentum, litigavit ante sententiam: tu non credis iudicibus. 15

„Neuter ergo accipiet? cum voluerit patronus alteri dari, non potest ab altero hoc legatum peti ex voluntate defuncti?“ Neuter vestrum dicere potest, hoc patronus dari mihi voluit. habuit hunc honorem mihi, ut istud esset beneficium meum. me ergo emereri debet et a me istud petere, quod a patrono non petiit. 20

Detegam vobis propositum amici mei: meliori 25 dari voluit. hoc sciri ex praeterita vita vestra non potest: alioqui ipse scisset et, si ulla inter vos fuisset differentia, nominatim reliquisset. hoc legato patroni vestri necesse est utrique vestrum diligen-

1 sit *post* satis *om.* B || 2 si B || hoc *om.* A || 3 quere Aa || 6 ut hoc dicam s. Ro || 9 dicit B || manifesto A || 10 utri volueris *om.* A || 12 cau' A || 13—14 sperare in fut. B || 14 ut *om.* A || 16 pecc. litigavi A || lit. sententiam B || 19 huc A || 21—22 habui hunc hon. ut B || 23 ergo et mer. B || debes Aer || 24 petisset AB, *corr.* Ro, petisses Aer || 27 fecisset P || nulla B || 28 legatum B || 29 utique P

tius vivere. utri dabo? uter vestrum patronum magis desideraverit, uter vestrum frugalius vixerit, uter vestrum modestior fuerit; quid vos diutius traham? —: utri voluero. interim similes estis, eandem causam habetis. non magis ego de vobis iudicare possum, quam patronus vester.

CCCXIX.

Adultera venefica.

Qui uxorem adulterii ream detulerat, dixit communem filium testem fore. inter moras iudicii adulescens ambiguis signis cruditatis et veneni decessit. vult maritus agere cum uxore veneficii. illa postulat, ut praeferatur iudicium adulterii.

15

DECLAMATIO.

Antequam criminum facimus comparisonem, sic agere possum: veneficii accuso: responde[s]. occisum a te filium dico: defende[s]. sint paria, quae obicio: non possunt uno iudicio cognosci; aequum est ream respondere ad id, quod obicitur. puta omittere me, quod antea obiecerim; non perseverare in eo, propter quod detuli: de vita cogitari aequum est, de maiore <re>quaeri prius. Postea dicam, ex qua diffidentia praeferri iudicium adulterii velit: interim duo crimina apud vos proponuntur, adulterium et parricidium. de utro prius cognosci oportet? hocine aequum est, sceleris gra-

1 videre AB, corr. Gr || 2 desideravit B || 3 fuerit quoniam duos B || 5 eandem A || 17 responde[s] Aer || 18 ante Aa || defende[s] Aer || patria A || 21 emittere B || obierim Aa || 22 <te> detuli Sch || 23 maiora A || <re> Gr || 24 proferri B || 27 hocine] hoc mea B || est om. P

vissimi, sceleris atrocissimi dilationem impetrari, quia et adultera est? si nihil illi ante obiecissem, continuo rationem redderet: quoniam ad parricidium prioris criminis diffidentia venit, huc trahit[ur], propter quod occidit. filium ab hac occisum esse 5 dico: quamdiu, iudices, sinetis hoc esse dubium? vivit interim in civitate, inter nos est femina inter prodigia numeranda, implet numerum civitatis: et vivit, dum bis rea sit; praesertim in hac civitate, in qua iudicia diu differuntur! de me utique mirari 10 non potestis, si omnes moras odi, omnes dilationes: liceat vindicare filium, dum vivo, antequam ad accusatorem transeat a teste. an hoc aequum, hoc cuiquam vestrum iustum videri potest, ut censeatis adulterium esse inter crimina, parricidium inter 15 maledicta?

„Causam dicere adulterii volo.“ Hoc est, periit ille testis. mihi autem vacat hoc tempore curam agere lectuli mei? flens et orbis querar, quod uxor mea alium amaverit, alium mihi prae- 20 tulerit? ego ne priore quidem tempore istud crimen ad iudicem perduxissem, nisi quod sciebat filius meus. si amissem tantum optimum iuvenem, excusate tamen omnibus aliis causis renuntiarem. verum confitendum est: ego occidi, ego, qui palam 25 nominavi, qui omnem iudicii prioris fiduciam in hoc esse confessus sum. tua porro quid interest? utere hoc argumento, quod tibi obicere adulterium nolui[t]; pone hoc inter praeiudicia accusationis. Dum ego ago meo iudicio, dic legem, qua vindicari 30

2 ultra Aa || a me B || 4 trahit[ur] Sch || 6 hoc om. B || 9 vivet Aa B || his B || 11 odii Aa || 16 maledcā B—P || 17 perit A || 20 + in marg. A || mea mea B || 21 priore Aa || 24 excus̄ A || excusa te B, ex causa te P || 25 verum verum A || 26 omnis B || 27 hoc om. B || qui P || 29 nolui[t] Sch || 30 dic suspectum Ro, qui coniec. dicam; sed cf. 30, 1. 25 || vindicare Aa

potest utrumque. nempe hoc inter alia dictum est
 „quam causam dandi veneni filio meo habui? adul-
 tera non eram“. illic videbimus, illic reddemus ra-
 tionem. nec te hoc fefellit. sed naturalis improbis
 5 hominibus dilationis est cupiditas. hic infamiae
 vides poenam. quid autem fama ad te, aut opinio?
 sed occurrunt illae cogitationes: quaeretur de adul-
 terio et quaeretur diu et extrahet iudicium; sicut
 adhuc extrahit, et sequetur adulterii poenam alia
 10 subscriptio, alii iudices et alia sortitionis fortuna.
 interim ut nihil artes valeant, multum fata possunt;
 multum citra scelus quoque impedimenti per se
 ipsa mortalitas adfert. ut nihil prosit, vixero ta-
 men et, quod mihi vita ipsa iucundius est, tamdiu
 15 superstes testi vixero.

CCCXX.

Multati socius.

SOCIORUM COMMUNIA SINT DAMNA ET LUCRA. Ex
 duobus sociis alter in civitate erat, alter per-
 20 egre. cum bello laboraret civitas, decrevit,
 ut intra certum diem reverterentur qui abes-
 sent; qui non venissent multarentur publica-
 tione bonorum. exacta est pars a praesente
 negotiatore, absentis <socio>. reversus ille par-
 25 tem petit reliquorum bonorum.

SERMO.

Saepe vodis bxi, quomodo ad inveniendum sta-

1 hoc om. Aa || 3 eram cui debemus B || 5 hi(n)c Ro ||
 8 *extrahet(ur)(?) || 9 extrahit(ur) Sch || ut sequatur AB,
 corr. Ro || 10 suscriptio A || 12 se om. B || 13 ut om. B || 14
 et tamen AB, corr. Ro || 22 venisset multaretur A || 24
 <socio> Ro

tum facillime perveniretis. qui sint, omnes novistis. primum singulos repetite: sublatis his, quos certum erit non esse, inter residuos quaeremus. quaerendi autem via haec erit. videamus, quid proponat petitor, quid respondeat possessor, vel reus: ex eo 5 quaestio nascitur: ea nobis <statum> demonstrabit. neque hoc dico, quid primum dicat petitor, quid ille respondeat. non enim ex prima quaestione du- cendus est status, sed ex potentissima. videndum erit, an post divisionem socii sint. 10

DECLAMATIO.

Sociorum damna et lucra communia sint.

Fortasse videri potest supervacuum, laudare legem. nam et apparet, prudentissimos maiores et constitutores huius civitatis sapienter rogasse et, 15 cum hoc iure civitas tamdiu usa sit, iam adprobatum est. verumtamen causa exigit, ut aequitatem quoque legis intueamur: non ut vos religiosius iudicetis, sed ut appareat, quam improbe socius meus faciat. sociorum communia damna et 20 lucra sint. sacra res est <societas> et quaedam fraternitas † propositorum † animorum. consortes enim potest facere casus: ceterum quidem cum duo homines omnes fortunas suas contulerunt, omnes casus miscuerunt, unum quoddam factum est: 25 quid est iustius, quam compositum patrimonium habere condicione<m> unius? societatis (hoc enim est

3 sunt A || 6 ponat Aa || 7 quid ille resp. A || 8 <statum> Aer || demonstravit B || 23 <societas> Ro; sacra res est <unitas> Aer || 24 propinquorum animorum Gr, prope sociorum animorum Sch, alique similia || 25 contult A || un. quodammodo fatum e. Sch || 26 quod B || 27 condicione AB, corr. Gr; condicione unius societatis? hoc enim etc. edd. ante Gr

unitas) vides ergo et damna et lucra communia esse debere, et nihil non aequum esse, quod utri- que parti scriptum est.

„Eventus nos diduxit: sed de sociis <lex> loquitur
5 idem agentibus.“ Illud suo loco imputabo, quod hic
domi semper et custos tantum pecuniae fuit. ego
sum ille, qui longas terras et ignotas regiones per-
agravi, ego ille, qui tam longe abieram, ut in
patriam redire non possem. ex hac igitur lege po-
10 stulo, ut communia sint omnia, quae in bonis sunt,
ut dividantur.

Quid ais? perisse patrimonii partem, et mihi
perisse; adicis mea culpa perisse. omnia haec in-
terim confiteri libet: commune tamen damnum
15 est. Negat hoc esse damnum et poenae nomen in-
ponit. Ego porro damnum existimo esse amissio-
nem eorum, quae habueris. neque enim veniet in
dubitationem, quin amiserimus aliquid ex his, quae
habebamus. hic poenam appellat. possum non ne-
20 gare, cum et ipsa poena damni genus sit. nam
mihi ex hoc, quod plerisque criminibus pecuniae
poena inponebatur appellata etiam ipsa damnatio
videtur. Ablatum est aliquid mihi; sane etiam con-
fitear — quid interest, quomodo ablatum sit? —
25 ego perdiidi. nam et si latro abstulisset, mihi
abstulerat, et si in piratas ego incidissem mer-
cator, ego amiseram —: peribat hoc utrique no-
strum. Quid? si etiam poenae id genus est, quod

1 videt P || 2 est AB, corr. Gr || 3 pari P || 4 nos om.
B || deduxit AB || loquor AB, corr. auctor incertus ap. Bu ||
5 ibidem (?) agent. Sch || 6 domi om. B || 9 patria A || 10
omnia om A || in vobis sunt AB, corr. Aer; an *nobis sunt
(?) || 11 agis A || 17 bonorum B || quin A || 19 hoc poenam
apparet B || 22 appellatio B || 23 videbatur Ba || 23—24 con-
fiteor B, ablat. e. a. m., sane e. confitear, poena Ro || 24
ablatum est A, ablatum B, corr. Ro || 28 id] hoc B

casus attulit. sane enim feramus hanc tuam finitionem, ut damnum credamus esse fortuitam rerum amissionem [damnum]: quid tam fortuitum potest esse, quam quod accidit? non enim <factum est> lege vetere et ante profectionem meam scripta 5 et quam ego nosse possem et in quam mea culpa incidere[m]. quid fortuito accidit? bellum. quid fortuito accidit? ignorantia mea. non est tale, quale si in furto deprehensus quadruplo damnatus essem. tu<m> enim diceres: noveras damnum, noveras legem: 10 vitio tuo incidisti in hanc. haec non eo pertinent, quo genere damni afflictus sum. num si naufragium fecissem, diceres: vitio tuo? navigabas enim. et si spoliatus essem a latronibus, diceres: vitio tuo? parum diligenter <te> custodiebas. quotumquodque 15 damni genus est, cui non applicari reprehensio possit? si mancipiorum mortes sunt: parum curasti, medicinam non adhibuisti. hoc habent gravissimum damna, quod vix ulla sine paenitentia sunt. ergo tunc quoque si vitio meo factum esset, si 20 lege vetere, damna tamen communia erant.

CCCXXI.

Invicem venefici frater et medicus.

Fratres consortes inimici esse coeperunt. diviserunt. alter ex his medicum instituit heredem. postea 25

3 amissionem rerum **Ba**, ut d. c. e. fortuitam amissionem putemus esse fortuitam rerum amissionem **A** || [damnum] *edd.* || 4—5 <factum est> *Ro* || 7 acciderem **AB**, *corr.* *Aer* || 7 quid f. a bellum *om.* **B** || 8—9 quale in **Aa**, quam lis in **B**, quam qualis in **P** || 10 tu<m> *Aer* || 12 sim **A** || nam **AB**, *corr.* *Ro* || 11—13 incidisti i. h. h. n. e. p. q. g. d. a. s. n. s. n. f. d. vitio tuo *om.* **Aa** || 13 enim *om.* **B** || 14 a latronibus essem **B** || 15 <te> *Ro* || \surd **A** || $\bar{q}u$ tuum quod qui **B** || 16 app. et repr. **Aa** || 19 quavis ulla **P** || 21 verteres **A** || 23 *venefici<i rei> (?)

redierunt in gratiam. is, qui medicum <heredem> habebat, cum cenasset apud fratrem et domum redisset, dixit suspicari se, venenum sibi datum. respondit medicus, potionem se daturum remedii, et dedit; quae epota ille decessit. invicem se reos deferunt veneficii frater et medicus.

SERMO.

Etiam si causa unius hodie cognoscitur, tamen cum eum, de cuius morte agitur, constet veneno perisse, idque inter duos litigantes conveniat alterutrius[que] eum veneno perisse: ita committenda utrimque causa est, ut non minor nobis defensionis, quam accusationis habenda sit ratio.

15

<DECLAMATIO.>

Itaque etiam si dolor fratris amissi et condicio iudicii, quo accuso, hoc videtur exigere primum ac paene solum, ut ea, quae obieci, probem: ignoscetis tamen mihi, si primum defensionis meae putavero habendam esse rationem; neque hoc eo tantum, quod pertinet ad pudorem † hodie † meum, sed eo etiam, quod plus auctoritatis habiturum me in accusatione scio, si ad illam innocens venero. Quaeritur ergo, iudices, venenum ego fratri dederim, an iste alieno.

1 <heredem> Ro || 5 datum A || 8 Declamatio AB, corr. Aer || 9 agnoscitur AB, corr. auct. incert. ap. Bu || 10 non stet B || 11 alterutrius[que] Sch || 13 utrumque Aa || 14 quos B || accusato Aa || 15 <Declamatio.> Aer || 9—14 fort. * Declam. etiam si etc. — perisse: ita comm. utique causa etc. — ratio. itaque etiam si etc. || 19 primam A || potavero Aa || 21 hodie vel delendum vel ante illud pertinet collocandum censet Ro || 22 in om. B || 26 amicus fuerit sine et rogo P

Non me fugit nomen, quo utitur amicus. et rogo sciatis, iudices, de hoc ipso quaeri hodie, an amicus fuerit. sine dubio etiamsi certa utriusque nominis fides esset, neminem vestrum praeteriret, quantum praeferrī fratrem amico oporteret. nam quae potest amicitia esse tam felix, quae imitetur fraternitatem? certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra [hoc nomen] potest, quam ut fratres vocemus. adeo inane etiam nomen <valet> et umbra quaedam naturae videtur, simile amicitiae nomen imponere. cum vero me fratrem constet esse, <iste> si venenum (ut probabo) dedit, amicus utique non fuerat. Quae comparatio esse personarum potest? ac si tantum de amore quaeretur, iudices, multum natura vinceret: nunc plus est aliquanto, de quo apud vos agitur. quaeritur enim, an ego fratrem potuerim occidere? ergo inter homicidium et parricidium cognoscetis. nondum de persona loquor utriusque, non de causa: interim quaero, iudices, utri parti faveatis, utrum verum esse pro civitate, pro temporibus velitis. equidem, iudices, admirari me confiteor, aut constitutas esse de tantis sceleribus leges aut ullos inveniri potuisse mortaliū, in quos caderet ista suspicio. fratrem suum potuit aliquis occidere? non obstitit tacita natura? non sanguinis vis? non sceleribus manus suas obiecit quaecumque est illa, quae certe creditur esse,

4 praeterire B || 5 praeferrēs P || 6 + *in marg.* A || 7 N A || 9 [hoc nomen] Sch || 10 <valet> Ro || ultra B || 11 videntur Aa || 12 * <iste> || 13 fuerit AB, corr. Ro || 15 iudicium A || 16 nun B, nam P || 17 de questione apud B || 19 cognoscitis AB, corr. Ro || de om. Aa || suspicionem caedis in fratres cadere non debere A || 22 utriusque Aer || 21—22 utri p. f. u. v. e. p. c. p. t. v. e. iudices om. B || 26 invenire B || 27 ius B—P

pietas? fratrem occisuro non succurrit communis
uterus? non eadem causa vitae? non una primor-
dia? non illa [consuetudo], quae alienos etiam ac
nulla necessitudine inter se coniunctos componere
5 et astringere adfectibus potest, consuetudo actae
pariter infantiae, pueritiae studia, lusus, trist[it]ia,
ioci? membra hercule inter se citius pugnaverint
et si qua in nobis natura geminavit diversos cepe-
runt adfectus. nam quid est aliud fraternitas, quam
10 divisus spiritus et, quae ad tuendos nos a natura
concessa sunt, multiplicata? eo quidem felicius, quod
diversis etiam ac distantibus locis esse idem ac
plura simul obire possumus. huic necessitudini
qui dare venenum potest, non oculos effodiet suos?
15 non manus in viscera sua armabit? habet ergo hoc
primum (ut parcissime dixerim) admirationem.
neque ego ignoro, iudices, quanto me onere pre-
mam. ipse confiteor, nullis suppliciis, nullis poe-
nis, nulla me omnium hominum ira posse pensare,
20 si feci.

Vult detrudere fraternitati auctoritatem: „dis-
cordes, inquit, fuistis“. nondum rationem huius
criminis reddo: illud interim testor, hunc bonum
amicum utrique maledicere. nunc mihi, frater, in
25 quacumque parte naturae es, agenda causa et tua
est. Aliquid ex summa fraternitatis gratia defuisse
visum est aliquando, dum forsitan uterque alterius
animum magis exigit fiducia sui. bene hercule for-
tuna, quod uterque tunc incolumis, quod penates

3 [consuetudo] *Gr* || 4 inter se *om.* *B* || 6 ludus
Bb || trist[it]ia *Ro* || 8 germinavit *P* || 9 *N A* || 10 a *om.*
A || 12 assistantibus *A*, assistentibus *B*, *corr. Bu* || idem
AB || 13 obicere *Aa* || 15 armavit *AB—P* || 17 quanto in eo
me ne reprimam *B* || 18 nullis poenis *om.* *Aa* || 19 nullam
communium *B* || iram esse *B* || pensari *AB*, *corr. Obr* || 21
vul *AB*

sine lacrimis fuerunt: nulla parricidii suspicio tempore illo, quo minus amabamus. non tamen ista nostri animi culpa fuit, nisi quia vitium est humanae mentis nimia cupiditas. hi sunt, qui coniunctos separant animos, qui summae concordiae 5 virus suum interponunt, qui hereditates captant, qui se testamentis parant: qui ita demum spem aliquam in posterum vitae habent, si eos, quos amicos appellaverunt, carissimis pignoribus abduxerint. quis fecerit illud inter nos, sic quaerite: n<um> 10 ullam iste spem hereditatis habuisset, si numquam dissessemus? hoc igitur primum veluti mentium animique temptati veneno sumus. sed dii melius: neque longum istud fuit neque quidquam ex eo secutum est, quod emendari non possit: divisio sola, 15 ut sciatis cui heres sit; sed postea (quod satis est) gratia et rursus solida fraternitas, immo hercule maior artiorque coniunctio post paenitentiam. nesciunt homines, quantum boni fraternitas habeat, qui numquam disseserunt. ut dulcius serenum post 20 tempestates est, ita nostris animis laceratis et domi castigatis velut portus ille fraternitatis occurrit. amabamus etiam in praeteritum, nec caritas fuit illa, sed invicem satisfactio. utinamque hoc non palam, non manifeste fecissemus, ut videretur 25 frater meus nullo modo mutaturus testamentum.

Personae igitur nullo modo comparantur: alienus et frater. supervacua mentio discordiae, cum

1 *† in marg.* A || 2—3 non ista n. a. c. tamen f. P || 5 sperant B || 9 animicos Aa || apparaverunt B || pignoribus A || abduxerunt B || 10—11 n<um>ullam Ro || 11 isti AB || habuissent B || 12 dissessemus AB, corr. Aer || 13 venenos B || 17 laus reconciliationis in fratribus A || immo laus reconciliationis in fratribus hercule B || 18 artiorque A, arctiorque B || 20 disseserunt AB, diffiderunt P || 21 tempestatem B || 21—22 *et dolore cast. (?)

et illo tempore constiterit innocentia et id tempus,
quod in culpam deducitur, non solum sine discor-
dia fuerit, verum etiam maior atque artior caritas
post illam, de qua locutus sum, paenitentiam in-
5 creverit.

Proximum est (ut opinor) excutere causas. et
quod ad me quidem pertinet, videor de his satis
locutus. nam si inimicitiae eo tempore non fu-
erunt, quo frater meus accepit venenum, mihi
10 certe hoc faciendi ratio non fuit: qui, si essem
malus frater, uti tamen bonitatis simulatione de-
bebam usque ad mutationem testamenti. nam quid
obstabat, quo minus non ultionem tantum, sed
etiam lucrum consequerer? Si ego non habui ra-
15 tionem dandi veneni fratri, videbo an hic habuerit.
heres est: hoc per se potens est. omnia, quaecum-
que toto orbe terrarum committuntur, scelera cir-
cumspicite, iudices: pleraque ex cupiditate nascun-
tur: haec latrones facit, haec piratas, haec intra
20 muros etiam atque intra domos nostras et templa
sicas percussorum acuit, inde nata sunt venena
ut mihi videatur rerum natura omnibus in homi-
nem collatis bonis unum malum opposuisse. tolle
pecuniam: bella sustuleris, sustuleris seditiones.
25 hanc ergo causam habuisti. et aliud est aliis pe-
cunia. si de cupiditate sola loquendum mihi foret,
dicerem: hereditatem concupisti, homo locuples:
nunc hereditatem concupisti, id solum habiturus
quod scelere adquisisses. quid enim? iam te metiri
30 incipis et longam domus nostrae patientiam cal-

2 in om. Aa || 3 verum] iterum P || artior B || 4 quo B ||
6 primum Aa || 13 non] in B || ultionem B-P || 14 etiam
om. B || 17 in cupiditatem A || 21 in te Aa || 23 unum
metum A, summum metum B, corr. Ro; unum <hunc> me-
tum Aer || 24 N A || 25 pecunias B || 29 concupisses B ||
metum Aa

cas? ecquid scis, quid paulo ante fueris? nunc te circumfluens pecunia, nunc ista mancipia et quidquid quaesisti scelere ditabunt?

Venenum dicor dedisse in cena mea. o dii immortales! erat quidem honestius illa defensione 5 patrocinari causae meae: venenum aliquis inter lares suos, inter sacra mensae, coronatis pariter quos colebamus diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? non hoc ipsum obstitit conatibus meis, quod non credebatur? venenum aliquis 10 circumstante familia, praesentibus ministeriis daret, foedaturus continuo cadavere illud convivium suum? ut severa nobis antiquitas tradidit, infestos animos placavere mensae, et homines, qui inter se armis atque exercitibus conflixerant, tuti tamen iacuerunt 15 media cenae fide. Sic defendi decebat innocentiam. sed quatenus tamquam maligni loquimur, quatenus tamquam suspecti, in praesentia seponite mentem meam, seponite fraternitatem, seponite ante actam vitam. tamquam de venefic[i]o loquar. quo minus 20 loco, quo minus tempore dare fratri meo debuerim venenum? neque enim quisquam dubitat, iudices, quin faciendi sceleris consilium non unam viam intueatur, ut ad summam cogitati incohatique perveniat, sed illam alteram, vel magis necessariam 25 et quae penitus in cogitationibus sedeat, ut scelus quod commisit neget. venenum do: et unde scio, an exhausta potione statim concidat? venit ad

1 haec quid A, et quid B || 2 quid B || 6 aliquis om. B || 8 des Aa, dis Ab || 9 hylaris hylari B || 12 in convivio dari venena non posse A || continuo oca devere Aa || 13 tradit B || infesto B—P || 15 confluerunt B || tute Aa, uti Ab, tute ita B || 16 fides B || dicebat B || 20 vitam quam B || veneficio loquor AB, corr. Ro || 21 dari B || patri Aa || 23 qui in faciendis sc. B || scelera AB, corr. Gr || 26 in om. B

mensam meam, inter convivas meos expirat frater meus: in quem scelus translaturus? quem deorum hominumque invocaturus? non fuit ergo locus idoneus, non fuit tempus. adice, quod ego
 5 daturus venenum potui timere, ne deprehenderer, ne praesentiret, ne intellexeret, ne colore venenum deprehenderet, ne qua vis odoris se ostenderet. nulli venenum facilius dari potest, quam qui accipit utique tamquam medicamentum. Ergo nullum
 10 consilium sceleris mei est. at tui quanta occasio? quamquam de hac postea loquar. paulum enim me interpellat ordo, ut illud defendendum existimem, quod fratrem meum ait suspicatum. ante omnia, iudices, quod sit illud suspicionis genus non intel-
 15 lego. postquam biberat, fingamus cibos redundasse, fingamus aliquem sensum interiorum fuisse: haec tamen omnia accidere etiam ex innocenti convivio possunt. unde ergo suspicio est? —: unde illae simultates, unde illa discordia.

20 Simul et illud vos, iudices, intueri oportet, epota huius potionis fratrem meum continuo perisse: non potest videri eo veneno perisse, in quo ante momentum mortis suspicio fuit; verum haec ex huiusmodi causis orta suspicio, plenissimam † defendi †
 25 veneni occasionem dedit. prima illa, quod habebas cui obiceres; altera illa, quod qualem<cum>que potionem accepturus erat frater: etsi illam tristem visu, etsi illam gustu asperam, bibendum est tamen, cum dicas remedium. sed quid ego diutius? si ve-
 30 nenum a me accepisset, tu sanasses: nam et pol-

6 nec olere B || 11—12 enim interpellator do B || 12 illum AB || 17 innocentia AaB || 20 interiori AaB || compota B || 22 eū P || 24 plenissima B || deferendi Aer, defendendi edd.; praebendi Ro || 26 qualem<cum>que Gr || 27 si et A, si ad B, corr. Aer || 28 si ad A, si et B, corr. Aer

licitus es. habebas medicamentum, et tale medicamentum dicebas quo prope <re>duceres spiritum, quo vita reponi posset, quo venena fugarentur, quo transmitterentur. potionem dedisti aut remedii aut veneni: si remedii dedisses, viveret. non id apparet. ergo venenum dedisti. 5

Multa sunt, iudices, quae minus clare verbis atque actione exprimi possunt. utinam quidem fortuna praestitisset, ut frater meus viveret: ostendissem vobis medicum. hoc enim ante omnia dico, iudices: medicum. ostendissem potionem hanc non coditianam et qua omnes utimur, sed medicamentis permixtam et oneratam. dat medicus medicamentum. qui acceptam bibit potionem, statim expirat. qui tandem hic argumentandum erat? qui tandem hic probandum? non oculis iudicassetis, non continuo strictis faucibus rapiendus ad supplicium veneficus videretur, qui nunc etiam spolia occisi hominis tenet et, subito locuples, ait se tantundem habere, quantum me, qui nuper divisi? mihi quid relictum est praeter luctus et lacrimas? 10 15 20

Ultimum ergo illud nobis, frater miserrime, convivium erat? sicine digressi sumus? in has spes discessimus? habui occasionem † merendi †. diu insidiatus essem. potui tibi venenum dare, de quo nihil suspicareris. 25

1—2 et tale medicamentum *om.* B || 2 ducere A, duce-
ret Ba, <re>duceres *Ro et Ri* || 3 reponi A || 5 veni/// A ||
12 quia Aa || 14 acetum P || 15 quid B || quid B || 19 tenet
om. B || 23 hac AaB || spe B || 24 metuendi (mentiendi) *Sch.*,
nocendi *Ro*; sed fortasse plura turbata || 25 essem] sum Ab

CCCXXII.

Abdico te, nisi desinis.

5 Stricto gladio et cruento processit adolescens in
 contionem et dixit, occisum a se patrem, quod
 ab eo tyrannis adfectaretur. perduxit magi-
 10 stratum in domum, ostendit apparatus tyrannidis.
 cum excuteretur corpus, inventae sunt
 tabellae ad filium, in quibus erat hoc: »abdico
 te, nisi desinis, et si contradixeris, indicabo
 15 causas«. reus est iuvenis adfectatae tyrannidis.

SERMO.

20 Quod circa probationem criminis huiusmodi difficillimum solet esse, certum est: adfectatam tyrannidem; certum est adfectatam esse in hac domo:
 15 omnisque eo deducitur quaestio, ut dispiciatis, utrum a patre huius, an ab hoc sit adfectata.

<DECLAMATIO.>

Nihil de moribus huius adhuc dico: aetates
 20 compare: senex ille et aetatis exactae quam rationem adfectandae tyrannidis habuit? nisi forte
 propter filium hoc fecit. hic adolescens est. omnes cupiditates, omnes impetus in hac aetate facilius
 25 conualescunt. est quaedam praeterea ratio sceleris (si hoc tamen nomen [n]ullum accipit scelus): id temptavit, quo frui diu posset.

Haec aetatum comparatio, illa animorum. Pa-

5 tyrannis A || 11 Declamatio AB, corr. Ro || 13 esse XX certum A || 16 eius Aa || 17 <Declamatio> Ro || 19 exacta A || 21 hoc filium AB, hoc stilum P || 24 nomen] hoc B || [n]ullum Gr || accepit AB, corr. Gr || 25 is temptavit qui etc. Gr

ter modestus est: etiam si quid facere severius voluit, minatus est. hic contra qualis adulescens? ut nihil aliud obiciam, quam quod ipse confessus est, quam quod gloriae loco pro contione dixit: patrem suum occidere potuit. non quaero, 5 an innocentem — erit huius rei procedente oratione nobis locus —: interim, occidere patrem potuit. quid non cadat in hunc animum? quid non recipi<a>t haec temeritas? minus est quod negat. si componendus nobis esset aliquis, qui opprimere[t] 10 rem publicam, qui libertatem patriae auferre posset, quam tandem mentem aliam existimaremus? fingamus hominem cruentum, hominem crudelem, hominem, apud quem nihil valeant iura naturae. est quaedam scelerum ipsorum societas, adeo ut vel 15 uno appellari nomine potuerit utrumque parricidium. Ergo et ex aetatibus et ex moribus credibilius est adfectatam ab adulescente quam a sene tyrannidem.

Cetera qualia sunt? ac primum te interrogo, 20 si adfectari tyrannidem a patre tuo existimabas, cur occideris, antequam criminareris? neque enim difficilis damnatio, nec longa iudicii mora sequebatur. apparatus tyrannidis erat in domo. „deducendus tamen ad magistratus“. et hoc certe non 25 difficile fuit adversus senem ei, qui occidit eum, quem criminaturus erat, ut responderet sibi. Non potest ergo videri rei publicae gratia fecisse, cui plus aliter praestitisset: nunc excutiamus, qua causa

3 ille B || 4 gloriae hoc pro B || 9 recipi<a>t Aer || 10 esset nobis B || opprimere[t] Ro || 14 habeant AB, corr. auct. incert. ap. Aer, nihil habeat iuris natura Gr || 15 et B || 17 ut aetatibus ex B || 18 est om. B || 20 at B || 22 occideres AB, corr. Ro et Ri || 23 iudicum ora B || 24 educendus Gr || 27 erat om. B || ut] ne Gr || 28 potes Sch || 29 alter B || praestitisses Sch

feceris. ante omnia gratias magistratibus ago, quod non deprehendisse contenti ea, quae ostendebantur, aliquid et ipsi viderunt. gratias ago etiam providentiae deorum immortalium, qui numquam ita
 5 opprimi veritatem voluerunt, ut non magnis suis vestigiis emineret. recitentur hae tabulae: »abdicabo te«. non lego sequentia. nego hanc esse fiduciam eius, qui de adfectandâ tyrannide cogitavit. an ille in iudicium vocare ausus fuisset et igno-
 10 minia adficere adulescentem omnia scientem? non enim tyrannis convincenda vestigiis erat neque argumentis eruenda: domi arma, domi apparatus. et si hanc causam abdicandi te non habuit, dicas oportet, quam aliam habuerit. non consentiebas
 15 consiliis eius? hoc minus te debebat offendere: ille, si te tamquam indicem timuisset, potuit occidere. satis ergo plenum vel hoc erat argumentum innocentiae, severitas et vindicta. quid tamen adiectum est? »si responderis, causas indicabo«. quae-
 20 rite nunc, uter malae sit conscientiae. ille minatur. cur taceri voluit? quoniam pater erat, quoniam numquam hi adfectus in tantum vincuntur odio, ut non ad naturam suam tamen revertantur. causas, quas ille se dicturum minatus est, tu ostendisti.
 25 haec arma detecturus erat, si respondisses; hos apparatus protracturus in medium.

Satis apparere omnibus arbitror, adfectatam ab hoc esse tyrannidem. ne quem autem vestrum securum faciat hoc, quod oppressa, quod deprehensa
 30 est tyrannis: apparatus enim iste testatur adulescentis mentem. num latro innocentiam accipit, si quis illi gladium extorqueat? minatur aliquis moe-

3 et om. B || 5 voluntatem B || magis Gr || 11 tyrannis A || 12 cruenta B || 13 te om. B || 20 sunt B || 21 tacere P || 23 tandem P || 25 hoc B || 27 omnibus om. Aa || 27—28 adhuc B || 32 minaturus Aa (et B?), minatus Ab, corr. Ro

nibus flammis: num igitur facere securitatem civitati potest, si quis faces eius extinxerit? non habet nunc arma, non habet apparatus: sed habet animum.

Nec mihi hoc satis est adprobare, iudices, tyrannum futurum, nisi illud quoque ante oculos vestros posuero, qualis sit futurus tyrannus. ullius hic parceret corpori, qui patrem trucidavit? ullius hic criminis aget verecundiam, qui parricidium professus est in contione? qui gladium illum cruentum stillantemque sanguine ostendere populo non recusavit? quid ille manibus imperabit alienis, tantum suis ausus?

CCCXXIII.

Alexander templum dedicans.

15

QUI HOSTI OPEM TULERIT, CAPITE PUNIATUR. Alexander bello Athenas cum premeret, templum extra muros positum incendit. pestilentia laborare coepit. responsum est, non posse finiri, nisi templum restituisset. restituto templo Atheniensis sacerdos Alexandro pollicente discessurum se ab armis, si dedicaret, dedicavit. discessit ab obsidione Athenarum Alexander. dicitur sacerdos hosti opem tulisse.

SERMO.

25

Quam potest maxima religione iudicium implendus animus est. nam et sacerdos reus est et datur ei crimini, quod dedicaverit templum et, quod utilissimum et causae etiam facile est, hoc tem-

5 iudiciū **A** || 8 trucidat **B** || 10 est quin cont. **Aa** || 11 sanguinem **B** || 12 imperavit **AB** || 27 n. etsi sac. **Ab** || 27—28 datur et cr. **B** || 28 templum *om.* **B**

pore. nam et praesentia numinis eius, de quo agitur, adprobata est.

DECLAMATIO.

Deos immortales omnes quidem, praecipue ta-
 5 men numen et mihi maxime familiare et, sicut pro-
 xime experti sumus, praesentissimum, iudices, in-
 voco ante omnia: ut si respectu sacrorum, si pie-
 tate, si religione sola ductus feci quod obicitur
 10 mihi, velint inpunitum esse sacerdotis officium; tum
 (quod me aliquando sollicitum habet) ne aspere,
 ne irate hanc iudicii faciem intueri veli<n>t, in
 qua capitis periculo luitur, quod templum dedica-
 tum est. oro igitur atque obtestor, si fieri potest,
 15 ne damnari me velint; si minus, ne vindicari: tue-
 anturque civitatem in hac, quam modo habere coe-
 pimus, pace. immo vero hanc vestris animis vo-
 luntatem, hoc propositum mentis inspicient, ne eo
 tempore deos laedere velitis, quo illis iam Alexan-
 der satisfacit.

20 Qui, etiamsi bellum contra nos traditum ac re-
 lictum a patre usque suscepit, etiamsi non tam
 propria, quam hereditaria nobiscum constitit con-
 tentione, omnia tamen alia inpune faciebat: dum
 res intra caedem hominum stetit, dum intra va-
 25 stationes agrorum (quamquam totius sancti ac ve-
 nerabilis soli), secunda res tamen: ac ne illa numina
 quidem, quae semper excubare videntur pro nostra
 civitate, satis ad tuendam urbem profuerunt. ut
 vero ignem sacris postibus, ut ferrum vetustissimae

1 nominis Aa || 5 nomen Aa || 7 ut resp. B || pietatis
 AB, corr. Aer || 8 obitur A || 9 velit A, velut B, corr. Aer ||
 nunc AB, corr. Gr; hinc Ro || 11 veli<n>t Aer || 18 quod
 ill. B, quia ill. P || 22 quam om. Aa || 25 soli AB, corr. Obr ||
 26 vener. secun. B || nomina A

religioni admovere ausus est, intellexit sibi non esse bellum nobiscum: libenter audio, quae ex diversa parte dicuntur: aegrum exercitum, praecipiti morte consumptas copias. quis enim non videt omnia ista facta esse, ut rursus templum esset? 5 ita illius quoque concitati (ut audi<s>tis) ac temerarii iuvenis motus est animus. vidit non aliunde petendum esse, quam a dis immortalibus, praesidium. oraculum poposcit: quae hic culpa nostra est? accepit. videlicet dii immortales ut peccantibus 10 graves, ita satisfaciendis faciles. si nolissent remedium illi pestilentiae concedere, non indicare potuerunt. restitui iussere templa. gratias publice privatimque agamus: dedicare ipsi non permiserunt. divisum partitumque responso est, quid Alexander 15 facere deberet, quid nos. ille quod debuit, fecit: templum speciosius quam fuerat et cultius extruxit animo regis periclitantis: partes supererant meae. excuso me vobis, dii immortales, quod non statim ad condicionem dedicationis accessi. hoc enim ex 20 responso et Alexandro satis erat, quod permitteba[n]t. ego nihilominus magna mercede suscepi hoc officium: pacem poposci. impetravi. veluti ore ipsius dei iussus promisit, praestitit. haec est criminum meorum, iudices, summa: et templum habemus et pacem. hosti opem tulisse dicor. 25

Nondum causas facti mei reddo, nondum rationem legis ipsius excutio: interim, quid vos putatis opem ferre? neque enim id solum quaeritur hac lege, an aliquis hosti profuerit. multa enim, quae utilia 30 sunt hosti, et inviti et imprudentes facimus. ideoque haec non complexa lex est, sed adversus eum

2 liberter Aa || 3 praecipite B || 6 audi<s>tis Ro || 8 diis B || 10 N A || 15 devisum A || partimque Aa || 17 speciosus Ab || 19 di Ab || 20 enim om. Aa || 21 permitteba[n]t Gr || 26 decor Aa || 32 hoc AB, corr. Ro

se destrinxit, qui opem tulisset: illud (ut opinor) tale <est>: qui auxilio iuvisset, qui armis, qui com-
 meatu. non sine causa: haec ipsius verbi proprie-
 5 tates continet legem. quaeri voluit, an <qu>is opem
 tulisset, quodam † loco manum deprehendit et fe-
 rentem coarguit †.

Causam autem huiusce iuris quis ignoret? ani-
 mus (ut opinor) eius punitur, qui hosti prodesse
 voluit. adversus proditorem, adversus hostem rei
 10 publicae conscripta lex est. quae si talia sunt,
 quid simile his commisi? templum dedicavi. vide-
 rimus, an hoc hosti profuerit: ad causam meam
 pertinet sciri, quid ego fecerim, non quid ex eo
 factum sit.

15 „At enim hoc hosti profuit.“ Si ideo feci, ut
 hosti prodessem, sane sim legi isti obligatus. si
 cum aliquid facerem pro universa re publica, utile
 etiam hosti fuit: non (ut opinor) damnis conten-
 dendum fuit.

20 Videamus ergo, an hoc pro re publica fuerit.
 nondum dico, quae secutura fuerint, si non dedi-
 cassem: interim cum pietate vestra, Athenienses,
 loquor. templum non illud vetus, non illud prae-
 sentissimae religionis, non illud sit, a quo totius
 25 civitatis nostrae petitur auctoritas, sed novum
 aliquod et adhuc inexpertum: video in finibus
 nostris: est dedicandum. haec enim, priusquam de-

1 destrinxit AB || iud in ras. ante illud A || 2 iuvisset
 A, iuisset B—P || an *ipsa vel istius (?) || 4 <qu>is Obr || 5
 quodam modo etc. Sch; quo dolum malum reprehendit
 Obr || 12 ad hoc A || 15 hoc om. B || 16 profuissem B, pro-
 fuisset P || sum lege B || 17 reip̄ A || 20 adhuc Aa || fuerit
 Aa, fuerunt B || 24 est AB, corr. Ro || 25 aliquid Ab || 26
 et adhuc om. B

dicationis accipiant summam religionem, opera
 sunt tantum: dedicatio est illa, quae deum inducit,
 quae sede destinata locat. hoc ideo facere non
 cuiquamque permittitur, nisi castae manus, nisi fa-
 miliaris sacris animus accesserit: dedicatio solis 5
 (ut nunc comperimus) concessa Atheniensibus. hinc
 e[r]go fieri reor, iudices, quod, cum ceterarum ci-
 vitatum templa, in ipsis posita urbibus, frequenter
 cum totis ruere atque incendi moenibus viderimus,
 nulla vindicta, nulla religio, nulla eos qui fecerant 10
 supplicia consecuta sint, hic sacrilegium pestilentia
 vindicatum. dedicationem <rex> destinabat: neque
 enim aliter saltem templum esse existimaverat, nisi
 dedicaretur. de quocumque templo loquor: hoc
 templum non dedicabo? quam multa adhuc remitto? 15
 taceo quid dii voluerint, taceo quid responsa prae-
 ceperint; humanis consiliis locum relinquo: non
 dedicabo? procedere ultra volo. si Alexander ab
 obsidione tantum Athenarum recessisset, nonne ae-
 dificassemus, nonne restituissimus? equidem ego 20
 omnibus nostris sacris crediderim inesse numen.
 debetur hoc Atheniensium civitati, debetur vetu-
 stissimo generi, debetur solo, de quo contendisse
 quondam deos immortales non sine causa creditum
 est. cetera tamen opinione credimus et coniectura 25
 colligimus: in hoc numine sensimus momenta bel-
 lorum, hoc pars utraque cognovit, hoc numen scit

1 summam accipiant B || 2 dicationis illa B || 2—3
 quae se dest. B || 3 ideo] a deo Ro || 4 cuiquã B || 6—7 hoc
 ergo AB, corr. Ro || 7 civitatum B || 8 templo A || 10 nullam
 vindictam B || 11 sunt AB, corr. Gr || 12 destinationem AB,
 corr. Pi || <rex> Ro || 16 quod A || voluerunt AP; fort. *
 quod d. voluerunt, t. quod r. praeceperunt || 20 non A || 21
 nomen Aa || 22 debet B || debetur om. B || 26 nomine Aa B ||
 nomen tabellorum B || momenta A || 27 nomen A

esse Alexander. adice, quod <dii> dedicari voluerunt. si a quocumque voluissent, occupandum fuit mihi, cum Atheniensis sim. totum enim ego hunc populum, iudices, puto sacerdotem. „At enim
 5 sic effectum est, ut laborare pestilentia exercitus Alexandri desineret.“ Non dico, desitutum alioqui fuisse: periturus sit Alexander, perituri sint milites omnes: vultis uti hoc sacrilegii publici beneficio? si quis vobis hanc poneret condicionem, Athenien-
 10 ses, ut omnium potiremur gentium, eversis exustisque templis: non profecto acciperemus. pluris nobis pietas, pluris nobis opinio, pluris disciplina civitatis fuisset. moritur miles Alexandri: sed templum sine numine, sine religione; sed templum adhuc est
 15 inter praesidia hostium; sed non <ad>ire mihi, non colere, non agnoscere, non agere gratias licet. Vos porro cur perire exercitum Alexandri, cur perseverare istam pestilentiam vultis? nempe ne bellum habeatis. habetis pacem. beneficium dedistis;
 20 ex illo, quem gravissimum hostem timebamus, habemus potentissimum amicum.

Sint sane pertinacia odia: Alexander responso satisfecerat; quod ad ipsum pertinuit, templum restituerat; quod ad secundam quoque partem re-
 25 sponsi pertinebat, fecerat potestatem dedicandi, mercedem quanta[m] maxima[m] dari poterat, rei publicae dedit. tam iniustos vos creditis deos immortales, ut non fuerint cogitaturi, cuius culpa templum vacaret? nam (ut dixi) si pestilentiam
 30 finiri dii immortales noluissent, aut nullum respon-

1 *<dii> || 2 occupatum B || 3 ego om. A || 6 de situ ex alio qui B || 8 sacrificii A || veneficio B || 10 poteremur Aa, potiozem P || 11—12 pluris n. pietas om. B || 15 <ad>ire Ro || 18 ne om. B || 19 *haberetis AB || 24 responso Aa || 26 quantam maxime AB, corr. Obr || 28 fuerunt Aa || 30 di Ab || mortales A

sum, aut aliud certe dedissent. demonstrata satisfactio et in hoc valet, ut accipienda sit. vereor, iudices, ne quid fingere ex necessitate periculi videar, verumtamen me religionis meae dissimulare quae acciderunt non sinit ratio. Alexandrum apud 5 me valuisse solum putatis, aut ullam mercedem? ego illum recessurum putabam, etiamsi non pacisceretur. deus, deus ille (testor ipsum et praesentissimi conscientiam numinis) ille adegit, ille iussit, ille in has partes misit: secundum hoc quodam- 10 modo fuit responsum.

CCCXXIV.

Bona sacrilegi.

QUI REUM CAEDIS DAMNAVERIT, BONA EIUS POSSIDEAT. SACRILEGI BONA TEMPO CONSECREN- 15 TUR. Damnatus caedis cum torqueretur, dixit et sacrilegium a se commissum. ambigitur de bonis. sacerdos templo vindicat, accusator sibi.

DECLAMATIO.

20

Antequam leges comparamus, intueri personas libet. nos nullam habemus in litigando propriam cupiditatem: non adquirimus nobis, petimus bona templo, petimus honorem deo. adversarius sibi vindicat et in praemium operae suae deposcit. 25 ostendit, quare accusaverit.

Quemadmodum personas comparavimus, ita comparemus et leges. idem demus utrique tempus, eandem utrique legi causam: ipsae tamen etiam

7 paciscit A || 9 nominis Aa || 10 preces A || 25—26 dep. et ost. B

citra defensiones non parem rationem habent. scripta est altera deo, altera homini. aequum est, priorem esse rationem religionis.

SERMO.

5 Hic subici poterat et locus, in quo laudemus hanc legem.

DECLAMATIO.

Praeterea et alioqui iustius est, sacrilegi bona pertinere ad templum, quam damnati ad accusato-
 10 rem. quare? quoniam in sacrilegio propria templi iniuria est, in damnatione rei alienum crimen. ita illic praemium est, hic solatium; illic datur ista pecunia, hic quodammodo redditur. Haec comparatio esset, <si> ipsas leges committeremus: nunc nostra
 15 et tempore prior est. ante enim commisit sacrilegium, quam caedem. accusator hoc nititur, quod ante damnatus sit caedis, quam sacrilegium confessus sit. non est autem intuendum, quo tempore aperuerit se culpa, sed quo tempore commissa sit,
 20 quo tempore hanc poenam, de qua quaeritur, ille meru<er>it. id cum ipsa natura iustum est, tum etiam legibus apertum. in caede enim spectanda sit damnatio, in sacrilegio tempus ipsum intuendum est. quare? quoniam lex tua ita scripta est, ut
 25 qui damnaverit, bona possideat, <tu ea> possidere non potes. lex mea ita scripta est, ut bona sacrilegi ad deum pertineant. statim ergo, ut fecit sacrilegium, devotus huic poenae est,

2 est *post* aequum *om.* B || 5 poterit *Aer* || 10 proprii B || templo *Aa* || 12 est *om.* B || 14 <si> *Aer* || 15 propior B || 20 han B || 21 meru<er>it *Aer* || 21 natura ille meruit iustum *Ba* || 24 est *om.* A || 25 <damnati> bona *Ro* || 25—26 *poss. <tu ea>; poss. <haec> *Ro*

et ante ista bona ad deum pertinere coeperunt, quam lex damnaret. vide, quantum recedas ab intellectu iuris huiusce. si caedem ante sacrilegium commisisset, tamen cum postea caedis damnatus esset, ad deum potius pertinerent. non enim prodesset tibi, quod prius caedis tempus esset, quoniam lex tua non ad caedem, sed ad damnationem pertinet. nunc vero, cum sacrilegium ante commissum sit, quam caedes, non est dubium, quin bona ista templi sunt. 10

„At enim praemium mihi debetur. meo enim beneficio et sacrilegium illud inventum est.“ Immo hercule etiam illa caedes, beneficio <non> tuo. ex quo semel manus inquinavit, insecutae sunt illae protinus furiae, ut hunc hominem palam occideret, ut reus deferretur, ut damnaretur, ut torqueretur, ut confiteretur. an vero tu illum, quod sacrilegium a se commissum esse dixit, praestitisse ignibus, quos nos subiecimus, aut flagellis putas? nihil illa tormenta ad confessionem sacrilegii pertinebant, non de hoc torquebatur. numen erat profecto, numen illud, quod subiceret faces, quod acrioribus stimulis agitaret: vos de caede torquebatis, ille de sacrilegio confitebatur. 20

CCCXXV.

25

Hereditas fidei commissa.

Pauper et dives vicini erant. pauperi uxor speciosa. rumor erat, adulterari pauperis uxorem a divite, conscio viro. delatus lenocinii reus pauper et absolutus est. dives decessit herede 30

1 ad dñm A, ad eum B || 4 cum] quoniam A || 5 ad eum A || 9 caedis A || 11 mihi om. B || 13 beneficio suo AB, corr. Ro || 14 insertae B || 21 nomen Aa, om. B || nomen Aa || 28 adultari A, adulteri B || 29 concio B

instituto bonorum omnium paupere et elogio tali: »peto, ut hanc hereditatem restituas ei, cui rogavi«. petit a paupere uxor hereditatem, tamquam fidei commissam.

5

SERMO.

Quid dicimus? quomodo haec uxor et heres erit et adultera non erit? quomodo, si conscius nullius flagitii fuit maritus, illius potissimum fidei haec hereditas mandata est? invenienda est enim
 10 aliqua causa, propter quam heres sit. numquid hic dives hanc speciosam adamavit? (cum ipsa loqui nihil ausus est, locutus est cum viro, — et inde opinio.) dum captat, fecit testamentum? Quaedam, etiamsi themate non continentur, natura
 15 tamen ipsa manifesta sunt. † matrimonium † inter hos non esse, qui litigant, videtur mihi luce clarius. non enim ego intellego † litem fidei tacite commissam † nisi conscio. hoc eo pertinet, ne quis iudicium manifestas exigat probationes. non est causa,
 20 quae recipiat testem; non est causa, quae recipiat consignationem: scrutamur conscientiam eius, qui adversarius est. totum ergo hoc iudicium opus est, ut inveniunt veritatem; quae ita demum poterit esse manifesta in causis latentibus et natura
 25 tura conditis, si nihil existimaverint exiguum, quo

1 omnium *om.* B || elogio A || 2—3 restituas e. c. r. p. a. p. u. hereditatem *om.* BC || 6 dicemus? *Aer* || 8 potissimum Aa || 11 cum A || 13 dum] cum B || 15 manifesta sunt] manifestans BC || 15—16 *expectatur* *rem dubiam inter hos non esse || 16 videatur A || nihil A || 17 commissam AB, commissae *Obr.*, n. e. e. i. rem f. t. commissam *Sch.*; *an* *litem taciti fidei commissi (?) || 22 iudicium Ba || 24 lat. ex n. B || 25 quae Aa

inveniri veritas possit. sic ergo praeparandus est animus iudicum, ut etiam levioribus argumentis commoveri possit. Difficile est quidem natura, probare tacitum fidei commissum: quomodo tamen probamus? quaedam, etiamsi per se firma non sunt, 5 comparatione vincunt. hereditas aut ad pauperem pertinet aut ad uxorem pauperis: si ad pauperem non pertinet, ad uxorem pertinet. elogium scriptum est palam certe et manifeste. electus hic est ad transitum hereditatis. huius silentium et fides 10 est utique de restituenda hereditate. ergo debet restituere alicui; si non huic, statim interrogo: cui?

Habent hoc incommodi controversiae scholasticae, quod quibusdam respondere non possunt; *sed* quaedam incommoda huius generis etiam in forum 15 aliquando descendunt: et ideo difficultatibus quoque utendum est.

DECLAMATIO.

Ergo tibi non debetur. superest, ut alicui debeat. „non“, dicis, „superest, ut huic debeat“. 20 fidei tuae commissa hereditas est. quam committendi causam putamus? necesse est infirmam esse personam, cui restitui oportet. cum infirmam dico, [non] statim infirmiore[m] dico, quam te: † non est vitavimus † per te ipsam fortunae inbecillitatem: pau- 25 perem fecit heredem. ergo oportet inveniri personam, quae possit esse sub tutela tua, cui minus tuto relicturus fuerit hereditatem, quam tibi. ergo infir-

3 possint Ab || quidam A || 4 citatum A || 8 eulogium B

—P || 10 huius om. B || 11 utique] unq̄ B, inq̄ P || 13 scolasticae A || 14 *et AB || 15 foro AB, corr. Gr || 19 tibi om. Aa || 21 est hereditas B || qua A || 24 [non] Gr || 24—25 non est vitavimus A, non evitavimus B; non enim vitavit Gr, quam te, <quae> non evitaverit nisi per te etc. Ro || 26 ergo A || persona B

mam personam oportet esse feminae et, si quid ad hanc infirmitatem adici potest, pauperis feminae adsum huic feminae. Duxi ex tua persona argumentum, ducere ex nostra volo. dico hunc animum
 5 fuisse divitis, ut hanc faceret heredem. cuius fidei committit? maritum scripsit heredem. ergo si neque inveniri persona infirmior potest altera, quae tibi subiciatur, quam haec; neque familiarior huic, quam tua: credibile est, idcirco sic scriptum esse
 10 testamentum.

<SERMO.>

Quaedam argumenta etiam ex incommodis petenda sunt.

<DECLAMATIO.>

15 Fuerit necesse est ratio aliqua et causa, propter quam dives non ipsam, ad quam pervenire volebat hereditatem, scripsit heredem. obstiterit oportet pudor non ille *praetereundi* aliquem propinquorum: praeteriit enim; non ille scribendi aliquem extra-
 20 rium heredem: scripsit enim extrarium; non ille bona sua in aliquem humilem demittendi: demisit enim. obstiterit oportet familiarior aliqua causa: non poterat salvo pudore hanc scribere heredem. postea vobis causam verecundiae huius adprobabo,
 25 postea scribentis animum: interim, fuit aliquid, quod obstaret diviti, quo minus hanc scriberet heredem.

„Quo merito, inquit, tuo te scripsit heredem?“

1 esse oportet B; op. esse <et> fem. et Ro || 2 Q A || pauper A, pauperi B || 6 sine q̄ B || 9 fort. *tu[a] || 11 <Sermo.> et postea 14 <Declamatio> Pi || 16 ip. aliquam p. B || 18 reperiundi AB, corr. Aer || 19 praeterite B || 20 *heredem enim scripsit extrarium Ab, her. scr. extr. B, om. Aa; heredem: <heredem> enim etc. Ro || 24 causa A || 28 quod AB

Vox communis est; iisdem verbis interrogare te possum: quid merueras, ut te scriberet heredem? quamdiu enim tertium non exhibes, cui debeatur hereditas, inter nos quaestio est. si nominasses, fortasse et illi dicerem: quo merito? sed neque 5 nominas ullum extrarium neque vindicare tibi potes hereditatem. proinde nobis responde: quo merito < tuo >? nullo. quis ignorat testamentorum fortunam? et esset fortasse in totum iniquum requiri a nobis mentis alienae rationem. sunt quidam in- 10 rationabiles impetus animorum, quaedam gratuita (ut vulgo vocantur) odia. quotiens audivimus filium dicentem: quo meo merito pater me exheredavit? nullam rem frequentior admiratio sequitur.

Sed tolerabile erat, si interrogaremur hoc tan- 15 tum de hereditate: altius convicium quaestio ista habet. quid? si non communis ista infamia fuisset. quid ergo? negem fuisse rumorem, qui aspergeret hanc feminam? tu scis, an vera sint. et praesenti fortasse liti vel expediebat confiteri. nam si 20 istud, quod intellegi vis, verum est, utique hereditas nostra est. sed pecunia potius periclitemur: nullum meritum uxoris tuae adversus divitem fuit. quasi vero meritis tantum hereditates contingant. interest an ametur, qui amat? potuit hanc amasse 25 feminam dives, salva huius conscientia. [erat] speciosa erat. potuit in hunc adfectum incidisse. multi sunt, qui testamenta sic scribant, tamquam illud ad vitam eorum pertineat. sic quidam heredes scribunt eos, quos captant, tamquam intellecturos, 30

1 hisdem AB || quominus A || 3 etiam AB, corr. Sch || 5 quomodo merito B || 7 perinde B || respondebis A || 8 < tuo > Aer || 9 esse et for. B || 10 quidem B || 14 N A || 17—18 fortasse *[si] n. c. i. i. fui[sse]t || 20 lite Ro || 21 intellegitis Ro || 23 adversus A || 24 ereditates nonnumquam usu venire non merito A || 25 int. ut am. B || 26 foemina B *[erat]

quamquam secreto scriptos. potuit ergo amor in causa esse, potuit ipsa pudicitiae admiratio in causa fuisse. *fecit* virtutum intellectum rerum natura. nulla tanta vitia sunt, quae non meliora mirentur.

- 5 Sed quatenus suspicamur, videor perspicere rationem, quare hoc tibi mandaverit. nondum illa opinio, nondum accusator: *rides* haec; tamquam ab advocatis audies, <quae> ego de te suspicer. pauper eras, vicinus eras: huius noti mores, certa
10 sanctitas. argumento probabimus: cum rumor utrumque infamaret, tu reus factus es; a te lenocinium committi dixit accusator, non ab hac adulterium. non ergo nova haec erit suspicio mea, neque ex me nata. id, quod accusator tibi obiecit,
15 hodie credo: locutum esse tecum divitem, egisse tecum, promisisse tibi multa, novissime etiam iactasse testamentum.

CCCXXVI.

Legati filius victima pestilentiae.

- 20 Qui pestilentia laborabant, miserunt legatum ad oraculum petendum. responsum est ei, filium ipsius immolandum esse. ille nuntiavit civitati sacra desiderari, filio verum confessus est. sacris finitis pestilentia non est finita. filius
25 processit in contionem et se ipse interfecit. finita pestilentia reus est legatus laesae rei publicae.

1 tamquam secr. AB || 3 sedit AB, serit *edd.*, corr. Ro; dedit *Ran*, fort. * dat || 4 mutēt B || 5 suspicamus B || 6 illi B || videt A, videt B, corr. Ro || 8 ab hac vocatus B || <quae> Obr || 9 pauper es Aer || 10 probavimus AB, corr. Ro et Ri || 14 obicit A, obiicit B, corr. Aer || 20 pestilentiae B || 21 petendum om. B || 23 sacri B || desideravi B, desiderati P

DECLAMATIO.

Existimaveram, iudices, consecutum esse me hoc saltem, ut sanguine meo servata civitas datae salutis grata meminisset; atque eo magis, quod filius meus non necessitate immolatus erat, sed voluntate. verum hoc adeo in contrarium cessit, ut inventi sint in hoc populo, qui, rem nescio indignitate magis dolendam an vanitate ridendam, obiciant homini pestilentiam. et remedium deberi diis immortalibus putant, si quid vero passi sumus tali remedio dignum, nostrae infirmitati adsigna[bi]tur.

SERMO.

Fere commendatio per haec petenda erit, quae illi difficillima est. quod ad quaestiones pertinet, primae communes sunt fere omnibus controversiis, quae hac lege continentur. quaerendum est enim, quid sit laedere rem publicam; et paulo fortius in hac controversia, in qua tractum esse pestilentiae malum hoc nuntio manifestum est.

DECLAMATIO.

Postea ergo causam ipsam defendemus, postea factum commendabimus: interim satis est, non esse me hac lege, qua deferor, nocentem. sane credatis, imputari mihi posse civium mortes: sunt iura, quae istud defendant. non esse explicitam legationis fidem dicitis: habet haec quoque lex actionem suam,

2 aestimaveram **AB**, corr. *Aer* || 3 data **B** || 4 grata **A** || gratia **B** || eminisset **B**, emisset **P** || quam **Aa** || 6 et **B** || 7 indignatione **AP**, indignationem **B**, corr. *Gr* || 8 ridendum **B** || 10 putent **AB**, corr. *Ro* || 11 adfirmabitur **A**, assignabitur **B** et *edd.*, corr. *Ro* || 18 tractatum **A** || 19 nuntium **AB**, corr. *Aer* || 21 istam **B** || 22 commendavimus **A** || 26 hoc **B—P** || lex] lis *Ro*

neque est quaerendum apud vos, an alio iudicii genere damnari possim. interim hoc ius ad me non pertinet. aut si rei publicae <laesae> lex est, haec nihil ad hominum mortes, nihil ad ea, quae privatum quoque vindicari possunt. obicias oportet aliquid, quo publicum fuerit per me laesum: in hoc nihil obicis mihi, praeter mortes hominum. quod crimen an verum sit, postea viderimus: interim (ut dixi), legi et iuri coniunctum non est.

- 10 Mora tamen mea aliquid detrimenti civitas accepit? Si hoc defenderem infirmitate[m] animi mei, satis defensionis esset, non odio me civitatis fecisse. filium meum immolandum esse dixerat deus. putate id e<gi>sse me, ne immolaretur. hostias caedi mirabamini? quid? vos non maluistis? exorare posse sollemnibus sacris existimabamus deos: quid? vos haec remedia non temptastis? secum quisque cogitet, quantum mihi inpositum onus, qualis exacta vox. Sed ne mentitus quidem sum. sacra exigi a diis immortalibus dixi: non sacra exigebantur? non sacris placati sunt? alioqui nihil me fecisse subripiendae hostiae gratia, cui non manifestum est? indicavi filio maximi animi. ergo ne hac quidem venia dignus est pater, si hoc filio voluit deberi, quod moriebatur? Quod quidem neque consilii mei, neque voluntatis primum fuit. credite eum, qui legatus missus sit, credite eum, qui responsum acceperit, renuntiaverit, nihil animo

3 <laesae> *Obr* || 4 mortes *AaB* || 5 possent *AB*, *corr.*
Ro || 6 quod *B* || 7 mortes *B* || 9 legite iuri *B* || coniuctam *B* ||
 11 infirmitate[m] *Obr* || 13 immo laudum dixerit *B* || 14 id *om.* *B* || id e<gi>sse *Aer* || 15 caedi <obniti> mir. *Ro* || quod *A* || 16 exaestimabimus *Aa*, existimabimus *B*, existimabam[us] *Sch* || 17 tēpestatis *B* || 19 meritus *B* || 20 exegi *AaB* || 21 sacros *A* || 23 maximi ñ ergo *B*, m. non e. *P* || 25 moriebatur *A*, movebatur *B*, monebatur *Aer* || 26 consilium ei *B* || 27 est *B*

suo, nihil propria mente fecisse: hoc profecto quaerebatur exemplum, ut narraretur iuveni(s), qui pro re publica mortem non recusavit, qui in conspectu civium visceribus suis ferrum inmersit. non potuisse aliter finiri pestilentiam, quomodo vultis adprobem? —: sic finita est. non enim profecto dii immortales poenam petebant, nec in supplicium filii hoc responsum dederant civitati. magna arcesebatur anima; debuit duci honesta via. quem igitur potius in fine actionis meae invocem, quam illum mihi proprium deum? 5

CCCXXVII.

Sterilis trium noverca.

In[tro]ducta tribus privignis sterilitatis medicamentum bibit. repudiata iniusti repudii agit. 15

DECLAMATIO.

Quod primum pertinet ad pudorem huius feminae: non adulterium obicitur, non aliqua adversus maritum licentia. necesse est plurimum eius moribus tribuat, ex qua liberos quaerit. Omnis repudii causa in crimine uno consistit. hoc quale sit, postea videbimus: interim, unum est: in quo mortali-um tanta felicitas? nec de femina loquor, cuius infirmior sexus est; sed in ipsis etiam, qui prudentia sapientiaque gloriari solent, habet locum paenitentia. Sed <hoc> unum sit sane [sit] grave, 20 25

2 iuveni(s) *Aer* || 3 recusarit **AB**, *corr. add.* || 6—7 dii mortales **A** || 11 illum propositum **P** || dem **B—P** || 13 sterelis *hic et alibi* **A** || 14 in[tro]ducta *Gr* || 18 aliquam **B—P** || 19 licentiam **AaB—P** || primum **Aa** || 23 facilitas **AB**, *corr.* *Fr* || 24 loquar **B** || 25 poenitentiae **A** || 26 sed unum senesit grave sit grave **A**, s. u. sit sene grave sit grave **B**, *corr.* *Aer*, sed unum s. s., at grave sit, grave et scel. (?) *Ro*

sit scelestum, ut hercule credibile erat in ea, quae tres privignos habuit. expecto ex his aliquid novercalibus factis. venenum paravit? insidiata est liberis tuis? vel (quod levissimum est) expugnare animum tuum voluit? nihil horum. novum et inauditum antea crimen: noverca nimium dicitur amare privignos, sterilitatis medicamentum bibit.

Si tu liberos non haberes, poteram tamen illa dicere: periculum timuit, documentis quarundam infeliciter parientium mota est; fortasse male sensit de temporibus ipsis: vidit eam luxuriam, ea vitia, ut paene educare liberos amentis esset. tu porro in uxore nihil aliud [ex]spectas, quam fecunditatem? „non parit“. sed obsequium, sed fidem praestat.

15 Sed iam tempus est propriis eam rationibus defendi. bibit illud, cum tres liberos haberes. nec statim hoc amore et adfectu defendo: interim tamquam ambitiosam tuebor. voluit effugere fabulas novercarum, voluit adversus casus etiam praeparare

20 <se> illa[m], nihil in domo habere, propter quod privignis invideret. quid? si fecit hoc non modo novercae, sed etiam uxoris optimae animo? plenam invenerat domum, plenum testamentum. »quid mihi, inquit, cum partu erat? dederat mihi for-

25 tuna iuvenes; neque maritus eius aetatis est, ut concupiscere novos liberos possit.« ne fraternitatis quidem eadem iura futura erant inter tam dissonantes tamque discordes. At nunc expellitur et, quoniam bona fuit noverca, nec liberos habitura

30 est, nec virum.

1 et h. cr. erit **AB**, *corr.* *Ro* || 4 suis **B** || 9 quorundam **AB** || 13 [ex]spectas *Gr* || 19—20 praeparare illam **AB**, *corr.* *Sch*, se etiam praep., voluit nihil *Gr* || 21 non *om.* **B** || 22 optimo **AB**, *corr.* *Gr* || 24 parturierat **B**

CCCXXVIII.

Discordes fratres.

Filii familiae duo adulescentes fratres dissidebant. iuncta erant eorum cubicula. quodam tempore audito tumultu in interiore parte domus venit 5 pater in eum locum, in quo clamor erat. invenit alterum ex filiis occisum. cubicularium eius torsit et occidit in tormentis. quid compererit, incertum est. interrogavit illum filius, quid comperisset. non indicantem accusavit 10 dementiae. absolutus est pater. iuvenis parricidii accusatur, adest illi pater.

SERMO.

Rei persona ante omnia infamatur, et necesse est, nos ab eo incipere. prius ergo sumimus id, 15 quod prius videtur esse in persona. occidisse dicitur fratrem: hoc etiamsi non possumus efficere, ut in rerum natura non esse videatur, eo tamen perducemus, ut non facile credatur.

DECLAMATIO.

20

Obicitur reo discordia cum fratre: et hoc priusquam ad causas pertineat occidendi, ad crimina personae admittimus. discordia cum fratre? ante omnia, commune maledictum est cum eo, qui vindicatur, et penes quem culpa fuerit, magis potest 25

4 eorum *om.* Aa || 6 quod amor B—P || 10 accusator A || 14 infirmatur AB, *corr.* Ro || 13—21 Sermo. Obicitur reo *etc.* (*omiss.* rei persona — credatur. Declamatio) B || 23 permittimus B || patre AB; *fortasse* *[discordia cum fratre] || 25 et penes q. c. f. m. potest *om.* Aa

pater scire, quam accusator. asperiores esse autem adversus suos interim et fiduciae argumentum est, et hoc adeo non valet ad probationem tanti criminis, ut contra sit. iam enim transimus ad
5 causas.

Dicitur occidisse fratrem inimicum. non dico illa: non protinus, si causae sceleris sint, scelus quoque constat. ut[inam] enim ita composita esset natura rerum, ut omnia facta causas †superarent†:
10 plures erant, propter quas non occideret. nam erat occidendi, quod inimicus est: non occidendi, quod frater est; non occidendi, quod periclitaturus; non occidendi, quod ipsa per se innocentia satis iustas rationes habe[a]t. ergo non continuo sequitur, ut si quis odio aliquo concitatus
15 est adversus alium, hunc etiam ferro extincturus sit. an vero innocenter inimicitias geri vel inter alienos, vel inter extrarios fas <non> est? cotidiana iurgiis forum strepere, assidua[s] lite[s] videmus;
20 quis non dies convicia, quis non maledicta adfert? scelus ex natura mentis oritur. huic vero etiam ad causas metuendi sceleris accessit, quod iurgium ei cum fratre palam fuerat. cauta sunt huiusmodi scelera et circumspecta. neque enim est quisquam
25 tam perditus, tam inutilis sibi, ut non ista committat proposito negandi. et me hercule quam hoc ipsum repugnat, quod ab accusatore pro potentissimo ponitur, quod in cubiculo suo occisus est,

3 — *in marg.* A || 4 *an* *ut contra sit etiam. transeamus etc. (?) || 8 *ut[inam] || 9 causae suae parerent vel causae imperarent Ro || 11—12 inimicus e. n. o. q. f. e. n. o. quod om. Aa || 12 pericl. quae occ. Aa || 14 habe[a]t Ro et Ri || 15 non qui odit continuo occidit A || non om. B || 16 exsturus Aa, et iterus B, petiturus P || 18 extra A || <non> Aer || 19 assidua[s] lite[s] Ro || 25 sibi om. B || instat omittat B, instati omit. P || 26 nullum sic occidere ut non possit negare A || 27 ab hoc accus. B

quod in lecto suo? nihil minus commisisset percus-
surus, quam ut hoc ei obiceretur. latrones longe
a receptaculis suis spoliant; ferarum quarundam
dicitur haec esse natura, ut procul a cubilibus rap-
pant: fratrem discordem in domo, in cubiculo oc- 5
cidit, ut qui neget?

Sed ne apud ipsum quidem accusatorem hae
causae satis valuerunt. neque *mih*i servi tor-
quendi ratio erat, si fecisse filium existimarem.
desinite ergo hoc uti argumento et me testem ci- 10
tare contra eum, qui defenditur. servum torsi:
quis nescit hoc accidere nihil indicanti? servum
torsi, cubicularium eius, qui occisus est: nihil in
servo suspicatus sum alterius filii. nec potest mihi
obici negligentia quaestionis: † quaesivi enim. nec 15
in hac diligentia suspicio adversus filium alia: ipse
demum, qui erat percussus, quaesivit.†

„Quid ergo, inquit, <in> tormentis confessus
est?“ Dura est condicio interrogationis huius, cum
id quaeritur, quod si respondeas, non creditur. vis 20
enim, accusator, voce mea stari? vis credere iu-
dices, quidquid respondero? das enim mihi fingendi
libertatem: propter hoc ipsum perdam necesse est
fidem, quod mihi dicere licet, quidquid voluero. in
alia, inquam, parte filio meo conferam, si qua po- 25
tero: advocatus pro testimonio mihi *denuntiet*.
„At ne <ip>si quidem filio indicasti.“ Quid?

2 quamvi hoc ei **AB** || latronos **A** || 4 esse haec **B** ||
8 enim **AB**, *corr.* *Ro* || 10 desinit **Aa**, desine **B** || civitate
Aa, citate **AbB**, *corr.* *Aer* || 12 accedere **AB—P** || 13—14 in
servo] nisi **B** || 17 percus **A** || quaesivit] quaesivi *edd.* || 15
—17 *locus graviter corruptus, necdum sanatus. Schultingi*
Obrecti aliorum coniecturas commemorare nihil attinet || 18
<in> *edd.* || tormentis *om.* **B** || 22 etiam mihi **AB**, *corr.* *Ro*,
*fort.** mihi etiam || 23 necessa **A** || 26 mihi remittet **AB**, *corr.*
Ro || 27 ne si **A**, nec si **B**, ne sic *qu. edl. corr. Ro*

hoc colligis, noluisse me dicere, quod contra ipsum erat? quae ratio tacendi fuit, si filium meum fecisse credebam? quae ratio tacendi fuit apud ipsum? nam sive irascor, vindicari possum hac voce, quam
 5 contra illum habeo; sive imputare indulgentiam volo, plus illi praestitero, si scierit se fecisse. cur ergo non respondi? iam videor iudicibus reddidisse rationem (sic enim causam agebam): non respondeo filio nimium curioso. quid est enim utique, cur in-
 10 dicare necesse sit? non respondeo nunc, quoniam sic instat. adiciebam hu[i]c: nihil respondeo, quoniam nihil certi scio; non respondeo, quoniam non credo aliquid dicenti; non respondeo, quoniam adhuc quaero; non respondeo, quoniam hoc inquisi-
 15 tioni meae non expedit; non respondeo, quoniam illum, ut interrogarem, torsi. An vero parum iustas saeviendi causas habebam adversus cubicularium? dominum suum non defenderat, non servaverat, nesciebat, quis dominum suum occidisset. sed si ar-
 20 gumentum ex his trahimus: non est maius contra filium meum silentium, quam pro ipso, quod accusavit, quod detulit. irascor quidem huic eius pertinaciae: sed quandoque vindicabo, quomodo fas est, quomodo oportet. verumtamen qua fiducia fecit,
 25 quod me non timuit offendere!

„Iudices, inquit, cum te absolverunt dementiae, hoc iudicaverunt, a filio fratrem videri occisum.“ Nihil minus: nam si filius meus fratrem occidisset, patrem impie accusaret, demens eram, qui respon-
 30 dere tam furioso poteram, [quam]si vivere<m>cum

2 fecisse] flens B || 3 fuit om. A || 5 imputari B || 10 nam respondeo nunc B || nunc] huic Sch || 11 hu[i]c Ro || 16 ut om. A || interrogatum P || 21 quod] qui B || 22 quidam B || 24 quia Aa || 29 * quod AB || 30 foriose A, furiose B, corr. Sch || quam si vivere AB, quam si vixero P, corr. Ro, qui praeterea proposuit 29 — 30 <non tam>

eo, quem cruentas manus habere sciebam. erit ergo adeo non damnatio ista filii mei, ut possit videri etiam absolutio.

Haec ego de causa dico ipsius: permittetis mihi in summa parte causae uti etiam persona mea. 5 ego istum, si filium meum occidisset, defenderem? qualem me patrem iudicatis? asperum: et ego pro filio mentiar? mitem, indulgentem: et ego non vindicabo illum, qui occisus est? inter liberos haec una differentia est apud animum patris, quod sem- 10 per maiorem locum habet is, cuius miseremur. neque hic sane meruerat, ut a me nisi innocens defenderetur: reum me detulit, sordes mihi induit, ad iudicem vocavit. sentiet hoc quale sit, cum testamentum scribam; sentiet, cum tristitia indulgentiam 15 meam requiret. quid est ergo? mentiri ne iratus quidem possum: est filius contumax, est patris sui accusator, sed fratrem non occidit. neque ego istum in ulla alia parte absolvendum puto, nec hodie veni in hoc iudicium, tamquam advocatus. nihil rogabo, 20 nihil deprecabor: illud tantum meae pietatis gratia, meae tantum conscientiae causa faciam, ne videar istum silentio pressisse.

SERMO.

Ne quem vestrum ducat illa species, ut videatur 25 hic esse aliquid momenti habiturus apud iudices,

quod respondere tam furioso nolebam (?) quam si viverem *etc.*

2 adeo non non damnatio B—P || 4 ipsius dico B || promittetis B || 5 ut B || 8 metiar A || indicabo B, iudicabo P || 10 una cōtroversia est P || 13 detulit A || 15 tristitiam B || indulgentia P || 16 quid ergo Aa || mentire A || 18 ego om. A || iustum A || 18 nulla B || 21 precabor A || 22 conscientia A || 23 periisse B || 25 nostrum B

si miserabilem se fecerit, si amisso altero filio deprecatus fuerit pro iuvene. sunt ista in aliis causis potentiora: hic pater, nisi prior<um> securus est in hoc iudicio, mentitur pro filio: non tam illi
5 opus est opera advocati, quam fide testis.

CCCXXIX.

Sepultura tyranni, qui se occidit.

QUI TYRANNUM OCCIDERIT, IN FORO SEPELIATUR.
10 In pestilentia responsum est, tyrannum occidendum. ipse se occidit. petunt propinqui, ut in foro sepeliatur.

DECLAMATIO.

Ingens calumnia! pudet me hercule me[ae] actionis. nunc ego negabo? quid? si ostendero eum,
15 qui civitati libertatem abstulerit, qui leges sustulerit, qui templa violaverit, qui iniuriis nostris iram deorum immortalium commoverit, tyrannicidam non fuisse? multum alioqui effecisse oratione mea videbor. interpretanda nobis legis ipsius
20 voluntas est; quid spectaverit ille, qui constituebat, diligenter (ut res est) et alte exquirendum atque eruendum. ego mihi arbitror, iudices, pauca pro legum latore esse dicenda, ne tam obscure hoc occulteque scripsisse videatur. an non est

1 mirabilem Aa || 2 causas Aa || 9 potentia B || prior securo A, prior sequuturo B (prior secuturo P); prior securus Fr, prior<um> securus Ro; an *nisi pr<op>ior securo est in hoc iudicio, mentitur (i. e. videtur mentiri) etc. || 13 me, hercule, Aer || me[ae] edd. || 14 ostendere B || 18 *alicui (?) || oratio Aa || 21 ut alte AB || 22 erudiendum A

hoc omnibus, qui modo ad intellectum sermonis pervenire possunt, lucidum atque manifestum, eum, qui legem ita composuerit, ut si qui tyrannum occidisset, in foro sepeliretur, locutum de duobus? non intellegit aliquis, alium esse eum, qui occidat, 5 alium, qui occidatur? argumentis scilicet agendum est et in exemplum adferendae aliae quoque leges. dicam nunc ego, qui pulsaverit aliquem, iniuriarum teneatur: nemo tamen tenebitur, qui se ipse pulsaverit. nam illud quidem ridiculum 10 (ut opinor) omnibus vobis futurum est, si in exemplum proximam similitudinem adduxero ac negavero teneri lege ulla eum, qui se occiderit. Est porro hoc manifesto reprehendendum, si ad eos existimemus pertinere praemia, ad quos poenae 15 pertinent. bene scilicet de re publica meruit, quod aliquando finem inposuit harum calamitatum: illi scripta lex est. non ille, qui componebat haec iura, sic locutus est: »non est satis ei, qui servitatem rei publicae detraxerit, qui monstra haec, quibus 20 libertas laborat, qui homines ad[versus] deorum hominumque iniuriam natos et in exemplum scelerum constitutos, quo magis ea odissemus, occiderit, dum vivit, tantum honorari; non sufficiunt magistratus, nec satis sunt tituli: habeatur aliquis etiam mortuo honor, et ad exemplum posteritatis ostendatur 25 in foro sepulcrum, ne quis audeat tyrannus esse; ut omnes homines monumentis huius sciant, quibus praemiis adversus tyrannos tyrannicidae armentur«? ita nunc hic tamquam bonus civis, ita 30 tamquam liberator huius civitatis honorabitur? sic

2 lucidū A || 4 sepeliretur in foro B || 9 iniuriam Aa || 14 ad deos A || 15 existimamus B || praemia pertinere B || 17 calamitatum B || 21 ad[versus] Bu || 25--26 *etiam morti honor A, etiam honor B

est hercule, iudices, sic est: si hunc civitas non habuisset, serviremus etiam nunc et gravissima illa tempora, quae diu passi sumus, sustineremus.

Expecto me hercule, ut cuiuslibet inpudentiae
 5 *excusatores* sic quoque opus eius augere atque exaggerare conentur: »occidit tyrannum non hunc vulgarem et usque ad nomen tantum nocentem: plus aliquid quam ceteris constituamus. occidit tyrannum crudelissimum, saevissimum, expugnatorem
 10 non pudicitiae modo et patrimoniorum nostrorum et principum huius civitatis, sed templorum omnium et caerimoniarum; nec hominibus magis, quam diis immortalibus invisum.« vera sunt quidem ista, iudices: sed si velimus suum titulum red-
 15 dere liberatoribus nostrae civitatis: illum dii occiderunt. non enim contenti advocati partis adversae hac legis calumnia, etiam bene meruisse eum de re publica nostra dicunt, quod audito responso ipse se percussit.

20 Ego porro etiamsi confiterer plurimum eum rei publicae morte sua praestitisse, non tamen inter beneficia ducerem iniuriae finem: nunc vero quis ignorat, quam multae eum necessitates ad exigendas a se ipso poenas inpulerint? Si tantum hoc
 25 dicerem: cum salus esset proposita civitati haec silentio, ut tyrannus occideretur, quis non nostrum in arcem rueret? quis non subderet faces? quis non concremare pestem illam rei publicae vellet? vidit animos nostros, vidit impetum. non enim vul-
 30 garia sacramenta ducebant, nec sicut adversus alios

1 hunc *om.* Aa || 5 *accusatores* AB, *corr.* Aer || 6 *occidi* B || 10 *et om.* A || 12 *caeterimoniarum* A || 13 *invisus* Aa || 14 *titulum* A || 16 *civitatis]* cunctis A || 22 *ac* AbB, *om.* Aa || 20 *cum* B || *rep* A || 25 *solus* Aa || 25—26 *hoc silentio* AB, *corr.* Ro (*cf.* 295, 17 *sq.*), *hoc scilicet pretio* Obr || 27 *artem* A || 28 *rep* A || 30 *hec* B

tyrannos [tenebat] iniuriae tantum dolore urgebamur. incredibile est, quid non ausura fuerit libertatis et salutis necessitas. quid enim dicam, quam invisus ille diis immortalibus fuerit? —: nos non ferebant et patientiae nostrae irascebantur. igitur 5 si hunc tantum vitasset impetum, nihil tamen ipsi deberemus. Age illud, quamquam demens et sceleratus et furiosus, non vidit effugere se non posse, quando eum dii immortales mœri vellent? pestilentia innocentes rapiiebantur. non me hercule alium 10 fuisse <in> causa[m], iudices, existimo, quod huc deducti sumus. quid? in illa labe totius civitatis dii immortales non tam tacite intellegi, quam publicare poenam tyranni voluerunt. parum existimaverunt, si illum alius occidisset. 15

Ne quis itaque existimet, ultionem nostram tantum ad animos hominum pertinere. illam, illam ego, iudices, iam nunc video <redire> pestilentiam. nam si fuit causa morborum, quod homo in civitate nostra, sua tamen mente suoque 20 proposito arcem occupasset, quod libertatem abstulisset: quo tandem modo ulciscuntur dii immortales id, quod nos fecerimus? Corpus illud omnibus sibi que ipsi damnatum publicis scilicet exequiis efferemus? hoc agite: ducatur ingens funeris 25 pompa, eat primus senatus, et ordo ille sanctissimus, quamquam recepta modo libertate laetus, vultus tamen habitusque ad maestitiam transferat; tum maxima multitudo equitum, universus denique

1 tenebat AB, tenebant *edd.*, *exclisit Obr* || 4 fuerit *om.* B || 4—5 non deserebant B || 5 igitur *om.* A || 7 tanquam B || 10—11 aliam fuisse causam AB, *corr. Ro* || 11 hiuc A || 12 labe illius totius civitatis Aa || 16—17 tantum nostram AB, *corr. Ro et Ri* || 17 hominum *om.* B || 18 <redire> *Ro, cfs. 296, 15* || 19 si *om.* A || 20 tamē P || 29 dum AB, *corr. Gr* || quaeque dum AB, *corr. Ro*, equites tum *Gr*

populus lustret atque ambiat rogam. adiciamus et lacrimas: »perdidimus tyrannicidam et vindicem rei publicae et libertatis auctorem«! tum domum reversi narremus liberis nostris: »haec virtus habet
 5 praemia«. an aliquis etiam rostra conscendet et (qui supremus claris civibus honor habetur) advocata populi contione laudes eius, quem in foro sepulturi sumus, concinet? Audient haec dii immortales, qui nos pestilentia liberaverunt, qui gravis-
 10 simos morbos propitii miserunt? si ulla est dicenti fides, iam nunc in hac cogitatione atque in hac rerum imagine versatur mens mea. ex illo succenso tyranni rogo surrecturi mihi protinus morbi videntur: et quacumque feralis ille ignis in civi-
 15 tatem diros illos atque execrabiles diffuderit fumos, gravem quandam <ac> pestilentem nubem supra domos nostras ac tecta sessuram. quae tunc responsa petaturi sumus? quod auxilium? homines, qui hanc quoque diis immortalibus iniuriam fa-
 20 cimus, ut videantur salutare illud rei publicae responsum pro tyranno dedisse.

CCCXXX.

Abdicandus, qui alit adulteram matrem.

25 Crimine adulterii repudiavit quidam uxorem, ex qua iuvenem habebat filium. adolescens accessit ad patrem et ait, amari a se meretricem. dedit pecuniam illi pater. ille matrem egentem alere coepit, patre ignorante. comperit pater et ob hoc abdicat filium.

6 honora habere B—P || 8 hoc B, om. Aa || 9 liberaverunt Aa || 12 successo B—P || 15 atque om. B || diffurrit Aa || 16 <ac> Fr || pestilem Aa B || 17 responso B || 28 illi pecuniam B

DECLAMATIO.

Non ignoro, expectatione criminis me onerari ex hoc praecipue, quod abdicans indulgens pater. itaque ne illa quidem dicere, quae initio defensionis sollemnia ceteri habent, possum. *ecquid peccavi?* 5 *numquid luxuriatus sum?* *numquid bona paterna consumpsi?* *numquid meretricem amavi?* cum eo mihi patre res est, qui remissurus haec fuit. utinam profutura ista frugalitas esset apud patrem! nunc omnis iudicii scaena, omne periculum meae 10 dignitatis ex hoc oritur, quod pecuniam non meretrici dedi.

In hoc enim, ut opinor, omnis criminatio divisa est patris, quod matrem aluerim, quod talem, quod patre ignorante. Quod sic matrem alui, (blandior 15 mihi adhuc, pater) erat quod in me laudari posset, si *id* quid** obiceres. itaque defensionem huius partis iucundam praeteribo, ne quam quaesisse videar occasionem, qua de meis laudibus loquerer. Sed repudiatam tamen crimine aduiterii alui. sa- 20 tis erat mihi respondere, iudices: istud quaecumque est, ad filium non pertinet. mariti mores excutiant, mariti severitatem desiderent: liberis satis est, quod nati sunt. *at hercule facilior* mihi vindicandi potestas ab ipso crimine est, quod non est 25 litigatum, non est quaesitum, non est pronuntiatum, maledictum fuerit an crimen, conscientia mater discesserit an verecundia; *v<a>na* te suspicio an

3 abdicat **Ab** || 4 ita **B** || 5 haec quid **A** || 8 remissus **o** **A** || 14 matre maluerim **Aa** || 15 matrim **A** || 17 aliquid **AB**, *corr. Ro* || 18 patris **AB** || iocundam **A** || 19 que **B** || 20 repudiavit **B** || *fort.** [tamen] || 22 mores non excutient **P** || 23—24 liberis satis sunt q. **B** || 24 et hercule facilius **AB**, *corr. Sch* || 27 constantia **AB**, *corr. Gr* || 28 *v<a>na* **Bu**

certa aliqua probatio ad hoc duxerit. in utrum-
 [que] me ratio ducit? aliquid audisse te credo: re-
 pudiaſti; nihil certum manifeſtumque cognoviſſe
 te credo: tantum repudiaſti. qualecumque tamen
 5 iſtud eſt, non mediocrem habet morum ſuorum
 deſenſionem vel ipſam egeſtatem. illa proſtituta,
 quae ſe omnium amoribus permisit, fame iam per-
 iſſet, niſi filium habuiſſet. neque ignoro, mea
 vel tarditate vel verecundia factum, quod mihi
 10 cauſa matris meae hic agenda eſt, quod tam ſero,
 quod nunc demum, poſtquam ipſe, dum miſereor,
 offendi. utinam adicere apud te voluiſſet illa, quae
 mihi cotidie ait: »ita ego adultera hoc tempore, in
 hac potiſſimum aetate, poſt filium, et poſt filium
 15 iuvenem«? adfirmat ideo ſe cibos accipere, ideo
 protrahere vitam, ut tibi de pudicitia ſua liqueat.
 ſunt iſta, quae movere te quoque poterant. ego
 tamen in praesentia, omiſſa omni deſenſione, illud
 reſpondere contentus ſum, qualemcumque alui.
 20 quantulum eſt enim, quod praestiterim ego illi,
 etiam invidioſae pietatis filius? non plus in matrem
 contuli, quam quod patereris datum eſſe meretrici.
 Sed clam et ignorante te. unde mihi tantam <in>-
 felicitatem, ut hoc crimen ſit? volo itaque inter-
 25 rogare praesentibus hiſ, quos habemus iudices, quid
 fieri oportuerit. rogare te debui? exoratus igitur
 fuiſſes, ſi petiſſem? hoc reſponde, hoc adnue: et
 crimen confitebor. aluiſſes ergo, ſi ſciſſes? credo.
 quantulum enim erat cotidianam ſtipem et hoc exi-
 30 guum, quo anima in poſterum diem prorogaretur,

1 *utrum[que] || 8 ignorantia mea B || 12 id dicere
Sch || te *om.* A || 15 adulterae B || 17 poterint AaB, poterunt
 Ab, *corr. Ro* || 18 omnium B—P || 23 *dam* Aa, *am* Ab || 23
 —24 <in>felicitatem *Ro, cfs. 299, 27* || 24 et B || 26 oportuit
 B || 27 petiſſem B, potuiſſem P || 27—29 adne et crimen
 Aa, ad necē crimen B || 30 prorogaretur A

praestari filii tui matri? et si hoc animo fuisti, tu voluisti, tu dedisti. nec enim cuiquam credibile videri potest, ignorasse te, an ego vere amarem. me sine dubio et verecundia et metus inhibuit aliquatenus, verum statim dicere. sed cum pecuniam 5 acciperem, illae me subierunt cogitationes, quam indulgenter, quam prudenter faceres, ut infelicem feminam aleres, nec videreris in gratiam redisse.

„Tu tamen, inquit, mentitus es patri et amorem meretricis finxisti.“ Ita innocentior eram, si verum 10 dixissem? plena est huiusmodi artibus vita, plena sunt etiam theatra: circumscribuntur et servorum artibus patres et mendaciis filiorum: et ignoscunt, cum meretricibus pecunia datur, cum aliqua a lenone redimitur ancilla. dixi amorem esse mere- 15 tricis: acceptam pecuniam matri dedi. innocentior ergo eram, si pecuniam matri petitam meretrici dedissem?

Possit videri sine dubio durum et asperum, me, cum ipse sim in periculo, etiam <pro> alio rogare: 20 quaecumque tamen occasio, quaecumque tamen necessitas est, si iam ego offendi, si quid, quod parum simpliciter rogaverim, irasceris, illam commendo miseram: non ut reducas (fuit ista spes aliquando et forsitan, si felicior essem, maneret ad- 25 huc), illud, quod egens et abdicatus necesse habeo deprecari, ut alas, etiamsi irasceris. qualem enim miserae illius existimas vitam, cum cibos cotidianos petit et semper in posterum egens est? equidem vereor, iudices, ne post hanc meam calamitatem, 30 quam praesertim excepisse me propter misericor-

1 praestare A || et] at Ro || fuit AB, corr. Aer || 4 me om. B || metu B || 5 *ut AB || 10 infinxisti B || verom Aa || 14 alienone Aa || 20 <pro> Aer || 21 occasio quaecumque om. B || tamen om. P || 25 manerem B || 25—26 manere illud adhuc AB, corr. Ro || 28 exaestimans A

diam sui credit, finiat invisam diu vitam et cibos accipere desinat, etiamsi dabis. nam si perseverabit, (rogo, ignoscatis, etiamsi hoc forsitan apud animum patris mei asperum videri possit) haerebo
5 miserae comes cotidiano labori.

CCCXXXI.

Bis damnatus iniuriarum, tertio absolutus.

QUI CAPITIS REUM NON DAMNAVERIT, IPSE PUNIATUR. QUI TER INIURIARUM DAMNATUS FUERIT,
10 CAPITIS PUNIATUR. Bis damnatus iniuriarum tertio a quodam postulatus absolutus est. agit cum accusatore tamquam capitis accusatus.

SERMO.

Bis damnato huic demus oportet patronum.
15 nam etiamsi proxime absolutus est, bis tamen damnatus est.

DECLAMATIO.

Qui capitis accusaverit neque damnaverit, ipse capite puniatur. Lex haec est, qua
20 iudicium continetur; haec est, qua ego istum accussem, haec est, quae utrumlibet horum occisura sit. ergo hac lege sola accuso. nemo dubitaverit, hanc legem esse iustissimam; sed quas causas habeat, postea dicam.

25 „Non accusavi te, inquit, capitis, sed iniuriarum.“ Primum igitur hoc intueri vos oportet:

2 si *om.* A || perseveravit AP, perseverarit B, *corr. Aer* || 4 fratris AB || 7 clamatus A || clamatus A || 8 adampnaverit A || 9—10 qui t. i. d. f. c. puniatur *om.* B || 21 occisura sit] est B || 22 sola *om.* B || 26 nos B

si quid damnatione, si quid ultione dignum non
 habet ius suum, debet iudex sequi [debet sequi]
 proximum. nulla tanta providentia potuit esse
 eorum, qui leges componebant, ut species cri-
 minum complecterentur. nam et semper caventes 5
 nequitia vicisset, et ius ita multiplex atque dif-
 fusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum.
 fecerunt ergo, ut rerum genera complecterentur et
 spectarent ipsam aequitatem. multa ergo invenien-
 tur frequenter, quae legum verbis non teneantur, 10
 sed ipsa vi et potestate teneantur; quale hoc est.
 sane enim concedam in praesentia tibi, non fuisse
 illud iudicium capitis: si tamen eandem vim habuit,
 quam iudicium capitis, eandem poenam habere
 debet. fingamus enim plura esse scelera, sicuti sunt, 15
 quae morte punienda sint. iam cum lex etiam
 eum, qui falso accusaverit, occidi velit, manifestum
 sit, occidendum esse eum, qui templa incenderit,
 occidendum esse eum, qui patriam prodiderit: quo-
 modo non interest, qua lege harum accusaveris, 20
 (quoniam id demum iure, de quo quaeritur, com-
 prehensum est, ut qui capitis accusaverit, poenam
 patiatur), ita nihil interest, quod genus iudicii fu-
 erit, si eventus eodem rediturus fuerat. Num igitur
 dubium est, quin hic, pro quo loquor, si esset 25
 iniuriarum tertio damnatus, periturus fuerit? extra
 quaestionem est. quid ergo? *non capitis accusatum*
 eum existimari oportet, cui damnato capitis poena
 inminet? non pecunia multabitur, non ignominia,
 non damno iuris alicuius. quid ergo futurum 30

2 *iustum debet AB, istum debet P; ius, tum debet
 Obr || 3 [debet sequi] Obr || 8 complecterentur A || 11 sed i.
 v. e. p. teneantur om. B || 13 c. sed t. B || 16 nam AB, corr.
 Ro || 18 est AB, corr. Ro || 18—19 qui t. i. o. e. eum om.
 B || 22 accusatur B || accus. <nec damnaverit> Ro || 23 quod
 dignus (?) Aa || 27 *quid ergo? damnatum eum etc. AB ||
 30 iuris om. B

erat? ut occideretur. quid interest hoc qua lege? quid interest, quo genere iudicii? fieri non potest, ut hic capite periclitatus sit, et tu non capitis accusaveris.

5 Praeterea quam putamus fuisse causam conscribendae legis huiusce? hanc enim cum excusserimus: apparebit, in istam quoque partem satis esse cautum. »si quis capitis accusaverit et non damnaverit, ipse capite puniatur.« hoc, opinor,
10 illi iustissimi legis huiusce latores spectaverunt, ne quis impune alteri periculum adferret. homicidii genus putaverunt, petere spiritum hominis, quem occidi non oporteret. tu hoc fecisti: accusasti innocentem; si tibi creditum esset, periturus erat is,
15 quem accusasti. iudices eodem tempore de te pronuntiaverunt. non potest omnino ista circumscribi religio et severitas iudicii, ut non poenam det pars utralibet. hoc absoluto, qui periturus fuit, continuo id quoque consecutum est, ut tibi esset poena
20 patienda.

„At enim tertio tantum iniuriarum accusavi, et tu bis iam damnatus eras iniuriarum.“ Quid interest, quae res fecerit istud capitis iudicium? nam et tu crimen gravius obiecisti, quam priores obie-
25 cerunt. vis scire, quam hoc verum sit? —: semel iniuriarum damnato ignoscitur: illud morte dignum videtur, si is, qui bis iam damnatus est iniuriarum, <iterum> fecit. iam hoc tale videtur, quale hominem occidere. ergo tu id obiecisti, quod lex morte dignum
30 putavit, quod lex capite taxavit: capitis ergo accusasti.

Hoc loco iure depulsi ad convicia confugiunt. „Bis tamen iniuriarum damnatus est.“ Poterat mihi

8 cauditum Aa || 12 genus om. P || 13 occidendi non A, non occidendi B || 16 conscribi B || 22 iam om. A || 28 <iterum vel tertium> Sch, qui bis iam damnatus est, iniuriam fecit Aer || obiecisti A || 30 tax A

satis esse, quod tertio absolutus est. Sed animadvertitis, quales inimicitias sortitus sit: scitis illum iam innocentem accusari solere. sed facilius fuit, ut *daretur* aliquid gratiae, dum id fieri sine periculo videbatur. ideo intentius iudices pronuntia- 5 verunt, posteaquam talis pugna commissa est, in qua perire alteri necesse sit. omnia igitur eius tulit, qui reus capitis accusatur, periculum, sollicitudinem: debet consentire iis etiam ultio.

SERMO.

10

Haec ab accusatore existimo satis dicta, contra illa:

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

Lex eum, qui capitis accusarit, neque dam- 15 naverit, capite puniri iubet. Capitis iudicia certa sunt et vim suam habent. semper capitis iudicia sunt his legibus constituta, quibus nemo potest damnari plus quam semel; habent suam formam, suum iudicium, numerum suum, quaesitorem 20 suum, sua tempora, sua nomina. responde igitur mihi tu, qui accusatum te capitis esse contendis, qua lege fueris reus. „iniuriarum.“ hic iam ipsos interrogare iudices possum, an iniuriarum actio capitalis sit. sed quid habeo, quare interrogem 25 iudices? ex te ipso quaero, iniuriarum damnatus utrum occidatur? non opinor, eius te futurum inpudentiae, ut hoc contendas. alioqui dicam,

¶ §2 satis B || 4 traheret AB, corr. Gr; fort. * traherent || 7 aliquem Ba, alterum Bb || sit] esset Ran || 9 consistere is B || 15 accusaret B || 17 sunt om. B || 20 que s̄ A || 22 tu om. B || 23 ipso A || 24 ante Aa || 27 non ut op. B || 28 dic B

damnatus es semel, damnatus es iterum: non esse hoc capitis iudicium, vel ex hoc solo apparet, quod vivis.

„Sed idem, inquit, effectura res est, quod si
 5 capitis damnatus essem, et proximo iure utendum
 est et similitudine quadam legis.“ Hic iam desinit
 privata esse lis. nam si accusatori licet constituere
 iura et leges ferre, si quod antea fieri per populum,
 per senatum licebat, constituitur inter subsellia
 10 pro dolore cuiusque vel pro auctoritate, supervacua
 erunt suffragia, supervacuus tantus ambitus in con-
 stituendo iure. non de eo quaeritur apud hos, an
 æquum sit; nos venimus in iudicium quaesituri
 hoc solum, an ego ista lege tenear. „At oportet
 15 et iustum est, ea, quae similia sunt, simili poena
 contineri.“ Adhibe[s] senatum, adhibe[s] populum;
 emendandum sit fortasse ius: hoc interim vivimus,
 hoc utimur. multa autem iura decipiunt: neque ideo
 conscripta sunt, ut ignorantia fallant.

20

SERMO.

Hoc est illud commune (ut dicebam vobis) cum
 scripto et voluntate.

DECLAMATIO.

Sed fingamus (ut has demus delicias) ut simili
 25 lege utendum sit. quid hic simile dixit? nam illa
 lege aliud genus actionum, alium quaesitorem, non
 eadē tempora, <nomina> non paria. „Sed peri-

1 damnatus est semel **Aa B** || damnatus est iterum **Aa B** ||
 2 vex ex **B—P** || 3 vives **Aa B** || 4 res] lis (?) *Ro* || 6 desint
A || 1 sicut antea **B** || 11 * erant (?) || 16 *adhibe[s] s. ad-
 hibe[s]; adhibe<a>s s. adhibe<a>s *Aer* || 21—22 *de scri-
 pto (?) || 24 del. in sim. **B** || 25 iam **AB**, corr. *Sch* || ille **Aa** ||
 26 nonne **P** || 27 <nomina> *Aer*

culum par.“ Hoc si fit actione iniuriarum, sane aliquam similitudinem habere videatur. interrogo enim te, an si ego, qui tecum iniuriarum egi, semel obiecissem tibi hoc idem crimen, et tu antea damnatus non esses, num capite fueris periclitatus? non, ut opinor. non ergo ego feci, ut tu capite periclitareris, sed illi, qui te ante bis damnaverunt. neque enim senectutem adfert summus dies, sed longus ordo vitae; nec ebrietatem facit illa potio, post quam concidendum est, sed tempestivum convivium et aviditas nimia. non ergo mea actione effectum est, ut periclitareris, sed illis actionibus, quibus iam damnatus es.

„Sed absolutus sum, inquit, tertio.“ Viderimus, quantum hoc ad gloriam tuam pertineat: interim, damnatus es saepius. etenim de petulantia tua hoc illi primi iudices senserunt, hoc secundi senserunt: nunc absolutus es. nihil de religione eorum, qui pronuntiaverunt, querar: erant tamen, quae te adiuverant. non illud dicebatur in iudicio: »non est hic talis, in quo petulantia credenda sit, modestos mores habet, nemini umquam fecit iniuriam,« sed dicebatur illud: »non iam iniuriarum petitur ultio: capite periclitaturus est. etiamsi quid commisit, satis tamen poenarum dedit.« ipsa hac sollicitudine circumscripsisti misericordiam iudicum, si alterum occisuri erant.

SERMO.

In summa parte aestimabitur, cui homini et quanta ultio petatur.

5 pericli A || 6 num AB, corr. Aer. || 7 bis om. Aa
12 ut om. A || 16—17 tua quod illi Ro || 23 iam in ras. A;
tanta (?) Ba, tamen Bb || 28 Sermo om. B

DECLAMATIO.

Ultio quae petitur? quae adversus homicidas scripta est, quae adversus eos, qui *ter* iniuriarum damnati sunt, scripta est. neque ego ignoro, unde
 5 isti hic animus. nova enim spes fecit hanc litem: homo alioqui petulans quaerit, quo modo impune occidat, quo modo manibus suis permittat omnia. hoc ergo privilegium habeant, qui bis iniuriarum damnati sunt, ut tertio accusari sine periculo non
 10 possint? hoc aequum mortalium videri cuiquam potest? vivit ille, qui *bis* iniuriarum damnatus est, qui duabus partibus periit civitati, quem petulantia sua morti iam prope admovit: hic occiditur, quia questus est. utinam mihi contingeret apud eosdem
 15 illos iudices causam dicere, qui istum absolverunt, homines mites et misericordes, et qui turpissimos quoque cives tamen servare maluerint!

CCCXXXII.

Divitis et pauperis testamenta.

20 Pauper et dives amici erant. dives testamento alium amicum omnium bonorum instituit heredem, pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. apertae sunt tabulae pauperis. omnium bonorum instituerat heredem.
 25 petit totam divitis hereditatem. ille, qui scriptus est heres, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.

1 Declamatio *om.* B || 2 petitur B || 3 bis AB, *corr. Gr* || 5 non AB, *corr. Ro* || 7 accidat B—P || 11 epotest Aa || semel AB, *corr. Gr*; semel <et iterum> Obr; qui semel iniuriarum damnatus est, <vivit> qui duabus *etc. Ro* || 12 perit A || qui AB, *corr. edd.* || 13 occidetur Aer || 16 tmites Aa || 17 maluerunt B || 22—24 pauperi i. d. i. q. *etc.* — heredem *om.* Aa

DECLAMATIO.

Si ad votum meum, iudices, fata cessissent, optabilius fuerat mihi, ut is, de cuius bonis contendimus, esset heres meus. ad hanc igitur petitionem invitus et tristis et flens venio. viderimus 5 enim postea de iudiciis: interim non dubitabitur, uter ex nobis illum magis amarit. postea iura executiam, postea scriptum interpretabor: interim, quod ad utriusque nostrum animum pertinet, non esset inter nos quaestio, si utrumque eodem titulo reli- 10 quisset heredem. [Narratio.] habet autem hoc incommodi paupertas, quod quotiens ad amicitiam superioris accessit, adfert aliquid dubitationis, fide an utilitatibus amet.

Officia adversus se mea noverat dives, assiduum 15 me haesisse lateri suo sciebat: tenuitas mea adferbat hanc ei dubitationem, ut posset quaerere, an istud amicitia fecissem. itaque cum sciret mortem esse, quae de animis diceret verum, testamenta, quibus omnem adfectum fateremur, ita supremas 20 tabulas ordinavit, ut adversus me † dicere † vellet animo meo. bona interim sua apud istum deposuit, dum sciri possit, quid de illo ipse sensissem. dari mihi iussit »id, quod ego testamento meo darem.« si cogitationem intra angustias facultatum mearum 25 tenuit, praeter id, quod ingratus videri potest amicus, non multum eius interfuit, quid ego scripsissem. lectae sunt tabulae meae: constitit fides amicitiae: omnium bonorum institutus heres erat; hoc plenior animus meus, quod sine exceptione. igitur 30

1 Declamatio om. B || 2 mecum B || censissent Ab, coepissent P || 8 aquod Aa || 9 ad om. AaB || 10 titulo A || 11 * [Narratio], cf. prolegg. || 13 N A || 20 fatemur A || 21 licere (?) Ro; an * iudicari (?) || 25 facultatum AbB || 27 multi B eius A || 30 planior (?) Ro || meus erat quod B

quod ad me pertinet, aperui pectus et conscientiam protuli et, qua rerum natura patitur, viscera paene mea in conspectu vestro sunt. iste heres adhuc non ostendit testamentum.

- 5 Sed scio non esse praesentis temporis disceptationem, uter mereatur. satis enim voluntas defuncti comprehensa tabulis est. institutus es primo loco heres. non facio tibi istius honoris controversiam: quaeritur hodie, quid debeas mihi. si iudicia mea
10 adversus amicum intra legatum stetissent, legatum a te repeterem. heredem omnium bonorum habui: hoc ut sim postulo. ut scriptum non esset, iudices, iniquum erat offerri mihi quantum habeo, tamquam is, qui defunctus est, dari mihi iusserit, quantum
15 ego illi dare possem. ingens autem horum differentia est: id mihi dari iussit, quod ego illi meo testamento darem. non habet in hoc interpretationem modus: quantum pensatione constet, numerari potest et recipit comparationem. quod reliquit,
20 quantum fieri potest, dari voluit. eadem rei natura est. itaque si illi pecuniam testamento meo legassem, pecuniam peterem, nec ferrem te dantem pro pecunia aliquid, quod esset tantundem. si mancipium reliquisset, mancipium deberes, nec diceres
25 mihi: »accipe, quanti istud est.« id dari mihi iussit, quod ego illi darem. quid ego autem dabam illi? hereditatem. quid peto? hereditatem. quid scripsi? bona omnia. quid vindico mihi? bona

2 qua] quarum Ba, arum Bb, quantum Aer || partitur Aa, petitur P || 11 peterem P || 12 iūd AB, vide P || 16 quod] quantum B || 18 pensationi B || 19 quid AB, corr. *incert. auct. apud Aer* || relinquit Aa || 21 ille Aa || 22 ferrē hitedandetem Aa || 25 quanto A || quanto AB, corr. *Gr* || mihi dari B || 26 quid] quod B || 27—28 qui scripsi B || 28 qui dum dico B

omnia. voluit simile esse iudicium suum meo testamento et quodammodo invenit rationem, qua posset iudicare post mortem. istud vero quale est, quod offers? reliquit mihi dives amicus paupertatem? Non statim de animo loquar: interim potestis permutata (ut sic dixerim) translataque invicem fortuna aestimare ius. fingamus enim hoc aliquem pauperem scripsisse de divite. quomodo causam explicamus? alium fecit heredem, iussit amico locupletum tantum dari, quantum ipse sibi testamento daret. sit inventum tale testamentum, quale est meum: num ab herede tantam pecuniam peteret, quantam ipse possideret? non, ut opinor. nam ne posset quidem dari. sed illud succurreret: dari tibi iussit, quod titulo testamenti dabas: dabas autem hereditatem. nihil ultra hereditatem petere debes. atqui ius idem est, verba eadem sunt: nec cum personis lex mutata est.

Nunc ut animum quoque intueamur testantis: hocine illum voluisse existimatis? ideo inquisivit meam fidem, ideo vitae experimentis credere parum putavit, ideo in ipsum inrupit animum et penitus intuendam omnibus hominibus mentem dedit, ut mihi hoc relinqueret, quod habebam? est quare aperias testamentum, est quare omnem spem tibi in posterum excidas. sciunt propinqui mei, nullum alium mihi cariorem fuisse; sciunt, si qui alii fuerunt amici, totam mentem meam deditam uni fuisse. quid interest autem, quantum sit, quod totum est? » omnium bonorum heres« — quidquid habui, quid-

1 fort. * iudicio meo suum testamentum (?) || 8—9 de div. q. c. explicamus om. Aa || 9 alium delevit Ab || 13 possit A || 14 succurrit AB, corr. Sch || 15 tituli B, tu illi Aer || testamento AB, corr. Pi || 17 atq: qui ius quidem P || 18 ne aequum Aa || 22 id. iam ip. P || 23 et B || 27 fuerint B || 29 autem] animi A et edd.

quid servavi, quidquid longae frugalitati[s] superfuit; accessissent huic testamento subitae opes: idem erat. neque ego nunc divitias peto: paupertate consuevi, frugaliter vivere scio, nulla mihi
5 gravis necessitas est. illum, illum titulum amplector omnium bonorum.

Si quid inferi sentiunt: cognosce animum meum, sicut voluisti: tibi vixi, tibi moriturus fui, nulli alii in hoc pectore locus fuit. hoc te omnium bo-
10 norum meorum heredem institui[t]. post hoc testamentum dicat aliquis se mereri.

CCCXXXIII.

Pauper impensis divitis disertus.

PATRONUM OPTARE LICEAT. INGRATI SIT ACTIO.

15 Adulescentem dives pauperem impensis suis [in] Athenas misit. rediit ille disertus. detulit divitem quidam reum proditionis et optavit patronum pauperem illum, qui divitis impensis profecerat. egit pauper. non tenuit. accusatur
20 a divite ingrati.

SERMO.

Intellegitis huic adulescenti cum summo respectu divitis agendum. ita demum enim videbitur id, quod fecit, necessitate fecisse, si de illa que-
25 retur.

Et in totum hoc servare in omnibus controversiis, quae ingrati lege continentur, debemus, ut hi, qui rei sunt, in ipsa actione ingrati non sint.

1° fragilitatis A, frugalitatis B, corr. Gr || 4 consuevi A || 5 illum om. P || 10 institui[t] Ro || 13 diviti///s A || 15 impensis A || expensis B || *[in]; in <studia> Gr || 16 redit A || 24 f. se de B || quaereretur A

raro valde intervenient controversiae, in quibus hoc quaeratur, an is, qui ingrati reus est, acceperit beneficium. pleraeque (sicut haec) devertunt eo, ut quaestiones habeant, an quisquis acceperit beneficium et non reddiderit, ingratus sit? an omnia, 5
quaecumque exigebantur, praestare debuerit? an potuerit?

Gulosos figurarum ducet haec species, ut hic pauper imputet diviti, tamquam praevaricatus sit. id autem si intellexerint iudices, vel propter hoc 10
illum damnabunt, quod praevaricatus sit, vel propter hoc, quod hodie certe, ubi patronus non optatur, accusat illum, quem vult videri praevaricatione dimissum. ergo, quod ad meum consilium pertinet, hic invitus egit: ea quae dicenda accepit, 15
pertulit.

DECLAMATIO.

Est videlicet, iudices, hoc quoque in potestate fortunae, ut in contrarium bona ipsa convertat. maximum me a divite accepisse beneficium, quod 20
mihi consummare studia contigerat, quis negaverit? cum interim maximorum mihi malorum causam hoc ipsum attulit, quod videbar disertus. adeo ut si mihi exuere hanc partem persuasionis liceret, amputare vocem et velut omnem usum loquendi 25
perdidisse maluerim, quam cum homine de me optime merito iam bis consisterem. et prioris tamen iudicii manifesta excusatio erat: iussus loquebar: hodie quem modum teneam actionis, quibus

3 hoc dev. B || 8 gulosus figurarum ducet haec species
AB, gulosus figurarum ducet has species *edd.*; *corr. Ro cfs. 292, 5* || 10 Q A || 11—12 illum d. q. p. s. v. p. hoc *om.*
A || 20 meae vitae B || 21 N A || quis negaverit quis negaverit B || 22 inter A *et edd.* || 23 desertus Aa || 26 malueram B || 27 consistere[m] Gr || 28 loquebatur B

vocibus optime (ut iam saepe dixi) de me merito satisfaciam, reperire non possum. Vera sunt enim illa, quae dixit.

[Narratio.] Pauper ego natus et contra facultatum rationem mearum infelicis huius eloquentiae studiosus, huius liberalitate, huius opibus peregrina studia, clarissima exempla, otium, quo plurimum studiis confertur, sum consecutus: utinam non usque ad invidiam. nam mihi cogitanti, cur integerrimum virum, optimum civem calumniator ille proditionis reum fecerit, nihil succurrit aliud, quod secutus sit, quam ut ego agerem. habebat enim ius optandi patronum, [et] hanc leges dederant potestatem: et forsitan quaerebat etiam contra absolute-
 15 lutionem innocentis rei hunc colorem, ut videretur ideo dimissus, quia ego egissem. hoc ei certe non contigit. reum offendi, non me hercule supervacua asperitate verborum (ab hac ego enim me, quatenus fides agendi permiserat, abstenuisse animum
 20 confiteor): sed perferenda fuerunt mandata falsa, verum criminosa; conficta, verum invidiae tamen plena. quod si quid esse in ratione dicendi videtur, si quis me infestam attulisse credit orationem, accedit hoc quoque gloriae optimi civis, quod me
 25 accusante absolutus est.

Ingrati reus sum. De prima parte causae, iu dices, non faciam controversiam, neque fas est: accepi beneficium, quantum maximum dare parentes liberis possunt. non enim si fortuna infelicis-
 30 sima adhuc officia studiis meis dedit, non tamen ista animo praestantis aestimanda sunt. accepi

4 * [Narratio.], cf. *prolegg.* || facultatum B || 5 mearum rationem B || 7 otium A || quod B || 11 mihi B || quid B || 13 [et] Ro || 16 admissus B || 18 me om. B || 19 abstenuisse B || 21 tamen om. B || 28 quantũ A || 30 ad hoc AB, corr. Obr, haec Aer

pecuniam, votum, spem futurae in posterum vitae: infeliciter, etiamsi mihi hic defendendus fuisset. accepi beneficium; ne illud quidem infitiabor, non reddidi.

Non tamen continuo sequitur, ut ingrati lege 5 teneatur, qui acceptum beneficium nondum pensaverit. alioqui nemo est, qui non <in hoc> calumniae genus possit incidere. nam ut huiusmodi omittam tempora, statim certe, ut accepit beneficium, accusari potest: nondum enim reddidit. 10

Quod si non continuo ingratus est, qui[a] paria non fecit: superest, ut illa nobis intuenda sint, an omnia praestari iis, qui beneficium dederint, oporteat? an id, de quo cognoscitis, praestari oportuerit? ac postremo, an potuerit? Non omnia esse 15 praestanda etiam parentibus dico: alioqui nihil est periculosius acceptis beneficiis, si in omnem nos alligant servitutem. nam etiam scelerum, si ita videatur his, qui nos meritis obligavere, adferunt necessitatem. quapropter illa in confesso erunt, 20 neque facturum aliquid adversus rem publicam ex voluntate eius, a quo beneficium acceperit, eum, qui acceperit; neque inpium erga parentes necessitate tali futurum, neque inhonestum; neque ea, quae fieri non poterunt, praestaturum. 25

Quod si luce ipsa, iudices, clarius est: iam intueamur, an hoc, quod me praestare debuisse dicit, praestari oportuerit. Fortior sic ageret: advocacionem negare contra reum prodicionis non debui; oportebat non deesse legibus vocem, oportebat 30

1 futuram AB, corr. Gr || 3 illum AB || 5 continuo om. B || 7 aliqui B || <in hoc> Aer || 7—8 calumnia egenus posset B || 8 ut nam Aa || 11 est om. B || qui[a] Sch || 13 praestavit is B || dederit B || 14 interpretari Aa, pecari B || 24 tali/// fut. A, talis f. B || 25 poterit Ab || 30 sq. legibus vocem oportebat esse om. B

esse aliquem, qui in summis rei publicae, ut tum videbatur, periculis, excuteret veritatem. dicebatur proditor aliquis; clamabat delator »si mihi vox esset, si quid eloquentiae natura tribuisset, iam vobis ostendissem, quae cum hoste commercia, quod discrimen totius rei publicae, quam haec omnia, quae in conspectu sunt, in ultimo periculo essent.«
 hicine eum, qui accusare posse videbatur, tacere oporteret? Mihi aliter agendum est. ego utilitatibus publicis contra restitissim. ego vero haec omnia †supra me† maluissem, quam tanta merita asperiore ulla voce violare. sed necessitati quid faciam? lex optandi patronum ius dabat: me delator optaverat. doce, quid faciam. delator ius habet. contra omnem meam deprecationem publica auctoritate nititur. conscientia me hercule facere hoc viderer ac timuisse, ne si illi causae vox contigisset, in medium scelera prodirent. ego vero suscepi causam nec timui, ne vincerem. non igitur obicere debes mihi, in quod coactus sum: illa, quae fuerunt in mea potestate, si deprehendisti, ostende; si vultus infestus, si vox incitator, si quid ultra necessitatem. Neque ista ego inputo. non enim poteram; neque erat adversus innocentiam tuam ingenio locus. itaque discessi a iudicio laetior, quam reus ipse, et velut editis necessitate operis ad gratulationem cucurri. nec me ei in reliquum eximo tempus. debere confiteor: da, quem defendam; da, pro quo loquar. si quid adversus illum nocentissimum delatorem invenire pos-

1 summa B—P || 2 excuteret A || 5 ostenderem Ro || 6 totius om. P || 8 hic me eum B || accusari AB || 10 stetissem *edd.* || vere B || 11 suprema *Obr*, supprimi *Gr*, spernere *Ro* || 16 auctoritas AB, *corr. Aer* || 17 videtur B, videbatur *Ro* || 19 vincerem AB, *corr. Gr* || 20 mihi id quod *Ro* || 21 in media potestate B || 29 proloquar B

sumus, impera quod vis: in quantumcumque tua ista vox est.

CCCXXXIV.

Proditoris accusator ex defensore.

CUM DAMNATO PRODITIONIS PATRONUS EXULET. 5

Aduit <quidam> reo proditionis. absolutus est ille. peti<i>t ab absoluto pecuniam, quam pactus erat; non dantem detulit reum proditionis. damnavit. petitur in exilium.

DECLAMATIO.

10

Cum damnato proditionis et patronus exulet. Damnatum esse proditorem certum est, et hunc fuisse patronum. quomodo tamen defenditur? quomodo proditorem defendit. huic sic persuas<um> erat etiam ante experimentum, nullam 15 esse ingenio suo malam causam. „Non fui[t], inquit, patronus eo iudicio, quo damnatus est.“ Si verba legis intueri velimus, nihil hoc ad praesentem cognitionem pertinet. satis est enim probare et illum proditorem et te patronum fuisse 20 quandoque.

Sed videamus, quid secuta sit lex. non me hercule tantum putem providisse legum latorem, quantum adversus te probamus. patronum enim voluit exulare, non conscium. illa prorsus locutus cum 25 advocatis videtur: sane suscipi<a>tis alias temere

4 defensione B || 5 patronus cum damnato proditionis absolutus est exulet Aa, p. c. d. pr. ex. Ab || 6 *<quidam> || reus B || 7 *peti<i>t || 8 pactus A || 14 hoc sic persuaserat AB, corr. Ro; hoc sibi persuaserat Aer || 16 genio Aa || fui[t] Aer || 18 volumus B || 25 exusalare A, exulari B || 26 adv. is vid. B || suscipi<a>tis Aer

causas, ubi privatae leges erunt et ad unius commodum pertinebunt: cum vero de prodicione agatur, diligentius intuemini. etiamsi vobis nihil ipsi confitebuntur: at hoc, si non satis momenti publica
 5 pericula habent, vestri respectu capitis inquirete. hoc igitur, quo[d] de lege cautum est: proditor advocatum habuit, licet illi nihil profuerit. Nunc vero quam necessarium ex eventu ostenditur: proditor absolutus est. has illi artes timuerunt, hanc
 10 calliditatem advocatorum. constituit enim natura quaedam arma nequitiae, per quae abducantur iudicum animi.

„Sed ipso, inquit, iudicio, quo damnatus est, non fui patronus.“ Volo interim sic agere, tam-
 15 quam nullam rei publicae iniuriam fecerit. etiamnum hoc satis est: advocatus proditoris fuisti. fingamus igitur ampliatus fuisse iudicium et tantum primo iudicio patronum illum: nonne damnatio sequeretur, quod omnino patronus fuisset? non ergo
 20 tempus intueri debemus, sed causam, si homo idem est, si crimen idem, si lex eadem. putemus ab alio esse damnatum. non enim proderit tibi istud, quod inputas. tunc enim diceres: »ignoravi, et idem me, quod iudices, fefellit«: nunc proditorem sciens de-
 25 fendisti. nihil dico de advocazione: testem perdidisti. tantane lucri cupiditas? sic proditores corrumpuntur. Sic prorsus homo nocentissimus cum advocato suo locutus est: »ego quidem prodidi, sed magnam pecuniam accepi: et tibi sufficit«. quaeritis, iudices,
 30 quantum promiserit petenti? —: non potuit pro-

1 privatae leges *Ro* || erant **B** || 2 pertinebant **B** || ageretur **B** || 4 ad **A** || 6 quod de **AB**, *corr. Sch*; *fort.** de quo; *an* hoc igitur quodcumque lege c. e. (?) || 7 ille **B** || 8 quem **B**, quae **P** || 11 quaedam *om.* **A** || abducantur **B** || 15 etiam nunc **Aa** || 21 eadem ut p. **P** || 24 hunc **B** || 29 sufficit **Aa** || 31 petenti **Ab**

ditor solvere. ergo quantum in isto est, proditor vivit: nec vivit tantum, sed etiam insidiatur et ad hoc necessitate solvendi urgetur: addidisti homini nocentissimo pecuniae necessitatem. unde temporum mutata condicio est? pecuniam non accipiebas: ita nunc illi quod punitus est, merces huius vindicata est? —: pecuniam non acceperat.

CCCXXXV.

Infamis in novercam vulneratus.

Infamis in novercam cum patre peregre profectus 10 est. cum in latrones incidissent, fugerunt. pater reversus adulteros inclusos in cubiculo apprehendit. occidit uxorem, adulterum vulneravit; is fugit. postea vulneratus filius venit. interrogavit eum pater, a quo vulneratus esset. ille 15 a latronibus dixit. curavit eum pater et reddidit causas mortis voluntariae. filius C. D.

DECLAMATIO.

Adversus mala et iniurias fortunae et gravem plerisque vitam unum natura remedium invenerat, 20 mortem. nec quisquam potest tam crudelis legum lator fuisse, qui hominem innocentem vita puniret; cum et hoc ipsum sit calamitatis genus, mori velle. necessaria tamen vestra cognitio est, [ut] non quia istud liberum esse innocentibus non oportet, sed 25 quia multi sunt, qui sic conscientiam †emittunt†: et ideo adiectum est damnum sepulturae, ne se putent

2 insidiator B || 3 urget Aa || 4 unde tamen pactorum Sch || 5 est conditio Aa || cupiebas P || 16 reddidit B || 17 filius c. d. om. B || 18 Declama°. Filius od. B || 21 ne B || 24 [ut] Ro et Ri, utique edd. || figurata acerrime dicta A || 26 amittunt B, evitant Sch, effugiunt Ro || 27 C in marg. A

poenas effugisse. ideo ego hanc vitam olim inviam tam diu tuli, donec filius meus sanaretur, ne viderer aliqua conscientia mori velle.

Mori volo. nihil me commisisse manifestum
 5 est. et iam satis rationem videor reddidisse. Mori
 volo senex: habet suos vita terminos: dum membra
 sufficiunt, dum in officio vires sunt. quotamquam-
 que partem habeo viventis? cum adhuc haberem
 uxorem, matrimonio inutilis eram; nec mirum, si
 10 quem concupivit iuniorem: occidere adulterum non
 potui. non miraretur me mori velle, si quis vidisset
 fugientem: quam tarde feci! felicissimus fuisset,
 si me latrones occidissent. Accedit illud, filium
 habeo: mori volo, dum salvus est, dum illum re-
 15 linquere superstitem possum. paene illum nuper
 amisi. quid futurum erat, si non potuissem sanare?
 bene, dii, quod leve fuit vulnus! non accidet hoc
 mihi iterum. ego scio, in quibus cogitationibus
 fuerim. si in maius periculum filius meus venisset,
 20 non expectassem vos, ut perirem. nondum de ad-
 versis loquor: haec ipsa me ad mortem ducunt,
 quae ex voto contigerunt.

Veniamus nunc ad querelas. Infelix sum: peregre proficisci volui: latrones incidi; vivere me
 25 miror. accessit dolor: a filio meo diductus sum. non queror de ipso: omnis mihi ratio adversus fortunam est. intervenerunt latrones: non stetit mecum filius, cum pro me pugnarem; feci aliquid et ipse scelerate: solus reversus sum, tamquam
 30 scirem filium salvum esse. Insecuta est alia fortuna: uxorem adulteram inveni. quid accidere gravius huic aetati potuit? velut exprobrare mihi visa est

8 iuventutis B || 15 passum Aa || 17 occidet B || 21 mea A || 24 <in> latr. *edd.* || 25 deductus Aa B || 26 <o>ratio Bu || 28 fecit AB || 30 scirem Aa, scirem item B || 31 ut ux. ad. invenirem P || 32 exprobare B

fortuna, quare uxorem post iuvenem filium duxis-
 sem. ex eo, quod deprehendi, illud quoque colligo,
 diu adulteram fuisse: paulo ante profectus eram;
 statim in cubiculo adulter, tamquam sciret, me non
 reversurum. quantum hinc ceperim dolorem <aestima- 5
 te>! deprehendi, quod ipsos adulteros puderet: tene-
 bris absconderunt tamquam nefas. non est hoc ad
 mortem satis? adeo me laborasse iudicio, ut nesci-
 rem, quam ducerem! adeo me nescisse, quid in do-
 mo mea ageretur, ut non fuerim deprehensurus, nisi 10
 fugissem! destituit me fides illa, quam speraveram
 fore solatium senectutis. demens ego, cum talem
 haberem uxorem, peregre profectus sum, abducebam
 mecum etiam filium! Mori volo, quia uxorem
 meam occidi qualemcumque. licuit, scio: sed non 15
 semper ad animum pertinent iura. occidere adulte-
 ros lex permittit: ego mihi sic irascor, tamquam
 nefas fecerim. Aut si quid in hac parte consolari
 vultis, mori volo, quod adulterum non occidi. hoc
 tantum me dicere putatis, quod me non vindicave- 20
 rim, quod nescio quis <ille> fu<g>erit et forte
 perstet hic mecum, et quod has manus evaserit,
 gratuletur. cur non occidi? vulneravi; ita ille et
 salvus est et beneficio meo vivit. paenitet, quod
 non ab adultero coepi. circa uxorem moratus sum, 25
 tamquam illa plus sceleris fecisset: interim fugit

5 cep A || coeperim A || <aestimate> Aer || 11 melius
 *fide[s] || 13 adducebam B || 16 pertinent ad animum B || 18
 consulari (consultari?) A || 19 adulteros B || 20 tamen P || 20
 —21 vindicavi quod n. qu. fuerit AB, corr. Ro || 22 prae-
 stet P, prostet Ro || quod ad has A || 23 gratularetur B |
 quod AB, corr. Ro || non] mihi P || occidet Aa, occidi et
 B || 19—23 an * hoc tantum m. d. p. q. m. n. vindicavi?
 [quod] —: nescio quis fuerit! et fort. perst. h. m. . . gr.,
 <gratuletur> quod non occidi. vulneravi: ita etc. vel . . .
 fuerit! (— et fort. p. h. m. . . gr. —) quod non occidi? —:
 vulneravi! ita etc. (?) || 24 vivet AB, corr. Fr || 25 ab om. A

ille iuvenis et velox. Mori volo, quod adulterum non invenio. unde venit? quis hominum fuit? non inveniri in civitate hominem vulneratum! quos ego non domi medicos adhibui? omnes illos interrogavi, 5 num quis alius? nemo erat, nisi quem latrones vulneraverunt. et nunc ille me deridet ubicumque, et fortasse iam sanus est. mori volo. satis iusta moriendi causa erat, si calamitas mea hactenus stetisset.

10 Accedit huc, quod fortuna nostra dedit malis suspicionem. nihil est hoc loco, fili, quod me suspicari putes. non habebam causam parcendi homo periturus, ego te vere innocentem puto; ac si hoc non credis: curavi, sanavi; alioqui te et hodie oc- 15 cidissem. constat sibi innocentia: sed numquam potest constare sibi fama. vis scire, quae inimici nostri loquantur? *mirantur* me latrones incidisse: solet fieri, *humanum est*, frequens, scio: sed nemo de hoc loqueretur, si uxorem non deprehendissem. 20 mirantur, quod patrem in illo periculo reliquisti: ego te puto fecisse sapienter; et si crimen est istud, utrique commune est. nam et ego fugi. non eram pares: quid attinebat periclitari? utrumque nostrum fecisse summo consilio puto. in latrones incidimus et recessimus, fugimus; nemo 25 persecutus est. quid ergo est? ego gaudeo, cui non potui<sti> aliud maius beneficium dare, quam ut salvus esses. sunt, qui te putent pro me pugnare debuisse. Querebar paulo ante de infirmitate

1 alterum B, alterium P || 10 hoc B || 11 filii B || 12 potes Aa, putet B, putat P || 13 vero AB, corr. Ro || at B || 15 N A || tibi AB, corr. Aer || 16 fort. * const. tibi inn., s. n. pot. const. tibi f. || famae et scire B || 17 nostri] nunc B || ira actus AB, corr. Aer || <in> latr. edd. || 18 summum est. sequens scio: sed AB et edd., corr. Gr et Obr || 26—27 qui non potui AB, corr. Ro || 28 eē A, esset B || putant B

corporis: <iam> mihi ne mentem quidem satis constare credo: domum cum venissem, uxorem adulteram occidissem <adulterum vulnerassem et> postea <te> in domo viderem vulneratum: interrogavi, quis te vulnerasset. [sed] dignus sum morte: infamavi te 5 adulterio. in latrones incideramus: ego te interrogavi, quis vulnerasset! non, fili, maligne; sed quomodo excidunt multa his, qui expaverunt: percussus illo metu ignoravi, quid facerem. mali istud aliter accipiunt. irascor manibus meis, quod adulterum 10 tantum vulneraverim: nulla ad te pertineret infamia, si occidissem. nunc congruere haec inter se videntur: falso quidem; videntur tamen. ego nescio quem vulneravi: tu vulneratus es. non prodest nobis, quod noverca est. hominum iniquitatem 15 ne odio quidem defendimus. ego te nunc si non curassem, viderer filium occidisse. hanc ego infamiam ferre non possum. tua alia ratio est: tibi longa vita superest. poteris adprobare innocentiam, cum duxeris uxorem, cum fidem illi maritalem 20 praestiteris, cum totius te vitae gravitas resolvet. ego etiam si nolo mori, moriar antequam adulterum inveniam. Vis adiciam adhuc causas moriendi? irascor tibi: nescio quem illum invenire non potes. debet istud ignosci meae senectuti: tu nec quaesiisti. 25

CCCXXXVI.

Ager communis et novae tabulae.

Pactus cum fratre maiore, ut agrum communem paternum ille susciperet et omni aeri alieno

1 <iam> Ro || constar A || 2 cum convenissem AB, corr. Gr || 3 * <adulterum vulnerassem et> || <te> Aer || 5 [sed] Obr || 11 pertinetret Aa || 12 congrue B || 17—18 infamam A || 18 aliqua A || 22 enim AB, corr. Fr || adulterium P || 23 ad hoc AB, corr. Ro || 28 pactus A

satisfaceret, tabularum novarum lege lata partem agri petit. ille C. D.

DECLAMATIO.

Ager, quem communem nobis esse dico, patris
5 nostri fuit. is duos liberos reliquit, aequum utri-
que ius, eadem utrique onera aeris alieni, mihi (ut
nunc est) nihil.

„Cessisti, inquit, mihi.“ Si hoc sine ulla con-
ventionem fecissem, si nulla opponi huic tuae voci
10 posset exceptio, dicerem: circumscripsisti fratrem,
nec difficile fuit, minorem. quod si nulla vi coac-
tus, nullis insidiis id, quod solum nobis pater reli-
querat, tibi uni concessi, debes referre animo gra-
tiam. Hoc fratri bene diceretur; sed quatenus
15 exuis nomen istud et nos ad ius solum vocas: sub
condicione cessi: sic enim tamquam alieni loqua-
mur. stari voce tua sit aequum conventionem pac-
torum. quod quale fuit? ut agrum possideres, ita,
(ut opinor) ut aes alienum, quod patris [tui] fuit,
20 solveres. nullam igitur huius agri habuisti adhuc
propriam possessionem, quia quaecumque sub con-
dicione traduntur, ita demum fieri possunt propria
ac pecuniaria, si condicio consummata est. fuit
igitur usque ad tabulas novas communis nobis
25 ager. et ut facilius appareat, fingamus te aes alie-
num noluisse solvere, egisse pacti huius paeniten-
tiam: num dubium est, quin ego venturus optimo
iure in hanc fuerim possessionem? non quaeritur,
ut opinor. nam etiamsi hoc inter nos convenerat,

2 ille C. D. om. B || 3 declamac⁷⁰ A || 8 condicione
Ran et Ro, cfs. v. 16; 21—22 || 12 id *delevit* Ab || 13—14
gr. ut fr. Ab || 17 voce] iure P || mea AB, corr. Ro cfs. v. 9, ||
sit actum con. B || 19 [tui] Obr || 23 ac om. Aa || pecunia-
ria A || articularia B

ut tu aes alienum patris solveres, cogere ego tamen te non poteram: una solutio erat pacti inter nos facti, ut rursus omnia communia essent, id est, ut et agrum possideremus et aes alienum duo solveremus. ergo convenit, ut ager tuus ita 5 esset, si aes alienum solveres: non solvisti. quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dedisti? „Ideo, inquit, non solvi aes alienum, quia novae tabulae intervenerunt.“ Equidem querebar, quod non solvisti: ceterum nihil mea interest, qua 10 causa non solveris, cum agrum ita demum habere potueris, si solvisses. sive istud tua voluntate factum est sive liberalitate creditorum sive (ut manifestum est) publica necessitate, non solvisti. Quid? si hae tabulae novae tam mihi factae sunt, quam 15 tibi? nam (ut paulo ante dicebam) communem agrum constat fuisse. pater noster contraxerat cum multis: non erubesco. non retinendum agrum habebamus. habebamus: namque ego hoc ipso, quod tibi cessi, dominum egi. igitur cum essemus heredes patris nostri, debuimus ambo. id sic colligo. finge esse aliquem ex creditoribus petitozem: numquid petere a te totam summam potest? minime, ut opinor. duos enim pater noster filios reliquit, et necesse est, sicut bona, ita onera quoque esse 25 communia. partem ergo tu debuisti, partem ego; quo efficiebatur, ut partem solveres. faciamus hoc manifestius. finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui a me petat: quid respondere possum? »agrum fratri dedi; cum fratre meo convenit mihi, ut ille solveret«. num dubium est, quin

1 patri solveris **AB** || 2 te tamen **B** || 7 p. illam rem **Ba** || 9 et quidem **Ab** || 11 ita *om.* **B** || 19 habebamus. habes, namque *edd. sec.* **AB**, *corr. Ro*; habebamus, ambo heredes: n. *Aer* || 26 tu d. p. ego *om.* **Aa** || 27 efficiebar **B** || 30 dedit **B**

dicturus fu(er)it creditor: »partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. *assem* non possum a te petere, *semissem* petere [non] possum. ergo etiamsi conventionem aes alienum transferebatur a(d) te, iure tamen et veritate erat et meum. igitur tabulae novae factae tam me debito omni liberaverunt, quam te. id enim remiserunt, quod ex parte a me peti poterat, ex parte a te.

10 „Sed animus tamen is fuit pacti huius, ut totum aes alienum meum fieret.“ Spectemus ergo totum animum. neque enim ego negaverim id intuitos esse nos et ita cogitasse, ut omne aes alienum tu solveres: num alioqui dubium est, aut deduci om-
15 nino in controversiam potest, an ego tibi parte agri mea cessurus non fuerim, nisi quod pretium soluturus videreris? quin si ulla spes mihi novarum tabularum et huius necessarii in civitate nostra remedii fuisset, *retenturus* fuerim id quod re-
20 tineo?

Ergo sive ius spectas, commune aes alienum fuit et tabulae utrique profuerunt; et tu non aliter totam possessionem habere debes, quam si aes alienum solveris: sive animum spectas, is utriusque
25 fuit, ut tu venditione agri aes alienum solveres. ego aestimaram me onere a te liberari, cui agrum debam: nunc id, quod tu mihi praestaturus eras, res publica praestitit.

1 fu(er)it *Ran* || partem *om.* B || 2 est B || 3 an AB, *corr.* *Aer* || non *om.* B || 4 [non] *Aer* || 5 a(d) *Obr* || 8 ex parte a te *om.* B || 11 totum] tantum *Rø*, *malim* *etiam *sed cf. vers. 15—17* || 13—14 al. tum sol. B || 14 alioquin A, alioqui B, alicui *Ran* || 16 mei AB, *corr.* *Ran* || 17 videreres Aa, viderem res B || 19 recepturus AB, *corr.* *Gr* || retineo] repeto *Gr* || 22 et dum non A || 26 aestimarem B || 28 praestat

SERMO.

Summae partes sunt aequitatis.

DECLAMATIO.

Pater nobis idem fuit, eadem onera nobis, eadem bona reliquit: cur tu locuples es? apud te ager 5
 totus, pro quo nihil inpendisti, nihil numerasti: ego nudus, ego egenus. erat hoc tolerabile, cum viderer in *aequo* tecum positus. aufers mihi civitatis beneficium et me sic relinquis, tamquam pater praeter aes alienum nihil reliquerit. tum quoque 10
 invitus feci: aetatis meae infirmitati consului. Si hereditate tibi ager iste venisset, inhumane cum fratre non partireris. non tantum sanguinis nos iura coniungunt: aliquid et ipsa necessitas, aliquid et ipsa societas. 15

CCCXXXVII.

Seditio populi et exercitus.

QUI CAUSAS IN SENATU VOLUNTARIAE MORTIS NON ADPROBAVERIT, INSEPULTUS ABICIATUR. Pauper et dives inimici. utrique domus et uxor et 20
 liberi. dux creatus bello dives cum bis acie victus esset, processit pauper, qui et disertus erat, et dixit prodi rem publicam a divite. impetus in domum divitis factus est a populo et domus incensa et interfecti liberi cum uxore. 25
 vicit tertia acie dives et in potestatem hostes redegit. exercitus divitis domum pauperis in-

8 videbar *Ro* || in hoc **A B**, *corr. Ro et Ri* || 9-10 tanquam mihi nihil reliquerit **Aa**, tanquam mihi nihil pater p. a. a. rel. **B** || 11 infirmitatem **A B**, *corr. Pi* || 11-12 si <alia> hereditate *Ro* || 12 tibi *om.* **A** || 13 partieris **Aa**, pepetieris **B** || 21 bis ab acie **A** || 24 in domo d. **A B** || 27 domus **Aa**

cendit et uxorem et liberos interfecit. vult
mori pauper ratione in senatu reddita. dives
C. D.

SERMO.

5 Quotiens hoc genus materiae divido, necesse
habeo id dicere, quod iam saepe dixi, me nullam
voluntatem cuiusquam contra themata intellegere.
fortasse erunt aliqui, qui existiment a paupere id
solum quaeri, ut invidiam diviti faciat; quod illi
10 contingere etiam citra mortis propositum potest.
hic ergo pauper apud me mori vult: agere debet,
ut moriatur. quid ergo est? non aliter invidiam
diviti faciet maximam. prima quaestio illa est, an
causae mortis ideo tantum sint adprobandae, ne
15 turpes lateant.

DECLAMATIO.

Mori volo. nullam tam inhumanam quisquam
crediderit esse legem, ut hominem innocentem et
invitum detineat in luce, sed ita scripta lex est, ut
20 poenam mortis constituat. »insepultus abicia-
tur is, qui non adprobaverit causas.« irascitur
ergo lex ei, qui non adprobatis senatui causis
perierit; quae profecto non haec existimavit, quem-
quam mori velle sine causa. sed cum duplex genus
25 causarum sit, alterum ex iniuria fortunae, alterum
ex mala conscientia, hoc ipsum voluit adprobari
senatui, causas non esse deformes. graves enim
esse manifestum est, cum homo mori velit. ita
senatui non de hoc cognoscendum est, hae graves
30 causae mortis an non. graves enim inputat ille,

2 rationem i. s. redditam **B** || 5 dividam **AB**, *corr. Ro* ||
8 pauperi **A** || 10 contingeret **B** || 11 hoc **Aa** || 12 uti **B** || alter
Aa || 13 faciet quod illi contingere max. **B** || 15 pateant **AB**,
petant **P**, *corr. Ro et Ri* || 20 mortis] *fort. * malis* || 22 eo
quo **Aa** || 30 inputat] iam putat *Gr*, putat *Sch*

qui mori vult: hoc satis est. sed de eo cognoscitur, turpes sint causae an ex iniuria (ut dixi) fortunae proficiscantur. aliquis metu iudicii mori vult: dignus est, qui insepultus abiciatur; aliquis conscientia turpis alicuius flagitii admissi, prius-⁵ quam prodatur, mori vult: dignus est, qui insepultus abiciatur. adversus hunc scripta lex est, haec cavetur de hoc. ceterum quidem tu ei, qui tot lenocinia haec constituta vitae contempserit, qui non detineatur his voluptatibus, dices. »non habes¹⁰ graves causas moriendi«? respondebit, »odi vitam, relinquere volo. tu me nocentem probes oportet, ne sepeliri debeam«.

Si tamen de hoc quoque quaerendum est, an graves causae sint, videamus. perdidit domum, furto incendio, quomodocumque; tantum domum perdidit: ecquid possum videri iustas habere causas moriendi? penates illos, in quibus natus sum, qui mihi cotidiana imagine adhuc versantur ante oculos, illos penates, in quibus sacri aliquid esse credimus, amisi. hospes in civitate victurus sum. perdidit liberos, quomodocumque; tantum liberos: ecquid iusta causa mortis est orbitas? et orbitas non simplex, nec tantum geminata; verum etiam in unum tempus collata. adferant aliquid fortasse²⁵ solatii mala divisa et, sicut onera facilius subeas, si partiaris, ita hoc graves casus adlevare possis, si non ingruant, ac semel veniant. uno tempore plures liberos! quid? si et coniugem! quod si per se grave est, et quod liberos amisi et eodem tempore³⁰ amisi, erant satis graves causae. adice nunc,

1 quo B || 7—8 hoc cav. d. h. AB, corr. Aer; fort. * hoc cavetur *deleto* de hoc || 8 cavetur A || 15 perdi B—P || furto A || 16 quocumque tamen domum B || 22 quocumque B || tamen P || t. liber. <perdidi>. Ro || 26 sic B || 27 causas AB, corr. Obr || 28 ingravant B, congruant Sch || simul Aer || inveniant B

haec omnia simul amisi et omnia haec iniuria
 amisi. exercitus me expugnavit, sicut urbem hostis:
 et haec ipsa causa satis iusta erat voluntatis meae.
 odit me exercitus, pars populi fortissima, pars po-
 5 puli optime de re publica merita; illi milites victo-
 res, illi hostium spolia referentes non me occi-
 derunt, sed liberos meos: puto illos his aetatibus
 hostium pepercisse — coniugem meam: illa modo
 victa civitas nihil, quod ad feminas pertinet, passa
 10 est praeter captivitatem. domum meam incend-
 erunt: stant illae, quas vicimus. illud tamen inter
 omnia gravissimum est: cum haec fecerint, existi-
 mant se iure fecisse.

„Omnia, inquit, haec et ego passus sum.“ scio,
 15 quo pertineat: ut videar ego merito passus. est et
 haec causa moriendi, si tantum peccavi, si eo me
 deduxit error, ut filios meos occiderem. confiten-
 dum est de hac gravissima calamitate: domum
 meam incendit exercitus, populus non defendit. „omnia
 20 tamen eadem et ego passus sum.“ Possum dicere
 hoc tantum: ferre *fortius* potes, gratulor animo tuo.
 sed ne mirum quidem est, quod tu ferre *fortius*
 potes. locuples es. quid horum, quae perdidisti,
 magnopere desideras? domum, opinor, (hinc enim
 25 incipiam) perdidisti: infelix non habebis tectum,
 quod subeas? in publico tibi manendum est, et sub
 caelo? fortasse etiam contulerint ista detrimenta de-
 liciis tuis: novimus animos vestros, novimus fastidia.
 si non esset incensa domus, subinde diruere, subinde
 30 mutare vos iuvat et aliquid scilicet experimentis

2 hostes B || 3 haec om. B || 7 puta AB—P || 7—8 lib.
 meos <coniugem m.>: puto etc. — pepercisse [con. m.] illa
 modo etc. edd. ab *Aerodiana* || 9 quod afferamus pertinet B ||
 10 *incendit AB || 11 illae om. B || 19 omni A || 21 tamē P ||
 21 potius AB, corr. Bu || 22 sed nimirum A || potius AB,
 corr. Bu || 29 N A

adicere. domum perdidisti: gravis iniuria fortunae
 novam habitare. sed uxorem perdidisti: ne in hac
 quidem tibi multum desiderii est. quomodo enim
 vos, divites, recipitis matrimonia? recipitis? aliae
 vos rapiunt voluptates, illa ministeria, illi imitati 5
 feminas pueri: inde fit, ut ne liberos quidem ametis.
 ergo te possunt multa hortari, praeterea subeunt
 solatia: et uxorem tibi invenire facile est et liberos
 tibi alios educare facile est; non relinquunt dolori
 locum tot circumfusae voluptates. Ego haec omnia 10
 passus sum pauper. si dicerem, pauper domum
 perdidisti: exutus tamen omni censu viderer. quo-
 modo enim illa apud me remanserat? quia paterna
 erat. pauper liberos perdidisti, pauper uxorem per-
 didisti: solus relictus sum, solus destitutus sum. ini- 15
 micum divitem habeo. adhuc odia illa, quae contra
 me cotidie acuit, fortius sustinebam spe liberorum.
 iam mihi iuvenes erant, iam patrem tuebantur.
 etiamsi quando me aemulatio nostra in foro fati-
 gaverat, erat, quae exciperet, coniux. si in hoc 20
 consisteret tota lis, an mihi grave esset vivere, vel
 uno argumento probare poteram —: inimicus me
 vult vivere: hanc unam adhuc destinat odiis suis
 ultionem.

Cur enim dicere aliquid ausus sum? cur mihi 25
 suspectum fuit, quod fortissimi milites vincerentur?
 cur indignatus sum eorum bis terga caesa, qui po-
 terant etiam bis victi tamen vincere? intellego,
 aversis auribus accipi hanc partem orationis. vicit
 enim et bene etiam meritus de re publica habetur. 30
 et hoc inter causas mortis est.

4 vos *om.* B || divitis AB || recipitis A, recipiunt B, *fort.
excludendum || 9 seducare A || 11 sum *om.* B || 13 apud remans. B,
 apud te mans. P || 18 pater Aa, paterē Ab || 20 coniunx Ab ||
 23 destinato diis B || 27 eorum bis eorum bis Aa || 29 acci-
 pit AB || 31 > *in marg.* A

CCCXXXVIII.

Lis de filio expositoris et repudiatae.

Quidam repudiata uxore, ex qua iuvenem filium
 habebat aut videbatur habere, duxit aliam.
 5 frequenter iurgia erant inter privignum et no-
 vercam. quodam tempore adserere coepit iu-
 venem pauper quidam et dicere suum filium.
 is, qui pater videbatur, torsit nutricem. illa
 primis tormentis domini esse filium dixit. ite-
 10 rum torta dixit expositum esse ab illo, qui
 asserit, et inter haec mortua est. cedit illi
 pater iuvenem, repudiata vindicat sibi.

DE PROOEMIO ET EPILOGO.

SERMO.

15 Prooemium propriam formam, propriam legem,
 proprium modum habet: neque narrationis forma
 cadit in prooemium, neque locorum. uni parti
 declamationis solet esse simile, epilogo: ideo autem
 simile, quod utraque *pars* frequenter extra quae-
 20 stionem est. nam et prooemium rem praecedit et
 epilogus finita re dicitur. praeterea utraque *pars*
 idem vult efficere, conciliare sibi iudicem. hoc dif-
 ferunt: prooemia praestare debent, ut intentum
 iudicem faciant; haec pars oneris epilogo remittitur:
 25 dixit enim. † praecedere interim solet epilogum †, quo

3 et qui B || 6 assero A || 11 inter haec intermortua
 B || illo A || 12 repudiat AB || 13 prhoem̄ A || prohoemio
hic et postea A, phemio *hic et postea* B || epilogi AB || de
 pr. et epilogo *nescio an ex margine inrepsit, cf. prolegg.* ||
 14 rohemiu₃ B || 15 pilogus B || 18 epilogum B || 19 res
 AB, *corr. Ro* || 20 procedit B || 21 finita rem A, finitatem B ||
 dicit P || res AB, *corr. Ro* || 25 repetere interim solet epi-
 logus, quo *etc. Gr*; praestare interim s. epilogus, quo *Ro*,
in quo praestare dictum ut Instit. orat. VI, 3, 101

memoria iudicis renovetur. ita prima parte effici-
 mus, ut omnia audiat iudex, summa parte efficimus,
 ut meminerit eorum, quae audierit. epilogus deinde
 inclinationem animi in se praestare debet. hoc illi
 cum prooemio commune est, <sed> plus miseratio- 5
 nis et plus libertatis habet pars summa. nam prooe-
 mium, cum precari debeat iudicem, fatigare non
 debet; nec epilogus quidem. nam et illud verissim-
 um est, lacrimas celerrime inarescere. Prooemia
 ex personis ducenda erunt, aut nostris, aut adver- 10
 sariorum, aut ipsorum interim iudicum: nostris ad
 conciliandum favorem; adversariorum ad odium
 iudici faciendum eorum, contra quos dicimus; iudi-
 cum personae raro incidunt in scholasticas materias,
 in foro frequenter. nonnumquam etiam de rebus 15
 permittitur dicere nobis, illa ratione, quia schola-
 stica controversia complectitur, quidquid in foro
 fieri potest. in foro prooemium aliquando ducitur
 ex rebus: si iam singulae actiones propositae
 sint, iam causam iudex noverit. quid ergo? iure 20
 facimus istud; quo<modo> illud etiam, ut narremus
 in isdem declamationibus et contradictiones ponamus
 etiam a petitore. quod tam<en> in foro non,
 secundum meum consilium, fiet. is, qui primo loco
 dicet et ponet causam, contradictionem ipse non 25
 sumet, nisi si quae testationes praecesserint partis
 adversae et exceptae fuerint. in summa, numquam
 erit contradictionis loco sumendum, quod adversarius
 dicturus fuerit, sed quod dixerit.

2 Q A || effecimus A || 3 audiverit B || 5 <sed> Aer || 6
 et om. B || 8 nec A || 10 personis Aa || deducenda B || 11
 iudicum cū nost. B || 12—13 adversariorum aut ipōrum et-
 iam iudicum ad Ba, adv. item ad P || 16 promittitur B || 18
 dicitur B || 19 actionis B || 21 quo<modo> Ro || 22—23 ponamus
 et pectore B || 23 iam AB, corr. Sch || non AB; sed
 nescio an scribend. * raro, cfs. Instit. orat. V, 13, 45 sq. et
 49 || 24 faciet P || 27 et] ut A || 28 loquo A || 29 fuit B

Non est lis huic mulieri hodie cum marito suo. neque enim iudicium constitui potest inter eum, qui cedit, eamque, quae sibi asserit. adulescens asseritur a paupere. pater illi cedit, mater non cedit.

5

DECLAMATIO.

Etiam si lis huic mulieri, cui adsum, iudices, esset contra pauperem istum, infirmo loco pars nostra et dignior auxilio videretur, quia et per se inbecilla res est femina, et adfert infirmitati naturali
 10 non leve pondus, quod vidua est. huic etiam proprium illud accedit, quod in sol<lic>itudinem conversa sunt, quae praesidia fuerunt. haec enim quamvis maritum habere desisset atque esset ea domo, in qua<m> virgo nupserat, pulsa, non sine
 15 auxilio tamen videri poterat, cum haberet filium iuvenem. cum vero hoc ipsum deducatur in litem et hoc tempore nihil matri praeter sollicitudinem adferat, tamen hoc confiteor, non eam cum ipso, quem ex diversis videtis subselliis, litigare: altior
 20 gratia premit. esset quippe haec mater in lite utcumque felicior, si maritus eius contentus esset filio cessisse: nunc adiecit testimonio auctoritatem et infelicissimam nutricem, quam bis torsit, quia verum dicebat, adversum nos mentiri coëgit. cuius
 25 si vos auctoritas, iudices, movet, illud unum in prima parte causae dixisse contentus sum, vocem eius ab utraque parte recitari. quod si vindicari filium mallet, satis eum vel sola expositio causae tueretur.

1 est lex huic **Aa** || 3 adserit **Ab** || 4 * paupere patre. ille **AB** || 6 etiam si lex huic **Aa**, etiam si huic **B**, etiam huic **P** || assumi **B** || 9 adfret **Aa** || 11 sol<lic>itudinem *Sch* || 13 dedisset **A** || 14 qua<m> *Gr* || 20 gratia] cura *Ro* || 22 veritatem **B** || 24 mori **AB**, *corr. Ro* || 25 nos **A** || iudicis **AB** || 29 veretur **Aa**

Fuit enim aliquando cupidus liberorum, et propter hoc duxit uxorem et ad spem statim futuri partus gratulatus est et natum educavit et in adulescentiam (quod satis est) sine ulla dubitatione perduxit. libentius in gravissima mariti iniuria, iudices, invehar in novercam. scio enim, quid vellet sibi, cum in domum, senis iam et matrimonio occupatam et in qua iuvenis filius erat, inrupisset: sci-
 <eba>t haec posse vacuari. nolite quaerere, quo consilio, qua ratione fecerit: sola est. odia statim 10
 adversus adulescentem, nec haec occulta aut dissimulata saltem, sed iurgia. quod ipsum me hercule pro summa probatione esse, iudices, potest: hunc iuvenem sic oderat, tamquam noverca. nec huic libertas ex fiducia deerat, nec inveniri poterat 15
 ullum crimen in vita, quo abdicaretur. inventum est novum exheredandi genus. vilissimum istud caput et in quamcumque litem pretio venale testimonium adversus se primum tulit, exposuisse se dixit; videlicet ne istum esse malum patrem puderet. testor deos, testor vestram, iudices, religionem: non satis putavit iste ipse, qui expellere filium volebat, [qua]si aliquid isti credidisset: infelicissimam nutricem, nam illam quoque oderat, omni crudelitatis genere laceravit. quaeritis, qua causa? 25
 scietis, cum iterum torquebit. fatigaverant prima tormenta, sed in voce una manserat fides: exprobraverat isti sanguinem suum. revocatus est tortor,

6 scit *Obr* || 8 scit *A*, se ut *B*, *corr. Ro*; scivit *Sch* || 9 posset *B* || 14 oderit *B* || 15 erat *Ba* || 16 quod *Ab* || 17 exere *A* || genus *om. A* || 18 quacunq[ue] lite *B* || vile *AB, corr. Obr* || 19 se (*alt.*) *om. B* || 17—19 vilissimum i. c. e. i. q. l. p. v. t. a. s. p. t. e. se *om. Aa* || 21 certor deos *A* || 22 non *om. Aa* || 23 [qua] *Ro et Ri* || sui *AB, corr. Ro*, huic *Obr* || 25 * lacerat(?) || 26 scietis: anum (tum) iterum torquebat *Ro, sed cf. 359, 23* || fatigaverat *AB* || 27 et *AB, corr. Ro* || probaverat *auct. incert. ap. Aer*, comprobaverat *Sch* || 28 istis *B*

- repetiti sunt cruciatus. manifestum est infelicissimae feminae factum, futurum ut tamdiu torqueretur, quamdiu idem dixisset. ego tamen illi non irascor: dum aliquid virium, dum aliquid animi
 5 fuit, perseveravit; non est in mendacium coacta, nisi moriens. victor his tormentis nihil aliud quaerendum putavit, nihil dubitavit. in tormenta (ut parcissime dixerim) paria non vindico. sed rogo, ut hoc velitis pertinere tantum ad ipsius causam.
- 10 Filium matri vindico contra eum, qui asserere coepit nuper. ante omnia intellegitis, iudices, nullum onus probationis ad me pertinere. iuvenem, de quo agitur, cum hoc homine inventum per tot annos, qui ad robustam usque aetatem perducere
 15 eum [de quo litigamus] potuerunt, numquam dubitatum. dicam nunc ego illa, quae leviora sunt: nupsit et concipere potuit? immo nisi concepisset, non credidisset illi maritus. totum igitur onus redundat ad diversam partem. adversarius multa
 20 probare necesse habet, habuisse se uxorem, concepisse uxorem suam, peperisse, ma[t]rem peperisse, eo tempore, quod ad aetatem eius, de quo litigamus, congruat, peperisse, exposuisse <se>, vixisse expositum, ab hoc, a quo repetit, esse sublatum
 25 *aut* contra subiectum ab hac, quod, <ut> praetendit, aut sterilis fuerit, aut id, quod pepe-

5 in *om.* **A** || 8 non] nobis *Sch*; nec mihi verba in tormenta — vindico sana videntur; fort. * nihil dubitavit ultra; tamen (u. p. d.) p. nobis vind. || 11 nuper *om.* **B** || iudicium **A** || 15 [de quo litigamus] *Sch* || 16 * <filium esse illius> numquam dubitatum (?) || 16—17 dubitatur **AB**, corr. *Sch*; numquid dubitatur? *Obr* || 17—18 conc. novercae non **B** || 18—19 red. advsam p. **B** || 20 se *om.* **Ab** || 21 ma[t]rem *Pi* || 22 quo **B** || 23 <se> *Ro* || 25 et **AB**, corr. *Sch* || subiectũ **A** || 26 procedit **B** || 25—26 ab hac quod praecedit aut ster. etc. **AB**, corr. *Ro*; fort. * ab hac, quae, quod praecedit, aut etc. || pepererit **B**

rerat, amisisset. sterilem fuisse non dices: <nec> credidit maritus; amisisse non est satis dicere: probandum est. haec exigeremus in causa, iudices, si <esset> de mancipio, si de pecunia: filium matri eripere conaris et partem viscerum avellis et contra 5 maternos gemitus contentus es alterius parentis negligentia.

„Quid causae, inquit, habeo? cur adsero alienum?“ Ut nondum reddam rationem, qua litiges: quod proposuisti dicere, *nihil* est. nam si tibi 10 causa adserendi alienum filium non est, nec huic quidem retinendi. quin immo facilius est istud pauperi fingere. quid enim fortunae tuae interest, an heredem habeas? sed reddemus postea rationem, qua fingas: interim instrumentum excutere causae 15 tuae volo.

„Testimonio, inquit, nitor eius, quem tu patrem dicis.“ Putemus istud esse testimonium: unus est, iratus est, alterius maritus est. »unus est« cum dico, succurrant vobis Catones et Scipiones et tot 20 clarissima civitatis nostrae nomina. cum dico »iratus est«, succurrat vobis, quidquid non experimentorum in civitate, sed in scaenis fabularum est, quam multa fecerit hic adfectus, quam multos transversos velut tempestate quadam egerit. cum 25 dico »alterius maritus est«, duo simul dico: et habet causam, cur nocere huic velit, quam repudiavit, et habet causam, cur praestare <se> ei velit, quam duxit. Haec dicerem, si istud testimonium esset illius: testis tuus quid dicit? scire se aliquid. 30 sequitur, ut interrogem, unde? ex nutrice illa. nu-

1 <nec> *Aer* || 4 * <esset>; <sit> *Sch* || 10 illud est **AB**, *corr. Sch* || 11 alienum *om. B* || 15 strumentum **B** || 18 istud **AB**, *fort.* * istius, *cf. v. 29 sqq. — 336, 1* || 20 succurrunt **A** || *Cotones Aa* || 28 <se> *Bu* || 29 dic **B**

tricis ergo testimonium est, non testis, qui credit. dimittamus in praesentia maritum (reducemus illum loco suo): de nutrice dicamus. Si ab initio mentita esset, id, quod adversus hunc dicere
 5 audeo, magis auderem adversus nutricem dicere: sola est —: nunc diversae quaestiones duae. videamus, utram verum dixisse credibilius sit. torta tuum esse filium dixit. volo adicere tormentis auctoritatem: anus torta. una quaestio adversus
 10 hunc sexum, adversus hanc aetatem non sufficit? deficientes iam per se distendis artus lacerasque verberibus iam non cohaerentem cutem, et *tunc* dicis »mentiris«. tamdiu potest mentiri contra tuam voluntatem? etiam cum robustissimi torquentur,
 15 etiam cum animos<os> asperrimus dolor temptat, plurimum tamen interest, quid responderi sibi velit, qui torquet. dura<vit>, non dico contra ignem, non dico contra flagella: contra <te>. hactenus veritatis inquisitio est, qua victum te sperat, si verum dixerit.
 20 cum vero repetas tormenta, cum reducas carnicem, quid aliud dicis, quam illud: »torque donec mentiatur«? magna hercule tibi contigit, magna victoria: perdomuisti mulierem anum; expressa vox est iam fugientis animae. »miserere. non est tuus.
 25 iam parce; verum dixi[sti].« hic iam, credo, tortor admonitus, instaret perseveraretque eamque adhiberet artem quaestioni, ut moreretur mulier, dum hoc

1 *fortasse* * non istius, qui credidit || 2 reducamus AB, *corr.* Gr || 4 est sed id B || 7 utrum Aa || 8 trium B || 9—10 auctoritatem adversus hunc sexum anus torta una quaestio adversus hanc aetatem non s. *etc.* B || 11 sufficientes AB, *corr.* Aer || arctus B || 12 hoc AB, *corr.* Ro || 15 animus AaB, animos Ab, *corr.* Ro || 16 respondere B || 17 dura<vit> Sch || 18 <te> Sch || 19 speras AB, *corr.* Ro, feras Obr || 25 per te B || dixisti hic AB, *corr.* Aer; dixi.« istic Obr

dicit, dum tu victor et hilaris adversario tuo, quid egeris, nuntias. rogo, cum mulier eadem in tormentis diversa dixerit, non est manifestum id te maluisse, quod credidisti?

Cui non mortalium patet totus hic *mimus*? 5
 quis non videt artes novercales et pactum infelicis senis? miserebor enim, etiamsi nocet, necessitate quaeritis, quo cedat animo? quo matrem filii adulescentis domo expulit; quo longam matrimonii concordiam, nullo maledicto, nulla suspicione dis- 10
 solvit; quo [adhuc] in torum, <adhuc> uxoris prioris vestigio calentem, adducta est nova nupta; quo ne hoc quidem praestitit filio suo, ut vinceretur. alia est videlicet horum ratio, quos brevis transitus voluptatis fecit parentes, quos liberis suis † extra 15
 positae † voluptates conciliant: aliter ama[n]t, quae peperit, quae memoriam decem mensium, quae tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes ad vos, iudices, adfert. numerate huius adulescentis annos, breve nimium videatur; numerate omnes 20
 dies, singula temporum momenta: tamdiu mater testimonium dicit. nulla potest esse tam longa simulatio.

Si leges sinant permittatisque vos, se torqueri volet, se inponi ignibus, se verberibus lacerari pos- 25
 stulet. quid agis, mulier? temere facis: femina es et anus. prima forsitan tormenta sustineas, vincet dolor et ad suprema deficies. o admirabilem, iu-

3 te *om.* B || 5 animus AB, *corr.* Sch || 6 noverculae A || 8 credat *edd.* || adulescentes B || 9 quod B || 11 adhuc in torum A, adhuc interim B, *corr.* Ro || 12 calente AB || 13—14 vincerentur alia non habere patres tantam amandi liberos causam quantum matres est videlicet *etc.* Aa, vincerentur non h. p. *etc.* — matres alia est vid. Ab || 16—17 amant quae pepererint AB, *corr.* Aer || 17 mensum A || 19 affret Aa || numerato Aa || 20 videamur B || 23 simultatio Aa || 24 permutatisque B || 27 videlicet P

dices, vocem! »torqueat, inquit, modo: mater sum. « aliud est nutrix, et ancilla, et torquente domino. age, cum in hac voce supremum posueris spiritum, cui iuvenem reddituri sumus? volesne illum ad hunc
5 patrem reverti et ad illam novercã?

CCCXXXIX.

Rogatio Demosthenis.

Rogationem fert Demosthenes, ne illi, qui apud
Chaeroneam capti erant a Philippo et gratis re-
10 missi, consiliis publicis intersint. C. D.

DECLAMATIO.

Priusquam causas rogationis meae persequar,
Athenienses, succurrit mihi laudare vos, et ad[co]-
gnoscere. post adversum proelium, quod quidem
15 ipsi, qui rebus Philippi favent, dolore ac rumoribus
in maius extollunt, non pacem petistis, non de
condicionibus ullis cum hoste tractastis; ipsos
etiam repetendo captivos hoc ostendistis, curam
esse vobis, ut bellum geri posset. id [cum] fecistis
20 <cum> pro maiorum vestrorum opinione atque
laude servataque usque ad hoc tempus gloria civi-
tatis, tum etiam (ut arbitror) ratione quadam, quod
nos victos non tam virtute hostis, quam eorum,
qui pugnare nolissent, timore existimabatis. quam-
25 libet igitur obliquis actionibus pars diversa, dum
tueri mille istos captivos videtur, pacem suadeat,
animum virtutemque civitatis debilitare conetur:
ego loquor apud eos, qui non defecerunt. Sed

1 torqueatur B || 7 Demostenis A || 9 Cheroneam AB ||
Philippo B—P || 12 causis A || prosequar B || 13 Athinienses
A || ad[co]gnoscere Gr || 15 acro moribus B || 19 possit B ||
19—20 [cum] fec. <cum> Ro || 24 novissent AaB || 27 devili-
tare A || 28 defecerint AaB

multa me dicturum, propter quae adprobari possit rogatio mea, oratoriis artibus impedire pars adversa conatur. negat enim rogationem contra leges accipiendam, negat adversus singulos.

Quorum ego utrumque confiteor; verum neque 5
adversus leges esse existimo, quidquid pro opinione ac pro dignitate civitatis petimus et cui nulla lex scripta ex contrario *obstat*. nam si quod est ius, quo contineatur hoc, ut mali etiam <et> turpes cives utique consiliis publicis intersint, videor for- 10
tasse hanc rogationem contra leges scripsisse. si vero nihil est, quod ex contrario † cogat †, non potest videri hoc adversus id scriptum esse, quod non *obstat*. Illud vero aliquanto minus existimari possum, adversus singulos scripsisse legem, cum 15
certe mille sint, de quibus agitur. quamquam rationem etiam, propter quod non liceat rogationem contra singulos ferre, illam video, quod peccata singulorum videantur habere leges suas. homicidium fecit aliquis, sacrilegium, iniuriam ceteraque 20
his similia: suo iure punitur. cum vero mille semel capiendos se alligandosque hosti praebuerint: haec (ut opinor) supersunt, ut aut nulla castigatione dignam rem, qui contra dicunt, putent; aut si castiganda sit, ostendant legem, qua castigari possit; 25
aut si non ostendunt, nihil aliud quam rogationem superesse fateantur.

Primum igitur hoc apud vos, Athenienses, di-

1 quod B || 6 esse *om.* B || 6—7 op. et dign. B || 7 patimur AB, *corr. Ro*; facimus *Aer* || cum B || 8 extat AB, *corr. Ro* || 8—9 est in quo B || 9 et tam B || <et> Ro || 12 coeat A; *expectatur* * valeat (dicatur) || 13 id scripsisse qu. B || 14 substat B || existimare AB, *corr. Ro cfs. 341, 11* potest credi qui hoc fecit || 16 nullae B || 17 quod mihi l. B || 20 iniuriarum AB || 21 puniuntur B || 25 sint B || ostendat B—P || possint B || 26 ostendant *Aer* || quam *om.* B

xisse contentus sum, aequissimum quidem ac iustissimum esse, ut populo detur summa rerum potestas: consilium tamen non utique turba neque tumultu neque angustiis eorum, qui consulantur, constare.

5 utinam quidem fieri posset, ut ex universo populo reicere ac seligere liceret eos, qui parum prudentes, parum digni consiliis publicis viderentur. sed quoniam istud deprehendi nisi experimentis non potest, de his demum rogationem fero, qui experti sunt.

10 atqui si hoc apud vos non male constitutum est, esse aliquos, qui consiliis publicis interesse non debeant: iam multo facilius ac pronius erit, ut doceam hos esse, qui, etiamsi utiles consiliis futuri essent, indigni tamen propter dedecus proximae

15 militiae erant.

Ac mihi in haec dividenda videtur ratio istius orationis, ut pars ad ipsos, de quibus loquor, spectet, pars ad universam rem publicam.

Adversus istos hoc dixisse contentus sum: bellum adversus Philippum suscepimus pro libertate

20 totius Graeciae, pro salute communi. nam etiamsi in praesentia amicam civitatem, nobiscum olim coniunctam, tueri videbamus, eventus tamen belli ad omnes pertinebat: et hoc nobis, Athenienses,

25 vetus atque a maioribus traditum est, pro universa Graecia stare. sic contra Persas semel iterumque pugnavimus ac privatis viribus defendimus publicam salutem. iam igitur ex hoc apparet profecto vobis, numquam maiore animo, numquam concitatore

30 spiritu fuisse pugnandum. non enim nobis cum hoste Graecia aliquo res erat, ubi, quamquam

4 consolantur B || 6 at si legere B || 9 experti A || 10 tale AB, corr. Obr || 12 multos AB || 13 h° B, hoc P || 14 erant Ro || 15 malitiae A || 17 pars om. B || 19 adversos A || 20 Phylippum Ba || 26 gratia A || 31 Grece A, Graeciae B, corr. Aer || aliquos referat B

victi, leges tamen similes linguamque certe eandem pateremur: sed cum homine barbaro, cum homine crudeli, cum homine infesto. quamquam quid necesse est ista diutius dicere? pugnare enim placuit et placet. in hoc igitur proelio, quod, ut dixi, pro 5
 universa Graecia susceperamus nondum dico quantum nocuerit istorum timor: interim, cuius propositi fuerit animus, attendite. longe felicissimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non detur, pro causa mori. est tamen <nec> tertium ali- 10
 quod inter dedecora: in patriam certe redire, et, si vincere non detur, effugere. potest enim credi, qui hoc fecit, ad secundam [ad] se aciem reser-
 vasse et victum adversis animum reposuisse. ille vero, qui se in servitatem hosti dedit, qui abiectis 15
 armis parata in vincula praebuit manus, quam tandem nobis spem in posterum facit? atque ego, Athenienses, eo tempore, quo recipi istos placebat, contradicturus fui, nisi quod poterat honestum ex his receptis exemplum fieri. sunt igitur digni 20
 poena aliqua, sunt ignominia, si hoc tantum ad ipsos referatur.

Sed redeo ad publicam utilitatem. nihil esse, quo magis disciplina militaris confirmari possit, Athenienses, quam exemplum adversus <in>dignos, 25
 nemo dubitabit. quae enim spes in bellis in milite nostro residua est, si nihil potius fuerit, quam capi? certum habeo, nunc istos male sentire de his, qui in acie ceciderunt.

3 quid] si B || 7 timuerit P || 8 ferit A || 10 <nec> Ro ||
 11 N A || 13 ad (prius) om. B || a se Aa, ad se Ab B, corr.
 Aer || 13—14 se servasse B || 15 se om. P || inter virtutem
 B || 15 ab istis AB, corr. Pi || 17 vobis B || 18 recepi Aa B ||
 20 digna B || 24 posset A || 25 <in>dignos Aer || 26 dubitavit
 A B, corr. Gr || 26—27 in militum numero res. B

CCCXL.

Novitius praetextatus.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT,
LIBER SIT. Mango novitium puerum per pu-
5 blicanos transiecit praetextatum. dicitur ille
liber.

DECLAMATIO.

Qui voluntate domini in libertate fuerit,
liber sit.

10 Quaerendum est nobis, quid sit in libertate esse.
„voluntate domini est in libertate, qui eo volente
liber est.“ nos finimus ita: voluntate domini in
libertate est, qui ius libertatis usurpavit domino
volente. Id primum scripto ipso colligemus. non
15 enim difficile fuit ei, qui hanc legem componebat,
id scribere: »qui voluntate domini liber fu-
(er)it«: nunc hoc scribendo: »qui in libertate
fuerit,« satis ostendit, aliud esse in libertate esse,
aliud liberum esse. Excutiamus etiam causas legis
20 huius. indignum putavit legum lator eum, qui
in † fortuna † aliqua rei publicae, qui in numero
civitatis fuisset, redigere in servitutem. sed hoc
quoniam sibi nequitia interim adserebat, adiecit,
ut hi liberi essent, qui in libertate volun-
25 tate domini fuissent. vis scire, quanto aliud
sit in libertate esse, aliud liberum esse? —: eum,
qui in libertate fuerit, iubet lex liberum esse.

4 magno A, mago B—P || 4—5 publica rostra iecit B || 8
quod B || 10—11 in voluntate esse libertate voluntati d. B ||
11 quo AB, corr. Sch || 14 vovolente A || collegimus Aa || 16
—17 * fu(er)it || 19 etiam] et B || 21 fortuna] forma (?) Ro,
cfs. 349, 24 forma libertatis, ceterum idem comparari aliqua-
tenus posse adnotavit Ciceronis illa (Catil. IV § 16): sua
virtute fortunam huius civitatis consecuti. || aliqua] aliquan-
do (?) Ro || 22 hoc om. B || 26 scit B

tanta <harum> rerum differentia est in causis libertatis. in libertate est igitur, quisquis caret forma servitutis. id, iudices, ex hac ipsa lege adhuc manifestum est. etenim legum lator putavit etiam eos, qui a dominis fuga abessent, esse in libertate: quod colligo scripto eius: »qui voluntate domini in libertate fuerit.« apparet, aliquos et non voluntate domini in libertate esse. quod si verum est, potest in libertate esse etiam qui liber non est. 5 10

Nihil ergo prodest tibi, cum dicis, liberum eum non fuisse. non enim quaeritur, an voluntate tua liber fuerit, sed an voluntate tua in libertate fuerit. si voluntate tua liber [non] fuisset, quid nos postularem? 15

Depulsus hac pugna transcendit eo, ut neget in libertate saltem fuisse. quomodo igitur colligemus? eum, qui in libertate <non> est, quibus argumentis colligemus fuisse in libertate? signavit aliquis, tamquam liber: si id voluntate domini fecerit, etiamsi maxime illum servum esse dominus voluit eo tempore, manifestum erit <fuisse> in libertate: sic quisquis aliquid pro libero fecit. atqui hic puer non tantum pro libero, sed etiam pro ingenuo est: praetextatus fuit. si talem illum ad iudices perduxissem, hoc insigne non [tantum] libertatis modo, sed etiam dignitatis esset. ecquid[em] paves, ne scelus feceris? 20 25

1 <harum> Ro || causa A || 2 esse B || 3 iūd AB, vide P || ex] et B || 4 non enim AB, corr. Ro || 5 a om. B || dominus B, dominos P || fugāt B, fugerat P || 13 liber] in libertate B || tua om. B || 14 si libertate voluntate Ba || [non] edd. || 17 liberum tunc saltem AB, in libertate tunc saltem Gr; delevi tunc || 18 <non> Ro || 19 esse AB, corr. Sch || 20 in AB, corr. Aer || 21 maximum B || 22 <fuisse> Aer || sit AB, corr. Aer || 23 *facit AB || pater B || 26 [tantum] Sch || 27 equidem AB, corr. Ro

et alius fortasse tantum usurpaverit libertatem, hic et adprobavit. quibus? publicanis: hominibus (ut parcissime dicam) diligentissimis. in summa velim ostendere totum tuum comitatum: quis habitus ser-
5 vorum fuit?

„Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci, ut hic liber esset, sed ea, ut publica non solveret.“ Saepius eadem dicenda sunt — etiam gratulamur, si invito te liber est, —: liberum esse noluisti, sed
10 in libertate esse voluisti. nihil interest, qua causa hoc feceris: id est, (ut propius ad verba legis accedam) nihil interest, qua causa in libertate esse eum volueris. Verum ista causa, quam praetendis, digna poena est. circumscribere vectigalia populi
15 Romani voluisti. specie praetextati imponere publicano voluisti. postmodum dicam, quantum intersit huius pueri: interim dicam, tua quid interest? quod petieras, non contigit tibi? non fefellisti?

SERMO.

20 Haec circa ius, illa iam circa aequitatem.

DECLAMATIO.

Quae passurus est hic puer domino redditus? sine dubio <ultima>. novimus istam negotiationem et frequentissima in foro videmus iudicia talium
25 iniuriarum. fortasse etiam natus est ingenuus; fortasse rapto ex aliquo litore praetextam fortuna reddidit. illud est tamen, quod nos magis confun-

2 cuius B || 4 ostendi Sch || 7 ea om. B || 8 sint B || 14 —15 vectigalia p̄r voluisti A || 15 praetextate Ab, praetestate B || publicana B, publicanis P || 17 *tua [quid] interest (?) || 23 <ultima> Ro || novissimus B || 24 iudicat alium AB || 27 amen A || nos om. B

dat: videtur mangoni puer pretiosus: timuit, ne magno aestimaretur. ista species in quacumque servitute miserabilis foret. rogamus vos, iudic(es, cogit)etis, quam multa facere possit adversus puerum mango iratus: aut illi(us) fortasse 5 pretium, excisa virilitate, producet, aut ob † infelicis † contumeliae annos venibit in aliquod lupanar. res est nobis cum homine, qui non erubescit, nihil observat: etiam periculose avarus est. quos cultus accipiet, qui praetextam habuit? ego vobis 10 allego etiam ipsum sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiae sacram facimus ac venerabilem.

CCCXLI.

15

Res furtiva inprofessa apud publicanos.

QUOD QUIS PER PUBLICANOS INPROFESSUM TRANSTULERIT, COMMISSUM SIT. Quidam rem furtivam transtulit per publicanos; non confessus est. deprehensa res est. publicani cum domino contendunt. illi tamquam commissam 20 rem vindicant, ille tamquam suam.

DECLAMATIO.

Rem non professam apud nos tenemus. hoc ius quale sit, postea videbimus. quod quis confessus 25 non est apud publicanos, pro commissio tenetur.

1 videt A || speciosus *Aer*, cf. *vers. 2* ista species || 3—4 iudic(es cogit)etis *Ro* || 5 N A || illi(us) *Ro* || 6 vilitate Aa || p d u c e t A || 6—7 infelicis *notavit Ro*, qui obnoxios vel idoneos *postulat* || 7 contumelia *eamnos Aa*, contumeliã eam nos B || venivit B || 9 reservat AB, *corr. Ro et Ri* || 11 allego A || praetextatum B || 22 illi AB

ea res, de qua iudicatis, in professionem non venit: omni iuris condicione nostra est.

„Mea est, inquit.“ Nihil istud contra ius nostrum est: alioqui nemo non hoc de re non professa dicere possit: »mea est.« „Sed is, qui transtulit, alienam rem transtulit.“ ante omnia, nulla lege comprehensum est, ut alienam rem non profiteri liceret: alioqui publicum eversum est, leges permutandae sunt. ut transferantur aliena, at furtum profiteri debuit. „at iniquum est, meam poenam esse, cum ille peccaverit.“ iterum dicam: si quid iniqui habe(a)t lex nostra, postea videbimus: interim lex est; non adversus homines, sed adversus rem scripta est. si ius accepissemus aliquod ab eo, qui non <professam rem> transtulisset, exigendi: sic quoque sine dubio esset nostra causa melior, sed tamen videretur <non> de re ipsa esse contentio. nunc lex hoc continet, ut rem teneamus, quae translata est, et professa non est. quid interest, quis professus non sit? nobis res dedita est. haec de iure.

„Sed ius ipsum iniquum est.“ Alio me vocas, de alio quereris. dic istud rei publicae, dic senatui, dic magistratui: »aerarium populi Romani vectigalibus iniquis repletur et spoliantur provinciae et sublatum commercium est.« nos conduimus id, quod locabatur. Sed res publica quoque, cum qua

2 iure condicionis **AB**, corr. *Ro*; iure conditionis *Obr* || 5 * et **AB** || 9 an **AB**, corr. *Ro*; * fortasse excludendum || 12 habe(a)t *Ro* || viderimus **A** || 15 <professam rem> *Ro et Ri* || 17 <non> *Ro* || 14—18 an * si ius accepissemus aliud ab eo, qui non professam rem transtulisset exigendi... melior, si tamen vid. de re i. e. c. (?) || 18 continetur **Aa** || ut *om.* **A** || tenemus **AB** || 19 est ut professa **AB**, corr. *Aer*, est quae pr. *aliae* edd. || 20 quis] qui **AB** || sit] est **B** || debita **Ba** || est *om.* **B** || 24 *P.R A*, *om.* **B**, populi Romani edd. || 26 **N A** || non **B** || 27 loquabatur **A**

queri poteris, habet quod respondeat. primum illud, necessaria esse vectigalia civitati. exercitus stipendium accipiunt, bella cotidie geruntur adversus barbaras et bellicosissimas gentes, defendimus ripas et flumina et litora. huc adice et illud: templa 5 extruuntur; multum inpendiorum sacra ducunt, aliquid et spectacula: opus est vectigalibus. inter vectigalia porro quod aequius inveniri potest et sine maiore hominum querela? quanto illud iniustius videri potest, quo partem hereditatis <fiscus> sibi 10 vindicat? at plurimum in hoc vectigal confert negotiatio: quidquid est, de futuro lucro est; praeter id, quod non potest videri iniquum, ad quod acceditur. et vectigal quidem ipsum necessarium, non iniquum. num haec iniusta poena est, in qua furta 15 deprehenduntur, qua lex vindicatur, qua fraus transferentium detegitur? aliter stare vectigal non potest.

Eodem revertimur iterum: hac ratione res publica locat; hac necessitate nos conduximus et pretio vicimus. et adversus quales homines conduximus? 20 quamvis poena sit, quamvis in commissum veniant ea, quae quis professus non est, tamen fallere nos volunt, tamen mille artibus circumscribimur. quataeque res est, quae deprehendatur?

Poteramus tibi etiam imputare beneficium: istud, 25 quod tibi extorqueri quereris, non apud nos perdidisti: interim (quod satis est) furem apud nos invenisti. ignorares, nisi nos fuissetis, translata in aliam provinciam furta, inter ignotos homines, inter alienos.

1 queri queri **B** || 2 * necessaria e. v. civitati *vel etiam, quae iam Gronovius spuria iudicavit, vs. 7 verba* opus est vectigalibus, *censeo in marginem reicienda; cf. prolegg.* || 5 adicet ill. **AaB**, adiciet ill. **P** || 7 et] ad **A** || 8 quid **A** || 10 quod part. her. s. vind. *Ran* || <fiscus> *Bu, qui (per imprudentiam, ut videtur) omisit insequens* sibi || 15 num] non **B** || 16 transtransferentium **A** || 18 revertimus ceterum **B** || 20 vincimus **B** || 24 est *om.* **B**

In summa parte, quia lex secundum nos est, aequitas secundum nos est, illud quoque dicendum puto, qua sententia possitis parti utrique consulere. quid e<ni>m est aequius, quam utrumque vindicare?
 5 unus furtum fecit duobus: habet suam quisque legem. nos nisi retinemus, nulla actione vindicare possumus: ille etiamsi non ipsam rem acceperit, pro re tamen accipere poterit: habet actionem quidem de illa. † nam et † in quadruplum litigat. non
 10 irascitur furi, qui re contentus est. adversus iniuriam illius privata agi actione potest: a nobis publica. ille vobis commendat sarcinas suas: nos commendamus vectigalia vestra, commendamus redditus civitatis.

15

CCCXLII.

Ancilla in archipiratae nuptias missa.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Qui habebat patrem et sororem, captus est a piratis. scripserunt piratae patri,
 20 ut mitteret vicariam filiam, futuram archipiratae uxorem. misit ille matronali habitu ancillam. remissus est adulescens. illa, ab archipirata heres omnium bonorum relicta, rediit in civitatem. dicitur ancilla.

25

SERMO.

Similes quaestiones sunt priori divisioni: eadem

1 qua A || non Aa || 2 non Aa || 3 positus B—P || 4 * quid est A et edd., quidem est B || 4 vindicari AB, corr. Aer || 6 nisi nos A || ratione B, quod nescio an praeferendum sit || vindicari AB, corr. Aer || 8 tamen <pretium> acc. Aer || 9 quidem B, om. A et edd. || nam et A, natura et B; fort. 8—9 *habet actionem. quid de illa non in qu. litigat? || 10 *invidiam AB || 13 redditus B—P || 16 ancillam arch. B—P || missam B—P || 18 habeat A || 20 futuram futuram B || 26 sim. qu. sunt priori, divisio <eadem>, eadem fin. (?) Ro

finitio. dicit enim is, qui petit in servitutem, eum esse in libertate domini voluntate, quem liberum esse dominus voluerit. nostra pars dicit, in libertate esse domini voluntate eos, qui aliquid pro liberis ex voluntate domini fecerunt. *refellenda est* 5 nobis finitio partis adversae, deinde nostra confirmanda. finis partis adversae sic *refelletur*.

DECLAMATIO.

Qui voluntate domini in libertate fuerit, liber sit. Si de his loqueretur lex, quos dominus 10 manumisisset et liberos esse voluisset, supervacuum erat. nam etiam hac lege sublata non dubitabatur, quin manumissi liberi essent. praeterea aliud esse in libertate esse, aliud liberum esse, etiam ex eo manifestum est, quod eos, qui in libertate fuerint, 15 liberos esse lex iubet. ad quos ergo lex pertinet? ut ad nostram finitionem redeamus: qui volentibus dominis fecerint aliqua tamquam liberi. ut puta, signavit aliquid volente domino servus: liberum esse vult. iniquum enim erit tabulas †aufferri† et 20 circumscriptum esse nescio quem, cui signatae sunt tabulae. iudex inter duos convenerit et sententiam tulerit volente domino: liberum esse hunc voluit, ut ea res, quae iudicata erat, haberet suum finem. denique neminem, qui in aliqua forma liber- 25 tatis fuisset, nisi fraude et culpa sua redire in servitutem voluit. in libertate autem putavit esse legum lator etiam eos, qui non voluntate domini in libertate essent; sicut eos, qui absentibus do-

1 is *om.* B || 2 voluntatem Aa || domini voluntate *om.* B || quam A || liberum *om.* B || 3 dixit B || 5 repellenda A, repellenda B, *corr. Gr* || 7 repelletur AB, *corr. Gr* || 10 se de is Aa || 11 *an* * manumisit et voluit (?) || 12 hac] de B || 18 N A || 20 inimicum B || †aufferri† Ro; aboleri Gr || 21—22 sint abulae A || 25 forma in ras. habet A, formula B || 27 voluit, in lib. Ro

minis aliqua pro liberis egissent: et ideo adiectum est in lege, »qui voluntate domini in libertate fuerit«. ergo etiam invito domino potest aliquis esse in libertate, invito autem non potest
 5 esse liber. aliud est in libertate esse, aliud liberum esse.

Hanc igitur, de qua quaeritur, dico voluntate tua fuisse in libertate. hoc quomodo probo? quo uno probari potest: fecit aliquid tamquam libera.
 10 Nondum dico, ad piratas pervenit; dissimulo et illud, qua causa volueris eam in libertate esse: interim [et] volente te et spectante habitu matronae fuit. hoc satis erat, etiamsi postea nulla essent consecuta. an vero maius in hoc putamus esse momentum,
 15 ut circumverteres mancipium aut si una voce liberum esse iusseris, quam si habitum dederis, stola dederis? quod ne manumissis quidem omnibus conti<n>git.

<SERMO.>

20 Hoc loco poni solet illud:

<DECLAMATIO.>

„Num igitur si in scaenam misero et mimi partibus, tamquam matrona, processerit, poterit videri mea voluntate in libertate esse?“ non est hoc porro
 25 simile: nam ipsa statim scaena rem fictam esse testatur. stola illa mimae erit, non hominis. at eadem si hoc habitu extra scaenam fuerit et in civitatem processerit: eadem illa, quae solet mima esse, nihilominus erit in iure libertatis. ergo ha-

2 quo B || 4 esse aliquis B || 8 esse A || 12 [et] Ro || vidente AB, corr. Ro cfs. 351, 21; an * iubente (?) || 14 momentū A || 18 conti<n>git Aer || 19—21 <Sermo.> h. l. p. s. i. <Declamatio.> Pi || 24 libertatem B || 26 mimi AB, corr. Gr || ad AB, corr. Aer || 27—28 civitate A et edd. || 28 mima A || minima B

bitu satis testata est libertatem. Quid? si fecit aliqua tamquam libera? profecta est, parum est dicere quasi ingenua: quasi ho<ne>sta, quasi filia tua.

„Sed haec omnia, inquit, feci[t] non ideo, quoniam eam in libertate esse volebam.“ Lex non ad 5 causam nos voluntatis tuae mittit, sed ad ipsam. in libertate esse voluisti: quare volueris, nihil ad iudicem, nihil ad voluntatem pertinet. Tu tamen illam in libertate esse noluisti? Ut parcissime dicam, maligne. quid? si credibile est, hanc etiam volun- 10 tatem tuam fuisse, ut illa [in] libera sit. quid enim esse illam voluisti? ancillam? cuius? non dubium est, quin hoc votum tuum fuerit, ut matronam adprobaret, ut filiam tuam adprobaret. noluisti eam in libertate esse, de qua nihil magis 15 timebas, quam ne illa tibi, tamquam ancilla, remitteretur? quamquam etiamsi remissa esset, iam tamen tua voluntate in libertate fuisset. sed <res> processit ultra, <ut> dicebam: habitum matronae te volente sumpsit; iter tamquam matrona ingressa est; te 20 volente ad piratas tamquam filia venit tua; te volente adprobavit se liberam et ingenuam; te etiam volente in matrimonio fuit, tamquam libera: heres relicta est, tamquam libera. horum omnium ius a tua voluntate profectum sit necesse est, qui 25

2 tam libera B || 3 quare ing. B || ho<ne>sta Pi; heres tua Aer || 4 feci[t] Aer || 5 libertatem B || 7 in om. P || libertatem B || 9 illam om. B || libertatem B—P || 8—10 Tu tam. ill. i. l. e. voluisti (u. p. d.) maligne. Quid? etc. Aer, quae coniectura nescio an sit recipienda ita, ut et in versu 15 (non modo in v. 11) illud in libertate(m) corrigatur et* nol. eam liberam esse scribatur || 11 tuam om. B || * in libertate AB, fort. melius libera esset || 15 in libertatem B || 18—19 sed <res> pr. ultra. dicebam: hab. Ro || 19 <ut> Sch || 21 voluntate B || 22 post ingenuam puncto distinguit Ro, ut usque eo pertineat illud dicebam, sequatur quod „ultra“ adici possit || 23 nolentem B, nolente P || 24 heres r. e. t. libera om. Aa || 25 sit] ē A

voluisti dimittere, qui voluisti tamquam liberam dimittere. Haec dicerem, etiamsi piratae tantum vicariam petissent: nunc vero cum adiecerint, ut eam vicariam mitteres, quae in matrimonio archi-
 5 piratae esset, dubitari non potest, quin tu eam miseris, tamquam liberam futuram.

<SERMO.>

Haec quod ad ius, illa quod ad merita.

<DECLAMATIO.>

10 Digna est, quae sit libera. filium tibi restituit. si tantum filii tui pretium fuisset, videretur tamen bene meruisse: nunc quam multa add<id>it ad fidem? poterat et remanere apud piratas et obligare illos hoc iudicii sui beneficio. sed non
 15 fessione tantum effectum est, ut filia tua videretur: quemadmodum complexa est illa catenatum! quotiens fratrem vocavit! quam veras lacrimas profudit! optime meruerat de te et hoc ipso, quod re-
 20 versa est.

SERMO.

Hic parce quidem stringendus erit pudor patris, stringendus erit tamen, tamquam cupidi et avari et hereditatem istam adfectantis; hoc ideo non amare nec districte: primum, quod potest esse hic
 25 dominus illius, si ita iudicibus videbitur; deinde quod nobis res cum eo est, cui gratias agimus, cuius voluntate dicimus nos in libertate fuisse. In summa parte *declamationis* advocamus etiam adulescentem illum, quasi advocatum, qui nostro bene-
 30 ficio redemptus est.

1 et 2 dimittere B || 7—9 <Sermo.> h. q. a. i. i. q. a. m. <Declamatio.> Pi || 8 quo B || quo B || ad om. A || 10 digna om. B || 12 addit A, ad te B, corr. Sch || 14 iudicii AB, corr. Ro || 20 Sermo om. B || 21 parce] perte B, per te P || str. sermo erit p. B || 24 nec] ne B || hic esse B || 26 quid B || res om. B || 28 advocatōnis AB, corr. auct. incert. ap. Aer || ad-
 voca<bi>mus Aer || 29 qui modo ben. B

<DECLAMATIO.>

Promittit praeterea ista, quae in hereditate relicta sunt: illius esse. quam causam revertendi habuit aliam? licuit illi, ignorante eo, in aliqua civitate subsistere.

5

CCCXLIII.

Circumscriptor pauperis, divitis raptoris socer.

CIRCUMSCRIPTIONIS SIT ACTIO. Pauper et dives eandem puellam petebant in matrimonium. capta est illa, quae petebatur. posuit conditionem petitoribus pater, eius esset, qui redemisset. pauper profectus est et redemit virginem. rapuit illam competitor dives. educta ad magistratus nuptias optavit. circumscriptionis accusatur pater a paupere.

15

SERMO.

Non tantum nobis in hoc laborandum est, ut circumscriptus sit adulescens, quantum in illo, ut circumscriptus sit a patre. esse enim iustam querelam eius, qui redemit et reduxit, cum praesertim sub pacto redemerit, manifestum est. eximitur ex parte diversa rei persona: „quod factum est, ne duceret ille, non pater fecit. rapuit dives, optavit puella, pater tantum promisit.“ quomodo ergo fiet, ut hic circumscripserit? si probat omnia facta huius voluntate. alioqui, nisi hoc obtinuerimus, frustra plorabimus apud iudices.

25

1 <Declamatio.> *Ro*; sicut iam *Pi* postrema inde a quam causam declamationis esse iudicaverat || 4 licuit *om.* **B** || 8 ista **AB**, corr. *Aer*, ceterum cf. *themata declamationum* 363 et 282 || 10 condicionem *om.* **B** || 13 educti **B** || 14 magg **AB** || 15 accusator **A** || pauper a paupere **B**, pauper a divite **P** || 19 iusta **B** || 22 pers. cum f. **B** || 24 quō ergo **A** || 25 proba<veri>t *Ro* || 26 alioquin si **B** || obtineremus **P**, obtinuerimus *edd. ab Aer.*

DECLAMATIO.

Circumscriptum esse me probare prius volo, quam ab isto circumscriptum. pactus sum: hoc pactum non servatur, nec potest repeti; pecuniam
 5 inpendi sub pacto; neque pecuniam repetere possum neque id, propter quod inpendi, habeo; navigavi, laboravi (sic interim loquor), quoniam promittebatur aliquid: hoc quod promissum erat, praestari non potest: circumscriptio est.

10 Hactenus causa fundamenta cepi[sse]t: sequentia illa sunt, ut probem me et ab hoc circumscriptum esse et indignissime circumscriptum. animadvertitis, iudices, fiduciam circumscriptoris: „alius rapuit, alia optavit.“ ideo circumscriptio est. neque enim
 15 umquam decurritur ad hanc legem, nisi cum rectum ius nequitia exclusum est. si non alius rapuisset, ex pacto reprehenderem. sed nihil haec cavillatio proderit tibi, qua crimen in generum et in filiam transfers. nam si apparuerit iudicibus,
 20 omnia te volente facta esse, qui promisisti: manifestum erit, a te esse circumscriptum eum, qui tibi creditit.

Igitur ab initio propensioem te fuisse diviti, non suspicionibus probo, non eo, quod credibile
 25 est. capta filia tua, quam posuisti condicionem? eius futuram, qui redemisset —: id elegisti discrimen inter duos petitores, quod facilius posset praestare dives. deceptus es in hoc: ego redemi, ego reduxi. Quo alio modo efficere potuisti, ne mihi
 30 nuberet, nisi hoc? dico ergo tua voluntate factum

3 conscriptum B || 10 coepisset A || coepisset A, cepisset B, corr. Aer || 13 fiducia B || 15 recurritur B || 17 te prehenderem Ro || 18 cavellatio A || 20 qui tibi prom. P || 24 credile A || 26 redimisset A || egisti B || 28 in hoc] ac P || 28—29 ergo redemi ego r. AB—P || 29 quod A, qui B || 30 sq. factum est esse P

esse, ut filia tua raperetur. hoc quibus colligo? rapuit eam qui non amabat. petierit enim sane: non redemit; sub condicione hac non redemit; cur diutius moror? —: mihi cessit. non est ergo, quod illum cupiditate impulsus putes: carere illa poterat. adicio, non fuisse illum rapturum, nisi securum. nihil loquor de patria severitate, nihil de lege, quae pro pudicitia minatur, quae mortem denuntiat. ille rapuisset puellam alii destinatam, alii pactam, nisi fiducia tui? non est credibile. Sed ne illud quidem credibile est, filiam nuptias optaturam fuisse, nisi te volente. primum, quod in nulla virgine tantum audaciae, tantum confidentiae est, ut apud magistratum et de re summa audeat optare inconsulto patre; et illa utique non fecisset: [et] noveram puellam et propius in itinere cognovi. adice, quod numquam tam ingrata fuisset puella, ut nuptias optaret eius, a quo non erat redempta; relinqueret eius, cui debebat libertatem, cui salutem. huc adice praeter<ea> illum iniuriae dolorem, cum id perpessa esset in civitate, quod non inter latrones, non inter barbaros illos: non est (ut dixi) credibile, ut aut rapuerit ille sine fiducia tui, qui non amabat, qui plurimum timere debuerat, aut haec optaverit sine auctoritate tua, et puella, et contra eum, qui de illa optime merebatur, et pro eo, a quo et contempta erat et rapta. existimo animum tuum fuisse manifestum: qui si apparet, a te circumscriptus sum.

Iam venimus ad illam tertiam partem causae nostrae, in qua ostendam vobis, quam inique sim

2 enim om. A || 10 tua B || 15 inconsul A || 16 *[et] || proprius B || 18—19 a quo n. e. r. r. eius om. B || 19 debeat Aa || N A || 20 hoc dico praeter AB, corr. Ro || 21 esse B || 22 est om. B || 23 tua AB, corr. Gr || 24 qui] non B || 25 puellae B || 28 esse Gr || 30 partem actae causae n. P

circumscriptus. Nuptias filiae tuae pactus sum. non dico, qua mercede: pactus sum. fides supremum rerum humanorum vinculum est: sacra inter hostes, sacra (quod nuper comperi) inter piratas: tantae
 5 etiam apud malos auctoritatis, ut cum tradere mihi filiam tuam nolles, negare aperte non sustinueris. Et qua mercede pactus eram? ut redimerem. non-
 <dum> dico a quibus; nondum dico, quo periculo. scilicet male tecum agebatur, si cui coeperat
 10 plus debere, quam tibi. in summa qualis sit ista condicio, sic aestimandum est: tu posuisti. hoc ad meritum pertinet, illud ad pericula. navigavi ad piratas; in quos incidere miserrimum est, quaesivi; omnes scopulos scrutatus sum, omnia
 15 litora excussi. accedit aliquid ponderis huic merito meo: pauper hoc feci, rem diviti gravem, mihi † necessariam †. Et quare negata est? ut conlocaretur ei, qui non redemerat, qui contempserat, qui piratis reliquerat. tantumne pecunia valet? tantum
 20 ille fulgor divitiarum contra veritatem potest? nunc ille melior.

„Non tamen ego feci.“ Quasi circumscriptio in hoc sit solo, quod non *actum* per te *est*: est in illo, quod promisisti; est in illo, quod me, donec ille
 25 raperet, distulisti. non est hoc genus causae, in quo omnia crimina transferre possis. initium a te est: promisisti. si non erat in tua potestate, statim circumscripsisti. scilicet ego stultus, qui virginem reduxi, qui tantam curam egi verecundiae,

1 nuptias A || 2 pactus A || fides A || 3 sacra laus fidei inter hostes A || 4 tanta B || 6 tuam filiam B || 7—8 non<dum> Ro || 15 accedit illud ponderis B || 17 conloqueretur A || 18 redimerat A || 19 piratas B || 22 ego om. B || 23 quod non acta per testem AB, corr. Ro; quod non rapta per te. etiam est in illo Obr; an * quod rapta per istum (?)

ut optari <non> possem. Non in totum iactabo vobis, iudices, continentiam meam. sine dubio perferre volui ad patrem integrum munus nec corrumpere, quod praestarem. aliquid tamen fecerunt et mores puellae: severam videbam et asperam. ne me 5 quidem tulisset.

CCCXLIV.

Redempta meretrix a divite pauperis filio.

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. Pauperis et divitis filii eandem meretricem amabant. leno conditionem posuit, ei traditurum se esse meretricem, qui pretium prior attulisset. pauperis filium in solitudine dives flentem stricto gladio invenit. interrogavit causam. ille dixit se mori velle ob amorem meretricis. pretium ei donavit. redemit adulescens meretricem. agit pauper cum divite inscripti maleficii. 10 15

SERMO.

De parte legis inter utrumque litigatorem confessum est. 20

DECLAMATIO.

Inscriptum esse id, quod obicio, non negatur. qua lege comprehendi potuit hoc nocendi genus, quod rem gravissimam fecit specie liberalitatis? omnia igitur ista, quaecumque ex adverso dicuntur, 25 „denavi ei pecuniam et servavi“ et, „quo iure prohibetur?“ eo pertinent, ut appareat inscriptum esse, quod obicio.

1 ut optare possem **AB**, *corr. Ro*; <nec rapui> ut optari possem *Aer* || 2 proferre **B** || 19 inter *om.* **B** || 22 in scriptū **A** || 23 quale comp. **B** || 25 et adversa **B** || 26 * enim **AB**, meam *Gr* || 27 pertinet **B**

Hac parte finita et constituta transeamus ad eam, quae reliqua est: et ostendam esse maleficium. nihildum de animo divitis loquor, nondum prodo causas, propter quas fecit. solum fuisse filium
 5 meum credite amatorem meretricis; huic redemptam esse meretricem: dico hoc esse maleficium, et quidem omnium maleficiorum gravissimum. levia sunt illa, quae patrimonium populantur; levia etiam, quae adversus corpus excogitantur: hoc non
 10 est legis viribus vindicandum, quod saevit adversus animum? utrum igitur dicis non esse deforme, non esse inutile, meretricem domi habere? an eum, qui rem deformem atque inutilem effecerit, non esse maleficii lege comprehensum? cuicumque mortalium
 15 grave erat, domi habere meretricem. hoc nomen suo loco tantum fortasse deforme est, translatum in domum etiam periculosum. dicam nunc e[r]go hic interceptam spem nepotum, inquinatam filii mei famam, futurorum quoque annorum spem esse
 20 sublatam? hoc igitur qui fecit, non potest non admisisse maleficium.

„Sed periturus, inquit, erat, nisi id fecissem.“ Scio, quae partes forent severioris patris: diceret ille »mallem; levior ad me dolor pervenisset ex
 25 morte«. infelices quidem, qui liberos suos ad ro- gum deflent; summum orbitatis est malum desiderare: hoc ver[b]o intolerabile est, lugere viventem; quotiens occurrit, flere; plenas quasi ducere exequias dignitatis. ego sane hanc tibi remiserim
 30 partem, qua colligis moriturum fuisse. utrum

1 ac per te B || 2 ea AB || sunt P || ostendam<us> Gr || 6 m. de eo hoc B || 8 levi Aa || 13 def. aut in. B || 15 hocce A, hoc certe edd. || 17 e[r]go Ro et Ri || 21 admisisse A || 22 peritus A || 23 fuerint AB, corr. Ro || 24 provenisse B, provenisset P || 25 lib. istos ad B || 26 malum est B || 27 ver[b]o Aer || 27—28 iuvenem Ba || 28 quasdam AB, corr. Ro

amore perisset, non diu disputabo: vivunt, qui amaverunt. itane? quid minus rationis habet, quam ut is mori velit, qui habet, propter quod vivat? „Stricto tamen gladio in secreto apprehendi.“ Iam mihi narras moras: ipsum illud, se- 5
cretum quaerere et putare interesse, ubi pereas, non est ardentis in mortem impetus. non fiunt ista, nisi subito; nec quisquam, praesertim nulla gravi praecedente causa, spiritum ratione deposuit. et stricto tamen gladio et in secreto, quid facien- 10
tem vidisti? aptantem iam iugulo mucronem? iam incumbentem? iam paene admotam usque ad sanguinem manum? nihil horum. „flentem, inquit, mirabar.“ maius fuisse periculum crederem, si fleret, antequam stringere gladium coepisset. non 15
est igitur, quod dicas te fecisse causa mea, quod ego non fecissem.

Et iam hoc, iudici, satis erat, [ni]si et inscriptum et maleficium es<se>t. quacumque a te mente factum est: ego laesus sum: etiamsi non vindicta 20
dolori meo deberetur, debeatur tamen solatium. videamus tamen et quare fiat ista res. eandem meretricem amaverunt duo iuvenes, filii nostri. quaerebatur, utrius esset. volo te consulere, an cum scieris, pecuniam filio tuo dederis? volo scire, an 25
cum vidisses filium meum (ut putas) mori volentem, tale aliquid de tuo timueris? filius meus propter amorem dicit se mori velle: amat et tuus.

6 inter se B || pereat A, perierat B, corr. Fr || 7 non erat non est B || 9 cause B || 12 ad moram B || 14 * minus AB ||
eē B, esse P || 15 fleret Aa || stringeret B—P || 16 te om. B || 18 instrictum A, instructum B, corr. Aer || 18—19 [ni]si et in. et m. es<se>t Ro, qui tamen potiora habet tradita verba, pro quibus ego substituere conatus eram * Et iam h., iudices, s. e. ut sit et i. et mal. [est]. || 21 meo non debetur B || debeatur Gr || 22 facta sit ista res Ro, cf. 333, 26 || 24 consulerē B || 27 te duo B—P || 28 amat] amor B

hic deprehendam patrem: tu si periculum mortis putasses, tum vero ad filium tuum cucurrisses. quae fuit ergo ratio? non tu filium meum servasti, sed tuum emendasti. una erat <cu>ratio, credo, illius
 5 ab eo quo flagrabat impetu: si amor transferretur, si potestas illius deformitatis adimeretur.

Vivit itaque filius tuus et honeste vivit et iam sine fabula vivit. At tu mihi nurum meretricem dedisti, tu domum meam lupanar fecisti: et ne pa-
 10 rum sit has iniurias intulisse, etiamnum vis adfirmare iudicibus, filium meum, nisi redempta meretrice, non fuisse victurum.

CCCXLV.

Pauper ad tyrannicidium mercede conductus.

15 TYRANNICIDA OPTET, QUOD VOLET. Dives adulescenti pauperi dedit pecuniam, ut tyrannum occideret: [et] occidit. de praemio ambigunt.

SERMO.

Duo efficienda sunt diviti, ut sit tyrannicida,
 20 ut dignior sit praemio. ut tyrannicida sit, non potest aliter efficere, quam si κατὰ συνθήρ<ο>ισμὸν dignum se praemio probaverit et pro eo sit, ac si occiderit.

2 p. tu v. B || 3 ratio] causa B || f. tuum s. B || 4 *<cu> ratio; — una e. ratio, c., i. <avertendi (liberandi)> Ro || 6 deformitas B || 7 tuus filius B || etiam AB, corr. Aer || 9 do///mum A || 10 etiam nunc B || 12 victuram Aa || 14 merce Aa P, merci B || 15 tyrannus id B || optat AB—P || 16—17 tyrannum occidet Aa || 17 et seclusit Fr, qui is addendum esse censuit || 21 KATACINA A in marg. || KATACINAΘPICMON A, katatinae pia non B, kata tina aetia non P, corr. Aer || 22 pro eo sit] processerit B

DECLAMATIO.

Quod primum dici oportet pro eo, qui praemium petit: occidit tyrannum. num dubitari potest? num de hoc controversiam ullam saltem adversarius movet? viderimus ergo, quae sit comparatio utriusque meritorum: interim, etiamsi maiora sint divitis, alia sunt. sit ille optimus civis, sit egregie de re publica meritus: hic tyrannicida est. hodie porro de eo praemio contendimus, quod lex tyrannicidae constituit. isti fortasse, quod fecit, profuturum sit, cum petet magistratum: interim vos ad hoc ius, ad hanc legem consedistis; interim rem publicam hic, pro quo loquor, verbis legis appellat. et mihi satis erat hoc apud vos adprobasse, si tantum de eo quaereretur, an accipere hunc oporteat.

Sed quatenus in hanc contentionem descendimus, videamus, quo modo se tyrannicidam efficiat adversarius noster. de libertate patriae cogitavit: nondum tyrannicidium est. hortatus est aliquem, pecuniam dedit, omnia fecit, ut hic tyrannicidium faceret: simile esse hoc tyrannicidio ut confitear, hoc ipso tamen apparet, aliud esse, quod simile est. quis autem vobis permittit inclinare leges et iura transferre? constituta sunt semel, finita sunt suis finibus, suis verbis continentur. et fortasse <ut>cumque tolerabile esset quaeri, an pro tyrannicidio habere deberetis voluntatem, si tyrannicida

3 occidi B || 4 saltem *om.* B || 6 etsi B || 7 sunt AB, *corr.* Ro || sic ille B || 8 egregia edere praemeritus B || 10 tyrannicidea B, tyrannicidia P || istis B || 11 pro futurorum Aa || mag̃ AB || 13 proloquor Aa, provocor B || 14 appareat B || 15 decipere B || 17—18 contēptionem descendimus A || 18 quomodo] quō B || se *om.* Aa, si B || 19 nt A, nr B || 22 est AB, *corr.* Aer || 24 quid B || 25 fininita A || 27 <ut>cumque Aer || quiaeri A || 28 haberetis vol. Aa

non esset: nunc ut sit istud tyrannicidio simile, ipsi tamen praeferrī non potest, cui simile est. ergo lex nobis dat praemium, tibi non dat. Quod ad religionem iudicum pertinet, hactenus causam finiri
5 satis esset.

Sed quare non iam etiam rationi eius respondeamus? cum illa quidem, iudices, primum conditione esse istum bonae voluntatis fatemur, cupidum libertatis concedimus: dum et ille fateatur, esse se
10 parum fortem; fortasse vitio infirmitatis, vel naturali vel quod ipsae per se solent adferre divitiae. simus voluntate contenti; non exigamus ab eo, quantum non potest: ut sciatis hanc esse inter duos differentiam, ut quidquid ille voluit, hic fecerit. volo enim tecum loqui. quid ad hanc legem
15 ita conscriptam audacter venis? tyrannicidium tuum non dico adproba: ostende. quid fecisti? „Pecuniam, inquit, dedi.“ Ita, iudices, ista lex emi potest? ad summum in re publica nostra honorem
20 non animus, non virtus, non manus mittit, sed arca et dispensator? bene hercule negotiaris et excogitasti non mediocre non dico famae atque opinionis, sed patrimonii etiam tui, cum alioqui abundaret, compendium. dic, dic quanti emeris, <ut optes>
25 quod velis. tu mihi dicis „pecuniam dedi et ex otiosa iacente patrimonii parte aliquid numeravi“:

1—2 sim. si ip. B || 4 causaē A || 5 est A, estis B, corr. Aer || 6 pactioni A, pactionis B, corr. Ro; iactationi Gr || ei? non resp. B || 7—8 prima confessione AB, corr. Gr || 10 parum partem f. Aa B || 12 simul B || 13 non om. B || 14 ille om. B || 15 volo iam (?) Ro || 15—16 legem • fu • c̄scriptam A, legem tu conscript. B, corr. Ro || 18 ∪ in marg. A || iudex Bb, vide P || ista om. P || 20—21 arcet d. B || 21 ercole A || *negotiaris sed AB, negotiaris, sed edd. || 22 excogitasti Aa, excogitatis B || 23 abundares Fr || 24 <ut optes> Gr || 25 quid AB, corr. Aer || dedi virtutis famam redemi non posse et etc. A || 25—26 exociose et et tacente B || 26 patrimonio Ba

cum ego dicam, arcem conscendi, satellites stravi, nefarium corpus repetitis ictibus trucidavi. „pecuniam dedi, de tyrannicidio locutus sum.“ rem feceras periculosissimam, nisi in tyrannicidam incidisses. satis sit vobis, o divites, hoc vestras 5 praestare fortunas, quod per dispensatores faeneratis, quod familiam per procuratores continetis, quod pleraque possidetis absentes, quod ignorantibus vobis et quiescentibus, si quis est tantae felicitati[s] labor, per alienas manus transit. con- 10 tingat istud deliciis vestris, contingat abundantissimae plerumque luxuriae: non dabitis tyrannicidiis cognitorem, nec ad vos alienis periculis veniet fama virtutis. velim narres iudicibus, audiente populo, quem sermonem cum hoc adulescente ha- 15 bueris, qua exhortatione sis usus. »premitur tyrannide civitas nostra; cotidie gravia atque indigna patimur: opus est aliquo viro forti, opus est aliquo bono cive, opus est liberatore tantorum malorum.« si te haec cum maxime dicentem interrogem, 20 cur non ipse facias: respondebis profecto »non possum, non is animus mihi, non id virium est«, et adicies »tu potes«.

Verum non contentus sibi adquisisse gloriam, etiam nobis detrudere conatur. negat enim hunc 25 iuvenem ad tyrannicidium fuisse venturum, nisi pecunia conductus esset. o quantum erras, dives, ac

1 scendi **A** || 2 actibus **Aa** || 4 terannicidam **A**, tyran-
nicidas **B** || 6 feneratores **A** || fenerator^{is}es **A** || 6—7 faener.
q. f. p. procuratores *om.* **Aa** || 7 procuratorem **B** || 8 plerique
B || possidentis **Aa** || absentis **B** || 10 felicitati[s] *Ro* || 12 ple-
rumque quae luxuriae **B** || 13 cognitorum **B** || 16 qui **B** || sis
usus] fisus **B** || 16—17 tyrannidi **B** || 18 forte **AB**, *corr.* *Fr* ||
23 adiciens **B** || tu potest . . . verum **B—P** || 24 si **B**, sim
P || 25 conatus **B** || 27 ductus **B** || quantum gloriam non
pretio sed per se stare erras **A**

falleris, qui putas virtutem posse conduci et animum pecunia fieri. in omnia enim sane lucro trahamur; ducat nos spes ad laborem, ducat ad patientiam: nemo futuri temporis cogitatione periculum subit. iturus aliquis in id discrimen, ex quo evasurum se non speret, pecuniam spectavit? scilicet, ut locupletior periret; ut si destitutum in illis cogitationibus manerent tormenta, si tyranni ira, haberet illud intra conscientiam suam, accepisse se
 10 pecuniam et paulo ante gravem argento manum fuisse. ante igitur hae versabantur in animo huius cogitationes; ante istud, quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat res publica, fecerat indignatio, fecerat ingenta virtus. nec tu, nisi hoc intellexisses,
 15 ausus esses loqui aut committere tam periculosum alieno secretum. videras vultum, audieras, cum raperetur aliqua virgo, ingemiscentem.

Verumtamen cur non reponamus hanc contumeliam? non pro re publica dedisti. scimus tyrannidem praecipue ad divites pertinere. illa, quam dederas, pecunia redimebas fortunas, pecunias tuas, immo salutem; quandoquidem plerumque perire vobis in lucrum crudelitatis alienae necesse est. habes igitur satis magna istius liberalitatis tuae
 25 pretia. securus es nunc dominus, nunc dives: desisti fortunam tuam timere, desisti odisse, quidquid iactas. „Ego tamen, inquit, dedi, quod esse pro praemio.“ Ideo ergo exigis, ut res publica non reddat? et si quid tu privatus liberaliter fecisti,
 30 universam civitatem vis facere sordide? quamquam ne remittis quidem istud rei publicae, sed in te

2 sine B || 5 subiit Aa || ex] et B || 6 si B || pec. speravit B || 9 intra] in contra B || 11 haec Aa, hac B || 15 eē A || 17 ingemescentem Aa || 22—23 quandoq: perire nobis plerumque in l. B || 25 est B || sec. es <nunc>, nunc d. Ro || 26 desisti] dedisse B || 31 istud ut res̄ A, istud res publica B

transfers: ut ne voluntati quidem tuae obligati simus, si pecuniam ideo dedisti, ut praemium acciperes. hic porro si quid avarae, si quid cupide fecisset, tua potius pecunia, quam ipsa lege, ad tyrannicidium conduceretur? tu illi dicis »accipe 5 pecuniam«: res publica dicit »opta, quod voles«. ut avarus sit et cupidus, utrum plus est?

Verum hic se adfirmat, ne praemia quidem ista spectasse, cum faceret. oblitus sum, inquit, ante omnia salutis meae: commodum civitatis univer- 10 sorumque spectavi; tum (si quid ad me proprie pertinebat) famam ituramque in posterum gloriam huius, quae subinde obicitur, paupertatis, si quidem facilius virtutem aluit.

CCCXLVI.

15

Tutor filii sui in adoptionem dati.

ADVERSUS PATREM NE QUAE SIT ACTIO, NISI DEMENTIAE. Quidam dedit filium in adoptionem <amico>. moriens ille instituit patrem eius naturalem tutorem. ille tutelam gessit, ratio- 20 nes reddidit. accusare ille vult patrem tutelae male gestae. praescribit ille, quod actio non sit adversus patrem, nisi dementiae.

SERMO.

Natura rei fortasse hoc fe[ce]rat, ut hic pater, 25 quem filius reum vult facere, irascatur, atque eo magis irascatur, quod de filio bene meruit non tantum generando, sed etiam dando in adoptionem.

1—2 sumus AB || 2 ¹⁰ B—P || 9 spectus secum Aa || 10—11 universorum B || 11 cum B || 12 iteramque A || ad posteros Fr || 19 <amico> Ro || 25 fortasse om. Aa || fe[ce]rat auct. incert. ap. Aer || 26—27 atque e. m. irascatur om. B || 27 nos B—P

sed non semper sequendi sunt adfectus et plerumque consilium his praeponendum est. hic enim pater, etsi revera irascitur, dissimulare hoc debet et agere mitem, indulgentem. nam cum praescribat, hoc adprobare debet iudicibus, idcirco praescribere se, ne cum filio gravius contendat: alioqui si haec causa praescribendi non est, supererit, ut diffidentia videatur in causa.

DECLAMATIO.

10 »Cum patre actio ne qua sit, nisi dementiae.« Alio crimine me reum fieri manifestum est. nemo dubitabit, quin id hac lege non liceat, si ego pater sum. Atqui ne de eo quidem dubitari poterit, quin pater sim. an hoc negas, me esse, qui
15 genuerim, qui educaverim, et (ut aliquod argumentum ex eo ipso, quod contra me ponitur, ducam) me esse, qui dederim in adoptionem? si haec parum firma sunt, lege[s] testamentum, quo tutorem accepisti: »patrem« tibi tutorem dedit. *Nec enim*
20 dando in adoptionem ius omne translatum est.

CCCXLVII.

Absente marito rumor et nuptiae.

ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OCCIDERE.

25 Uxor peregrinantis mariti mortem rumore cognovit. heres inventa nupsit adulescenti cuidam et domum in dotem dedit. supervenit

4 agere A || mitem] invicem B || 6 nec qui filio A || 7 se B, sese P || hac B || 13 pater sum an hoc negas me esse atqui Ba || ne deo Aa || 15 aliquid B || 18 lege[s] Obr, legas Aer || quod B || 19 at AB, corr. Ro || 19—20 „at enim d. i. a. i. o. t. est.“ †...† Aer || 20 adoptione B || 22 rumorore nuptiae Aa || 24 peregrinatis Aa || 26 domum et dotem Ab

maritus nocte. utrumque occidit. reus est caedis.

DECLAMATIO.

Adulteros fuisse in matrimonio constat: nemo negat. matrimonium duobus generibus solvitur, aut 5 repudio aut morte alterius. neque repudiavi et certe vivo.

„Sed rumor de morte venit. haec statim nupsit alii marito.“ Quid est hoc aliud, quam improbius adulterium? <legitimum porro matrimonium, nisi 10 soluto priore, esse non potest.> meae igitur nuptiae manserunt, illae non fuere legitimae. [legitimum porro matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest.] an opinione contenti simus? isto genere, etiamsi caedis absolvar, omnibus tamen periculis 15 bonis: quippe testamentum meum lectum est, et uxor omnium bonorum heres inventa est, et ego scilicet testamento meo exheredatus. quod si ius domini post hanc opinionem retinui, retinui etiam mariti. mihi ad defensionem hoc satis est: licuit. 20 possitis occisorum fortasse misereri, quod decepti sunt, quod illos spes sua fefellit: adulteri tamen fuerunt, etiamsi ignoraverunt. an ego si † ignorassem quod diceret, † non occidissem? utrum domum meam non fui intraturus? an me in aliud 25 cubiculum, iuxta adulteros meos collocaturus? an, cum venissem in cubiculum et iacentem cum adultero uxorem meam deprehendissem, excitaturus tantum? quid deinde? recepturusne an cessu-

5 N A || 6 alter<utr>ius Fr || 7 vivus B—P || 9 alio AB, corr. Ro || 10—14 <legitimum p. m. n. s. p. e. n. p.> meae . . . legitimae. [leg. . . p.] Ro || 12 legi A || 13 solute A || 14 sumus AB, corr. Ro || 15 absolvat B || 17—18 et ero sc. Ro || 18 exeredatus A || quid P || 20 maritum B || 23—24 an ego si <non> ign. vel si <ignorare eos non> ign. proponit Ro || 24 quod A, quomodo B || diceret] liceret Aer et alii, cum lic. Ro || 25 alium AB, corr. Sch || 29 quid demus B, quid demū P

rus? si talem habiturus eram animum, diis gratias ago, quod nocte veni. vos profecto, dii coniugales, hanc illi mentem dedistis, ut domum in dotem daret; ut eadem familia excubaret; ut is
 5 ianitor esset, qui me admitteret: ut reversus denique nihil novi invenirem, praeter adulteros.

Ergo uxor sic a me amata, testamento relicta heres, audita morte mariti non inquisivit, ubi perissem; non aliquos certiores nuntios, non reversuros
 10 a supremis officiis servulos expectavit: sed festinato quoque nupsit et in novae libidinis amorem mea iudicia protinus transtulit, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeo mariti prioris etiam memoria obierat. desii ista mirari, cum
 15 adulterum vidi iuvenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quamdiu peregrinari poteram ego, qui uxorem sic amavi. temere profecto, temere in longius ituri iter coniuges nostras domi relinquimus: subito absentium obliviscuntur, et paene
 20 cum ipsis toris uxorum pectora refrigescunt. Mirer nunc ego, unde rumor, quae tam maligno mendacio causa, cui fingere istud expedierit? ille profecto in causa fuit iuvenis, qui in domum meam inductus est: quaesitus est locus. iam ver<o> bonorum
 25 meorum dira populatio sicut notissimo Graeciae duci Ulixi, qui felicior tamen solam in adulteris ultus est gulae voluptatem.

1 dii P || 6 novum B || 9 alio quos B || 10 ¹ in marg. A || 10-11 festinatoque nup. B || 11 nupsit quoque (?) Ro || an amatorem (?) Ro || 12 transtuli me in B || 13 N A || 14 memoria abierat A, memoriam abiecerat B, corr. Ro || 16 poterat B || 18 iter om. B || 20 ipsi et oris B || 21 mendacii B || 23 *ad AB; [ad] Ro || 23-24 ductus P || 24 † quaes. e. locus † Ro || verbonorum Aa B, virbonorum Ab, urbanorum P, corr. Pi || 25 Gretiae A || 26 Ulixi om. Aa || duci Ulyxi duci B, Ulyxi duci P || 27 vultus B || gylae (grlae?) Aa, Syllae B || 27 voluntatem B

Scio, iudices, quam difficile sit alienorum malorum imaginem capere; *sed* tamen, quantum cogitatione permittitur, unusquisque se illo loco ponat: ac †primum† illa, quae intra animum meum volvo, mente concipiat: cum reverterer ex peregrinatione 5 longa, quam mihi attulerit cogitationem primus aspectus.

CCCXLVIII.

Cum proditoribus carcer incensus.

IMPERATOR IN BELLO SUMMAM HABEAT POTESTATEM. 10
 Imperator proditionis suspectos in carcerem coniecit. ex transfuga comperit, eadem nocte finitum iri proditionem. incendit carcerem. perierunt illi, qui erant in carcere; hostes recesserunt. accusatur, quod de indem- 15 natis sumpserit supplicium.

DECLAMATIO.

Si ratione defendi non possem, iure defenderer. »imperator in bello summam habeat potestatem«. id quod obicitis (ut nondum obiciam 20 propter bellum factum esse) in bello factum est. usus sum igitur lege. viderimus, quam utili<ter> constituta et necessaria quoque. »imperator in bello summam habeat potestatem.« ante omnia non id est tempus, quo iudicia exerceri, quo 25 leges retinere vim suam possint. ista pax spectat,

1 sero iudicium B || 2 sit AB, corr. Obr || 3 permittuntur B || 4 primum *excludit Ro; qui tuentur, *mutilam esse declamationem et discipulos intercipientes verba magistri (cf. prolegg.) extrema omisisse iudicaverint; ceterum cf. 440, 20* || 5 revertere rex Aa, reverte rex Ab || 10 im̄p hic et saepius A || 13 iri] in B || proditione B || 15 indāpnatis A || 19 im̄p hic et saepius B || 21 est AB, corr. Obr; fort. * 20—21 id qu. ob. ut n. excutiam: p. b. f. est. in b. f. est || 22 utili<ter> Aer || 24 habeo A || 25 id ē! A, id esset P

et diligentio-
rem rerum in-
quisitionem se-
curitas ha-
bet: non vacat
in bello curam
agere singulo-
rum. ad hanc
rationem accedit
illud quoque,
quod ad-
ministrare non
potest bellum,
nisi tantam po-
testatem ha-
buerit imperator.
tot milia conscrip-
torum militum
in aciem educere,
adsignare loca
interim periculosa,
tuendos cives,
expugnanda hostium
castella, non potest
sola ratio: opus
est et metu.
quid? si pleraque
accidunt, in quibus
praesenti poena
castigare necesse
est eos, qui peccaverunt?
ad haec igitur
omnia provisum
atque † prolatum
† est, ut imperator
summam potestatem
haberet.

Quid tamen a nobis
exigi oportet? bonam
voluntatem. erraverim
sane: si id satis
probatum
existimavi, si hoc
ad utilitatem civitatis
pertinere credidi:
quis damnaverit eum,
qui duabus potentissimis
rebus defenditur,
iure et mente?

Quid? si etiam ratio
hoc faciendi fuit.
forsitan et lente
et nimium periculose
fecerim, quod
spectos proditi-
onis tantum in
carcerem duci iussi
—: nihil egeram,
non satis civitati
prospexeram: hostis
idem speravit —:
tamen hoc ne ab
accusatore quidem
reprehenditur.
iam igitur de his,
qui in carcerem
duci debuerunt,
levius est supplicium,
quacumque ratione
sumptum est.
nunc quare sumptum?
proditi-
onis finis atque
effectus omnis in
proximam nobis
noctem denuntiabatur.
puta falsum:
quis non ignoscit
rem tantam timentis?
non enim discrimen
paucorum capitum
agebatur: an aliquid
esset haec civitas,
an templa, an
vetustissimae
vestigium saltem
urbis relinqueretur,
an liberi vestri

1 et om. B || 5 imp̄r A, om. B || 8 no A || 10 peccaverint B || 13 oporteat B || bonam bonam A || 19 meticolose (?) Ro || 19—20 suspectus Ab B || 21 legeram B || 25 sumptus Aa || 26 // in marg. A || 29 agebatur: <agebatur> an etc. Aer; <sed> an Sch || 30 esse Aa || 31 nostri B

coniugesque traditam a maioribus per manus in hoc usque tempus libertatem semel perderent. pro his animadvertere in paucos indignum est? et exercitus partem decim<am>us, et in aciem ductis militibus, certe innocentibus, multum contigisse imperatori 5 vide[re]tur, etiamsi non incruentam victoriam referat. pro hac securitate si perierunt aliqui: ut parcissime dicam, non ignoscetis? equidem intellego, hanc esse condicionem omnium, qui administrationem rei publicae adgrediuntur, ut ea, quae maxime per- 10 tinent ad salutem communem, cum quadam sua invidia efficere cogantur. quanta vi adversus me inimici consurrexissent, si istud sine causa fecissem?

Quid? si proditores fuisse manifestum est? putemus esse iudicium, et, quatenus mavultis illos in- 15 demnatos dicere, quam innocentes, excutite causam. sane non consummaverit <crimen> prima suspicio, at certe transfugae hoc mentiendi causa quae fuit? homo, relicto exercitu suo, relicto imperatore suo in civitatem nostram transgressus, cum rem peri- 20 culosissimam fecisset, mentiretur? cum ad probationem rei caput suum obligaret? eandem nobis noctem denuntiavit. manifestum est autem fuisse hostibus propositum civitatis nostrae per proditionem capiendae. qui proditores fuerint, recedendo confessi 25

1 a om. B || per manus A || hoc om. B—P || 4 dicimus AB, corr. Pi || ductus B || 5 im̄p AB || 6] videretur A, videatur B, corr. Ro || se ferat AB, si ferat P, corr. Pi; referant Aer || q A || 7 aliquid B || 8 ignoscerem equidem A, ignoscere me quidem B, corr. Aer || 12 cogitantur Aa || 12—13 me inime inimici Aa || 17 consummaverit B || *primum suspicio at A, primum suscipi at B (primum suscipiat P); crimen suspicio at Obr; consummaverint proditionem susceptam Aer; consummata (confirmata) fuerit prima suspicio at Sch || 19 imperator relicto B || 21 <mentiretur>, cum Ro || 21—22 approbatio rei B || 22 endem A || nocte B || 23 denuntiat A || est om. Aa || 25 recendo A

sunt. quid enim est causae, cur qui ad illud usque tempus <ad portas> civitatis permanserant, post incendium carceris, post mortem suspectorum nobis civium continuo discesserint?

- 5 Hic ratio illa quoque est, quod sic exegi supplicium ab illis; si modo hoc est exigere supplicium. miratur aliquis, si illos timui educere, si cum tanta conspiratio in civitate nostra nocentium esse diceretur, ut prodere possent etiam ex carcere,
 10 vel cum tota sua custodia eos obrui malui? his illud quoque adici potest, plurimum differre, utrum quis supplicium exigat ab indemnatis, an si aliquos securitatis publicae causa occiderit. supplicium vocetur, quod civitati praestitit? si vero
 15 hoc pro salute communi fuit, non odio illorum factum est: imperatoris fortasse consilium reprehendi potest, factum certe damnari non potest.

SERMO.

In summa parte controversiarum talium quaeri
 20 solet, [ec]quo animo fecerit hoc imperator. in hanc partem satis firmam causae fiduciam videtur habere. quod enim huic † profecerunt† inimici odium praeter commune omnium proditorum?

1 cui B || 2 <ad portas> Ro; <in obsidione> civitatis Aer || 4 discernit B || 5 sic] sit B || exigis A, exigi B || 5—6 supplicium a. i. s. m. h. e. exigere om. B || 6 exigere om. Aa || 7 mittatur B || illos] non AB, corr. Ro; hos Obr || 9 possunt A || 12 qui A || 14 civitas AB, corr. Sch || praestiti? Ro || 20 ecquo A, ea quo B, *[ec]quo || hoc om. B || 21 videmur Ro || 22 profecerunt Aa, profecerint B, proferunt Ab et edd. || pp B

CCCXLIX.

Raptoris pater, dementiae reus.

RAPTOR NISI ET SUUM PATREM EXORAUERIT ET
 RAPTAE INTRA XXX DIES PEREAT. Rapuit qui-
 dam. exorauit patrem raptae; suum non exo- 5
 ravit. dementiae accusat.

SERMO.

Non dubie pater hic intellegi vult, se filii sol-
 litudine esse contentum et hanc XXX dierum
 moram pro ultione habere. sed hoc si palam in- 10
 dicauerit, perdet artem; et si liberare filium solli-
 citudine semel destinavit, breuius habet statim
 ignoscere. varianda erit eius actio, ut filium dicat
 morte dignum, an possit ipse perseverare, dubitet.
 Non tamen praetereunda sunt illa, quamvis com- 15
 munia cum aliis controversiis generis huius, quae
 circa ipsam quaestionem dementiae versantur. ne-
 gabimus enim crimine uno posse deprehendi de-
 mentiam, et hoc propositum nostrum adiuuabimus
 finitione, ut dicamus, dementiae esse ablatum re- 20
 rum omnium intellectum: alioqui neminem tam fe-
 licem, qui non aliqua paenitentia digna faciat, qui
 non subiectus sit errori; et hoc proprium non de-
 mentis esse, verum hominis. atque ad hoc, quod
 commune cum omnibus est, aliquid etiam proprie 25
 adplicabimus, quod eius generis dicitur dementia
 esse, de qua iudicium est, ut emendari uno verbo
 possit. porro cum adeo confessum sit, dementiae

10—11 iudicauerit **AB** || 14 posset **AB**, *corr. Aer* || 15
 tamen perseveranda sunt illa praetereunda **Ba** || 17—18 ne-
 gabimus **AB** || 18—19 dementia **A** || 20 dementia **A** || ablatam
Aa || 22 indigna **B** || 25 etiam] esse **P** || proprii *Fr* || 26 ap-
 plicamus **B** || 27 emendare **B**

non posse curari, ut ne illud quidem adhuc inveniri potuerit, quae causa faceret dementia, ubi animus consisteret: profecto non poterit videri dementia, quae est in hominis potestate.

5

DECLAMATIO.

Si exoratus fuero, statim non modo sanus, verum etiam bonus pater et indulgens ero. vis scire, fili, quid sit dementia? deducere se in periculum capitis cupiditate; non intellegere pacem; non intellegere leges: et si quid supra haec momenti forte *etiam* praesens iudicium habet, accusare eum, qui exorandus sit. non est igitur dementia; nec refert ad praesens iudicium neque ad vestram pronuntiationem, an ego durus pater, an ego nimium
15 severus. non de hoc quaeritur: satis est, non esse furiosum.

„Non exoro te, inquit, cum rapuerim.“ Miraris? hoc enim est, quod te in hoc impulerit: adhuc quid feceris nescis. non dico illa, quae fortasse
20 tibi leviora videantur, *quamquam* ad materiam pertinent: expugnasti domum et virginis praetextam scidisti et puellam usque in eam iniuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent. tu, qui in id te periculum demisisti, ut tibi exorandus esset pater,
25 miraris, quod non exorasti patrem? si incidisses in illos felicioribus saeculis natos, cum quibus virtus magis commune bonum erat, non expectassent legem, non expectassent tricesimum diem. nunc me

2 causa om. B || 3 poterat B || 7 scirem Aa || 8 se om. B || 9 cupiditatem A || 10 se A || hoc AB, corr. Ro || 11 fortuna praesens iudicium AB, corr. Ro; formula praesentis iudicii Sch || 12 exorando B—P || 13 te fert B || 18 est enim B || impulerit B || 19 dicam B || 20 videntur B || quae AB, corr. Ro || 23 quam A || 24 dimisisti AB || 28 trigesimum B || me om. B

merito contemnis: flentem aliquando vidisti; non auderes accusare patrem, si timeres. tu, si incidisses <in> illum, qui laudatas filii sui cervices amputavit, si incidisses in illum, qui iudiciis propinquorum atque amicorum contentus fuit, opinor 5 habuisses tempus querendi: habuisses tempus, non dico deferendi patrem, sed diutius rogandi? illi vere fortes et viri fuerunt, qui cum hoc meminissent, liberos a se rei publicae gratia procreatos, bene inpendi crediderunt exemplo. ego tacere con- 10 tentus sum, cum exorari debeam. sic agis mecum, tamquam etiam, si praestitero tibi, plus alii debiturus sis. confutabit, opinor, indulgentiam meam ille melior, ille mitior. ego vero facilius frangerer, si ille irasceretur. aliquis, cum filia illius rapta sit, 15 tam cito exoratus est? quis est ille tam demens? quid est istud, quod vobis nimium convenit? quid est istud, quod ille se accepisse iniuriam non putat? quod omnia sic agit, tamquam <non> exoratus ante tricesimum diem? 20

„Quid ergo? inquit; occides?“ Debeo, si quid in me fuerit fortis animi, si quid virtutis incorruptae: faciam: duret tantummodo animus; non deficiam, non deflectar. etiamnum fortis sum; etiamnum posse videor: sed supersunt dies. non blandior 25 tibi: cotidie me hortor et instigo animum meum et totam sceleris tui deformitatem pono ante oculos et illud nescio quid, quod persuasioni meae repugnat, volo perdomare. bene facis, quod accusas.

3 <in> *Aer* || tui **B** || 5 commentus **B** || 7 defero **A** || dic ius **B** || 8 set **A** || 17 *quid est illud quod nobis nimium (— minimum *Aer* —) convenit **B**, *om.* **A** || quis **A** || 18 accipisse **A** || 19 quod *om* sic **A** || 19 <non> *Ro* || 20 *verba ante tricesimum diem videntur a scriba e themate inducta* || 20 tricesimum **A**, trigesimum **B** || 21 occidis **B** || 23 animis **B** —**P** || 23—24 defaciam **A** || 24 fortis sum] fortissimum **AaB** || 24—25 etiamnunc **B** || 27 totam **AB** || 29 quod *om.* **B**

turpiter deficiebam, perdebamque necessarium civitati exemplum: iamque in eam venturus eram hominum suspicionem, tamquam me permittente fecisses.

- 5 Hoc age: dic insanum, dic furiosum, dic longe ab intellectu sanguinis sui positum. vide, ne rogaris. quid enim acturus <es> ad genua provolvendo, adhibendo amicos, flendo in pectus meum? —: insanus sum; nihil sentio. i ad illum patrem tuum.

10

CCCL.

Aqua frigida privigno data.

- Qui habebat filium, amissa matre eius aliam uxorem duxit. incidit in gravem valetudinem filius. convocati sunt medici; dixerunt moriturum, si aquam frigidam bibisset. dedit illi
15 noverca aquam frigidam: periit iuvenis. noverca accusatur a marito veneficii.

DECLAMATIO.

Veneficii ago.

- 20 Filium meum perisse et ea potione, quam dederit noverca, perisse, non difficile probabo. nam et datam a se potionem non negat, et eam periculosam fuisse, quae praedicta sunt, ostendunt. ne ignorantia quidem defendi potest: id quod accidit,

1 prodo **A** || prodebamque **AB**, *corr. edd.* || 1—2 civitatem **Aa** || 3 permittentem **B** || 4 fecisses *om.* **P** || 5 dic (*prius*) *om.* **P** || 6 * sang. sepositum (?), *cf. Pseudo-Quintil. decl. V, p. 114* *Bu* longe te ab intellectu naturae seposuit prava persuasio || 7 <es> *Fr* || 9 iad illum **A**, .n. (= enim) ad illum **B**, enim ad illum **P** || 12 matre] in patrem **C** || 13 in *om.* **AC** || 16 perit **A** || per. magno iuv. **P** || 17 a *om.* **B** || 20—21 dederim **C** || 21 deficile propabo **A** || 22 ea **AB** || 22—23 periculosa **A**, pericula **B** || 23 praedicta **ABC**] *mih* suspectum, secuta vel tale quid desideranti || ostendunt **A**, ostendit **B**

denuntiatus est. Itaque non tam in defensione fiduciam habet, quam in lege: nec tam dicere potest, scelus se non fecisse, quam illud, in p[ro]p[ri]e fecisse. negat enim se teneri posse veneficii, quoniam non dederit venenum.

5

Postea videbimus, et quomodo intellegendum sit venenum et an hoc, quod datum est, illo tempore fuerit venenum: interim putemus nullam legem huic sceleri proprie esse constitutam: nonne proxima utendum est? non ignoro, esse frequentem huiusmodi in iudiciis minoribus dumtaxat contentionem, ut *petitor* excidisse formula[e], ut aliter, quam <o>po<r>tuerit, agere dicatur. sed haec tunc valent, cum ostenditur ius aliud, quo agendum sit. itaque si dicis, qua lege alia accusare debuerim, merito excludis hanc, qua ago. sed neque hanc actionem meam admittis neque aliud demonstras, quo recedam ab hac lege depulsus: hoc contendis, ut istud, etiamsi scelus sit, facere licuerit. atqui hoc etiamsi <sit> non proprie conscriptum, consuetudine iudiciorum consequens est, quotiens aliqua propria actio in rem non detur, uti proxima et simili. nulla tanta esse potuit prudentia maiorum (quamquam fuit summa), ut ad omne genus nequitiae occurrat<ur>. ideoque per universum et per genera singula conscripta sunt iura. caedes videtur significare sanguinem et ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur: si inciderit in latrinas, si in aquas praecipitatus,

25

1 defensionem BC || 2 legem Aa BC || 4 se tamen teneri P || 6 et om. B || 9—10 proximo AB || 12 pecuniam ABC, corr. *Brissonius* || formula[e] Aer || 13 potuerit ABC, corr. Ro || 13 tum B || 16 quam lego AB, qua lege ago edd. || huc AB, corr. Aer || 17 demonstrans Aa || 19 atque edd. || hoc om. B || <sit> Ro || 22 utin A || 23 potuit esse B || 25 occurrat<ur> Ro || id ideoque Aa || 29 latrones AB, corr. *auct. incert. ap. Pi* || aut AB, corr. Ro

aut in aliquam immensam altitudinem deiectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille, qui ferro percussus sit. igitur et alia similia. lex de aqua frigida scripta non erat: redeamus necesse est
 5 iam ad eam, quae venena coërceat, cum aqua frigida id effecerit, quod venenum.

Haec, ut remittam non fuisse hoc veneficium: nunc vero venenum quomodo interpretari et intellegere possumus? ut opinor, potionem mortis causa
 10 datam. non quaeritur qualis sit, sed quid efficiat. nam ipsorum venenorum plura genera, plura nomina sunt; diversi etiam effectus. aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reservatur; sunt quae frigore sanguinem gelent,
 15 sunt quae calore nimio vitalia exurant: omnia tamen haec sub unam legem veneficii veniunt. quin illud etiam in rerum natura manifestum atque deprehensum est, alia esse aliis venena. quaedam, mortifera nobis, etiam in remedium quorundam animalium
 20 cedunt; quaedam, quae in voluptates et luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem. similis ratio et remediorum est. cur igitur non sit differentia *in* veneno etiam temporis? nihil interest, quid faciat alias: nunc venenum est. quo-
 25 modo enim comprobare ista possumus? ante omnia animo dantis, deinde effectu. animus dantis qualis fuerit, *mox* probabimus: interim de effectu constat. vultis aestimare? —: adeo certum fuit, hoc vene-

1 si AB, corr. Ro || 3 <sic> igitur Ro || similis B || 5 tamen A, tam B, corr. Ro || noceant AB, corr. Aer || 6 idem est fecerit B, idem et f. P || 7 fuissem B || 8 venum Aa || 11 —12 oño P || 15 vitalia] sanguinem B || exurūt B || 16 quid P || 19 in om. B || 20 quaeq; in B || 21 afferre B || 22 cum B || 23 cum AB, corr. Ro et Ri; sed cf. 304, 21 || 24 qui A || 25 comparare AB, corr. Ro || an B || 27 non probavimus AB, non probabimus P, corr. Gr || 28 existimare B || fuit certum B

num esse, ut praedictum sit. in summa, quid plus pati potuerat adulescens, si venenum bibisset? ponamus ex altera parte illam potionem, cuius tu nomen subinde iactas; pone ex altera potionem, quam tu dedisti: de utraque idem medici dicent. si nihil 5 interest mortis, nihil interest criminis.

Haec ad ius: sed ad ream legi suae adplicandam sane scrutemur et animum. non dico, quae sit, quae dederit: interim hoc respondeo, aquam frigidam dedit. sane medici non vetuerint, non 10 timuerint: satis est, non permiserunt. personam non onero, denuntiationem dissimulo: dedisti aegro, quod pater non dedisset. si unus aliquis ex medicis nocituram tantum potionem esse dixisset, dicerem tamen: fortasse moriturum non putaveris: 15 nocere voluisti. *nunc* inter omnes medicos constitit, periturum esse, si aquam frigidam bibisset: dedisti, postquam certum erat. velim scire, an aliquid tale in valetudine eius et ante feceris. nam sive fecisti, apparet, quomodo ad tantum periculum 20 deductus sit; sive non fecisti, apparet fuisse causam, propter quam faceres. „Non putavi nocere, nec credidi medicis.“ Adeone ignota medicinae experimenta sunt?

1 fuisse Ba, om. P || 4 subinde A || iectas A || 6 interest A || nihil in hoc interest cr. B || 7 se Aa || legis AB || 7—8 applicandum B || 9 * dedit (?) || 10 metuerunt B || 11 timuerunt B || 11—12 personam n. o. denuntiatione, dissimulo Ro, cfs. 221, 8 et 350, 10; sed cf. 376, 25 sq. || 12 non vero d. B || ergo B || 13 aliquis A || 16 * hoc AB || 22—23 putavi nec credidi A, putavi nocere dedi B || 23—24 experimenta sunt egenti vita bona. m. fabii quintil finiunt coloratae feliciter incip̄ eiusdem colorate CCCLI A, experimenta sunt. M. Fabii Quintiliani Colorate incip̄ eiusdem Colorate felicit. legenti vita proba. B, experimenta sunt. M. Fabii Quintiliani finiunt coloratae. Incipiunt eiusdem coloratae. fctr legenti vita bona C, exp. s. M. Fabi Quintiliani Coloratae finiunt. Tractatae incipiunt P et edd.; cf. prolegg.

CCCLI.

Exul index tyrannidis.

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCI-
 DERE. EX SUSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO.
 5 Exul, apud quem dives fuerat hospitatus, scrip-
 sit senatui, se facturum indicium tyrannidis,
 si reditus sibi decerneretur. in curia cum
 ageretur, solus dives contradixit. decreto tamen
 10 reditu exul ille intra fines est occisus. dives
 tyrannidis reus est.

SERMO.

Exulem illum, qui occisus est, dicemus, ante-
 quam damnaretur, fuisse civem seditiosum, omni-
 bus sceleribus *obsessum*; sed in illis quoque diu
 15 non fiducia innocentiae, verum audacia nescio qua
 omnia fingendi atque dissimulandi latuisse et quem-
 admodum multos similes sui amicos habuerit, sic
 non pauciores habuisse inimicos. vix quidem illum,
 quamvis in manifestis sceleribus, nescio qua audacia
 20 repugnantem damnari potuisse. expulsum autem
 (quod fere sceleratis pectoribus veniat) graviter
 tulisse poenam ac praecipue auctoribus eius fuisse
 infestum, quibus ut referre gratiam posset, quae-
 25 sisse occasionem reditus. quod ut posset contin-
 gere, prius conter<r>ere voluisse patriam, ut in
 communi servitutis metu non tanti unius exulis
 reditum, quanti securitatem omnium iudicaret. dic-
 titare igitur coepisse, apparari tyrannidem, instare

2 xul B-P || 4 ex] et AB || 7 redictus Aa || 9-10 dives
 t. r. est om. B || 12 *sit AB || 14 confossum A, confessum
 B, corr. Ro || 21 <e>veniat edd. || 22 N A || actoribus B || 23
 infestam AaB || 24 aut AB || 25 conter<r>ere Pi, eum
 ter<r>ere Aer || voluisset AB || 28 apparati AB

patriae gravem servitutem: quaedam se comperisse. has eius voces frequentes, cum forte eadem iter faceret, ad divitem perlatas; et protinus motum tali rumore certius aliquid ex ipso voluisse scire, quidnam exul loqueretur: an arma aliqua apud 5 eum, an vestigia saltem tyrannidis reperiri possent. sibi quoque exulem dixisse, apparari tyrannidem, sed nihil praeterquam inania verba se apud eum comperisse; illum autem hoc ipso accensum, quod fabulis suis iudicaret etiam a divite haberi fidem, 10 non distulisse, quod diu cogitasset: misisse ad senatum indicii epistolam. ad nuntium tam atrocis rei attonito universo senatu divitem indicasse, quid ipse comperisset, quemadmodum sibi quoque eadem denuntiasset. intellexisse vanam illius, sine ullis 15 argumentis, vocem; itaque dixisse, nihil scire exulem: supervacuo revocari. ceteros autem, qui attoniti erant, decrevisse, tanti non esse unius exulis reditum, ut diutius tali metu sollicita teneretur civitas. hoc decretum senatus non omnibus fuisse 20 notum — etenim festinatione quoque in eiusmodi metu praecipitari solere omnia —: legem illam, quae exulem intra fines iuberet occidi, nemini fuisse ignotam. eum igitur, qui multos inimicos haberet, non omnibus decreto senatus, omnibus 25 iure exulis noto, intra fines occisum, non esse mirandum.

Multum adiuvat in defensione personae divitem, quod est integer; in qua parte etiam gloriari potest, ut dicat, se odisse etiam aliena scelera. 30

1 servitute **B** || 2 frequenter **B** || eadem **A** || 3 prolatas **B** || 5—6 [apud eum] *Ro* || 7 apparati **Aa B** || 11 distulisset **B** || misisset **Aa B** || 12 indicii **A** || 15 sinu **A** || 19 divitis **P** || 21 festinationem **B** || 22 praecipitari modi metu praecipitari **Aa**

DECLAMATIO.

Tyrannidem paro. vides enim: cum sceleratis mihi convenit? revocari exules volo? —: non etiam tecta illorum consilia deprehendo? an ego, si hoc
 5 cogitassem, tam aperte omnia egissem et ipse potissimum ad exulem *ivissem*? protinus me ac propositum meum nocenti aperuissem? non hoc ipsum timere debui? adiecissem huic suspicioni sententiam meam, ut viderer timere indicem? nihil
 10 debui minus, quam in metu ipsum metum prodere.

CCCLII.

Reus tyrannidis, qui deliberavit victor
 arma deponere.

EX SUSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Quaedam
 15 civitas, quae bello laborabat, cum duobus proeliis victa esset, adulescens dives <et> nobilīis cum servorum et clientium manu armata processit in proelium. fugavit hostes. populus redeunti portas clusit. cum aperturum promitteret, si arma posuisset, respondit dives, se
 20 deliberaturum. triduo deliberavit. rediit in civitatem positis armis. reus est tyrannidis.

SERMO.

Divitem hunc dicemus natum honesta domo,
 25 patre militari, forti viro: a primis statim annis adsuevisse studio armorum, magnum per se militiae usum collegisse. cum autem subito bellum incidisset, factum alium ducem non iudicio, sed

2 vides] iudices P || 4 facta A, ficta B, corr. Ro || 6 mississem AB, corr. Gr || 7 meae B || 10 N A || 13 <an> arma deponere<t> Sch || 16 <et> Ro || 17 armata om. B || 23 Sermo om. A || 28 indicio B—P

quodam casu et incerta populi aura, — nec sane vacasse tam subito dilectum ducum agere — factum ducem, qui nullum militiae usum haberet; nec aliunde victam duobus proeliis urbem. tum demum intellexisse populum, qualem haberet ducem; et 5 ante omnes amicos paternos frementes venisse ad divitem, palam questos de duce; adiecisse: »pater tuus, si viveret, pro patria arma cepisset: non esset passus vexari rem publicam et hostium armis et imperiti ducis consiliis.« accensum his vocibus 10 pro salute ac libertate omnium pia arma cepisse; privatas quoque adiecisse vires. urbe egressum solutos laetitia victoriae hostes et nihil minus, quam eruptionem timentes oppressisse. hac victoria accensum, quasi in aemulatione, gravi dolore 15 exarsisse ducem. <quem> cum diceret malo exemplo militare privatos, et cum omnes amici divitis cum divite essent, non difficile persuasisse, ut portas claudere<n>t. milites autem confecto proelio ad gratulationem redeuntes portas clausas obstupuisse; 20 posteaquam vero iussi sint arma ponere, aliquanto gravius exarsisse, veluti parricidas se excludi et armatis hostibus inermes obici. hanc seditionem volentem sedare divitem tempus petisse non magis deliberandi, quam rogandi: et triduo illo nihil 25 aliud egisse, quam modo singulos, modo universos rogasse. illos quoque securiores fuisse, posteaquam ex toto recessisse hostem crediderint. redisse autem se a bello ad iudicium, et in conscientia maximi

2 vacasse **A** || subitum delictum **B** || 3 ne **Aa** || 4 alium **B**, aliud **P** || devictam **B** || 9 esset] et **B**, etiam **P** || 10 imperitis **AB** || 12 urbi **B** || 16 <quem> *Ro* || duceret **B** || 18 divites **Aa B** || portas] parens **B** || 19 cluderet **AB**, cludere<n>t *Aer* || 20 clusas **Ab B** || obstupuisse **B** || 24 sanare **AB**, *corr. Ro* || 28 ex tortore cessisse **AB** || compererint *Ro* || 29 conscientiam **B—P**

meriti gravissimum sibi crimen obici, ut qui solus rem publicam defenderit, opprimere voluisse dicatur.

CCCLIII.

Dispensatores torti.

- 5 Quidam ab infitiante petebat depositum. dispensatores utriusque torti contraria dominis dixerunt. de integro lis est.

SERMO.

Petitor necesse est infamet dispensatorem suum
 10 et dicat ab adversario corruptum: et ea fiducia esse illum infitiatum, cum promitteret dispensator, negaturum se etiam in tormentis. itaque ab adversario natum, cum lis esset: »dispensatores torqueamus.« alterum hunc dispensatorem sani pro-
 15 positi dicet, qui semper accepisse se palam dixerit et statim, cum datus sit in tormenta, hoc sibi proposuerit: »quid? ego quo praemio mentiar?« confessum esse. Et hoc in locis valens est: »tuus dispensator accepisse se ait, meus dedisse negat:
 20 huius potentior vox est; potest enim etiam per alium numerata videri pecunia«. Initio autem dicet hunc sibi placuisse servum, et ideo supra rationes esse positum; sed postea et licentia sua et securitate domini, qui illi plurimum crediderit,
 25 esse in vitia a multis corruptum, antequam ab hoc: et ideo se deposuisse. hanc sibi deponendi fuisse causam, cum videret in malo statu rationes esse.

2 defenderet AB, corr. Aer || 5 infitiantem A || 7 integro-
 ris est A || 10 *in marg.* A || 12—13 adv. subornatum P ||
 14—15 praepositi B || 15 decet AB || 16 datum B || 16—17
 proposuerat AB || 22 hic AB, corr. Sch || 23 rationem A || 25
 isse B || atquam A || ad B

hoc necesse est adicere, quia urgetur per interrogationem, quam causam deponendi habuerit.

Infitiator dicat oportet, dispensatorem suum finem tormentorum quaesisse: ideo confessum, ut dimitteretur.

5

CCCLIV.¹

Moriatur antequam nubat.

Quidam nubilem filiam habens uxorem secreto loquentem cum adulescente vicino formoso deprehendit. quaesivit, quid locuta esset. respondit mulier, de nuptiis filiae se locutam. ei maritus filiam despondit. mater ait »moriatur antequam nubat«. ante diem nuptiarum puella subito peri*t*; livores et tumores in corpore fuerunt. mulier rea est.

15

SERMO.

Dicet haec mulier, iuvenem illum numquam sibi placuisse, et repugnasse se, cum videretur illi puella destinari; illum autem, utique volentem hanc uxorem habere, ad satisfactionem venisse: tunc vero minus placuisse matri generum. itaque cum desponsam audisset filiam, cotidiana consuetudine vulgi iratam dixisse »moriatur celerius, quam nubat«. ceterum de fato puellae una cum accusatore queretur. causam fati crud[el]itati <af> finget[ur].

25

1 qui augetur B || 4 tormentormentorum A || 8 nobilem B || 11 se<cum> locutum (?) Ro || 14 *peri*t* || 18 sibi] se B ||

25 causa facti B || crudelitati fingit A, crudelitate fingitur B, corr. Ro; causam fati crudelitati affinget Pi, causa fati cruditas fingetur Bu, an * causa facti (fati) cruditati assignetur (?)

CCCLV.

Tutor lenocinii reus.

Pupillus cum tutore agebat tutelae, tutor cum pu-
 5 pillo adulterii. remiserunt invicem actiones.
 lenocinii tutor reus est.

SERMO.

Fuisse quosdam utriusque inimicos hic tutor
 dicet, qui ab initio moleste tulerint, non ipsis po-
 tius relictam esse tutelam et, quoniam ab hac
 10 praeda exclusi sint, distulerint spes suas in diem
 ultimum tutelae, ut rudem et imperitam pupilli
 aetatem fraudibus suis circumscriberent. se autem
 tutelae rationes, ut debebat, reddidisse. ceterum
 metuentem, ne dimissus a se pupillus fraudibus
 15 et insidiis inimicorum circumscriberetur, velut al-
 teram eius tutelam gesturum in domo retinuisse.
 tunc vero consurrexisse illos, qui tutelam ipsis non
 commissam moleste tulerant, et graviter excan-
 duisse, ne peracto quidem tutelae tempore a domo
 20 tutoris pupillum dimitti, nullam occasionem ad de-
 spoliandum imperitum iuvenem dari. cogitasse igi-
 tur, quemadmodum pupillum ac tutorem mutuo
 dolore distraherent. nam si rationes tantum infa-
 marent, videbant futurum, ut optima conscientia
 25 tutor non expectaret ultimam contentionem iudicii,
 sed per communes amicos propinquosque pupilli
 satisfaceret. invenisse illos rationem, qua mutuo
 dolore distraherent: summisisse qui dicerent, male
 tractatas a tutore rationes: non omnia nosse pu-

7 utrisque A || 8 tulerunt B || 13 debebant B || 20—21
 te spoliandum B || 23 distraherent A || 23—24 infirmarent
 A B, corr. Ro || 26 propinquos B || 28 summissee B

pillum, qui taceat; si litigare velit, futurum, ut sua recipiat. per alios deinde internuntios sollicitatum maritalem animum, qui pupillum falso crimine adulterii inquinarent. se utique maritum credulum nihil tanti putasse, ut <non> suspicioni suae satisfaceret. diu hac fraude inimicorum pupillum tutoremque deceptos. sed posteaquam veriores amici intervenerint et se interrogaverint, quam actionis haberet fiduciam, pupillum item seduxerint et querelae causas quaesierint: tum demum apparuisse mutuum errorem; et se quaedam certius etiam ab uxore quaesisse. detecta igitur fraude inimicorum facile depositas, quae nullis fundamentis niterentur, actiones et reditum in gratiam. se tamen nondum inimicos effugisse, a quibus reus factus sit.

Accusator autem non committet, si in pupillum dixerit. id enim crimen illi obiciet, quod ille noluerit diluere. dicet ergo, propter amorem adulterae illum in domo tutoris remansisse.— nam ante quattuordecim annos, incredibile est crimen — remansisse ergo <propter> amorem, nec illam indulgentiam in retinendo pupillo fuisse tutoris, sed conscientiam, cum sciret male redditis rationibus, non esse offendendum pupillum. mulieri autem multa donata: quaecumque desideraverit, concessa. his sceleribus invicem cognitis, primo utrumque excanduisse: deinde tutorem ex conscientia rationum omisisse potius matrimonii vindictam, quam mutuis cadere <n>t actionibus. sic pares acceptasque factas rationes.

1 tacent **B** || 2 inde **B** || sollicitam **Aa** || 4 inquinaret **B** || 5 <non> *Gr* || suae suspicioni **B** || 8 intervenirent **AB**, *corr. Aer* || 9 autem **B** || sedux **A** || 12 quaesissem **Aa** || decepta **B** || 13 depositus **B** || 14 sed **A** || 21 <propter> *Gr* || 28—29 cadere <n>t *Ro et Ri* || 30 actiones **ABaP**; — pares factas acceptasque actiones *Bu*

CCCLVI.

Filius pro meretrice patris suam redimens.

Quidam luxurioso filio, amanti meretricem, dedit
 pecuniam, ut sibi emeret eam meretricem, quam
 5 ipse pater amabat. ille eam redemit, quam
 ipse adulescens amabat. abdicatur.

SERMO.

Hic senex dicet filium fuisse luxuriosum et non
 sine maximo patrimonii ac famae damno amasse
 10 meretricem. cui malo voluisse mederi patrem:
 saepe obiurgatum filium; saepe secreto, saepe
 etiam palam castigatum. cum iam nec sumptibus,
 nec <in>verecundiae finis imponi posset, habuisse
 cum cognatis consilium, quidnam se facere oport-
 15 teret. abdicaret? sed tanto liberior fuisset luxu-
 ria. castigaret? sed nihil castigando profecerat.
 succurrisse cognatis et amicis rationem, qua puta-
 rent iuvenem posse emendari: si simularet pater
 amari a se meretricem et daret pecuniam potissi-
 20 mum ipsi filio ad redimendam; quod si fecisset,
 futurum, ut meretrix redempta altera meretrice,
 deinde ab ipso adulescente redempta, indignaretur
 et illum amare desineret. nam initio statim dicen-
 dum est, culpa meretricis iuvenem haesisse: et ideo
 25 quaesitam, quae avocaret, et illa ratione datam
 iuveni pecuniam. at illum protinus cucurrisse ad
 meretricem suam: patrem autem, quoniam nullo
 modo sanare filium potuerit, ad ultimam ultionem
 confugere; abdicare filium, quia emendare non possit.

5--6 pater a. i. e. r. q. ipse *om.* B || 9 matrimonii B ||
 13 verecundiae AB, *corr. Sch* || 15--16 luxuriae B || 17 ra-
 tione B || 18 patres B || 19--20 potissime B || 28 ultionem]
fort. * rationem || 29 potest AB, *corr. Ro et Ri*

CCCLVII.

Uxor non relinquens ob adulterium caecatum.

ADULTER EXCAECETUR. UXOR VIRUM IN CALAMITATE NE DESERAT. Quaedam patri de marito ter questa et tacere iussa postea, ab excaecato 5 ob adulterium viro quia non recedit, abdicatur.

SERMO.

Haec mulier dicet acceptum a patre maritum se ab initio amare coepisse; adulescentem lenociniis adulterae illius usque eo captum esse, ut re- 10 vocari a cupiditate non posset. ut necesse erat, moleste se tulisse, et eo magis, quod maritum diligeret. voluisse ergo experiri, quid de adulter<i>is pater sentiret: indicasse ei adulescentis errorem. respondisse illum, esse quaedam aetati huic 15 concessa, nec reprehendi lusus in eiusmodi iuventa debere. tum vero cariorem sibi virum factum, posteaquam lusibus eius patrocinari etiam senex coeperit. sed cum videret, nequissimae mulieris inlecebris maritum teneri, et iam vindictam adul- 20 terii atque occasionem captare adulterae maritum, iterum ad patrem venisse, ut illius saltem auctoritate emendari adulescens posset. in eadem voce illum perseverasse iterum ac tertio. miserrimum ergo iuvenem fraude et insidiis deceptum eam for- 25 tunam sustinere, quam illi semper uxor timuerit. accessisse novum amori suo sacramentum, et iudicio patris auctum iuvenis adfectum.

10 adulte **AB** || 12 modeste *edd.* || 13 voluisset **B** || 13—14 adulteris **A**, alteris **B**, *corr. Ro* || 15 aetatibus **AB**, *corr. Ro* || 28 factum **AB**, *corr. Sch*; factum iuvenis excusatum *Gr*

Hoc colore optime defendetur mulier, alioqui lege imbecilla. nam ex contraria parte infinitum potens est illud, maritum esse damnatum.

CCCLVIII.

5 **Exposito pulsatori amputatae manus.**

TALIONIS SIT ACTIO. QUI PATREM PULSAVERIT,
 MANUS PERDAT. Quidam exposito, quem in
 locum filii sustulerat, pulsatus, tamquam pater
 manus incidit. agnitus ille advocato naturali
 10 patre talionem petit.

SERMO.

Hic adulescens iure infirmus est. nam quod
 lege agitur, non solet vindicari lege. cur enim po-
 tius ab educatore, quam a carnifice, petatur talio?
 15 sed praeterquam lege etiam facto laborat, quod
 quamvis educatorem, tamen patris loco pulsav[er]it.
 Dicat<ur> tamen, educatorem fuisse hunc ab initio
 crudelem, et hinc suspicatum iuvenem, non esse
 illum verum patrem. saepe amicis questum; qui-
 20 busdam etiam mandasse, ut inquirerent, qui ali-
 quando infantes exposuissent. hac re validius of-
 fensum senem. itaque dedisse operam, ut se pul-
 sandum praeberet: deceptum certe ab eo etiam
 tempore ipso iuvenem, incidisse in eum, quem
 25 minime provocatum iniuria vellet. at illum con-
 festim tamquam de alieno non deliberasse sanguine
 et, quia redditurus esset expositum, debilitasse.

2 imbecilli natura ex B || 3 poteris P || illū B || 7 <ab>
 exposito Gr, cf. p. 409, 7 || 10 patri A || 12 iam Ro || 14
 —16 quam a c. p. t. s. p. l. e. f. l. q. q. educatorem
 om. Aa || 15 lege agitur etiam A || 16 *pulsav[er]it || 17 di-
 cat<ur> Ro || 18 hic B || 21 infantem B || 23 certum habeo
 AB, corr. Aer, vetat immutari Ro

certe eum lege patris usum, qui sciret nec se patrem nec hunc filium. adulescentem autem, quia nondum prospectum illo tempore patrem habuerit, certe quia probare non potuerit, tacuisse: nunc petere talionem.

5

CCCLIX.

Lis publicani de unionibus.

PRAETER INSTRUMENTA ITINERIS OMNES RES QUADRAGESIMAM PUBLICANO DEBEANT. PUBLICANO SCRUTARI LICEAT. QUOD QUIS PROFESSUS NON 10 FUERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Matrona iter faciens cum ad publicanos venisset, uniones habens CCCC in sinum abdidit. hos cum requireret publicanus, matrona scrutandi potestatem fecit. publicanus 15 noluit scrutari: translatis manum inicit et suos dicit.

SERMO.

Quaestiones sunt, an instrumenta itineris videri uniones possint? an, etiamsi non possint videri, tamen quoniam ad usum et ornamentum matronae parati sint, in commissum venire potuerint? an in usum parati sint? an, si in usum parati sint, non ostensi teneri possint, cum ostensi nihil debuerint? an, quamvis scrutari matronam non liceat, 25 [et] ipsa permittente [et] publicano licuerit? <an> perinde sit scutationem permisisse, ac rem ostendisse? an dimissa res peti possit? an haec dimissa sit? dicit enim publicanus non rem, sed controversiam dimissam.

30

3 prospectũ A || prospectum A, profectum B, perspectum Aer || 14 obdidit hoc B || 16 iniecit A, iniicit B || 22 potuerunt Aa || 22—23 in c. v. p. a. i. u. p. sint om. B || 23 si om. Aa || 26 [et] i. p. [et] Ro || <an> Ro || 28 <re>peti Ro

CCCLX.

Lis de dotibus socrus et nurus.

PRIMA RATIO DOTIS HABEATUR. Quaedam apud
 filium amisso viro dotem reliquit. adulescens
 5 ducta uxore dotata decessit. res solvendo non
 est. contendunt socrus et nurus, utra primum
 dotem accipiat.

SERMO.

Mulierem illam socrum nurus dicet hanc rui-
 10 nam patrimonii post mortem viri statim sensisse:
 non sumpsisse dotem, ne et filium decoloraret et
 dotem quoque perderet. itaque etiam dotatam filio
 quaesisse uxorem, quo facilius posset ruentis patri-
 monii rationem fulcire. addat, donasse illam filio
 15 petitionem: hodie, quia decess(er)it, retractare. Sed
 et praescribat.

DECLAMATIO.

Sero petis, et aliud patrimonium est. tu dum
 heres mariti tui erat, a filio petere debuisti: ego
 20 ex bonis mariti mei repeto. nam duae mortes
 maritorum diversas successiones habent. bona ma-
 riti mei morte eius facta sunt: dum viveret,
 patris fuerunt. Dos est, si a viro aut ab herede
 eius repetatur: tu amisso viro cum dotem non pe-
 25 tisti, fecisti creditum ex dote.

5 solvendo A || 6 primus A || 14 fulcio A || 15 quia]
 qr B—P || *decessit A, om. B || 16 ∪ in marg. A || 18 du-
 dum Aa et edd. || 24 petatur Aa || 25 dos A

SERMO.

Circumscriptam se nurus queretur et in ultimo quaeret, in quem usum anus dotem desideret.

Contra illa dicet, hanc mulierem ambitiosam et profusam fuisse: non minime propterea ad egestatem 5 perductum virum.

DECLAMATIO.

Nurus oportet a viro dotem repetat, socrus a patrimonio.

CCCLXI.

10

Depositum rapti quadruplum.

QUI DEPOSITUM PERDIDERIT, IURET ET SIBI HABEAT.

Quidam cum depositum furto amisisset, iuravit. postea furem damnavit: exegit quadruplum. dominus hoc quoque petit. 15

DECLAMATIO.

Meae pecuniae accessio ad me pertinet. quid? si enim cognitor meus, quid? si procurator hoc idem respondeat? denique, quid? si damnatus fur non totum solvisset? nempe meum damnum erat. 20 an iacturam debeo sentire, accessionem non debeo? ego enim a te recessi, cum iurasti. iam cum fure mihi negotium est: hic quidquid solverit, ad me pertinet.

SERMO.

25

Contra ille suo nomine egisse se dicet: investi-

2 circumscripta B || queritur B || in om. B || 3 us. ante dot. B || 20 damnum meum B || 21 iact. debemus sent. B || 22 ego olim a Ro || 23 solveret B

gasse, laborasse. illud praeterea potens est pro illo, non potuisse dominum illum furti agere.

<DECLAMATIO.>

Itaque index quid pronuntiavit? nimirum mihi
5 furtum esse factum.

CCCLXII.

Invicem pulsatores patrum.

QUI PATREM PULSAVERIT, MANUS EI INCIDANTUR.
10 Duo adulescentes aequales iuraverunt, ut alter
alterius patrem caederent. ceciderunt. petun-
tur manus; patres vindicant.

SERMO.

Fuisse duos sodales. patribus † ex austero †
indulgentibus, saepe coisse ad lusum, frequenter una
15 fuisse. quodam tempore, cum alter ex his serius
in convivium venisset, dixisse alterum »fortasse te,
ut solet, ille senex retinuit; sed non feret impune:
ego illum verberabo«. hunc deinde respondisse,
»et ego tuum caedam«. cum alternis verbis iac-
20 tarentur minae, et uterque metueret, ne inultum
haberet patrem, iurasse in ultionem magis paren-
tum, quam iniuriam.

CCCLXIII.

Vestiplica pro domina.

25 MALAE TRACTATIONIS SIT ACTIO. Quidam pauper,
formosae maritus, a peregrino vicino negotiatore

3 <Declamatio> Sch || 8 illi B || 9 alter alter B || 10 cae-
deret cederunt B || 13 ex austero tueri conatur Schulting.
ad Senec. controv. I, 7 p. 115 || 20 nec A || 25 sit] ista A,
cf. 353, 8

ter de stupro uxoris adiecto pretio appellatus vestiplicam dominae habitu misit. malae tractationis reus est.

SERMO.

Maritus illo colore defendendus est, ut dicatur 5
fuisse diligens custos pudicitiae uxoris, natura quoque sollicitus et sedulus. cum esset de stupro uxoris appellatus, admiratum tantam peregrini negotiatoris audaciam; cum deinde etiam repetitus, suspicari aliquid etiam de uxore coepisse: quantum 10
nunc appareat, suae naturae potius vitio, quam culpa uxoris. cum vero tertio quoque instaret adulter, non potuisse dissimulare suspicionem et sollicitudinem suam. itaque quia putaret aliquid ante cum sua uxore locutum adulterum per vestiplicam, 15
advocasse illam et quaesisse, num aliquid de adulterio sciret. illam respondisse, innocentem esse dominam et ne notam quidem negotiatori: »denique si dubitas, me uxoris tuae habitu mitte: videro, an possit discernere«. 20

CCCLXIV.

Conviciator pauper occisus.

Pauper ad divitis domum nocte conviciari solebat. quodam tempore dives processit et, insanire eum dicens, decem servis imperavit, ut eum 25
domum ducerent. cum isdem occisus postero die inventus est. dives caedis reus est.

3 est *om.* B || 8 admiratus A, admiratur B, *corr.* Aer || 10 aliquid *om.* B || cepisset P || 14 qua Aa || 18—19 denique, <inquit>, Sch || 18 totam B || 19 habitum B || 27 diem A || ventus Aa

SERMO.

A parte divitis color ille introduci potest, ut dicatur pauper ille fuisse factiosus aut turbulentus; habuisse huiusmodi furoris sui comites, quibus in
 5 insidiis dispositis ipse tantum ad concitandam rixam se ostenderet, ceterum illos in praesidio haberet, si quid forte dives moliretur. — Et hoc ipsa rei condicio monstrat: cum sit incredibile, pauperem solum, et praeterea nocte ad convicium diviti
 10 faciendum venisse. quare enim die tacuit? quare in foro non maledixit? apparet illum noctem expectasse, quo facilius comites absconderet. — Paratum ergo ad rixam cum telo venisse. divitem nihil tale suspicatum, magis insanire creden-
 15 tem, dedisse qui deducerent. tunc vero pauperem quasi custodia excanduisse; accessisse et ceteros eius conscios, qui, dum eripere pauperem vellent, rixam concitaverint et fortasse illum pauperem silentio occiderint, ne postea comprehensus pauper
 20 auctores facinoris cogeretur fateri. et hoc dubie ponendum est; quae constitutio in reliqua quoque causae parte servanda est. nihil enim pro certo adfirmare debemus, sed tantum suspicionem iudicum a nobis alio praevertere. ergo ab illis videri
 25 factam caedem, qui adhuc beneficio temporis late<a>nt: divitem super damna patrimonii et tot servorum caedem reum esse.

2 aperte A || 3 ille om. A || 4 eiusmodi A || <in> om. AB || 5 ipō B || 6 se] si A || 13 rixam comites se cum Ba || 14 susX pitum Aa || 15 deduceret B || 16 excanduisse A || 17 cum B || vellent om. B || 20 auctorem B || 22 enim om. B || 23 tm̄ B, tamen P || suspicationem Aa || 24 prevertere A || 25—26 late<a>nt Ro et Ri || 27 caedis r. e. Sch

CCCLXV.

De vi septem iudices.

DE VI SEPTEM IUDICENT. QUOD MAIOR PARS IUDICUM STATUERIT, REUS PATIATUR. Duo ignominiam statuerunt, duo exilium, tres mortem. 5
petitur ad mortem.

DECLAMATIO.

»Quod maior pars, inquit, iudicum statuerit.« Ego existimo maiorem partem esse, in qua plures idem sentiunt, eandem poenam pronuntiant, 10
in eadem verba iurant. et hoc verum esse, ab ipsis verbis legis disce, »quam poenam«. non de pluribus suppliciis, sed de uno loquitur. etenim nemo potest plura supplicia unus nocens ferre. scrutare et alia verba. »statuerit«, inquit. nonne 15
tibi consentientis per omnia partis illius videtur unam vocem includere? »quam poenam statuerit«, id est, quod genus supplicii placere sibi pronuntiaverit, qua poena nocentem adfici voluerit.

„Sed quattuor, inquit, iudices me noluerunt 20
mori.“ Tu nunc indicas, quam poenam transierint, non quam statuerint: lex autem certam illorum sententiam exigit. quid enim aliud diceres, si nondum pronuntiassent? si negassent liquere sibi de supplicio tuo? numquid sententias illorum nume- 25
reres? minime. horum enim trium iam verba signavi: illorum quattuor quae signabo? dubitare

2 Divi B || 3 Divi B || 3-4 iudicium A || 8 quod] quam poenam *Ro sec. Sch; sed cf. v. 3 et 399, 7* || 14 plures AB || 16 censentis B, censetis P || videre B || 19 poenam A || innocentem B || effici B || 20 voluerunt P || 21 indicas B || 25-26 numerasses B || 26 primum AB, *corr. Aer*

illos? nescire, quid pronuntient? etiamnum ergo suspensos <esse>? cur dimitti postulas, si iudex deliberat? „plures, inquit, me mori noluerunt“. quid igitur velint, pronunties oportet. illorum sententiam signare volo: accusator recitare his iudicibus volo, ut habeant, quod sequantur. „Duo, inquit, exilium mihi iniungunt.“ Iam igitur *ex parte* una plures facis; iam turbam istam, quae universa noceret, dividendo extinguis. duo exilium, duo ignominiam pronuntiant: vis ego illos iungam, qui se ipsi dividunt? revertere nunc ad verba legis, ut paulo ante. »quam poenam, inquit, maior pars iudicum statuerit.« partem intellegimus eidem numero adplicatam, quemadmodum sententia coniunctam, sic turba. alioqui si miscere tibi et iungere dissentientes licet, cur hos tres separas? quomodo enim hi ab illis quattuor discrepant, sic illi inter se pugnant. ergo non idem sentientes non potes iungere: idem sentientes compara. ego, qui mortem pronuntiant, tres habeo: produce illos, qui exilium pronuntiant: vinco; produce, qui ignominiam: aequae vinco. dubitari potest valentiores esse partem, quae composita neutri succumbit, utramque superat? quid? si enim quattuor illi in totidem disputarent sententias: numquid illos pro una parte opponeres? nemo sine dubio cum tribus meis staret, sed nemo alteri esset adiunctus: numquid ex quattuor sententiis unum corpus efficeret? minime. at quid interest, bini an singuli dissentiant? aequae

1 pronunciat B || 2 suspectos B || <esse> Ro || 4—5 sententias B || 5—6 iudicium Ba || 7 *aperte AB || 10 ergo Aa || iniungam B || 11 et B || 13 iudicium A || partem A || eodem B || 13—14 *eidem uni adp. (?) cf. 402, 8—9 || 14—15 coniuncta B || 15—16 in genere A, ingenere B, corr. Obr || 21 exitium Aa, exitum B || 23 composita A || neutro B || 25 discrepant Aer, dispartirentur Sch || 26 opponens B || 28 efficerem B || 29 aequae] quae P

numerari pars non potest, si in partes scinditur. quid? si duo ignominiam pronuntiarent, duo exilium, duo mortem, unus (ut plerumque evenit) taceret? sine dubio pares essent sententiae. si ergo detracto uno pares essent: adiecto non sunt superiores? at enim, ut scias non utique duas partes legem exigere, verba inspicere. »quod statuerit«, inquit, non »utrum statuerit«. Denique, iudices, breviter agendum est. reus damnatus, quam tandem poenam pati debet, si mortis poenam relinquit? quam? scilicet exilii. ergo cum tribus sententiis quattuor non cedant, duabus quinque succumbent? <an ignominiae>? at eadem est iniquitas. quid acturus es poenarum controversia? utrumque ferre non potes: sive ignominiam sustines, in patria morandum est; sive expelleris, patriam relinquis.

„Quid ergo? inquit, moriar, cum tres tantum me perire voluerint?“ Quid enim? an tam iniquum est te mori damnatum, confessum, etiam tuo iudicio supplicio dignissimum? cui enim te reservabimus? videlicet egregium exemplum civium futurus es, qui sic vivis, ut damnari potueris.

1 partem scindere B || 8 potuerit AB, corr. Aer || 9—10 poenam tandem B || 10 debeat P || 10—11 relinquit<is> Obr || 13 <an ignominiae> Ro et Ri || 13—14 at e. e. in. quid<quid> act. es. Obr || 14 es <in hac> poenarum c.? Aer || <est> p. controversia: utramque etc. Ro sec. Obr || 15 potest P || 16 narrandum AB, corr. Aer || 18 tū B—P || 19 autem AB, corr. Aer || 21 supplicium B || 21—22 reservavimus A || 23 vives Ro; sed cf. 231, 25 sq.

CCCLXVI.

Legatus filius proditoris occisus.

LEGATUS SACROSANCTUS SIT. PRODITOR CUM LIBERIS EXULET. Cuius filius legatus erat, proditionis damnatus est. revertentem legatum quidam occidit. caedis reus est.

SERMO.

Fatetur caedem reus, sed iure defendit.

DECLAMATIO.

10 „Exulem, inquit, occidi.“ Exul ille quando factus est? quis illum accusavit? quis damnavit? quis expulit? atqui sic fieri exulem, pater illius exemplo est: et inde exul quoque dictus est, quasi ex solo patrio expulsus. „pater, inquit, illius, proditionis damnatus est: lex autem exulare et proditoris liberos iubet.“ Ut omnes lex puniat, huic tamen ignorantia damnatio patris nocere non debuit. puta in privatum compendium peregrinatum: non ante exul erit *utique*, quam scierit se esse exulem. 20 aliquis poenam sustinet, quam ignorat, et eius est condicionis, cuius se esse nescit? quem talem sacrilegum audistis, quem homicidam, quem veneficum? novi generis nocentem producis, tam securum, ut se ne nocentem quidem sciat. Sed, quod paulo 25 ante remiseram, nego: non omnes lex punit, sed conscios, sed participes sceleris; illis irascitur, qui cum patre peccant. neque enim innocentes ulla lex punit. et hic non solum innocens, sed etiam

2 legatus A || 6 reus caedis B || 7 D////////// Aa || 15 exul A || 19 denique AB, corr. Ro || 21—22 audistis sacrilegum B || 26 qui om. A || 28 non solum sed B, non solum legatus sed P

honoratus fuit: legatus fuit. ut proditoris filium licuerit occidere, legatum non licuit. quid enim lex ait? »legatus sacrosanctus sit«. an hoc dubium est, fuisse legatum? creatus est, missus est. atqui si fuit legatus, non potuit, antequam 5 renuntia<re>t legationem, desinere, tamquam magistratus intra suum annum, tamquam sacerdos.

„Patris, inquit, damnatione desiit esse legatus.“ Ad alium forsitan filium pertineat paterna damnatio: ad legatum non pertinet. ante enim legatus 10 hic factus est. ita in eo iure fuit, in quo illum <esse> res publica ante iusserat: id est, ante legatus fuit, quam damnati filius. sed puta licuisse: non oportuit.

SERMO.

15

Hic de iniuria publica querendum, quod ignoretur, quid renuntiaturus fuerit. Ultima descriptio erit, qua<m> nihil tale merens occisus sit, etiam inter hostes tutus.

CCCLXVII.

20

Luxuriosi pater fortis.

Luxuriosi pater fortiter fecit. praemium non optavit ex lege. dementiae reus fit a filio.

DECLAMATIO.

Dementiae reo quid obicis? usitata fortasse 25 crimina: tractas per publicum vestes, non reddita salutantibus nomina, non discretos ab inimicis ami-

1 proditori **AB** || 6 renuntia<re>t *Aer* | 12 <esse> *Ro et Ri* || iusserat **A** || 18 erit *om.* **AaB** || 18 qua<m> *Ro et Ri*, quod *Sch* || metuens *Aer*; meritis *Sch* || 22—23 optativit **Ba** || 23 res **A** || 26 tractas **A**

cos, aut dissipata luxuria bona et aliena aetati vitia? habet hoc crimen domus nostra, si reum mutas. an vero desidiam obicis: bellum non sentio? hostem non intellego? patriam non vindico? 5 „praemium, inquit, non optas.“ Puta me rationem non posse reddere. non est unius criminis dementia. ut hoc sit argumentum dementiae, infirmum est, quia solum est. deinde numquam in uno dementia deprehenditur: obice et alia. Sed 10 quid? si ne hoc quidem obici potest? quid? tu liberalitatem dementia vocas? non expedit tibi, adulescens, hanc legem introducere. „non optas.“ age: quisquis non est avarus, demens est? varii sunt mores. puta me nolle optare, non concupi- 15 scere praemium: non invenio, quid optare possim; deinde patriam onerare nolo bello adflectam; deinde gratuita debent esse virtutes; deinde hoc est praemium, intueri debitorem populum. licet differre. permittes et tua causa: uxorem tibi opto, honores 20 opto. „Statim, inquit, opta.“ Ergo si facio, sanus sum? en crimen, quod statim tolli potest! quid vis optem? opto statuas: vultum contrahit; dies festos: irascitur. quid igitur? „pecuniam.“ et si hanc desideras, cur non fortiter pugnabas? descende 25 in aciem. an ego pro te pugnavi? si perseveras in foro potius militare, quam in proelio, absolutio- nem opto. tolle iudicium.

6 est *om.* P || 8—9 in numero dementia B || 15 qđ A, quod B || 16 onerare *om.* B || 18 debitorum B || 19—20 honores opto *om.* Aa || opt<ab>o hon. opt<ab>o *Aer* || 20 ergo *om.* B || 22 vis opta statuas B || 26 N A

CCCLXVIII.

Alens patrem rapta abdicata.

Rapta invito patre nuptias optavit. ob hoc abdicata tacuit. egentem patrem quia invito marito alebat, est repudiata. ingrati agit adversus 5 maritum.

DECLAMATIO.

Beneficium dedit, vitam donavit. magnum beneficium est, lucem dare: ideo sunt parentes carissimi; et illi vitam dant non sentientibus. quid? 10 quod beneficium dedit, cum accepisset iniuriam? iam non tantum vitam tuam donavit tibi, sed etiam ultionem suam; nec tantum non exegit supplicium, sed etiam concessit matrimonium. quid his vis adiciam? exorata est. solent dolere raptae 15 et contineri non possunt, nec a patribus. dedit ergo beneficium. Quid? si etiam contra patris voluntatem te servavit? illum offendit, ut tibi parceret: et quam graviter? etiam abdicata est. dum tibi beneficium dat, ipsa accipit iniuriam. donavit 20 tibi etiam testamentum patris. Accepisti ergo beneficium, non retulisti gratiam. quid? si fecisti etiam iniuriam? expectatis, ut dicam: cultus negavit? —: viduam fecit. quantum est vestis et ornamentum? matrimonia sunt ab ipsa rerum natura inventa. sic 25 mares feminis iunguntur, ut inbecillior sexus praesidium ex mutua societate sumat. puta illam habere patrem, ad quem se recipiat: infamata est —: nunc bis vidua est, mendico patre. ergo maritum eripis. quem tandem maritum? quem tantopere 30

2 ab indicata B—P || 3 ab B || 5 et AB || 13 non om. B || exigit AB || 19 cum AB, corr. Ro || 23—24 negavit, viduam f. edd; corr. Ro || 27 illum B || 29 patres Aa

dilexit, ut patri praeferret. potuit tibi controversiam facere de nuptiis iuris sui, si ad ingratum reverti vellet. quid his obicis?

„Patrem, inquit, alit.“ Accusas, quod miseretur.
 5 patrem ali non solum oportet, verum etiam necesse est. „Sed me, inquit, perire voluit.“ Ecquid ignoscitis, iudices, si talem oderat, qui ante cognoverat? nam haec ignoravit. perire voluit merito: rapueras. lex te occidebat, non huius pater. sed
 10 non defendo illum, qui non ad te venit. Peccav(er)it: †idem† te non rogat: filiam rogat, te uxor. nempe haec ei petit cibum seni, cui alieni porrigunt. nec multum est, quod detur, et haec misericors est. sed expellis, et cum patre mendicare
 15 cogis. non es ingratus? ergo matrimonium eripis. quid? quod matrimonium iuris sui? poterat iniusti repudii agere, <si> vellet. „inimicum, inquit, meum alebat.“ miraris? misericors est: et hoc accusas? forsitan non personam aestimavit, sed fortunam;
 20 est hoc vitium illius: nuper et raptoris miserita est. sed quid tam valde iste peccavit, ut mori debeat? „me, inquit, perire voluit.“ Imitaris, quod arguis. ergo peccavit? idem facis. crudelitatem et accusas et imitaris. sed ille merito: quippe
 25 raptorem. puta peccasse: satisfecit, rogat, miser est: hostes quoque parcut. denique haec meruit: hanc respice. „Te quoque, inquit, abdicavit.“ Relinque aestimationem ipsi doloris sui; sine, ipsa vindicet. sed cur vindicet? merito abdicata est.

3 hinc *Ro* || 6 sed me <ille>, inq. *Ro* || ecquid] et quit *Aa*, et quid *B* || 7 si] qui *B* || 8 hoc *B* || 10—11 peccav(er)it *Ro* || 11 fortasse* p. ille: te n. r. || 12 petiti p cibum *Ba*, petiti cibum *BbP* || 14 expulisset cum *B* || 15 ē *A*, est *B* || 17 <si> *Bu* || iniquum *Aa* || 19 fortuna *B* || 20 miser *A* || miserta *BaP* || 22 *N* *A* || qđ *A*, quid *B* || 24 et acc. sed *B* || 25 puter *B* || 26 hoc *B* || 27 abdicant *B* || 28 ipse *AB*, corr. *Gr* || 29 iudicet sed cur v. *B*

te servaverat: meruit exulare. sed puta iniuste abdicasse: pater est. non respicimus in eiusmodi fortuna, quid meruerit. denique quid faciet mulier, cum ad ianuam venerit? et quantum est, quod praestat?

5

Quo nunc se misera conferet? cum patre nimirum mendicandum habet. facile tamen maritum inveniet: tantum ne impune laesa sit, solatium petit.

CCCLXIX.

Armis sepulcri victor.

10

SEPULCRI VIOLATI SIT ACTIO. Quidam arma de sepulcro viri fortis, suis consumptis, sustulit; victor reposuit. reus est violati sepulcri.

DECLAMATIO.

Potui infitiri, quod obicitur. detracta arma dicis? nego. mentior? eamus in rem praesentem. adnumerare volo: si quidquam defuerit, damnari volo. sed non corrumpam gloriam meam, ut dissimulem, propter quod vir fortis honoratus sum. sed quid faciam? non licet mihi ista narrare. obstat livor: et id, quo salvus est, odit. „sepulcrum, inquit, violasti.“

20

Non utcumque attingitur sepulcrum, violatur. alioqui nec inferre mortuos licet, nec conlapsa reficere, nec ornare. aut si utcumque attingitur, violatur, bis e[r]go peccavi, et cum sustuli et cum reposui. sed non ita est. et mens absolvetur. sic Romani gloriose spoliaverunt Iovem; sic Saguntini

25

6 se om. B || § in marg. A || 7 moiturum P || 8 ne ne B || 12 viro forti B || 18—19 ut non diss. B || 19 viri B || 20 instat AB, corr. Ro || 24 inter AB, corr. Pi || lic(er)et edd. || 25 sicunque B || 26 e[r]go Fr || 27 sed om. B || meus B || absolvitur AB, corr. Ro || 28 q A || spoliaverunt B

fecerunt parricidium. si ergo mens in factis spectatur, meam inspiciate.

Quare violo? inimici sepulcrum est? immo etiam commilitonis, amici: credibile enim est similis
 5 propositi[s] animos fuisse. deinde, ut etiam vivo nocere voluerim, mortuo tamen parcendum est. deinde, quo tempore? bello, inter pericula odiis vacua. sed quid sustuli? aurum, credo, aut defossam pecuniam? „arma“. ista virtutis instrumenta, non sce-
 10 leris sunt pretia, quibus praemia merui. nisi ista sustulisset, non accusasses: non haberes leges. sustuli, confiteor: sed publicae salutis causa. miraris? ipsorum sepulcrorum ruina, si possem, hostem repellerem: tecta in-subeuntes et sacra, quin
 15 etiam templorum fastigia desperantium tela sunt. certum est, omnia licere pro patria.

Denique vos interrogo, quid faciam? magna pars exercitus in me cessat. armati sunt interim etiam inertes, etiam mortui: solus nudus steti.
 20 quamquam quid quaero? habeo sententias vestras: honorastis, et sciebatis, his me armis vicisse; nec sane aliud dedissetis consilium, quam locus et tempus. visus est mihi emergere tumulo vir fortis.

3 quia re **Aa** || volo **P** || 3—4 sepulcrum aestimo etiam **B** || 4 enim] eū **P** || 4—5 similes propositis **AB**, similis propositi **P** || 5 amicos **AB**, in amicos **P**, *corr. Ro* || 4—5 *fortasse* amici. credibile enim est similes propositis amicos fuisse. deinde *etc.* || 8 defossa **A** || 11 accusassem **B**, accusares (?) *Ro* || 13 postem **Aa** || 14 repellere **B** || 19 inermes **B** || steti *om.* **B** || 20 quod **AB**, *corr. Ro*; quamquam, quod quaero, habeo: sententiis vestris honorastis *etc. edd.* || 21 me his **B** || 23 <e> tumulo *Aer* || vir fortis †...† *Ro*

CCCLXX.

Rapta competitrix divitis filiae.

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. QUI INGENUAM STUPRAVERIT, DET DECEM MILIA. Pauperis et divitis filiae petebant sacerdotium. rumor erat, 5 pauperis filiam futuram sacerdotem. eam parasisus sub diem comitorum rapuit. dives offert pro eo decem milia. inscripti maleficii reus est.

DECLAMATIO.

10

„Non est, inquit, inscriptum, quia certa lege comprehensum est.“ Hoc diceret raptor, si cum illo agerem. sed aliter mecum tibi consistendum est. rapere enim usitatum est: subicere raptorem novum. numquam hoc timere maiores.

15

CCCLXXI.

Viri fortis pater, reus proditionis.

ABDICARE LICEAT. VIR FORTIS OPTET QUOD VOLET.

Qui proditionis patrem reum habebat, fortiter pugnavit. rogante patre, ut optaret abolitio- 20 nem suam, non optavit, sed in iudicio reo adfuit. absolutus pater abdicat filium.

DECLAMATIO.

Quid peccavi, cur abdicer? num adversum patriam iners sum? luxuriae deditus, bella fugio? 25 an adversus patrem impius? reor. in qua parte

6 eam **A** || 7 ministeriorum **B**, mysteriorum **P** || 8 \bar{x} it milia **Aa** || inscrip **A** || 11 scriptum **AaB** || certe **AB**, corr. *Aer* || 12 dicerem **B** || 13 consisto **A** || 15 unquam **P** || 21 reus **B** || 24 adversus **P** || 26 <id certe non ve>reor *Aer*, cfs. *Inst. or. VIII, 3, 26; sed cf. II, 16, 9*

fili cessat officium? „Non optasti, inquit, quod volui.“

Iam excedis legem tuam: pater filio debes imperare, forti non potes. potes peregrinationem,
 5 potes militiam: sed non sententiam iudici[i], non decretum magistratus, non praemium forti. quid enim lex ait? »fortis optet«. me nominat, et aequum est hoc mihi contingere: pugnavi. cum
 10 quo mihi res est? cum patre: non est contumaciter agendum.

Ego vero etiam viri fortis optionem remitto, si aequum petis. quid petisti? ut abolitionem optarem. memento non omnia, pater, nos posse petere: praemium accipimus, non regnum. nescis
 15 quantum sit abolitionem petere: accusatori silentium indicere, reum eximere, leges tollere. nec pro te tenuissem et praemium perdidissem. sed cuius abolitionem? „meam,“ inquit. animadvertitis quodammodo parricidii reum. agam potius causam.
 20 Hoc praemium primum turpe est; deinde supervacuum. turpe: damnaberis tuo iudicio in perpetuum. quanto gravius est a se damnari! tamen alii possunt dicere, »gratia victi sumus«. deinde supervacuum: innocens eras. „at enim dubia est
 25 iudicii fortuna.“ sed nobis non timenda. diluendum iudicium est: <in> invidia tantum criminis fiducia erat et in timore tuo. itaque apparuerunt iudicibus una omnia et profuit tibi, quod abolitionem non optavi: apparuit certa innocentiae fiducia.
 30 Ergo advocatum tuum abdicas, participem la-

3—4 impetrare B || 5 sententias B || 5—6 iudicii non decretum magistratus AB, corr. edd. || 7 optes P || 11 vero om. B || 12 abolitionem A || 15 absolutionem P || accusatoris B || 16 reges Aa || 17 tenuisset Ab || 21 damnaveris AB, corr. Aer, fortasse * damnareris || 26 <in> Gr || 29 innocentia fiduciae P

boris? de me facile est: inveniam patrem; sed tibi timeo: soles enim periclitari.

CCCLXXII.

Pulsator educatoris expositus.

QUI PATREM PULSAVERIT, MANUS EI INCIDANTUR. 5
TALIONIS SIT ACTIO. Quidam expositum sustulit,
pro filio educavit. pulsatus ab eo, tamquam
pater manus incidit. agnitus est adulescens.
advocato naturali patre cum educatore agit
talionis. 10

DECLAMATIO.

Sceleratissimus omnium, iudices, iuvenis, ingratus, vel quia lucem beneficio meo accepit vel quia [in] patrem: bis parricida est, semel domi, iterum in foro. quam merito cruentas perdiderit manus, 15 si quis adhuc dubitabit, aspiciat: iterum me in conspectu vestro pulsat; etiam truncus ac debilis, sola rabie integer, in miserum senem incurrit. quid? si haberet manus? ac ne quis illum coërcitum poena putet, etiam audacior factus est. debilitatem 20 meam concupiscit et ei praecipue corporis parti irascitur, per quam vivit. fateor, iudices, fateor praecidendas fuisse has manus, sed cum istum tollerent. nec erubesco (quod ab isto minimum est)

4 pulsatorem **A B** || ducatoris **A** || 5 incidatur **B** || 6 thalionis *hic et postea* **B** || 8 $\overline{\text{p}}$ **A**, patri **B** || 9 naturari **A** || 14 * [in], cf. 417, 25 sq. || domi *om.* **Aa** || $\overline{\text{i}}$ **A** || 16 aspiciat **A** || 12—16 sceleratissimus..iuvenis, ingratus vel quia... accepit vel quia in patrem bis parricida est, s. d. i. i. foro, quam merito. perdiderit...aspiciat. *una comprehensione omni a complexus* **Ro** || 19 \curvearrowright **A** || 23 procidendas **A** || secum dum istum **Aa** || tolerant **B**, colerent **P**

male audire et crudelitatis quoque reus fieri. sane crudelem me vocet: dum se ostendat. non timeo, ne istud in me crimen credibile sit, cum misericordiae meae adversarius ipse monumentum sit.
 5 nam quod pater parricidae adest, non miror: debilem non timet; aliquanto crudelior, cum exposuit.

Neque enim dubito, quibusdam illum somniis et prodigiis commotum, quia videlicet istum parricidio defungi utique in patrem fatale erat, ut se
 10 metu liberaret, proiecisse. ille ergo crudelis, iudices, quem solus iste carnificem vocat, accessi miti vultu; miseritus sum; ad summam: alienus sustuli, quem proiecerat pater; nec <hoc> contentus, filii loco habui. quid hac indulgentia [quid] profecerim
 15 quaeritis? —: effeci, ne deesset, qui pulsaret senem: ille, quem praesidio sustuleram, ille, quem vindicem etiam adversus alienos speraveram, tam aperte pulsaverat, ut ne infitiamur quidem posset. stultus eadem indulgentia etiamnum perseverabam et quae-
 20 rentibus amicis, a quo essem pulsatus, mentiebar. »quid tu, inquiunt, expectas, donec occidat«? rapuerunt me in forum: ostenderunt verberati oris notas. iste fassus est; iudex damnavit; carnifex manus abstulit: nihil in illo iudicio meum, nisi
 25 fletus, fuit. dum iactatur tota civitate parricidium, invenit impietas originem suam: en, ut videtis, iterum pulsat. „Talionem, inquit, peto.“

Quid agis? crudelitatis arguis? quem saltem pulsavi? misereri soleo etiam alienorum. ego te, cum

1 crudelitatem A || 6 aliquando AB, corr. Gr || 8—9 parricidam AB, corr. Gr || 9 defugi Ab || Q A || 10 ille e[r]go Bu || 12 mis A || misertus B || sue B—P || alienum Aer || 13 <hoc> Ro || 14 [quid] Fr || 14—15 quid? hac indulgentia qu. pr. qu.? Ro || 16 ille qui praes. B || 20 a om. AB—P || 21—22 rapuerat B || 22—23 verberationis notas B || 25 pletus Aa || 28 ais P

meus esses, debilitavi: num per vinum? num per
 furorem? num iratus? talio iniuriae ultio est. in
 hoc scripta est lex, ne quis inpune petulans sit.
 hoc ergo dicis, me iniuria abstulisse? lege incidi;
 nec ego, sed carnifex. quidquid lege factum est, 5
 vindicari lege non solet. et qua lege? »qui pa-
 trem pulsaverit«. „Sed tu, inquit, pater non
 fuisti.“ Puta: iudicia tamen iudiciis rescindi non
 possunt.

SERMO.

10

Hic de sanctitate iudiciorum.

DECLAMATIO.

Sera post damnationem innocentiae defensio
 est. istud, quod nunc dixisti, ante dixisses. sed
 non potuisti dicere; pater tuus eram, iure praesentis 15
 conditionis. abdicare itaque potui; occidere potui:
 omnem potestatem, tamquam in filium, exercere.
 miraris? nec ille potuit contradicere, qui pater
 erat. „non eras, inquit, naturalis.“ tanto igitur
 plus merueram: alienum sustuleram, cum essent, 20
 qui suos proicerent. sed ut non fuerim, tu tamen
 putasti patrem. lex autem mentem punit. ut scias
 verum esse hoc: impetravi. „sed tu, inquit, sciebas
 non esse filium tuum.“ poteram quidem *dicere*: sed
 meritis pater eram; sed tu tamquam patrem ceci- 25
 deras. sed testor, nolui: expositum quoque colle-
 geram: indignati sunt amici; ipse fassus es.

Quid nunc facies? praecides manus, quae te
 sustulerunt?

3 sint B—P || 5 nec ego *om.* B || 13 N A || 14 quod
 nunc dicis *Ro* || 16 occidere potui *om.* B || 17 filio B || 18
 —19 qui pater <nondum> erat *auct. incert. ap. Aer* || 21
 proiecerent Aa || 24 scire AB, *corr. Ro*

CCCLXXIII.

Ornamentis redemptus.

ABDICARE LICEAT. SEPULCRI VIOLATI SIT ACTIO.

5 Amissa uxore et defossis in sepulcro eius ornamentis superduxit filio novercam. captus a piratis pater de redemptione scripsit. morante filio, uxor ex sepulcro prioris uxoris eruit ornamenta et misit. ob hoc a privigno sepulcri violati accusata et damnata est. pater redit
10 et abdicat filium.

DECLAMATIO.

Ante quam parricidium inertiam obicio: non es peregrinatus, etiam me peregrinante. coactus sum tuas vices sustinere. sed dices, non totam do-
15 mum in periculum committi debuisse. remansisti, ut redimeres? redime patrem captum! deseruisti: maximum crimen, immo parricidium. quantum in te fuit, occisus sum, et gravissimis quidem tormentis. neque est, quod paupertatem excuses: impietas
20 fuit. moraris: et quid facis? ut sciam otiosum, accusas. hoc vacat? et quam accusas? uxorem meam.

„Sepulcrum, inquit, violaverat.“ Quid ad te? mea iniuria est; ego vindicabo. sed ne ego qui-
25 dem debeo: recte violavit. „ut scias, inquit, peccasse: damnata est.“ miraris, absente viro? ego te, uxor, damnavi, optima feminarum: sed vindicabo.

1 CCCLXXII A P || 2 redemstus A || 4 defossis A || 6 orante A, moranti B || 7 et B, e P || 9 acc. etiam nata est B || 12 paricidium A || 15 rem auxisti B || 16 ut redimeres patrem captum. *edd.*; *item cum signo interrogationis Ro* || 19 accuses Ba || 20 occisum B

CCCLXXIV.

Abdicatus heres ob tyrannicidium.

ABDICATUS DE PATERNIS BONIS NIHIL HABEAT.

Quidam hortatus est in tyrannicidium filium.
nolentem abdicavit. moriens scripsit heredem, 5
qui tyrannum occidisset. abdicatus occidit:
petit bona.

DECLAMATIO.

»Abdicatus, inquit, ne quid de bonis patris capiat.« paterna haec esse bona constat; abdicatum te esse aequae patet: quae ultra quae- 10
stio est?

„Heredem, inquit, scripsit tyrannicidam; ego autem tyrannum occidi.“ Nihil refert, an aliquod ius postea adquisieris: filii perdidisti. lex enim, 15
quae abdicatis paterna bona negat, per omnia illos amovet. supervacuum namque erat, abdicatum sub-
movere, qui alioqui perdidit paternam domum. igitur lex i[s]ta scripta est, ne qua lege reverti in domum posset. <»ne quid, inquit, ex bonis ca- 20
piat«> licet ergo sis tyrannicida, non prodest tibi. nec ulla lex reducit, quem aliqua exclusit, et semper, iudices, potentior lex est, quae vetat, quam quae permittit. [ne quid, inquit, ex bonis capiat.] hoc etiam in magistratum potestate servatur: et 25
plus potest [inquit] unus qui vetat, quam omnes qui iubent. in permittente enim libera potestas, in vetante poena est. Deinde haec lex publica est, ad omnes pertinet: testamentum privatum est. po-

9 quid et de B || 15 fili B || 17 admonet B || 19 i[s]ta Sch || 20 <»ne q., i., e. b. capiat«> Sch || 22 N A || excludit B || 24 [ne q. i. e. b. capiat] Sch || 26 [inquit] Ro; p. in his unus Obr || 27 intmittente A

tentius est, quod in albo lego, quam quod in testamento.

„Sed pater, inquit, voluit me esse heredem, et ideo tyrannicidam scripsit, quia sciebat me factu-
 5 rum tyrannicidium.“ Falleris: te namque minime voluit. nam si voluisset, scripsisset »filius meus, si fecerit tyrannicidium, heres mihi sit.« nunc autem apparet, dolentem iratumque scripsisse et adoptare in locum filii tyrannicidam voluisse, quia in virtu-
 10 tem tyrannicidae filium excitare non poterat. iratum tibi dico fuisse: abdicavit. numquam leviter excandescunt patres. et qua causa? quod tyrannum non occideras. vides, quemadmodum inertiam execratus sit, ne iudiciis quidem malis excitatam.
 15 tantum abdicavit? immo: non reduxit. passus est exulare; ne moriens quidem miseritus est: etiam testamento exheredavit, etiam alios adoptavit.

SERMO.

Ultimae partes aequitatis.

20

DECLAMATIO.

„Tamen, inquit, tyrannum occidi.“ Puta te meruisse: habes praemium a re publica. illud virtutis praemium debet esse, hoc inertiae supplicium. sed quando occidisti? testamentum te excitavit.

25

SERMO.

In ultimo tuenda mortuorum iudicia: commendabimus iudicibus testamenta. nullam autem ma-

1 lege B || quod test. *omisso* in B || 11 t. timido fu. Ab et *edd.* || 14 iudicii B, publicis Gr; sed cf. in indice vocem iudicii || 16 miseritus] interfectus B || 17 exere A || 19 partis AB || 24 te om. B || 26 commendavimus AB || 27 nullum B

iorem illi fieri posse iniuriam, quam si hunc heredem habuerit.

CCCLXXV.

Fortis, filius proditionis rei, frater desertoris.

Prodicionis reo patre alter ex filiis deseruit, alter 5
fortissime pugnavit. rogavit pater, ut abolitionem suam optaret. ille fratris impunitatem optavit et in iudicio adfuit patri. pater absolutus abdicat. ille C. D.

DECLAMATIO.

10

Fateor, non possum lusus arguere, qui donari aetati possunt. non est luxuriosus, <sed superbus,> sed contumax: haec minus ferenda sunt vitia. dicas licet <te> fortissimum: quid mihi prodest, si magis patrem contemnis? „Mea, inquit, lex est.“ Quidquam tibi 15 me vivo tuum est? ego te in aciem misi; mea est virtus, mea lex, mea optio. non iniquam rem postularem, si dicerem »amicum reum vindica«: quid? si patrem. etiam innocentem urget conspiratio. „Sed turpis est, inquit, abolitio.“ Quid ad te? ego 20 meae condicionis arbiter sum. „Sed, inquit, supervacua erat: innocens eras.“ Quid autem? ego quia nocens eram, petieram? verebar fortunam iudiciorum et exempla. „Sed fratris, inquit, salutem optavi.“ Iam ergo noli dicere, »supervacua abolitio fuit.« 25 alium enim mihi praetulisti: et innocenti nocentem; reo damnatum, qui certo perire debebat. si misereris tuorum, eos saltem adiuva, de quibus iudex etiamnum dubitat. „Quid ergo? inquit. peris-

5 ex A || 12 <sed superbus> Ro || 13 sunt om. B || 14 <te> Aer || 22 eras om. B || autem] ad te Aer || 23 innocens B || 29 etiam non dubitavit B

set? " si me interrogas: occupatus sum, non audio; si patriam: desertor est. quaedam, iudices, comparatio minuit. per se crudele fuit, perire fratrem: sed comparatum mihi, tolerabile. quid ergo? ego
 5 perissem? „fratrem, inquit, servavi.“ itaque nunc frater te abdicat: ille beneficii gratiam debet, ego peccati poenam. sed quid? si non pietate servasti, sed ut me occideres? quantum in te fuit, damnatus sum. „Adui“, inquit. Alioqui abdicareris tantum?

10

CCCLXXVI.

**Expositus iuratus ob nuptias educatoris filiae
 <abdicandus>.**

Quidē^a moriens adolescenti, quem pro filio educa-
 verat, indicaturum se veros parentes pollicitus
 15 est, si iurasset se filiam, quam relinquebat,
 ducturum uxorem. iuravit adolescens. ille de-
 cessit. post mortem educatoris a naturali patre
 receptus, quia non vult orbam divitem ducere
 uxorem, abdicatur.

20

DECLAMATIO.

Abdicas tam cito? si non eram idoneus, non
 eram recipiendus. tam exiguo tempore quid pec-
 care potui? etiamsi quid peccavi, ignosce: nondum

4 ego om. P || 5—6 nunc fratrem abdicat B || 7 peccavi
 B || pietati servisti AB, corr. Sch || 8 occideris AB || 9 t̄m
 B, tamen P || 12 * <abdicandus> || 16—17 dixit AB, corr.
 Aer || 18 q̄ n̄ A, q̄ aū B, qui ante P, corr. Aer || 16—19 iu-
 ravit adolescens. ille decessit. post mortem educatoris a
 naturali patre receptus, quia non vult orbam divitem du-
 cere uxorem om. Aa || 21 * abdicat AB

novi mores tuos. novitiis etiam servulis ignoscitur. sed quid obicis? „Uxorem, inquit, non ducis, quam volo.“ Quid tum? nescis nostri arbitrii esse matrimonia? adfectus nostri vobis non serviunt: non potes efficere imperio, ut vel amem, quem velis, vel oderim. 5 matrimonium vero tum perpetuum est, si mutua voluntate iungitur. cum ergo quaeratur mihi uxor, socia tori, vitae consors, in omne saeculum mihi eligenda est. alioqui quid proficis invitum cogendo? repudiabo. „At enim, inquit, lege cogeris orbam 10 ducere.“ Quid? tu illius patronus es? sine me illi respondere. si potest, lege illa cogat. interim noli mihi patriam maiestatem opponere. sed nimirum non potest cogere, et ideo non cogit: alioqui forsitan illi responderem, [non] habere orbas privilegium: sed vacuis indicare nuptias, non occupatis. 15 „Quid ergo, inquit, orbam non ducis?“

Gaudeo, pater, quod misereri fortunae potes: et haec orba est, et haec patrem perdidit. fortuna similis, indulgentia propior est. in eadem domo 20 educati sumus: novi mores, probo verecundiam, probo genus. quid? si mihi a patre commendata est? quid? si rogatus sum? quid? si etiam iuravi? vis me fidem non praestare? et cui? qui me sustulit, qui patrem egit, qui te mihi patrem dedit, 25 qui me id modo rogavit. non est quod dicas, »ego cogo«: aequae tamen peiero. et quales futurae nuptiae, quae periurio iunguntur?

1 novicis **A** || 3 fort. * quid tu nescis, nostri etc. || 4 **N**
A || nobis **AB**, corr. Aer || 5 amēt **A** || quam **Gr** || 7 **N A** ||
 igitur **Aa** || 8 sc̄lm **A** || 9 cogendum **B** || 13 patria **A** || 15
 [non] **Gr** || 16 inducere **AB**, corr. Aer, indici **Sch** || 25 egit
A || 26 quemadmodum **AB**, corr. Ro || 27 cogo eg aequae **Ba** ||
 periuro **Aa B** || 28 per viro **B**

SERMO.

Ultima comparatio puellarum: illam esse divitem; facile inventuram maritum: hanc in totum destitutam et nunc vere orbam, si eam hic quoque
 5 deseruerit. referendam esse gratiam expositos colligentibus.

CCCLXXVII.

Vocatus a patre in militiam, venenum terens.

PARRICIDII SIT ACTIO. Pater filium in militiam
 10 vocavit. ille ornatus donis ad patrem rediit. adhibitis amicis petiit a patre, ne se amplius mitteret; non impetravit. iterum fortissime pugnavit; rediit. terens venenum a patre deprehensus est. interrogatus dixit se mori velle.
 15 parricidii reus est patri.

DECLAMATIO.

Parricidii reus sum.

Quaedam crimina ipsa magnitudine fidem non impetrant: parricidium aliquando legem non habuit,
 20 nec inmerito. quis enim se facile vinclis naturae exolvat? vos estis, qui nascentes excipitis. itaque ad tantum nefas magna oportet serie parricida veniat et per hominum deorumque contemptum ad ultimum nefas conscendat. quid hoc est, iudices?
 25 maximum omnium reo crimen obicitur et solum: non circumscriptus amicus; cessant etiam familiaria

1 Declamatio AB, om. P; corr. Aer || 4 vero B || 5 deserit A, deserit B, corr. Ro, deserat edd. || 8 locatus A || Locatus AB, corr. Aer || 11 petit AbB || ad patre A || 15 pater B || 19 aliquando om. P || 19—20 habuit et nec Ba—P || 20 se om. A || 24 iudicium B || 25 et om. B || 26 maamicus A

adulescentiae crimina, et ne in scortis quidem reus male audio. plus fortasse quam putatis, iudices, pollicebor: non quemlibet ex illis subselliis, sed accusatorem ipsum laudatorem dabo: numquam abdicavit. quidni non? abdicaret, cuius non solum 5 innocentiam, sed etiam virtutem cognoverat? Faccinus indignum! inter speciosa militiae opera impietatis privatae reus sum, sponsor salutis publicae. non sunt eiusdem pectoris vitia et virtutes. etiam pro alienis patribus dimicare soleo. 10

Sed forsitan non solum puram, sed etiam speciosam innocentiam gravet in parricidium causa: numquid abdicaveras et exuere naturalem indulgentiam prior docueras? an etiam [in] hereditatis cupiditate volebam te occidere? scilicet immensis luxuriae oneratus damnis. an infeliciter te iubente 15 pugnaveram et inertiae poenam verebar? „Immo, inquit, invitus militabas.“ sic fit ergo, ut quisquis hostem timet, patrem occidat? ergo iners sum?—: atqui parricida non solum audax debet esse, sed 20 etiam temerarius. invitus? —: quid ergo? rogare non possum, ad preces decurrere, non ad venena? iterum adlegare amicos non possum? denique <si> perseveras, mori non possum? finge enim, qualem te velis esse. crudelem? et hunc iudex vindicabit, 25 et propter hunc occidet filium? sed melius ego de te iudico. puto te omnia indulgenter imperare filio. avida est gloriae paterna pietas: nostra tirocinia timidiora sunt. numquid offenderis, si te laudo? sed ne tali quidem patri parco? 30

9 et om. B || et tam B || 12 urgeat Obr || 14 [in] Aer || 19 timent Ba, timens Bb P || 20 non sum audax B || 21 invitus <militabam>? Aer || 22 advena B || 23 <si> Aer || 25 iudes B—P || 26 preter B || occidit AB, corr. edd. || 28 tyrannicidia B || 29 nunc quid P || 29—30 sed natali Aa

Quemadmodum occidere volo? conducam percussorem? insidiabor peregrinanti? nihil horum est: meas manus inquino et sic paro venenum, ut deprehendar. secreta sunt parricidarum scelera.

- 5 „Cur ergo, inquit, venenum habuisti?“ O miseram liberandae adolescentiae meae sortem et malis quoque ipsis tristiora remedia! excusandum est, quod ne diluerem, mori volueram: et ultimae cogitationes revocantur ad iudicem. paulo minus quam
10 post fata arcessor reus. sed ne fallam te, pater, respondebo verbis fortunae meae, respondebo quod soleo, id est, non alius reus, quam filius: mori volo. O quanto facilius tibi mortis causas, quam parricidii reddam! immo passim obiectas et publicatas
15 tantum non transibo. mori volui. quaeris quare? quia natus sum ad miseras hominum, incendia, naufragia, bella. felices, qui suo arbitrio moriuntur. »Scipio, inquit, bene habet« (puto quia ultra pugnaturus non erat) Cato: num et ille peccavit?
20 idem feci, quod Cato. ad quietem hoc iter est et dulcis quaedam ad securitatem via. quare mori voluerim quaeris? en! quia vivo, reus sum. quare mori volui? vides enim, ex voto adolescentiam egeram: nihil umquam me offendit, quamquam in-
25 terim et secunda ad u(er)sum me[um] faciunt; quidquid rogavi te, pater, etiam solus exoravi. pace maiestatis tuae dictum sit: non omnes tam fortes sumus, non omnes bella sustinere possumus. sed non quisquis occidere hostem non potest, continuo

1 quemadmodum et occ. B || 7 strictiora B || 10 arcessor AB, arcessor P || 12 reus om. B || 13 facillius A || 14 subiectas B || 15 tamen P || 19 pugnaturus ultra B || num om. P || 22 vivam AB, corr. Gr || ne, quia vivam, r. sim Sch || 23 index P || 24 egram B, aegram P || nihilum quam B || 25 secundum B || ad usum meum AB, corr. Sch || 26 rogavit et pater AB || 27 tamen B

patrem potest. Varia sunt ingenia: † alii otio delectantur, ego tecum volebam militare. † en parricidam! sub iudicio tuo vivere volo: in hoc etiam ambitiosus apud te, pater, amicos adhibui. sed postquam iussus sum, »obsequendum est, 5 inquam, patri: eamus in bellum. quid habeo, quod pro me timeam, si de filio pater securus est?« vidi alios sterni, alios fugari, universos exercitus caedi. dedi me periculo; subieci, tamquam vilis mihi, fortunae: et ideo, puto, miser vici. tum vero in aesti- 10 matione periculorum ac vulnerum, »quid? hic, inquam, nemo vincere potest, nisi mori voluerit?« redii in domum patris: nulla erat missio, ne post victoriam quidem. »si necesse est, moriamur, inquam, sed domi: ibi certe pater sepeliet.« inter 15 haec tamen paternam clementiam sperans »videat, inquam, pater, deprehendat: qui roganti non credit, morienti credat.« ipse me cum veneno obtuli, ut essem miserabilis. sed, ut video, crudeliorem feci patrem; et nunc intellego: filium perire volu- 20 isti, cum in aciem misisti.

Si perseveras, venenum redde: liceat meis instrumentis mori. sed miserere heredis, miserere viri fortis: iudicio impetrem, quod per amicos exorare non potui. 25

2 volebam laborare *Gr*, alii alio delectantur: ego tecum volebam <vivere, nolebam> militare *Ro*; ipse tentaveram * <alii negotio> alii otio del.: ego tecum nolebam militare || 3 dicio **A** || 8 exercitos **A** || 9 me me **B** || 10 tam vero tam vero **B**, tam vero **P** || 13 redi **P** || 17 deprendat **A** || 20 et non int. **P** et *Pi* || 19—23 ut essem miras venenum etc. **Aa**, miserabilis in contextu verborum adiectum ab **Ab**, reliqua in margine inferiore suppleta, sed eadem postea cultro erasa, ut vix passim singulae litterae possint discerni || 24 vir **A** || 24—25 exorare **A** || per amicos impetrare potui **B**

SERMO.

Hoc est difficillimum in hac controversia, quod in eadem condicione et parricidii et mortis est militiae metus: quem si infitiamur, non habuimus, 5 cur ipsi vellemus mori; si fatemur, habuimus, cur patrem vellemus occidere. medio igitur temperamento opus est.

CCCLXXVIII.

Auctor pacis abdicandus.

10 Victa duobus proeliis civitate, tertia instructa acie pollicitus pacem adulescens, si permitteretur sibi cum duce hostium loqui, post discessum eorum quia non indicat patri, abdicatur.

DECLAMATIO.

15 Non esse privilegium parentibus datum † mentior. † datam esse video liberis respondendi potestatem, et de abdicatione iudicem cognoscere. dico igitur certa esse, quae imperent patres: navigationem, militiam; quaedam excipi: senatoris, magistratus, iudicis sententiam: et liberos esse, quia 20 cives. hanc vero novam legem, silentium crimen esse. cum abdicetur procacitatis petulantia, sub hoc patre tacere non licet. finge te quaerere, quid amico deliberanti suaserim: extorquebis? quare iu- 25 dex reum damnaverim? quam rationem senator in sententia secutus sim? isto modo levissimis quoque causis expellemur, et utcumque delicatis visum

4 infatiamur Aa || 5 ipse A || 6 patrem om. P || 8 CCCLXXVII B—P || 11 permitteret B || 12 discessus Aa || 16 infitor. Obr || datum B || 18 imperant P || 24 et torquebas B || 26 sum B

fuerit, testamenta perdemus. abdicas. amavi? potavi? et fortasse ista donasti. tanti supplicii quod crimen est?

„Non indicas, inquit, quid locutus sis.“ Finge nolle: licet. magistratus non exigit, patria non exigit; si proditorem putas, accusa. sunt quaedam secreta, iudices, et animi parentum imperiis vacant.

CCCLXXIX.

Dives a parasito sacrilego reus caedis.

Pauper et dives inimici. dives pauperem quodam tempore cum uxore occisum <sub> adulterii crimine in publicum abiecit. postea dimissus ab eo parasitus, in sacrilegio deprehensus, e lege tortus inter alia dixit, a divite pauperem illum inimicum iniuria occisum. dives caedis reus est.

DECLAMATIO.

Reo caedis quid obicitur? petulantia, improbitas, circumscriptio? ista ne pauper quidem obiecit: nec potuit latere ante acta vita sub eiusmodi inimico, quem usque eo vehementem dicitis, ut mea manu esset iugulandus.

Sed inimicum occidi? quem? pauperem, qui nihil in curia, nihil in contione poterat. inimici sunt ex pari. sed puta inimicum fuisse: statim ad caedem confugiendum est? verborum contentiones armis finiuntur? etiam hostibus parcitur. Caesar Cato voluit ignoscere. Deinde mea manu occido? tam efferati animi sum? non venenum est, non

4 quidquid A || 11 <sub> Bu || 19 quide A || 22 iugulandum B || 24 contentione B || 26 est om. B || 28 dēde meā A || 29 afferenti A, efferaci P

percussor, — et dives sum. Deinde cum uxore? ne illi quidem parco? Deinde quemadmodum? rapio de publico? non clamat? non Quiritium fidem invocat? et tanti facinoris parasitum conscium ad-
5 voco, et eundem postea eicio? non timeo indicem?

„Quemadmodum ergo, inquit, uxorem corrumpit?“
Alieni facti rationem a me exigis. qui scio, an hoc genere vindicare se voluerit, qui aliter non poterat?
„pauper, inquit, fuit.“ quasi tantum pretiis mulie-
10 res corrumpantur, praesertim divites: immo inlecebris et blanditiis magis capiuntur. utique, si quis domesticorum adiuvit, per parasitum factum: et ideo eiectus, ideo a nullo receptus, quod eum lae-
sisset, a quo liberalissime exceptus est.

15 „At enim dixit parasitus.“ Primum unus testis est; deinde parasitus. „Tortus dixit.“ Eo minus credo: mentiuntur plerumque torti. deinde hic habuit mentiendi causam, quod expulsus est, quod sacrilegium propter inopiam admisit. adstiti praesens: inde ille
20 exarsit validius et fefellit. hinc reus factus sum.

CCCLXXX.

CruX scripta servo non danti venenum.

DE INIUSTO SUPPLICIO TRIBUNOS APPELLARE LI-
CEAT. aeger a servo, cui libertatem scripse-
25 rat, venenum peti<i>t. nolenti dare crucem scripsit. heredes volunt supplicium sumere. servus appellat tribunos.

DECLAMATIO.

„Testamento, inquit, cautum est.“ Ideo tribuni

6 corripit Aa || 10 p̄sentim A || 23 tribuno appellari B ||
licet Ba || 25 *peti<i>t

cognoscunt non utrum scriptum, sed quare scriptum sit. crux scripta est: quare? quid commisit? ante actam vitam scrutemur: video illi prius libertatem fuisse scriptam. quid igitur tam subito peccavit? numquid venenum dare domino voluit, quo citius 5 libertate frueretur? in contrarium incidi<t>. non periclitaretur, si dedisset. „petenti, inquit, domino non dedit.“

SERMO.

Quaestio, an omnibus imperiis parendum? an 10 aegri? an huic imperio? hic, primum non debuisse; deinde non potuisse parere. Ultima supplicii figuratio, sub eiusmodi titulo.

CCCLXXXI.

Noverca torta filiam consciam dicens. 15

VENEFICA TORQUEATUR, DONEC CONSCIOS INDICET.

Quidam filio superduxit novercam et ex illa aliam filiam suscepit. amisso filio ambiguis signis uxorem ream fecit. confessa illa in tormentis communem filiam consciam dixit. ad- 20 est filiae pater.

DECLAMATIO.

Ut sciatis, iudices, nocentes tantum a me veneficii reas fieri et hanc non immerito praeteritam: proferte a sinu nutricis ream. non peccant hi anni, 25 ne in novercis quidem. parvulae serpentes non nocent; ferae etiam mansuescunt. persona virgo

1 sed quare scriptū, sed quare scriptū Aa || 3 prius illi B || 6 incidi<t> Aer || 11 aegro AB, corr. Gr || an huic] adhuc B || 17 Q A || 17—18 illa aliam in ras. habet A, ea aliam B; an * [aliam] (?) || 24 reos edd. || 25 profert P et edd. || N A || peccavit B || 27 fere AB

est, causa soror: quam valde a fratre dilecta est!
quemadmodum mortuum flevit!

„Sed mater, inquit, consciam habuit.“ Primum
sceleratis naturale est, alienam conscientiam fugere;
5 deinde, si quaerant, adiutores quaerere. quod autem
adiutorium in puella esse potuit? emit venenum?
an confecit, ut fratri daret? quid? ipsa privigno
non potuit dare?

SERMO.

10 Hic verba patris, appellantis filiam, illius expavescentis timorem.

DECLAMATIO.

Ego certe interrogavi: »quid est, inquit, venenum?«

15 Cur ergo dixit consciam? ut me orbaret. nihil dulcius est ultione laesae. et prorsus non frustra hoc cogitavit. certe si non aliud, iudicio patrem torquet.

CCCLXXXII.

20 Tyrannicida conductus.

CUIUS OPERA TYRANNUS OCCISUS FUERIT, PRAEMIUM PETAT. Dives senex adolescentem robustum in tyrannicidium pecunia data conduxit. occidit adolescens tyrannum. certant de praemio.

3 sed mater inquit: »consc. habui[t]« *Gr* || 10 matris **A**, *corr. Ro* || 11 timor (?) *Ro* || 13 inquit *om.* **B** || 16 dulcius est dulcius est **B** || 17 alio **B** || 22 adolescentū **A**

DECLAMATIO.

»Cuius opera« inquit. operam puto laboris esse, proelii, armorum. tu quam dicis operam? consilii? atqui nemo, ut proposuit sibi tyrannicidium, continuo tyrannicida est. tuum ipsum consilium quid profuisset citra manum meam? ergo operam lex desiderat: ideo tantum concedit praemium. atqui si haec opera est, ego pugnavi.

„Sed ego, inquit, conduxī.“ Puta; nempe conduxisti, ut tyrannicida essem; tamquam si conduxisses, ut gladiator aut histrio essem, si conduxisses, ut hominem occiderem: nempe ut ego tenerer. „non tua sponte tyrannicidium fecisti.“ istud omnibus dici potest: illum sororis raptus accendit, hunc uxoris stuprum. age, si hortatus esses in tyrannicidium, praemium peteres? Sed tu me propter mercedem tuam putas tyrannicidium fecisse? tantum meritum mercennariae operae imputas? non est humilis pectoris libertatem publicam capere. etenim si tua merces movere me potuit, multo magis praemium movit: et ideo ad me venisti, quia intellexisti a vultu cogitationem tyrannicidae. „Cur ergo, inquit, mercedem accepisti?“ Non cupiditatis causa, sed pignoris: quia temptari me putavi et te a tyranno summissum.

„Quid ergo, duo praemia feres?“ Ideo tyrannicida <non> sum? et tu iam habes praemium: patrimonium, liberos, tyranni mortem desideratam.

3 tum B, an * tu <a> m (?) || 5 ipsius Ro || 6 profuisse et B || 7 desideret B || ideo notat Ro || 8 operata est A || 11 ut gl. a. h. e. s. conduxisses om. Aa || 12 et AB, corr. Ro || 14 * accendet A, accedit B || raptus A || 15 huc B || sororis AB, corr. Ro || 16 fort. * et tu || 18 tantum praemium p merc. B || mercennariae A || mercenū A || 22 a vultu A || vultu A || 24 pignoris A || 26 Ideo tyrann. sum. edd. sec. AB || 27 <non> Ro || ut AB, corr. Ro || at (sec. Obr) tu tria iam habes praemia Sch

CCCLXXXIII.

Rapta male tractata.

QUAE VIRUM MALAE TRACTATIONIS DAMNAVERIT,
 DUPLAM DOTE M RECEPIAT; SI INDOTATA NU-
 5 PSERIT, LITEM AESTIMET. Rapta nuptias opta-
 vit, postea virum malae tractationis damnavit:
 litem morte aestimat.

DECLAMATIO.

Nimio amore et sollicita inquisitione hic offen-
 10 dit uxorem. venit illa in forum gratiosa; ne nos
 quidem obstitimus, quo minus vinceret, ut scire-
 mus, quanti dotem aestimaret. iudices dixerunt:
 »quid nos intercedimus? optime ipsis conveniet. haec
 tamen, ne sine causa in forum videatur venisse,
 15 ferat aliquid solatii: bene credimus illi eius patri-
 monium, cuius capiti perpercit.« veneramus hilares
 ad aestimationem. at ista, »quid mihi, inquit, cum
 pecunia est? mortem desidero.« putat se, ut occi-
 deret, vicisse, quae vicit, quia non occiderat. ob-
 20 sequendum est tibi, adulescens: nihil in mulierem
 dicam: sed patiaris causam tuam defendi.

Dicimus pecuniarias lites esse; litigatorem
 esse non reum, non qui de capite sortiatur: illud
 iudicium vocari, quaestionem, quidlibet potius
 25 quam litem. »〈litem〉 aestimet,« inquit: quam
 familiare, quam cotidianum verbum est? si quid
 commodatum non redditur, nota sunt verba postu-
 lantium, »quanti aestimet.« ergo pecuniarium ver-
 bum est. huic tu mortem putas subici? veneficus

12 quanto A || 13—14 haec tamen om. B || 16 illares
 Aa, hillares Ab, hylares B || 18 est mihi mortem B || 19 vi-
 cisse q. v. q. n. occiderat om. B || 22—23 litigatorem esse
 om. Aa || 25 〈litem〉 Aer || 28 pecuniarum B

exulat, alii scelerati mitius puniuntur: malae tractationis damnatus occidetur? „Mea, inquit, aestimatio est“: Immo iudicium. tua in una lege est, quam habuisti; et lex ubi perire vult hominem, aperte significat: »desertor occidatur.« 5

SERMO.

Ultimae sunt preces, ut exoretur mulier.

DECLAMATIO.

Serves munus. nam removeas licet secures: si irasceris, morietur alioqui. putas illum *relictum* 10 nuptias tuas? denuntio, iterum rapiet.

CCCLXXXIV.

Virgo immolata pestilentiae.

In pestilentia responsum est, virginem immolandum. sorte ductam pater virginem negavit, 15 magistratus immolavit: non finiebatur pestilentia. iterum sortiti sunt. altera immolata est: sedata est pestilentia. prioris patri magistratus caedis reus est.

[Coloratae.]

20

<DECLAMATIO.>

Sortem filiae tuae deus inter virgines esse noluit, sed tamquam alienae turbae exemit.

3 iudicium B || in bona lege B || 10 delatum AB dilatum *edd.*; *corr. Ro* || 19 reus caedis B || 20 Coloratae AB—P (*in codice B rubro colore pictum*), Declamatio P || 23 aliena ex urbe exemitur B

CCCLXXXV.

Lenoni reus, qui meretrici amatorium dedit.

DAMNI INIURIA DATI SIT ACTIO. Adulescens cum
 5 amaret ancillam meretricem et multa ei do-
 nasset, amatorium ei dedit. videbatur amare
 ancilla adolescentem. agit leno cum eo damni
 iniuria dati.

DECLAMATIO.

Si quis utramque partem inspexerit, intellet
 10 profecto, ex utra parte sit damnum. nam lenonis
 inpudentiam satis admirari non possumus, qui, non
 contentus in lupanari venditare ancillam, in foro
 venditat, quo plures amatores inveniatur. quod si
 aliquid valet amatorium, fateor, hic bibit.

15

SERMO.

Rei gestae ordinem quia necesse est exponere,
 in eiusmodi <causa> persona <advocati opus est cui
 non> necesse est erubescere. quaestiones illae sunt,
 an leno damni iniuria dati agere possit? an in-
 20 pune illi iniuria fieri? an, cum suam iniuriam non
 possit vindicare, mancipii possit? an, si mancipii
 non potest, prostituti possit? quid sit damnum da-
 tum esse, cum quis non habeat, quod ante posse-
 derit? etiamnum, ut in primo loco comparatio per-
 25 sonarum, utrum credibilius sit adolescentem intu-
 lisse damnum, an accepisse? felicem esse <eam>
 aetatem, si servare possit sua: et lenonem circum-
 scriptum quis crediderit?

5 ei *om.* B || 16 qui P, cui *edd.* || 17 * <causa> persona
 <adv. o. e. c. non>; cf. 24, 28—29; 61, 13; 228, 5—10 || 19
 potest P || 22 prostitutae Gr || si B || 24 in *om.* B || 26—27
 * <eam>; aetatem <hanc> Sch

DECLAMATIO.

Quamquam, ut feceris damnum, merito relata tibi talio est, propter quem damna omnes faciunt. leno est publicum damnum. atqui <tu> tuam ancillam habes. „Malo, inquit, exemplo datum est.“ 5 Quidni ait, civitatem stare non posse, quia meretrix amet? „Amatorium, inquit, dedisti.“ Damni agis et veneficium obicis?

SERMO.

Hic, an amatorium effectum habeat? quid enim 10 si deformis det, si debilis, si caecus, si pro absente? numquid enim mandata medicamentum accipere? et illud prius: quomodo animum mutet, quod corpori non noceat, per quod transit? † et mutat animum, ut indulgentiam praecipiat † isto modo 15 lenonem divitias in manu habere.

„Cur ergo, inquit, dedisti?“ Multa miseros etiam sine ratione temptare. huic, cum tristis esset, supervenisse anum: monstrasse; hunc, antequam daret monstratam potionem, ne quid noceret, priorem bi- 20 bisse: reum autem sub hac culpa esse, quod no[n]ta]cuerit.

Ultima figuratio, quemadmodum leno damnum aestimaturus sit: nimirum voluisse illum aestimare ancillam, et fortasse huic vendere. 25

Supra etiam illud quaeremus, unde intellegat amare ancillam. quod saepius veniat? hoc illum semper fecisse dicet: nempe amat, sine illa non

2 * fecerim **AB**, dederim *Sch* || 3 talio **A** || quem *om.* **B** || dona **Aa** || 4 <tu> *Ro* || 8 agis] materiam **B** || 10 an *om.* **B** || amatorum **Aa** || habet **B** || 14—15 transit? et mutet a. ut ind. praecipiat? *Ro*; *fort.* * transit? et mutaverit an. ut ind. praecipiat, isto modo *etc.* || 21—22 non tacuerit **AB**, *corr.* *Ro* || 24 aestimaturis **Aa** || 27 illam **AB**, *corr.* *Aer* || 28 * saepe **AB**

potest vivere: hoc est miseri iuvenis amatorium. et illo loco dicemus, non posse illum aliquando damnum sentire, qui nullo labore tantos quaestus faciat. invidendum illi, nisi leno esset.

5

CCCLXXXVI.

Iphicrates cum gladio.

Reus est *Iphicrates*, quod vim iudicio fecerit, cum *Cotyn Thracum regem* in id adduxisset et gladio cinctus ipse venisset.

10

DECLAMATIO.

Non tulimus tabellas, sed fugientes proiecimus; non iudices reum absolverunt, sed reus iudices. quid est vis? haec fit alias patientia, alias metu; quorum alterum ad corpus, alterum ad animum
15 pertinet. si male iudicatum est, fuit aliquid, quod iudex timeret. hoc sic probo: qualis in iudicium venis? ego illum habitum reorum noveram. ad summam, id solent rei a iudicibus petere, quod nuper iudices petiere a reo, ut sibi parceret.

20

SERMO.

Reus dicit: „non, inquit, hoc animo feci, ut vim facerem: ideo, inquit, gladium attuli, ut illo me, si innocens oppressus essem, interficerem.“

6 *Epicrates* **AE**, corr. *Gr* || 7 *ephicrates* **A**, *epicrates* **B** || 7-8 cum *tudiracum Regem* en id **B** || 9 cunctus **Aa** || 17 <non> noveram *Aer* || 19 parcerent **B** || 21 dicet *Aer* || 22 retuli **AB**, corr. *Gr*, mecum tuli *Obr* || 23 suppressus **B**

CCCLXXXVII.

Fortis abdicans servatum desertorem.

⟨Pater⟩ filium, cuius desertoris salutem ipse fortis optaverat, abdicat.

DECLAMATIO.

5

Duas leges habui, viri fortis et patris. viri fortis legem transtuli in patrem, patris in virum fortem.

CCCLXXXVIII.

Avia testis.

10

Qui habebat matrem, duxit uxorem, ex qua natum filium aviae nutriendum dedit. moriens heredem filium fecit, substituit uxorem; dispensatorem suum manumitti iussit. puer reductus ad matrem et ab ea in fundo maritimo, visis 15 piratis, relictus non comparuit. post paucos dies cadaver confusis lineamentis, quod filii putaretur, in idem litus eiectum mater ductis sepelivit exequiis. dispensator manumissus ab ea, post aliquot annos negotiatum profectus, 20 adulescentem, quem dominum diceret, apud venaliciarium repertum iudicio adserens evicit. cum eo revertit in patriam. puerum agnoscit avia, negat suum mater.

DECLAMATIO.

25

Causam, iudices, probatam peregre, probatam

3 ⟨pater⟩ *Ro* || cuius desertoris servatum *P* || 13 filium dedit fec. *Ba* || 17 filius *B* et *edd.* || 18 ductis] iustis (?) *Ro* || 20—21 profectus ~~sed~~ ad. *A*, profectum si ad. *B* || 22 venaliciarium *A* || 24 *an** avia ⟨et ancilla⟩ (?), cf. 43S, 1S sqq. || 26 peregere *Ba*

domi, propinquis, domesticis, libertis, aviae (facinus indignum!) matri tantum probare non possumus: usque eo se libenter credit orbatam, ut suos non nisi mortuos agnoscat. quod si antea ignotum
 5 fuit, quantum pecuniae cupiditas possit, victrix etiam de natura triumphat. mulier, modo cadaver tamquam filium complexa, nunc filium tamquam cadaver fugit! quae funus suum tantum sibi credidit, gratulationem nemini cred[id]it! infelicem
 10 puerum sola non agnoscit ex propinquis. causam quaeritis? —: quia vivit.

[Narratio.] Habuimus adolescentem optimum propinquum, mitissimum patronum, fidelissimum amicum: maritum vero nimium quoque uxorium;
 15 quod ignovimus: filium sustulerat. puer continuo ad aviam translatus est. scilicet ab illa matris indulgentia occupata est et haec ablatum non indignata est. toto illi corpore innotuit; non tamen ulteriorem aviae notitiam profiteor: nepotem suum
 20 optime facie novit. moriens igitur propinquus noster testamentum scripsit breve et simplex. nam neque diu de primo herede cogitandum fuit habenti filium, neque de secundo habenti uxorem. nec sane invidimus isti honorantia viri iudicia, quibus utinam
 25 gratiam referret. neque avia captare testamentum eius fas putavit, cui destinaverat suum. haec est nostra narratio: ista narret suos piratas. non insequar eam malignis suspicionibus, nisi quod suos libentius mortuos agnoscit. habetis narrationem
 30 pueri, habetis et matris: audite liberti. interposito tempore libertus notae probitatis (deorum credo

3 credidit B || 7 N A || nec B || 8 sibi] finis B || 9 grat. nem. credidit om. B, corr. Lat. || 10 et B || 12 * [Narratio]; cf. 312, 4 || 13 fidelissū A || 16 ad A, et B, corr. edd. || 23 nec A || priorem AB, corr. Aer || 24 honorata AB, corr. Sch || 30 matrē AB, corr. Aer

numine, quod rebus humanis, etiam qua non apparet, intervenit) peregre negotiandi causa profectus est: cum forte videt puerum venalibus interpositum, simul et agnovit et agnitus est. »quis, inquit, vobis narravit, in quas terras delatus essem? num avia vivit?« itaque habuit puer adsertorem, adsertor sponso- 5 rem, peregrinus advocatos, cum ipse vultus causam ingenuitatis suae ageret: filium istius, quid aliud dicam, quam agnoverunt? nec mirum: nihil erat confusum. fateor multum absentium quo- 10 que profuisse nomina, cum diceremus, »habet matrem, habet aviam.« in una re, iudices, mentiti sumus. adfirmavimus enim futurum, ut hunc mater agnosceret.

[Argumenta.] Bona paterna filio peto. 15

„Sed ego, inquit, heres sum.“ Sed hic prior heres.

„Periit,“ inquit. Quando? apud aviam valuerat: ad mortem arcessitus est? diutius captivi apud piratas vivunt. „visis, inquit, piratis relictus fluctibus 20 obrutus est.“ quid ais? relictus? ulli metus filii memoriam tibi excutiunt? matrem non agnosco. quaedam animalia ipso ore in periculis catulos suos transferunt novasque illis indulgentia manus com- 25 menta est: noxios alioqui morsus huic uni officio mitigant. nidulorum, si infestantur, crebra mutatio est. nec quidquam usque eo ferum est, ut non cum progenie sua migret: adeo illis, quibus omnium rerum intellectus negatus est, hic tamen adfectus re-

3 videret B || venatibus A || 4 cognovit P || 13 hunc om. B || 14—15 agnosceret arguēta bona pat. etc. A, agnosceret bona pat., omisso argumenta B || 16 haec B || 18 perit A || 19 arces A || arcersitus A, arcessitus B || 21 relictus amorē plis etiam feris multū valere ulli etc. A || 24—25 com- mendata Aa || 25—28 N A || 25 aliqui A || 28 def A || 29 negatus om. P

linquitur. Romani generis auctor, divisus inter patrem et filium pietatis officiis, cum utrumque ad fugiendum anni deficerent, alterum tulit, alterum traxit. mater, disce fugere. puto non miramini, cur
 5 mater non recipiat, quem tam vilem habet, ut tamquam cadaver relinquat.

„Primus, inquit, heres perit.“ nisi fallor, iudices, in hoc controversia est, utrum fluctibus submersus sit puer an a piratis raptus sit. Si doceo
 10 non perisse, nimirum raptus est; si raptum ostendo, doceo etiam vivere; si vivit: nimirum hic est, quem invenit libertus, evicit adsertor, iudex remisit, avia recepit.

Verum, ut propositum ordinem sequar, nego in
 15 mari perisse. Litus amoenitate notum, numquam elato adluitur mari, sed molliter devexum aequali planitie, paulatim superveniente pelago, subsedit. longo spatio ingredientem fatigat, ante quam destituat. porro, tu tranquillo mari an aestuante
 20 progressa es? credibilius scilicet ad haec oblectamenta laetiores eligimus dies; horridus vero decidentium undarum fragor et exaestuantis fluctus minax facies: et tibi, opportune secundum ipsa habitanti litora, non rapienda, sed expectanda †obsessio †
 25 est. ita habitas, ut tibi etiam tranquillitates eligere fastidiose liceat. sane tamen adversis tempestatibus et saevientibus se undis offerre libuerit: ne hoc quidem periculosum. venientis enim fluctus et con-

1 Romã A || 4 miramini] natum P || 7 nisi] ni B || 11 dico etiamnum vivere Fr || 15 de amoeno litore A || 16 alluitur A || 17 subsedit AB, corr. Fr || 19 an] avia B || 21 elegimus AB || 21—22 decidenti vie undarum B, d. viae u. P || 22 estuantis B || 23 opportuna AB, corr. Ro || sedũ Aa, seundũ Ab, secum B || ipsi habitandi B || 24 occasio Pi, oblectatio Gr || 25 tranquillitatis B || 27 sevenientibus Aa, scaevientibus (et similiter postea) P || secundis B

surgentis [ante quam] freti facies ante terret, quam decipit. utinam quidem eiusmodi tempestatibus productus esses, puer! tu potius matrem reliquisses. Denique quo tempore submersus? dum adplicant piratae, an ante? necdum scis? tam segura es? hoc 5
matri non credo. cur enim nemo ex paedagogis vidit? si vidit, cur laboranti auxilium non tulit? dum adplicant? necesse est utique tunc fluctus vitaverit et ipse quoque piratas fugerit. an vero eodem tempore et pirata adplicat et fluctus prae- 10
datur? rogo vos: qui ante adventum tutus fuit, adventu piratae perit? „cur ergo, inquit, nemo clamantem audiit?“ primum vicinus undarum saevientium fragor audientium auribus minorem excludebat sonum; deinde in tanto tumultu fugientium 15
perisse vocem non mirum est. quid ita non auditus est? ne, quaeso, infelici puero vilitatem sui imputaveris, quod relictus, quod desertus est. cur non audisti? longius fugeras. „Sed post paucos dies corpus expulsum est.“ Quid mirum, ubi piratae va- 20
gantur? quid tu porro, inpune *sempe* maria traici putas? non minus possum dicere alienum fuisse, quam tuum filium: signa confusa sunt. immo credibilis est, naufragi fuisse (litus enim amoenum, non infestos scopulos habet), utique »post paucos 25
dies« cum dicas »expulsum«: illum vero longo tempore non expulsum, sed advolutum. quomodo autem potuit confusa facie agnosci? „aetas, inquit, conveniebat“: hoc inter argumenta mea mini-

1 ante quā fracti facies **AB**, corr. *Aer* || terret **B-P** ||
2 decipit **B** || 3 patrem **AB** || relinquisses **A** || 4 subm. an
dum **B** || a p̄ **A** || 12 periit *edd.* || 13 audit **P** || 16 praeter-
isse **AB**, corr. *Ro* || 17—18 suum putaverit **AB**, sui impu-
taverit *Aer*, corr. *Sch* || 21 saepe **AB**, corr. *Sch* || traici **A** ||
24 fugisse **B** || 26 illud **B** || longe **A** || 29 argumentum **B** || ni-
mirum **P**

mum est; statura: hoc in actione loci. quare ergo mater sepelivit? nescio. hoc unum dico, non potuerat agnosci: festinavit in bona.

SERMO.

- 5 Summovimus peregrinum cadaver: restat, ut inducamus filium.

DECLAMATIO.

- „Primus, inquit, heres sepultus est.“ Hic ergo quis est? unde? qua fiducia? „Aetas eadem est.“
 10 Quid? si solet quidem hoc argumentum apud te valere? sed cur ex aequalibus nemo alius hanc spem vindicat? hoc argumentum transeo. „Statura suffragatur.“ Nec hoc me movet: et tu haec dicis. sed haec valeant, ubi confusus est vultus: ubi li-
 15 neamenta oris, oculorum, et coloris proprietates capillorumque habitus, omnia <denique accedunt> staturae, levia. „At similitudo fecit illi animum.“ Age, quid si ancilla agnoscit? est quidem humilis persona, et ei fortuna gravitatem detrahit. sed
 20 saepe magnorum fides ex *parvis* venit. quid? si frugi, probata domino? sunt etiam in his morum discrimina. Quid? (ad fontem causae per gradus venio) libertus paternus agnoscit—frugi servos libertos facimus: sortimur genus, non eligimus; nec
 25 ante nos nostri arbitrii sumus. et nescio, an maius sit facere genus—: libertus viri tui, mulier, cuius iudiciis gloriaris, qui te filio substituit, hunc etiam a filio manumisit: quod tibi dedit, nulli abstulit;

1 hoc inane hic loci *Obr* || 3 bono **B** || 5 resta **B—P** || 11 nomo **A** || 13 nec] ne **B** || 16 <denique accedunt> *Ro* || 17 statuere **B** || 18 cognoscit **AB**, *corr. Ro* || 19 **N A** || 20 ex] et **B** || magnis **AB**, *corr. Pi* || 21 probate **A**, probate **B** || 23 liberto patronus **P** || servus **Ab** || 24 **N A** || 25 an] a **Aa** || manus **P** || 26 viri tui] an **B** || 27 subst **A**

quod huic, etiam filio subduxit. et facilius est viro placere, quam domino. „Sed *pro se* mentitus agnoscit patronum.“ Servitutum sibi manumissus inponit. »huic, inquit, debeo manus, operas, testamentum«: vindictam magno redimere solent. „Col- 5
ludit, inquit, cum avia.“ Bene agis: dum evertere vis testem, alterum dedisti. „convenit, inquit, illis.“ proba convenisse. speraverunt effectum mendacii —: qui potuit esse sermo? »nepos meus periit fluctibus et sepultus est. tu tamen vade, aliquem vena- 10
lem adduc, ego agnoscam.« perfectum est —: non timent deprehendi? non omnia signa confusa sunt. si odit, testamentum potius dementiae accuset: dicat subiectum, dicat falsum; accuset te, quod filium ad mare duxeris; dicat, tua culpa perisse. 15
quare deinde tam sero, post annos, consilium inutum est eiusmodi? res inter initia urunt et livor mora solvitur. sed ad hoc proficiscitur: qua ratione alienum servum evincit? Modo dicebam, libertum habeo, at iam praeiudicium habeo: si testis honestior iuraverit, 20
conficitur controversia: at ego multos iudices iuratos dabo: causa cognita, excussa et absoluta est. nego solvenda esse iudicia: hunc esse puerum, inventi sunt, qui iurarent. „peregre“, inquit. illic, dicis, ubi non gratia, <non genus, non divitiae,> ubi *citra* haec 25
omnia nuda veritas stabat. hoc meum argumentum est, [quid] quod non tantum iudicatum, sed etiam peregre iudicatum est, ubi non propinqui, ubi vix quisquam erat, qui patrem huius nosset. at hercules, quale domi iudicium est? ibi solus libertus 30

. 1 est *om.* B || 2 per AB, *corr.* *Acr* || mentitur B || 4 hunc Aa || min' A, munus B, *corr.* *edd.* || 6 inquit *om.* B || ages tum B || 9 sermon epus Aa, sermon pos Ab || 10 aliquam B || 13 od(er)it Ro || 19—20 h. etiam p. B || 22 excussa A || 23 solvendo B || 25 <non genus, non divitiae> Ro || contra AB, *corr.* Ro || 27 * [quid]

vicit: hic et avia defendit. „Dedit, inquit, libertus pecuniam venaliciario, ut praevaricaretur.“ Sane nec avia libertum timuerit nec libertus venaliciarium: proba libertum habuisse pecuniam, tulisse, 5 dedisse; necesse est multum venaliciarius poposcerit. aestimavit enim non rem suam, sed spem nostram. age deinde, non timet libertus, ne ille, qui puerum vendidit, tibi vendat indicium? ne veniat, ne scribat? Si corruptum iudicium non probas, 10 vici. Agnoscit avia, quae maiorem temporum partem huius oblectatione consumpsit. »filius meus, inquit, in hac aetate talis fuit.« magna est testis notitia: de nepote dicit causam; nullum testamentum captat, etiam suum pignorat[ur]. „Sero hoc placuit.“ 15 hoc † et tuum † argumentum est. filium sustulit — pudicae argumentum est —, hunc curiose educavit, in nullum litus duxit. „Sed filius illam notavit.“ Si merito, huius crimen; si immerito, illius. dic quare? immo noli mortuum illius criminari filium. non 20 queritur. „Sed sperat pecuniam.“ Primum eius aetatis est, ut debeat contemnere. „Odit me,“ inquit. Quam habet iniuriam tuam? nihil queritur, nisi quod filium tuum in litus duxisti: <i>de</i>o perierat: nimirum oscula sua venaliciario inquinat. 25 „Non debeo, inquit, videri invita filium agnoscere: mater sum.“ In multis nihil matris ultra titulum est; nec novercae omnes.

2 prevarica A || 6 sed rem suam spem n. Ba || 7 nec ille B, ut illi P || 8 ubi (A?) B || 9 indicium Ro || 12 digna AB, corr. Ro || 13 dici B || 14 pigñ A || pignorat puero. hoc placuit Obr || 15 hocne tuum arg. est? Ro; fort. * hoc et̃ (= etiam) meum a. est || 16 an * pudicitiae (?) || 17 ducit B || vocavit B || 18 immerito A || 19 in monili B || criminali A || 23 <i>de</i>o Aer || 24 Venalitiano P, venalitiarius Pi, quod fortasse recipiendum est; sed ne tum quidem satis apparet, quid sibi velint illa nimirum — inquinat

SERMO.

In matrem et illa Cicero dixit: »mater enim a me, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur.« sub hoc tamen titulo insidiatam filio dicit quaesisse pericula, ut filii sui 5 bona sector possideret.

DECLAMATIO.

Nihil quidem ultra haec timendum fuit, et supra fidem laesus est. gratulari tamen tibi inter calamitates tuas, cruenta, possum, quod avia secunda he- 10 res non fuit. multa sunt, quae animum tuum sollicitent: ingentis patrimonii hereditas, et gravior possessionis, quam spei iactura est: et diu cum ea fuisti. illa tecum (habeo certum) cogitas, »si recipio, ducet uxorem, quam fortasse cariorem habeat, 15 quam matrem.« ergo sola obstat patrimonii cogitatio.

A piratis dimissum, a fortuna — o te, liberte, inofficiosum! — reduxisti non ad imagines, sed ut propius amissam dignitatem aspiceret. »etiam, in- 20 quit, fortunam meam noveram.« non est, puer, quod cum liberto queraris: omnia tibi reddit, praeter matrem.

2 sqq. cf. Cic. pro A. Cluentio V § 12 Nam Sassia mater huius Aviti: mater enim a me in omni causa, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur || 8 ultra] contra B || 12 ingens P || 14 fuit AB, corr. Sch || certum habeo B || 19 nam dimagines Aa || 23 sq. praeter matrem habet hucusque controversias numero CXLIII et deinde literis maiusculis HIC IAM INCIPIT SENECA DECEM RETORŪ FELICITER (cf. prolegg.) A

Index I, rerum, verborum et locutionum.

A.

a, ab: a fide alqd facere 99,
9 a bellorum cogitatione se-
curus 116, 22 initium a te
est 356, 26 manu mittere
alqm a filio 438, 28
abdicare, abdicatio d. 256;
d. 257; d. 258; d. 259; d.
260; d. 271; d. 275; d. 279;
d. 281; d. 283; d. 285; d.
286; d. 287; d. 290; d. 291;
d. 295; d. 296; d. 298; d.
300; d. 322; d. 330; d. 356;
d. 357; d. 368; d. 371; d.
373; d. 374; d. 375; d. 376;
d. 378; d. 387; 204, 24; 243,
25 lex abdicationis adver-
sus ferociam iuvenum con-
stitutata 136, 11 *cf.* fulmen
patri adversus ferociam ad-
ulescentiae datum 59, 6
(abdicantis verba:) discede
de domo mea 54, 15 *cf.* 148, 5
abdicationum duo genera
109, 22 illa omnibus fere
abdicationum iudiciis vul-
gata pro liberis 136, 18 *cf.*
297, 5 abdicent me boni
mores 177, 17
abducere alicui uxorem 144,
19 a. al. sponsam 153, 6 a.
alqm carissimis pignoribus
261, 9 a. iudicum animos
316, 11

*abnuere alqd 4, 19
abolitio (iudicii d. 249; d.
294; d. 371; d. 375 *a. le-
gum 202, 7 *cf.* restitutio
absolvere: absolutos pu-
blica acclamatio prosequi-
tur *etc.* 183, 15
abstinere animum ab 312,
19
accedere (prope, propius,
proxime) ad 22, 30; 44, 18;
248, 3; 344, 11 a. ad fini-
tionem partis adversae 102,
19; 103, 5 a. ad vota mor-
tis 91, 22
accessio, *opp.* iactura, ali-
cuius rei 393, 17. 21
accidere (casu *sc.*) 171, 8.
14 multa a. possunt prop-
ter quae 22, 14; 106, 7 multa
a. poss. ut 240, 13 plurima
a. poss. ut 239, 10 extra
accidentibus (accidentibus?)
causis 103, 3; 104, 8
accidere: accisae civitatis
vires 96, 9
accipere (= colligere, in-
tellegere) aliquo modo 12,
8; 20, 22; 321, 9 in alqm
vim 48, 16 in alqm partem
235, 10
acclamatio publica abso-
lutos prosequitur 183, 16
accusator recitat signatam
singulorum iudicum senten-

* signum est correcturae adhibitae.

- tiam(?) 398, 5 accusatores oportet esse in civitate 230, 17
- actio gratiarum 215, 23 — (a. forensis:) actionem non exitu iudicii constare sed introitu 21, 17 ac. non contineri non finito iudicio 22, 20 actionis initium 25, 11 sqq. actio summissa (et blanda) 55, 15; 140, 13 actio illa, quae invidiam facere solet legatum non solventibus, .. ut dicas »quod ego merui, quod ego iure peto« 250, 13 sqq. actionem habere 82, 11; 348, 8 ac. dare (adversus alqm) 4, 11; 25, 9. 14; 82, 28; 247, 4 ac. da. in rem 377, 22 actiones proponere 331, 19 actiones in personas dirigere 71, 11
- acuere odia contra alqm 329, 17
- ad (= secundum:) 7, 12; ad certam formam vivere 80, 9 ad vota cedere 307, 2 — (= usque ad): ad quemcumque numerum 17, 15; ad tantum numerum per singulos pervenerunt 46, 29
- adamare 278, 11
- ad[co]gnoscere 338, 13
- addicere cineres paternos pretio cenae 179, 26 — addictus d. 311
- adducere alqm in discrimen 170, 3 a. alqd in controversiam 217, 10 a. alqd in exemplum 293, 12
- adesse alicui (in iudicio) 78, 12; 80, 16; 153, 19; 154, 12; 280, 3; 287, 12; 315, 6; 332, 6; 407, 22; 410, 5; 415, 8; 416, 9; 425, 20
- adfectare genus 204, 4 a. tyrannidem
- adfectus *opp.* iura 107, 26 a. et iuris quaestiones 180, 19 a. magni iura non spectant 172, 1 a. non semper sequendi *opp.* consilium 366, 1 a. necessitas 114, 15 adfectum ducere adversus alqd consuetudine 179, 23 a. totos in medium proferre 108, 3 adfectu suspirare 202, 24 adfectibus coniuncta quaestio 141, 9 ad. imponere 177, 24
- adlicere alicui rei auctoritatem 332, 22; 336, 8. — (*de plusquamperfecto* 7, 15 *adhibito* cf. 352, 18)
- adigere: deus ille adegit, iussit 275, 9
- adiudicare nuptias alicui 206, 2
- administratio rei pub. 371, 9 sqq.
- admittere alqd calumniae 79, 20
- admovere morti 306, 13 propius a. alqd 146, 26; 153, 1 admota usque ad sanguinem manus 359, 12
- adoptio d. 346
- adp.. v. app..
- ads.. v. ass..
- adulescentiae familiaria crimina 419, 1 a. error 159, 2 cf. 152, 23; 389, 14 & concessa adulter, adultera, adulterium d. 244; d. 249; d. 273; d. 275; d. 277; d. 279; d. 284; d. 286; d. 291; d. 300; d. 304; d. 310; d. 319; d. 330; d. 335; d. 347; d. 355; d. 357; d. 363; d. 379 adulterii crimen duos continet

- 23, 1 adultera post filium iuvenem 298, 14 *cf.* 199, 26
 adversum 3, 4; 118, 21
 advocatio 96, 2; 142, 5; 313, 28; 316, 25
 advocatus 38, 15; 61, 14. 19; 62, 6. 10; 228, 4; 282, 8; 289, 26; 291, 20; 294, 16; 315, 26; 316, 7. 27; 352, 29; 408, 30; <430, 17;> 435, 7
 opera advocati *opp.* fides testis 292, 5 advocatorum artes et calliditas 316, 10
 (Aeneas) *v.* Romanus
 aequalitas patrimoniorum 70, 9
 aequitas 325, 2; 414, 19
 aequitatem ipsam spectare 301, 9 *a. opp.* lex 106, 1; 142, 22; 255, 17; 348, 2; *cf.* 304, 13 sq. *opp.* ius 5, 2; 26, 19; 43, 11; 102, 6; 142, 9; 217, 22; 344, 20 *cf.* 346, 22; 352, 7 *opp.* (iuris) quaestiones 87, 2
 aequus: ex aequo vivere 91, 13 ex ae. nuptias facere 28, 1 e. ae. erecta cervix 190, 7 *cf.* par — *adv.* 216, 24; 233, 1; 249, 25; 398, 29; 413, 11; 417, 27
 aeri alieno satisfacere 321, 29
 aestimare litem d. 383 'quanti aestimet' nota verba postulantium 428, 28 vos aestimabitis 6, 29; 46, 28
 aestimatio populi 75, 16 — a. (criminis) 136, 2; 428, 17; 429, 3 a. iustitiae 80, 7
 aestimator sui 32, 23
 aestus animi intus ferre 159, 22 qui a. intus me agitant! 108, 24 illos occultos atque inenarrabiles a. pati 138, 25 animi aestu agi 227, 9
 aetas robustior 205, 10 aetas *haec (iuvenilis sc.) 389, 15 a. ultima 203, 25 non omnia subit omnis (una?) a. 202, 26 bona *procedentis aetatis 247, 24 exactae aetatis esse 266, 19 aetatis spatium 37, 13 ultra aetatem durare 53, 23 a. vetus 201, 17 a. vetus illa et antiqua 235, 14 *cf.* saeculum & antiquitas
 agere virum 136, 9 a. dominum 323, 20 a. patrem 417, 25 a. mitem, indulgentem 366, 4 a. insomnes noctes 54, 17 a. iudicium 24, 25 a. negotium publicum 65, 15 a. defendentis imitationem 59, 2 a. verecundiam criminis 269, 8 a. paenitentiam pacti 322, 26 a. discrimen alicuius rei 370, 29 (*cf.* 354, 26 B) a. dilectum 383, 2 a. curam 253, 19; 356, 29; 370, 2 — (*in iudicio*): a. cum aliquo d. 249 *et passim* — a. adversus aliquem 22, 13 *cum adverbio* 185, 11 a. latius 59, 15 a. suspicionibus 163, 7 a. argumentis 293, 6 a. lege 30, 9 agere reum alqm (criminis alicuius) 129, 18; 146, 21; 166, 11 male tecum agitur 218, 20; 356, 9 — *age quindecies* (32, 12; 47, 8 *etc.*)
 agnoscere filium (expositum *praesertim*) saepissime a. decem milia 135, 15 a. patris mandatum 182, 5 a. necessitatem raptoris 189, 27 album 21, 23; 414, 1

- alere virtutem 365, 14
 Alexander d. 323 concitatus ac temerarius iuvenis 271, 6
 alienus *opp.* pater 410, 12
opp. frater 258, 25; 261, 28
cf. 411, 20 sq. alienum (ab re sc.) 228, 4 a. a bonis moribus 27, 17 alieno animo amare 50, 10 aliena pecunia uti 120, 15 alieni coloris 178, 26
 alimenta solvere d. 278
 aliquis (*subst.*) 293, 5; 364, 5; 375, 15; 400, 20 (*167, 5)
 alligari ad alqd 215, 9; 225, 8 alligatus in ambitum 93, 10 a. in omnem servitatem 313, 18
 alter: unum aut alterum argumentum 20, 21
 alternis desperare 251, 5
 altus: altior gratia premit 332, 19 altiora crimina 170, 10 alte exacta manus 14, 22 a. exquirere 292, 21 altius nocet 45, 11 *al. repetere abdicationem 59, 23 al. coepisse 134, 14 altissime sedent haec odia 195, 15
 amare animo alieno 50, 10 a. memoria 203, 16 a. liberorum causa 161, 20 a. fide, utilitatibus 307, 14 a. nemo in altero potest nisi quod probat 207, 29
 amatorium d. 385.
 ambitiosus apud alqm 421, 4 a. gener 56, 13 a. pater 242, 20 ambitiosa noverca 286, 18 am. mulier 393, 4 ambitiose alqd facere 37, 21
 ambitus hoc mali habet 188, 19 a. novum genus 148, 18 a. in constituendo iure 304, 11 a. causa 173, 11 nec nos extra rerum naturam ambitus ponat 149, 7
 amicitia quae tam felix, quae imitetur fraternitatem? 259, 6 amicitias morum similitudo iungit 207, 27
 amicus d. 245; d. 259; d. 289; d. 307; d. 308; d. 318; d. 332; d. 346 amici nomen 259, 1 am. no. (sanctius cognato) proficiscitur ab animo 214, 7; *cf.* hoc nomen non vulgare 156, 21 praeferrere fratrem amico oportere 259, 5 amicior 98, 23
 amissio rerum fortuita 257, 3
 amor *opp.* furor 157, 15 amorem transferre 360, 5
 amplecti mitiorem partem legis 172, 23 a. extremum patriae solum 195, 25 a. titulum alqm 310, 5
 amplexus matrum 36, 29
 ampliare civium numerum 76, 23 a. iudicium 316, 17
 a. declamationem 244, 24
 amplus: ampla fortuna 69, 9
 amputare cervices filii laudatas 375, 4 a. vocem 311, 25 a. vitia 95, 16
 ancilla d. 301. ancillarum cupiditas 73, 14
 angustiae facultatum 307, 25 a. eorum qui consultantur (= conferta multitudo) 340, 4
 angustus: in angusto omnis est sermo 171, 15
 animadversio 131, 1; *137, 14 a. contra singula delicta constituta est 16, 25
 anima magna 285, 9 a. fu-

- giens 336, 24 animam pro-
rogare 298, 30 animas fra-
trum in commilitio habere
113, 5
- animal deo proximum et
in contemplationem omnium
quaecumque mundo conti-
gerunt constitutum 65, 16
- a. caducum circa initia ho-
mines sumus 204, 9 anima-
lia muta (comparata cum
hominibus) 65, 10; 131, 28;
178, 12; 208, 2 *cf.* an. quae-
dam catulos suos ipso ore
in periculis transferunt 435,
23 ferarum quarundam haec
natura, ut 289, 3
- animus: animi imperiis va-
cant 423, 7 *cf.* 417, 4 ani-
morum humanorum muta-
bilis natura 213, 20 ani-
morum numina 207, 28 a.
erectior *opp.* remissus, fati-
gatus 91, 5 sq. (= fortis
a.) a. pecunia non fit 364,
2 animum alicui facere
438, 17 a. iste ad con-
temnenda pericula paratus
ex meo fluxit 52, 26 (= vo-
luntas, propositum) a. su-
spectus est 188, 27 a. ac-
cusatur 156, 26 a. damna-
tur 2, 11 a. punitur 272, 8
animum metiri 157, 24 an.
interpretari 14, 4 de animo
quaerere 19, 9 animum to-
tum (?) spectare 324, 11 *cf.*
337, 5 a. liber est 147, 9
a. servitutis 176, 8 a. regis
periclitantis 271, 18 ani-
mum carnificis sumere 197,
14 a. pacti 324, 10 a.^m
hunc differre 146, 29 animo
gratiam referre 322, 13
animo bono 9, 1 an. malo
216, 17 quo an.? 140, 24;
141, 2; 372, 20
- annus: non peccant hi anni
425, 25 anni infelicis con-
tumeliae(?) 345, 7 annos
impares adferre (in matri-
monium) 203, 17
- ante actus 182, 20; 232,
24; 244, 4; 263, 19; 423, 20;
425, 3
- antiquitas (= maiores) 181,
6 a. severa 263, 13 a. car-
minum 201, 24
- anus 184, 3; 204, 5; 206, 5;
336, 9. 23; 337, 27; 393, 3;
431, 19 a. inverecunda 200,
2 a. uxor 203, 16.
- aperire artem 203, 28 a.
pectus 308, 1
- appellare alqm de stupro
d. 279; d. 364
- appellatio 135, 4; 142, 17;
148, 20
- applicare reprehensionem
alicui rei 257, 16 a. reum
legi suae 379, 7
- apud animum patris 291, 10;
300, 4 a. animum suum con-
stituere 77, 13; 138, 7 a.
animos vestros suspectus
136, 7 apud alqm (= iu-
dicio alicuius) 22, 22; 27, 5;
50, 30 sq.; 51, 12; (90, 9)
a. me 326, 11 *cf.* 331, 24
- arca et dispensator 362, 20
archipirata d. 342
- ardere: ardens in mortem
impetus 359, 7
- arena 191, 8 ludus atque
a. 67, 11; 191, 4
- arguere testamentum d. 264
- argumentum: argumentis
agere, ar. colligere, probare
(rem non manifestam) *v.*
manifestus—argumentalqd

- ducere ex. . 31, 30 in a. criminis lege agere 30, 9
 arma nequitiae 316, 11
 armare manus in viscera sua 260, 15 armari praemiis adversus tyrannos 293, 30 a. misericordiam sui contra gratiam 195, 18
 armiger 193, 22
 arrogans sui aestimator 32, 23
 ars (tormentorum) 208, 18 artem adhibere quaestioni 336, 27 artes oratoriae 339, 2 artes oratorum 236, 1 ar. advocatorum 316, 10 ar. servorum et filiorum (circumscribentium dominos et patres) 299, 12 artes novecales 337, 6 artem (= simulationem) aperire 203, 28 artis simulatio 93, 25
 artus: artior coniunctio 261, 18 ar. caritas 262, 3
 arx v. tyrannus, tyrannis.
 *as opp. semis 324, 3
 asper pater v. pa. — a. exactor 4, 3 asperiores in controversia 102, 9
 aspergit rumor alqm 281, 19
 aspicere alienam matronam aliter quam fas est 160, 18
 asserere alqm (filium) d. 338 a. alqm matrem 203, 5 a. alqm (in libertatem) 433, 22 omnium qui in libertatem adserunt communis favor 223, 2
 assiduum haerere lateri 307, 15
 assignare caedi suum tempus 17, 5
 astringere adfectibus 260, 5
 at enim octies decies (13, 24; 28, 15 etc.)
 Athenae, Athenienses d. 292; d. 323; d. 339 Athenae ab eloquentiae studiosis frequentatae 310, 16 Atheniensium civitas quondam late princeps vitio contionantium eversa 96, 8 sq. Atheniensium vetustissimum genus 273, 23 Ath. solum venerabile 270, 26 Ath. totus populus sacerdos 274, 4
 attamen 33, 30
 attendere physicis 148, 24
 attendite 341, 8
 attinet nihil 220, 25 quid attinebat? 320, 23
 attollere oculos ad ingenuas 32, 9
 auctionem facere 97, 19
 auctorare se d. 302 a. se vilitate, gula 191, 24
 auctoritas quaedam ex arrogantia 95, 13 auctoritatem paternam submittere 53, 4 a. alicui rei adicere 332, 22; 336, 9
 audire male 126, 11; 172, 10; 179, 20; 183, 13; 410, 1 a. m. in scortis 419, 2
 auferre ius alqd 25, 28; 26, 10 a. libertatem 292, 15; 295, 21 a. mentem 7, 22; 159, 8 a. vitam 8, 26 a. virginitatem 30, 11; 218, 8 a. sacerdotium 31, 1 a. ignorantiam malorum 48, 13 a. innocentiae opinionem 198, 12
 aura populi incerta 383, 1
 aures: aurium delectatio 244, 26 auribus aversis accipere alqd 329, 29
 auspices (nuptiarum) 161, 11
 avarus nomine rei p. 81, 26 non avaris virtutibus 201, 21

avia d. 388
 avorum proavorumque temporibus 8, 23

B.

barbarus 341, 2; 347, 4; 355, 22
 beati fructus 179, 19
 bellator currus 201, 25
 bellum: bella odiis non vacua 406, 7 be. non esse tempus iudiciorum 369, 25
 belli tumultus 8, 2 b. ardor ille 241, 21 in bellis longe felicissimum vincere, fortissimum mori *etc.* 341, 8 sqq.
 bella cotidie geruntur adversus barbaras et bellicosissimas gentes 347, 3
 bene cedere 19, 5; 108, 6
 b. habere 420, 18 bene, quod... 209, 15; 260, 28 b., dii, qu.. 318, 17 b., fortuna, qu.. 260, 28 si b... novi 198, 31
 bibere liberalius 187, 24 (*cf.* 216, 7)
 blandimenta 205, 9 b. pueritiae 68, 13
 blandiri 143, 28; 203, 20; 240, 20; 259, 7; 375, 25 b. sibi 297, 15
 bonitas 55, 20; 58, 22; 262, 11 bonitate labi 117, 22
 bonum summum 94, 9 bona corporis animique et eorum quae extra essent 94, 12
 bo. oculorum 173, 3 bo. *procedentis aetatis 247, 24
 bona (= res familiaris) d. 276
 bona = quae detractis alienis deprehensa sunt 118, 25 sqq. bona mea, id est, quod liberum in patrimonio meo et quod proprie meum 119,

20sq. bonorum dimidia pars d. 264
 brevis occasio calumniae 211, 22 b. condicio 30, 1
 brevi morte deficere 51, 10
 breviter agere 399, 9 brevius habet statim ignoscere 373, 12
 Bruti (populi Romani) liberatores 93, 24
 bustis occupare forum 123, 7

C.

cadavera hostium calcare 9, 12
 cadere exceptione 86, 11
 c. mutuis actionibus 387, 28 — c. (= incidere) in servitutum 178, 13 in calumniam 103, 7 — c. in animum alicuius 171, 5; 267, 8 c. in cogitationem alicuius 219, 23 quomodo in feminam ceciderint publica consilia 114, 13 suspicio cadit in alqm 259, 25 nomen alqd cadit in alqm 22, 12 narrationis forma non cad. in prooemium 330, 17
 c. in rerum naturam 29, 22, 250, 26 c. in casum 171, 7
 caducum animal homines 204, 9
 caedes: caedisreus d. 277; d. 284; d. 313; d. 314; d. 364; d. 366; d. 379; cae. damnatus d. 324 c. inprudens v. exilium quinquennii *et* ind. III
 caedis inpr. damnari genus absolutionis 18, 23
 caelebs 73, 3 *opp.* maritus 12, 9
 caelum: caeli aspectus iucundus 181, 9 sub caelo 235, 26; 328, 27

- Caesar Catoni voluit ignoscere 423, 27
 calcare cadavera hostium 9, 12 c. alicuius patientiam 262, 30
 calculum ponere 119, 3
 calumnia 27, 21; 219, 9; 292, 13; 313, 7 c. falsa 128, 4 c. legis 294, 17 calumniae origo 129, 23; 204, 7
 ca. occasio 211, 22 ca. nihil admittere 79, 20 calumniam suam in hoc contrahit 2, 1 in ca. cadere 103, 7
 calumniari circa legem 78, 27
 calumniator 230, 5; 251, 12; 312, 10
 Camilli 93, 24; 184, 21
 campus (comitiorum locus) 33, 25 campo excludere alqm 35, 20
 candidata sacerdotii 34, 18
 canere heroës 201, 25 signa canunt 241, 29
 canos flammeo operire 203, 19
 capere bona 79, 12. 18 c. alqd de bonis 413, 10. 24 c. cibos 162, 4 captae urbes 84, 21 *cf.* captivitas — c. aliquem 424, 11 c. alqm scripto callidior 187, 9 c. (mente sc.) libertatem publicam 427, 19 c. imaginem alienorum malorum 369, 2
 capitulum incendere 110, 15
 captare alqm 278, 13; 281, 30 c. hereditatem 13, 25; 261, 6 c. testamentum 434, 25; 440, 14 c. nuntios 135, 7 c. *admirationem 148, 19
 captio 200, 1
 captivitatis invidia 202, 14 *cf.* 84, 21; 374, 23; 328, 7 *sqq.*
 caput vilissimum, venale in quamcumque litem 333, 18
 capitum paucorum discrimen 370, 29 c. hominis petere 62, 17 *cf.* 302, 12 capitibus iudicia v. iud.
 carnifex 14, 13; 130, 1. 8; 241, 6; 336, 21; 390, 14; 410, 11. 23; 411, 5
 carnificis securis 217, 28 ca. animum sumere 197, 14
 caro controversiae, *opp.* ossa et nervi 102, 14
 castitas 13, 22 c. civitati ante omnia necessaria 24, 8
 castrorum severitas 242, 11
 castus: castae manus 273, 4
 casus: cadere in casum 171, 7 casu 195, 29
 catenatus 352, 16
 Cato 335, 20; 420, 19. 20; 423, 27
 causa: in c. esse 105, 8; 109, 3; 133, 9; 186, 28; 189, 5; 225, 22; 226, 4; 282, 2 (*bis*); *295, 11; 366, 8; 368, 23.
 i. c. habere alqd 43, 21 — c. mortis d. 270; d. 289; d. 292 *definitur* 102, 17 *sqq.*; 157, 1 *sqq.* *cf.* 162, 24 — (c. forensis:) ponere causam 331, 25 in causam educere 25, 15 causae latentes et natura conditae 278, 24
 cedere bene 19, 5; 108, 6 c. in contrarium 283, 6 c. ad vota 307, 2 c. in remedium 378, 20
 celebrare laudes 8, 27
 cena: cenae fides 263, 16
 census 35, 15; 70, 10; 186, 3; 191, 2; 306, 27; 329, 12 in censu et tribu esse 223, 25

- cervix 197, 29 c. erecta ex aequo 190, 7 gladium supra cervices tenere 197, 24 ce. laudatas amputare 375, 4 ceterum quidem 40, 23; 81, 12; 255, 23; 327, 8 c. tamen 159, 8; 178, 15
 Chaeronea 338, 9
 Cicero, summus orator, in rostris poenae suae expositus 96, 19 Ciceronis oratio pro Cluentio laudatur 441, 2
 Cimon patris corpus vicario corpore redemit 191, 30
 cineres paterniavitique 179, 25 c. inpii 182, 7 c. infausti 123, 7
 circa *adv.*: 179, 19; 196, 9; 198, 24 — *praep.*: *sedecies* (5, 2; 78, 27 *etc.*)
 circuitus (verborum) 80, 21 circumferre oculos 46, 14 circumfluens pecunia 263, 2 circumfusa et supervacua 11, 19 circumfusae voluptates 329, 10
 circumscribere alqm d. 343, 299, 12; 322, 10; 347, 23; 349, 21; 386, 12, 15; 393, 2; 418, 26; 430, 27 c. vectigalia 344, 14 circumscribi iura tempore 133, 10 c. misericordiam iudicum 305, 26 c. religionem iudicii 302, 16
 circumscriptio, circumscriptionis actio d. 301; d. 343; 120, 9; 423, 19 decurritur ad hanc legem cum rectum ius nequitia exclusum est 354, 15 sq. *cf.* inscriptum maleficium
 circumspccta et cauta scelera 288, 24
 circumstantes 106, 24 circumstantium turba 105, 6 circumstante familia 263, 11 circumveniri gratia 235, 21 circumvertere mancipium 350, 15
 citare senatorem 203, 1 c. reum 153, 15 c. alqm testem 289, 10
 citerior poena quam scelus (parricidarum) 181, 7
 citra 11, 26, 27; 38, 14, 16; 41, 3. *15, 24; 53, 9; 93, 17; 134, 8; 155, 12; 254, 12; 276, 1; 326, 10; 427, 6; *439, 25 citra probationem esse 5, 8 c. mortem stare 7, 25
 civilia officia 94, 21; 95, 11
 civis cui integer status est *opp.* ignominiosus 25, 23 ius civis 2, 3
 civitas (= urbs): 177, 1 — (= cives) civitatis animus virtusque 338, 27 numerum civitatis implere 253, 8 in numero civ. (esse) 223, 10; 342, 22
 c[*l*]aritatem alicui dare 183, 9
 clauda fortuna 71, 16
 cliens 194, 4 clientes 382, 17
 cogere: cogentium culpa est 200, 8 *cf.* 198, 9 sq. coacta matrimonia facile fastidiuntur 203, 12
 cogitationes ultimas ad iudicem revocare 420, 9
 cognati 78, 7, 20; 388, 14, 17
 cognitor 363, 13; 393, 18
 cognoscere: vitium cognoscantium 219, 15 *cf.* 88, 10 sqq.; 184, 15
 coheres 170, 16
 colligere alqd coniectura 90, 16; 273, 25 c. al. argumentis 33, 3; 343, 19 c.

- fili (mortui) corpus 113, 17
 c. expositum 411, 26; 418, 5
 c. usum militiae 382, 27
 collocare (*sc. nuptiis*) 28, 17
 color: coloris alieni esse
 178, 25 coloris proprietates 438,
 15 — (declamationis:) 140,
 20; 390, 1; 395, 5 colorem
 alqm quaerere contra alqd
 312, 15 co. introducere 396,
 2 quidquid contra colorem
 talis animi dixerimus, quo-
 dam modo contra thema
 dicemus 243, 27 sq.
 coloratae declamationes
 150, 32 sq.; 209, 32 sqq.;
 379, 32 sqq.; 429, 25 sq.
 coire (per venerem) 208, 3
 c. liberorum creandorum
 gratia 11, 16
 coitus *12, 5; c. atque con-
 gressus 11, 26
 colludere 439, 6.
 comes laborum, sollicitudi-
 num, curarum (uxor *sc.*) 50, 9
 c. vitiorum, parasitus 169, 17
 comitatus 163, 15; 190, 11
 c. fugae 98, 20;
 comitia d. 252; d. 370 c.
 nostra rapta sunt atque
 translata 35, 21
 commendatio 283, 13
 commilitium 113, 5
 commilito 8, 16; 9, 11; 240,
 20; 406, 4 c. eiusdem or-
 dinis 225, 16 cadens secun-
 dum latus c. 239, 4
 committere (*absol.*) 387, 16
 — c. causam 258, 12 c. aciem
 246, 6 c. (in manus) aliquos
 195, 5 committi cum patre
 54, 3 — commissum d. 341
 in co. venire 347, 21; 391, 22
 commodare alicui manum
 175, 10 commodatum red-
 dere 428, 27
 commori 194, 13
 communis locus *opp.* pro-
 prius 3, 2. 3 commune, com-
 munita 214, 15; 304, 21 *opp.*
 proprium 155, 6; 232, 21 sqq.;
 237, 20 sqq.; 373, 16 com-
 munitis (compluribus contro-
 versiis) quaestio 109, 18;
 243, 7; 283, 15 communita
 initia 85, 21 c. (utriusque
 partis) 281, 1; 287, 24 com-
 mune magis bonum virtus
 erat 374, 27
 comparatio summa 214, 4
 c. legum 121, 2; 123, 13;
cf. 86, 3 sqq.; 150, 7 sq.; 193,
 5 sqq.; 238, 15 sqq.; 275, 27
 sqq.; 348, 6 sqq.; 401, 10
 sqq.; 413, 23; c. personarum
 259, 14; 430, 24 *cf.* 53, 10
 sqq.; 266, 18 sqq.; 275, 21
 sqq.; 361, 6 sq.; 417, 19 sq.;
 418, 2 sqq. c. meritorum
 361, 6 comparationem cri-
 minum facere 252, 16
 compendium 17, 10; 31, 25;
 400, 18 c. famae atque opi-
 nionis, patrimonii 362, 24
 complecti viduitatem 199,
 24 c. alqd verbis 80, 11 c.
 alqd (*in finitione*) 7, 6 *cf.*
 comprehendere, continere
 c. finitionem 103, 22 c. non
 species criminum sed ge-
 nera rerum 301, 5 sqq.
 complexibus polluere filii
 aetatem (aequalem?) 199, 26
cf. 298, 14
 componere: compositum
 patrimonium 255, 26 com-
 positis aetatibus coacta ma-
 trimonia 203, 12 — c. animum
 84, 17 compositus aeterna

- quiete 182, 1 — c. aliquos
 (ad certamen sc.) 198, 15 c.
 alqm cum alq 241, 24
 comprehendere alqd finitione
 10, 5, 9. 13 c. a. lege
 106, 3. comprehendit lex
 alqd scripto 21, 14
 computatio 81, 3 c. temporis
 76, 6
 concessae adulescentiae
 voluptates 69, 18; 389, 16
cf. 415, 11; 423, 1 sq.
 concinere laudes alicuius
 (defuncti) 296, 8
 concipere d. 277; d. 338
 c. alqd animo 249, 3; c. al.
 mente 369, 5 c. spe victo-
 riam 113, 7
 concitatiore spiritu pug-
 gnare 340, 30
 conclamatio familiae 8, 2
 condicio (*in ratione matrimo-
 ni*) 51, 29; 52, 5 c. op-
 timae puellae 216, 21
 conditor iuris 63, 5 *cf.* qui
 iura condiderunt 197, 9 c.
 conscriptorque legis 130, 6
 confessio habenda non est,
 nisi quae a sano proficiscitur
 233, 24 c. qualiscunque
 contra se pronuntiatio
 233, 27. c. (*opp.* enuntiatio)
 habet expressam dolore
 multo necessitatem 114, 26
 † confessus (B, confossus A)
 omnibus sceleribus 380, 14
 confessus (*activ.*) d. 314
 (*pass.*) confessa argumenta
 223, 23 in confesso esse 134,
 1; 216, 26; 224, 4; 313, 20
 confundere familias stirpe
 incerta 222, 9 confusalia-
 menta 433, 17 co. facies 437, 28
 confusio 128, 26 c. per-
 mixtarum utrimque legio-
 num 242, 2
 congressus 245, 9 (*synon.*
 coitus) 11, 26; 12, 1
 coniectura 128, 15. con-
 probare alqd 33, 3 c. col-
 ligere alqd 90, 16; 273, 25
cf. manifestum — coniectu-
 ram occultius ducere 145, 28
 coningales dii 368, 3
 coniunctio *19, 26, 261, 18
 c. sanguinis 78, 18 c. quae-
 dam eiusdem ordinis 226,
 19 coniunctionis reverentia
 250, 6
 coniungere alicui filiam
 *12, 25 crimen legi et iuri
 coniunctum 284, 9
 coniurata virtus 202, 2
 conscendere ad nefas 418,
 24
 conscientia bona 221, 16
 c. torquens 236, 13 seque-
 tur ista c. 197, 15 habere
 alqd intra conscientiam suam
 364, 9 c. intervenit alicui
 235, 26 salva alicuius c.
 281, 26 *v.* furiae
 conscius, conscia d. 307;
 d. 381; 315, 25; 400, 26
 conscriptor legis *v.* con-
 ditor
 conscriptum meum 39, 4
 consensus civitatis univer-
 sae... rumor vocatur 33, 9
 <con>sensum civit. esse fa-
 mam 98, 27
 consequens est c. *inf.* 377,
 21
 considerare *v.* indices
 consignare voluntatem te-
 stantis 212, 19
 consignatio 278, 21
 consilium non utique turba
 nequetumulto constare 340, 3

- consistere intra verba 139,
 2 vis nominis huius non
 appellatione prima consistit
 138, 11 quaestio in eo con-
 sistit, an.. 210, 22 — c.
 mente, gradu 9, 16 — c.
 cum aliquo (lege aliqua) 30,
 2; 36, 11; 79, 3; 311, 27;
 407, 13 c. cum al. heredi-
 taria contentione 270, 22
 c. iure, aequitate 142, 9
 consortes potest facere ca-
 sus *opp.* socii 255, 22 sq.
 constare: constat ratio 182,
 22; 244, 4 co. ultio 195,
 7 co. alicui iudicium 213,
 26 co. fides 5, 5 constitit
 fides amicitiae 307, 28 co.
 innocentia 262, 1 co. duo-
 rum voluntate 202, 22 co.
 ius testamento 213, 7 con-
 stat mihi mens 321, 1 co.
 sibi (Mss tibi) innocentia,
 sed numquam potest con-
 stare sibi (tibi?) fama 320,
 15 co. copia, temperamento
 (veneni), ut stetur citra mor-
 tem 7, 25
 constitutio 241, 5; 396, 21
 constitutor legis 137, 18
 constitutores iuris 72, 20;
 79, 27; 137, 11; co. huius
 civitatis 255, 15
 constringere alqm neces-
 sitate 40, 6
 consuetudo vulgicotidiana
 385, 22 varia gentibus c.
 147, 10 c. actae pariter in-
 fantiae 260, 5 c. iudicio-
 rum 377, 20
 consul non perpetuo citat
 senatorem 203, 1
 consumere pudorem 178, 10
 consummare (*intr.*) 22, 2. 24
 (*trans.*) 40, 13; 201. 3; 311,
 21; 371, 17; c. condicionem
 322, 23
 contactum alicuius fugere
 182, 4
 contemptu patris 51, 17
 *contentio cursus 213, 9
 continere lacrimas (*cf.* te-
 nere) 90, 24 curam deorum
 intra sidera c. 94, 17 ad-
 ulterii crimen duos continet
 23, 1 continetur alqd aliquo
 iure 339, 9 controversiae
 quae hac lege continentur
 283, 16; 310, 27 contineri
 aliqua re (= effici) 133, 23
 contingere alicui propius
 210, 14 vox contigit causae
 314, 17
 continuus: continuis vicina
 satietas 203, 14 continuo
 cadavere convivium foedare
 263, 12 — continuo (*in con-
 clusione*) 70, 21; 302, 19 non
 c. 15, 16; 82, 27; 84, 3; 288,
 14; 313, 5. 11; 420, 29; 427,
 5; *cf.* protinus & statim 356,
 27 & utcumque 405, 23. 25.
 contra quam quis existimat
 dicere sententiam 110, 11
 contractus 182, 18
 contradicere alqd 76, 25
 CD = contradicit *passim*
 contradictio 77, 14. 22. 23;
 331, 25. 28 contradictiones
 ponere 331, 22
 contrahere vultum 402, 22
 c. populum 40, 17 c. sa-
 tellites 90, 12 c. philoso-
 phos in unum 94, 5 c. in
 unum et computare 80, 26
 c. calumniam suam in hoc
 2, 2 c. cum aliquo (ratio-
 nem) 323, 17
 controversia (= dubium,
 dubitatio) 436, 8; 439, 21 in

- controversiam venire 29, 17
 i. co. adducere 217, 10 i. co.
 deducere 324, 15 extra co.
 ponere 1, 12 co. dimittere
 391, 30 co. facere (alicui)
 308, 8; 312, 27; 404, 2; co.
 facere legi 118, 24 co. f. rei
 iudicatae 215, 11 co. movere
 (alicui) 223, 9; 361, 4 po-
 tior controversia quam lis
 113, 24 poenarum c. 399,
 14 — (*rhetoric.* = *σύνταξις*)
 c. scholastica 279, 13 c. 2,
 29; 19, 27; 29, 11. 18; 38,
 13; 55, 14. 17; 61, 12; 69,
 26; 85, 21; 109, 19. 21; 111,
 6; 114, 1; 121, 3; 232, 17;
 243, 6. 7. 11; 283, 18; 311, 1;
 372, 19; 422, 2; divisio con-
 troversiae v. div. — contro-
 versiae ossa et nervi 102,
 11 co. vires 180, 25 co.
 omne discrimen 102, 18 co.
 praesentis materiae 232, 18.
 22 co. huius generis 373,
 16 co. quae hac lege con-
 tinentur 283, 16; 310, 27
 contumaciae detrimentum
 emendare 216, 20
 contumelia illa iudicii 9,
 6 cf. 249, 25 contumeliam
 purgare 165, 25 contume-
 lias in quaestu habere 178, 16
 contumeliosus 82, 11;
 172, 8
 conturbare humanitate 117,
 23
 conventio 322, 9. 17; 324, 4
 conversatio 87, 9; 160, 24
 c. civitatis 175, 26
 convertere alqd in alqd
 227, 13 c. alqd in contra-
 rium 311, 19 c. legem ad
 ingenium 229, 25
 convicium moribus alicuius
 facere 58, 3 in c. venire
 183, 14
 convictus 157, 7 c. par
 190, 1
 copulare matrimonium 145,
 2 c. aliquos *57, 26 co-
 pulati animi 50, 15 copu-
 lata haec naturā 23, 7
 corpus filii colligere 113,
 17 corpora virorum equo-
 rumque mixta 115, 23 c.
 unum efficere ex quattuor
 sententiis 398, 28
 corruipt suprema vita 203, 25
 Corvini 191, 22
 cotidiana et in frontem in-
 currentia 11, 27
 Cotys, Thracum rex 432, 8
 creare liberos 11, 17
 credibilis (*adv.*) 436, 20
 credere v. putare — cre-
 ditum ex dote 392, 25
 credulitati obrepere 162, 12
 crescere hereditatem 70,
 21 aliter crevi 164, 22
 crimen: crimina *opp.* male
 dicta 253, 15; 297, 27 c.
 legi et iuri coniunctum 284,
 9 crimina explere 184, 23
 criminosus 183, 18
 crudelitas videri non potest
 quae per leges venit 129, 21
 cruditas 157, 7; 252, 11;
 *385, 25
 cruentus: homo c. 267, 13
 cruenta (mater) 441, 10
 cruentiss. dominus 36, 20
 cruentae manus 409, 15
 cruenta multa committere
 231, 25
 cruorem ne conspicerem qui-
 dem 137, 20
 crux (supplicio adhibita) d.
 380; 124, 12

cubicularius 287, 7; 289, 13; 290, 17
 cubiculum: inducere in c. 203, 19 c. inruere 222, 8
 cubiculi pudor 138, 22
 cubilia (ferarum) 289, 4
 culleus: in culleum petere alqm 170, 14
 cultus 186, 19; 189, 5; 403, 23 c. diligentior deformavit 177, 3
 cum *ubi desideraveris* de 304, 21 *ubi corrigendum esse videtur* in 378, 23 quid mihi cum..? 159, 20; 193, 19; 200, 27; 286, 24; 428, 17
 cumulum majorem cetera habent 114, 1
 cunctationes inter binos metus 196, 17
 cuniculos fodere 46, 23 c. agere 113, 20
 cupiditas nimia vitium humanae mentis 261, 4 c. pecuniae 434, 5 c. lucri 226, 6; 316, 26 ex cupiditate (lucri sc.) pleraque scelera nascuntur 262, 18 *cf.* 364, 2 sqq. cupiditatum frenos tenere 66, 10 c. materni nominis 205, 3
 cura: curae habere, ut 114, 4 curam agere alicuius rei 253, 19; 356, 29; 370, 2
 curatio 14, 20; 168, 9; *360, 4
 curia 380, 7
 Curii 93, 21
 curiosus iuvenis 200, 3 c. filius 290, 9
 cursus *contentio 213, 9
 curvatis ramis fructus 179, 11
 custodire tacitam etiam mentem 84, 18 c. pacem 37, 28 c. amici personam

156, 13 c. am. partes 158, 6 c. hunc modum, ut. 215, 12 c. famam probitatis 216, 10 c. mores datos 152, 10
 cutem iam non cohaerentem lacerare 336, 12
 Cynicus d. 283.

D.

damnare: damnatus sibi ipsi 295, 24 damnandae cupiditates 89, 20
 damnatio appellata ex hoc quod plerisque criminibus pecuniae poena inponebatur 256, 22
 damnum omissio eorum quae habueris (*opp.* poena) 256, 16 sqq.; *cf.* 430, 22
 damna vix ulla sine paenitentia sunt 257, 19 d. iniuria datum d. 385 d. iuris alicuius 301, 30 d. sepulturae 317, 27 d. famae 388, 9 damnis contendere 272, 18
 dare actionem *v.* actio — d. in tormenta 384, 16 d. se periculo 421, 9 — (= concedere:) d. alqd odio 230, 5 d. delicias 304, 24 — (= constituere:) d. mores 152, 10
 debere iram alicui 224, 26
 debitor d. 273
 decedere: non decedit, sed corrumpit suprema vita 203, 25
 decem milia d. 265; d. 278; d. 318; d. 370; d. mil. denariorum 83, 29 d. annis exilium implere 16, 27
 decenne bellum (Troianum sc.) 201, 28
 decidere: decidentium undarum fragor 436, 22
 decidere brevi condicione 30, 1

- Decii 93, 22
 *decimare exercitus partem 371, 4
 declamatio 60, 23; 244, 24; 330, 18; 331, 22; *352, 28; d. quid praestare debeat 102, 13. 15 *cf.* divisio, controversia, materia — declamationis modus et color sic ducendus 140, 20
 declamator rectus 102, 10
 decolorare alqm 392, 11
 dedicare templum, dedicatio d. 323 dedicatio est quae deum inducit (in templum) 273, 2
 dedignari 186, 12
 deducere alqm aliquo 328, 17 d. al. in (ad) periculum 374, 8; 379, 21 d. al. in iudicium 191, 10; d. al. ad hoc genus actionum 220, 11 d. alqd aliquo 266, 15; d. in culpam 262, 2 d. ad interpretationem 233, 25
 deesse: deest alqd alicui rei 19, 22; 106, 15
 defectio animi atque corporis 52, 3;
 defensio sera post damnationem 411, 13 defensio-
 nem ultra excusationis terminum proferre 62, 2
 deferre nomen alicuius 22, 17
 definitionem sequi 157, 4
 deflectere amorem in meretricem 73, 13 d. iura 228, 27
 deformavit cultus 177, 2
 deformitas vitae vel facti 61, 16
 delator d. 333
 delectatio aurium 244, 26
 delicatus 177, 1. 17; 422, 27
 delicati miseri 66, 24 delicate educatus 129, 2
 deliciae 129, 2; 179, 7. 16 (ruris); 190, 8; 197, 17 d. divitum 178, 23; 328, 28; 363, 11 d. perversae 178, 27 — (= argutiae) 304, 24
 delictum 16, 26; 26, 10; 137, 15
 delinquere 16, 26
 demens, dementia d. 290; d. 295; d. 316; d. 328; d. 349; d. 367; 100, 5 dementia non posse curari 374, 1 de. esse ablatum rerum omnium intellectum 373, 21 d. non est unius criminis 402, 6 dementiae signa: tractae per publicum vestes, non reddita salutantibus nomina *etc.* 401, 25 sqq. demens et sceleratus et furiosus 295, 7 *v.* furor et ind. II.
 deminuere se 40, 27
 demittere se in periculum 374, 24 d. bona sua in alqm humilem 280, 21 d. (dimittere?) alqm a merito suo 240, 26
 demonstrare alicui viam 10, 2
 Demosthenes, summus orator, oppressus veneno suo 96, 18 Demosthenis rogatio d. 339
 demum (*temporale*) 298, 11; 383, 4; 387, 10 (56, 27? 340, 9?) — (= tantum) 68, 3; 70, 5; 80, 18; 83, 5; 100, 7; 103, 15; 187, 12; 229, 4; 289, 17; 301, 21 ita demum (. . si) 51, 7; 72, 8; 127, 6. 25; 261, 7; 310, 23; 322, 22; 323, 11;
 denarii 83, 29
 depellere quod obiectum est 41, 5 d. alqm iure 302, 31 d. alqm ab aliqua lege

- 377, 18 depulsus hac pugna
343, 16
- deperire ancillam 190, 9
- deponere bellum 46, 8 d.
propositum bellandi 46, 4
d. spiritum 359, 9 — d. pecuniam 3, 18 *et passim* —
depositum d. 245; d. 269;
d. 312; d. 353; d. 361 non
est in depositis simplex con-
dicio *etc.* 5, 13
- deprehendi subita valetu-
dine 97, 4
- descendere aliquo 234, 21;
279, 16 d. in certamen 246,
6 d. i. contentionem 361,
17 d. ad hanc *cont. 229,
28 d. in iudicium 89, 3;
219, 19 d. i. hanc partem
161, 25 d. ad hanc neces-
sitatem 50, 21 d. a. hanc
causam 95, 19 d. a. hoc
genus actionum 220, 9 d.
huc nsque 189, 13 inde lex
descendit 13, 5 cupiditas
in animum descendit 189, 1
- deserere (*absol.*), desertor
d. 246; d. 256; d. 287; d.
304; d. 315; d. 346; d. 375;
d. 387; 429, 5
- desidia 179, 17. 20
- desperare vitam 128, 26
- destrinxit se lex adversus
alqm 272, 1
- detrahere alqd (finitioni)
11, 8 d. alqd (= semovere
alqm rationem) 104, 15. 16;
118, 14; 157, 11; 222, 17
- detrimentum contumaciae
emendare 216, 20 d. famae
149, 3
- deus 9, 9; 271, 24; 275, 8;
284, 14; 429, 22; d. 325 ille
mihi proprius deus 285, 11
cf. 270, 5 deo proximum ani-
mal (homo) 65, 16 dii 94, 15;
115, 25; 123, 14. 24; d. 274;
168, 22; 187, 17; 226, 10; 236,
11. 22; 333, 21; 368, 1 de-
orum numine 434, 31 dii
immortales 8, 11; 82, 1; 113,
4; 116, 19; 122, 21; 235, 20;
236, 19; 263, 4. 8; 268, 4;
d. 323; d. 326; d. 329 dii
hominesque 181, 4; 264, 3;
293, 21; 418, 23 dii deae-
que! 9, 8; 179, 2; dii boni!
182, 10 dii faciant ut 37,
15; 58, 28 bene, dii, quod.
318, 17 sed dii melius 261,
13 alii curam deorum intra
sidera continent *etc.* 94, 17
sq. *cf.* 236, 3 sq. di. immor-
tales ut peccantibus graves,
ita satisfaciunt faciles
271, 10 dii auctores medi-
cinae 96, 25 dii coniugales
368, 2 dii penates 159, 12
deverti aliquo 311, 3
devexum litus 436, 16
devotus poenae 276, 28
dicere: dictu speciosa 36, 15
qui dicturi (in schola sc.)
sunt 44, 10
- diducere animos copulatos
50, 15
- differentia 17, 16; 217, 8;
221, 23; 251, 28; 291, 10; 308,
15; 343, 1; 362, 14; 378, 23
- differre famem alicuius 170,
22 distulisti hunc animum
146, 29
- diffidentia 27, 2; 201, 3;
366, 8;
- diffidere causae 154, 9 d.
de uxore 144, 9
- digerere controversiam per
summas 69, 27
- dignitatis exequiae 358, 29
di. periculum 297, 11

- dilatio: dilationis cupiditas naturalis improbis hominibus 254, 5
- diligentissima iuris civitas 72, 19 diligentiss. homines (publicani) 344, 3
- dimidia pars bonorum d. 264
- dimittere non rem sed controversiam 391, 30 v. demittere
- dinumerare sententias 77, 18
- dirigere actiones in personas 71, 11
- dirigit mens 152, 31
- discedere: discedet appellatio ista (filii) a beneficiis meis 135, 5 discede de domo mea v. abdicatio
- disceptatio 308, 5; d. privata 166, 8
- disciplina civitatis 274, 12
- discordes fratres, discordia d. 328
- discrimen temporis 8, 28 d. controversiae 102, 18 d. agere alicuius rei 370, 29 (354, 26 B)
- discutere vincula 116, 27 d. servitutum rei p. 43, 16 d. luxuriam 5, 26
- disertus 325, 22; 147, 21 (lemma); d. 333
- dispensator d. 353; 362, 21; 363, 6; 433, 13. 19
- dissidere 261, 20; *261, 12; 287, 3
- dissimulare alqd 42, 18; 52, 20; 67, 29; 75, 12; 221, 8; 275, 4; 333, 11; 350, 10; 366, 3; 379, 12; 380, 16; 395, 13; 405, 18 d. personam 178, 5 d. doloris professionem 6, 16 dissimules licet 135, 13
- dissolutus 31, 31
- dissonantes discordesque 286, 28
- distortum corpus 178, 25
- distrahere aliquos mutuo dolore 386, 23. 28
- diversa pars v. pars — diversa subsellia 332, 19 ex diverso v. ex
- dives v. pauper; *praeterea* d. 260; d. 294; d. 351; d. 352; d. 382 orba dives d. 376 deliciae divitum (quaerere omnia contra naturam) 178, 23 divitum deliciae et luxuria 363, 11
- dividere officia pietatis 436, 1 (= bona d.) 257, 24; 265, 20 (70, 22) (= divisionem facere controversiae) 232, 19; 243, 12; 326, 5; 340, 16
- divinatio 158, 1 d. nulla tam certa, ut. 31, 12 divinatione providere 189, 3
- divisio: quae nihil divisione egent nomina 60, 10 — d. (controversiae) 38, 12; 102, 10; 232, 13; 243, 6; 348, 26
- divisionum condicio 232, 16
- divisio paene hoc proprium habet ostendere ossa et nervos controversiae 102, 10 — d. (bonorum sc.) 255, 10; 261, 15
- divitiae solent adferre infirmitatem 362, 11 divitiarum ille fulgor 356, 20 *cf.* pecunia
- divortium 28, 9
- dolor erumpit 14, 2 d. temptat alqm 336, 15 dolorem recidere 245, 19 d. intra cogitationes receptus abstulit mentem 159, 6 d. mariti 130, 5; 138, 18 doloris professio 6, 16

domina pecunia non in cunctis 33, 20
 donare caput alicuius 167, 4 d. crimen meritis 222, 19 donate meritis meis filium 241, 16
 dos d. 360; 200, 15; 366, 26; 368, 4 dupla d. 428, 4. 12 dotis frequens mentio 190, 7
 ducere (ad supplicium sc.) 101, 27; 242, 18; (285, 9) d. in ius 157, 18 d. alqd ex aliqua re 31, 30; 191, 7; 280, 3; 331, 10. 18; 366, 16 d. coniecturam 145, 28 d. colorem et modum 140, 20 d. adfectum adversus alqd 179, 23 maximam partem defensionis in hoc ducit, ut. . 29, 29 d. verba in plures intellectus 246, 20 cf. trahere — multum impendiorum ducere 347, 6. ducit me indignitas rei 208, 24 du. (alqm) species 38, 18; 291, 25; 311, 8 du. (alqm) ratio 298, 2 — d. (= numerare) alqd inter beneficia 294, 22 dumtaxat 377, 11
 duo, simplicia, singula tamen 127, 9 (cf. 84, 2 sqq.; 221, 4 sq. et v. vis)
 dupliciter 15, 19
 durare contra dolorem 208, 16 d. ad sanguinem 137, 19 d. in hoc, ut. . 173, 16 — (= manere) 213, 23 sq.
 durus pater v. pa. — durus ac demens 104, 28

E.

ebrietas 234, 3 ebrietatem non facit illa potio, post quam concidendum est 305, 9 ecce 14, 19; 242, 24

educere alqm (raptam) ad magistratum vel magistratus v. rapta. — e. in causam 25, 15
 effugere non possumus nos 236, 16
 effundere splendoras opes 63, 12 e. extremum spiritum 172, 7
 elementa minuta et mirabilia (mutabilia?) 148, 26
 eligere: eligat ipse 152, 9 eligite quem velitis esse 211, 8 elige quod voles 220, 26 cf. velle (d. 436, 19 sqq.)
 elogium 278, 1; 279, 8
 eloquentia d. 268 e. non pluribus prodest quam nocet 92, 15 e. quid est si iustitia valeat? 95, 22 eloquentiae studium omne circa verba 95, 24
 eloqui: eloquendi facultas 42, 4 cf. loqui
 emancipare hereditatem 178, 12
 emendare contumaciae detrimentum 216, 20
 emendatio praeteritorum 8, 24 emendatione dignus animus 42, 17
 emereri alqm 251, 23
 emergere tumulo 406, 23
 emetiri longam noctem 9, 15
 † emittere conscientiam 317, 26
 emptor familiae 212, 22
 en 66, 10. 12; *188, 21; 402, 21; 410, 26; 420, 22; 421, 2
 enuntiare consilia publica d. 272
 enuntiatio (opp. confessio) voluntatem habet et animum non coactum 114, 25
 epilogus d. 338 Sermo

- equites *295, 29: equitibus
 statutum patrimonium 190,
 23 ordo hic (equester sc.)
 ex laude militiae hoc nomen
 accepit 191, 19 ius sedendi
 (in XIV gradibus = ius
 equestris ordinis) implet in-
 genuitas et census 191, 2
 erigere cervicem 190, 7
 *(e)rogare 13, 32
 error 216, 5 e. mentis 243, 14
 e. humanae necessitatis 17,
 30 e., proprium hominis 373,
 23 erroris odium non sem-
 per penes cognoscentes 184,
 15 cf. cognoscere
 erubescere c. inf. 161, 24;
 163, 4; 188, 18 c. acc. pron.
 neutr. 94, 18; 112, 28
 eruere oculos d. 297
 erumpere qui potuit, emis-
 sus 140, 4 erumpit dolor
 14, 2 er. ingenuitas 189, 22
 esse: esto 48, 7 est, ut..
 17, 29 est, quare 241, 7;
 309, 24. 25 quid est, cur..?
 87, 27; 100, 26; 290, 9 non
 est (aliquid causae sc.) quod
 33, 17; 126, 1; 355, 4; 359,
 16; 412, 19; 417, 26; 441, 21
 nihil e. q. 89, 21; 92, 11;
 165, 18. 19; 166, 16; 169,
 14; 210, 14; 242, 7; 320, 11;
 est (= superest alqd) quod
 6, 4; 120, 19. 20 sunt qui
 108, 12; 320, 28; s. pleriq-
 ue qui 128, 31 v. futurum
 et.. quoque 6, 1; 47, 24
 etiam ut 130, 23; *180, 15;
 180, 23 etiam.. quoque 6,
 15; 124, 6
 eventus causae 6, 14 e. eo-
 dem rediturus fuerat 301, 24
 evertere ius 79, 10 e. rem
 p. 96, 14 e. spes adolescen-
 tia 89, 20 e. testem 439, 6
 eversio hostium 164, 15
 ex: (locale) e. adverso 357, 25
 e. diverso 78, 17; 93, 26; 96, 3
 e. contrario 339, 8. 12 e.
 aequo 28, 1; 91, 13; 190,
 7 e. pari 226, 19; 423, 25
 e. animo suo referre 92, 12
 e. bona mente facere alqd
 49, 20 — (temporale?) †ex
 austero indulgens 394, 13
 — (causale) esse (= nasci,
 proficisci) ex 326, 25 e. fidu-
 cia libertas 333, 15 e. raptu
 uxor 13, 2; 27, 12 — (= se-
 cundum) e. lege alqd fa-
 cere 109, 10; 110, 20; 117,
 12; 149, 14; 256, 9; 401, 23;
 423, 14 e. le. fieri 2, 7 e.
 arbitrio patris nubere 59,
 18 e. voluntate 313, 22 e.
 voto 318, 22; 420, 23 e.
 more alicuius 237, 1 — ex
 parte 324, 8 bis e. magna
 pa. 9, 18 e. pa. dimidia
 heres 324, 2 e. toto 383, 28
 exactor asper 4, 3
 exaestuans fluctus 436, 22
 exaggerare opus 294, 6
 excaecare d. 297; 389, 5
 excandescere 386, 18; 387,
 26; 396, 16; 414, 12
 exceptio 85, 22; 322, 10
 exceptione cadere 86, 11
 excidere sibi spem 309, 26
 excisa virilitate pretium
 producere alicuius 345, 6
 excludere alqm iudicio 40,
 22 e. alqm (= alicuius ac-
 tionem) 26, 25; 82, 10 e.
 alqm campo (= iure suf-
 fragii privare) 35, 20 e.
 alqd 76, 6; 227, 2; 377, 16
 excusare se errore 17, 31

- e. se alicui, quod.. 271, 19
 e. paupertatem 412, 19
 excusate 253, 24 excusatus 148, 2
 *excusatores cuiuslibet impudentiae 294, 5
 excutere legem, quaestiones, iura, *similia*, *passim* e. numerum populi 77, 16
 exemplum facere 68, 23 e. bonum f. 199, 2 e. f. de.. 15, 4 in e. adducere 293, 12 in e. adferre 293, 7 exemplo mei ipsius 9, 3 malo exemplo 383, 16; 431, 5 e. malum numquam prodest 45, 10 nocere in e. 16, 3 exemplo filios impendere 375, 10 e. posteritatis 293, 26 homines in exemplum scelerum constituti 293, 22 exempla ultima scelerum 93, 19 clarissima exempla (studiorum) 312, 7
 exequiae 200, 21; 433, 19 exequias dignitatis ducere 358, 29
 exercere se adversus fortunam 148, 15 e. iudicium 227, 16 faenus e. 224, 24
 exercitus, pars populi fortissima 328, 4 magna pars e. in me cessat 406, 18 *cf.* 8, 20; 241, 18
 exerere: exerit se petulantia 85, 1
 exhaurire potionem 263, 28 e. terras (in cuniculis) 46, 24 e. pecuniam 225, 8 educatio exhausit si quid supererat 188, 6
 exigere (= explere:) poenam 18, 26 senex et exactae aetatis 266, 19 (= defigere:) ferrum per viscera liberorum 48, 4 alte exacta manus 14, 22
 exilium d. 254; d. 266; (d. 334); d. 351; d. 365 e. quinquennii d. 244; d. 248; d. 285; d. 296; d. 305 *opp.* perpetuum 2, 5 *v.* ind. II.
 eximere (ream) accusationi 114, 28 e. se (= operam suam) alicui 314, 28
 exitu mens numquam aestimanda est 145, 20 exitus constitutionis huius 241, 5
 exolvere se vinclis naturae 418, 21
 exonerare patrimonia 67, 20
 expedit 167, 14. 15; 196, 12; 198, 30; 204, 17; 281, 20; 290, 15; 368, 22
 expeditio 247, 3; e. periculosa 226, 16
 expendere satis vindictae in alqm 114, 18
 experimentum latentium natalium 199, 22 e. fidei res difficillima 57, 9 experimenta vitae 309, 21 ex. medicinae 379, 23 experimentis cognoscere 93, 15
 expiatio templi 82, 2
 expirare 200, 25
 explere aliquod tempus 15, 11; 17, 1 e. aliquod ius 12, 4; 217, 5 e. verba legis 106, 12 e. (?) in alqm crimina 184, 23
 explicare vetera philosophorum monumenta 93, 23 e. fidem 223, 6 e. fid. legationis 283, 25 explica, explicate 17, 7; 221, 22 *cf.* 226, 10
 exponere, expositus d. 306; d. 338; d. 358; d. 372; d.

- 376 expositum colligere 411, 26; 418, 5
 exprimere fidei experimentum 57, 8
 expugnare: arcem expugnabit optimus quisque 121, 29 e. (alienam) domum 73, 12; 374, 21 e. pudorem cubuli, spem liberorum 138, 23 e. alqm 328, 2 e. absentem fratrem 152, 19 e. animum alicuius 286, 5 expugnari manu 32, 13
 expugnator pudicitiae, patrimoniorum, caerimonia- rum *etc.* 294, 9 sqq.
 exquisita ingenia maiorum 31, 4
 exs. v. ex..
 extinguereturbam dividendo 398, 9 e. alqm ferro 288, 16
 extorquere iudicibus religionem 117, 24
 extra praeceptum 156, 24 e. casum esse 171, 9 e. ordinem accidit 225, 24 e. quaestionem est 301, 26 *cf.* 322, 28 e. controversiam ponere 1, 12 e. periculum p. 76, 26 e. rerum naturam p. 149, 6 † e. positae voluptates 337, 15 — (*adv.*): extra accidentibus causis 103, 3; 104, 8
 extrahere hostem 247, 17 e. iudicium 254, 8. 9
 extraneus 53, 14
 extrarius 280, 19. 20; 281, 6; 288, 18
 extrinsecus circumdari 31, 17 non e. has furias venire 236, 11
 exuere omnes adfectus 167, 7 e. naturalem indulgentiam 419, 13 e. hanc partem persuasionis 311, 24 e. nomen hoc (fratris) 322, 15
 exul, exulare v. exilium et ind. II. exul domus suae 68, 6 exulare (a domo sc.) 405, 1 ad exulem iura non pertinere 2, 4 exul inde dictus, quasi ex solo patrio expulsus 400, 13
 exulatus 16, 15
 exundare saturitate 32, 6
 exuviae ducum 201, 26 e. decennis belli 202, 1
- F.**
- Fabricii 93, 21
 fabula (narratio ficta) 381, 10 fabulae *opp.* experimenta 335, 23 fabulae (antiquae de Furiis) 235, 17
 ex fabulis repetere sapientem 95, 7 fabulam afferre 200, 31 — (= sermones maligni) 184, 2; 186, 4; 205, 27; 360, 8 fabulas novercarum effugere 286, 18
 facere auctoritatem alicui 99, 2 f. sui potestatem 20, 28 fecit his bonis hanc legem 13, 13 f. controversiam v. co. — f. invidiam alicui v. in. — f. furtum v. fu. — f. aliquo *vel* alicui 63, 25; 314, 13 f. alqd de aliquo 196, 22 facere, ut (= efficere) 72, 28 facere (= committere): 159, 15 facere rem aliquam 76, 24; 144, 6; 228, 5; 363, 4; 371, 21 f. r. alicuius 124, 29; 161, 23 f. *cum adverb.* 35, 11; 62, 4; 99, 7; 116, 4; 152, 21; 216, 3; 217, 15. 16; 255, 19; 299, 7; 318, 12; 320, 21; 370, 19; 375, 29;

- (f. fortiter saepissime v. fortis) — quid facit ad preces solitudo? 146, 18 secunda *adversum me faciunt 420, 25
- facies: facie adfectum prode-
dere 14, 11 f. minax fluctus 436, 23 f. *freti con-
surgentis 437, 1 f. humanitatis 195, 27 f. tristissimi
*contentionis 196, 18 f. iudicii 270, 11 faciem pacis
turbare 152, 14
- facinus indignum! 419, 7;
434, 2 facinora indigna 49, 7
- factum *opp.* ius 162, 20
- facultas eloquendi 42, 4
— supra facultatum vires
185, 22 fa. angustiae 307, 25
contra fa. rationem 312, 5
magnitudo facultatum 71, 14
- fama: famam esse <con>-
sensum civitatis 98, 27 (*cf.*
rumor) f. quae de se lo-
quitur 33, 12 ad famam
itura et optima 45, 1 f.
domus 89, 19 f. probitatis
216, 11 f. moderationis 90,
9 famae detrimentum 149, 3
- fames accipiendae pecuniae
5, 27 famem alicuius dif-
ferre 170, 21
- familia 8, 2; 263, 11, 363,
7; 368, 4 familiae noxio-
rum 65, 3 familias nume-
rosiores ignorare 33, 21 *cf.*
188, 8 familiam emere 100,
21 familiae emptor 212, 22
— familias incerta stirpe
confundere 222, 9 filii fami-
liae 287, 3
- familiaris sacris animus
273, 5 familiarior aliqua
causa 280, 22
- fastidiose eligere 436, 26
- fatum 66, 4; 69, 6; 97, 12;
122, 27; 124, 7; *163, 28;
196, 21; 254, 11; 307, 2;
385, 24, 25; 420, 10 fato
interveniente 20, 24 fata
subtraxerunt supplicio 20,
25 novum f. sortiri 67, 25
f. domus nostrae 155, 14. 20
- favor ille populi 144, 17
(*cf.* 137, 24) f. omnium qui
in libertatem adserunt 223, 2
- fecunditas 286, 13 f. non
semper prosperat 28, 18
- femina citius senescit 203,
16 f. inbecilla res est 332,
9 feminarum mores 132, 4
feminas imitati pueri 329,
6 *cf.* 345, 7
- fercula onerare avibus 179, 9
- ferre fortunam secundam
iudicii 229, 17
- festinare in bona 438, 3
- fetus ferarum pecudumque
204, 10
- fides *opp.* utilitates 307, 13
fidem publicam appellare,
quae inter piratas sacra est,
quae inter armatos hostes
inducias facit 91, 16 sq.;
fid. pub. invocare 89, 7 f.
sacra inter hostes, sacra in-
ter piratas *etc.* 356, 2 sqq.
f. ex pari facilior speratur
226, 18 f. sceleratorum in-
ter se 207, 10 f. constat
apud alqm 5, 5 fidem dare 14,
9 fi. debere 183, 5 fidem suam
alicui impendere 56, 29 fi.
perdere 289, 24 fi. explicare
223, 6 fidem legationis ex-
plicare 283, 26 fi. maritalem
praestare 321, 20 f. praesta-
tur alicuius summae 132, 21
fidei experimentum, res dif-
ficillima 57, 9 fi. *momen-
tum 226, 26 f. cenae 263,

- 16 f. tormentorum 101, 7
 f. nominis certa 259, 4 f.
 testis, *opp.* opera advocati
 292, 5 fide bona 172, 2 si
 ulla est dicenti f. 296, 10;
 51, 28 supra fidem 441, 9
 fidei commissum d. 325
 fiducia innocentiae 26, 24;
 380, 15; 408, 29 f. firma
 372, 21
 figurarum gulosus 311, 8
 figuratio 431, 23 figuratio
 supplicii 425, 12
 filius: filios plerumque suae
 potestatis esse *etc.* 49, 22
 sqq. *cf.* pater
 fingere: fingamus *tricies*;
 fingē *novies*; fingite 104, 20;
 223, 29; 234, 15
 finire potestatem suam 218, 3
 finitum ius 217, 13 finitum
 iri 369, 13 — (= finitionem
 ponere) 7, 4; 102, 16; 342, 12
 finis vitae beatae 94, 13 —
 (= finitio) finem *refellere
 349, 7
 finitio 7, 12; 162, 23; 349,
 1. 17. f. vera 103, 22 f.
 nomini sufficit 11, 20 f. in-
 terim falsa, interim parum
 plena 10, 18 f. quomodo
 optime constituatur 10, 2
 sqq.; 11, 21; 7, 4 sqq. fini-
 tiones utrimque ponere 243,
 10 finitionem confirmare
 10, 21; 349, 6 fi. subver-
 tere 10, 21 fi. *refellere
 349, 5 fin. alqm ferre 257, 1
 *fiscus 347, 10
 flagella et ignes 196, 9;
 198, 22; 277, 19; 336, 18
 flagrare impetu 360, 5
 flammeo operire canos 203,
 19
 flere: verendum ne flentem
 indices damnent 102, 7 *cf.*
 353, 27
 florem aetatis amittere (per-
 dita virginitate) 129, 9
 fons causae 438, 22 f. phi-
 losophiae 93, 27
 forensis contentio 175, 25
 forenses insidiae 187, 8
 forma iudicii 6, 27; 78, 30
 f. testamenti 95, 14 f. vi-
 vendi certa 137, 12 f. ser-
 vitutis 343, 3 f. libertatis
 349, 25 — captivae f. prae-
 stantior 201, 26
 formare mores 134, 30 f.
 rudem civitatem legibus
 79, 28
 formosus v. speciosus.
 formula contentionis 92, 7
 f. excidere 377, 12 f. er-
 rare 62, 15 — formulae sol-
 lemnes 250, 14; 428, 28 (54,
 15?)
 forsan 404, 19
 fortis: (vir) f. d. 246; d. 249;
 d. 258; d. 266; d. 271; d.
 278; d. 287; d. 293; d. 294;
 d. 295; d. 297; d. 303; d.
 304; d. 306; d. 310; d. 315;
 d. 367; d. 369; d. 371; d.
 375; d. 377; d. 387; v. ind.
 II. (*ibidem* fortiter facere)
 — f. adversus infantem (ma-
 ter) 205, 8 f. pater, *opp.*
 mitis 152, 10 fortiozem puel-
 lae vocem imperare 108, 1
 fortiter (fortius) dicere 63,
 5; 107, 2; 129, 27; 142, 7
 fo. contendere 42, 24 fo.
 confiteri 129, 18 fo. spon-
 dere 120, 12 fo. ferre 158,
 3; 163, 12 fortius agere 66,
 20 fo. consistere cum ali-
 quo 36, 11 fo. defendere
 228, 6 fo. vindicare 59, 19

- fortuna 42, 22; 174, 7; 216,
 5 fortunae potestas 311, 19
 fortunae iniuria 97, 5; 223,
 21; 317, 19; 326, 25; 327,
 3; 329, 1 fo. in. labi 63,
 24 f. fatigari solet et in
 fine deficere 112, 23 ad-
 versus fortunam se exercere
 148, 15 tu, fortuna, facies
 quod occurrerit 108, 10 tu,
 f., melius 196, 20 bene, f.,
 quod. . . 260, 28 — (sc. mala)
 318, 30 f. sortis 27, 6
 sortitionis 254, 10 f. iudi-
 cii 415, 23 f. iu. secunda
 229, 17 f. iu. dubia 408,
 25 f. testamentorum 281,
 8 — (= res, condicio) 309,
 7 *plur.* 225, 6; 364, 21 f.
 ampla 69, 9 f. clauda 71,
 16 fortunae inbecillitas 279,
 25 superior f. 57, 2
 forum d. 329 templum quod-
 dam pacis 123, 5 f. coti-
 dianis iurgiis strepere vide-
 mus 288, 19 f. *opp.* scho-
 lae declamantium 279, 15;
 331, 17 sq.
 fragor signorum 8, 3 f.
 armorum 239, 5 f. unda-
 rum 436, 22; 437, 14
 *fragrans mero 177, 4
 frangere: fracta tela 115,
 22 mora frangit subitos in-
 petus 247, 18 fracti mili-
 tum animi 249, 6 fracta
 ratio, clauda fortuna 71, 16
cf. 392, 13
 fraternitas d. 321; 286, 26
 f. quaedam †propositorum †
 animorum 255, 22 fr. quid
 est aliud quam divisus spi-
 ritus et quae ad tuendos nos
 a natura concessa sunt mul-
 tiplicata 260, 9 sq. fraterni-
 tatis velut portus ille 261, 22
 fratres d. 268; d. 286; d.
 321; d. 328
 fraudare aliquem gloria
 201, 4
 frenum: frenos cupiditatum
 minus tenere 66, 10
 *fretum 437, 1
 frons ficta (philosophorum)
 95, 12 f. paulo mollior (*opp.*
 fortissimus quisque) 67, 12
 in frontem incurrentia 11,
 28 prima frons causae 199, 16
 fructus percipere (possessionis)
 22, 4 f. beati 179,
 20 f. pleniores reddere 28,
 19 fructu virtutum inpo-
 tenter uti 240, 19
 frugis 5, 23. 28; 216, 8; 438,
 21. 23
 frugalitas 6, 2; 70, 26; 176,
 22; 187, 18; 206, 10; 297,
 9; 310, 1
 frugifera succidi videre 36,
 26
 fuga abesse 343, 5
 fugere: fugiens anima 336,
 24
 fulcire rationem ruentis pa-
 trimonii 392, 14
 fulmen d. 274 v. ind. II.
 sepultura — fulmina velo-
 citer cadunt 217, 27 ille
 qui fulmen vibravit 122, 24
 fulmen patri datum (abdi-
 catio) 59, 6
 fulminare 120, 26
 fumans sanguine manus
 162, 5
 fundamenta cepit causa
 354, 10 fundamentis nullis
 niti 387, 13
 funder e tantum hostilis san-
 guinis 241, 18

fundus paternus avitusque 179, 19 f. maritimus 433, 15
 funus vivum 200, 24 fune-
 ris pompa 295, 26
 fur, furtum d. 341; d. 361;
 257, 9 furtum *opp.* sacri-
 legium 30, 17 f. pium 195,
 25 f. facere 16, 21; 348,
 5 f. fac. iuri 15, 25 f. ali-
 cui remittere 16, 2
 furere, furor, furiosus d.
 256; d. 290; 198, 1; d. 314
 furere in aliqua *opp.* amore
 stimulari 157, 15 magnus
 impetus et furor 138, 21 fu-
 ror (*opp.* fiducia) 194, 1
 furiae 235, 15; 277, 15 non
 extrinsecus has furias ve-
 nire . . conscientiam esse
 quae torqueat, animum esse
 qui urat 236, 11 sqq.
 futurus: ad cogitationem
 post se futurorum 121, 21

G.

gelare sanguinem 378, 14
 geminare merita 9, 9 si
 qua in nobis natura gemi-
 navit 260, 8 orbitas gemi-
 nata 327, 24
 geminae sorores d. 270
 geminatio criminis 220, 4
 generales quaestiones 29, 19
 geniale torum 73, 14; 161, 21
 genua: ad *g. iacere 28, 28
 a. g. provolvi 63, 31; 376,
 7 a. g. procumbere 216, 13
 genus: genera rerum *opp.*
 species criminum 301, 8 —
 (= familia) negatum servo
 204, 4; 438, 24 sq. *cf.* 223, 25
 gladiator d. 302; 248, 23;
 427, 11 gladiatoris nomen
 ex quo ductum 191, 7 pes-
 simum gladiatorum genus

198, 13 multi se a gladi-
 atorum vulneribus avertunt,
 quamquam illud spectacu-
 lum in parte poenarum est
etc. 137, 21 sqq. *sed cf.* 65,
 2 sqq.
 gloria: gloriae loco dicere
 alqd 267, 4
 Gracchi 96, 13
 gradus: gradum eundem
 facere 203, 24 gradu con-
 sistere 9, 16 per g. venire
 ad alqd 438, 22 g. here-
 ditatum 24, 12 — XIV gra-
 dus (theatri) 190, 19 gra-
 dibus prohiberi *ib.* 24
 Graecia 340, 21. 26. 31; 341,
 6 notissimus Graeciae dux
 Ulixes 368, 25
 grassatoribus et latroni-
 bus paene licentiam damus
 230, 20
 gratia illa prima apud ma-
 ritum futura praerepta est
 129, 10
 gratiosus 39, 27; 44, 7 po-
 tens, g. 43, 24
 gratuita, ut vulgo vocan-
 tur, odia 281, 11 virtutes
 debent esse gratuitae 402, 17
 gratulatio 49, 6; 58, 20;
 155, 9; 314, 27; 383, 20;
 434, 9
 gravare corpus 7, 22 gra-
 vat causa 419, 12
 gravis: gravior sapientia
 155, 17
 gremium nutricis 204, 13
 gremio tuli vivum funus 200,
 25
 grex: greges illi ministro-
 rum 188, 8 *cf.* 33, 21
 gula: gulae servire 178, 12
 per gulam ventremque trans-
 mittere 64, 18 g. se aucto-

rare 191, 24 *gulae voluptas* 368, 27
gulosus figurarum 311, 8

H.

habere alqd pro alio 3, 7; 22, 23 *h. alqd suspectum* 144, 25 *curae habendum, ut.* 114, 4 *sibi h.* 393, 12 *res suas s. h.* 72, 30 *h. quare* 230, 27 *h. quod.* 347, 1; 421, 6 *h. cur* 422, 4 *certum habeo* 49, 7; 198, 27; 341, 28; 441, 14 *necesse h. c. inf.* 25, 3; 136, 3; 148, 6; 152, 11. 16; 173, 20; 299, 26; 326, 5; 334, 20 *supervacuum habeo quae- rere* 19, 8 *brevius habet ignoscere* 373, 12 *partic. habens* 385, 8; 391, 13 *habenti* 434, 22. 23 *habentem* 41, 11; 70, 3 *intrans.* (= se habere) 420, 18
habitus reorum 432, 17 *habitu alicuius (esse)* 145, 18; 147, 4. 6; 348, 21; 350, 12. 27; 395, 2. 19
haerere 388, 24 *h. comitem alicui* 300, 4 *h. lateri alicuius* 307, 16 *haeret ius* 156, 27
hercules 222, 13; 439, 29 *me hercules* 161, 18; 163, 23 *hercule bis et vicies; me hercule semel et vicies*
hereditaria contentio 270, 22
hereditas: partem hereditatis <fiscus> *sibi vindicat* 347, 10 *cf. ind. II.*
heroes illi primi 201, 25
hic: hoc est 86, 6; 212, 15; 217, 18; 253, 17 (*cum in-*

terrogatione) 117, 5; 196, 23 *hoc erat illud* 202, 2
histrion 427, 11
hodiernum iudicium 23, 26
hodierna contentio 92, 27
homicida 65, 26; 232, 3; 306, 2; 400, 22
homicidium 87, 18; 259, 18; 302, 11; 339, 19
homines: hominum miseriae 420, 16 *cf.* 245, 3 *sq. v. animal*
honestus: honesta contentio 111, 18 *honestior persona* 118, 14 *testis ho.* 439, 20
honor pretiosissimus pauperum census 35, 15 *in honorem alicuius* 40, 5; 123, 22; 205, 19 *honorem habere alicui* 187, 15; 248, 9; 251, 22; 293, 25; 296, 6 *in honore alqm ponere* 188, 15 *honor virtutis* 240, 24 *honoris iniucunda necessitas* 233, 13 *honorem lateris cedere* 53, 18
horret animus recordari, refugiunt cogitationes 109, 1 *cf. Verg. Aen.* 2, 12
hostia 284, 15. 22
hostis victor 202, 6 *cf. captivitas* — *hostium terga videre* 9, 12 *h. videtur alienus* 248, 15
humanitas publica 39, 30; 41, 14 *h. legis* 43, 9 *humanitatis facies* 195, 26 — (= *facilitas*) *h. frequens* 188, 15
*humanus: *humanum est* 320, 18 *hu. genus* 51, 8 *humana ingenia* 97, 1 *necessitatis humanae error* 17, 30 *vitium humanae mentis* 261, 4

I.

- icere: ici fulmine d. 274
 ictus 85, 6
 igitur (*primo loco positum*)
 21, 18; 34, 21; 40, 18; 77, 12;
 295, 5; 307, 30; 323, 20; 324,
 6; 354, 23; 378, 3; 413, 19
 ignis utrum esset initium
 rerum 148, 24 ignes 116, 3
 ig. et flagella 196, 9; 198,
 22; 277, 19; 336, 18 i. ille
 feralis (rogi) 296, 14 ignis
 qui legitimis facibus accen-
 ditur 161, 13 ignes legitimi
 153, 9
 ignominiosus d. 250; d.
 263; d. 265; d. 275; d. 310
 ignorantia malorum 48, 13
 ignorare quaedam simile
 non passi est 48, 6
 illibatam dignitatem ci-
 vium servare 64, 27
 imago 237, 4 i. rerum haec
 296, 12 imagines rerum
 <dis>similes 159, 23 ima-
 gine cotidiana ante oculos
 versari 327, 19 i. poenae
 144, 4 i. honesti vana 36,
 16 i. horrida loci 115, 21
 imaginem sui casus videre
 161, 2 imag. capere malo-
 rum alienorum 369, 2 i. fune-
 ris mei (filia geminae soro-
 ris superstes) 108, 16 — ima-
 gines (maiorum sc.) 441, 19
 imbecillitas fortunae 279,
 25
 imitari pueri infirmitatem
 139, 25 i. lautitias (divi-
 tum) 188, 7 i. fraternitatem
 259, 6 imitati feminas pueri
 329, 5
 imitatio defendentis 59, 2
 i. ruris 179, 16
 immergere ferrum visceri-
 bus suis 285, 4
 impedimento publicae hu-
 manitatis victus est 41, 14
 impendere alicui fidem
 suam 56, 29
 imperator d. 317; d. 348;
 imperatoris praemium d. 285
 i. imperare debet 247, 26
 imperatorem facimus senem
 247, 21 i. optime suppli-
 cium exigit ab ignavo 247, 29
 impetus magnus ac furor
 138, 20 i. ad ubera 204, 11
 impexi squalidique 67, 28
 impietas 419, 8; 412, 19
 (= homo impius) 410, 26
 impius 9, 3; 125, 27; 168,
 19; 169, 24 i. erga paren-
 tes 313, 23 i. adversus pa-
 trem 407, 26 impium testa-
 mentum 78, 22 impii cine-
 res 182, 7
 implere exilium X annis
 16, 27 i. numerum civitatis
 253, 8
 imponere adfectibus 177,
 24 i. alicui aliqua specie
 344, 15
 impotenter uti alq re 240,
 19
 impotentiae voluptas 194,
 16
 improfessus 345, 17
 imprudens caedes v. cae.
 impubes d. 279
 impudentia: impudentiae
 locus 85, 6 impudentiam
 alicuius (ad)mirari 17, 27
 107, 11; 430, 11
 impudicitia est quaedam
 etiam nubendi 205, 23
 in (c. accus.) v. venire & ca-
 dere — in totum 94, 17;
 115, 24; 121, 12; 155, 26;

- 230, 25; 281, 9; 310, 26; 357, 1; 418, 3 in tantum 268, 22 inpraeteritum amare 261, 23 in posterum egens 299, 29 in tempus deponere 5, 15 i. t. venenum 7, 21 in exemplum nocere 16, 3 i. argumentum sufficere 234, 27 in arg. criminis agere 30, 8 in poenam adulterii 125, 1 in honorem alicuius v. ho. — [in] Athenas mittere 310, 15 — (*c. abl.*) in causa esse v. ca. — i. confesso e. v. co. — i. ministerio e. v. mi. — i. promptu e. v. pr. — in culpa esse 244, 18 i. integro habere 68, 15 diffidentia in te est, fiducia in nobis 27, 2 quantum est (erat) in aliquo 30, 23; 43, 16; 54, 6; 317, 1; 412, 17; 416, 8 in me cessat magna pars exercitus 406, 18 in aliqua furere 157, 14 in scortis male audire 419, 1 inarescere 331, 9 inb.. v. imb.. incertis parentibus esse 203, 5 incestum 160, 22 *opp.* vulgaris libido 152, 19 incestus: incesta mater 205, 26 incidere (*c. acc. sine praepos.*) 318, 24; 320, 17; 375, 3(?) — (= fortuito accidere) 19, 16; 226, 15; 382, 28 incidere manus alicui 390, 9; 394, 8; 409, 5. 8 inclinare alqd ex lege 127, 14 i. leges 361, 24 inclinata huc atque illuc spes 8, 19 inc. in posterum spe 249, 7 (= se incl.) incl. ad fortunam 45, 24 inclinatio leges 238, 14 i. animi 331, 4 incohare iudicium 25, 8 i. spem liberorum 59, 12 incohatae nuptiae 142, 6 incruenta victoria 116, 16 incumbere in partem diversam ut commodiorem 44, 11 incurrere in frontem 11, 28 i. in oculos 136, 5 i. in obvios *236, 23 indagine quadam malitiam cingere 31, 16 indebita pecunia 100, 1 indicare conscios d. 307; d. 381 indicium profiteri 39, 23 indignatio praeteritorum 6, 26 indignus: indigna facinora 49, 7 facinus indignum! 419, 6; 434, 2 *indigus 149, 5 indubitate 154, 26 inducere deum 273, 2 i. in animum 56, 20 induere persuasionem 208, 18 i. alicui (reo) sordes 291, 13 indulgens pater v. pa. indulgentia 112, 3; 168, 20; 290, 5; 375, 13; 387, 21; 410, 14. 19; 417, 20; 419, 13; 431, 15; 434, 17 i. plena 144, 12 inenarrabiles aestus 138, 24 iners adversus patriam 407, 25 inevitabilis fraus 187, 11 infamare alqm 282, 11; *287, 14; 321, 5; 384, 9; 403, 28

- i. supplicia 196, 26 i. convictus 157, 7 *i. rationes 386, 23
 infamis in alqm 317, 9 (lemma)
 infausti cineres 123, 7
 inferi 310, 7; 64, 14
 infinitum potens 390, 2
 infirmare causam 146, 1
 infirmitas aetatis 325, 11
 i. pueritiae 345, 12
 ingenium: ingenia humana 97, 1 in. varia sunt 421, 1
 in. iactare 92, 12 exquisita in. maiorum 31, 4 ad in. utriusque converti legem perniciosum 229, 25 ingenius in diversum trahi 80, 8 i. exercere 244, 25
 ingenuitas 191, 2; 435, 8
 i. erumpit 189, 23
 ingenuus *opp.* servus 223, 15 sqq. ingenua 32, 7; 186, 25 i. pudor 178, 10
 ingrati actio d. 333; d. 368
 inhaerere <in> animo et tota mente 89, 26
 inhumane 53, 18; 325, 12
 inimicitias non oportet immortales esse 51, 6 (*proverb.* cf. Liv. 40, 46, 12 Pseudo-Quintil. d. 9, 14)
 inimici d. 257; d. 271; inimici sunt ex pari 423, 24
 iniquum videri non potest ad quod acceditur 347, 13
 initium rerum quid sit 148, 25 i. actionis unde sit 25, 11 res inter initia urunt 439, 17 i. naturae 133, 23
 iniuria quod manifestum est non esse iure factum 83, 21
 iniuriae actio d. 265 iniuriarum damnatus 16, 23; d. 250; d. 331 ini. reus d. 282
 iniurias pacisci (iniuria pasci?) 178, 17
 iniustus: iniustum quod iustitiae contrarium 27, 26
 iniustum (supplicium) quod non secundum legem 197, 1 iniustum supplicium d. 305; d. 380
 inm.. v. imm..
 innocens convivium 264, 17
 innocenter gerere inimicitias 288, 17
 innocentia ipsa per se satis iustas rationes habet 288, 14 innocentiae opinionem auferre 198, 12
 innotescere 434, 18
 innoxius 104, 19
 inofficiosus 441, 19 inoff. testamentum 78, 23
 inp... v. imp...
 inquam *45, 8; 289, 25; 421, 12. 15. 17; 441, 4
 inquietare aerarium 164, 11
 inquinare laudem 200, 13
 i. famam alicuius 358, 18
 inquinari infamia occisi hominis 56, 2
 inquisitio in praeterita *sera (saeva MSS) 229, 7
 inr... v. irr...
 insania 233, 8
 inscriptum maleficium d. 252; d. 344; d. 370 hac lege (inscr. maleficii) maiores omnem malitiam veluti quadam indagine cinxerunt 31, 15 sq. cf. circumscriptio
 insepultus v. ind. II.
 insidiatus civi, etiamsi non effecerit scelus, poenas solvet 121, 29
 inspirare propositum animis (mentibus?) 270, 17

- instigare animum suum
375, 26
- institores vitiorum 64, 20
- instrumentum parricidii
146, 5. 19 virtutis (arma)
406, 9 in. itineris 391, 8.
19 i. causae excutere 335, 15
- integer (= cui int. status
est) 381, 29 — sola rabie i.
409, 18 i. pudor 82, 3 in-
tegrum munus perferre ad
alqm 357, 3 integrum po-
puli vultum servare 64, 27
- integritas (virginis) 58, 24
- intellegere: intellecturi
(verba legis) non timeban-
tur 201, 18
- intellectus iudicum 219,
14 in plures intellectus ducta
et ambigua verba 246, 20
longe ab intellectu sangui-
nis sui positus 376, 6 vide
quantum recedas ab intel-
lectu iuris 277, 3 i. vir-
tutum 282, 3 ad intellec-
tum sermonis pervenire
posse 293, 1 i. omnium re-
rum ablatas 373, 21 i. om-
rer. negatus 435, 29
- intendere viam proximam
108, 5
- intentare crimen 89, 4
- intercessorem quaerere
184, 7
- intercipere spem nepotum
358, 18 interceptum publico
iudicio 19, 23
- interest (*c. gen.* = diffe-
rentia est alicuius rei) i. cau-
sae 142, 30 quid fortunae
tuae i.? 335, 13 si nihil i.
mortis, nihil i. criminis 379, 6
- interiora 264, 16; (102, 16?)
- interire: interit ius 142, 30
cf. perire
- intermissionem habere
167, 26
- interpellare 264, 12 i. op-
tionem 127, 27
- interponere (alqd verbis
orationis) 166, 25 interposita
inter duo quaestio 146, 12
i. misericordiam 63, 2 i. vi-
rus suum concordiae 261, 6
interposito tempore 140, 22
- interpretes legis magni
191, 4
- interpretari legem per-
niciosum 229, 24 *cf.* 80, 1
crudeliter i. ius 229, 2
- interpretatio 41, 31; 79,
22; 126, 24; 187, 9; 228, 24;
233, 25; 246, 26; 248, 3 *cf.*
scriptum, verba, voluntas
interpretationem legum per-
niciosissimam esse 80, 1
- interrogari oratorum ar-
tibus 236, 1
- intervenire 140, 2; 228, 1;
318, 27; 387, 8; 435, 2 in-
tervenerunt bella 87, 23 in-
terveniunt novae tabulae
323, 9 intervenit lex 220,
13 in. aliqua ratio 226, 14
in. aliqua condicio 223, 26
in. conscientia 235, 26 in.
filius huius aetatis 205, 24
raro valde intervenient con-
troversiae, in quibus... 311,
1 interveniente fato 20, 24
in. re p. 22, 27
- interventus novorum (di-
scipulorum) 232, 15
- intestatus d. 308 intestatos
non uno genere fieri 211, 6
- intra se cogitare 137, 18 i.
angustias facultatum cogi-
tationes tenere 307, 25 i.
alqd stare *v. st.* — i. verba
consistere 139, 2

introducere colorem 396,
 2 i. legem 402, 12 in[tro]-
 ducere novercam 285, 14
 introitus iudicii *opp.* exitus
 21, 18
 introspicere alqd 248, 12
 inurere alicui *vulnus et
 crimen 54, 1
 inutilis matrimonio 318, 9
 i. sibi 288, 25
 invadere bona 214, 21
 <in>verecundia 388, 13
 inverecunda anus 200, 2
 invidia captivitatis 202, 14
 mollis i. 244, 2 invidiam
 facere alicui 63, 28; 67, 26;
 139, 10; 148, 13; 167, 8;
 188, 14; 242, 4; 250, 13;
 326, 9. 13
 invidiosae pietatis filius
 298, 21
 invocare deos 187, 17 i.
 manes mariti 202, 15 i.
 fidem publicam 89, 7
 Iphicrates d. 386
 ire per singula 114, 29 ul-
 tum alqd i. 30, 19 ire in
 contrarium 223, 13 i. in
 fabulas 205, 27 itura ad fa-
 mam 45, 1 itura in poste-
 rum gloria 365, 12 i nunc
 et nega 227, 12 ite nunc
 et excludite 35, 20 ite n.
 et dicite 236, 16 ite nunc
 et absolvite 237, 10
 irrationabiles impetus
 animorum 281, 11
 irrepit simulatio artis 93, 25
 irrumperere in animum 309,
 22
 is: id est 22, 16; [47, 24]
 119, 20. 29; 141, 12; 149,
 17; 187, 11; 212, 29; 323,
 4; 344, 11; 397, 18; 401,
 12; 420, 12

J.

iacere circa aras 84, 24 i.
 ad pedes 144, 14 i. in ge-
 niali toro 161, 21 i. in turba
 249, 1 otiose iacens patri-
 monium 362, 26 — (*in con-
 vivio*) i. 171, 17; 263, 15 —
 (*de mortuo*) aeterna quiete
 conditum i. 181, 3 iacet
 uterque uno fato 196, 21
 iacet acies 116, 14
 iactatio sanguinis et natu-
 rae 210, 16
 iactura, *opp.* accessio, ali-
 cuius rei 393, 21
 ianitor 368, 5
 iudex iudices iurati 439, 21
 iu. iurant in verba (senten-
 tiae suae) 397, 11 iu. ex
 animi sui sententia facere
 profitentur 230, 10 iudices
 consederunt 21, 16; 25, 11;
 iud. ad certa iura iurati
 cons. 228, 26 *cf.* 361, 12; 62,
 12 sq. iud. reicere 21, 24 iu-
 dicum nimia severitas male
 audire solet 183, 13 iudicis
 libertas 183, 2
 iudicare *opp.* errare 214, 13
 res iudicata 134, 10 rem iud.
 retractare 4, 25 rei iud. fa-
 cere controversiam 215, 10
 iudicium (= iudicandi fa-
 cultas) i. constat alicui 213,
 26 i. confirmare 33, 16 iu-
 dicio laborare 319, 8 —
 (= sententia) 32, 20; 111,
 20 secundum meum i. 102,
 12 — (= aestimatio) 309, 1;
 *352, 14; 389, 27; 414, 26
plur.: 307, 6; 308, 9; 368,
 12; 438, 27 reservari filios
 iudiciis vestris 68, 14 *ho-
 norantia viri iudicia 434, 24

mala iu. 414, 14 — (*usu forensi*) iudicia iudiciis rescindi non possunt 411, 8 *cf.* 85, 13; 390, 13; 439, 23; iudicia minora 377, 11 i. publicum 19, 23; 182, 17; cāpitis iudicia certa sunt et vim suam habent . . habent suam formam, suum iudicium, numerum suum, quaesitorem suum, sua tempora, sua nomina 303, 16 sqq. i. habet suam subscriptionem, suos iudices, suam sortitionis fortunam 254, 10 iudicia incohata 25, 8 i. continetur lege 300, 20 iudiciorum consuetudo 377, 21 iudicii forma 6, 27; 78, 30; iu. propria summa 136, 3 iu. scaena 297, 10 iu. morae *v.* mo. — iu. secundam fortunam ferre 229, 17 iugulum contumaciter parare 196, 3 iugulo necem admovere 197, 25 iungere sibi alqm venere sera 199, 26 i. amicitias 207, 27 i. matrimonialia 151, 27 i. nuptias 145, 1 i. adulterium 161, 11 i. *patrimonium 12, 5 iuncta (duo haec) 127, 7 Iuppiter *v.* Romani iurare *v.* iudex & testis ius *opp.* aequitas *v.* ae. ius iniquum 346, 22 *opp.* animus 324, 21; 379, 7 *opp.* mens 370, 17 *opp.* ratio 250, 8; 369, 18; 370, 17 sq. *opp.* merita 352, 8 *opp.* pudor 228, 8 iura *opp.* iustitia 27, 24 *opp.* adfectus 107, 25 adfectus et iuris quaestiones 180, 19 iuris et facti quaestio 162, 20

iura non semper ad animum pertinent 319, 16 iu. constituta sunt semel 361, 25 iu. per universum et per genera singula conscripta sunt 377, 26 *cf.* 301, 4 sqq. iu. multa decipiunt 304, 18 i. multiplex atque diffusum esset pro incerto 301, 6 i. gentium 30, 16 i. id quod perpetuum et in omnia tempora scribitur 40, 3 iura naturae 267, 14 iu. sanguinis 325, 14 i. civis 2, 3 i. domini, mariti 367, 19 i. libertatis 52, 24; 342, 13; 350, 29 i. sacerdotis 149, 19 i. testamenti 120, 3 i. sedendi (in XIV gradibus) implet ingenuitas et census 191, 2 i. exulis 381, 26 iura non pertinere ad exulem 2, 4 iuri necessaria 212, 22 nuptiae, matrimonium iuris sui 404, 2. 16 i. finire 217, 13 i. (matrimonii) explere 12, 4 i. evertere 79, 10 iura deflectere 228, 27 i. haeret 156, 27 id i. dupliciter efficitur 15, 19 iuri furtum facere 15, 25 iuris conditor *v.* co.

iustitia *opp.* ius 27, 24 sqq. *opp.* leges scriptae 80, 6 iustus: illi iustissimi legis huiusce latores 302, 10 iuvat cibus post opus 178, 14

K.

κατὰ συναθήρ<ο>ισμόν 360, 21

L.

labes totius civitatis 295, 12 labi aetate 65, 27 l. fortu-

- nae iniuria 63, 24 l. im-
 petu 84, 28 l. bonitate 117,
 22 l. amore 152, 23
 labor est in hoc, ut.. 128, 6
 laborare in hoc, ut.. 52,
 7; 353, 17 l. ut.. 39, 8 l.
 iudicio 319, 8 l. bello 85,
 15; 254, 20; 382, 15 l. fato
 122, 27 l. pestilentia 269,
 19; 274, 5; 282, 20 l. lege,
 facto 390, 15 laborat um-
 bra saltem sceleris 205, 27
 monstra haec quibus liber-
 tas laborat 293, 21
 lacrimae d. 267; d. 316
 (*praesertim* 245, 2 sqq.) 200,
 24; 242, 26 l. celeriter in-
 arescunt 331, 9 lacrimas
 uberes profundere 14, 14
 la. tenere 63, 27 la. con-
 tinere 90, 24 la. siccare
 244, 20
 laesae rei p. reus 61, 10;
 d. 326 l. r. p. crimina 62,
 18 l. r. p. ius 62, 27 l. r.
 p. lex 63, 13; 284, 3
 languor animi 160, 5
 lanista 134, 18; 196, 14
 lapsus fluminum perennes
 179, 14
 laqueus d. 292; 67, 12; 108,
 23
 lares: larum suorum exul 68,
 7 inter l. suos 263, 7
 lasciviens animus 160, 16
 late princeps civitas 96, 9
 l. patentes agri 245, 28 la-
 tius possidere 33, 21
 lator, latores legum, legis
saepissime et passim
 *latrinae 377, 29
 latro d. 335; 256, 25; 257,
 14; 262, 19; 268, 31; 289,
 2; 65, 26; 355, 22; v. gras-
 sator
 latus: honorem lateris ce-
 dere 53, 18 ad l. alicuius
 171, 17 secundum l. 239, 4
 laus legum v. lex — laudes
 celebrare 8, 27 la. (defuncti)
 concinere 296, 7
 lautitiae divitum 188, 7
 laxiore domo habitare 100,
 22
 lectuli curam agere 253, 19
 legatio: legationibus sua
 requies est 203, 1 legatio-
 nis fides 283, 25 legatio-
 nem renuntiare 401, 6
 legatum d. 318; 308, 10
 l. incertum 250, 19
 legatus d. 326; d. 366
 legitimi ignes (amoris) 153,
 9 legitimae faces 161, 13
 leno d. 385; 134, 18; 177,
 28; 299, 15; 357, 10 l. pu-
 blicum damnum 431, 4 le-
 nonis rem facere 124, 29
 lenocinium 277, 29; 282,
 11; 386, 5; 389, 9 lenoci-
 nia haec constituta vitae
 327, 9
 lex *opp.* aequitas v. ae. —
 l. contentionis 92, 7 l. dam-
 nationis 25, 24 l. adulterii
 150, 7 l. caedis 83, 10 l.
 Voconia 78, 4 (lemma) l.
 viri fortis et patris 193, 23
 l. v. f. intervenit 220, 12
 l. patris 391, 1 l. raptarum
 185, 7 l. sacerdotis 150, 8
 legis *vel* legum lator, lato-
 res *passim saepissime* l. con-
 stitutor 137, 18 l. conditor
 conscriptorque 130, 6 legum
 auctores illi 80, 10 legis
 positio 142, 10 l. potestas
 73, 1 l. suasio et dissuasio
 44, 19 legum comparatio
 v. co. — legis vis v. vis — le-

- gum laus 72, 2 sqq. 74, 20 sqq.; 255, 13 sqq.; 369, 22 sqq. *cf.* 340, 1 sqq. le. vituperatio 70, 2sqq. lex nulla reducit quem aliqua exclusit 413, 22 lege quidquid agitur (factum est) non solet lege vindicari 390, 13; 411, 5 leges non in aliud scriptas esse, in aliud valere 219, 25 l. nulla punit innocentes 400, 28 lex mentem punit 411, 22 l. non adversus homines sed adversus rem scripta est 346, 13 l. irata 195, 12 legi suae reum adplicare 379, 7 (legi) reum eximere 62, 11; 408, 16 legi obligatum esse 272, 16 an lege qua cognoscitis oblig. sit 62, 13 lege teneri *v. te.* — legem non ad reum refert, sed ad crimen 30, 3 lege velut indagine malitiam cingere 31, 15 haec ipsa verbi proprietates continet legem 272, 4 lege continetur controversia 283, 16; 310, 27 l. c. iudicium 300, 20 hanc legem fecit his bonis 13, 13 alqd ex lege facere *v. ex* — l. belli 116, 15 liberalis ex praeda 201, 23 liberalius bibere 187, 24 liberior *usus meri 216, 7 liberi: liberos esse rei publicae gratia procreatos 375, 9 liberorum causa amare 161, 20 inter liberos haec una differentia est apud animum patris, quod semper maiorem locum habet is, cuius miseremur 291, 9 sqq. libertas laborat 293, 21 in libertate esse d. 340; d. 342 libertatem publicam capere non est humilis pectoris 427, 19 libertas liberorum *v. patrum potestas* — l. servorum 425, 10 *cf.* 49, 19 libertinus 224, 2. 5 libidinosus 164, 22 libripens 212, 21 licet *opp.* oportet 151, 22; 401, 13 quotiens licet etiam oportet 15, 18 *cf.* 20, 32 sq. nisi oporteret nec liceret 137, 9 si iniquum esset non liceret 168, 21 *cf.* 136, 24. 29; 137, 8 nulla iura eius conditionis, ut alqd non liceat et necesse sit 21, 6 *cf.* 72, 21; 86, 24 sq.; 233, 17 sq.; 319, 15 sq. lictor: ad quos uxores per lictorem deducuntur 152, 2 *cf.* 59, 21 lis: *opp.* quaestio 428, 25 *opp.* controversia 113, 24 lis quomodo intellegenda 428, 22 sqq. pecuniariae lites 428, 22 pecuniae lis 166, 9 hic desinit privata esse l. 304, 7 l. assidua 288, 19 de qua lis (= controversia) non est 165, 17 lis media relinquebatur 213, 21 l. in contrarium it 223, 13 in litem deducere 332, 16 li. perpetuam per saecula trahere 94, 9 res in lite est 213, 4 litibus idoneus 219, 11 litem aestimare 428, 5. 7 litigatorem esse non reum 428, 22 litus devexum 436, 16 livor 405, 21 l. mora solvitur 439, 17 livores et tumores 385, 14 *cf.* 252, 11; 425, 18

- locare alqm in aliquo loco
8, 12
- locus est legi 144, 21 — l.
(communis) 3, 1 sq.; 276, 5;
330, 17; 384, 18 locos ali-
cui (discipulo) dare 244, 24
l. *potens 2, 28 — l. comm.
de lacrimis 245, 2 sqq. de
divitum potentia 33, 17sqq.
de uxorum inconstantia 368,
17 sqq. de cupiditate 262,
16 sqq. de rumore 33, 6sqq.
- longus: longa ratio 30, 23
l. et difficilis coniectura 33,
3 longa confessio 237, 2 —
longae terrae et ignotae re-
giones 256, 7 — longius venit
interpretatio 187, 9 longe
abire 256, 8
- loqui cum animo suo, cum
affectu suo, cum propria
animi sui natura 136, 30
loquendi ignarus 114, 24 *cf.*
eloqui — lo. usum perdere
311, 25
- lucidum atque manifestum
293, 2
- lucrifacere 101, 11 lucrif-
feri 170, 11
- lucrum 31, 25; 81, 27; 101,
12; 120, 20; 156, 22; 262, 14;
347, 12; 364, 2; d 320 hoc lu-
crum habet magna nequitia,
quod. . 74, 5 luci cupiditas
v. cup. — in l. crudelitatis
alienae perire 364, 23 lu-
crum facere 126, 7; 135, 20
- ludere alqm 58, 26; *91,
24; 200, 1
- ludus (atque arena) 67, 11;
191, 4. 15; 192, 2
- luere supplicium 68, 3 l.
alqd capitis periculo 270, 12
- lumina eruta 175, 12
- lupanar 360, 9; 430, 12;
(cinaedorum) 345, 7
- lusus adolescentiae concessi
66, 8 *cf. concessa*
- lux: luce clarius 278, 16;
313, 26 in lucem redun-
dare 182, 9 in luce alqm
detinere 326, 19 lucem dare
131, 10; 403, 9 lu. negare
181, 10 lu. accipere 409,
13 lu. haec beneficia rerum
naturae debere 235, 4 lu.
inputare 52, 24 lucis mu-
nus obicere 151, 17 lucis
vilitate 196, 5
- luxuriari d. 245; 297; 6
luxoriosus d. 245; d. 290;
d. 316; d. 356; d. 367

M.

- magistri turpitudinis 45, 17
magistratus d. 314; d. 384;
401, 7 m. plus potest unus
qui vetat, quam omnes qui
iubent 413, 26 ad m. *vel*
magistratum educere *v. rapta*
magnus magna anima 285,
8 filius maximi animi 284,
23 saepe magnorum fides
ex *parvis venit 438, 20
- maiestas patria 417, 13;
420, 27 maiestatis crimen
30, 15
- maiores nostri, constituto-
res iuris, qui rudem civi-
tatem legibus ac iure for-
marunt 79, 26 sq.; m. n. c.
i. qui civitates adhuc velut
antiquo illo errore confusas
ad certam vivendi formam
redecorunt 137, 10sqq. pru-
dentissimi m. 225, 3 pr. m.
et constitutores huius civi-
tatis 255, 14 m. 31, 10; 96,
28; 121, 19; 191, 23; 207,

- 14; 210, 18; 407, 15; (371, 1) sacra maiorum 159, 12 mai. meorum dignitas 99, 26 mai. monumentum 180, 8 maledictum 287, 24; 288, 20; 337, 10 maledicta *opp.* crimina 253, 16; 297, 27 maleficium inscriptum *v.* in.
- malignitas multorum sustinenda 89, 16 malignitate obliqua obicere 89, 23 maligni 205, 28; 263, 17 malignum mendacium 368, 21 malignae suspiciones 434, 28 maligne 321, 7; 351, 10
- malus: malis suspicionem dare 320, 10 mala tractatio d. 363; d. 383
- manare usque ad animum 197, 16
- manere: manente priore iudicio 199, 14
- mango 342, 4; 345, 1. 5
- manifestum *opp.* quod coniectura (*vel* argumentis colligi oporteat) 33, 1 sqq.; 90, 16 lucidum atque *m.* *opp.* argumentis agendum est 293, 2 sqq. *cf.* 43, 17 sqq.; 223, 23; 268, 11 sqq.; 273, 25 sq. 343, 18; 354, 23 sqq.; 362, 17 *m.* atque deprehensum 378, 17 manifesto 224, 7; 293, 14
- manus: ad manum paratus 179, 12 *a. ma.* venire et mansuere 65, 11 manus vicarias accipere 51, 25 *m.* alte exacta 14, 22 manibus parcere 85, 5 *ma.* suis permittere omnia 306, 7 de manu quaeritur (= de eo qui fecit rem) 239, 13
- maritalis nox 142, 17 maritalia officia 144, 12 maritalem animum sollicitare 387, 3 *ma.* fidem uxori praestare 321, 20
- maritus d. 262 *opp.* caelebs et raptor 12, 8 sq. maritum non satis est tantum osculo putari 138, 13 *m.* an esset qui fieri pater non posset 138, 15 mariti dolor 130, 5; 138, 18 *mar.* prioris memoria 368, 13 manes *mar.* invocare 202, 15
- mares feminis sic iunguntur, ut. . 403, 26
- mater d. 272; d. 306; d. 388 in multis nihil matris ultra titulum 440, 26
- materia 374, 20 *m.* (scholastica) 326, 5; 331, 14 materiae huius (praesentis) controversiae 232, 18. 22 — ultionis *m.* 236, 24
- materni nominis cupiditas 205, 3 *ma.* genitus 335, 6
- matrimonium non tempore *fit, sed iure 10, 8 *m.* solvitur morte alterius aut repudio 367, 5 *m.* legitimum nisi soluto priore esse non potest 367, 11 matrimoniis contineri civitatem 24, 10 matrimonia ab ipsa rerum natura inventa 403, 25 matrimonia perpetua si mutua voluntate iungantur 417, 6 *matr.* coacta facile fastidiunt (ur) 203, 12 *matrimonii ius expletum 12, 4 *m.* iuris sui 404, 16 *m.* iungere 151, 27 *m.* copulare 145, 2
- matrona d. 359

- matronalis pudor 144, 26
 m. habitus (stola) 348, 21
 medicamentum 7, 9. 15;
 d. 321; 285, 14; 431, 12 *v.*
 potio
 medicina d. 208 m. fata
 vinci non possunt 97, 12
 m. opus est omnibus 92, 16
 medicinae dii auctores 96,
 25 medicinam imperare
 filiis 168, 18 sine m. dolor
 108, 15
 medicus d. 268; d. 321; 320, 4
 mediocritas: non est no-
 strae mediocritatis 225, 3
 [49, 27]
 medius: mediam litem re-
 linquere 213, 21 tuti iacere
 media cenae fide 263, 16
 mehercule *v.* hercules
 memoria prioris mariti *ob-
 ierat (abierat MSS) 368, 14
 memoria amare 203, 17
 mendicantibus plerique
 se excusant illa voce: non
 possum 64, 2
 mens aufertur 7, 22 m. *de-
 vincata 9, 21 m. dirigit 153,
 1 m. mihi constat 321, 1
 mente consistere 9, 15 ae-
 qualis mentis error 243, 13
 — (= voluntas, propositum)
 mens rei p. 19, 24
 m. bona 156, 25 qua mente?
 192, 19 m. absolvetur 405,
 27 mentem punit lex 411,
 22 m. circumscribendi 188,
 29 mens numquam exitu
 aestimanda 145, 20 sua mente
 suoque proposito 295, 20
 mensa: mensae societas 186,
 5 ius mensae communis
 187, 28 mensam adisti, ad
 quam cum venire coepimus
 deos invocamus 187, 16 in-
 ter sacra mensae, coronatis
 pariter quos colebamus diis
 immortalibus 263, 7
 mensis: decem mensium me-
 moria 337, 17
 mereri reprehensionem 50,
 4 m. risum 136, 25
 meretrix d. 297; d. 330; d.
 344; d. 356; d. 385; 66, 8;
 73, 13; 136, 19 meretrices
 63, 18; 177, 28; d. 330
 meritum: merita geminare
 9, 9 meritis pater 411, 25
cf. 134, 19
 merum: meri liberior *usus
 216, 7
 metiri alqd (oculis) 46, 15
 m. animum alicuius 157, 24
 iam m. te incipis 262, 29
 meus: iuvenis m. 194, 1
 miles: militem legimus ro-
 bustum, legimus iuvenem
 247, 21
 militare, excubare, vigilare
 203, 9 m. in foro 402, 26
 militaris: homo m., nihil
 minus quam litibus idoneus
 219, 11 pater m. 382, 25
 rudes illi et militares viri
 201, 19 militare facinus 227,
 11 disciplina m. 242, 11;
 341, 24 severitas m. 242, 21
 mille (= innumerae) artes
 347, 23
 mima 350, 28 *opp.* homo 350,
 26
 mimus *337, 5; 350, 22 —
 m. ille nuptiarum atque
 inane nomen 139, 22
 minae turbati maris 57, 12
 m. nutricum 59, 9
 ministrare d. 301
 ministerium occidendi ho-
 minis 138, 20 in ministerio
 esse 185, 3; 188, 2 — (= mi-

- nistrantes) 130, 1; 186, 9.
 15; 263, 11; 329, 5
- mirari impudentiam alicuius *v. im.* — miratur aliquis 90, 22; 163, 18
- miscere omnes casus suos 255, 25
- miseratio amicitiae 209, 10
- misereri alicuius *passim m. alicui(us)* 115, 15
- missionem dare alicui 198, 15
- mitigare patres rogando 54, 26 *m. morsus* 435, 26
- mitis pater *v. pa.* — mites et misericordes 306, 16
- mittere: mittitur populus in consilium 75, 23 *m. manum* aliquo 100, 29 mittere se in latrocinia 67, 5 mitti ad manus, ad ferrum 230, 17 mitti in suspiciones 158, 17 *mi. ad causam* 351, 6 virtus mittit ad summum honorem 362, 20 *m. quaestionem* usque in liberos 99, 5 *m. cogitationem* in nepotes usque 59, 13
- moderatio 90, 9; *168, 6; *m. animi* 201, 9
- †moderator 90, 12
- modus omnium quosdam (philosophos) delectavit 94, 14 *m. declamationis* 140, 20 modum hunc custodire 215, 12 *mo. alqm tenere actionis* 311, 29
- mollire quaestionem 239, 7
- momentum magnum in singulis est 46, 9 miles in quo maximum *m. videbatur* 8, 20 inter momenta victoriae esse 241, 18 *cf.* 406, 18 momenta bellorum sentire 273, 26 *mo. temporum singula* 337, 21
- monstra etiam inferis onerosa 182, 9 *m. haec* quibus libertas laborat 293, 20
- monumentum maiorum 180, 7 monumenta huius 293, 28 *m. misericordiae meae adversarius* 410, 4 monumenta vetera philosophorum explicare 93, 23
- mora (iudicii) 166, 15; 253, 11; 267, 23 inter moras (iudicii *sc.*) 180, 6 *int. mor. iudicii* 19, 16; 145, 6; 199, 11; 252, 10 *morae iud. longae nimium et pro nocentibus compositae* 21, 24
- morari circa alqd 319, 25 [34, 9?] *m. circa iura* 107, 25
- mors liberalis 64, 11 *m. arcessita* 204, 15 *m. voluntaria d.* 335; *d.* 337 mortem de animis dicere verum 307, 19 *mortis solatium voluntas ultra mortem* 210, 5 *mortis (voluntariae) causarum duplex genus* 326, 25 *mo. causae passim obiectae* 420, 14 — *v. causa*
- morsus noxios alioqui mitigare 435, 25
- mortalis (*adi.*): *m. an esset mundus* 148, 26 *mortalia consilia et humanae manus* 122, 16 — (*subst.*) *genet. plur. post nemo, quis etc.* 29, 22; 64, 5; 135, 19; 139, 16; 204, 19; 235, 2. 26; 244, 14; 259, 24; 285, 22; 306, 10; 337, 5; 358, 14 *dat.* 236, 12
- mortalitas (= moriendi necessitas) 254, 13 — (= homines) 235, 22 mortalitatis communis condicio 108, 20

- mo. misera cond. 226, 24
ratio mo. 245, 8 —
- mos: mores boni constant voluntate 93, 15 mores nasci puto 93, 13 morum similitudo amicitias inngit 207, 27 m. civitatis 227, 18 mores nostrae civ. 148, 22 cum moribus pugnare 149, 8
- move re litem 80, 27. 28 m. controversiam 223, 9; 361, 4 mucronem iugulo aptare 359, 11
- mulieres blanditiis magis quam pretiis capiuntur 424, 10 muliercula 174, 29; 175, 5 mundus perpetuus an mortalis 148, 26
- munusculo sollicitare alqm 189, 16
- mutus: muta animalia v. an. — muta et inhumanis tantum constructa muneribus 64, 23
- N.
- narrare 331, 21
- narratione praeparare 145, 11
- nasci: natus ex meis beneficiis 134, 19 cf. 411, 25 n. mores puto 93, 13 nascitur alqd ex aliqua re 106, 18; 129, 23; 255, 6; 262, 18 nata ex me suspicio 282, 14 ab adversario natum (nata vox) 384, 13
- natalium latentium experimentum 199, 22
- natura tacita obstitit 259, 26 ad naturam suam reverti 268, 23 contra naturam 178, 23 naturae initium 133, 23 na. iura 267, 14 na. pars 8, 12; 260, 25 n. mentis 288, 21 n. rei 75, 16. 31; *195, 28; 308, 20; 365, 25 rerum n. 29, 22; 31, 19; 65, 15; 95, 24; 131, 9; 149, 6; 177, 21; 235, 27; 250, 26; 262, 22; 282, 3; 287, 18; 288, 9; 308, 2; 378, 17; 403, 25 beneficia rerum naturae debere alicui 235, 4
- naturalis pater v. pa. — naturale est alicui alqd 65, 8; 254, 4 n. est c. inf. 426, 4 naturale est, ut. 173, 2 naturaliter timidus 128, 25
- naufragium facere 22, 5; 257, 12
- navalia eversa 62, 22
- necessarius: necessaria iuri 212, 22 necessario 24, 29; 39, 17; 41, 4; 72, 16; 83, 11; 217, 2
- necesse: durum est quod n. est 203, 15 quomodo n. est, quod iustum non erat? 72, 21 cf. licet, oportet — n. habere v. ha.
- necessitas multum contra iustitiam valet 67, 7 cf. 72, 11 sq. necessitatis misera condicio 198, 20 n. humana 17, 30 n. nuptiarum 28, 2 n. raptoris 189, 27 n. adfectus 114, 15 n. honoris huius iniucunda 233, 14 n. pecuniae (solvendae) 317, 4 n. tantum finem his moribus fecerit 72, 4 necessitate constringere alqm 40, 6 necessitatem inponere nolenti 241, 3
- necessitudo 45, 23; 260, 13 necessitudine coniunctus 260, 4
- neque iam tantum (= ac ne omnino quidem) 114, 22

n... saltem 63, 31; 273, 12
 nec... quidem 331, 8; 335, 11
 nequissimi homines 137,
 24 nequiss. mulier 389, 19
 nequitia 207, 2; 301, 6;
 342, 23; 354, 16; 377, 24 n.
 magna non fere puniri pro
 meritis potest 74, 5 nequi-
 tiae arma quaedam 316, 11
 nervi et ossa controversiae
 102, 11
 nidulus 435, 26
 nisi forte 58, 25; 76, 27;
 186, 27; 266, 20
 niti aequitate 105, 27 n. in-
 terpretatione 126, 25 recenti
 meritorum gratia n. 24, 4
 n. publica auctoritate 314,
 16 n. adversus hostem toto
 animo 87, 25
 nitor ferri 239, 6
 nix: compara vestris nivibus
 meos fontes 179, 13
 nocens usque ad nomen
 294, 7
 nocere altius in futurum
 45, 11 n. in exemplum 16,
 3 n. exemplo 34, 19
 nomen raptae, pupillorum,
 orbae, virginis in quo con-
 sistat 142, 14 sqq. n. patris
 quo contineatur 133, 22 n.
 amici 214, 7 *n. fidei 226,
 26 n. gladiatoris 191, 7 n.
 imperatoris 247, 25 nomina
 clarissima civitatis nostrae
 335, 21 n. propinquitatis
 210, 15 nominis materni
 cupiditas 205, 3 n. inane
 139, 22; 259, 10 usque ad
 nomen tantum nocens 294,
 7 nominis huius vis 138,
 11 no. summa 248, 16 no.
 fides 259, 3 nomini sufficit
 aliqua finitio 11, 20 n. alqd

cadit in alqm 22, 12 nomina
 haec proprietatem suam ha-
 bent 130, 27 [in] nomine
 aliquo teneri 191, 16 in ali-
 quo no. detinere alqm 99, 22
 cetera quae nihil divisione
 egent nomina 60, 10 no.
 reddere salutantibus 401, 27
 n. alicuius deferre 22, 17
 n. dare sapientiae (?) 95,
 5 — nomine alicuius: suo
 no. 393, 26 no. civitatis
 81, 22; 82, 6 no. c. ava-
 rus 81, 26 no. magistratus
 208, 30 filiae no. gratias
 agere 55, 29 nostro no. lo-
 qui vobiscum 64, 12 prae-
 mii no. 19, 18; 147, 6; 154,
 24; 165, 4; 219, 4; 220, 16;
 237, 15; 240, 5 cuius no.
 (= cuius causa) 37, 31
 nominare: lex desertorem
 et virum fortem nominavit
 240, 9 l. me nominat 408, 7
 non: incredibile est, quid
 non ausura fuerit necessi-
 tas 295, 2 quidni non? 419, 5
 nosse: novimus 132, 3; 328,
 28 (*bis*); 344, 23
 nota 75, 10; 77, 21; 176, 1
 notae verberati oris 410, 23
 notabilis 147, 11
 notare 440, 17 notari in-
 famia 68, 6 no. ignominia
 74, 14; 220, 15 no. adul-
 terii 219, 3 (*bis*)
 notitia 53, 2; 186, 20; 227,
 17; 434, 19; 440, 13
 noverca d. 246; d. 327; d.
 338; d. 350; d. 373; d. 381;
 n. bona 286, 29 novercae
 (novercali sc. animo) non
 sunt omnes 440, 27 nover-
 carum fabulae 286, 18 in-
 famis in novercam d. 335

- novercalis: novercalia facta 286, 3 novercales artes 337, 6
 novissime 282, 16
 novitius 342, 4; 417, 1.
 novus: novi (discipuli sc.) 232, 15
 nox maritalis aufert virginis appellationem 142, 17
 noxius: noxios cruci figere 124, 12 noxiorum familiae 65, 2 noxium caput 122, 25 noxium esse 104, 8
 nubere †cum aliquo 10, 11 nubendi etiam inpudicitia quaedam 205, 23
 nubes pulveris 242, 1
 nubilus filia 385, 8
 nudus: nudum corpus 204, 17 nudis lateribus 199, 1 n., egenus 325, 7 nudos expositosque ferri 94, 22 — (= inermis) 406, 19 — nuda vita 129, 3 nu. virtus 94, 10 nu. iustitiae aestimatio 80, 6 nu. veritas 439, 26
 nullum esse 21, 20
 numen d. 323; 277, 21 (*dis*) n. mihi maxime familiare et praesentissimum 270, 5 *cf.* 275, 9; 285, 11 numina 122, 22; 146, 27; 175, 15; 249, 10 nu. illa quae semper excubare videntur pro nostra civitate 270, 26 sq. numina animorum 207, 28
 numerare alqd in compendio 31, 25 n. al. pro duobus 221, 6 numerari inter principes civitatis 52, 4; 98, 9 nu. int. aliena servitia 178, 2 nu. inter prodigia 253, 8 — (= solvere) n. pecuniam 140, 1; 325, 6; 362, 26; 384, 21
 numeratio pecuniae 35, 4
 numerus: numerum civitatis implere 253, 8 in numero civ. esse 342, 21
 nupta *opp.* virgo *v. vi.*; *opp.* rapta *v. ra.*
 nuptiae quid sint 202, 19 n. iuris sui 404, 2 n. incohatae 142, 6 n. in domo 12, 21 nuptias facere 11, 16 nu. iungere 145, 1 per nuptias tradere in matrimonium 11, 4
 nurus 50, 24 d. 360
 nutrix d. 338 nutricis gremium 204, 13 nu. sinus 425, 25 nutricum minae 59, 9
- O.**
- *obierat memoria etiam mariti 368, 14
 oblectamentum 436, 20
 oblectatio 440, 11
 obligare caput suum ad probationem 371, 22 o. tempora futura 40, 5 obligabitur maiestatis crimen 30, 15 o. legibus alqm 22, 17 obligari (obligatum esse) legi 272, 16 ob. lege 62, 13 ob. quadruplo 4, 18 ob. faenore 51, 26 ob. ad patris voluntatem 152, 6 ob. voluntati alicuius 365, 1 ob. beneficio alicuius 57, 20 ob. alicui 36, 2
 obliqua malignitas 89, 23
 obliquae actiones 338, 25
 obreptum est credulitati tuae 162, 11
 obrogare 40, 25
 obscure occulteque scribere 292, 23
 observationes hae minimae 53, 17

- obsistere: non obstitit ta-
 cita natura? 259, 26
 obstipescere 153, 1 o.
 alqd 383, 20
 obstringere rem p. gravi
 servitute 201, 16
 obviare: quatenus obvia-
 tum est legi nequitia 207, 2
 obvius: obvium patrem
 quaerere 204, 21 in obvios
 incurrere 236, 23
 occidere tyrannum licet
 121, 28
 occupare crimen alqd 208,
 25 occupatus *opp.* vacuus
 (matrimonio) 417, 16 do-
 mus matrimonio occupata
 333, 7
 occurrere: occurrunt cogi-
 tationes 254, 7 occurrit
 portus fraternitatis 261, 22
 odium: odia haec altissime
 sedent cum aliquis his quos
 contempsit irascitur 195, 15
 odia, ut vulgo vocantur,
 gratuita 281, 12 odiis va-
 cua pericula 406, 7 odio
 defendere hominum iniqui-
 tatem 321, 16 odia acuere
 329, 17
 offerre filiam suam 48, 27
 officium: dum in officio
 vires sunt 318, 7 officia
 251, 3; 307, 15 officia ci-
 vilia 94, 21; 95, 11; 121, 5;
 148, 7 of. maritalia 144, 12
 of. pietatis 436, 2 of. lon-
 gae servitutis 34, 15 of.
 suprema 368, 10
 Olynthius d. 292
 omen 249, 12 o. infelix 242,
 12 ominibussecundis 116, 18
 onerare potionem medica-
 mentis 265, 13 — o. perso-
 nam 379, 12 o. alqm no-
 mine propinquitatis 210, 15
 onerari maiorum dignitate
 99, 26 on. expectatione cri-
 minis 297, 2 on. damnis
 luxuriae 419, 16
 onus probationis 334, 12
 onera bonorum 119, 1 on.
 aeris alieni 322, 6 on. edu-
 candorum liberorum 176, 25,
 on. rei p. 201, 23 on. viri for-
 tis 240, 24 on. pudoris 13, 30
 opem ferre hosti d. 323 op.
 tulit, qui auxilio iuvit, qui
 armis, qui commeatu 272, 2
 opera quomodo intellegenda
 sint 427, 2 sq.
 operire canos flammeo 203,
 19
 Opimi 191, 22
 opinio innocentiae 198, 12
 opinione credere alqd *opp.*
 sentire 273, 25
 oportet: quis dicit »necesse
 est« qui dicere potest »opor-
 tet«? 201, 14 cf. 203, 15;
 404, 5 v. licet
 optare, optio v. praemium,
 rapta, vir fortis, sacerdos,
 tyrannicida — optio contra
 legem 85, 25
 optio potest esse etiam sin-
 gulorum 127, 12 optione
 idem ius effici raptae quod
 nuptiis rite in matrimonium
 traditae 12, 26
 oraculum 271, 9; d. 326
 oratores d. 268 ab orato-
 ribus civitatum status con-
 versi 96, 7 orator surgit
 ad dicendum 25, 12 orato-
 rum artibus interrogari 235,
 29
 orba d. 376 orbam nemo
 post nuptias dixerit 142, 16
 orbas privilegium habere

*indicendi nuptias vacuis
417, 16
ordinare iudicia duo 26, 16
o. ita supremas tabulas 307,
21
ordinatio legum 130, 4
ordo 141, 6; 244, 4; 264, 12
o. misericordiae 68, 20 o.
probationis 98, 5 o. rei
gestae 430, 16 extra ordi-
nem 225, 24 longus o. vitae
305, 9 — ordo hic (equester
sc.) 191, 19; 192, 6; o. ille
sanctissimus (senatorius) 295,
26 eiusdem ordinis (mili-
taris sc.) esse d. 312
origo causae 25, 31 o. ca-
lumniae 129, 23; 204, 7
os, ora: per ora populi tra-
here alqm 15, 2
ossa d. 299 ossa patris 179,
25 ossa et nervi contro-
versiae, *opp.* caro ipsa 102, 11
osculari caedentis manus
178, 19
osculum 440, 24 osculo
tantum maritum putari non
satis 138, 13
otiosa iacens patrimonii
pars 362, 26
otium, quo plurimum stu-
diis confertur 312, 7

P.

pacisci scelus pecunia 46,
26 p. iniurias (pasci iniu-
ria?) 178, 17
pactum d. 336; d. 343; 73,
19; 322, 26; 337, 6 sub pacto
abolitionis 88, 19 solutio
pacti 323, 2
paedagogi 437, 6
paenitentia ad crudelita-
tem ista 218, 5 paeniten-

tiam agere 322, 26 p. in
ipsis viris locum habet 285, 25
palpitans atque semiani-
mis 15, 1
par (*subst.*) gladiatorum si-
mile 248, 22
par (*adi.*) convictus 190, 1
pares sententiae d. 254; d.
314; 399, 5 par. sent. pe-
riculo prosunt 43, 4 ex pari
fides faciliior 226, 19 ex pari
sunt inimici 423, 25 paria
reddere 52, 23 pa. facere
313, 11
parare se testamentis 261, 7
parasitus d. 252; d. 296;
d. 298; d. 370; d. 379; 63,
19 p. comes vitiorum, tur-
pissimi cuiusque facti lau-
dator 169, 17 p. homo in
adulationem natus 170, 21
parcere verbis in templo
84, 17 p. manibus suis,
animo suo 85, 5
parcissime 101, 14; 116,
28; 228, 5; 260, 16; 334, 8;
344, 3; 351, 9; 371, 7
parere: documenta infeli-
citer parientium 286, 10
parens alter *opp.* mater
335, 6
parricida, parricidium d.
299; d. 314 parricidii reus
d. 281; d. 328; d. 377 parrici-
dium aliquando legem non
habuit 418, 19
pars naturae 8, 12; 260, 25
p. rerum nat. 235, 27 — in
partem alqm accipere 235,
10 in pa. al. cavere 302,
7 in utramlibet pa. intueri
50, 29 qui duabus partibus
perit civitati 306, 12 — (*in
iudiciis*) p. diversa *terdecies*
(10, 10. 17; 13, 6 *etc.*) p.

- adversa octies* (10, 19; 102, 19 *etc.*); (= *hostis* 247, 18) — *partes* (= *munus*, *officium*) *decies*; *pa. mimi* 350, 20 *pa. aequitatis* 325, 2; 414, 19
partitio 70, 11
partus 184, 2 *cuius p. et sanguis in proelio stetit* 115, 10 *partum exponere* 199, 7
pascere familias noxiorum 65, 3
pater naturalis 132, 12; 365, 20; 390, 10; 409, 9; 411, 19; 416, 17 *p. verus* 390, 19 *cf. veri parentes* 416, 14 *p. meritis* 411, 25 *cf. 134, 19*
patrem obvium quaerere 204, 21 *patris nomen* 133, 22
patrum potestas quo usque pertineat 49, 14 *sqq.*; 147, 24; 151, 11 *sqq.*; 313, 16; 408, 3 *sqq.*; 417, 4; 422, 15 *sqq.*; *p. ambitiosus* 242, 20
p. acer 243, 24 *p. asper* 63, 2; 66, 7; 68, 10; 291, 7
p. durus 63, 2; 68, 10; 243, 26; 374, 14 *p. fortis* (= *severus*) 152, 9 *p. fortissimus* 245, 18 *p. gravis* 160, 12
p. severus 126, 1; 139, 7; 152, 11; 160, 12; 358, 23; 374, 15 *opp. p. facilis* 160, 12
p. ignoscens 160, 12 *p. indulgens* 159, 1; 169, 16; 291, 8; 297, 3; 366, 4; 374, 7; *indulgentior* 241, 16 *p. indulgentissimus* 55, 25
p. lenis 152, 26 *p. mitis* 152, 9, 26; 291, 8; 366, 4 *p. mollior* 68, 10
paterna pietas 419, 28
παθητικῆ, *id est adfectus, quaestio* 180, 19 *παθητικῶς indignari* *ib.* 27
*patientia *torporis* 148, 28
patria totum animum percussit 241, 30
patrimonium compositum 255, 26
patrocinari alicui 263, 6
patronus (liberti) d. 318 (*rei*) 21, 2; 24, 29; *185, 24; 228, 7; 300, 14; 417, 11; 434, 13; 439, 3 *d. 333*; *d. 334*
pauper d. 252; *d. 257*; *d. 259*; *d. 269*; *d. 271*; *d. 279*; *d. 301*; *d. 304*; *d. 305*; *d. 325*; *d. 332*; *d. 333*; *d. 337*; *d. 338*; *d. 343*; *d. 344*; *d. 345*; *d. 363*; *d. 364*; *d. 370*; *d. 379*
paupertas virtutem alit 365, 14 *paupertatem relinquere alicui* 309, 4
pax: pacis facies 152, 13
pace maiestatis tuae 420, 27
peccare: peccassit 3, 6
pectora scelerata 380, 21
peculiares ac privatae causae 245, 2 (*cf. quidquam tibi me vivo tuum est?* 415, 15 *sq.*)
pecunia non in cunctis domina 33, 20 *p. non fieri animum* 364, 2
pecuniae usum intellegere 64, 6
pe. accipiendae fames 5, 27
pecunia aliena uti 120, 15
pecuniam per beneficia dividere 64, 18
pe. per gulam ventremque transmittere *ib.*
pe. exhaustire 225, 8
pecuniae cupiditas v. cu.
pecuniarius: pecuniaria lis 81, 25; 428, 22 *cf. pecuniae lis* 166, 9
pecuniarium verbum 428, 28
pecus: pecora intra muros compulsa 36, 27
pecudum fetus 204, 10
pelagus 436, 17

- penates: dii p. 159, 12 p. sine lacrimis fuerunt 260, 29 — (= domus) 327, 18. 20 penatibus prohibere liberos 65, 23
- pendere sollicitum de muris 135, 6 p. ex vultu alicuius 190, 12 pendet alqd (ex) aliqua re 92, 8; 112, 1; 224, 13 ex lege demenciae pendentes controversiae 243, 8
- pensare alqd (aliqua re) 116, 17; 260, 19; 313, 6
- pensatio 308, 18
- pensum: pensafacere 188, 12
- per: tradere alqd p. manus 371, 1 per se *novies decies* (74, 1; 78, 10 etc.) stat per aliquem 21, 12; 26, 23; 103, 23; 104, 4; *128, 1 crudelitas quae per leges venit 129, 21 per omnia (= prorsus) 397, 16; 413, 16 — (*de modo et ratione*) 11, 1. 4; 15, 9; 19, 2. 26; 28, 13; 47, 16; 151, 27; 207, 1; 225, 8; 232, 9; 235, 11; 237, 8; 371, 24; 411, 1 (*bis*) per omnia vitia exhaurire pecuniam 225, 8 — (*in obtestando*) per fidem 206, 9; 218, 29
- percipere fructus 22, 4
- percussor: percussorem summittere 145, 25 pe. (in fata parentis) conducere 66, 4; 420, 1 percussorum sicae 262, 21
- percutere: totum animum percussit patria, sola virtus 241, 30
- perdere beneficium 14, 21; 57, 28; 164, 2 p. fidem 289, 23 p. artem 373, 11
- perdomare 375, 29
- peregrinatio 8, 14; 133, 8 peregrinationem suadere alicui 157, 5
- peregrinus 203, 4
- †perflexus 237, 8
- pericula odiis vacua 406, 7 p. suprema nequissimorum quoque habent suam gratiam 137, 24 *cf.* 144, 17
- periculose avarus 345, 9
- perire: perit labor 177, 21 pe. causa 25, 30 pe. vindicta 194, 18 pe. vox 437, 16 pe. interpretatio aliqua verbi 127, 17 pe. alqd ex lege 127, 15 pe. lex 239, 9 p. in lucrum crudelitatis alienae 364, 23
- permittere se omnium amoribus 298, 7
- perperam 62, 17
- perpetuus: perpetuum exilium 2, 5 perpetua poena 18, 22 perpetuum ius 40, 3 perpetuae posteritatis immortalitas 37, 14
- Persae 340, 26
- persequi bona 119, 30 p. patrimonium 120, 5 p. rationem alicuius rei 155, 14
- persona amici proponitur 4, 3 p. infirma 279, 23; 280, 1. 7 p. honestior 118, 14
- personarum comparatio v. co. — persona mea dissimulata et remota 178, 5 personam alqm sibi induere 243, 23 personarum ratione semota 20, 8
- perstare 319, 22
- pertinere: occisus homo ad crimen pertinet 15, 16 quod ad me (quidem) pertinet 262, 7; 308, 1 quod

- ad meum consilium pe. 311,
14 *cf.* apud
pervenire posse ad intel-
lectum sermonis 293, 2
pervertere legem ad uti-
litates suas 80, 12
pestilens nubes 296, 16
pestilentia d. 323; d. 326;
d. 329; d. 384
pestis illa rei p. 294, 28
petere alqm in exilium 315,
9 p. al. ad mortem 397, 6
p. caput hominis 62, 17
petitrix 31, 23
Philippus 338, 9. 15; 340, 20
homo barbarus, crudelis,
infestus 341, 2
philosophi d. 268 ph. vani
et otiosi et in ambitum
ipsum, contra quem maxime
disserere videntur, alligati
93, 9 sq. *cf.* 95, 12 sq.
philosophia d. 268 ph.
omnis Socrate velut fonte
manasse creditur 93, 27 ph.
non necessaria 93, 12; 94,
2; 95, 1 ph. sit res summa,
pertinet ad paucos 92, 14
philosophiae tractatus om-
nis alienus moribus nostrae
civitatis 148, 21
physici 148, 24
pietas 43, 20; 52, 2. 11; 112,
22; 134, 28; 248, 19; 270,
7; 272, 22; 274, 12; 291, 21;
416, 7; tacita p. 181, 17
avida est gloriae paterna p.
419, 28 non sceleribus ma-
nus suas obiecit quaecum-
que est illa, quae certe cre-
ditur esse pietas? 259, 27 sq.
invidiosae pietatis filius 298,
21 pietatis officia dividere
436, 2
pignora carissima 261, 9
piratae d. 257; d. 342; d.
343; d. 373; d. 388; 223,
19; 256, 26; 262, 19
pius 112, 6; 242, 15 *opp.* sce-
leratus 249, 4 pia arma ca-
pere 383, 11 pium furtum
195, 24
plausu fovere alqm 65, 3
plenus: plenum quinquen-
nium 17, 4 pleniores fruc-
tus reddere 28, 19 plenior
animus meus 307, 30 ple-
num argumentum 268, 17
plena libertas 250, 24 pl.
finitio 10, 18. 20 pl. defen-
sio 125, 21; 158, 1 pl. ratio
28, 30 pl. animadversio 137,
14 pl. vindicta 126, 9 ple-
nior ultio 125, 29 plenis-
sima occasio 264, 24
poena *opp.* damnum 256, 15
sq. p. damni genus *ib.* 20
p. omnis non tam ad *vin-
dictam (delictum MSS) per-
tinet, quam ad exemplum
124, 14 sq. poenarum tem-
pus *v.* te.
polluere caeli adspectum
181, 9 p. filii aetatem (ae-
qualem *Ro*) 199, 26 *cf.* 298,
14 (132, 1)
pompa: ducatur ingens fu-
neris p. 295, 26
pondus argenti ingens 33,
23; 245, 29
ponere rationem 118, 31 p.
calculus 119, 3 p. alqm in
honore 188, 15 p. causam
331, 25 p. alqd inter cri-
mina 148, 20 p. al. inter
praeiudicia 253, 29 p. in
themate alqd 19, 7 p. extra
alqd 1, 12; 76, 26; 149, 6
† extra positae voluptates
337, 16 positus longe ab

- intellectu sanguinis sui 376,
 6 — (= fingere:) 16, 22;
 37, 11; 118, 30; 221, 2; 379,
 2. 4 *cf.* statuamus 222, 5
 populari patrimonium 358, 8
 populus *v.* senatus; *praeter-*
terea 340, 2 *p.* mittitur in
 consilium 75, 23 *populum*
 contrahere 40, 17 *ora po-*
puli 15, 2 *popule* 192, 3
cf. Pompeius comment. art.
 Don. (Keil V, p. 186)
 portio 80, 25 in portione litis
 huiusce 13, 11 *quota ego*
sum p. indignationis? 35, 14
 portus ille fraternitatis 261,
 22
 positio legis 142, 10
 posse: non possum *opp. nolo*
 241, 12 *no. po. excusatio*
adversus mendicantes 64, 2
 non possum non 46, 13
 (*praeteritionis formulae:*) *po-*
teram 30, 7; 47, 19; 72, 12
 (329, 22) *poteram* 347, 25
potui 405, 15 *possum* 328,
 20 *quantum potest quis c.*
superlativo 139, 30; 312, 28
quam, quantum (feri) pot-
est c. superlat. 10, 4; 269,
 26; 274, 26
 post tempus 156, 9; 199, 8;
 *15, 21 *p. annos* 439, 16
 posteritas 37, 15. 16 *ad ex-*
emplum posteritatis 293, 26
 potens: homo *p.* 43, 23 *in-*
imici potentes 44, 7 *poten-*
tissimus amicus 274, 21 —
 (*in argumentis*) *p.* 39, 10;
 51, 12; 224, 17; 262, 16; 288,
 27; 292, 3; 370, 16; 394, 1;
 413, 29 **p. locus* 2, 28 *in-*
finitum p. 390, 3 *potentior*
testis 235, 28 *po. lex* 413,
 23 *po. vox* 384, 20 *poten-*
tissima quaestio 255, 9 *il-*
lud potentissime dicamus
 123, 13 *cf. valens*
 potestas patrum *v. pa.* — *po-*
testatem legis alicui dare
adversus se 73, 1 *po. sui*
facere 20, 28 *po. s. habere*
 12, 26 *potestate contentum*
esse 37, 22
 potio illa residua 178, 17 *p.*
remedii 258, 4; 265, 4 *p.*
veneni ib. p. illa tristis
visu, illa gustu aspera 264,
 27 sq. *p. medicamentis per-*
mixta et onerata 265, 11
potione aliqua consumi 8, 26
 potior controversia quam
 lis 113, 24 *potius (= me-*
lius) est 341, 27
 praecedere tempus alqd
 77, 12
 praeceps in amores 28, 22
p. mors 271, 3 *praecipitia*
 67, 12; 236, 22
 pracludere portas 47, 9
p. spem 46, 10
 praedatur fluctus 437, 10
 praedivinare 250, 4
 praegnans d. 277
 praeiudicium 13, 31; 200,
 9; 253, 29; 439, 20
 praemium *v. fortis, impe-*
rator, rapta, sacerdos, ty-
rannicida — praemiorum
tempus v. te. — praemii no-
mine v. no. — p. olim non
avaris virtutibus dabatur
 201, 21 *p. omne contra alqm*
legem 85, 26 *cf.* 238, 12 *p.*
non quidquid optatum fuerit
posse dari 408, 13 sq.
 praeparare se adversus ca-
 sus 286, 19 *p. animum iu-*
dicis (iudicium) 117, 15; 279, 1

- p. narratione 145, 11 p. causam 233, 9
 praesagium 113, 6
 praescribere, praescriptio d. 249; d. 250; d. 266; d. 346; 31, 3; 392, 16 pr. civitati 82, 13 praescriptio nulla incohata iudicia peragi vetat 25, 7 praescriptionem proponere 21, 2 praescriptione *m(e)* video excludi posse iudicio 40, 22
 praescriptum 92, 7
 praesens poena 231, 7; 370, 9 ire in rem praesentem 405, 16 praesentissimum numen 270, 6 praesentissimae religionis templum 272, 24
 praesentia numinis 270, 1 in praesentia *duodecies* (2, 16; 18, 24 *etc.*)
 praestringere alqm necessitate 20, 16 p. oculos 33, 23
 praeterire: praeterita 6, 26; 8, 24 **sera* (saeva MSS) inquisitio in praeterita 229, 7 in praeteritum 261, 23 praeteritum tempus 76, 12 praeterita vita 251, 26
 praetexta, praetextatus d. 340 p. virginis 374, 21 sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiae facimus venerabilem 345, 11 sq.
 praevanicari 311, 9. 11; 440, 2
 praevanicatio 311, 13
 praevertere suspicionem 396, 24
πραγματική, id est iuris, quaestio 180, 19
 preces non sunt ubi non est negandi libertas 146, 7
 premere dolorem silentio 159, 7 p. alqm silentio 291, 23 premi gratia 39, 17; 219, 8; 332, 20 pr. argumentis 222, 2
 pretium ex alicuius rei venditione 132, 17
 primitiae miserae 242, 12
 primus: prima frons 199, 16 primum (omnium) *neglecta alterius rationis introductione* 2, 3; 23, 15; 140, 14; 164, 13; [204, 3]; 369, 4(?) 207, 3
 principes civitatis 52, 4; 98, 9; 187, 4
 principium 38, 17
 privignus *v. noverca*
 privilegium 306, 8; 417, 15; 422, 15 p. aetatis 53, 15 omne p. contra reliqua iura 238, 12 *cf.* 85, 26
 pro (*intericctio*): p. inmitis! 15, 3 p. dii immortales 8, 11
 proavorum tempora 8, 23
 probativa 180, 18
 procedere: procedente oratione 267, 6
 proclamare patrem 189, 21
 proclamatio 163, 2
 procurator 363, 7; 393, 18
 prodigium: femina inter prodigia numeranda 253, 8
 prodigus 176, 10 prodigis (= libidinosis) oculis alqm intueri 163, 9
 prodigionis damnatus d. 266 pr. reus (d. 287) d. 294; d. 303; d. 333; d. 371; d. 375
 proditor d. 307; d. 334; d. 348; d. 366
 producere alqm (= ali-

- cuius vitam) 97, 13 p. pretium alicui(us) 345, 6
- prooemium d. 338 Sermo proferre totos gemitus 200, 18 p. conscientiam 308, 2
- professio doloris 6, 16 (= officia) 92, 9; 93, 5
- proficere (*absol.*) 310, 19 proficiscitur alqd ex aliqua re 327, 3 p. ex bona mente 156, 26 p. hoc nomen ab animo 214, 8 p. alqd ab aliquo 233, 24; 351, 25
- profiteri indicium 39, 23 profundere uberes lacrimas 14, 14 profusa mulier 393, 5 *profusus tumultus 32, 14
- promereri potentiam alicuius 187, 25
- promptus: in promptu esse 102, 4; 206, 8
- pronus in cupiditates 28, 23 p. ad vilitatem sui 66, 24
- properat fecunditas 28, 18 propinqui, amici 144, 15; 146, 17; 216, 14; 375, 5; 386, 26 (cognati et amici 388, 17)
- propior beneficio poena 28, 6 proximus: proximo iure utendum est et similitudine quadam legis 304, 5; *cf.* 301, 2; 377, 10. 20 sqq. — proxime (*de tempore*) 52, 28; 75, 2; 168, 6; 182, 21; 185, 16; 300, 15
- proprietas verbi 272, 3 vis et p. unius legis 84, 3 nomina proprietatem suam habent 130, 27
- proprius locus *opp.* communis 3, 2.3 propria summa iudicii 136, 3 proprie *231, 12; 365, 11; 377, 9. 20 pr. dicere 82, 2 pr. quid ferre 92, 21 *cf.* peculiaris
- prorogare et producere alqm (= alicuius vitam) 65, 18 p. animam in posterum 298, 30 p. imperia 40, 11
- prospicere virginem (rapiendam) 73, 24
- prostitutus, prostituta 298, 6; 430, 22
- protinus 189, 1; 296, 13; 368, 12; 381, 3; 382, 6; 388, 26 non protinus 288, 7 *cf.* continuo
- protrahere vitam 298, 16 proventus domus nostrae 53, 31
- providentia (divina *sc.*) 94, 16; 116, 19 p. deorum immortalium 268, 4 ab ipsa p. datum 65, 8 p. (legum latorum) 301, 3 *cf.* 31, 12; 377, 23
- provocare calamitates 94, 23 p. alqm d. 317
- publicani d. 340; d. 341; d. 359 p., homines diligentissimi 344, 2
- publicum (vectigal) 344, 7; 346, 8
- publicus: publica acclamatio 183, 15 pu. animadversio 131, 1 p.^{ae} actiones 86, 10 p.^a custodia 130, 13 p.^{ae} causae 86, 7. 12 p.^{um} iudicium 19, 23; 182, 17; 221, 4 p.^a consilia d. 272; d. 339 pu. sacra 85, 8 pu. opera 49, 26; 62, 21 p.^{um} negotium 65, 14 p.^a ministeria 130, 1 p.^{ae} manus 122, 17 p.^a utilitas 74, 22; 314, 10; 341, 23 p.^{ae} personae 193, 15 pu. exequiae

295, 24 p.^a pericula 316, 5
 p.^{ae} legationes 24, 15 p.^a victoria 9, 13 pu. necessitas 87, 15; 323, 14 p.^{um} sacrilegium 274, 8 p.^a auctoritas 314, 15 pu. misericordia 42, 27 pu. humanitas 39, 30; 41, 14 pu. fides 89, 7; 91, 16 — *etc. etc.*
 pudicitiam futuro filio praestare 132, 1
 pudor 175, 19; 258, 21; 280, 18; 285, 17; causa plus iuris habet quam pudoris 228, 9 p. integer 82, 4 p. salvus 200, 17 pudore salvo 118, 2; 131, 24; 280, 23 pudori esse 186, 18 p. matronalis 144, 26 p. partis instantis 131, 29 p. cubiculi 138, 22 p. iudicum 88, 14 pudoris difficillima ratio in lite pecuniaria 81, 24 pudoris sui onera finire 13, 30 pudori consulere 200, 11 pudorem suum defendere 101, 3 pu. ingenuum consumere 178, 10 pueri feminas imitati (cinaedi sc.) 329, 6 *cf.* 345, 7 puerperia 132, 5 pugna dedit et familiis nomina *etc.* 191, 21 quae ista inter se p. est? 63, 12 — quanta circa deos p. 94, 15 — (*in iudicio*) 303, 6; 343, 16 pugnare cum moribus et damnare se 149, 7 p. circa legem 102, 8 p. inter se 94, 8; 398, 18 pulsare patrem d. 358; d. 362; d. 372 p. ignominiosum d. 265 pulsatus civis iniuriarum aget: si magistratus erit maiestatis crimen obligabitur, si legatus

erit bello vindicabitur et iure gentium 30, 15 sq. — v. ind. II. pulsant frontem meam caeduntque infelices ipso habitu 63, 29 pupillus: pupillorum nomen legitimo tempore finitur 142, 15 pupillae vitia- tor 149, 27 *vid.* tutor putare: putas (*cum interrogatione vel oppositione*) 25, 11; 218, 16; 277, 19; 427, 17; 428, 29 credis? 72, 30 putatis? 63, 23; 68, 7; 91, 2; 157, 22; 271, 28; 275, 6; 319, 20 existimatis —? 124, 1 puta *vicies*; putate *sexies*; putemus *undecies* (credite 105, 6; 284, 27 (*bis*); 358, 5 existimemus 82, 16)

Q.

quadragesima (publicanis debita) 391, 9 quadruplum d. 245; 257, 9; 348, 9 quaerere: non quaeritur 322, 28 non de hoc qu. 374, 15 *cf.* 301, 26 quaesitor 303, 20; 304, 26 quaestio unde nascatur 255, 6 ex potentissima quaestione status ducendus 255, 9 q. iuris et facti 162, 20 in hoc probativae duae, altera *παθητική*, altera *πραγματική*, id est adfectus et iuris quaestiones 180, 18 sq. — (*per tormenta*) 234, 4 quaestionem praebere de animo suo 227, 21 qualitas 180, 25 quam c. *superl.* 7, 6 *adiecta aliqua forma verbi posse v. posse* — quam merito 217, 17

quandoque 64, 10; 236, 6; 290, 23; 315, 21
 quantulum 69, 11. 12; 245, 14; 298, 20. 29; 405, 4
 quantum est in v. in — qu. ad te pertinet 134, 15 quanti aestimet, nota verba postulantium 428, 28
 quare? 79, 14; 83, 10; 220, 12; 230, 4; 239, 9; 276, 10. 24
 quatenus 312, 18 — (*causale*) 47, 23; 55, 15; 59, 1; 179, 26; 207, 1; 248, 4; 263, 17 (*bis*); 282, 5; 322, 14; 361, 17; 371, 15
 quater tures 36, 28
 quattuordecim gradus (theatri) 190, 19 q. anni (aetatis) 387, 20
 quid? quid ergo? quid? si *passim saepissime* q.? quod 150, 9; 403, 10; 404, 16 q. autem? 206, 1; 415, 22 q. enim? 25, 10; 262, 29; 399, 19 q. igitur 402, 23 q. est ig.? 42, 25; 43, 25; 66, 7; 188, 28 q. e. ergo? 167, 6; 291, 16 q. ergo est? 320, 26; 326, 12 q. amplius? 11, 25 q. postea? 90, 12; 231, 16 q. porro? 26, 13 q. deinde? 367, 29 q. tum? 417, 3(?) q. tu —? 410, 21? 437, 21; *417, 3(?) q. ais? 32, 4; 256, 12; 435, 21 q. agis; 337, 26; 410, 28 q. mihi cum —? 159, 20; 193, 19; 200, 27; 286, 24; 428, 17
 quies animi (*opp.* furor) 168, 28 aeterna quiete conditus 181, 2; ae. qu. compositus 182, 1
 quinquenni exilium d. 244; d. 248; d. 285; d. 296; d. 305
 quinquennale exilium 2, 8

(Quintilianus) loquitur de se et sua docendi ratione 29, 14; 232, 13 sqq.; 243, 20; 244, 23 sqq.; 254, 27 sqq.; 326, 6
 quire: queunt 65, 12 queant 245, 20
 Quirites 36, 2; 39, 14 Quiritium fidem invocare 424, 3
 quominus: accidit q. 22, 21
 quoque: et... quoque 6, 1; 47, 24 etiam... quoque 6, 15; 124, 6
 quotus: quota portio 35, 13
 quotus quisque 186, 2; 245, 11; 257, 15; 318, 7; 347, 23

R.

rabiem concitare 227, 6
 rapere malas causas 95, 21
 r. alqm ad supplicium strictis faucibus 265, 17 raptus ex aliquo litore 344, 26 r. virginem v. rapta — r. sacerdotium (virginem sacerdotio destinatum sc.) 164, 12 rapta virginitas 13, 18
 rapta, raptor d. 247; d. 251; d. 252; (d. 259) d. 262; d. 270; d. 276; d. 280; d. 286; d. 301; d. 309; d. 343; d. 349; d. 368; d. 370; d. 383 rapta *opp.* nupta 142, 14 cf. 12, 26 raptor si non occiditur iam maritus est 12, 7
 raptus: ex raptu uxor 13, 2; 27, 12
 ratio *opp.* verba legis 81, 5
opp. ius 250, 8 *opp.* species 38, 20 r. ducit aliquo 298, 2 r. orationis 340, 16
 rationem habere alicuius rei 258, 14. 20 — rationem ponere 118, 31 r. fracta, clauda fortuna 71, 16

- reatus 180, 24
 receptacula (latronum) 289, 3
 recidere in eadem 220, 6
 recidere caput 15, 3 r. animi dolorem 245, 19
 recipere nomen nocentis 136, 13 causa non recipit testem, consignationem 278, 20 recipit natura, ut. . 110, 5; 201, 15 recipit adversarii persona 243, 19
 redemptio v. piratae
 redigere in pecuniam omnia 98, 12 r. ad certam vivendi formam 137, 13 r. alqm ad duos servos 98, 8
 redimere iniuriam virtute, sanguine, vulneribus 23, 21
 redire: redit causa ad alqm 73, 18 re. invidia ad accusatorem 244, 7 eventus eodem re. 301, 24 redempti patris munus ad socerum re. 49, 10
 redolere unguenta 177, 4
 redundare in lucem 182, 9 redundasse cibos 264, 15
 refectionem praebere 187, 19
 reflectere alqd in se 45, 18
 reicere iudices 21, 24 r. alqm (= alicuius accusatoris actionem) 166, 15
 relegare alqm a periculo civitatis 8, 15
 religio 84, 15; 123, 19; d. 323; 276, 3; praesentissimae religionis templum 272, 24 r. templorum 84, 22 r. summa dedicationis 273, 1 — (= locus religione sacratum) 271, 1 r. tacita quaedam solitudinis 146, 28 — (*synon.* fides) r. (iudicium) 24, 5; 78, 13; 229, 29; 305, 18; 333, 21; 362, 4 religio ubi agit iudicium 34, 3 r. iudicii 302, 17 religionis vestrae cunctatio 32, 2 re. meae ratio 275, 4 religionem extorquere iudicibus 117, 24
 religiosius iudicare 255, 18
 relinquere (= praeterire) alqd 23, 28; 60, 16(?)
 remittere: quid remitti potest nisi quod *debetur 75, 32 r. praemium 111, 14 r. sibi casum unum 17, 29
 remissius ac liberalius alqd facere 61, 20
 remove: remotus longe a conversatione civitatis 175, 27 remota temporum aestimatione 71, 4 re. persona 178, 5 removeam 97, 9 remove 188, 16 *cf.* tolle 64, 15 & detrahere
 renasci 67, 25
 renuntiare responsum 284, 28
 reor 96, 26; 273, 7; 407, 26
 repetere abdicationem altius 59, 23
 reponere vitam 265, 3 r. victum adversis animum 341, 14 r. contumeliam 364, 18
 reprehensionem medicum habere 84, 16 re. applicare alicui rei 257, 16 re. mereri 50, 4
 repudiare, repudium d. 251; d. 257; d. 262; d. 327; d. 330; d. 338; d. 368
 res nulla non voce explicatur 95, 25 rem aliquam, alicuius facere v. fa. — res iudicata v. iu. — res est alicui cum aliquo 179, 3; 297, 7; 340, 31; 345, 8; 352, 26;

- 408, 9 (*cf.* negotium est al. c. alq. 393, 23) r. est in lite 213, 4 r. e. sine teste 225, 18 res stat intra alqd 270, 24 rerum, rei natura v. na. — rerum initium v. in. — r. *opp.* animus 188, 27 — (= gravissima pars) r. 330, 20. 21 — (= bona) 64, 9 — res publica: condicio quae sit omnium qui administrationem rei p. adgrediuntur 371, 9 sqq. liberi rei p. gratia procreati 375, 9
- rescindere optionem 217, 19 residuus: 255, 3 residua potio illa 178, 17 residuum esse 109, 14; 119, 2; 341, 27 resolvere alqm 321, 21
- respectu mei 36, 10 r. sacrorum 270, 7 r. vestri capitis 316, 5 cum summo r. 310, 22 sine r. mei sanguisque 112, 11 s. r. amici 156, 14
- responsum (oraculi sc.) d. 323; 269, 19; d. 326; d. 329; d. 384
- restitutio 167, 21; 220, 16; 221, 14 r. in statum pristinum 76, 2
- retractare rem iudicatam 4, 25 r. donatam petitionem 392, 15
- reus: habitus reorum 432, 17 *revellere manum 14, 21 reverentia deorum 123, 24 r. coniunctionis nostrae 250, 7 revocare alqm ad alqd 27, 27 revolvitur oratio eodem 91, 15
- risum mereri 136, 25
- rogare: rogo: 337, 2; 437, 11 .., rogo, .. 18, 30
- rogatio contra leges d. 254 r. ad singulos pertinens d. 254; d. 339
- rogus 8, 27; 296, 1. 13; 358, 25
- Romanus: Romani generis auctor 436, 1 Ro. gloriose spoliarunt Iovem 405, 28 civitas populi Romani 93, 24 po. Ro. statum excutere 96, 11 po. Ro. vectigalia 344, 15 aerarium po. Ro. 346, 24
- rostra conscendere 296, 5
- rudis: rudem accipere 190, 22
- rudis civitas 79, 27 r. animus 153, 10 rudes illi et militares viri 201, 19 rudes anni (adulescentiae) 241, 23 ruens patrimonium 392, 13 ruina velut impendens quaedam omnibus 41, 22 r. patrimonii 392, 10 r. sepulcrorum hostem repellere 406, 13 rumor d. 252; d. 269; d. 325; d. 347; d. 370; 381, 4 r. vocatur civitatis universae consensus 33, 11 *cf.* fama rus paternum, erga labores gratissimum 176, 21 ruris deliciae 179, 16 r. imitatio 179, 16
- rusticitas 178, 8
- rusticus d. 298 rusticorum fuga in urbem 36, 26
- Rutilius 184, 21

S.

- sacer: sacra merita 202, 1 sacrae flammae (fulminis) 122, 25 sa. postes (templi) 270, 29 sacra est fides inter piratas 91, 16; 356, 4 sacra res est <societas> 255, 21

- sacerdos d. 284; d. 304;
 d. 323; 401, 7
 sacerdotium d. 252; d. 370
 sacramentum 45, 25; 389,
 27 sacramento minore arma
 ferre 112, 10 sacramenta
 ducunt non vulgaria 294, 30
 sacrarium 30, 17
 sacratus: sacratus nihil
 animo vestro 224, 17
 sacrilegium 273, 11; 339,
 20 *opp.* furtum 30, 17 s.
 publicum 274, 8
 sacrilegus d. 304; d. 324;
 d. 379; 400, 22
 sacrosanctus 400, 3; 401, 3
 sacrum praetextarum 345,
 11 sacra multum inpen-
 diorum ducunt 347, 6 sa.
 mensae 263, 7
 saeculum: in omne s. (= in
 totam vitam) 417, 8 sae-
 cula felicitiora 374, 26 *cf.* aetas
 Saguntini non in pie et glo-
 riose fecerunt parricidium
 405, 28
 saltem: non..saltem (= ne
 ..quidem) 74, 28; 139, 10
 nec..saltem 63, 31; 273, 13
 nondum .. s. 215, 20
 salutantibus nomina red-
 dere 401, 27
 salvo aliquo, salva aliqua
 re 71, 17; 118, 2; 131, 24;
 281, 26 salvo pudore 118,
 2; 131, 24; 280, 23
 sanctitas 56, 29 s. certa
 282, 10
 sanguinaria et crudelis
 poena 128, 11
 sanguis hominis nullius vi-
 lis 160, 28 quamquam in-
 punitus s. manabit usque
 ad animum 197, 16 tan-
 tum hostilis sanguinis fudi
 241, 18 sanguine stillans
 gladius 269, 11 s. alicuius
 (= filius) 283, 3; 376, 6
 partus et s. (matris) 115, 10
 sanguinem exprobrare alicui
 333, 28 alienus s. 390, 26
 sanguinis coniunctio 78, 18
 sa. iura nos coniungunt 325,
 13 sa. vis obstitit 259, 27
 sapientem ipsum ex fabu-
 lis repetunt 95, 6
 sapientiae studiosi 93, 18
 (95, 5?)
 satellites 363, 1 s. con-
 trahere 90, 12
 satietas vicina continuis
 203, 14
 satis habere 195, 11 satius
 erat *c. inf.* 14, 5
 satis facere animo suo 55,
 27 s. ad voluptatem ini-
 mici 198, 19 s. aeri alieno
 321, 29
 satisfactio 13, 10; 17, 17;
 55, 16; 185, 27; 261, 24;
 385, 20 demonstrata s. et
 in hoc valet, ut accipienda
 sit 275, 1
 saturitate exundare 32, 6
 scaena 335, 23; 350, 22. 25.
 27 s. iudicii 297, 10
 sceleratus: pectora scele-
 rata 380, 21 sceleratorum
 inter se fides 207, 10 sce-
 leratis naturale alienam con-
 scientiam fugere 426, 4
 scelus ex natura mentis ori-
 tur 288, 21 scelera plera-
 que ex cupiditate nascuntur
etc. 262, 17 *sqq.* sc. cauta
 et circumspecta 288, 24 s.
 facere et probare natura si-
 mile 45, 13 scelera propius
 admota plus habent horro-
 ris 146, 26 scelere propius

- admoto obstipescere 153, 1
 s. pecunia pacisci 46, 26
 ultima scelerum exempla 93,
 19 in exemplum scelerum
 constitutus 293, 22 sceleris
 (scelerum) societas 207, 23;
 267, 15 sc. faciendi con-
 silium quid intueatur 263,
 23 *cf.* 288, 24 sqq. sc. quae-
 dam ratio 266, 23 scele-
 rum magnorum piacula vul-
 gata 249, 11 omnibus sce-
 leribus *obsessus 380, 14
 scilicet 45, 21; 56, 13; 65,
 20; 106, 27; 148, 3; 163, 10;
 175, 14; 205, 17; 222, 2;
 242, 21; 293, 6. 16; 295, 24;
 328, 30; 356, 9. 28; 364, 6;
 367, 18; 399, 11; 419, 15;
 434, 16; 436, 20
 Scipio 420, 18; 335, 20; —
 420, 18
 scire: vis, vultis sc.? v. velle
 schola Socratis 94, 1 scho-
 lae philosophorum 93, 20
 scholasticus: contro-
 versiae scholasticae 279,
 13 scholastica controversia
 complectitur quidquid in
 foro fieri potest 331, 17 sc.
 materia 331, 14
 scopulosus locus (oratio-
 nis) 58, 5
 scorta 32, 6; 419, 1
 scriptum (legis) 111, 7;
 248, 4; 307, 8 *opp.* voluntas
 21, 14; 231, 11; 304, 22
opp. causae legis 342, 14
 s. et verba 79, 21 scripto
 callidior capere alqm 187, 8
 scriptura legis 127, 8
 secretum scelerum 235, 24
 secreta citra probationem
 sunt 5, 8
 sectae philosophorum 94,
 6; 148, 23
 sector 441, 6
 secubare a marito 131, 24;
 205, 23
 secundum quidquid est ha-
 beat aliquid prius necesse
 est 23, 6
 securis carnificis 217, 28
 (429, 9)
 sed tamen 230, 21
 sedere: sederet flammae
 (fulminis) 123, 25 sessura
 supra domos nostras gravis
 ac pestilens nubes 296, 17
 sedent altissime haec odia
 195, 15 s. penitus in cogi-
 tationibus 263, 26
 semel (= semel et in perpe-
 tuum) 245, 19. 20; 361, 25;
 371, 2; 373, 12 (21, 28? *vel*
 = aliquando?) — (= una)
 327, 28
 semianimis 14, 28
 semis (patrimonii) 80, 26;
 324, 3
 semota aliqua re 139, 21
 s. al. ratione 20, 8; 118, 13
 senator: senatoris sententia
 422, 25 *cf.* 110, 13 senato-
 rem consul non perpetuo
 citat 203, 1
 senatus d. 337; d. 351 s.,
 ordo ille sanctissimus 295,
 26 senatus et populus con-
 stituendi iuris auctores 72,
 26; 304, 9. 16; 346, 23
 senectus: senectutis ius
 praecipuum 202, 25 senec-
 tutem non summus adfert
 dies, sed longus ordo vitae
 305, 8
 sensus: sensum alqm inte-
 riorum fuisse 264, 16
 sententia iudicis 49, 28;

- 182, 26 s. senatoris *v. se.* —
 ex animi sui s. 230, 11 sententiae pares *v. pa.* — sententiae tristes 42, 15 sententiam formare 78, 14 sen. dicere contra quam quis existimat 110, 11 sententias populi dinumerare 77, 18
 sepulcrum d. 299 s. violatum d. 369; d. 373
 sepultura d. 274; d. 329 *v. ind. II.*
 sepultus somno 116, 21
 sera venus 199, 26 **se.* (saeva MSS) inquisitio in praeterita 229, 7
 series magna (delictorum) 418, 22
 sermo: sermonis intellectus 293, 1 — (= eloquendi facultas) 79, 29
 serpentes parvulae non nocent 425, 26
 servare alqd (= observare) 55, 17; 310, 26; 396, 22; 413, 25
 servuli 163, 26; 186, 21; 214, 19; 227, 17; 368, 10; 417, 1
 servus d. 203, 4 *opp.* ingenuus 223, 14 s. non habet nomen, non est in censu et tribu 223, 25 s. aut domi natus est aut relictus hereditate aut emptus 224, 9 frugi servos libertos facimus 438, 23 servi quaedam liberius ex bona mente faciunt 49, 19
 severitas castrorum 242, 11 s. militaris 242, 21
 severus pater *v. pa.* — severa antiquitas 263, 13
 sexus 61, 14; 97, 11; 114, 12; 116, 4; 117, 2; 186, 17; 285, 24; 336, 10; 403, 26
 si = etsi 11, 11; 84, 6 si —, etiam (= etiamsi) 217, 28sq.
 si quidem 17, 20; 365, 13
 siccare lacrimas patris 244, 20
 sidera 94, 17; 236, 3
 signare verba (sententiam) iudicum 397, 27; 398, 5 voluntas hominum voce signatur 14, 7 (*absol.* = s. tabulas) 53, 16; 343, 19; 349, 19. 21
 signator 212, 20
 significanter 70, 2 significantissime 10, 4
 significatio legis 239, 22
 signum animi 106, 11 s. conscientiae 207, 17 signa crudelitatis et veneni ambigua 252, 11 signa (= lineamenta oris) 437, 23; 439, 12 (*cf.* 433, 17) — si. (bellica *sc.*) canere coeperunt 241, 29; signorum fragor 8, 3
 similis: similia simili poena contineri iustum 304, 15 *cf. proximus*
 similitudo morum 207, 27 similitudinem proximam in exemplum adducere 293, 12 simpliciter fateri 56, 12 s. confiteri 241, 20 s. dicere 58, 27 s. indicare 215, 20 parum s. rogare 299, 23 simpliciis 201, 17
 simplum 4, 22
 simulatio artis 93, 25 s. optionis callidissima 199, 17 s. adfectus et pietatis 248, 20 s. bonitatis 262, 11
 singuli: rogatio ad singulos pertinens d. 254; d. 339

- duo, simplicia, singula ta-
 men 127, 9 *v.* duo
 societas 255, 27; <255, 21;>
 325, 15 *s.* scelerum 267, 15
s. sceleris 207, 23
 socius: socii *d.* 320 *opp.*
 consortes 255, 22 *sqq.*
 Socrates: ex ipsa Socratis,
 quo velut fonte omnis phi-
 losophia manasse creditur,
 schola evasisse tyrannos et
 hostes patriae suae 93, 27 *sqq.*
 socrus *d.* 360
 solari communi mortalita-
 tis condicione 108, 20
 solatia doloris 195, 4
 solidus: solida mens 116, 2
so. fraternitas 261, 17
 solitudo *d.* 281; 84, 19;
 357, 13
 sollemnia (= vulgata) 297,
 5 *cf.* 5, 3; 136, 18
 sollicitare lacrimis, squa-
 lore 163, 11 *s.* munusculo
 189, 16
 sollicitudinem temperare
 140, 18
 solum patriae 195, 25 *s.*
 desidia durum 179, 17 *s.*
 *sanctum ac venerabile (At-
 ticae terrae) 270, 26 *s.* de
 quo contenderunt quondam
 dii immortales 273, 23
 solummodo 11, 15
 solvere dexteram 153, 1 *so-*
 lutus laetitia 383, 13 — (*de*
debitore:) *s.* alimenta *d.* 278
 solvendo non esse 392, 5
 sopor *d.* 246
 sordes induere alicui (reo)
 291, 13
 sordidatus 67, 27
 sordide alqd facere 64, 12;
 364, 30
 sortiri inimicitias 303, 2
 sortitio *25, 13 alia sor-
 titionis fortuna in novo in-
 dicio 254, 10
 specialis quaestio 180, 15
 specialiter 238, 19
 species ducit alqm 291, 25;
 311, 8 (*opp.* ratio) 38, 18
 species criminum, *opp.* ge-
 nera 301, 4 — (= formae
 pulchritudo) 189, 6
 speciosus *d.* 279; *d.* 292;
 205, 12 speciosa *d.* 289;
d. 325 *cf.* formosus *d.* 354
 formosa *d.* 363 speciosa in-
 nocentia 419, 12
 spectacula 65, 4; 347, 7
 specula in aliqua positus
 146, 2
 specus occulti (cuniculo-
 rum) 46, 23
 spes: spei iactura gravior
 quam possessionis 441, 13
 spem confirmare 14, 9 *s.*
 inclinata 8, 19; 249, 7 *spe*
 concipere victoriam 113, 7
 spem aestimare, non rem
 440, 6 *s.* liberorum inco-
 hata 59, 12 *s.* lib. expu-
 gnata 138, 23
 spiritus ille fusus per om-
 nes rerum naturae partes
 235, 28 quid est fraterni-
 tas quam divisus *s.*? 260, 10
 dum *s.* erit, dum loqui pot-
 erunt 101, 17 spiritum amit-
 tere 115, 13 *sp.* deponere
 359, 9 *sp.* supremum po-
 nere 338, 3 *sp.* extremum
 effundere 172, 7 *sp.* ulti-
 mum sustinere 66, 27 *sp.*
 <re>ducere 265, 2 *sp.* ho-
 minis petere 302, 12 *cf.* 62,
 17 spiritu concitatore pu-
 gnare 340, 30
 splendidae opes 63, 11

- sponsor d. 273; 435, 7 s.
 salutis publicae 419, 8
 sponsus, sponsa d. 286
 squalor 163, 11
 stare (= incolumem st.,
 manere) non posse 71, 17;
 94, 27; 231, 15; 347, 17;
 431, 6 facilius stabit civi-
 tas 121, 14 s. defunctorum
 testamento 210, 4 statur
 voce alicuius 289, 21 st.
 citra mortem 7, 25 s. intra
 alqd 89, 9; 270, 24; 308, 10
 calamitas hactenus stetit
 320, 8 stat per alqm v. per-
 s. pro parte alicuius 113, 4
 statua d. 282
 statuere v. ponere
 statura 438, 1. 12. 17
 status: in pristinum statum
 restitutio 76, 1 incolumi
 rerum mearum statu 113, 11
 — s. (hominis) 101, 9 in-
 tegro statu debitoris 119, 26
 s. populi Romani 96, 11 s.
 civitatum conversi 96, 7
 (rhetor. = *στράσις*) s. quo-
 modo inveniatur 254, 27 sqq.
 s. ducendus ex potentissima
 quaestione 255, 9
 sterilis d. 327; 334, 26; 335, 1
 sterilitas morbique et alia
 quibus magna scelera ex-
 piari solent 249, 11
 sterilitatis medicamentum
 285, 14; 296, 7
 stillans sanguine gladius
 269, 11
 stimulos propiores admo-
 vere 205, 16 stimulis acio-
 ribus agitare 277, 22
 stips cotidiana 298, 29
 stirpe incerta familias con-
 fundere 222, 9
 stola 350, 16. 26
 stringere pudorem alicuius
 352, 21 strictis faucibus
 265, 17
 suasore marito 200, 23
 suasoriae 44, 18 sq.
 sub isto (sacerdote) expilata
 templa 193, 25 s. eiusmodi
 inimico 423, 20 s. iudicio
 tuo 421, 3 s. tam bono pa-
 tre 49, 23 s. tam asperis
 patribus 66, 6 s. quo patre
 institutus 178, 4 s. hoc
 patre 422, 22 esse s. tutela
 279, 27 reus s. alq culpa
 431, 21 s. condicione (ali-
 qua) 322, 15. 21; 355, 3 s.
 pacto 88, 19; 353, 21; 354,
 5 s. hac lege positae con-
 troversiae 29, 11 s. unam
 legem venire 378, 16 s. titulo
 causae 190, 21 sub hoc (eius-
 modi) titulo 425, 13; 441, 4
 subicere ignes 277, 19 s.
 faces 277, 22 cf. subdere
 faces, sc. arci 294, 27 s. lo-
 cum (communem sc.) 276, 5
 s. soporem 6, 10 s. raptorem
 407, 14 cf. summittere
 — s. se fortunae 421, 9 subici
 alicui (= infirmiore esse)
 280, 8
 subire in locum alicuius
 247, 24 subit cogitatio 154,
 1 su. tacita cog. 33, 28
 subeunt cogitationes 108,
 18; 299, 6 su. solatia 329, 7
 subitae opes 310, 2
 subiungere quaestionem
 103, 7
 subornare testes 219, 14
 subscriptio alia, alii iudi-
 ces et alia sortitionis for-
 tuna sequetur 254, 10
 subsellia 304, 9; 419, 3 s.
 diversa 332, 19

- succedere in nomen locum-
que alicuius 213, 11
- successio (patrimoniorum)
24, 11; 392, 21
- sufficere (= posse, tole-
rare) *c. inf.* 137, 21
- suffugere alqd 41, 22; 244,
17
- suggerere 181, 17; 182, 8
- sumere carnificis animum
197, 14
- summa rei p. 247, 13 *cf.*
summus — s. legis 192,
18 s. cogitati incohatique
263, 24 s. propria iudicii
136, 3 s. nominis minora
complexi 248, 16 s. crimi-
num meorum 271, 25 per
summas digerere 69, 27 in
summa 100, 25; 331, 27;
344, 3; 356, 10; 379, 1 in
summam 247, 27 ad sum-
mam 410, 12; 432, 18 —
(pecuniae sc.) s. <4, 15> 4,
19; 323, 23
- submittere paternam aucto-
ritatem 53, 4 summissus
opp. minax atque efferus
181, 22 summissa actio 55,
15; 140, 13; 215, 8 — s.
alqm (= subornare) 386, 28;
427, 25 s. raptorem d. 252
s. percussorem 145, 25 *cf.*
subicere
- summus: summa pars (de-
clamationis) 60, 23; 166, 24;
291, 5; 305, 29; 348, 1; 352,
28; 372, 19; — 325, 2 *opp.*
prima pars 331, 2. 6 su-
rerum potestas 340, 2 su-
res (publica) 166, 11; 248, 1
- sumptuosus misericordiae
63, 20
- superat necessaria nobis
quaestio 38, 21
- superducere filionovercam
412, 5; 425, 17
- superstitio 123, 12
- supervacuus et circumfu-
sus 11, 19 s. in exornando
labor 95, 26 — (si..) su-
pervacuum erat 349, 11; 413,
17 si.., su. fuit scribi le-
ges 80, 5 si.., supervacua
erunt suffragia 304, 10 — su-
erant iudicia, si.. 49, 16 —
supervacua flere 244, 19
supervacuo 381, 17
- supplicium d. 313; d. 314;
s. iniustum d. 305; d. 380 s.
nomen est publicae animad-
versionis *etc.* 130, 30 *cf.* 372,
6 sqq. s. ab ignavo optime
exigit imperator 247, 28
- suprema hominis voluntas
78, 15 s. officia 368, 10
- surgere ad dicendum 25, 12
- suscipere onus infirmitatis
alienae 57, 16
- suspendere se d. 270; d.
276; d. 289; d. 292 s. spe
(alqm) 218, 24
- suspicio: suspicionibus
agere 163, 7 ex suspicione
(criminis alicuius) agere cum
aliquo 150, 1 e. su. actio
380, 4; 382, 14
- suspirare adfectu (amoris)
nullo 202, 24
- συναθρο<ο>ισμός 360, 21

T.

- tabella: (in suffragio vel
iudicio sc.) tabellam ferre 33,
27; 432, 11 ta. referre 77,
15 — tabellae (= epistola)
266, 8
- tabulae novae d. 336 —
(= testamentum) d. 308; 306,

- 23; 349, 20. 22 t. *supremae* 70, 24; 307, 21 — (= *testam. non pleno iure confectum*) 212, 22 — (= *tabellae*) 268, 6
- tacitus*: *tacitum fidei commissum* 279, 4 (278, 17?) *tacitum scribentis votum* 248, 27 non obstitit *tacita natura?* 259, 26 *tacita pietate suggerere* 181, 17 *tacite intellegere* 295, 13
- talio d.* 297; d. 358; d. 372 *talionem referre alicui* 431, 3
- tangere publicum* 150, 9 *suspiciones tangunt alqm* 90, 1 *multos magis tangit sepultura* 121, 21
- tantus*: *tanti esse* 32, 21; 87, 24; 112, 7; 194, 18; 249, 9 *ta. putare* 47, 10 *tantum (=vel)* 170, 22 — (= *iam*) 115, 29 — *neque iam — tantum (= ac ne omnino quidem)* 114, 22 — *tantum non (= paene)* 13, 32; 420, 15 (*tantum non statim* 142, 7) *cf. paulo minus quam* 420, 9
- tantummodo* 30, 24; 40, 7; 77, 2; 98, 17; 139, 22; 142, 26; 248, 27; 375, 23 [*tantum*] ... *modo* 343, 26
- taxare alqd capite* 302, 30 *temerarius iuvenis* 271, 6 *temeraria ratio* 84, 27 *te. libido* 216, 17
- temperamentum (veneni)* 7, 25 t. *medium (actionis)* 422, 6
- temperare severitatem* 138, 3 t. *sollicitudinem* 140, 18
- tempestivum convivium* 305, 11 *tempestiviora convivia* 66, 12
- templum*: *templa priusquam dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt tantum* 272, 27 sq. *templorum religio* 84, 22 *te. incendia* 202, 6 t. *quoddam pacis forum* 123, 5
- tempus poenarum vel praemiorum aut constitutum aut praesens* 141, 15 *cf.* 166, 4 sq.; 231, 4 sqq. t. *praeritum et perfectum transactumque* 76, 12 *tempora futura* 40, 5 *te. sequentia* 101, 12 *avorum proavorumque temporibus* 8, 23 *in tempus* 5, 16; 7, 21 *post tempus* 156, 9; 199, 8 *tempore interposito* 140, 22 t. *abiit* 25, 5 t. *transiit* 25, 17 t. *explere* 15, 11 *non tempore praescribis* 25, 30 *temporis discrimen* 8, 28 *te. beneficio latere* 396, 25 *te. computatione excludere* 76, 6 — *tempora (= saeculum)* 65, 20; 259, 22; 286, 11
- tenere lacrimas* 63, 27 — (= *obtinere*) *alqd* 216, 27 *absol.*: d. 263; 310, 19; 408, 17 — (= *detinere*) *vis tenuit* 9, 20 *teneri lege* 1, 13; 83, 10; 103, 15; 133, 30; 293, 13; 304, 14 *te. iniuriarum* 293, 9 *te. veneficii* 377, 4 *te. poena* 75, 15; 128, 11 *te. iure aliquo* 62, 27 *te. [in] aliquo nomine* 191, 16
- tenuitas* 307, 16
- terga hostium videre* 9, 12 t. *caedere (hostium)* 329, 27
- testamentum d.* 264; d. 268; d. 308; d. 332 t. *esse voluntatem defuncti consignatam iure legibusque civitatis etc.* 212, 18 sqq. t. *inpium, inofficiosum* 78, 22

- t. vitiosum 211, 11. 13 t. damnare 209, 24; 213, 13 t. cognati arguunt 78, 7 testamentis omnem adfectum fatemur 307, 20 *cf.* 281, 28 sqq. testamentorum fortuna 281, 8 testari alqm deum 275, 8; 168, 22; 333, 21 testor 411, 26 — (= testamentum scribere) 309, 19 testationes 331, 26 testimonium reddere non ad arbitrium parentum 50, 1 testis honestior si iuraverit, conficitur controversia 439, 20 res (lis) sine teste est 225, 17. 28 theatra plena huiusmodi artibus (servorum et filiorum) 299, 12 thema 19, 7; 114, 3; 141, 6; 215, 9; 243, 28; 278, 14; 326, 7 Thracum rex Cotys 432, 8 tirocinium 419, 28 titulus 307, 10; 310, 5 t. testamenti 309, 15 t. matris 440, 26 titulum suum reddere alicui 294, 14 sub eiusmodi titulo 425, 13 sub hoc ti. 441, 4 sub titulo causae produci (in arena) 190, 21 tituli adulescentis (fortis) 135, 16 ti. 293, 25 tormenta d. 269; d. 307; d. 324; d. 328; d. 338; d. 353; d. 379; d. 381; 227, 19 tormentorum varietas 208, 14 ars (tormentorum sc.) 208, 18 *torpor 148, 28 Torquati 191, 22 torquere 227, 17 *v.* tormenta — torquet animum hoc 91, 12 conscientiam esse quae torqueat 236, 13 tortor 333, 28; 336, 25 torus (genialis) 73, 14; 161, 21; 337, 11; 368, 20; 417, 8 tractare alqd 114, 5; 243, 15 t. controversiam 69, 26 t. quaestionem 111, 6 t. themata 114, 3 t. finitione 162, 23 t. de causa 183, 23 rationes male t. 386, 29 — tractatae declamationes *v.* coloratae tractatio 180, 27 — mala t. d. 363; d. 383 tractatus 243, 11 t. philosophiae 148, 21 t. huius invidiae 122, 14 speciosus et apertus t. 238, 21 trahere corpus per ora populi 15, 2 t. ad se culpam 60, 12 trahi lucro in omnia 364, 2 huc trahit 253, 4 t. argumentum ex alq re 290, 20 ingeniis in diversum trahi 80, 8 *cf.* ducere — (= morari) t. alqm 252, 4 t. iudicium 201, 2 t. malum 283, 18 transcendere aliquo (in oratione sc.) 343, 16 transferre vultus habitusque ad maestitiam 295, 28 t. alq in se 365, 1 t. aes alienum 324, 5 t. actionem 31, 2 t. causam 228, 9 t. ius 366, 20 t. iura 361, 25 t. ministerium 242, 27 t. scelus 264, 2 t. crimen 354, 19; 356, 26 t. amorem 360, 5 t. arbitrium 137, 4 transfuga (transfugere) d. 255; d. 317; 248, 7; 371, 18 transilire (reum) 21, 4

transitus hereditatis 279,
 10 t. voluptatis brevis 337, 14
 transmittere per gulam
 ventremque 64, 19 t. ve-
 nena 265, 4
 transversum agere alqm
 335, 25
 tribunal tyranni 37, 25
 tribuni d. 380
 tribus convocare 40, 17 t.
 emere 34, 1 in censu et
 tribu esse 223, 25
 tricesimus dies d. 313; d.
 349
 triclinium 171, 7
 (Troianum) bellum 201, 28
 tueri (propositam senten-
 tiam) 16, 20 t. ius suum
 82, 20
 tumentes laqueo vultus
 108, 23
 tumide et arroganter facere
 62, 4
 tumores et livores 385, 14
 cf. 425, 18
 tumultuosa lis 85, 8
 tumultus belli 8, 3
 turba 340, 3; 398, 8. 15; 429,
 23 t. circumstantium 105,
 6 iaceat in t. 249, 1
 turbare pacis faciem 152, 14
 turbidissimae contiones
 96, 12
 turpitudinis poena 83, 16
 t. magistri 45, 17
 tutela, tutor d. 346; d. 355
 tutor vitiator 150, 1
 tyrannicida, tyrannici-
 dium d. 253; d. 282; d. 288;
 d. 345; d. 374; d. 382
 tyrannicae crudelitatis ap-
 paratus 196, 10
 tyrannis adfectata (parata)
 d. 254; d. 261; d. 267; d.
 322; d. 351; d. 352

tyrannus d. 253; (d. 261)
 d. 269; d. 274; d. 293; d.
 329 t. extra leges est 121,
 27 sqq.

U.

ubera 204, 11
 uberes lacrimae 14, 14
 ulcisci se et iniuriam suam
 13, 29 u. se a scelere ma-
 ximo 47, 5 u. se aliqua lege
 107, 24 ultum ire virgini-
 tatem 30, 19
 Ulixes 368, 26
 ultimus aliquis militum 247,
 14 — in ultimo 393, 2; 414, 26
 ultione nihil dulcius 426, 16
 ultionis ratio difficilis 230, 19
 ultra regnum est, ultra ty-
 rannidem 217, 26 u. com-
 mune flagitium est 131, 23
 u. omnia videbatur 220, 6
 u. aetatem durare 53, 23
 umbra patris miseranda cir-
 cumvolat 181, 20 u. scele-
 ris 205, 26 u. quaedam na-
 turae 259, 10
 uniones d. 359
 unitas 256, 1
 unum aut alterum argumen-
 tum 20, 21
 unicus (filius sc.) opp. ge-
 mini 108, 13
 urbis vestigium 370, 31
 urere (*synon.* torquere) 236,
 14
 usus novus cum aliquo 188, 18
 ut (*cum indicativo*) u. res est
 176, 9; 178, 26; 292, 21 u.
 nunc res e. 133, 12 u. nunc e.
 322, 7 ut. .ita 36, 2sqq.; 233,
 6; 271, 10 cf. quemadmo-
 dum. .sic 380, 17 — (*consecu-
 tivum*) post persuadere (*de
 facto*) 174, 4; 186, 22 p.

colligere 169, 16 *cf.* 235, 10
p. efficere 360, 19. 20 *p.*
 efficitur 173, 26; 323, 27 *p.*
 fit (= efficitur) 353, 25 *p.*
 sequitur 188, 1; 224, 14;
 288, 15; 313, 5; 335, 31 se-
 quuntur et illa, ut iustum
 quoque sit 85, 23 *p.* suf-
 ficit 133, 13 *p.* superest 66,
 29; 98, 12; 136, 16; 146, 21;
 221, 7; 279, 19; 313, 12; 366,
 7 *p.* restat 438, 5 *p.* reli-
 quum est 72, 7; 134, 11;
 207, 2 *p.* relictum est 32, 16
p. proximum est 56, 4; 98,
 21 *p.* facilius ac pronius
 erit 340, 12 *p.* prius est
 77, 9 *p.* naturale est 173, 2
p. rarum est 204, 8 *p.* satis
 est 42, 8 *p.* quid in causa
 est 226, 4 — (*concessivum*)
 etiam ut 24, 29; *94, 3; 130, 23
 uterus communis non suc-
 currit fratrem occisuro 260,
 2 quantum crescebat u.,
 tantum accedebant exequiae
 200, 20
 utilitas obstat 45, 2 utili-
 tatibus amare *opp.* fide 307,
 14
 uxor *opp.* vidua aut virgo
 12, 9 *cf.* 73, 6 uxoris finitio
 proponitur 10, 10 sqq.; 11,
 24 sqq. (u. =) comes labo-
 rum, sollicitudinum, cura-
 rum 50, 9 (u. =) socia tori,
 vitae consors 417, 8 u. pu-
 dica, obsequens, fidelis 73, 10
 u. anus non amatur nisi me-
 moria 203, 16 uxorum pec-
 tora paene cum ipsis toris
 refrigescunt 368, 20
 uxorius nimium maritus
 434, 14

V.

vacare omni nota 77, 21
 vacantes (puellas *sc.*) spec-
 tare 73, 16 — *impers.* va-
 cat (= otium est) 7, 27; 44,
 26; 116, 12; 163, 23; 253,
 18; 370, 2; 383, 2; 412, 21
 hoc vacabat misero 170, 8
 vacuare 333, 9
 vacuus (matrimonio *sc.*) *opp.*
 occupatus 417, 16 — peri-
 cula odiis vacua 406, 7
 validius 108, 18; 390, 21;
 424, 20
 valens in locis 384, 18 pars
 valentior 398, 22
 valetudo (= morbus) 48, 19;
 106, 14. 18; 168, 7; 379, 19
 v. gravis 376, 13 v. subita
 97, 4 valetudinum varia ge-
 nera 97, 6 sqq.
 vapulare 178, 22
 variare 237, 1 v. actionem
 373, 13
 varietas tormentorum 208,
 13
 vectigalia populi Romani
 344, 14 v. necessaria civi-
 tati 347, 2
 velle: quem vultis ponite
 eventum 37, 10 date huic
 quem vultis adfectum 205, 6
 eligite quem velitis esse 211,
 8 elige quod voles 220, 26
cf. 291, 7 sqq. finge qua-
 lem te velis esse 419, 25
 iactent ut volent 78, 18 di-
 cat quam multa volet 98,
 26 velis nolis 241, 9 vis
 scire...? 118, 9; 134, 5. 26;
 202, 19; 209, 12; 302, 25;
 342, 25 (320, 16; 374, 7)
 vultis scire...? 88, 14 vul-
 tis *sc.*? 121, 22

- velut 41, 21; 45, 17; 58, 5; 67, 21; 84, 19; 93, 27; 132, 5; 155, 27; 187, 19; *189, 10; [212, 25;] 223, 13; 261, 22; 311, 25; 314, 26; 318, 32; 335, 25; 386, 15 veluti 28, 19; 31, 15; 64, 8; 94, 22; 96, 14; 261, 12; 271, 23; 383, 22
 venalis pretio in litem *333, 18
 venaliciarius 433, 22; 440, 2. 3. 5. 24
 venditio 132, 17; 324, 25
 veneficium, veneficus, venefica d. 246; d. 307; d. 319; d. 321; d. 350; d. 377; d. 381 (400, 22)
 venenum v. veneficium — v. quomodo intellegendum sit 7, 6 sqq.; 378, 9 (potio mortis causa data) venenorum plura genera etc. 378, 11 sq. alia aliis venena 378, 18 sqq. v. in tempus 7, 21 v. mentium animique 261, 13 v. terere d. 377
 venire ad manum et mansuescere 65, 11 v. in societatem vitae 10, 14; 11, 2 v. in soc. sceleris 207, 22 v. in convicium 183, 14 v. in quaestionem 166, 8 v. in dubitationem 256, 17 v. in dubium 38, 12 v. in professionem 346, 1 v. in commissum 347, 21; 391, 22 longius venit interpretatio 187, 9 — (=evenire) 380, 21
 ventrem suum damnare 132, 2 per v. transmittere 64, 18
 venus sera 199, 26 venerem omnem refugere 131, 28
 verbum: verbis parcere 84, 17 verba (legis) 122, 5; 344, 11; 361, 13; 397, 12; 398, 11; 399, 7 *opp.* vis et potestas 301, 10 *opp.* quod secuta lex est 315, 18 *opp.* voluntas 211, 20 sq.; 213, 16; 220, 7; 248, 5. 11 *opp.* voluntatis interpretatio 41, 30 *opp.* adfectus necessitas 114, 16 verba ambigua et in plures intellectus ducta (*opp.* scribentis voluntas) 246, 19 sq. v. scriptum 126, 24 verba legis ac scriptum *opp.* interpretatio iuris 79, 20 v. l. et sc. *opp.* ratio 81, 6 verbi proprietates continet legem 272, 3 verba testamenti *opp.* defuncti voluntas 224, 15 verborum custodia 201, 18 verba legis explere 106, 12
 verecundia 18, 2; 41, 7; 108, 17. 25; 215, 16; 218, 9; 228, 7; 280, 24; 297, 28; 298, 9; 299, 4; 417, 21 verecundiam inter crimina ponere 148, 19 v. gravis animo 90, 10 v. tacendi 158, 14 verecundiam temptare 204, 1 verecundiam agere criminis 269, 9
 verecundus 14, 4; 39, 2; 56, 17; 85, 3; 251, 13 *adv.* 67, 28; 188, 17
 veritas 101, 16; 226, 4. 26; 278, 23; 279, 1; 314, 2; 356, 20 v. etiam oppressa magnis suis vestigiis eminent 268, 5 nuda v. 439, 26 veritatis coactae vis 234, 8 iure et veritate 324, 5 veritatis inquisitio 336, 18
 vernula 245, 30
 versare pecuniam 232, 2 versari circa alqd 113, 25;

- 373, 17 vers. lenius, liberius 109, 26 sq. mens versatur in hac rerum imagine 296, 12
- verum tamen 27, 27; 74, 20; 95, 9; 225, 4; 248, 27; 255, 17; 275, 4; 290, 24; 364, 18
- verus dolor, vera indignatio 143, 3 vera lis 184, 6 verae lacrimae 352, 17 v. pater 390, 19 veriores amici 387, 7
- vestigium saltem urbis 370, 31 v. salt. tyrannidis 381, 6 vestigio uxoris calens torum 337, 12
- vestiplica d. 363
- vestire ossa controversiae in declamatione 102, 15
- vetare levius quam punire 137, 5
- vetus aetas 201, 17; 235, 14
- vexatio 89, 1; 122, 18
- via: viae celeberrimae noxi-
orum supplicio eliguntur
124, 12 viam demonstrare
(discipulis) 10, 2
- vibrare fulmen 122, 24
- vicarius: vicario corpore
patris corpus redimere 191,
30 vicarias manus pro patre
accipere 51, 24 vicaria 348,
20; 352, 3. 4
- vicis: vices anni 179, 6 —
vices alicuius sustinere 412,
14 vicem heredis habere
120, 2 in vi. erutorum lu-
minum succedere 175, 12
vice alicuius se ulcisci 108, 8
- vicina continuis satietas 203,
14
- victor (in contentione iu-
dicii sc.) 230, 1
- videlicet 189, 6; 219, 10;
235, 14; 249, 24; 271, 10;
311, 18; 333, 20; 337, 14;
399, 22; 410, 8
- videre: videamus *sedecies*;
viderimus *novies* — vide-
amus nunc 16, 8; 17, 22; 53,
28 sed vi. 243, 19; 315, 22
vi. tamen 359, 22 videri-
mus enim 307, 5 postea vi.
284, 8 po. videbimus 110,
22; 285, 22; 346, 12; 377, 6
iam...videbimus 115, 7 vi-
debo 262, 15 postea videbo
125, 7 viderint alii 148, 27
vid. isti 163, 8 vides enim
161, 19; 382, 2; 420, 23
- viduitas 199, 25
- vidua *opp.* uxor aut virgo
12, 9
- vilis sibi 421, 9 v. nullius
sanguis 160, 27 vilia scorta
32, 6 vilissimum caput 333,
17
- vilitas sui 66, 24; *437, 17
v. lucis 196, 5 v. patris 51,
18
- vincere annos 53, 23 v.
cursu aetatem 117, 2 v.
pretio 347, 20 v. compara-
tione 279, 6
- vincula discutere 116, 27
v. rumpere 116, 29; 192, 10
in v. manus praebere 341,
16 vincla naturae 418, 20
- vindictae et ultionis ratio
difficilis 230, 19
- vir: virum agere nimis cito
136, 9 virorum quis usus
sit 95, 10 sq.
- virginitas rapta 13, 18 v.
filiae amissa 30, 5 virgini-
tatem perdere 35, 16; 129, 8
vi. auferre 30, 11; 218, 8
vi. ulcisci 30, 19

- virgo *opp.* uxor aut vidua
 12, 10 filia nec v. nec nupta
 108, 22 virginis appellatio-
 nem nox maritalis aufert
 142, 17 ut v. pertineat ad
 patrem, tamen nupta per-
 tinet ad maritum 59, 10
 virilitate excisa pretium
 alicui<us> producere 345, 6
 virtus: v. ingenita 364, 14
 v. incorrupta 375, 22 vir-
 tutis honor 240, 24 virtu-
 tum fructus 240, 19 virtu-
 tes imperatoris 247, 16 mi-
 nor corporis v. 201, 8 v.
 apud malos quoque multum
 auctoritatis habet 37, 21 *cf.*
 282, 4; 356, 5 virtutem non
 posse conduci 364, 1 vir-
 tutes debent esse gratuitae
 402, 17 virtutum intellec-
 tum rerum natura *fecit
 282, 3 v. olim magis com-
 mune bonum erat 374, 26
 saepe in scelere aliquid vir-
 tutis est 7, 23 v. vitium
 vis: vim legi adhibere 201,
 13 v. numinum 146, 27 v.
 sanguinis 259, 27 v. odoris
 264, 7 vires controversiae
 180, 26 supra facultatum
 vires 185, 22 — v. testa-
 menti 92, 8 v. duorum iu-
 dicio 220, 11 duo haec
 natura et vi 127, 2 v. no-
 minis (mariti) 138, 11 v.
 istius verbi ad hanc inter-
 pretationem deducitur 233,
 26 v. iuris 80, 12 v. legis
 70, 9; 78, 10; 126, 29 v. et
 potestas leg. *opp.* verba 301,
 11 vim legis extenuare 192,
 18 vim et proprietatem
 unius legis habere 84, 3
 vim legum parum perspi-
 cere 75, 11 v. coactae ve-
 ritatis 234, 8 vim eandem
 habere 301, 13 diversam
 *vim hab. 235, 2 praemium
 eam vim habuit, ut . . . 220,
 13 in aliam vim accipere
 48, 16
 viscera lacerare 207, 26 per
 v. liberorum ferrum exigere
 48, 3 in v. sua manus ar-
 mare 260, 15 visceribus suis
 ferrum inmergere — visce-
 rum partem avellis (eri-
 piendo filio) 335, 5 v. rei
 p. media 46, 18 v. urbis
 116, 22 intra v. hostem ac-
 cipere 46, 27 v. paene mea
 (= intimae cogitationes) in
 conspectu sunt 308, 2
 vita habet suos terminos
etc. 318, 6 sq. fortium vi-
 rorum v. non annorum nu-
 mero nec spatio aetatis ter-
 minatur, sed laude et fama
 et perpetuae posteritatis in-
 mortalitate 37, 12 sqq. v.
 suprema non decedit, sed
 corrui 203, 25 v. punire
 alqm 317, 22 vitae ac ne-
 cis potestas 217, 25
 vitalia effusa 237, 6 v. exu-
 rere 378, 15
 vitiator 216, 8 v. pupillae
 149, 27
 vitium: nulla tanta vitia
 sunt, quae non meliora mi-
 rentur 282, 4 *cf.* virtus —
 non sunt eiusdem pectoris
 vitia et virtutes 419, 9
 vitta 35, 10
 vivere: hoc iure vivimus
 *229, 9; 304, 17 *cf.* 346, 13.
 26 sq.; 347, 19
 vivum funus 200, 24
 vocare alqm ad alqd 41, 31;

- 81, 3; 95, 15; 98, 29; 177, 13; 179, 7. 16; 228, 24; 322, 15 alio me vocas 346, 22
 v. in iudicium alqm 268, 9
 v. ad iudicem 291, 14 v. alqd in crimen 62, 9
 vociferatio 139, 9
 Voconia lex 78, 4 (lemma)
 voluntaria mors d. 335; d. 337
 voluntas hominis non tantum voce signata est 14, 7
 v. hominis suprema 78, 15 v. defuncti consignata iure legibusque civitatis (= testamentum) 212, 18 sq. v. def. *opp.* verba testamenti 224, 16 v. ultra mortem 210, 5
 v. bona 370, 13 v. parricidii 146, 24 v. (legis) *opp.* verba 212, 4; 213, 16; 220, 7; 246, 19; 248, 12 *opp.* scriptum 21, 12; 231, 10; 304, 22 interpretatio voluntatis *opp.* verba 41, 31
 voluptas inpotentiae. 194, 16 v. gulae 368, 27
 voluptuosus 65, 12
 volutari cum adultero 131, 25
 votum accipere 313, 1 ex voto 318, 22; 420, 23 ad vota pertinebat *c. inf.* 235, 1 ad v. cedere 307, 2 vota mortis 91, 22
 vox: nulla-res non voce explicatur 95, 25 — v. voluntas
 vultus caesi laceratique ac laqueo tumentes 108, 23 v. suos verberare 48, 15 vultum contrahere 402, 22 vu. populi integrum servare 64, 27
 vulgaria inputare 52, 24
 vulgata 136, 18 *cf.* 5, 3; 152, 22; 297, 5

Index II,

legum et Romani, Graeci, scholastici iuris constitutionum.

- Abdicatio.** abdicare (et recusare) liceat d. 286 [151, 3] d. 371 [407, 18] d. 373 [412, 13]
 abdicatus de paternis bonis nihil habeat d. 374 [413, 3]
 abdicatus ne quid de paternis bonis capiat 413, 9. 20. 24
Actio. bis de eadem re agere ne liceat d. 266 [85, 13]
 v. circumscriptio, conscientia, damnum, demētia, depositum, ingratum, parricidium, sepulcrum, sponsor, talio, tractati omala, tyrannis.
Addictus. addictus donec pecuniam solverit, serviat d. 311 [222, 24; 223, 17]
Adulterium. adulterum cum adultera liceat occidere d. 244 [<1, 4>; 1, 16] d. 277 [129, 22] d. 286 [151, 24] adulteros liceat occidere d. 284 [149, 12]
 maritus deprehensi adulteri bona possideat d. 273 [117, 8]

(marito) adulterum aut occidere aut accepta pecunia dimittere liceat d. 279 [135, 23; 136, 27]

qui ob adulterium pecuniam acceperit, ignominiosus sit d. 275 [124, 18, 25]

adulter excaecetur d. 357 [389, 3]

bis adulterii notatus (damnatus) ignominiosus sit d. 310 [219, 3, 17]

ne liceat cum adultera marito agere nisi prius cum adultero. egerit d. 249 [19, 13; 20, 10, 18]

Caedes. qui caedis reum accusaverit neque damnaverit, ipse puniatur d. 313 [227, 24; 228, 18; 229, 5, 14]

qui reum caedis damnaverit, bona eius possideat d. 324 [275, 14; 276, 25]

imprudens caedis damnatus quinquennio exulet d. 244 [1, 3] d. 248 [15, 7; 16, 10; 17, 18; 18, 9]

qui causa mortis fuerit, capite puniatur d. 270 [101, 22; 103, 14] d. 289 [156, 6]

Capitis accusatio. qui capitis reum accusaverit neque damnaverit, ipse capite puniatur d. 331 [300, 8, 18; 302, 8] *cf.* 301, 16

Circumscriptio. circumscriptionis sit actio d. 343 [353, 8]

Civis. qui civem servaverit, honoretur d. 284 [150, 4]

Conscientia. conscientiae sit actio d. 307 [206, 17]
v. proditio, veneficium

Damnnum. damni iniuria dati sit actio d. 385 [430, 3]

Debitor *v.* sponsor

Dementia. adversus patrem ne qua sit actio, nisi dementiae d. 346 [365, 17; 366, 10]

Depositum. depositi sit actio d. 269 [97, 17]

qui depositum perdidit, iuret et sibi habeat d. 361 [393, 12]

qui depositum infitatus fuerit, quadruplum solvat d. 245 [3, 16; 4, 9]

Desertor. desertor occidatur d. 429, 5.

v. fortis.

Dos. prima ratio dotis habetur d. 360 [392, 3]

v. tractatio mala.

Exilium. exilem intra fines (deprehensum) liceat occidere d. 248 [15, 8] d. 296 [169, 3] d. 305 [194, 9; 197, 3, 7, 19] d. 351 [380, 3]

exul, qui secretum ad rem publicam pertinens indicare voluerit, habeat in civitatem redeundi potestatem et si indicaverit, maneat in civitate d. 254 [38, 2; 41, 26]
v. caedes, proditio.

Fortis. vir fortis optet, quod volet d. 258 [52, 15] d. 371 [407, 18; 408, 7] viro forti praemium d. 293 [164, 7] d. 304 [192, 22]

viri fortis pater decem milia accipiat d. 278 [132, 9]

si (duo aut) plures fortiter fecerint, de praemio armis contendat d. 238 [52, 14] d. 271 [111, 9]

- vir fortis desertorem sua manu occidat d. 215 [237, 13]
- Furtum.** »in furto deprehensus quadruplo damnatus esse« d. 320 [257, 9] *cf.* 348, 9; d. 361
- Gladiator.** gladiator in XIV gradibus ne sedeat d. 302 [190, 19]
- Hereditas.** intestatorum sine liberis mortuorum bona proximi teneant d. 300 [209, 21]
 <bona> mariti uxor accipiat d. 247 [9, 24 *cf.* 13, 1—3] ne liceat mulieri nisi dimidiam partem bonorum suorum relinquere (Lex Voconia) d. 264 [78, 5. 29; 80, 15]
- Ignominiosus.** ignominioso ne qua sit actio (iniuriarum) d. 250 [24, 22; 25, 2. 19] d. 265 [81, 20]
 qui tribus rogationibus contradixerit nec tenuerit, ignominiosus sit d. 263 [74, 10. 16; 76, 10]
v. adulterium, iniuriae
- Ingratum.** ingrati sit actio d. 333 [310, 14]
- Iniuriae.** qui pulsaverit aliquem, iniuriarum teneatur d. 329 [293, 8] *cf.* 133, 30; 150, 6
 qui iniuriarum damnatus fuerit, ignominiosus sit d. 250 [24, 21]
 qui ter iniuriarum damnatus fuerit, capite puniatur d. 331 [300, 9]
v. templum
- Imperator.** imperator in bello summam habeat potestatem d. 348 [369, 10. 19. 24; 370, 12]
 praemium victor imperator accipiat d. 285 [150, 15]
- Legatus.** legatus sacrosanctus sit d. 366 [400, 3; 401, 3]
- Maleficium.** inscripti maleficii sit actio d. 252 [29, 3] d. 344 [357, 9] d. 370 [407, 3]
- Manumissio.** qui voluntate domini in libertate fuerit, liber sit d. 340 [342, 8. 16. 24; 343, 7] d. 342 [348, 17; 349, 9; 350, 2]
- Matrona.** matronam ne liceat attingere d. 359 [391, 11]
- Mors.** qui causas in senatu mortis voluntariae non reddiderit (adprobaverit) inseputus abiciatur d. 337 [325, 18; 326, 20]
- Parricidium.** parricidii sit actio d. 377 [418, 9] *cf.* 133, 31 d. 281 [145, 14]
 parricidae inseputi abiciantur d. 299 [180, 3]
 parricidii poena culleus memoratur 170, 14
- Patronus.** patronum optare liceat d. 333 [310, 14]
v. proditio
- Poena.** quam poenam (quod) maior pars iudicum statuerit, reus patiatur d. 365 [397, 4. 8. 12—15; 398, 12; 399, 7]
- Proditio.** proditionis rei causam de vinculis dicant d. 303 [192, 9]
 proditor torqueatur, donec conscios indicet d. 307 [206, 18; 207, 12]

- cum damnato proditionis patronus exulet d. 334 [315, 5, 11]
- proditor cum liberis exulet d. 366 [400, 3] *cf.* 85, 14; 149, 27.
- qui hosti opem tulerit, capite puniatur d. 323 [269, 16] *cf.* 272, 9; 301, 19.
- qui consilia publica enuntiaverint, capite puniantur d. 272 [113, 16; 114, 7]
- Provocatus ab hoste. qui provocatus ab hoste non pugnaverit, capite puniatur d. 217 [246, 3. 16; 248, 6]
- Publicanus. quod quis per publicanos inprofessum transtulerit, commissum sit d. 341 [345, 17] d. 359 [391, 10] praeter instrumenta itineris omnes res quadragesimam publicano debeant d. 359 [391, 8]
- publicano scrutari liceat d. 359 [391, 10]
- Pulsatio. qui patrem pulsaverit, manus perdat (ei incidantur) d. 358 [390, 6] d. 362 [394, 8] d. 372 [409, 5; 411, 6] *cf.* 133, 31
v. iniuriae.
- Raptus. rapta raptoris aut mortem optet aut nuptias d. 262 [73, 4] d. 270 [106, 4] d. 276 [127, 9] d. 280 [140, 7; 142, 2] d. 286 [151, 4] rapta raptoris mortem aut bona optet d. 276 [126, 14. 17] raptor decem milia solvat d. 252 [29, 4] qui ingenuam stupraverit, det decem milia d. 370 [407, 4] *cf.* 149, 27; 185, 7.
- raptor nisi et suum patrem exoraverit et raptae intra XXX dies, pereat d. 349 [373, 3]
- Repudium. intra quinquennium non parientem repudiare liceat d. 251 [27, 10] iniusti repudii sit actio d. 251 [27, 11] d. 262 [71, 26]
- Sacerdos. sacerdotria praemia accipiat d. 304 [192, 22] sacerdos unius supplicio liberandi habeat potestatem d. 284 [149, 11]
- Sacrilegium *v.* templum
- Sepulcrum. sepulcri violati sit actio d. 299 [180, 4] d. 369 [405, 11] d. 373 [412, 3]
- Sepultura. quo quis loco fulmine ictus fuerit, eodem sepeliatur d. 274 [120, 24; 122, 6] tyranni corpus extra fines abiciatur d. 274 [120, 25] *cf.* mors voluntaria, parricidium, tyrannicida.
- Societas. sociorum communia sint damna et lucra d. 320 [254, 18; 255, 12. 20]
- Sponsor. adversus sponso-rem sit actio, quae adversus debitorem d. 273 [117, 9] quod debitor non solverit, sponsor solvat d. 273 [117, 10]
- Supplicium. damnatorum supplicia in diem XXX differantur d. 313 [227, 25] supplicia praegnantium in diem partus differantur d. 277 [129, 14] magistratus de confesso sumat supplicium d. 314 [233, 12] de injusto supplicio tribu-

- nos appellare liceat d. 380
[424, 23]
v. sacerdos.
- Talio. talionis sit actio d.
358 [390, 6] d. 372 [409, 5]
qui excaecaverit aliquem
aut talionem praebeat aut
excaecati dux sit d. 297
[172, 13; 174, 10]
- Templum. sacrilegi bona
templo consecrentur d. 324
[275, 15; 276, 27]
si quis in templo iniuriam
fecerit, decem milia (dena-
riorum) det ei, cui iniuriam
fecerit, decem milia civitati
d. 265 [81, 18; 82, 5. 9; 84, 1]
»occidendum esse, qui tem-
pla incenderit« 301, 18
- Testamentum. testamenta
ultima rata sint d. 308 [209,
20; 211, 19]
v. hereditas
- Tractatio mala. malae
tractationis sit actio d. 363
[394, 25]
quae virum malae tracta-
tionis damnaverit, duplam
dotem recipiat; si indotata
nupserit litem aestimet d.
383 [428, 3, 25]
- Tyrannicida. tyrannicidae
praemium d. 282 [147, 3]
tyrannicida optet quod vo-
let d. 288 [155, 4] d. 345
[360, 15] cuius opera tyran-
nus occisus fuerit, praemium
petat d. 382 [426, 21; 427, 2]
qui tyrannum occiderit, in
foro sepeliatur d. 329 [292, 8]
- Tyrannis. adfectatae ty-
rannidis sit actio d. 267 [88,
18] ex suspitione tyrannidis
sit actio d. 351 [380, 4] d.
352 [382, 14]
v. sepultura.
- Uxor. uxor virum in cala-
mitate ne deserat d. 357
[389, 3]
- Veneficium. venefica tor-
queatur, donec conscios in-
dicet d. 381 [425, 16]
»veneficus exulat« 428, 29
- Vis. de vi septem indicent
d. 365 [397, 3]

Index III,

declamationum et institutionis oratoriae similes locos
componens.

p. 2, 28 sqq.	cf. inst. or. II, 2, 22 sq.
„ 7, 4 sqq. & 10, 2 sqq.	„ „ „ VII, 3, 20 sqq.
„ 10, 18	„ „ „ VII, 3, 23
„ 19, 27 sq.	„ „ „ VII, 1, 63 & 3, 25
„ 29, 11 sqq.	„ „ „ VII, 4, 36
„ 38, 12 sqq.	„ „ „ III, 8, 21 (VII,
10, 2)
„ 38, 25 sq.	„ „ „ II, 4, 35. 37

p. 44, 18 sq.	<i>cf. inst. or.</i>	II, 4, 33
" 44, 23	" "	II, 4, 37
" 55, 14 sqq.	" "	VII, 4, 27
" 61, 12 sqq. (<i>v.</i> 24, 29 sq.; 228, 4 sqq.)	" "	IV, 1, 13. 45 sqq. (IV, 5, 19 sq. XI, 1, 84)
" 85, 13	" "	VII, 6, 4
" 85, 21 sqq.	" "	VII, 1, 46 & 5, 3 sq. (III, 6, 68 sq.)
" 88, 19	" "	IX, 2, 67
" 92, decl. 268 thema	" "	VII, 1, 38
" 93, 27	" "	I, 10, 13
" 94, 15 sqq.	" "	III, 5, 6 V, 7, 35 & 10, 14 VII, 2, 2 XII, 2, 21
" 96, 2 sqq.	" "	II, 16, 2. 4
" 98, 27	" "	V, 3
" 102, 4 sqq.	" "	V, 12, 12
" 102, 10 sqq.	" "	I pro. 24 V 8, 2 & 12, 17 VIII pro. 18 (II, 6, 1 sqq.)
" 102, 19 sqq.	" "	VII, 3, 32 sqq.
" 109, 22 sqq.	" "	VII, 4, 27
" 121, 2 sqq.	" "	II, 4, 37 VII, 7, 7
" 123, 15	" "	VII, 7, 7
" 127, 15	" "	VII, 7, 8
" 140, d. 280 thema et sermo <i>v.</i> 20 sqq.	" "	VII, 8, 3 sq.
" 140, 19 sq.	" "	IV, 1, 55 sq.
" 148, 10 sq.	" "	IV, 2, 30
" 149, d. 284 thema	" "	V, 10, 104
" 150, 5 (<i>v.</i> 293, 13)	" "	VII, 3, 7
" 150, 10	" "	V, 10, 104
" 153, 22 sq.	" "	VII, 1, 21
" 157, 1 sqq.	" "	VII, 3, 32 sq.
" 162, d. 292 thema	" "	IV, 2, 69
" 162, ,, ,, sermo	" "	VII, 4, 42
" 167, 25	" "	VII, 3, 29 XI, 1, 58
" 178, 24 sq.	" "	II, 5, 11
" 191, 6 sq.	" "	VII, 3, 25
" 223, 16 sqq.	" "	VII, 3, 26 sq. (V, 10, 60)
" 228, 8 sq.	" "	XI, 1, 84 (IV, 5, 19)
" 238, 12 sqq.	" "	VII, 7, 6
" 243, 9	" "	VII, 4, 25

p. 243, 23	<i>cf.</i> inst. or. IV, 1, 52 & 2, (14.) 89
" 244, 23 sqq.	" " " VII, 1, 41 X, 5, 22
" 255, 7 sqq.	" " " III, 6, 21
" 277, 27 sqq., d. 325 thema et sermo	" " " IX, 2, 73 sq.
" 279, 16	" " " X, 5, 8
" 292, 5	" " " IV, 1, 7 (X, 1, 111)
" 300, 26 sqq.	" " " VII, 8, 7
" 303, 2 sq.	" " " VII, 2, 30
" 303, 19 sqq.	" " " III, 10, 1
" 311, 1 sqq.	" " " VII, 4, 37 sq.
" 326, 5 sqq.	" " " IX, 2, 85 sqq. (VII, 4, 39)
" 330, 16 sq.	" " " IV, 1, 60
" 330, 18 sqq.	" " " IV, 1, 1—7. 27 sq. VI, 1, 9 sq.
" 331, 7	" " " IV, 1, 62
" 331, 9	" " " VI, 1, 27
" 333, 20 sqq.	" " " IV, 2, 28sq. V, 13, 45 sq. 49
" 365, 25 sqq.	" " " VI, 2, 14 XI, 1, 58
" 373, 3—15, d. 349 thema et init. sermonis	" " " IX, 2, 90
" 377, 8—10. 20 sqq.; 378, 3 sqq.	" " " VII, 8, 1 sq. 6 sq.
" 384, 12 sq.	" " " IV, 2, 99
" 386, 7 sqq.	" " " XI, 1, 58. 65
" 413, 9 sqq.	" " " III, 6, 96. 98—IV, 4, 4
" 413, 23	" " " VII, 7, 7
" 416, d. 376 thema	" " " VII, 1, 14
" 441, 2	" indicem Halmii inst. or., ubi non minus quinquag- iens laudatur oratio Ci- ceronis pro Cluentio, et inst. or. VI, 5, 9

praeterea quos in ind. IV vides locos legum et personarum
comparationi datos *cf.* cum inst. or. VII, 7

Corrigenda.*

- p. 3, 26 *scribe* <depositi infitiator> *Pi* || 19 *peti<i>t || 20 *etc.*
 p. 5, 18 *corrige* -luxuriabaris, *scribe* luxuriabaris
 p. 7, 7 *c. rea, s. rea*
 p. 9, 33 *ante* nupt. optaret *Ro c. 27, s. 26*
 p. 12, 24 *dele illa* <nuptiae> in domo; *i. a. s. 23—24* causam tamen in domo hanc h. **A**, causam tamen in domo hanc h. **B**, causam t. <nuptiae> in d. h. h. *Ro*
 p. 14, 2 *c. erumpit, s. erumpit[ur]*
 „ „ 9 *c. vultu, s. vultu; i. a. c. vultu Aa, s. vultu Ab*
 p. 18, 36 *c. in a. e., s. in a. q.*
 p. 20, 21 *c. quantum, s. quantam*
 p. 26, 27 *c. caecidit, s. cecidit*
 p. 27, 23 *c. interpetationem, s. interpretationem*
 p. 28, 13 *s. laesa, dedit vitam iuste irata, dedit vitam perituro etc.*
 p. 29, 17 *c. contraversiam, s. controversiam*
 p. 30, 14 *c. iniuriarum, s. iniuriarum*
 p. 31, 7 *c. arbitrar, s. arbitror*
 p. 33, 29 *c. quas, s. quas*
 p. 34, 32 *c. qui coëg. s. quis coëg.*
 p. 35, 23 *c. illud, s. istud*
 p. 36, 36 *c. *virium AB, s. *civium AB*
 p. 38, 29 *c. sint AP, s. sint P*
 p. 40, 30 *s. AB, corr. Ro, qui postea suasit dicemus; delegemus Sch. etc.*
 p. 40, 31 *c. fer re Aa, n. fere Ab, s. fer re rog. Aa, fere rog. Ab*
 p. 45, 3 *s. laudis,*
 p. 45, 29 *c. *immo AB, s. *immo A, imo immo B*
 „ „ 33 *s. 17 [et] Bu || mag. scelerum turp.*

* non sine pudore percensens quae scripsi cognovi tot vitia; postquam inreperunt, non habeo quod melius faciam, quam ut nullum celem. ceterum numeri versuum si in apparatu critico falso scripti sunt proximae lineae, vel superioris vel inferioris, quatenus nulla dubitatio fieri potuit, omisi monere. — compendia scribendi sunt *c.* = *corrige*, *s.* = *scribe*, *i. a.* = in apparatu critico.

- p. 45, 35 s. 25 fortiore **AB**, corr. *Sch* || post „stabunt“ etc.
- p. 48, 14 c. meae, s. tuae; i. a. tuae] meae **B**
- p. 50, 34 s. 18 *[et] || 21 defenda —
- p. 51, 30 c. poteris **Ba**, s. poterit **Ba**
- „ „ 34 c. 22 redimini **A**, s. 22 redimini non potest **A**
- p. 53, 15 c. aestatis, s. aetatis
- „ „ 33 c. indignior **B**, s. indignor **B**
- p. 59, 6 c. indices, s. iudices
- p. 60, 33—34 *dele illa* 25* d. en. ill. amare **AB**
- p. 63, 36 c. 27 cędunt qui **B**, s. 29 cędunt qui **B**
- p. 64, 2 s. »non
- „ „ 24 s. [et] speciem; i. a. s. [et]. *Ro*
- p. 65, 35 c. *vers. 17*, s. *vers. 18*
- p. 66, 33 *dele et ante dum*
- p. 67, 8 c. ac, s. ac, i. a. (32) c. *at si **AB**, s. at si **B**
- p. 67, 19 c. accipitis, s. accipitis
- „ „ 30 c. quod *om. P*, s. quos] quod **A**, *om. P*
- „ „ 34—35 *dele inplexi A*
- p. 69, 14 c. <pro>vexistis, s. provexistis
- p. 70, 34 c. 14 praeterea **B** || 15 nulli minus **B** || , s. 15 nulli minus **B** || 18 praeterea **AB** ||
- p. 72, 34 c. 24 coęg. quare **A**, s. 25 quare **B**
- p. 73, 29—30 c. 6 te *om. B* || adeo te non **AB** etc., s. 6 ego te adeo te ñ **A**, ego adeo te non **B**, e. a. non te **P** ||
- p. 74, 6 s. vindicabit
- p. 76, 35 c. 19 rogationis **A**, s. 22 rogationis **A**
- p. 78, 34 s. 24 arguerunt **AB**, corr. *Pi*
- p. 83, 25 c. ego [ita] dicerem, s. ego dicerem; i. a. (35—36) c. ista **B**, [ita] *Ro*; *sed cf. ind. I*, s. haec ego ista d. **B**, h. ego ita d. *Pi*.
- p. 88, 33 c. itpenentiae, s. penitentię
- p. 89, 35 c. 17 ara **B**, s. 17 ara **AB**
- p. 99, 8 c. illos, s. illos
- „ „ 31 c. dubitabit **AaB**, s. dubitabit **AB**
- p. 102, 27 c. recte declamatores **BC**, s. recte **ABC** || declamatores **BC**
- p. 103, 30 *dele 8 ante posset Aa*
- „ „ 35 s. *Aer* || 24 si **ABC**, corr. *edd.*, hic *Aer* || 25 etc.
- p. 104, 18 c. e<r>go, s. ergo
- p. 110, 24 s. 2 ergo non **ABC**, corr. *Sch* || 4 etc.
- p. 111, 1 c. etsi, s. etsi
- p. 112, 32 s. 10 minores **ABC**
- p. 115, 6 s. simile,
- p. 118, 35—36 s. 30 p. enim nunc d. **A**, p. enim d. **B**, p. etiam nunc d. *Sch*

- p. 119, 35 c. deceset **Aa**, s. decesset **Aa**
 p. 120, 29 c. illam de **Aa**, s. illam iam de **Aa**
 p. 121, 26 c. supra, s. supra
 p. 122, 32 c. atque **A**, s. ad qui **A**, atque **B**
 p. 125, 33 c. herendem **A**, s. herendem **Aa**
 „ „ 34 c. pr. iocatam **B**, s. pr. iocatam tum d. **B**
 „ „ 34—35 s. *illi **AB**
 p. 128, 2 s. »illud
 p. 131, 6 c. concepti, s. concepti; i. a. (31—32) c. concepit
AB, corr. *Aer*, s. concepit **AaB**
 p. 135, 32 c. haec] ha **B**, s. an] ha **B**
 p. 136, 34 c. illa dicam iudices **B**, s. dicam illa iudices **B**
 p. 137, 32—33 s. hanc poenam **AB**, corr. *Ro*, hac poena *Pi*
 p. 140, 31 c. 22 duci **B**, s. 21 duci **B**
 p. 142, 31 s. 5 mereretur adv. **P**
 p. 143, 28 s. ista,
 p. 144, 35 c. indicavit **AB**, s. iudicavit **AB**
 p. 145, 29 s. dicerem »abdicatus
 p. 146, 13 c. imperasset, s. impetrasset
 p. 146, 31—32 *dele illa videri Ro. sec. Tu*
 p. 148, 31 c. itemque saepius, s. ^{et} *itemque saepius*
 p. 151, 32 c. proficeris **Ab**, s. proficeris def. **Ab**
 p. 154, 31—33 c. 13 vicit causa vicit causa etc. — causa tua
om. A, s. 13—15 vicit causa tua equid ig. *omiss. reliquis* **Aa**,
 vicit causa vicit causa vicit inn. etc. — causa tua tua equid ig. etc. **Ab**
 p. 155, 1 c. <in>, s. in; i. a. c. <in> *Aer*, s. in *om. A*
 „ „ 32—33 c. hisdem **A**, hisdem **B**, s. hisdem **AB**
 p. 157, 23 c. patrum, s. patris
 „ „ 27 c. petiit, s. petiit
 p. 159, 34 c. 17 patiaris **B—P**, s. 20 patiaris **B—P**
 p. 161, 36 c. tu indices iac. **A**, s. tu indices iac. **Ab**
 p. 166, 11 c. rei publicae, s. rem publicam
 „ „ 16 c. accessit, s. accessit
 p. 169, 15 s. »numquam istud obiecisti«
 „ „ 29 c. 17 nolet **A**, s. 14 nolet **A**
 „ „ 31 c. laudatio **A**, s. laudatio **B**
 „ „ 33 c. 22 tam, s. 24—25 tam
 „ „ 34 c. quod **AB**, s. quod **A** (*om. B*)
 p. 170, 36 c. -cedibile **Aa**, s. -cedibile **A**
 p. 171, 7 c. ut, s. ut
 p. 171, 34 c. huc exularet **B**, s. vigilaret] exularet **B**
 „ „ 35 s. -cidere **B** || somniis **B** || 16 huc **B** || intra **B** ||
 19 caecidis **Aa** ||

- p. 173, 30 s. 8 penitentiam **B** || 10 <quod> *Gr sec. Aer* || 11 etc.
- p. 176, 37 c. cursavi, s. curavi
- p. 180, 35 c. *Pithoena*, s. *Pithoena*
- p. 181, 28 c. manūs **B**, s. manūes **B**, manus **P**
- " " 34 c. hiisdem **B**, s. hisdem **B**
- p. 182, 28 s. 3 ob **B** || <per> (*sec. Sch*) quem ego <bis> occidi *Ro* || expulsū
- p. 186, 33 c. sedulilatē, s. sedulitatē
- p. 190, 8 c. deliicis, s. deliciis
- p. 192, 27—28 s. 1 crimen **AB**, *corr. Gr* || 2 tunc **AB**, *corr. Ro* || ut *om.* **B** || notius **Aa** || n. illis fieret **B** || tum **AB** etc.
- p. 193 in titulo paginae c. CCCIII., s. CCCIV.
- " " 32 c. num comparem **AB**, s. num camparem **A**, num comparem **B**
- p. 195, 36—37 c. 25—26 scin. al. **B**, s. 26 perd. in al. **B**
- p. 198, 33 s. 3 est altero **B**
- " " 34 c. damnaverūt **B**, s. pugnaverūt **B**
- p. 200, 34—36 *numeri versuum* 19, 22 etc. — 30 in 18, 21 etc. — 29 *mutandi*
- p. 201, 33 c. 15 tantum **P** || <iuris> *Ro*, s. tantum **P** || 15 <iuris> *Ro*
- " " 35 c. avarus **Aa**, s. avarus **A**
- p. 202, 32 *numeri versuum* 15 et 18 in 14 et 17 *mutandi*
- p. 204, 34—35 c. 15 ab **A**, s. 14 ab **A**
- p. 205, 32—33 c. 18 illus **A**, s. 19 ipsius] illus **A**
- p. 206, 24 s. hunc habuerit
- " " 30 c. diu iuxta **B**, s. 11 vixit] iuxta **B**
- p. 210, 31 s. 8 et] ut *Aer* || 10 et ita **AB**, *corr. Fr* || sum testatus **B** || etc.
- p. 211 *versus* 23 *verba delenda et inter p. 212 verss. 28 et 29 interponenda*
- p. 211, 24 *dele illud* gnatum
- " " 34 c. enim **B**, s. eum] enim **Ba**
- " " 37—38 *versuum verba illinc tollenda et in paginae 212 apparatus transferenda, cum pertineant ad 212, 1*
- p. 212 *vide notas ad paginae 211 versus 23 et 37—38 supra adiectas*
- " " 30—32 *numeri versuum* 2—20 in 3—21 *mutandi*
- p. 213, 31—32 s. 23 es **A** || 24 sit *Ro* || 27 his **AB**, *corr. Ro*
- p. 215 in margine *numerus 5 delendus, idem inferius tribus versibus post „non“ adscribendus*
- p. 215, 28 c. pecaverim, s. peccaverim
- p. 216, 33—34 c. confessio **Ab**, s. confessio **Aa**
- p. 219, 30—32 *numeri versuum* 21—26 *mutandi in* 20—25
- p. 220, 4 s. adferebat

- p. 221, 18 s. cognoscebant,
 " " 29 *dele* 8 *ante non poss.*]
 " " 32 c. 12 erunt **B**, s. 10 erunt **B**
 p. 221, 35—36 *numeri versuum* 16, 17, 20 *mutandi in* 14, 15, 18
 p. 222 in margine *numerus 25 delendus et inferius ante,, De-*
clamatio“ *ponendus*
 p. 222, 31—33 *numeri versuum* 20—28 *in* 18—26 *mutandi*
 p. 224, 13 c. omnis, s. omnis
 " " 32 c. temptus **B**, s. temptus **Ba**
 p. 226, 33 c. deponendo **B**, s. deponendo **A**
 " " 33 c. 15 est *om.* **B**, s. 17 est *om.* **B**
 p. 228, 30 *dele* 15 — *ante* 16 accu-
 " " 31 c. def. dampnavitquem **A**, s. def. dampnavitquem
Aa, def. dampnavitque **Ab**
 " " 32 c. demnatus **Aa**, s. idemnatus **Aa**
 p. 229, 28 c. *contentionem*, s. *contentionem*
 " " 31 c. 7 viximus **AB**, s. 9 viximus **AB**
 p. 231, 33 c. *culpa[e], s. *culpe **A**, culpa**e** **B**
 p. 232, 1 c. dicitur, s. dicit(ur); *i. a.* *dicit(ur)
 p. 233, 14 c. exequetur, s. exequetur; *i. a.* exequitur **AB**,
corr. Aer
 p. 234, 32 c. atq: **A**, s. atq: **B**
 " " 35 c. patibus **Aa**, s. partibus **Aa**
 p. 235, 18 c. experimento, s. experimento
 " " 28 c. partis, s. partes
 p. 236, 34—35 c. liceat, s. liceat
 p. 239, 1 c. quid, s. quid
 " " 32—33 c. manumitteret **A**, s. manum mitteret **Aa**
 p. 240, 7—8 c. conststituto, s. constituto
 " " 32 c. res publica **AB**, s. rei publicae **AB**
 p. 241, 31 *dele illud* 2 viri fortem **A** ||
 " " 34 c. tamē **B**, s. tamē **P**
 p. 246, 31 s. 27 in *om.* **A**
 p. 248, 24 s. victoriam retuli. numerate captivos, numerate
spolia etc.
 p. 249, 28 c. 5 quantus **A**, s. 5—6 quantus luctus **A**
 " " 30 c. commiset **A**, s. commisset **A**
 p. 250, 34 *dele* 25 *ante libertatis* **Aa**
 p. 252, 30 c. obierim, s. obicerim
 p. 253, 35 s. 28 qui **P**
 p. 255, 28—31 *numeri versuum*, 3, 6 *etc.* — 24 *in* 1, 4 *etc.*
 — 22 *mutandi*
 p. 256, 30 s. **B** || deduxit **AB** || de sociis loquor **AB**, *etc.*
 " " 33 c. 11 agis **A**, s. 12 agis **A**
 " " 34 c. apparet **B**, s. appareat **B**

- p. 258, 1—2 c. <heredem> s. *heredem* (vel [amicum] <heredem>); i. a. medicum amicum hab. **AB**, corr. *Ro*
- „ „ 28—29 c. 14 quos **B**, s. 17 quos **B**
- p. 258, 33 *verba* „amicus — et rogo *P^a* in paginae 259 apparatus transferenda, pertinentia ad 259, 1
- p. 259, 34—35 c. 22 utrius<que>, s. 20 utrius<que>
- „ „ 36 c. 26 invenire **B**, s. 24 invenire **B**
- p. 261, 35 c. dissiderunt **AB**, diffiderunt **P**, s. dissiderunt **A**, diffiderunt **B**
- p. 262, 21 s. venena;
- p. 263, 32 c. confluxerunt, s. confluxerant
- „ „ 33 c. tute ita **B**, s. tuti ita **B**
- p. 266, 29—30 c. nomen] hoc **B**, s. si hoc tamen hoc nullum **B**
- p. 267, 10 c. qui, s. qui
- „ „ 17 s. Ergo et ex; i. a. ut ex aet. et ex **A**, ut aet. ex **B**, corr. *Aer*
- „ „ 35 c. alter **B**, s. alter **AP**
- p. 271, 14 c. privatimque, s. privatimque
- „ „ 35 c. di **Ab**, s. di **Aa**
- p. 272, 28 s. <est> *Ro* || iucessit **A** etc.
- „ „ 32—33 s. 21 fuerit **Aa**
- „ „ 33 c. 25 aliquid **Ab**, s. 26 aliquid **Ab**
- p. 273, 28 *dele* 2- ante 3
- p. 276, 32 s. est (*prius*) om. **A**
- p. 277, 10 c. sunt, s. sint
- p. 281, 32 c. quomodo merito **B**, s. quomodo merito **P**
- p. 282, 31 c. pauper es *Aer*, s. pauper es **B**
- p. 284, 29 c. mortes **AaB**, s. mortis **Ab**
- „ „ 30 c. mortes **B**, s. mortis **A**
- „ „ 34—35 s. sacris] sacros **A**
- p. 287, 26 c. 10 accusator **A**, s. 12 accusator **A**
- p. 288, 18 c. <non>, s. non; i. a. (35) *dele illud* <non> *Aer*
- „ „ 34 c. exsturus **Aa**, s. exiturus **Aa**
- p. 291, 33 c. 18 nulla **B**, s. 19 in nulla **B**
- p. 292, 19 s. videbor?
- „ „ 25 c. 9 potentia **B**, s. 3 potentia **B**
- p. 294, 33 c. 22 ac **AbB**, s. 17 ac **AbB**
- „ „ 35 c. 295, 17 sq., s. 295, 13
- p. 295, 35 c. 296, 15 || si om. **A** || 20 tamē **P**, s. 296, 12 sq. || si om. **A** || 22 tamē **P**
- p. 296, 34 c. pecuniam **B**, s. pecuniam **AB**
- p. 298, 32 c. 15 adulterae **B**, s. 13 adulterae **B**
- „ „ 34 c. 299, 27, s. 299, 25
- „ „ 35 c. petissem **B**, s. petissem **AB**

- p. 299, 33 c. verom **Aa**, s. veram **Aa**
 „ „ 35 *post* 25—26 *dele* manere
 p. 301, 1 c. quid damuatione, s. quid damnatione
 p. 304, 30 c. 1 sicut antea **B**, s. 8 sicut antea **B**
 p. 307, 7 c. amarit, s. amaverit
 p. 311, 32 c. 292, 5 s. 291, 25
 p. 316, 31 c. leges, s. lites
 p. 317, 6 c. illi, s. ille
 p. 318, 36 c. invenirem **P**, s. inirem **P**
 p. 320, 30 c. alterium **P**, s. adulterium **P**
 p. 324, 22 s. tabulae novae utrique profuerunt
 „ „ 27 c. debam, s. dabam
 „ „ 31 s. totum] solum (*vel* tantum) *Ro*, etc.
 „ „ 36 s. praestat **A**
 p. 326, 33 c. max. **B**, s. max. **Ba**
 p. 327, 10 s. dices:
 p. 329, 32—33 c. recipitis **A**, recipiunt **B**, **fort. excludendum*,
 s. recipitis (*alterum*) **fort. excludend.* || 5 rapiunt] reci-
 piunt **B**
 p. 330, 26 c. et qui **B**, s. et quia **B**
 p. 331, 17 c. controversia, s. controversia
 „ „ 32—33 c. etiam iudicium, s. interim iudicium
 „ „ 34 s. 19 actionis **B** || 20 quid ergo? eo iure f. **AB** ||
 21 quo<modo> *Ro*
 p. 334, 33 c. se *om.* **Ab**, s. se *om.* **Aa**
 „ „ 35 c. ab hac quod praecedit, s. ab hac quod pr.
 p. 335, 33 c. 15 strumentum **B**, s. 15 strumentum **AB**
 „ „ 35 c. 29 diç **B**, s. 30 diç **B**
 p. 337, 30 c. adulescentes **B**, s. adolescentes **B**
 „ „ 36 c. numerato **Aa**, s. numeratos **Aa**
 p. 339, 10 c. videor, s. videar
 „ „ 32 c. coeat **A**, s. coat **Aa**, coeat **Ab**
 p. 340, 34 c. 17 pars *om.* **B**, s. 18 pars *om.* **B**
 p. 343, 20 c. *id*, s. *id*; *i. a.* (34) c. in **AB**, *corr. Aer*, s. si
 in *id* vol. **A**, si *id* vol. **B**
 p. 344, 29 c. praetextate **Ab**, s. praetextate **Aa**
 p. 346, 19 c. *et*, s. *et*; *i. a.* (34) c. est ut professa **AB**, *corr.*
Aer, s. est ut prof. **A**
 „ „ 28 s. iure condictionis **A**, iure condicionis **B**, *corr. Ro*
 p. 348, 27 c. qua **A**, s. qua **AB**
 p. 349, 35 c. forma *in ras. habet* **A**, formula **B**, s. formula
in ras. habet **A**, forma **B**
 p. 351, 34—35 c. 21 voluntate **B**, s. 22 voluntate **B**
 p. 353, 26 c. obtinuerimus, s. obtinemus
 p. 356, 3 c. humanorum, s. humanarum

- p. 356, 33 c. ego om. B, s. ego om. P
 p. 361 c. 24 quid B, s. 23 quid B
 p. 362, 28 c. ei', s. eius
 p. 362, 30 *dele* 13 ante non om. B
 „ „ 35 c. -gitasti Aa, s. -gistasti Aa
 p. 364, 27 s. quod esset
 „ „ 34 c. perire nobis, s. perire vobis
 p. 366, 28 c. se B, sese P, s. sese B
 p. 375, 32 s. quid] quis A
 „ „ 37 c. 29 quod om. B, s. 28 quod om. B
 p. 377, 17 c. admitttis, s. admittis
 p. 387, 35 c. actiones ABaP, s. actiones ABbP
 p. 396, 28—29 c. <in> om. AB, s. in om. AB
 „ „ 29 c. si A, s. si B
 p. 398, 31 c. 5—6 iudicium Ba, s. 7 exilium] iudicium Ba
 „ „ 34 c. ingenere B, s. ingerere B
 p. 408, 6 c. magistratus, s. magistratui
 p. 409, 30 c. merito. perdiderit s. merito ex. perdiderit
 „ „ 31 c. omni a, s. omnia
 p. 410, 26 c. orginem, s. originem
 „ „ 30 c. 1 crudelitatem A, s. 2 crudelitatem A
 p. 414, 28 c. omissso in B || 11 t. timido fu. Ab, s. omissso in B || 10—11 i. timido fu. Ab
 p. 416, 13 c. quidem, s. quidam
 p. 417, 4 c. vobis, s. vobis
 „ „ 31 c. 10 cogendum B, s. 9 cogendum B
 p. 418, 27 c. Declamatio AB, om. P, corr. Aer, s. Declamatio AB—P
 p. 418, 29 c. ad patre A, s. ad patre Aa
 p. 419 in titulo paginae c. CCCXXVII., s. CCCLXXVII.
 p. 428, 16 c. perpercit, s. pepercit
 p. 430, 17 s. in eiusmodi etc.
 „ „ 30—31 c. 19 potest P, s. 21 potest P
 p. 432, 22 c. retuli, s. attuli; i. a. s. rettuli AP, retuli B etc.

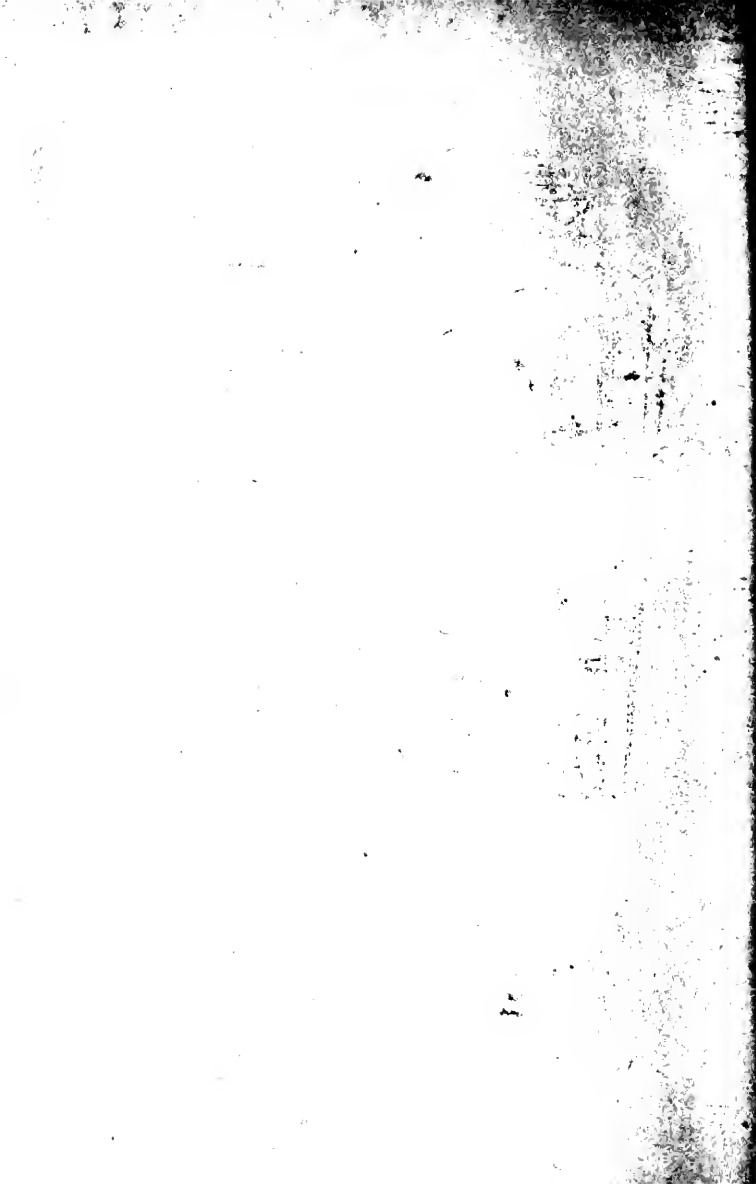
Addenda.

p. 32, 17 ab excutiamus submisit (summisit A) incipiunt libri BC — 33, 29 dum Aa — 34, 7 dicere om. Aa — 37, 14 laudem Aa — 39, 9 atque nam Aa — 40, 17 contrahi A || 20 legis om. A — 41, 4 necessario om. Aa || 18 videtur videtur Aa — 42, 2 dubitur Aa || 7 latorum Aa — 43, 16 in om. A || 18 si ea] sea Aa — 44, 1 custodes Aa || iam] tam Ab — 45, 9 facerem Aa — 49, 19 relictus Aa — 50, 28 si B

— 51, 5 inquit A || 11 commoradum A || 15 potuerint Aa — 57, 1 innocentiae AB || 15 hocrederet A || 27 dius Aa — 60, 6 ullum sibi B || 12 cogitabit A || 13 istud ego] istis ego Aa — 62, 5 actaturus A || 20 si quid] liquid A — 63, 31 provoluntur A — 64, 14 N A — 65, 12 modi A || 21 sublatis Aa || 24 ihis A || domo B — 69, 14 est enim qu. Aa || 15 si] sic B || 23 quidem A — 70, 6 deminebit A — 71, 2 abutamur Aa || 16 hii Aa || 18—21 ut si qui etc. — tyrannidem om. Aa — 72, 18 minor A || 19 lex] ex A — 75, 5 invenire B — 78, 17 sū A || 21 hanc Aa — 89, 2 futura et t. Aa — 91, 22 aliquam A || permutatis B — 93, 5 prof. quae ab B || 19 usque ad etc. — nequitiaeque om. Aa || 21 uti B — 100, 3 ne^c A — 101, 8 ex altera etc. — torti sunt om. Aa — 103, 8 quaestione A — 110, 11 quem A — 112, 18 ceciderint Ab — 113, 18 a coortibus B — 131, 22 debuerunt B — 132, 8 forte x m. Aa, forti ex m. B—P — 137, 18 huius B — 139, 10 invidia B — 143, 6 ac B || 9 *inter verba adversus et eos eosd erasum in* A || 28 bladitur A — 148, 19 N A || 27 patiendam A — 152, 28 invenire B — 154, 2 hui. par. om. Aa — 157, 4 sequen definitio Aa || diffinitio P || 25 intelligimus B — 158, 14—15 scilentium A — 159, 11 miserum mensanatus sum Aa, me miserum me san. s. Ab || 23 innagines A — 160, 4 anim A || 13 adulesces A — 163, 18 an] a B — 165, 19 potestatem B — 166, 5 nullum om. A — 170, 9 iam n̄ intellego non Ab — 172, 1 iura] ad curam B || 9 parati Aa — 176, 19 hec B — 177, 20 quicquum A || 21 reum B—P — 178, 10 ingenium B || 15 generavit te B — 181, 4 quod om. B — 185, 5 ancilla B || 15 et om. B — 189, 15 cepisset om. A — 190, 18 ob] ad B — 191, 24 auctorassent B—P — 194, 5 tua A || 17 tuis Aa — 195, 20 quato A — 196, 2 miserrimo A || 22 quid de quid de illo B—P || qui super qui superfuisset B—P || 28—197, 1 *inter/p/////////nda pretanda (erasis illis mediis literis)* A — 197, 10 metus B || 14 tu B || 16 impunitos B — 198, 5 his A — 199, 24 ab ab B || si B || 29 si B — 200, 22 propinquis Aa — 202, 2 coniarata A || 16 hostes B — 203, 3 cogis a nos Aa || 17 Q A || 23 anum Ab — 207, 14 scī A — 208, 4 iocu Aa || 18 *in extremo* ^o
marginē inferiore folii 43^r qarim̄g habet A — 209, 13 ē§ A — 210, 18 maloribus A — 211, 3 qua B || 16 sic<ut>] si Aa — 217, 17 quanto B — 222, 14 esset Aa — 226, 5 infatianti Aa || longum iter *in rasura, quae 4 vel 5 ulterioribus literis spatium dabat, habet* A — 227, 7 dicendi B — 228, 11 Declamatio om. P — 229, 4 eam B — 233, 23 et non ne ipsos quidem accusatores negaturos es et non semel etc.

Aa || 24 a *om.* **B** — 234, 22 particida **A** || 26 dilatam **A** ||
 27 in *om.* **A** — 235, 14 illet ant. **Aa**, illat ant. **Ab** — 239,
 16 incolomis **A** — 240, 24 onera] loneræ **A** — 242, 21 mi-
 litare **B** || 25 deprehunduntur **B—P** — 243, 3 publicam **B** —
 244, 5 hoc nō nō p. **B** — 245, 24 pnoatione **A** — 246, 4
 ad hostes] ab hos **Aa** || 18 sola **B** — 247, 14 enim q ab **Ba**
 — 252, 27 hocinequum **A** — 253, 29 interpres iudic. **B** —
 254, 14 tamdiu *om.* **B** — 256, 25 si *om.* **Aa** || inspiratas **A**
 — 258, 5 ille *om.* **B** — 261, 27 modo mutaturus testamen-
 tum comp. **Ba** — 262, 10 si *om.* **Aa** — 263, 5 ille **A** —
 265, 25 qua **A** — 266, 18 aetate **B** — 270, 20 nostra dic-
 tum **B** — 278, 8 nullus **A** — 283, 15 communis **B** — 285, 3
 conspectum **AB** || 19 morbus **B** — 286, 19 praepararet **Aa** — 287,
 17 fraterem **Aa** — 288, 18 extrariefos **Aa** || 22 metuendi **A**
 — 290, 2 si *om.* **Aa** || 14 squaero **Aa** — 293, 3 si quis tyr.
B || 6 argumentū **B** — 294, 30 adversos **A** — 295, 21 liber-
 tatemq. **A** — 296, 3 dum **Aa** || 8 audent **A** — 297, 11 hac
A || 13 hac **B** || 25 non *om.* **Aa** — 298, 13 in *om.* **Aa** —
 301, 26 fuerit] fuerat, num igitur dubium est **Ba** — 303, 16
 punire **B** — 305, 2 interro **Aa** — 306, 13 mortuam pr. **B** ||
 22 pauper **B** — 308, 16 illi dare possem meo **Ba** — 312, 1
 votibus **A** || de merito **AB** — 313, 13 is **A** || 19 is **Ab** — 314, 1
 dum **Aa** || 12 illa **B** || 27 graticulationem **A** — 316, 15 etiam
 non **B** — 318, 31 accedere **B** — 320, 10 nostra fortuna **B** ||
 16 sibi constare **B** || 22 eras **Aa** — 323, 3 communia com-
 munia **Aa** || 4 ut agrum **B** — 325, 25 ante et domus *erasa*
aliqua verba (ut videtur eadem illa et domus) in **A** — 326,
 23 extestimavit **A** — 327, 4 qui] qu **A** || 17 haec quid **A** —
 336, 25 credi **B** — 337, 12 quo] ,q̄ **B**, q̄ **P** || 15 voluptates **B**
 — 341, 6 susceperemus **Aa** || 21 poe. al. sunt ignominia, ali-
 quā sunt ignominjā **Aa** — 349, 6 deinda **A** — 353, 24 quo
B — 355, 18 optare **B** — 359, 26 vidisset **B** — 365, 22 pscri-
 bit **A** — 367, 21 positus **B** — 374, 6 exortatus **A** — 375, 16
 cyto **A** — 381, 24 eum] cum **A** — 387, 18 deluere **A** —
 389, 17 dum **Aa** — 390, 19 **N** **A** — 391, 9 quadragesimam
Aa — 394, 19 lactarentur **A** — 395, 26 hisdem **A** — 396,
 23—24 iudicium **A** — 398, 9 devidendo **A** || 17 hii **A** — 399,
 13 est *om.* **B** — 403, 16 contineŕ (=continere) **B** || 20 occe-
 pit **B** — 405, 21 quō^d **A** — 406, 20 vestras *om.* **B** — 409, 2
 enim *om.* **B** — 410, 20 mentiabas **B** — 417, 12 illae **A** —
 422, 27 dedicatis **B** — 423, 12 obiecit **B** — 424, 9 pretii **B**
 — 425, 11 an *om.* **Aa** — 430, 3 adolescentē **Aa** — 431, 20
 monstratam **Aa**

325445

LL

Author Quintilian. Declamations Q78deR

Title Declamations; ed. by Ritter.

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

